

KÄTTELYN MERKITYKSET SUOMALAISESSA TAPAKULTTUURISSA 1800-LUVULTA 2000-LUVULLE

Turun yliopisto
University of Turku

KÄTTELYN MERKITYKSET SUOMALAISESSA TAPAKULTTUURISSA 1800-LUVULTA 2000-LUVULLE

Annakaisa Suominen

Turun yliopisto

Kulttuurihistoria

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Työn ohjaajat:

Kulttuurihistorian professori Hannu Salmi
Historian, kulttuurin ja taiteiden
tutkimuksen laitos
Turun yliopisto

Bakteeriopin professori Pentti Huovinen
Lääketieteellinen mikrobiologia ja
immunologia
Turun yliopisto

Tarkastajat:

Dosentti Heini Hakosalo
Aate- ja oppihistoria
Oulun yliopisto

Dosentti Teppo Korhonen
Kansatiede
Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä:

Dosentti Heini Hakosalo
Aate- ja oppihistoria
Oulun yliopisto

Taitto: Ulriikka Lipasti

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

ISBN 978-951-29-5863-4 (PRINT)

ISBN 978-951-29-5864-1 (PDF)

ISSN 0082-6995

Painosalama Oy - Turku, 2014

TIIVISTELMÄ

TURUN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Kulttuurihistoria

SUOMINEN, ANNAKAISA: Kättelyn merkitykset suomalaisessa tapakulttuurissa 1800-luvulta 2000-luvulle

Väitöskirja, 255 sivua, 5 liitesivua

Tohtoriohjelma Juno

Marraskuu 2014

Tutkimuksen aiheena on kättely suomalaisessa tapakulttuurissa 1800-luvulta 2000-luvulle. Tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää, mitä kättely on suomalaisille tutkimusajankohtana merkinnyt.

Kättelyä suomalaisessa tapakulttuurissa on tarkasteltu muistitietoaineiston avulla. Ensisijainen aineisto sisältää kättelyyn liittyviä ajatuksia ja kokemuksia yli tuhannelta suomalaiselta. Aineiston käsittely ei kuitenkaan perustu niiden määrälliseen tutkimiseen, vaan tutkimusmenetelmänä on käytetty laadullista tutkimusotetta, jonka ytimessä on merkitysten tulkinta.

Väitöskirjassa kättelyä lähestytään kulttuurihistoriallisena, monitasoisena ilmiönä, josta on erotettavissa kestoltaan eripituisia historiallisuuden tasoja. Myös väitöskirjan rakenne seuraa tätä historiallisen monikerroksellisuuden ajatusta. Ensiksi kättelystä on erotettavissa biologiaan perustuva niin kutsuttu syvän historian taso, joka tekee kättelystä merkityksellisen luottamuksellisten suhteiden ja yhteistoiminnan alueella. Toiseksi kättelystä voidaan erottaa rakenteiden tasolla ilmenevä ja hitaasti muuttuva tapakulttuurin taso. Mutta vaikka tapakulttuurin säännöt osaltaan vaikuttavat siihen, miten henkilö tietyissä tilanteissa käyttäytyy, on toimija kättelytilanteessa kuitenkin valintoja tekevä yksilö. Kolmas tutkimuksessa erotettu taso onkin tapahtumahetken taso, jolla historiallinen toimija suorittaa valintojaan oman henkilöhistoriansa ja elämäkokemuksensa avulla.

Historialliseen monikerroksellisuuteen liittyvän ajattelun kautta tutkimus osoittaa kättelyn monisyiseksi ilmiöksi, joka vaikuttaa inhimilliseen vuorovaikutukseen olennaisella tavalla. Tutkimusote myös nivoo ihmisen kehityshistorian opittuun tapakulttuuriin sekä tapahtumahetken aktiiviseen kättelytoimijuuteen. Tuloksista voidaan päätellä, ettei kättely ole suomalaisille merkityksetön toiminto, vaan tärkeä sosiaalinen väline, jonka syvempi ymmärtäminen vaatii kaikkien historiallisten tasojen tarkastelua. Eri historian kerrokset voivat olla yksittäisessä kättelytapahtumassa kaikki läsnä.

Julkisessa keskustelussa kättely on ollut esillä epähygieenisyytensä vuoksi. Väitöskirjatutkimuksessa pohditaan myös kättelyn suhdetta mikrobin leviämiseen. Tutkimus osoittaa, että kättelyllä on kahtalaisia turvallisuuteen liittyviä merkityksiä: toisaalta se on lääketieteellinen riski, mutta toisaalta se saa sellaisia tapoihin ja hyvinvointiin liittyviä merkityksiä kuten yhteisöllisyys ja luottamus. Pohdittaessa kättelyn ja käsihygienian suhdetta tulevaisuudessa nämä seikat tulisi tiedostaa ja tuoda selkeästi esiin.

Asiasanat: Kättely, eleet, tapakulttuuri, muistitieto, käsihygienia

ABSTRACT

UNIVERSITY OF TURKU

Faculty of Humanities

School of History, Culture and Arts Studies

Cultural History

SUOMINEN, ANNAKAISA: Handshake and its meanings in Finnish customs from the 19th century to the 21st century

Doctoral Dissertation, 255 pages, 5 appendix pages

Doctoral Programme Juno

November 2014

This dissertation studies the gesture of handshake in the Finnish customs from the 19th century to the 21st century. The aim of this research has been to study what the gesture of handshake has meant for Finns during the research period. In this dissertation, shaking hands in the Finnish customs has been studied by means of oral history material, collected through questionnaires. Although the primary research material consists of the total amount of 1043 informants, the methodological emphasis of this dissertation is on qualitative research. The study draws on ethnography and the interpretation of meanings.

The main theoretical approach is concerned with cultural history. In this study handshake is seen as a multi-layered phenomenon. Within this framework, the study consists of three main chapters. The first main chapter analyses handshake as a phenomenon related to the so-called deep history of humans; in other words, the significance of shaking hands to confidential relations and collaboration. The second main chapter is concerned with the Finnish customs occurring on the structural level. It focuses on manners and the role of handshake in it. In the third main chapter, handshake is analysed on the basis of the idea of individual time level; thus, handshake is regarded as a phenomenon related to a person of a given historical background, making choices based on his/her personal history and experience of life.

This research with its emphasis on the historical multiplicity indicates hand shaking to be a multidimensional phenomenon, crucially affecting human interaction. The history of handshake is formed of multiple layers of historical time. The idea of multiplicity of time integrates the humanities and the social sciences with the life sciences. The research findings suggest that shaking hands is an important social means which can be thoroughly comprehended by studying all the historical levels of which each can be present in an individual event of shaking hands today. As a result, this dissertation aims to offer deep understanding of the phenomenon of shaking hands.

In recent years, public discourses related to handshake have often included the question of handshake as a spreader of microbes. This study finds the gesture of shaking hands to be twofold in relation to the concept of security: on the one hand, shaking hands is considered a medical risk as a possible transmission pathway of pathogens. On the other hand, the gesture of shaking hands is closely related to well-being through the concepts of communality and trust. This knowledge may also be useful in the future speculation considering the relation between handshake and hand hygiene.

Keywords: Handshake, gestures, customs, oral history, hand hygiene

KIITOKSET

Tutkimukseni vihdoin valmistuttua on ilo ja aika kiittää useita sen olemassaoloon ja valmistumiseen vaikuttaneita henkilöitä. Haluan ensinnäkin kiittää ohjaajiani. Tällä tutkimuksella on alkujuurensa keskusteluissa toisen ohjaajani professori Pentti Huovisen kanssa. Ilman Pentin innostusta, rohkaisua ja tieteen rajat ylittävää innovatiivisuutta tätä tutkimusta ei olisi lainkaan olemassa. Toisena ohjaajani toimi työni alkuvaiheessa professori Kari Immonen. Karin esiin tuomat ajatukset historiallisuudesta ja historian läsnäolosta ovat vaikuttaneet omaan ajattelutapaani jo aivan opiskeluaikojeni alusta lähtien. Sittemmin ohjaakseni kulttuurihistorian oppiaineessa vaihtui professori Hannu Salmi, joka ymmärtäväisesti ja kärsivällisesti on lukenut ja kommentoinut tekeväisiäni. Hannun oppineisuus ja aito kulttuurihistorioitsijan kiinnostus kaikkea kohtaan on paitsi toiminut esimerkkinä myös kannustanut ja tukenut minua omassa työssäni.

Esitarkastajia, dosentti Heini Hakosaloa ja dosentti Teppo Korhosta, kiitän kunnioittavasti työni lukemisesta ja tarjoista mutta ystävällisistä kommentteista. Heini Hakosaloa kiitän myös suostumisesta vastaväittäjäkseni. Haluan lämpimästi kiittää myös kulttuurihistorian oppiaineen toista professoria, Marjo Kaartista, sekä dosentti Maarit Leskelä-Kärkeä käsikirjoitukseni huolellisesta lukemisesta ja kommentoinnista.

Tutkimukseni aineistoon liittyen haluan kiittää kaikkia kyselyihin osallistuneita henkilöitä. Aineistoa ei kuitenkaan olisi olemassa ilman asiantuntevien ihmisten apua. Kiitän Museoviraston intendentti Pirkko Hakalaa hänen vuosien varrella antamastaan avusta sekä arkistosihteerin Anne Laurilaa hänen kallisarvoisesta työstään vastaajatietojen kanssa. Aineiston kokoamisessa ovat neuvoneet ja auttaneet Juhani Järvi, Jenni Kettunen, Helena Korhonen, Teppo Korhonen, Pirkko Kotilainen, Hannu Lauerma, Liisa Lehto, Lotte Lindström, Kati Mäkinen, Sannaleena Orusmaa, Marianne Routamaa ja Matti Vihurila.

Olen ollut onnekas saadessani tehdä tutkimustani ikään kuin ”kahden kulttuurin” välissä. Aloitin tutkimustyöni Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksella (THL) Turussa, jossa minut ympäröi lääketieteen ja mikrobiologian eri alojen tuntijat. Mikron osavassa ilmapiirissä oli helppo nivoa luonnontieteellistä tietoa kaikkeen inhimilliseen tietoon liittyväksi. Käsihygieniasta tuli Mikron vuosina tärkeä teema, joka ei hellitä otettaan tässä tutkimuksessa. Käsihygieniaan liittyvät asiat ovat syventäneet ymmärrystäni kättelystä ja päinvastoin. Innovatiivisesta tunnelmasta kiitän Heikki Arvilommea, Jari Jalavaa, Antti Hakasta, Merja Rantalaa ja Monica Österbladia, joiden kaikkien asiantuntevaa työtä olen saanut seurata läheltä. Merjaa kiitän paitsi tuiki tärkeästä ystävydestä, myös tinkimättömästä ajatusten herättelystä käsi- ja sairaalahygienia-asioissa. Ja aivan erityinen kiitos kuuluu ystävälleni Marja Pihlajamäelle, joka alun alkaen tutustutti minut mikrobien maailmaan tehdessään itse väitöskirjaa mikrobilääkeresistenssistä ja taluttaessaan minut Mikron ovesta sisään. Kiitän myös Mikron ”yläkertaa”, joka tässä tarkoittaa Turun yliopiston lääketieteellisen mikrobiologian ja immunologian yksikköä ja jossa sain käydä esittelemässä ajatuksiani. Monien asioiden avaamisesta kiitän paitsi työhuonetovereitani Miika Bergmania, Sofia Forsstenia, Marianne Gunellia, Marjo Haanpää-Heikkilää ja Kati Räisästä, myös muiden tutkimusryhmien jäseniä ja laboratorion työntekijöitä. Birgitta Aittaselle erityis-

kiitos yhteistyöstä. Myöskään ”toimiston tytöt” eivät koskaan pettäneet avuliaan ja lämpimän ilmapiirin luomisessa. Kiitos Virpi Aaltonen, Jaana Halme, Elina Kantola, Pirjo Ketonen, Paula Kiiskilä, Anne Nurmi ja Elina Wiik.

Olen tehnyt tutkimustani myös kulttuurihistorian oppiaineessa Turun yliopiston Sirkkalassa. Kulttuurihistoriassa olen luetuttanut työluonnoksiani sekä tutkimusryhmässä että tutkijaseminaarissa, joissa molemmissa on ollut mahdollisuus saada oivallisia kommentteja. Kiitos kaikille! Erityisesti kiitän Riitta Laitista hyödyllisistä neuvoista työni suhteen. Työhuonetovereitani Ilana Aaltoa, Heidi Hakkarasta, Maiju Kannistoa, Otto Latvaa, Asko Mäkelää, Paavo Oinosta ja Anu Salmelaa kiitän monenmoisten asioiden selvittämisestä. Leena Rossia haluan kiittää muistitietoneuvoista ja Benita Heiskasta työhuoneen lainasta. Sirpa Kelostoa kiitän kaikesta käytännön avusta. Lopulta koko kulttuurihistorian työyhteisölle kuuluu kiitos mukavasta työtoveruudesta.

Väitöskirjaani viimeistelin sukupuolentutkimuksen ja folkloristiikan oppiaineiden huomassa Minervassa. Työhuonetovereidni Tuomas Hovin, Karin Kukkonen, Lotta Kähkösen, Anu Laukkasen, Tom Linkisen, Mona Mannevuon ja Sari Miettisen jakamassa huoneessa on ollut hyvä työskennellä. Kiitos niin toimistolle kuin koko folkloristiikan ja sukupuolentutkimuksen työyhteisölle, joka ystävällisesti otti minut kuvioihinsa.

Tutkimustani ovat rahoittaneet säätiöistä Suomen Kulttuurirahasto ja Turun Yliopistosäätiö. Turun yliopistolta olen saanut tukea väitöskirjani viimeistelyyn. Historian, kulttuurin ja taiteen tutkimuksen laitokselta sain työni loppuun saattamiseen olennaisesti vaikuttaneen apurahan sekä työpisteen. Kiitän näistä kaikista.

Erityisen kiitollinen olen mahdollisuudesta työskennellä puolentoista vuoden ajan tohtorikoulutettavana Turun yliopiston monitieteisessä, Turun kaupungin kulttuuripääkaupunkivuoteen 2011 liittyvässä TIUKU-hankkeessa. Kulttuurin ja hyvinvoinnin tutkimusta yhdistävän hankkeen johtajana toimi lääketieteellisen etiikan professori Veikko Launis. Veikkoa, Liisa Reunasta ja kaikkia hankkeessa mukana olleita haluan kiittää paitsi luottamuksesta aiheittani kohtaan myös arvokkaasta, tieteidenvälisestä yhteistyökokemuksesta.

Varsinaisten työyhteisöjen ulkopuolella on useita ystäviä ja läheisiä, jotka ovat auttaneet minua ja joista vain osaa voin tässä kiittää. Ulriikka Lipastia kiitän lämpimästi väitöskirjani taittamisesta. Susanne Jacobsonia kiitän ennen kaikkea erinomaisesta majoituspalvelusta arkistovierailujen aikana Helsingissä, mutta myös (hyvän) huumorin sävyttämästä pitkästä ystävydestä. Maria Juutia kiitän niin englanninkielisten tekstieni tarkastamisesta kuin myös tutkimuksen ulkopuoliseen maailmaan liittyvien asioiden jakamisesta. Helena Pakkaselle ja Pirkko Seikolalle kuuluu kiitos niin ikään ystävydestä ja kannustavasta lounasseurasta. Lea ja Aimo Räikkää kiitän kaikesta tuesta. Vanhempani Leila ja Jarkko Suominen ovat kaikessa suhteessa korvaamattomia. Kiitos!

Kaikkein suurin kiitos kuuluu aivan lähimmilleni: Juhalle, Joonalle, Huldalle ja Reinalle. Omistan tämän kättelytutkimukseni rakkaille lapsillemme, jotka ovat opettaneet minulle eniten niin inhimillisestä vuorovaikutuksesta, luottamuksesta ja tunteista kuin tapakasvatuksesta ja aktiivisesta toimijuudestakin.

Turussa 15.9.2014

Annakaisa Suominen

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	13
1.1 Kättely tutkimuskohteena	13
Tutkimuskohde, tausta ja tutkimuskysymys.....	13
Aiempi tutkimus.....	16
Näkökulma ja teoreettiset lähtökohdat.....	18
Tutkimuksen rakenne.....	28
1.2 Aineisto ja sen lukeminen	30
Kyselyaineistot ja keruu.....	30
Täydentävät aineistot.....	35
Rajaukset.....	36
Muistitiedon luonne.....	37
Metodit: Aineiston käsittely ja tulkinta.....	41
2 KÄTTELYN SYVÄ HISTORIA	49
2.1 Kättely aikojen alussa	49
Kättelyn syvän historian ymmärtäminen.....	51
Kättely biologiaan perustuvana eleenä.....	55
2.2 Kättely tuntumisena	58
Kättelyn aistit ja tuntemukset.....	58
Kosketus vuorovaikutuksessa.....	61
Kättely psyykkisenä tuntemuksena.....	68
2.3 Kättelyn merkitys sosiaalisissa suhteissa	71
Tervehtimisen sosiaalinen funktio.....	71
Luottamusta vahvistava kättely.....	73
Kättely sosiaalisen pääoman synnyttäjänä.....	77
Kättely sosiaalisena työkaluna.....	80
3 KÄTTELY TAPANA	85
3.1 Tapakulttuurin säätelämä kättely	85
Tapakulttuurin muodostuminen.....	86
Kättely tapakasvatuksen tuloksena.....	90
3.2 Ajallinen muutos suomalaisten kättelyssä	96
Kättely yleistyy.....	98
Muodollinen kättely.....	102
Virallinen kättely.....	105
Tuttu ja turvallinen kättely.....	110
3.3 Kättelyn alueelliset ja paikalliset ulottuvuudet	113
Kättely Suomessa.....	113
Kättely maaseudulla ja kaupungissa.....	124
Kättely kodin piirissä.....	127
Kättely kodin ulkopuolella.....	136

3.4 Kättelyn sosiaalinen järjestys.....	138
Kättelyn välimatkat sosiaalisessa tilassa.....	140
Sosiaalista statusta osoittava kättely.....	148
Kättely ryhmän vahvistajana.....	169
4 KÄTTELYN TAPAHTUMAHETKI.....	173
4.1 Kättely toimintana.....	173
Kättely normatiivisena eleenä.....	174
Kättely viestintänä.....	176
Kättely toimintajärjestelmänä.....	181
4.2 Kättelyn tapahtumahetki ja kättelytoimijuus.....	188
Kättelyn valinta	188
Persoonallisuudesta kertova kättely.....	194
4.3 Kättelyn symbolimerkitys.....	197
Kättely sopimuksen vahvistajana ja sovinnon eleenä.....	198
Kättely kunnioituksen osoittajana.....	205
Kättely hyvän tahdon osoituksena.....	207
Kättelemättä jättäminen.....	209
4.4 Kättely vältettävänä eleenä.....	212
Epähygieeninen kättely.....	212
Kättely hoidollisena pulmatilanteena.....	217
Kättelytoiminnan korvaaminen tai muuttaminen.....	221
4.5 Kättelyuskomukset.....	224
5 LOPUKSI.....	230
LÄHTEET.....	242
LIITTEET.....	256

1 JOHDANTO

1.1 Kättely tutkimuskohteena

Tutkimuskohde, tausta ja tutkimuskysymys

Niin, tervehtiminen, se jos mikä on sekanainen asia, ota hänestä selvää, jos saat. Ennen tervehdittiin kädestä ja niin tehtiin vahvaan, nyt moikataan vaan, sillä sipuli.¹

Tutkimukseni kohteena on 81-vuotiaan karjalaisemännän yllä olevassa lainauksessa mainitsema kädestä tervehtiminen eli kättely. Kättelyllä tarkoitan elettä, jossa kaksi henkilöä liittyy tavallisesti oikean (joissakin tapauksissa vasemman) käden kämmenet yhteen keskenään. Käsien yhteen liittämiseen kuuluu usein sormien koukistaminen ja käden kevyt puristaminen. Kättelyssä yhteen liitettyjä käsiä voidaan kevyesti ravistaa, jonka jälkeen kämmenet irrotetaan toisistaan. Kättelyä kutsutaankin usein myös kädenravistukseksi, kädenpuristukseksi tai kädenlyönniksi. Tähän yhdellä kädellä suoritettuun kättelyyn rinnastettava ele on harvinaisempi kahdella kädellä kättely, jossa molemmat kädet liitetään toisiinsa. Kätellessä saatetaan myös asettaa toinen käsi varsinaisten kättelykäsien päälle.² Kättelyssä olennaista on erityisesti kättelijöiden käsien välillä tapahtuva fyysinen kontakti.

Arkiajattelussa kättelyyn liitetään kaksi pääasiallista tehtävää, joista ensimmäinen liittyy edellä esitetyssä lainauksessa mainittuun ”sekanaiseen asiaan” eli toisen henkilön kohtaamiseen tervehdys- tai hyvästelytilanteessa. Ajatus kättelystä ensisijaisesti tervehdys- ja hyvästelyeleenä on sikäli oikea, että kättelystä on viimeisen kahden vuosisadan aikana tullut hyvin yleinen tervehdys- ja hyvästelytapa ensin länsimaissa ja myöhemmin myös muualla maailmassa. Suomalaisessa tapakulttuurissa kättelyn voidaan sanoa olevan yleisin fyysisen kontaktin sisältävä tervehdys- ja hyvästelyele.

Kättelyn toinen arkielämässä toteutuva tehtävä liittyy sopimiseen tai sitoumuksen vahvistamiseen. Tämä kättelyn niin sanottu oikeudellinen tehtävä tulee usein esiin esimerkiksi kaupanteon tai sopimuksen solmimisen yhteydessä. Näiden kahden edellä mainitun tehtävänsä kautta kättely liittyy olennaisesti ihmisten väliseen vuorovaikutukseen suomalaisessa tapakulttuurissa.

On tärkeää huomata, että tervehtiminen tai sopiminen sinänsä käsitteinä eivät tyhjännä kättelyeleen merkityksiä, vaan ne täytyy erikseen avata. Nämä merkitykset vaihtelevat ajassa, paikassa ja sosiaalisessa ympäristössään. Tuttavalle suoritettu moikkaus ja vaikkapa kädenheilautus kadulla ei ole ”vain” tervehdys, vaan osoitus siitä, että jo muodostettua sosiaalista suhdetta halutaan jatkaa. Syntymäpäivillä kättelijöiden jono ei kerro pelkästään vilpittömästä halusta tarttua päivänsankarin käteen, vaan onniteltavan huomioimisesta ja kunnioittamisesta. Se voi kertoa myös velvoittavista tavoista, joita suoritetaan vain osoituksena siitä, että osataan hyviä tapoja.

Kysymykset kättelystä ovat viime aikoina liittyneet usein myös käsihygieeniseen käyttäytymiseen ja epidemiologisiin interventioihin. Keskustelua on käyty ihmisten kä-

1 MV: K33/213.

2 Hall & Spencer-Hall 1983. Käsitervehdysten variaatioista ks. Korhonen 1996, 171.

siin liittyvistä tavoista erityisesti influenssapandemioiden aikana. Useissa sairaaloissa, terveysasemilla, urheilutapahtumissa ja seurakunnissa on epidemia-aallon vuoksi alettu välttää kättelyä tai jopa asetettu kättelykieltoja.³ 2010-luvulle tultaessa kättely on nähty entistäkin epähygieenisempänä tapana. *Helsingin Sanomien* kolumnisti Jarkko Tontti kirjoitti tapojen irrationaalisuudesta vertaamalla mattojen tamppaamisen ja kättelyn traditioita helmikuussa 2013 näin:

Ymmärrän hyvin, että kauan sitten inhimillistä kanssakäymistä helpotti, kun heti aluksi näytettiin, ettei kummallakaan ole käsissään puukkoa tai muuta teräasetta. Nykyään se on melko epätodennäköistä. Sen sijaan kätellessä ihmisestä toiseen siirtyvät virukset ja bakteerit ovat kaikkein vaarallisimpia olentoja, mitä maapallolta löytyy. Influenssa on useimmille vain vaiva, mutta se surmaa tuhansia ihmisiä vuodessa. Suurpedot eivät pääse lähellekään pienelävien ruumissaldoa. Jos olet perinteitä arvostava ihminen, niin tamppaa, älä kättele.⁴

Tutkimukseni taustalla on alusta lähtien kulkenut yleisempi kansanterveydellinen intressi, joka liittyy kättelyeleeseen sisältyvään fyysiseen käsikosketukseen; tutkimuksen kohteena oleva kättely sisältää käsikontaktin, joka tarjoaa siirtymäreitin taudinaiheuttajille. On hyvin tiedossa, että suurin osa infektioista tarttuu ihmisten välisissä kontakteissa, ja erityisesti käsien on todettu olevan merkittävä infektioiden leviämisreitti.⁵ Tavallinen flunssa on tästä hyvä esimerkki; flunssainen henkilö siirtää niistäessään tai yskiessään sormiinsa ja käsiinsä flunssaviruksia, jotka leviävät käsikontaktin kautta toisen henkilön käsiin ja sormiin. Mikäli virukset pääsevät käsistä nenän limakalvoille tai silmän sidekalvolle, pääsee virus lisääntymään ja mahdollisesti aiheuttamaan infektio-taudin.⁶ Virusten siirtoon tarvitaan siis vain vaikkapa kättely ja sitä seuraava nenänkaivaminen tai silmän hieraisu.

Vaikka kättelytavan epähygieenisyydestä on puhuttu jo vuosikymmeniä, ei siitä kuitenkaan ole luovuttu.⁷ Kiinnostuin kättelyeleen sosiaalisista arvoista alun perin ryhtyes-säni pohtimaan kättelykysymystä käsihygienian näkökulmasta: miksi ihmiset kättelevät, vaikka käsien kautta tiedetään kulkevan taudinaiheuttajia? Tutkimukseni lähtökohtana onkin ollut hypoteesi, ettei kättely suinkaan ole automaattisuudessaan merkityksetön toiminto, vaan siihen liittyy yksilöille ja yhteisölle merkityksellisiä kulttuurisia ja sosi-aalisia arvoja.

Yksinkertaisimmillaan kättely voidaan nähdä pelkkänä fyysisenä käsien liikkeenä ja käsien toisiinsa liittymisenä. Tapakirjallisuudessa erilaisia tervehtimisen muotoja on luonnehdittu muun muassa ”arjen pieniksi rituaaleiksi”.⁸ Olisi kuitenkin yksipuolista kuitata kättely pelkästään muodollisena tervehdys- ja hyvästelyeleenä tai kaavamaisena oikeudellisena eleenä, koska tosiasiaassa kyseessä on moniulotteinen, ihmistenvälinen

3 Ks. esim. Suihkonen 12.9.2009, 6; Lindblom 23.8.2009; Kärkkäinen 5.8.2009; Elo 2009.

4 Tontti 27.2.2013.

5 Käsien on todettu olevan merkittävin infektioiden leviämisreitti sairaaloissa ja hoitolaitoksissa, ja käsihygienian parantamisen on havaittu olevan suoraan yhteydessä infektioiden määrän vähenemiseen. Allegranzi & Pittet 2009. Voidaan olettaa, että käsivälitteiset tartunnat ovat yleinen infektioiden leviämistapa myös hoitolaitosten ulkopuolella, ihmisten tavallisessa sosiaalisessa kanssakäymisessä. Ks. esim. Suominen & Huovinen 2004.

6 Reed 1975. Infektiotaudin tarttumiseen vaikuttavat monet tekijät. Ks. esim. Lounamo, Tuuminen & Kotilainen 2014.

7 Hygienia-asioista muistutetaan jo 1920-luvulla käytösoppaissa. Oppaissa huomautetaan muun muassa likaisten käsien epämiel-lyttävydestä ja nenänkaivamisen sopimattomuudesta ennen kättelyä. Lukijoille kerrotaan myös bakteerien leviämisestä ja niiden vahingollisuudesta. Sjövall 2006, 38.

8 Sinnemäki 1991, 184.

ilmiö. Kättely ei voi koskaan olla pelkkä fyysinen ele, vaan siihen liittyy aina erilaisia merkityksiä.

Tutkimukseni tehtävänä on selvittää, mitä merkityksiä kättelyyn liittyy ja on liittynyt suomalaisessa tapakulttuurissa 1800-luvun lopulta 2000-luvun alkuun. Tutkimuksellisesti kiinnostavia ovat ensinnäkin kulttuuriset merkitykset, joita kättely eri yhteyksissään saa: ympäristö ja historialliset toimijat vaikuttavat siihen, missä kätellään, milloin kätellään ja ketä kätellään. Mutta kulttuurisen säätelyn ohella kättelyyn liittyvät myös kättelykäyttäytymiseen vaikuttavat sosiaalisen vuorovaikutuksen kysymykset. Kädelisyyden kautta tarkasteltuna kättely saa erityisiä sosiaalisia merkityksiä. Tässä tutkimuksessa avaan kättelyn moninaisia merkityksiä tarkastelemalla kättelyä laaja-alaisesti ymmärrettynä ilmiönä.

Vastatakseni tutkimustehtävään kättelyn merkityksistä käsittelen seuraavanlaisia lisäkysymyksiä. Kysyn ensinnäkin, millaisia historiallisia kerrostumia kättelyssä on läsnä. Tähän liittyy jo edellä mainittu kysymys siitä, miksi ihmiset ylipäätään kättelevät. Toinen kysymys on, miten kättelytavat ja merkitykset ovat muuttuneet pitkällä aikavälillä kulttuurisesti ja historiallisesti muotoutuneessa sosiaalisessa ympäristössä. Kolmanneksi kysyn, miten kättelyele muuttuu lyhytkestoisessa vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Voivatko yksilöt aktiivisina toimijoina muuttaa kättelyeleen tapahtumahetkeä ja miten? Voidaanko kättely kieltää? Mitä arvoja sohausemme, jos arvostelemme kättelyä?

Haluni ymmärtää ja tutkia suomalaisten kättelyä ja siihen liittyvää toimintaa kytkeytyy historioitsija Keith Thomasin esittämiin menneisyyden eletutkimuksen perusteluihin: Ensinnäkin eleet ovat olennainen osa menneisyyden vuorovaikutusta. Toiseksi eleiden tutkimus tarjoaa mahdollisuuden ymmärtää tietyssä yhteisössä vallitsevia perustavanlaatuisia arvoja.⁹ Juuri tässä voidaan mielestäni nähdä eleiden historian praktinen merkitys. Eleiden historian tutkimus ei ole pelkästään ilmiöiden havainnointia, vaan sen avulla voidaan syventää ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä ja ihmisten toiminnasta.¹⁰

Historioitsija Jorma Kalela on luonnehtinut historian tutkimuksen ”syvintä mieltä” juuri ymmärrettäväksi tekemiseksi. Kalelan mukaan tutkija antaa yleisölleen tilaisuuden suhteuttaa omaa kulttuuriaan muihin kulttuureihin tekemällä ”palan vierasta kulttuuria” ymmärrettäväksi. Näin avautuu uusia näkökulmia maailmaan ja yleisö ymmärtää paremmin omaa kulttuuriaan ja asemaansa siinä.¹¹ Kalelan ajatusta soveltaen olen ottanut tehtäväkseni avata näkökulmia kättelyilmiöön ja tehdä siihen tutkimusajankohtana liitettyjä merkityksiä ymmärrettäväksi. Kättely ei tosin ole kaukana menneisyydessä sijaitseva vieraan kulttuurin pala, vaan se on olennaisesti myös nykykulttuuriin kuuluva ele. Kättelyn ”vieraus” syntyykin sen läheisyydestä; arkipäiväisyytensä vuoksi se saattaa jäädä nykyisyydessä kokonaan huomioimatta, jolloin kättelyn olemassaoloa ei kyseenalaisteta, eikä sen merkityksiä erikseen pohdita. Historioitsija Herman Roodenburg on viitannut tähän eleiden itsestään selvyteen todetessaan eleiden olevan lyhytkestoisuudestaan huolimatta moniulotteisia tutkimuskohteita: eleet näyttävät ensin luonnollisina, mutta tarkemmin tarkasteltuina ne tarjoavat odottamattomia näkymiä tutkittavaan kulttuuriin.¹²

9 Thomas 1992, 5–6.

10 Historiantutkimuksen praktisesta merkityksestä ks. esim. Männikkö 2002, 70; Immonen 1996, 11–13. Ks. myös Thompson 1978, 2.

11 Kalela 2000, 246.

12 Roodenburg 2001, 365.

Kättelyn merkitykset ovat kulttuurisesti siten rakentuneita, että niitä on vaikea erottaa ilman perustavanlaatuisia analyysia. Antropologi Hans Medick on korostanut analyysin tärkeyttä kulttuuristen rituaalien tarkastelussa. Medickin mukaan rituaalin käyttäjä ei ole tietoinen kaikista sen merkityksistä, mutta analyysin kautta on mahdollista nostaa esiin sellaisia kulttuurisia, osin tiedostamattomia merkityksiä, jotka määrittyvät historiallisten subjektien välisissä suhteissa.¹³ Näin ajateltuna kättelyn merkitysten ja kättelytilanteen luonteen näkyväksi tekeminen antaa tilaisuuden ymmärtää paremmin myös yksilön asemaa kättelykulttuurissa. Käsiin liittyvien tapojen kuten kättelyn ymmärtäminen on erityisen tärkeää silloin, kun esimerkiksi epidemiologian näkökulmasta aiotaan tehdä interventioita käsihygieeniseen käyttäytymiseen.

Aiempi tutkimus

Historiantutkimuksen piirissä on jo pitkään käyty keskustelua katseen kohdistamisesta alas ja marginaaliin, perinteisen tapahtumahistorian unohtamiin ilmiöihin. Tutkittavaksi on nostettu inhimillisen toiminnan muotoja, joissa mielenkiinnon kohteena on ihmisen ajattelun ja käyttäytymisen suhde. Tällöin myös käyttäytymisen arkipäiväiset ja tiedostamattomat muodot ovat nousseet kiinnostaviksi aiheiksi.¹⁴

Tästä näkökulmasta tapojen tutkimus on kulttuurihistorian perustutkimusta, jolla tuotetaan tietoa ihmisten arkipäivästä ja sen käytänteistä. Vaikka varsinainen suurempi kiinnostus ihmisten arkipäivän ja elämäntapojen historiaan on herännyt vasta viime vuosikymmeninä, on sillä jo aiemmassakin historiantutkimuksessa ollut edustajansa. Suomalaisen kulttuurihistoriantutkimuksen varhaisen edustajan Gunnar Suolahden tutkimukset tulevat lähelle tapakulttuurin tutkimusta liikkeessaan yksityisestä yleiseen ja antaessaan äänen myös tutkimansa ajanjakson aikalaisille.¹⁵ Suolahti peräänkuuluttikin ”monimuotoisen elämän” tutkimusta vuonna 1907 seuraavasti:

Mutta, mitä tästä kaikesta tiedetään? Puuttuu näkijöitä, keräilijöitä, yleistäjiä, ja johtopäätösten tekijöitä, niitä, jotka asettaisivat yksityisen arkielämän kansan kokonaisu-elämän yhteyteen, paljastaisivat hänelle kaikki sen surkeudet ja ristiriidat, mutta opettaisivat myöskin sen verrattoman ihanuuden ja arvon.¹⁶

Suolahti oli toimittamassa teosta *Suomen kulttuurihistoria*, jonka ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1933. Tämän yhteensä neliosaisen historianesityksen alkulauseessa toimituskunta kirjoittaa kulttuurin koostuvan monen muun seikan lisäksi ”ylempien ja alemmien kansankerrosten jokapäiväisestä elämänympäristöstä ja juhlatavoista”.¹⁷ Tavoista ja tapakulttuurista esitteli sosiaaliantropologisia näkemyksiä 1900-luvun alussa myös Edvard Westermarck,

13 Medick 1995, 51, 62.

14 Ks. esim. Peltonen 1992.

15 Esim. Gunnar Suolahden *Elämää Suomessa 1700-luvulla* ilmestyi 1909 ja *Elämää Suomessa II* 1917. Suolahti kirjoittaa näissä artikkeleissaan yksittäisistä tapauksista kuten tuomarista Pohjois-Savosta tai kartanoelämän arjesta. Nämä tutkimukset tulevat lähelle elämäntapakuvausarkisten asioiden kuten esim. vaatetuksen tai tapojen kuvausten myötä sisältäen samalla tulkintaa ja kontekstuaalisointia. Suolahti 1991.

16 Suolahti 1993, 269.

17 Suolahti et al. 1933, 3. Toimituskuntaan kuuluivat Suolahden lisäksi Eino Jutikkala, Esko Aaltonen, Lauri Kuusanmäki, Pentti Renvall, Heikki Waris ja myöhemmin vielä Väinö Voionmaa. Kari Immonen on viitannut tähän kulttuurihistorian yleisesitykseen ja pohtinut tarkemmin kulttuurihistoriantutkimuksen muotoutumista sektorijattelusta totaalihistorian suuntaan. Vaikka kyseinen teos oli sektorijattelun suuntainen, Immosen mukaan elämäntapateemoja lähestyttiin joissain yksittäisissä jaksoissa. Immonen 14–15, 2001, 14–15.

jonka teos *Tapojen historiaa* ilmestyi vuonna 1913. Westermarckin etnografiset havainnot tavoista perustuivat monilta kohdin hänen tekemäänsä kenttätyöhön.¹⁸

Varhaisimpia suomalaisia kulttuurihistoriallisia tutkimuksia tervehdyseleistä on Henrik Zilliacuksen tutkimus antiikin tervehtimiskulttuurista. Zilliacus kirjoitti tervehdystavoista vuonna 1970 Suomen Tiedeseuran vuosikirjaan artikkelin ”Hälsningsformer i kulturhistorisk perspektiv”, jossa hän hämmästeli tervehdystavojen historian yleisesityksen puuttumista. Zilliacus kiinnitti huomiota tervehtimisen luonteeseen: tervehtiminen voi olla joko fyysinen tai sanallinen ilmaus tai molemmat yhtä aikaa. Sanalliset tervehdykset jakaantuvat edelleen puhuttuihin ja kirjoitettuihin. Zilliacus keskittyykin artikkelissaan enimmäkseen sanallisiin tervehdyksiin, ja kättely mainitaan vain lyhyesti.¹⁹

Vaikka tapojen tutkimukseen läheisesti liittyvät kulttuuristen käsitysten ja arvomaailman tutkimus ovat olleet kulttuurihistorialle keskeisiä tutkimusalueita, on innostus tapojen ja eleiden tutkimukseen kuitenkin suomalaisessa historian tutkimuksessa ollut vähäistä. Suomalaisille tutkijoille eleistä kiehtovin lienee ollut suudelma, jonka historiaa on tutkittu kättelyä enemmän. Suokottelutavan olemusta on pohdittu tarkemmin myös kulttuurintutkimuksen piirissä.²⁰

Suomalainen tapakulttuurin tutkimus onkin ponnistanut historian tutkimuksen sijasta perinteentutkimuksesta ja kansatieteestä.²¹ Myös suomalaisen kättelytutkimuksen voidaan sanoa liittyneen laajemmin tervehdys- ja hyvästelytapojen tutkimukseen ja kulttuurintutkimukseen. Tätä lähestymistapaa lähellä on Pirkko Sallinen-Gimplin väitöskirjatutkimus *Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurin kohtaaminen*, jossa Sallinen-Gimpl esittää eroja siirtokarjalaisten ja kantaväestön tervehdys- ja hyvästelytavoissa osana laajempaa siirtokarjalaisuustutkimustaan.²² Kulttuurintutkimuksellista lähestymistapaa edustaa myös kansatieteilijä Teppo Korhosen tutkimus *Tervehdys ja hyvästely*, joka on laaja esitys erilaisista sanallisista ja fyysisistä tervehdys- ja hyvästelyeleistä.²³ Kulttuurintutkimuksessa kättelyä on tarkasteltu lyhyesti myös koskettamiseen liittyvässä tutkimuksessa.²⁴

Toinen tapakulttuurin tutkimuksen haara on ollut käytösoppaisiin kohdistunut tutkimus. Näissä tutkimuksissa lähdeaineistot ovat koostuneet painetuista käytösoppaista.²⁵ Historiantutkimuksen kannalta innovatiivinen tapakulttuurin tutkimus on ollut sosiologi Norbert Eliaksen sivilisaatioteoria, jossa kuvataan eurooppalaisen sivilisaation pitkän linjan kehitystä. Elias keskittyy tutkimaan tapakulttuuria ja tapojen muutosta aineistonaan nimenomaan käytösoppaat myöhäiskeskiajalta 1700-luvulle.²⁶ Eliaksen tutkimus-

18 Westermarck (1913) 1991.

19 Zilliacus 1970.

20 Salmi 2004; Korhonen 1997. Ks. myös Itkonen 2004.

21 Tapojen tutkimus on perinteisesti kuulunut etnologian alaan. Korkiakangas 1996, 13.

22 Sallinen-Gimpl 1994.

23 Korhonen 1996. Eurooppalaisten käytöstapojen historiaa sekä myös tervehtimistä ihmisten käyttäytymisessä ovat käsitelleet Ari Turunen ja Markus Partanen hieman kevyemmässä, suurelle yleisölle suunnatussa kirjassaan *Ulkokultaisen käytöksen kirja*. Turunen ja Partanen 1996.

24 Sosiologi Ruth Finnegan kirjoittaa erityisesti koskettamisen merkityksestä sosiaalisissa suhteissa ja sivuaa kirjoituksessaan myös tervehdys- ja hyvästelyeleitä kuten kättelyä. Finnegan 2005, 20–21. Ks. myös Kinnunen 2013; Classen 2012.

25 Tällaista käytösoppaita ensisijaisena aineistonaan käyttävää tapakulttuurin tutkimusta on tehty Suomessakin erityisesti pro graduissa. Ks. esim. Aino Sinnemäen tutkielma Helsingin yliopiston sosiologian oppiaineeseen vuonna 1988, Tarja Kilpelän tutkielma Turun yliopiston saksan kielen kääntämisen ja tulkauksen oppiaineeseen vuonna 1995 ja Joanna Sjövallin oppinnäyte kulttuurihistorian oppiaineeseen Turun yliopistoon. Näistä Sjövall keskittyy eniten kättelyn tutkimiseen ja kuljettaa tutkimustaan Sinnemäen tutkimustulosten rinnalla. Sinnemäki 1988; Kilpelä 1995; Sjövall 2006.

26 Elias (1939) 2000. Eliaksen sivilisaatioteoriaa on kritisoitu mm. riittämättömän lähteistön vuoksi. Ks. esim. Schwerhoff 1998.

otetta on sittemmin jatkanut sosiologi Cas Wouters tutkimuksissaan eurooppalaisesta tapakulttuurista ja sen epämuodollistumisprosessista 1800-luvun lopulta 2000-luvulle.²⁷

Historioitsijat ovat kansainvälisellä kentällä kiinnostuneet eleiden tutkimuksesta tarkemmin vasta 1980-luvulla, jolloin arjen historian tutkijoiden innoittamana syntyi laajempi kiinnostus ihmisten eleisiin, asentoihin ja käyttäytymiseen.²⁸ Historiantutkijoita kokosi yhteen erityisesti Utrechtissa 1989 pidetty konferenssi, jonka kirjoituksista syntyi kirja *A Cultural History of Gestures*. Kirjan tekstit sisältävät tapakulttuurin ja eleiden historiantutkimuksesta keskeisiä ajatuksia, jotka ovat avanneet myös omalle tutkimukselleni näkökulmia mannereurooppalaisen tapakulttuurin tutkimukseen. Pelkästään kättelyyn keskittyvää historiallista tutkimusta on vähän, mutta hollantilainen Herman Roodenburg on tutkinut kättelyä erityisesti Hollannissa uuden ajan alussa ja uudella ajalla.²⁹ Saksalainen Thomas Schürmann taas on tarkastellut sivilisaatioprosessin näkökulmasta nimenomaan saksalaista tapakulttuuria ja tervehtimistä.³⁰

Kättelyä koskevasta vähäisestä historiantutkimuksesta johtuen hyödynnän tutkimuksessani kättelystä ja tervehtimisestä käytyä monialaista keskustelua. Monitieteellisestä lähestymistavastani huolimatta näen kättelyn ilmiönä, joka saa merkityksensä nimenomaan historiallisuudesta ja sen eri tasoista. Vaikka siis kurkottelenkin tutkimuksessani yli tieteenrajojen, on tutkimukseni ytimessä silti inhimillisen kättelykokemuksen historiallisuus. Tarkennan seuraavaksi tätä näkökulmaani.

Näkökulma ja teoreettiset lähtökohdat

Tarkastelen kättelyä kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta. Kulttuurihistorian olemukseen tieteenalana sisältyy esimerkiksi sellaisia peruskäsitteitä kuin totalisuus, dialogisuus, syvärakenteellisuus, moniaikaisuus ja aktiivisuus. Kulttuurihistorian historiallisuus perustuu siihen ajatukseen, että kaikki ihmisen toimintaan ja elämismailmaan liittyvät ilmiöt sijoittuvat aikaan ja tilaan.³¹ Tämän syvärakenteellisen näkökulman avulla katson kättelyilmiötä ajallisena ja historiallisena, konkreettisen maailman ilmiönä.

Kokonaisvaltaisuuden pyrkivä tutkimusote on vaikuttanut merkittävästi koko kulttuurihistorian luonteeseen. Suomessa 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa kulttuurihistorian oppiainetta määriteltessä lähtökohdانا oli nähdä kulttuuri ja sen ilmiöt kokonaisvaltaisesti: ”Mutta mitä tahansa tutkitaankin, taustalla täytyy olla käsitys kulttuurin kokonaisuudesta ja tutkittavan ilmiön paikasta siinä.”³² Sama kokonaisvaltaisuuden ajatus on leimallista kulttuurihistorialliselle tutkimukselle nykyäänkin.³³

27 Wouters 2007, 5. Palaan Eliaksen teoriaan ja tapakulttuurin käsitteeseen vielä tarkemmin tutkimukseni toisessa osassa.

28 Roodenburgin mukaan historioitsija Keith Thomas on korostanut ihmiskehoa hyvänä historiallisena dokumenttina suhteessa asiakirjoihin, päiväkirjoihin tai seurakunnan rekistereihin. Tästä johtuen hän on myös vahvasti peräänkuuluttanut kehon ilmiöihin liittyvää historiantutkimusta. Thomasin lisäksi tapakulttuurin historiantutkimuksesta olivat kiinnostuneita mm. historioitsijat Peter Burke ja Jean-Claude Schmitt. Suuri osa eleiden tutkimuksesta on kuitenkin Roodenburgin mukaan keskittynyt varhaismoderniin aikaan. Antikista ja keskiajalta tutkimusta on jonkin verran, mutta uuden ajan tutkimus on jäänyt vähäiseksi. Roodenburg 2001, 365–369. Ks. myös Burke 1987, 21.

29 Bremmer & Roodenburg 1992. Roodenburg kirjoittaa kättelystä kirjassaan artikkelillaan ”The ‘hand of friendship’: shaking hands and other gestures in the Dutch Republic”. Roodenburg 1992.

30 Schürmann 1994.

31 Ks. esim. Immonen 2001, 20–21.

32 Litzen 1981, 535. Kulttuurihistoriassa kulttuuri ymmärretään laaja-alaisesti kaiken inhimillisen toiminnan kattavana. Kulttuuriin kuuluvat silloin tunteet, mentaliteetit, ajattelutavat ja elämäntavat käytäntöineen. Virtanen 1987, 85.

33 Ks. esim. Immonen 2001, 20; Salmi 2011. Ks. myös Burke 2004.

Aivan oikeutetusti on huomautettu, että totaalihistorian vaatimus on mahdoton: kukaan ei voi tutkia kaikkea ja ottaa kaikkea huomioon.³⁴ On selvää, että täydellisen kokonaisvaltaiseen ymmärtämiseen pyrkivä perusasetelma tuottaa sellaisen tietomäärän, ettei yksittäinen tutkija pysty sitä käsittelemään.³⁵ Kulttuurihistorioitsija Anu Korhosen mukaan kokonaisvaltaisuuden tavoitteella tarkoitetaankin metodologisessa mielessä sellaista tutkijan katsetta, joka on sitoutunut kontekstuaalisuuden käsitteeseen: kaikki ei ole pakosta tutkittavaa kontekstia, vaan tutkimusongelman muotoilu määrittää joka kerta kontekstin, jonka avulla ilmiön voi ymmärtää. Tällöin ilmiön tarkastelu sosiaalisissa ja historiallisissa sidoksissaan ei edellytä täydellistä synteisiä.³⁶ Samaan tapaan kulttuurihistorioitsija Juhana Saarelainen onkin todennut, että kontekstualisoinnin tulee lähteä lähteestä itsestään, eikä mistään sen ulkopuolisista seikoista.³⁷

Kokonaisvaltaisuuteen ja kulttuurisuuteen perustuvaa historiantutkimusta on kutsuttu myös historialliseksi antropologiaksi. Historioitsija Jacques Le Goffin mukaan historiallinen antropologia käyttää antropologian metodeja tavoittaakseen syvempiä tasoja historiallisista ilmiöistä. Tarkemmin sanottuna se tarkoittaa, että rajatun ilmiön ohella tutkitaan samalla kulttuuria kokonaisuudessaan.³⁸ Historiantutkimusta ja antropologiaa toisiinsa onkin yhdistänyt nimenomaan tämä ruohonjuuritasolle pyrkivä tutkimus. Kulttuuriantropologian tavoin historiantutkimuksen kohteiksi ovat tulleet asenteet, uskomukset, tavat ja koko tavallisen ihmisen elämänmuoto. Historiantutkimus on aineistojen laajennuttua muuttunut koko tutkimuskentältään aiempaa demokraattisemmaksi.³⁹

Kulttuurihistoriallisen näkökulman antropologista ja kulttuurintutkimuksellista otetta voidaan tarkentaa antropologi Clifford Geertzin ajattelun avulla.⁴⁰ Geertzin mukaan sekä historiantutkimuksessa että antropologiassa pääajatuksena on yritys tunnistaa sellaisten ihmisten käyttämiä merkitysisältöjä, jotka elävät toisessa ajassa tai paikassa kuin tutkija itse. Antropologille tarkasteltava kulttuuri on kaukana fyysisesti, vaikkakin samassa ajassa. Historioitsijalle kohde on kaukana ajallisesti eli kaukana menneisyydessä.⁴¹ Vieraan kulttuurin tutkimisen perusajatuksena on geertziläisittäin ajatus yhteisistä merkitysisällöistä. Toisin sanoen saman kulttuurin jäsenet jakavat tietyt merkitysrakenteet. Koska kulttuurin jäsenet jakavat nämä merkitysisällöt, he myös ymmärtävät toisiaan. Samalla tämä tarkoittaa sitä, että myös yhteisön ulkopuolelta tulevan tutkijan täytyy ymmärtää nämä merkitysisällöt, jotta hän pystyy erottamaan kulttuurin sosiaalisia arvoja ja uskomuksia. Tutkimuksen edellytyksenä on nimenomaan kontekstualisointi ja kulttuuristen

34 Korhonen 2005b, 79.

35 Heikkinen 2001, 78.

36 Korhonen 2005b, 79–80.

37 Saarelainen 2012, 256.

38 Ns. uudet historiat ovat kiinnostuneita ihmisten ajattelutavoista ja elämänmuodoista, kun perinteisen historiantutkimuksen on katsottu edustavan tapahtumahistoriaa. Le Goff 1992, xiv. Antropologiaa hyödyntävää historiaa on usein kutsuttu historialliseksi antropologiaksi, mutta tämäntyyppinen tutkimusote on yleinen useille nykyisille historiantutkimuksen suunnille. Historiantutkimuksen ja antropologian suhteesta ks. myös esim. Katajala 1995, 19; Ginzburg 1996.

39 Elomaa 2001; ks. myös Thompson 1978, 2–8. Tavallisen ihmisen elämänmuotoja kohti kääntyneestä historiantutkimuksesta mainitaan usein esimerkkinä 1920-luvulta Johan Huizingan teos *Keskiajan syksy*, jossa hän käsittelee kulttuuria ihmisen toimintana ja ajatusmaailmana. Vaikka Huizinga keskittyikin lähinnä yläluokan tapojen kuvaukseen, toimii hän etnologin tavoin yhdistäen samalla tutkimukseen psykologisen pohdinnan. Huizingan huomio kiinnittyy arkipäiväisiin asioihin kuten käsitervehdyksiin: ”Juhana Pelottomalle luetaan lähtemättömäksi häpeäksi, että hän on tervehtinyt täydessä juhla-asussa häntä vastaan ratsastavaa Pariisin pyöveliä Capeluchea kuin aatelismiestä ja kosketanut hänen kättänsä; vain pyövelin kuolema voi pyyhkiä pois tuon häväistyksen.” Huizinga 1951, 63.

40 Geertzin kulttuurin käsitettä avaava ja historiantutkimukseenkin vaikuttanut teos *Interpretation of Cultures* ilmestyi 1973.

41 Geertz 2000, 120. Ajallinen etäisyys ei tosin ole enää historiantutkimuksessa selviö, vaan menneisyyden ilmiöiden voidaan katsoa liittyvän aina nykyhetkeen saakka. Myös lähimenneisyyden tutkiminen historiantutkimuksessa on mahdollista. Ks. esim. Männikkö 2002, 71.

merkitysten ymmärtäminen. Historioitsijalle haasteen tässä prosessissa muodostaa ajallinen etäisyys: mitä kauempana historiassa tutkimuskohde on, sen vaikeammin merkitykset ja kulttuurin konteksti avautuvat, sillä inhimillisen toiminnan merkitysjärjestelmät rakentuvat ajassa ja paikassa.⁴²

Tutkimusotteeni lähtee liikkeelle juuri kokonaisvaltaisuuden ja kontekstualisoinnin ajatuksista. Ajattelen, että yksilötason yksittäisten kättelyiden avulla voin esitellä myös joitakin löytämiäni yleisempiä merkityksiä. Kättelyn analysointi on kuin kulttuuriantropologin toimintaa, joka on usein rinnastettu johtolankojen seuraamiseen: vieraassa kulttuurissa on kuljettava pieniä vihjeitä seuraten, jotta vallitsevat normit ja uskomukset tulevat esille.⁴³

Tutkimuksellinen ongelma syntyy, kun kulttuurisesti ymmärrettyä ilmiötä yritetään asettaa sosiaaliseen järjestykseen. Geertzin painottamassa kontekstisidonnaisuudessa ongelmallista on nimittäin se, että se etäännyttää yksittäiset tilanteet laajemmista kokonaisuuksistaan. Koska Geertzille kulttuuri on symbolinen, sillä ei ole selkeää yhteyttä sosiaalisen elämän muutoksiin.⁴⁴ Luonnontieteellisesti määritellyn tiedon on sanottu muuttuneen Geertzin ajattelussa sellaiseksi retoriikaksi, jossa antropologi ja hänen tutkimansa ihmiset luovat kertomuksia siitä, miten jokin asia on tai tehdään. Geertz itse määritteli kulttuurin hämähäkinverkoksi, jossa ihminen on toimijana itse kutomassaan merkitysten verkossa. Mutta tässä hämähäkin verkossa kiinnostuksen kohteena oleva toiminta on ennemminkin yhteisöllistä eikä niinkään yksittäisten yksilöiden toimintaa.⁴⁵

Vaikka Geertz myöntääkin biologisten, sosiologisten, psykologisten ja kulttuuristen tekijöiden olemassaolon, käsittelee hän niitä ikään kuin erillisinä muuttujina. Geertzin mukaan haasteellista on yhdistää eri alueilla tapahtuvan tutkimuksen teorit ja käsitteet tietyn kulttuurisen ilmiön tutkimisessa. Tavoitteena ei ole tällöin sosiaalitieteellinen käsitteellinen yhtenäisyys, vaan kulttuurisen ilmiön kuvaaminen. Geertzille kulttuurin analysoiminen on siinä mielessä pohjatonta, että sitä ei koskaan voi tehdä täydellisesti.⁴⁶

Geertzin kulttuurintutkimuksellinen ote on kättelyilmiön kontekstualisoinnissa hyödyllinen, mutta siitä ei välttämättä ole apua lähestyttäessä kättelyä kokonaisvaltaisesti. Kulttuurintutkimuksen alueella kuitenkin moni tutkimusongelma on luonteeltaan usean tieteen rajapinnassa liikkuva. Eleet, tavat ja rituaalit eivät ole poikkeuksia tästä. Ne liittyvät inhimilliseen toimintaan hyvin monella eri tavalla, minkä vuoksi myös eleiden tutkimuksen lähestymistavasta tulee helposti monitieteellinen. Sekä kulttuuriantropologiassa että sosiologiassa on molemmissa oltu kiinnostuneita eleiden tutkimuksesta, ja niiden välille onkin vaikea määrittellä selkeää rajaa. Antropologiaa ja biologiaa taas yhdistää monilla alueilla kiinnostus evoluutioon.⁴⁷

Kättelyeleen tarkastelu vaatiikin useiden tieteenalojen yhteensovittamista. Yksittäisessä, menneisyydessä tapahtuneessa kättelyeleessä on nimittäin kyse sellaisesta mik-

42 Geertz 2000, 155. 1980-luvulta lähtien ihmistutkimus kääntyi yhä laajemmin kohti kielen ja merkityksellistämisen operaatioita. Juuri näistä mahdollisista tulkinnoista ja ihmisen vuorovaikutuksen merkitysten tutkimuksesta on puhuttu kulttuurisena käänteenä. Historiantutkimuksessa tämä kulttuurinen suuntaus on tarkoittanut sitä, että on pyritytty yhä enemmän selvittämään menneisyyden ilmiöiden saamia merkityksiä, eikä niinkään sitä, mitä menneisyydessä on ollut. Olennaista tässä ajattelussa on ollut pyrkimys ymmärtää menneisyyden ihmisten käsityksiä ja käsitteellistämisiä. Korhonen 2005b, 95–96; Korhonen 2005a. Ks. myös Burke 2004.

43 Ks. esim. Katajala 1995. Mikrotasolla operoivaa historiankirjoittamisen käytäntöä on kutsuttu mikrohistoriaksi. Mikrohistorian teoreettiset referenssit voivat vaihdella, mutta tutkimuksen lähtökohta on mikrotasolla. Ks. esim. Levi 1991, 93.

44 Ks. esim. Geertz 1973, 14–15; Ruohonen ja Laitila 1994, 120, 132.

45 Ks. esim. Ruohonen ja Laitila 1994, 117; Geertz 1973, 5, 254. Adam Kuperin mukaan Geertzin idea ihmisen toiminnasta merkityksiä sisältävänä ja luettavissa olevana on peräisin Paul Ricoeurilta. Kuper 1999, 82, 105.

46 Geertz 1973, 15, 24–29. Geertzin mukaan epätäydellinen kulttuurin analyysi ei sulje pois täsmällisyyden vaatimusta. Geertz 2000, 48.

47 Monitieteisyydestä kulttuurintutkimuksessa ks. esim. Heikkinen 2001, 79. Kulttuurihistorian dialogisuudesta muiden tieteenalojen kanssa Virtanen 1993, 38. Ks. myös Kaartinen 2005, 176.

rotason ilmiöstä, jota on mahdollista tarkastella sekä joidenkin yleisempien selitysten että tiettyjen erityisten muuttujien avulla. Tällä tarkoitan sitä, että aineistosta itsestään on löydettävissä sellaisia havaintoja, jotka nostavat esiin kättelyn merkityksiä hyvin kokonaisvaltaisella tavalla.

Tutkimuskohteenani olevan kättelyn monitieteisyys tulee ymmärrettävämmäksi tieteen aiempien, ilmiön kokonaisvaltaiseen avaamiseen pyrkivien esitysten kautta. Biologian yhdistämisessä humanistiseen ihmiskäsitykseen ei sinänsä olekaan mitään uutta, vaan luonnontieteellisen ajattelutavan soveltamisella historian ja kulttuurien kehityksen tutkimukseen on pitkät perinteet. Erityisesti valistuksen ajattelijat esittivät luonnontieteisiin nojaten oletuksiaan ihmisen edistyksestä ja tiedon yhtenäisyydestä 1600- ja 1700-luvuilla.⁴⁸ Myös historiatutkimuksen yleisinhimillisiin selityksiin koko ihmisyyhteisön kehityksestä vaikutti luonnontieteiden nopea kehitys 1700-luvulta eteenpäin. Evoluutioteorialla oli voimakas vaikutus paitsi käsitykseen ihmisen biologisesta kehityksestä myös yhteiskunnallisesta kehityksestä.⁴⁹ Yksi kiistanalaisimmista historioitsijoista 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa oli Karl Lamprecht, joka selitti historian kulkua psykologisin perustein. Lamprechtin mukaan historiantutkimuksen tuli tarkastella yhteisön yleistä sosiaalis-psykkistä kokonaisuutta, eikä niinkään yksilöiden persoonallisuuksiin liittyviä ilmiöitä.⁵⁰

Antropologian syntyyn 1800-luvulla liittyi olennaisesti ajatus biologian ja kulttuurin yhtenäisyydestä: tapojen ja käyttäytymisen nähtiin kehittyvän primitiivisistä muodoista kohti sivilisaatiota. Varhaiset antropologit katsoivat, että kaikkien kulttuurien pohjana ovat samat yleisinhimilliset biologiset valmiudet ja että kaikki kiinnostavat, sosiaaliset ilmiöt ovat selitettävissä kulttuurisesti välittyvinä. Selostukset linjamaisesta kehityksestä ja historiallisesta vertailusta loivat eräänlaisen illuusion primitiiviyhteiskunnasta.⁵¹

Erityisesti sosiaalitieteissä on ollut halua löytää synteesi ihmisen käyttäytymisen sääntöjen ja kulttuurin yhdistämiseksi. 1940-luvulla Harvardissa sosiaalista vuorovaikutusta tutkineelle sosiologi Talcott Parsonsille kulttuuri oli kollektiivinen symbolinen järjestelmä, joka toimi ikään kuin sateenvarjona kaikelle sosiaaliselle vuorovaikutukselle. Parsons erotti 1950-luvulla kehittelemässään toiminnan teoriassa kolme keskenään vuorovaikutuksessa olevaa luokkaa: sosiaalisen, kulttuurisen ja fyysikaalisen.⁵² Saamaantaan kritiikistä huolimatta Parsonsin luonnontieteellisen lähestymistavan ansio on kenties vahvimmin ollut siinä, että se on saanut antropologit tarkentamaan omia kulttuurin määritelmiään.⁵³

48 Kuper 1999, 7; Wilson 2001, 30.

49 Laaksonen, Vuorisalo ja Laihonen 1989, 143–145.

50 Lamprecht 1912, 65–66. Ks. myös esim. Laaksonen, Vuorisalo ja Laihonen 1989 145–150; Immonen 2001, 11–12. Peter Burken mukaan Lamprecht epäonnistui yrityksessään kumota poliittisen historian valta-asema. Samoihin aikoihin samansuuntaisia tutkimusyrityksiä oli muun muassa amerikkalaisella historioitsijalla Frederick Jackson Turnerilla. Burke 1991, 15.

51 Nisula 1994, 15–16. Vaikka tästä progressiivisen evoluution ajatuksesta luovuttiin myöhemmin antropologian erkauduttua eri osa-alueiksi, jäi evoluutio-käsite tieteenalalle negatiivissävytteiseksi rasitteeksi. Ks. esim. Ylikoski & Kokkonen 2009, 35–36. Antropologisessa tutkimuksessa on usein haluttu sanoutua irti sellaisesta progressiivisesta evolutionismista, jonka antropologian oppihistoria yleisesti tuntee, vaikka evolutiivinen kysymyksenasettelu muuten nähtäisiinkin hyödyllisenä. Ks. esim. Assmuth ja Tapaninen 1989, 162–163.

52 Parsonsin teoriassa nämä kaikki kolme systeemiä ovat vuorovaikutuksessa ja vaikuttavat toimijan valintoihin: yksilö on samanaikaisesti sekä biologinen organismi ja persoonallinen yksilö, joka on yhteydessä kulttuuriseen systeemiin. Parsons 1966, 5–6. Parsonsin teoriasta ks. myös esim. Kuper 1999, 47–53.

53 Ks. esim. Kuper 1999, 68–69. Kriitikoiden mukaan Parsonsin rakennefunkcionalistisessa teoriassa yhteiskunta nähtiin liian järjestäytyneenä, jolloin sen mallin avulla ei kykene käsittelemään muutosta. Teoria esittää liian lineaarisen modernisoitumistarinan. Heiskala 1994a, 108–113. Kritiikistä huolimatta Parsonsin malli on muodostunut sosiologian klassikoksi, joka on antanut esimerkiksi amerikkalaiselle antropologialle paljon vaikutteita. Geertz työskenteli Harvardissa vain parin vuoden ajan, mutta sosiaalitieteiden vaikutus hänen ajatteluunsa on ilmeinen. Hän pitää myös itse parsonsilaista teoriaa hyödynnettävänä lähtökohana. Geertz 2000, 8–9. Evoluutionäarisessä antropologiassa on tarkasteltu kulttuurin käsitettä myös eläimiin liittyvänä. Ks. Hohmann ja Fruth 2003.

Keskeinen kiista humanistisen ja biologisen ihmiskäsityksen yhteensovittamisessa on ollut juuri kulttuurin käsitteen määrittelyminen. 1980-luvulta lähtien ihmistieteet ovat kääntyneet entistä voimakkaammin kulttuurintutkimuksen suuntaan ja korostaneet merkityksellistämisen operaatioita. Kulttuurintutkimuksessa kulttuuri on nähty jonkinlaisena yhteisten merkitysten järjestelmänä, jota samaan yhteisöön, ryhmään tai kansakuntaan kuuluvat ihmiset käyttävät saadakseen ”tolkkua maailmasta”.⁵⁴

Tutkimuksellisella tasolla tämä biologian ja kulttuurin rajanveto tarjoaa mahdollisuuden pohtia kulttuurin määrittelyä yhä tarkemmin.⁵⁵ Samalla kun uusien selitysmallien etsiminen on johtanut katseen kääntämiseen nimenomaan ihmisten kokemusten ymmärtämiseen ja tavoittamiseen, on joihinkin antropologiin käsityksiin kulttuurin luonteesta viime aikoina liittynyt entistä voimakkaammin ajatus kulttuurin kietoutumisesta yhteen biologisten prosessien kanssa.⁵⁶

Antropologi Adam Kuperin mukaan kaikkea ihmisen käyttäytymistä ei voi selittää pelkästään kulttuurilla, eikä biologisia prosesseja voida erottaa kulttuurisista prosesseista. Kuperille kulttuuri on pikemminkin järjestelmä, johon mahtuvat myös sosiaaliset ja biologiset prosessit. Nämä kaikki erilaiset prosessit voidaan hänen mukaansa nähdä jossakin ilmiössä, vaikka käsitteellisellä tasolla yhtenäiseen teoriaan ei päästäisikään.⁵⁷ Samaan tapaan sosiologi William Sewell on korostanut kulttuuristen käytäntöjen ja kulttuuristen merkitysten samanaikaisuutta; kulttuuri ei ole erillään sosiaalisista käytännöistä.⁵⁸

Ihmisen käyttäytymisen ja kulttuurisina pidettyjen seikkojen yhdistämispyrkimykset nousevat olennaiseksi kysymykseksi erityisesti eleiden tutkimuksessa.⁵⁹ Myös oma näkemykseni kättelystä liittyy vahvasti käsitykseen kulttuurista ihmisen ja hänen ympäristönsä vuorovaikutuksena. Tässä näkemyksessäni kättely sisältää väistämättä ainakin jollain tasolla biologiset prosessit. Sen vuoksi myös kättelyyn liittyvillä fysikaalisilla ilmiöillä kuten esimerkiksi aisteilla on oltava merkitystä erityisesti silloin, kun kättelyilmiötä pyritään ymmärtämään mahdollisimman tarkasti ja kokonaisvaltaisesti. Kättelyyn liittyvät fysikaaliset ilmiöt onkin tässä tutkimuksessa nähty osana sitä perustaa, josta kättelylle annetut merkitykset nousevat.

54 Hall 2003, 85.

55 Kulttuurihistorioitsija Anu Korhonen huomauttaa, että kulttuurin käsitteen tai kulttuurihistorian olemuksen pohtiminen ei tule tarpeettomaksi, vaikka sen vatvomista olisikin harrastettu vuosikausia. Korhosen mukaan kulttuurin käsitteen pohtiminen voi olla se tutkimuksellinen avain, joka avaa näkökulman koko tutkimukseen. Korhonen 2005 b, 73–74.

56 Ks. esim. Elomaa 2001, 68. Antropologian tutkimuskohteeksi on laveasti ymmärretty ihmisen toiminta, eikä aina välttämättä ole edes kovin selkeää, onko kulttuuriantropologia tieteenala vai onko se pikemmin yläkäsite näkökulmalle, jonka tutkimuskohteena on ihminen. Heikkinen käyttää antropologian tutkimuskohteena olevasta ihmisestä käsitettä ’kulttuurieläin’. Heikkinen 2001, 76–78. Ks. myös esim. Sewell 2005, 17–18.

57 Kuper viittaa erityisesti niihin tutkimuksellisiin haasteisiin, joita pelkästään jo kulttuurin käsitteen määrittelyminen tuo mukanaan. Kuper 1999, xi, 11–16, 246–247. Tätä samaa pohtii Geertz, mutta jättää toimijan pään sisäiset merkitykset kulttuurin ulkopuolelle. Geertz 1973, 14–15, 24–29, 48.

58 Sewell 2005, 77, 85. Kulttuurisen ja sosiaalisen problemaattisen suhteen pohdinnasta ks. esim. Burke 2004, 115–117. Sosiologi Janne Kivivuoren mukaan ongelmallista erityisesti sosiaalittieteissä 1980-luvulta lähtien on ollut se, että monet tutkijat ovat nähneet sosiaaliset ilmiöt kielellisinä rakennelmina, jolloin myös ihmisten tunteet ja käyttäytyminen on nähty ”sosiaalisina konstruktioina”. Tekstin lähilukuun keskittyvä tutkimus on Kivivuoren mukaan jättänyt yksilön aitoine tunteineen ja kokemuksineen ulkopuolelle. Hänen mukaansa tulisi tutkia yksilön ominaisuuksien, sosiaalisen rakenteen ja kulttuurin vuorovaikutusta. Kivivuori 2008, 16–17. Ks. myös Peltonen 2007.

59 Kulttuurin käsittäminen laajasti ja uudet tarinat aiheuttavat määrittelyongelmia. Burke 1991, 9–11.

Kättely ajallisesti monikerroksisena ilmiönä

Miten biologisia prosesseja sitten voidaan tutkia historiallisina? Hahmotan kättelyä ja sen muutoksia tapakulttuurissa eripitkien kestojen ajatuksen avulla. Näkemykseni kättelyn ajallisesta monikerroksisuudesta liittyy ranskalaisen historiantutkija Fernand Braudelin käsitykseen, jonka mukaan aika on kerroksellista ja siihen sisältyy erikestoisia ja monikerroksellisia ilmiöitä. Braudel on käytännössä jakanut ajan kolmeen tasoon. Pitkän aikavälin muutoksesta hän käyttää nimitystä pitkä kesto (*longue durée*). Tällä hän tarkoittaa hidasta ja lähes liikkumatonta aikaa, jolle asettuvat esimerkiksi ilmasto ja luonto. Tälle tasolle sijoittuvat myös ihmisten käyttäytymiskaavat, joissa tapahtuu aikojen kuluessa vain hyvin hidasta muuttumista. Braudel korostaa nimenomaan pitkän keston tason merkitystä historiallisessa ajattelussa: se nivoo paitsi tapahtumat toisiinsa myös liittää nykyisyyden menneisyyteen. Kaikki historialliset ajat on ymmärrettävissä tämän pitkän keston tason kautta.⁶⁰

Braudelin inspiroimana tarkennan käsitystäni ajan kerroksellisuudesta historioitsija Daniel Lord Smailin syvän historian käsitteellä, joka ikään kuin laajentaa Braudelin ajatusta pitkästä kestoista jatkuvuutena ja sopeutumisenä. Jos Braudelilla pitkä kesto tarkoitti ennemminkin hyvin hidasta muutosta ympäristön ja maantieteen tasolla, menee Smail vielä pidemmälle. Hänellä historiallinen perspektiivi liittyy ihmislajin syntyyn ja ihmisen käyttäytymisen biologisiin ehtoihin. Syvä historia on siten läsnä ihmisen nykyisyydessä ja tulevaisuudessa.⁶¹ Kättelyn syvä historia liittyykin tutkimuksessani ihmisen kädellisyyden pohdintaan ja sen merkitykseen kättelyssä 1800-luvulta nykypäivään. En niinkään ota kantaa siihen, onko kivikautinen ihminen tosiasiaa kätellyt, vaan pyrin ymmärtämään kättelyn ilmenemistä 1800-, 1900-, ja 2000-lukujen Suomessa ihmisen kehityshistorian huomioiden. Syvä historia ei siis tarkoita katseen kohdistamista esihistorialliseen aikakauteen sinänsä, vaan sen ilmenemiseen myöhemmässä ihmisen toiminnassa. Kättelyn syvä historia on historiallisena kerrostumana ihmisessä itsessään.

Historian ajan toisesta käsitteellisestä aikatasosta Fernand Braudel käytti nimitystä konjunkturi. Tätä aikatasoa on kutsuttu myös suhdanteeksi, jossa tapahtuvat taloudelliset ja sosiaaliset muutokset.⁶² Konjunktuurin aikataso etenee nopeammin kuin pitkä kesto, mutta on kuitenkin hitaampaa kuin yksilön kokemat välittömät tapahtumat. Konjunktuurin taso tarkoittaa pikemminkin yhteisöjen ja ryhmien sosiaalishistoriaa.⁶³ Tutkimuksessani tätä tasoa vastaavat tapakulttuurissa tapahtuvat muutokset.

Braudelin mallin kolmas taso on lyhyen keston aika, jota on kutsuttu myös tapahtumien ajaksi. Lyhyen keston tasolla muutokset ovat nopeita ja ihmisen tietoisuudessa olevia. Braudel liittää lyhyen keston yksilön kokemaan erilaisten tunteiden ja tulkintojen aikaan.⁶⁴ Tämä kolmas taso antaa historioitsijalle mahdollisuuden kiinnittää huomiota ihmisen mielen toimintaan ja sopimuksenvaraisiin merkityksiin. Sovellan ajatusta lyhyestä kestoista kättelyn tapahtumahetkeen, jossa kättelijä tekee päätöksiä omasta kättelytoiminnastaan.

60 Braudel 1980, 3–5, 29–31, 35.

61 Smail 2007, 202. Braudel viittaa äänettömään, pinnan alla olevaan historian tasoon, joka ajan kuluessa on vain vähän muuttunut. Braudelin tutkimuksen kohteena ovat kuitenkin ihmisen ympäristö ja sen hitaiden muutosten vaikutukset ihmisen toimintaan. Hän esittää sen ”maantieteellisenä aikana”. Braudel tarkastelee luontoa ikään kuin ihmisen käyttäytymiseen vaikuttavana ympäristönä eikä niinkään biologisten ehtojen kautta. Braudel 1980, 16, 20–23. Ks. myös Feuchtwang ja Rowlands 2010, 119.

62 Braudel 1980, 29–30; ks. esim. Saarikoski 1995, 82.

63 Braudel 1974, 20.

64 Braudel 1980, 27–28; Braudel 1974, 21.

Braudelilaisesti ajatellen kättelyssä on siis kyse monella eri tavalla historiallisesti muotoutuneesta ihmisten arkipäivään liittyvästä ilmiöstä, jonka perinpohjaiseen tutkimiseen liittyy monta tasoa. Nämä ajallisesti erilaiset historian tasot kietoutuvat yhteen siinä vuorovaikutustilanteessa, jossa kättely aktualisoituu. Ne myös vaikuttavat siihen, miten nykykulttuurin jäsenenä ymmärrämme kättelyleen ja miten se meille näyttäytyy.

Ongelmallisena Braudelin mallia on pidetty siitä syystä, että siinä aika on ajettu kolmeen tasoon, kun käytännössä aika kuitenkin jakautuu rajattomaan määrään eri pitkiä kestoja. Itse asiassa Braudel oli tästä ongelmasta tietoinen pyrkien avaamaan ajatustaan moniaikaisesta nykyisyydestä orkesterimetaforalla; hän vertasi moniäänistä orkesteria nykyisyyteen, jossa esiintyy eri kestoisia ilmiöitä samanaikaisesti.⁶⁵ Kulttuurihistorioitsija Kari Immosen mukaan olennaista tässä braudelilaisessa ajattelussa onkin nimenomaan havainto siitä, että nämä kaikki ajan eri tasot ovat nykyhetkessä rinnakkain ja läsnä samanaikaisesti. Menneisyys voidaan nähdä yhdistelmänä erilaisia struktuureja, joilla kullakin on oma aikansa ja kestoensa.⁶⁶

Braudelilainen hahmotustapa on hyödyllinen työkalu kättelyn erilaisten kerrosten ja muutosrytmien erottamisessa. Koska kättely ei ole mikään staattinen ilmiö, vaan ajassa ja paikassa muuttuva sekä useita erilaisia aineksia sisältävä, vaatii sen ymmärtäminen mielestäni tällaista erilaisten elementtien erottelua.⁶⁷ Ajallinen monikerroksisuus onkin tutkimuksessani se avain, jolla aion kättelyn monimerkityksellisyyttä lähestyä ja avata. Ajattelussani kättelyn historiallisuus on monikerroksellista, joka ilmenee yksittäisessä kättelyssä monina läsnä olevina historioina.

Keskeiset käsitteet

Monikerroksellisuuteen liittyy kulttuurintutkimukselle ja laadulliselle tutkimukselle tyypillinen halu ottaa hyöty irti kaikista käyttökelpoisista teorioista ja metodeista riittävän syvällisen tiedon saamiseksi.⁶⁸ Tutkimuksessani keskeisemmässä asemassa ovatkin kohdetta jäsentävät käsitteet kuin mikään yksittäinen teoria. Nämä käsitteet täsmäntävät kättelyä eri konteksteissaan toimien samalla ikään kuin teoreettisena viitekehyksenä. Käyttämäni käsitteet ovat valikoituneet kättelyn merkitysten pohdinnan kautta. Tämä tarkoittaa sitä, että kättelyn merkitysten analysoinnissa olen etsinyt vastauksia käyttämällä niitä käsitteitä, jotka ovat kulloinkin olleet sovellettavissa.

Kuten aiemmin totesin, tutkimuksessa tematisoimani asiat liittyvät moneen oppialaan ja käyvät keskustelua eri tutkimusalojen kanssa. Tästä johtuen myös käsitteitä on lainattu, käytetty ja sovellettu yli ehkä perinteisinä pidettyjen tieteenrajojen. Käsitteistö tulee pääosin esiin aineiston empiirisessä käsittelyssä, mutta joitakin keskeisiä käsitteitä on syytä tarkastella tässä tarkemmin. Tällaisia käsitteitä ovat eleen, tavan ja tapakulttuurin käsitteet.

65 Braudel 1980, 30, 33. Kriitikoista ks. esim. Feuchtwang ja Rowlands 2010, 119.

66 Immonen 1996, 21; Immonen 2001, 20–21.

67 Elementit voivat olla ajallisia, paikallisia, biologisia tai psykologisia. Esimerkiksi sosiaalipsykologiassa kieltä ja merkityksiä ei rajata psykologisen tason ulkopuolelle, vaan laadullisessa tutkimuksessa nähdään, että argumentaatiota on mahdollista tulkita useanlaisista näkökulmista, jotka voivat edustaa psykologista, kulttuurista tai sosiaalista kontekstia. Vesala & Rantanen 2007, 11–13.

68 Kulttuurintutkimuksen metodologialle on tyypillistä valita eri metodeja ja soveltaa niitä pragmaattisista ja strategisista lähtökohdista. Kulttuurintutkimus on väljästi ymmärrettynä teoreettisena viitekehyksenä monessa ihmistieteen oppiaineessa ja sosiologian tutkimusalueilla. Alasuutari 2011, 25, 56.

Kuten Teppo Korhonen toteaa, antropologinen tutkimus ei ole tehnyt kovin tarkkaa lajittelua eleen, tavan ja asennon välille.⁶⁹ Samaan tapaan Herman Roodenburg nostaa esiin asennon ja eleen määrittelyyn liittyvän problematiikan, joka liittyy tiukkojen rajojen vetämisen hankaluuteen muun muassa tahattoman ja tarkoituksellisen eleen välille.⁷⁰ Käyttäytymistieteessä elettä on määritelty pääasiassa viestinnällisessä tarkoituksessa suoritetuksi ruumiinjäsenen liikkeeksi.⁷¹ 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla kootussa *Nykysuomen sanakirjassa* ele määritellään seuraavasti:

Ihmisellä tav. käsien ja pään liikkeitä, jotka toimivat viestien välittäjinä joko yksinään tai puheen sisältöön liittyen. Eleet voivat olla tarkoituksellisesti tuotettuja, esim. sormella osoittaminen tai pään nyökyttely, mutta usein myös tahattomia, tunnetilojen säätelemiä kasvolihasten tunnetiloja ilmaisevia liikkeitä sanotaan ilmeiksi. Ne ovat ihmiselle lajityypillisiä, eri kulttuureissa samanlaisina esiintyviä.⁷²

Nykysuomen sanakirjan määritelmässä näkyy jako tarkoituksellisiin ja tahattomiin eleisiin eli kulttuurisiin ja kulttuurisista eroista riippumattomaan kategoriaan. Kielitoimiston sanakirja määrittelee eleen 2000-luvulla lyhyesti näin: ”mielialaa, sanottavan painottamista, sanatonta viestiä tms. ilmaiseva ruumiinosien (vars. käsien tai pään liike)”.⁷³ Huolimatta painotuseroistaan nämä kaikki satunnaisesti tähän valitut määritelmät korostavat eleen viestinnällistä funktiota.

Viestinnällisestä tehtävästään johtuen eleiden merkitysjärjestelmää nimitetään usein ”elekieleksi”.⁷⁴ Tällä viitataan siihen tapaan, jolla viestinnässä käytetään kielen ja puheen lisäksi kehoa ja eleitä. Tästä näkökulmasta suuri kiinnostus eleisiin on ymmärrettävää, sillä suuri osa ihmisen viestinnästä on nonverbaalista ”elehtimistä”. Mutta eleiden viestimät merkitykset eivät kuitenkaan ole samalla tavalla strukturoituja kuin kielen merkitykset. Kielenkaltaisuuksella viitataan eleiden yhteydessä siihen, että eleiden avulla voidaan ”sanoa” asioita sosiaalisessa vuorovaikutuksessa.⁷⁵

Mitä eleillä sitten voidaan sanoa? Ruumiillisten ilmaisujen tulkitsemisella on pitkät perinteet. Kasvon eleitä ja katsetta on pidetty esityksinä, joista voidaan lukea ihmisen sisäistä maailmaa ja joiden avulla voidaan selittää ihmisen persoonallisuutta.⁷⁶ 1800-luvun lopulla tehdyt psykologiset eletutkimukset käsittelivät eleitä pitkälti biologisina käyttäytymisakteina, joiden ajateltiin johdattavan jonkin universaalien eleiden kielen jäljille.⁷⁷

69 Korhonen 1996, 224.

70 Roodenburg 2001, 365.

71 *Dictionary of Behavioral Science* määrittelee eleen (gesture) näin: ”A movement of a part of the body for the purpose of communication”. *Dictionary of Behavioral Science* 1989, 146.

72 *Nykysuomen sanakirja* 1993, 261.

73 Kielitoimiston sanakirja pohjautuu Kotimaisten kielten keskuksen jatkuvasti kartutettavaan tietokantaan, joka perustuu 1990–1994 painettuna versiona ilmestyneeseen Suomen kielen perussanakirjaan. *Kielitoimiston sanakirja*, elektroninen julkaisu.

74 Roodenburgin mukaan jo Cicero olisi käyttänyt antiikin Kreikassa elekielen käsitettä. Roodenburg 2001, 366.

75 McNeill 2007; Kendon 2007; ks. myös Kääntä ja Haddington 2011, 11–12. Kielitieteessä eleitä on tutkittu puhutun kielen edeltäjinä ja merkitysjärjestelminä. Ks. esim. McNeill 2005.

76 Revel 2001, 31.

77 Darwinin viitoittamalla tiellä eleitä tutkittiin 1800-luvulla lähinnä tunteiden ilmaisuina. Kokeellisen psykologian edustaja Wilhelm Wundt tutki eleitä tunteisiin perustuvina sosiaalisen toimintajärjestelmän osina. Käsitteellisen ilmauksen ele saattoi Wundtin mukaan saada symbolisessa eleessä, joka oli ulkoinen merkki jostain mentaalista käsitteestä. Tällainen oli esimerkiksi intiaanien suorittama kättely rauhan merkinä. Wundtin mukaan kättely tervehdyksen merkityksessä ei tunnettu länsimaiden ulkopuolella 1800-luvulla. Ks. esim. Wundt 1973, 87, 93, 146–147. Behavioristi George Herbert Mead arvosteli Wundtia 1930-luvulla näkökulmasta, joka Meadin mukaan sivuutti ihmisen mielen (ja käyttäytymisen) synnyn sosiaalisessa prosessissa. Meadin mukaan Wundtille mieli oli jotakin, joka edelsi kommunikaatiota. Mead 1973, 20, 28.

Nykyään psykologian ja viestinnän aloilla eleistä ollaan kiinnostuneita non-verbaalisen viestinnän muotona, johon liittyy sekä intentionaalisuutta että ei-intentionaalisuutta.⁷⁸ Intentionaalisen eleen määrittelyssä olennaista on juuri edellä mainitun viestinnällisen funktion korostaminen. Tästä eleen funktiosta käytetään joskus myös nimitystä signaalifunktio, jolla tarkoitetaan sitä, että ruumiinjäsenten merkityksellisellä liikkeellä halutaan ilmaista tiettyä tunnetta tai kertoa jokin viesti vastaanottajalle.⁷⁹ Viestinnällisille eleille yhteistä on, että ne ovat tahdonalaisia ja tarkoituksellisia, vaikkei niitä aina voimakkaasti tiedostettaisikaan. Eletutkija Adam Kendonin mukaan eleitä on vaikea kategorisoida, sillä niillä on pikemminkin aste-eroja tiettyjen ominaisuuksien suhteen. Yhteinen määrittäjä eleille on kuitenkin liike, joka syntyy elettä muodostettaessa.⁸⁰ Tämä ulottuvuus itse asiassa erottaa eleen asennosta, joka on elettä staattisempi ilmaisu.

Nämä eleen käsitteeseen liittyvät havainnot antavat mahdollisuuden pohtia kättelyn luonnetta eleenä. Kättely on fyysisen kontaktin sisältävä ele, johon liittyy liike ja intentionaalisuus. Se on fyysikaalinen, havaittavissa oleva ele. Se on tahdonalainen ja sillä on viestinnällinen funktio. Mutta kättelyleessä kulttuuristen ominaisuuksien kanssa liittyvät fyysisen kontaktin fysiologiset ominaisuudet. Kättelyaleen tapahtumahetkessä voivat itse asiassa samanaikaistua useat aistihavainnot: tunto-, kuulo-, näkö- ja joskus jopa hajuaistikin.⁸¹

Vaikka tutkimuksessa näiden kaikkien eri eleen piirteiden erottaminen voi olla perusteltua, se lienee todellisessa kättelytapahtumassa mahdotonta. Mielestäni kättely tulisikin nähdä kokonaisvaltaisena sosiaalisena eleenä, jossa koskettaminen on vain yksi elementti. Kättely on moniaistimellinen ele, jolla on intentionaalinen, viestinnällinen tehtävä. Mutta on tärkeää huomata, että tästä viestinnällisestä tehtävästään huolimatta kättely voi eleenä olla myös eritasoisesti tiedostettu.⁸² Tiedostamisen asteen vaihtelun kautta kättelyele tulee lähelle myös tavan käsitettä.

Kättely on monessa tilanteessa hyvin tavanomaista käyttäytymistä. Tavat taas ovat eleitä selkeämmin kulttuurisia ja opittuja, eivätkä niinkään universaaleja. Totunnaisen tavan muotoutumisen taustalla voi tosin olla myös tiedostamatonta toimintaa. Näin on esimerkiksi silloin, kun biologiseen taustaansa liitettävissä olevasta eleestä on muodostunut tapa. Näitä samoja eleitä voidaankin tavata samassa merkityksessä eri puolilta maailmaa. Tällaisia eleitä ovat esimerkiksi fyysinen kyyristely ja pään alas painaminen.⁸³ Eleen muodostuessa tavaksi se muuttuu totunnaiseksi toiminnaksi. Esimerkiksi kättelyyn ei aina välttämättä kiinnitetä huomiota. Sosiaalipsykologian näkökulmasta tavanomainen käyttäytyminen ei olekaan aina tietoista toimintaa. Tavat ovat jotakin, jota määrittävät toistuvuus ja kontekstin tietynlainen vakaus.⁸⁴

Toistuvuuden kautta tavat liittyvät myös arkiseen toimintaan. Arkea voidaan nimittäin määrittellä juuri toistuvuuden ja jokapäiväisyyden avulla. Arjen historiassa keskeistä on ollut huomata tällaisen arkisen elämän, rutiinien ja sosiaalisten käytäntöjen

78 Ks. esim. Knapp & Hall 2013; Bull & Doody 2013, 214–215. Eleitä tutkivat kielitieteilijät ovat kiinnostuneita eleistä nimenomaan sanallista kieltä edeltävänä kielenä, ja erilaisten yhteisöjen elekielestä on tehty lukuisia tutkimuksia. Thomas 1992, 3.

79 Korhonen 1997, 231–232

80 Kendon 2004, 10–16; ks. myös Argyle 1977, 251–252.

81 Ks. esim. koskettamisen ja visuaalisen havainnon yhteydestä Paterson 2007, 2, 31. Ks. myös Classen 2001. Kättelyele on usein samanaikainen puhutun kielen kanssa. Korhonen 1996, 224.

82 Elettä tutkimuskohteena määrittävät itsestäänselvyys ja katoavaisuus. Roodenburg 2001, 365.

83 Korhonen 1996, 234.

84 Wood, Quinn & Kashy 2002.

merkitys.⁸⁵ Myös tässä tutkimuksessa kättelyn ymmärtämistä arkisena tapana määrittää toistuvuus. Kättely on toisaalta arkipäiväistynyt jokapäiväinen tapa, mutta toisaalta kättely kuuluu myös suomalaisiin juhlatapoihin. Tutkimukseni tarkoitus ei olekaan erotella arkea ja juhlaa, vaan pikemminkin sisällyttän tapojen historian tutkimukseen rutiinit ja käytännöt, jotka liittyvät ihmisten elämään sekä jokapäiväisessä arjessa että toistuvissa juhlissa. Kansatieteilijä Eero Sappista mukaillen määrittelen arkielämäksi sen, mikä ihmisen elämässä on tavallista. Tästä näkökulmasta myös juhlapäivät voidaan nähdä osana arkipäivän maailmaa. Juhlat ovat arjen rytmiin kuuluvia tapahtumia, jotka sisältävät toistuvia elementtejä.⁸⁶

Tapojen toistuvuus johtaa usein siihen, että tavat ovat käyttäjilleen ikään kuin ”näkyttömiä”. Esimerkiksi kättely voi arkisessa ympäristössään näyttäytyä nykyajan ihmiselle tapakulttuuriin itsestään selvästi kuuluvana osana, jolloin sitä ei välttämättä tiedosteta kovin voimakkaasti. Se on tapa, jota toteutetaan sen suurempia miettimättä. Vasta totutuista tavoista poikkeava käytös saattaa tuoda esiin tapakulttuurin säännöt.⁸⁷

Tapakulttuurilla voidaan tarkoittaa sekä etiketin erittäin hienostuneita sääntöjä että laajemmin ymmärrettynä kaikkia niitä normeja, jotka määrittävät yhteistoimintaa. Etiketillä viitataan usein protokollaan ja tiettyihin käyttäytymisen säännöstöihin, mutta tavat voidaan nähdä yleisinä sopivan käytöksen normeina.⁸⁸ Edvard Westermarck on nähnyt tavat nimenomaan jälkimmäisen määrittelyn kautta. Hänen mukaansa tavat ovat sellaisia toiminnan muotoja, jotka määräävät paitsi saman yhteiskunnan jäsenten myös eri yhteiskuntien jäsenten välisiä suhteita. Tapakulttuuri on sosiaalinen säännöstö, joka ohjaa ihmisten käyttäytymistä. Tapa ei siis ollut Westermarckille vain tottumus, vaan se oli myös toiminnan ohje.⁸⁹ Hän erotti tavasta kaksi puolta, ja hänen mukaansa tottumus ja käsky liittyivät läheisesti toisiinsa:

Perustuipa jokin yhteiskunta-tapa mihin tahansa ja olipa se oikeastaan kuinka vähäpätöinen hyvänsä, niin on sellaisella ihmisellä, joka ei pyri itsenäisesti syventymään asiaan, taipumus paheksua jokaista poikkeamista tästä tavasta, pelkästään siitä syystä, ettei sellainen poikkeaminen ole tavallista. Tätä vaatimusta perustellaan siten, että se tai se teko on tehtävä siksi, että on ollut aina tapana tehdä niin samallaisissa olosuhteissa.⁹⁰

Westermarck kiinnittää huomiota siihen, miten ihmisten toimintaa ja käyttäytymistä määräävät yhteisön sovitut säännöt. Tätä ajatustapaa korostaa myös Wouters määrittelyssään tavat hallintojärjestelmiksi, joita sosiaalinen kontrolli ohjaa ja joissa luovitaan itsesäätelyn avulla. Tapoja määrittäviä käsitteitä ovat sosiaalisuus ja kollektiivisuus. Tapakulttuurin normit eivät ole virallisia, lakien säätelemiä normeja, joiden noudattamatta

85 Lüdtker 1995, 3–7.

86 Sappinen 2000, 25–26.

87 Normeista poikkeamisesta ks. esim. Sulkunen 1999, 102–103.

88 Wouters 2007, 11.

89 Westermarck pohjasi käsityksensä tavoista vuonna 1913 ilmestyneessä teoksessaan *Tapojen historiaa* kolmeen seikkaan. Ensinnäkin hän piti ajan hengen mukaisesti joitakin tapoja vaiston vaikutuksena. Toiseksi hän viittasi uskonnollisiin ja taikauskoihin tapoihin. Kolmanneksi hän piti tapoja matkimis-taipumuksen tuloksena. Nimenomaan tätä matkimis-taipumusta hän piti olennaisena yhteiskunnan erilaisten yksilöiden yhtäläisyyden synnyssä ja esimerkiksi kansanomaisen tapojen säilymisessä. Toinen säilyttävä elementti oli Westermarckin mukaan tottumus, jolloin tavasta tulee automaattinen, yhteiskunnallinen refleksi. Westermarck 1991, 9–10.

90 Westermarck 1991, 11.

jättäminen olisi sanktioitu laissa. Mutta ne muistuttavat toisiaan läheisesti, sillä molemmat perustuvat jonkinlaiseen rankaisemiseen. Tämä sosiaaliseen kontrolliin perustuva normien noudattaminen yhdenmukaistaa yksilöiden toimintaa tietynlaisiksi toimintatapumuksiksi eli tavoiksi.⁹¹

On huomattava, että tapa voi olla muotoutunut seurauksena säännöstä tai laista tai vastaavasti se voi tavaksi muodostuttuaan tulla laissa säädetyksi. Esimerkiksi järjestyksessä on mainittu sääntöjä, jotka liittyvät käyttäytymiseen yleisillä paikoilla ja ovat siten yhteydessä myös yleisiin tapakulttuurin sääntöihin.⁹² Tavan käsitteeseen liittyikin voimakkaammin normatiivisuus ja ympäristön odotukset kuin esimerkiksi käytänteisiin, jotka eivät ole niin voimakkaasti sosiaalisen kontrollin alaisia.⁹³ Tästä huolimatta näen sekä tavat että käytännöt sellaisina toimintaohjeina, joiden avulla yksilö sovittaa omaa toimintaansa yhteisön toimintaan.

Tapakulttuurin normeihin liittyy myös arvon käsite. Arvot perustuvat normeja selkeämmin ihmisten tarpeisiin.⁹⁴ Näkemystä arvojen liittymisestä tarpeisiin voidaan kutsua sosiaalibiologiseksi lähestymistavaksi, joka liittyy ne ihmisen toimintaan sosiaalisessa ympäristössään. Tällaisessa yleisessä merkityksessään ne eivät ole yksittäisen ihmisen ajatteluun liittyviä, vaan joitakin yleisesti hyväksi tunnustettuja ja haluttavia asioita. Käytän arvon käsitettä samalla tavalla kuten esimerkiksi Sappinen arkielämäntutkimuksessaan; arvoissa on kysymys viime kädessä kaikista arkipäivän tärkeistä asioista, mutta myös ihmisten tavoittelemista asioista. Arvojen todellisuus ei aina välttämättä riipukaan siitä, toteutuvatko ne vai eivät. Arvot antavat ihmisen toiminnalle suunnan ja ohjaavat ihmisen valintoja.⁹⁵

On tärkeää huomata, että universaalit arvot voidaan erottaa arvostuksista, jotka ovat jokaisen ihmisen omia käsityksiä asioiden merkityksestä hyvyyden ja huonouden kannalta katsottuna. Silloin arvot ikään kuin määrittävät sitä, mitä ihminen voi arvostaa ja haluta.⁹⁶ Tästä näkökulmasta sekä arvot että arvostukset ovat yksilölle tärkeitä, mutta subjektiiviset arvostukset ja arvot tulevat lähemmäs yksilön henkilökohtaisia preferenssejä, joihin palaan tarkemmin luvussa 4.

Tutkimuksen rakenne

Ajallisen monikerroksisuuden ajatus toimii tutkimuksessani paitsi näkökulmana myös tutkimuksen rakenteen tasolla. Vaikka todellisessa kättelytilanteessa erilaiset merkitykset ovat samanaikaisia, kerrostuneita ja nivoutuneet toisiinsa mitä moninaisimmin säikein, olen tutkimuksessa erottanut näitä kerroksia toisistaan saavuttaakseni kättelystä mahdollisimman tarkkan analyysin. Tutkimukseni jakaantuu edellä esitetyn kolmen aikatason mallin mukaisesti kolmeen eri lukuun, joiden näkökulmia voidaan täsmentää tutkimuskysymystä tarkentavilla kysymyksillä. Monikerroksisuuden idea toteutuikin tutkimukseni rakenteellisella tasolla käytännössä siten, että jokaisessa tutkimuksen osassa katsotaan erilaista kättelyilmiön ajallista kerrosta.

91 Wouters 2001, 371. Ks. myös esim. Heiskala 1997.

92 *Järjestyslaki* 27.6.2003/612, elektroninen dokumentti.

93 Sappinen 2000, 27–28.

94 Schwartz 2012.

95 Sappinen 2000, 29. Erik Alhman määritteli arvot subjektiivisiksi asioiksi, jotka edellyttävät tahtoa ja päämäärää. Alhman 1967, 121–125.

96 Airaksinen 1994, 22–24.

Tutkimukseni toisessa luvussa käsittelen hitaasti tapahtuvaa muutosta, joka lyhyesti ilmaistuna tarkoittaa kättelykäyttäytymistä. Kättelykäyttäytymisellä tarkoitan ihmisen tervehtimiseen ja yhteistoimintaan liittyvää sosiaalista käyttäytymistä. Tässä tutkimukseni luvussa kättelyilmiö nivoutuu osaksi hyvin hitaasti muuttuvia sosiobiologisia mekanismeja. Huomion kiinnittäminen pitkän keston tasoon kättelyn yhteydessä perustuu sille ajatukselle, että biologian (geneettisyys) ja opitun (kulttuuri) väliin ei voi vetää selkeää rajaa, vaan ne ovat yksilössä ja sen toiminnassa läsnä molemmat.⁹⁷

Toisessa luvussa pohdin esimerkiksi sitä, mikä kättelyn merkitys on luottamuksellisten suhteiden luomisessa ja yhteistoiminnallisuudessa. Kättelyyn sisältyy laajempi tervehtimisen funktio, joka näyttäisi olevan tarpeellista ja välttämätöntäkin sekä yksilölle että yhteisölle. Tässä luvussa tuon esiin ajatuksen kättelykäyttäytymisen ymmärtämisestä. On selvää, ettei kättelyä voida selittää pelkästään biologialla, mutta sen avulla voidaan ymmärtää taipumusta sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja tervehtimiseen, joiden käytännöt ovat viime kädessä kulttuurisesti ja historiallisesti muodostuneita.

Tutkimukseni kolmannessa luvussa käsittelen suomalaista tapakulttuuria ja kättelyeleen kulttuurista rakentumista siinä. Tarkastelen kättelyä historiallisesti muotoutuneena käytäntönä ja sosiaalisena konventiona. Mietin, mistä lähtökohdista ja miksi kättelyele on tullut osaksi suomalaista tapakulttuuria. Pohdin sitä, miten suomalaiset ovat oppineet kättelemään ja miten heitä on siihen opetettu. Kyse on yksilön toimintatapojen ja yhteiskunnan järjestyksen kohtaamisesta; käytännöt uusintavat arvoja, normeja ja käsityksiä. Aavaan kättelykäytännön merkityksiä ajallisten, paikallisten ja sosiaalisten erojen kautta.

Neljännessä luvussa viitataan lyhyen keston käsitteen avulla kättelyn tapahtumahetkeen, jossa muutokset ovat nopeita ja ihmisen tietoisuudessa olevia. Tälle tapahtumahetken tasolle sijoittuvat esimerkiksi henkilön tekemät valinnat ja kättelylle annetut tiedostetut merkitykset. Lyhyellä kestolla en siis viittaa itse kättelyeleen keston, vaan historialliseen, lyhyeksi ymmärrettyyn yksilön aikatasoon. Tällä tasolla historiallinen toimija tekee valintoja elämäkokemuksensa perusteella. Kättelyn tapahtumahetkessä ajattelu ja toiminta kytkeytyvät olennaisesti toisiinsa, sillä kättelijä voi vaikuttaa kättelyn toteutumiseen usealla tavalla.

Tutkimuksen rakenteessa näkyy paitsi ajallinen monikerroksisuus myös näkökulman erilaisuus toimijoiden tasolla. Tutkimuksen rakenne jäsenyy populaatioiden ja yhteisöjen tasolta kohti tiedostavaa yksilöä.⁹⁸ Tutkimukseni neljännessä luvussa analysoin kättelyä tiedostettuna sosiaalisena prosessina, jolloin ajassa liikkuvat toimijat tulevat vahvimmin esiin. Haluan tuoda esiin näkemyksen, jossa kättelyä ei lähestytä käytösoppaiden kaltaisesti monoliittisen yhteisön itsestään selvänä käytäntönä, vaan erilaisten yksilöiden erilaisissa tilanteissa tekemänä valintana. Kiinnitän huomiota tarkemmin yksilöiden kohtaamiseen ja kättelyn nopeisiin muutoksiin, joihin kättelijä toimijana voi vaikuttaa.

Tutkimuksen viidennessä luvussa kokoan tutkimuksen tulokset tekemällä yhteen vetoa kolmesta käsittelyluvusta. Tarkastelen kokoavasti sitä, minkälaisia merkityksiä kättely on suomalaisessa tapakulttuurissa tutkimusajankohtana saanut. Loppuluvussa hahmottelen kokonaiskuvaavaa kättelystä, sen taustalla olevista ja siinä risteävistä useista ilmiöistä. Pohdin myös lyhyesti kättelytutkimukseni liittymistä yhteiskunnallisiin ilmiöihin ja suomalaisiin arvoihin.

97 Ks. esim. Ylikoski & Kokkonen 2009, 147–148. Elias on todennut, että ihmistä on tarkasteltava osana luontoa. Esimerkiksi varhaisissa ajanjäsennyksissä kietoutuvat biologiset tarpeet (kuten nälkä) kulttuuriin jäsenyyksiin. Elias 1991, 87–89.

98 Vrt. Braudelin *Välimeri*-teoksen rakenne. Braudel 1974, 20–21.

1.2 Aineisto ja sen lukeminen

Kyselyaineistot ja keruu

Tutkimuksen ensisijaisena lähdeaineistona käytän kyselyaineistoa, joka muodostuu kolmesta osasta. Kyselyt ovat temaattisia kyselyjä, joiden tarkoituksena on ollut kerätä tietoa kättelyyn ja tervehtimiseen liittyvistä käsityksistä ja kokemuksista. Aineiston ensimmäisen osan MV33 muodostaa Museoviraston kysely numero 33 vuodelta 1987 ja siitä osio ”Tervehtiminen”, jonka on laatinut Pirkko Sallinen-Gimpl. Osa koostuu yhteensä yhdeksästä kysymysaiheesta (kysymykset 60–68). Näistä viidessä käsitellään fyysisiä tervehdyseleitä (kysymykset 60–64) ja kolmessa kohdassa (kysymykset 61–63) mainitaan kättelyle ja kysytään kättelyyn liittyviä kysymyksiä. Jokaisessa kysymyskohdassa on useita eri tarkentavia kysymyksiä.⁹⁹

Museoviraston kysely on julkaistu kyselylehdessä vuonna 1987. Vuoden 1987 aikainen tiedonantajaverkko on luotu alkujaan jo vuonna 1956, ja Museoviraston kansanperinteen keruu on perustunut pitkälti tämän vastaajaverkon vakiintuneiden tiedonantajien vastauksiin.¹⁰⁰ Kyselylehden alkulehdillä toimituskunnan jäsen Maija-Liisa Heikinmäki kirjoittaa perinteen tallentamisesta kyselyverkoston avulla: ”Eräitä tiiviitä, asiapitoisia ja syvällisiä vastauksia lukiessa vakuuttui siitä, että tulevalle perustutkimukselle on nyt tallennettuna aineisto, joka määrällisesti ja alueellisesti kattavana valaisee tarkasti perheen ja laajemmankin yhteisön oloja, tapoja ja ihmissuhteita.”¹⁰¹ Keruuarkiston aineistot on kerätty siis lähtökohtaisesti kansatieteen ja kulttuurihistorian tutkimuksen käyttöön.

Aineiston toinen osa KTL1 muodostuu Kansanterveyslaitoksella (KTL)¹⁰² vuosina 2004–2005 keräämästä aineistosta. Koin tarvitsevani uudempaa aineistoa kättelyeleen merkityksen tutkimiseksi, koska Museoviraston suorittamasta kyselystä oli kulunut aikaa jo melkein kaksikymmentä vuotta. Koska kättely liittyy myös nykyiseen tapakulttuuriimme, tuntui alusta asti luontevalta tutkia ajankohtaista kättelyilmiötä.¹⁰³ Näkemykseni mukaan uudempi aineisto täydentää vanhempaa aineistoa.

Uudemman aineiston (KTL1) keruussa ajatuksena oli saada aineistoa erilaisilta ryhmiltä, kaikille muuttujille ei ole kuitenkaan keruuvaiheessa etsitty vastinpareja. Keräysvaiheessa olennaisena pidin kuitenkin sitä, että saan vastaajiksi samantyyppisen kokemusmaailman omaavia henkilöitä eri puolilta Suomea.¹⁰⁴ Syksyn 2004 aikana keräsin

99 Ks. LIITE 1.

100 Suomen kansallismuseo aloitti jo 1910-luvulla kansanperinteen keräämisen kyselylehtisten avulla. 1956 luotiin uusi tiedonantajaverkko, ja Keruuarkiston kokoelmat sisältävät kyselyiden avulla koottua muistitietoa eri puolilta Suomea. Vuosikymmenien aikana Museovirastolle muodostui vastaajaverkosto, johon keruukilpailuihin vastanneet automaattisesti kuuluivat. Vuoden 1987 kyselyyn vastaajistakin voidaan suurta osaa pitää ns. ammattivastaajina, jotka kuuluivat vastaajaverkkoon ja vastasivat säännöllisesti kyselyihin. Vastaajaverkostoon kuuluneille henkilöille lähetettiin uusi kyselylehtinen aina sen ilmestyttyä. Uusien vastaajien tavoittamiseksi oli myös muita foorumeja kuten radio, televisio, sanomalehdet ja kuntien perinneyhdistykset. Kyselyt ovat periaatteessa jatkuvia ja kaikille avoimia, joten vuoden 1987 kyselynkin joukossa on yksi vastaus 1990-luvulta. 1990-luvun puolivälin jälkeen ei kyselyjä ole samassa mittakaavassa ja muodossa toteutettu. Heikinmäki 1987, 1; Anne Laurila, suullinen tiedonanto 14.8.2003.

101 Heikinmäki 1987, 2.

102 Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes ja Kansanterveyslaitos yhdistettiin vuonna 2008 Terveiden ja hyvinvoinninlaitokseksi (THL), joka aloitti toimintansa vuoden 2009 alussa. *THL:n historia*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen internet-sivu.

103 Viime vuosikymmenten aikana historiantutkimus ylipäättään on muuttunut siten, että menneisyyden ilmiöiden on katsottu liittyvän aina nykyhetkeen saakka. Männikkö 2002, 71.

104 Kyselyssä KTL1 on muuttujina sellaisia tekijöitä kuin kaupunki, maaseutu/ Itä-Suomi, Länsi-Suomi/ koululaiset, aikuiset. KTL1 sisältää aineistoa maaseudun koululaisilta Itä-Savosta, kaupungin koululaisilta Länsi-Suomesta, kaupungin aikuisväestöltä Itä-

aineistoa yläkoululaisilta Turun Suomalaisesta Yhteiskoulusta. Toteutin saman kyselyn Tervon koulussa Itä-Savossa helmikuussa 2005. Varttuneemman väen vastauksia keräsin atk-kursseilta sekä Turun suomenkielisestä työväenopistosta että Joensuun vapaaopistosta syksyllä 2004. Atk-kurssit oli suunnattu senioreille, mutta kaikki vastaajat eivät olleet seniori-ikään ehtineitä (vastaajat ovat syntyneet vuosien 1925 ja 1973 välillä), joten vastauksia voi pitää yleisesti aikuisväestön vastauksina. Seniori-ikäisten vastauksia keräsin vielä Turun Nuorten Miesten Kristillisen Yhdistyksen (NMKY) seniorikerholaisilta. Koululuokassa ja opistoissa kyselyiden jakamisesta vastasivat opettajat, jotka jakoivat lomakkeet. Välitön kontakti vastaajiin syntyi vain NMKY:ssä, jossa jaoin lomakkeet itse ja kerroin lyhyesti tutkimuksestani.¹⁰⁵ Kyselyyn vastaaminen oli kaikille vapaaehtoista, joskin koululuokissa kyselyistä vastasivat opettajat, joten kyselyt ovat olleet tehtävätyyppisiä suorituksia tunnin aikana.

Kysely KTL1 muodostuu avoimista kysymyksistä, jotka liittyivät tervehtimiseen ja kättelyyn. Pyrin muodostamaan väljästi strukturoidun teemakyselyn Museoviraston kyselyn mallia noudattaen eli pyrin kysymään samoja kysymyksiä kuin vuoden 1987 kyselyssä oli kysytty. Toisaalta jouduin ottamaan huomioon ajan mukanaan tuomat muutokset sekä kyselyn vastaajien lähtökohdat. Museoviraston kyselyssä oli kaiken kaikkiaan 57 tarkentavaa kysymystä. Pohdin tällaisen kysymysmäärän mielekkyyttä yläkouluikäiselle, ja päädyin lopulta kevyempään kysymyssarjaan, jossa on yhteensä 18 kysymystä sijoitettuna kuuteen eri kysymysryhmään. En voinut myöskään vuoden 1987 kyselyn tapaan pyytää vastauksia esimerkiksi tervehtimisestä ”pirtissä” tai ”tuvassa”, sillä oletin niiden olevan 2000-luvun koululaiselle vieraita toimintaympäristöjä. Koska kyselyt toteutettiin tietyissä paikoissa (koulu, opisto), päädyin kysymään myös tervehtimisestä näissä nimenomaisissa ympäristössä, joiden tiesin olevan vastaajille tuttuja.¹⁰⁶

Aineiston kolmannen osan KTL2 muodostavat kyselyt, jotka keräsin vuonna 2007 paikoista, joissa kättelykäytännöt poikkeavat valtakulttuurista. Näitä ikään kuin ”kapseloituneita” paikkoja edustavat aineistossani Turun vankila (TV), Porin Prikaati (PP) ja Turun yliopistollisen keskussairaalan (TYKS) infektio-osasto. Vankilassa ja sairaalassa vastaajat kuuluivat henkilökuntaan. Armeijassa vastaukset kerättiin varusmiehiltä. Näissä kyselyissä rajoitin kysymysten määrän koskemaan vain tervehtimistä tietyissä toimintaympäristöissä. Kättelystä ei kysytty suoraan, koska halusin välttää vain kättelyyn keskittyvää reaktiivisuutta ja antaa vastaajille mahdollisuuden kertoa myös muista tervehtimistavoista.¹⁰⁷ Kysymyskohtia oli vain kaksi, sillä en halunnut tehdä kyselystä vastaajille liian raskasta, koska tiesin heidän vastaavan kyselyyn työaikanaan (TYKS ja TV). Kyselystä tiedottamisesta näiden paikkojen sisällä ei ole tarkempaa tietoa, mutta todennäköisesti lomakkeet olivat esillä henkilökunnalle tarkoitetuissa taukotiloissa ja niistä tiedottamisesta vastasivat esimiehet.¹⁰⁸

Suomesta ja kaupungin aikuisväestöltä Länsi-Suomesta. Kuitenkin esimerkiksi vuoden 1987 kyselyn vastauksissa 1900-luvun alkupuolen maaseutuyhteiskunta tulee näkyvämmiin muistelluksi. Myös maaseutu-kaupunki-erottelut näkyvät selkeämmin vuoden 1987 kyselyssä. On selvää, että 1900-luvun alussa syntyneelle vastaajalle agraarikulttuuri on ajallisesti lähempänä kuin 1900-luvun lopussa syntyneelle vastaajalle.

105 Tutkimuslomake sisälsi lyhyen tutkimustiedotteen. NMKY:n senioreiden ryhmä otettiin kyselyyn mukaan loppuvaiheessa, sillä Turun työväenopistosta kerätty materiaali osoittautui odotettua pienemmäksi.

106 Ks. LIITE 2.

107 Alasuutarin mukaan validiteettia lisää, jos vastaaja ei selkeästi tiedä, mitä kyselyllä ajetaan takaa. Alasuutari 2011, 101. Kättely tutkimuskohteena tuli esille kyselyn oheen liitettyssä tutkimustiedotteessa.

108 Ks. LIITE 3.

Määrällisesti käyttämäni aineiston kolme eri osiota poikkeavat toisistaan paljon. Museoviraston teettämä kysely (MV33) on vastaajamäärältään selkeästi suurin: vastauksia on yhteensä 774 vastaajalta ympäri Suomea, ja vastaajia on 159 eri ammattiryhmästä. Kyselyn vanhimmat vastaajat ovat syntyneet 1800-luvulla ja nuorimmat 1970-luvulla. Osassa vastauksista vastaaja on haastatellut useampia henkilöitä, jolloin tiedonantajien määrä todellisuudessa on hieman ilmoitettua suurempi.¹⁰⁹

KTL1 ja KTL2 eivät vastaa määrällisesti vuoden 1987 Museoviraston kyselyä. Sairaalassa ja vankilassa vastaaminen oli vastaajien oman aktiivisuuden varassa, minkä vuoksi vastausmäärä jäi erityisesti vankilassa pieneksi.¹¹⁰ Vuoden 1987 kyselyn toistaminen samassa laajuudessaan ei olisi edes ollut yksittäiselle tutkijalle mahdollista. KTL1 sisältää koululaisaineistoa, jonka vastaajat ovat koko aineiston nuorimpia, 1990-luvulla syntyneitä. KTL2 taas on vastaajamäärältään selkeästi pienin: vastauksia on yhteensä 73. Yhteensä kyselyaineistoissa (MV33, KTL1, KTL2) vastauksia on 1043.¹¹¹

Kyselyt eroavat paitsi vastaajamääriltään myös sisältämiensä vastausten pituuksien suhteen. KTL1 ja KTL2 sisältävät lyhyempiä vastauksia kuin MV33, jossa mukana on myös pidempiä, kirjoitelmamaisia muistelutuotoksia. KTL1:ssä ja KTL2:ssa vastaajat seuraavat yleensä melko lyhytsanaisesti kysymysten kaavaa, mutta Museoviraston kyselyn vastauksissa käsitellään teemaa vapaammin.

Vaikka aineistosta erotettavat kolme osaa poikkeavat toisistaan edellä mainituilla tavoilla, olen päätenyt pitämään tämän aineistotyypin sisällä olevia aineistoja riittävinä, sillä niistä on lopulta erotettavissa hyvin samanlaisia kättelyilmiötä kuvaavia piirteitä. Toisaalta koko kyselyaineistossa tulevat monipuolisesti esiin esimerkiksi erilaiset ihmisen toimintaympäristöt, minkä vuoksi sen avulla voidaan mielestäni tutkia kättelyn merkityksiä suomalaisessa tapakulttuurissa.¹¹²

Aineiston määrällisen riittävyyden lisäksi käyttämäni kyselyaineistoon liittyy tiettyjä piirteitä, joita voidaan tarkastella sen laatuun vaikuttavina tekijöinä. Ensinnäkin avokysymysten ongelmana voidaan pitää sitä, että vastaajat ovat voineet ymmärtää kysymykset eri tavoin. Ongelmia vastausten tulkinnassa voi tuottaa esimerkiksi epäselvyys siitä, käytetäänkö joissain kohdin termiä ”tervehdminen” synonyyminä aiheena olevalle kättelytervehdymiselle vai kirjoittaako vastaaja tervehdymisestä yleisesti. Kyse-lyrunko myös saattaa ohjata vastaajaa kertomaan kättelyilmiöstä tiettyjä puolia.¹¹³

Toiseksi vastauksessa kuvailtujen tapahtumien ajoittaminen ja paikantaminen ei aina ole mahdollista kovin tarkasti. Toiset vastaajat kirjoittavat tarkasti miltä paikkakunnilta ja ajanjaksoilta kerrotut tapahtumat ovat, mutta toisista vastauksista tällaiset tarkennukset puuttuvat kokonaan. Joissakin tapauksissa vastaajan asuinpaikka on saattanut vaihtua monta kertaa. Näihin toisinaan vaikeasti sijoitettaviin vastauksiin sisältyy kuitenkin usein tarkkoja huomioita tapakulttuurin muutoksista.¹¹⁴

109 Ks. LIITE 4.

110 Henkilökuntaa Turun vankilassa kyselyajankohtana oli noin 250, joista vain viisi vastasi kyselyyn. Vankilanjohtaja Juhani Järven sähköpostiviesti tekijälle 16.1.2007. Sairaalan infektio-osastolta sen sijaan vastauksia saatiin yhteensä 28 henkilöltä, kun henkilökunnan vahvuus oli kyselyajankohtana 29 henkilöä. Hygieniahoitaja Marianne Routamaan sähköpostiviesti tekijälle 16.8.2012.

111 Ks. LIITE 4.

112 Laadullisessa tutkimuksessa aineiston riittävyyden yhteydessä puhutaan saturaatiosta eli kylläntymisestä, jolla tarkoitetaan sitä, että uudet aineistot eivät tuota tutkimusongelman kannalta uutta tietoa. Eskola ja Suoranta 1999, 62–64. On selvää, että tämän riittävyyden tietäminen täysin varmasti on hankalaa. Laadullisessa tutkimuksessa saturaation ajatus onkin liitettävä lähinnä tutki-muskohtaiseen arvioon siitä, onko aineisto aiheen kannalta riittävä. Mäkelä 1990, 52.

113 Ks. esim. MV: K33/897. Ks. LIITTEET 1, 2 ja 3.

114 Ks. esim. MV: K33/1119.

Kolmanneksi erityisesti Museoviraston aineistoon liittyy olennaisesti kysymys siitä, millaista vastaaja-ainesta vastaajaverkkoon valikoitui ja mitkä olivat heidän motiivinsa vastata näihin kyselyihin. Vastaajiksi ryhtyivät usein ihmiset, jotka kokivat kansanperinteen tallentamisen ja siihen liittyvän oman panoksensa jollakin lailla tärkeäksi tai mielekkääksi.¹¹⁵ Lisäksi kyselyt järjestettiin usein keruukilpailuina, joissa oli mahdollisuus voittaa palkintoja tai saavuttaa erilaisia ansiomerkkejä etuuksineen. Olenkin joutunut pohtimaan, millä tavalla tottuneet vastaajat vastasivat kyselyihin ja miten se vaikutti heidän vastauksiinsa. Vastasivatko kokeneet vastaajat tietyllä tavalla?

Joissakin vastauksissa näkyy kertojan halu kommunikoida tutkijan kanssa. Kirjoittaja saattaa ryhtyä pohtimaan elämänmenoa yleisesti tai ”eksyä” kertomaan hänelle tärkeästä aiheesta. Toiset vastaajat ovat tietoisempia asemastaan kansanperinteen tallentajina tutkijan apurina kuin toiset. Vastaaja saattaa antaa hyvinkin tarkka laadullista informaatiota omista tiedoistaan esimerkiksi sosiaaliluokkaansa alleviivaamalla tai tarkkoja ajallisia koordinaatteja antamalla. Osa kirjoittajista taas puhuttelee tutkijaa ja toisinaan vastaus on kirjoitettu jopa ohjeita antaen.¹¹⁶ Tällöin vastauksia lukevan mieleen nousee helposti kysymys siitä, miten harkittuja vastaukset ovat olleet. Mitä on haluttu kertoa ja mitä on jätetty kertomatta?

Etnologi Pirjo Korkiakangas on todennut, että pitkään jatkunut innostus perinteenkeruuseen saattaa aiheuttaa sen, että vastaajat ikään kuin konventionaalistuvat ja kouliintuivat vastaamaan odotusten mukaisesti. Korkiakangas kuitenkin huomauttaa, että toisaalta vastausharrastuksen jatkuminen on kehittännyt vastaajien taitoja reflektoida ja ilmaista kokemuksiaan ja muistojaan. Väistämättä toiset vastaajat ovat parempia kirjoittajia kuin toiset, mutta sama ilmiö koskee haastattelua aineistomuotona: toisille vastaajille kirjoittaminen on helpompi tapa ilmaista kokemuksia ja ajatuksia, toisille se on haastattelu.¹¹⁷

Museoviraston kyselyn vastaaja on voinut olla kirjoittamiseen ja kirjallisiin harrastuksiin myönteisesti suhtautunut henkilö, sillä vastaaminen on edellyttänyt vastausten kirjaamista käsin kirjoittaen vastausliuskoille. Näin ollen voidaan edelleen kysyä, missä määrin vastaukset kättelystä ja tervehtimisestä kertovat kirjoittamiseen nurjasti suhtautuvien, kirjoitustaidottomien tai syrjäytyneiden kättelystä ja tervehtimisestä. Myös kyselyissä KTL1 ja KTL2 ovat vastaajiksi todennäköisesti valikoituneet henkilöt, jotka syystä tai toisesta ovat suhtautuneet myönteisesti tämäntyyppiseen kyselyyn. Koululuokissa ja armeijassa vastaukset on kerätty samanaikaisesti koko ryhmältä, joten niissä sosiaalinen paine tai ohjaajan kehoitus vastaamiseen on saattanut olla voimakkaampaa.

Vastaajien valikoituminen ja aineiston määrän pohdinta liittyy laajempaan yleistettävyyden ongelmaan. On selvää, ettei vuoden 1987 kyselyllä voida tavoittaa jokaista suomalaista tuona nimenomaisena aikana. Tutkimukseni kannalta oleellista ei ole kaikkein laajin ja edustavin aineisto, vaan ajatuksena on, että myös suppeampi otos voi kertoa merkitysjärjestelmistä.¹¹⁸ Tämän niin sanotun näytenäkökulman avulla miellän tutkimusmateriaalini näytteeksi, joka on osa tutkittavaa todellisuutta. Tästä

115 Vastaajaverkon vastaajilla oli Pirjo Korkiakankaan mukaan vahva sitoutuminen perinteen tallentamisen ”yhteiseen asiaan”. Korkiakangas 1996, 62.

116 Ks. esim. MV: K33/38, 236, 90.

117 Erilaiset aineistot kertovat omaa versiotaan asiasta ja täydentävät toisiaan. Korkiakangas 1996, 65.

118 Laadulliselle tutkimukselle tyypillistä on, että siinä keskitytään melko pieneen määrään tapauksia ja pyritään sitten analysoimaan niitä perusteellisesti. Harkinnanvaraisen otannon sijaan puhutaan harkinnanvaraisesta näytteestä; laadullisessa tutkimuksessa kyseessä on ennemminkin näyte, ei otos. Eskola ja Suoranta 1999, 18. Ks. myös Aira 2005.

todellisuudesta on mahdollista saada tietoa aineistoa erilaisista näkökulmista tulkitsemalla.¹¹⁹

Tämän aineiston laatuun liittyvän pohdinnan perusteella voidaan sanoa, että tutkimukseni ei ole yleisesitys suomalaisten kättelyn historiasta, vaan se tarjoaa näkökulmia sellaiseen arkipäiväiseen ilmiöön kuin kättely. Epämääräisiä yleistyksiä välttääkseni olen esimerkiksi jättänyt paneutumatta temaattisten aiheiden määrälliseen jakautumiseen. Koska tutkimukseni tarkoitus ei ole tutkia kättelyn merkityksiä määrällisesti eli vaikkapa sitä, kuinka moni vastaaja kättelee tervehtiessään tai kuinka suuri osa vastaajista pitää kättelyä hyvänä tapana, en ole myöskään viitannut tiettyihin vastaajajoukkoihin. Vastaukset ovat osa kättelyilmiön kokonaisuutta, eivät väittämä mistään kättelyn koko totuudesta. Tätä näytenäkökulmaa korostaa kirjoituksessaan muun muassa 66-vuotias naisvastaaja Hyvinkäältä:

Tiedot ovat 7–8 henkisen talon, myöhemmin vain yhden henkilön päähänpistoja, ei mitenkään yleisiä.¹²⁰

Olen uudemman aineiston keruussa lähtenyt siitä, että jokaisella vastaajalla on kättelystä oma näkemyksensä ja tulkintansa, eikä hän vastaa minkään ryhmän puolesta, vaikka onkin ryhmän jäsen. Olen ensisijaisesti kiinnostunut yksilöiden kokemuksista ja yksilöiden tavoista antaa asioille merkityksiä, mutta kuten kulttuurihistorioitsija Leena Rossi on huomauttanut, erilaisuuden lisäksi tärkeää on nähdä myös se, mikä noissa individualistisissa kokemuksissa on samankaltaista ja yhteistä.¹²¹

Yleistettävyyttä tarkastellaan usein sen kautta, pätevätkö tutkimustulokset muuhunkin kuin tutkittuun tapaukseen. Eleiden historiantutkimuksessa yleistettävyyttä ei ole pidetty ongelmana. Historioitsija Peter Burken mukaan eleiden universaalius tulee esiin nimenomaan siinä havainnossa, että niitä tutkitaan osana laajempaa kommunikaatiojärjestelmää.¹²² Laadullisessakin tutkimuksessa voidaan siis puhua tulosten läpinäkyvyydestä ja yleistettävyydestä, mutta silloin ei viitata yleistettävyyteen siinä mielessä, että väitettäisiin löydetyn ilmiön pitävän paikkansa laajemmassa joukossa. Kyse on ennemminkin mahdollisen logiikasta, jonka mukaan voidaan ajatella, että tietynlaiset kulttuurissa havaitut tavat ovat jossain määrin kulttuurissa yhteisesti jaettuja tapoja.¹²³ Kulttuurintutkimuksen yleistettävyyden voidaan sanoa liittyvän jonkin huonosti tiedostetun ilmiön pätevään selittämiseen.¹²⁴ Juuri yhteisten, jaettujen tapojen tiedostamisen kautta voivat myös toivottavasti tutkimuksen lukijat tunnistaa niitä kättelyilmiöön liitettyjä merkityksiä, jotka ainutkertaisten kättelytilanteiden analyysissä tulevat esiin.

119 Alasuutari 2011, 114.

120 MV: K33/91.

121 Rossi 2003, 20.

122 Burke 1997, 61.

123 Ruusuvoori, Nikander, Hyvärinen 2010. Tutkijat Ritva Engeström ja Johanna Ruusuvoori ovat todenneet, että laadullisessa tutkimuksessa yleistäminen ei lähtökohtaisestikaan voi tähdätä ilmiön esiintyvyyden yleisyyttä koskeviin päätelmiin johtuen aineiston valintaan ja keräämiseen liittyvistä ominaisuuksista. Tärkeämpää on se, miten ilmiö nähdään suhteessa laajempaan ilmiökenttään ja saavatko ilmiöön liittyvät havainnot yleisempää merkitystä. Engeström ja Ruusuvoori 2003, 305.

124 Alasuutari 2011, 234–235.

Täydentävät aineistot

Olen tutkimuksessani käyttänyt pääasiallisen, kyselyin kerätyn muistitietoaineiston lisäksi myös täydentäviä aineistoja, joiden avulla olen tavoitellut kättelyilmion avaamista mahdollisimman monesta näkökulmasta. Moniaineistaisuus tukee tutkimusasetelmaani, koska kättely itsessään on hyvin laaja-alainen ja monella tapaa yksilöiden elämään liittyvä ilmiö.¹²⁵

Kättelyeleestä kertovaa tietoa on paljon, mutta se on siroteltuna useisiin eri lähteisiin. Lähteiden moninaisuus ja sirpaleisuus onkin eleiden ja tapojen historian tutkimukselle hyvin tyypillistä. Eleitä koskevia kuvauksia voi löytää esimerkiksi asiakirjoista, mutta useimmiten ne tulevat esiin ikään kuin sivutuotteina, eivätkä varsinaisina kertomuksen kohteina.¹²⁶ Historiantutkijalle eleet ovatkin haasteellisia paitsi ajallisen etäisyytensä myös katoavaisuutensa ja arkisen luonteensa vuoksi: eleet ovat ihmisille osa heidän sosiaalista todellisuuttaan, eikä eleisiin liittyviä asioita ole tarvetta erikseen dokumentoida tai kirjoittaa ylös.¹²⁷ Arkisesta luonteesta johtuen eleiden tutkimuksessa voidaan käyttää lähteinä esimerkiksi kaunokirjallista aineistoa, kuvia, maalauksia ja erilaisia kertomuksia. Historioitsija toimii tällöin sosiaaliantropologin tavoin poimiessaan erilaisista aineistoista tiettyä kulttuurista ilmiötä avaavia kuvauksia.¹²⁸

Ilmiöön liittyvää eron tekoa saattaa toisinaan olla vaikea havaita kulttuurin sisällä tuotetuista kuvauksista. Burke on huomauttanut, että ulkopuolisen tarkkailijan tuottamista kuvauksista erojen löytäminen on helpompaa. Hänen mukaansa kulttuurin sisällä tuotetut tekstit eivät välttämättä sisällä selvästi ilmaistua havainnointia, sillä kulttuuriset koodit ovat kirjoittajille itsestään selvyyksiä. Sen sijaan yksi olennainen historiantutkimuksen lähde eleiden kentällä ovat Burken mukaan matkajien kertomukset, joissa erilaisia ilmiöitä katsotaan ikään kuin ulkopuolelta.¹²⁹

Käytän tutkimustani täydentämään kansanperinteen aineistoa, johon kuuluvat sekä etnografisten kirjailijoiden aikansa tieteellisen tutkimuksen käyttöön kirjoittamia kansanelämänkuvauksia että muita matkakertomuksia. Nämä kirjalliset aineistot ovat sellaista aineistoa, jota Burke luonnehtisi ulkopuolisen tuottamaksi havainnointiaineistoksi. Tällaisia kuvauksia ovat esimerkiksi Antero Wareliuksen (1821–1904) kertomus Tyrvään pitäjältä vuodelta 1853, Eljas Raussin (1800–1866) kansanelämänkuvaukset Virolahdelta 1840-luvulta, Samuli Paulaharjun (1875–1944) raportit Härmästä ja Kainuusta sekä Johannes Häyhän (1939–1913) kirjoitukset itäsuomalaisien vanhoista tavoista 1800–1900-lukujen vaihteesta.¹³⁰

Kansanperinteen kuvausten lisäksi käytän täydentävänä aineistona muuta aikalaisluontoista aineistoa, joka sisältää kuvauksia kättelyistä. Nämä tekstit ovat Burken luonnehtimia kulttuurin sisällä tuotettuja tekstejä, joista niistäkin on toki löydettävissä eron tekoja huolellisen lukemisen avulla. Täydentävää aineistoa ovat esimerkiksi kättelyyn tai tervehtimiseen liittyvät tapaohjeistukset. Regulaatiivista kirjallisuutta on kättelystä olemassa runsaasti, mutta olen käyttänyt niitä aikalaislähteinä vain jonkin verran. Käy-

125 Erilaiset aineistotyypit vaikuttavat tutkimuksen riittävyteen. Moniaineistaisuuden funktioista ks. esim. Apo 2001, 32–33. Muistitietoaineistoa täydennetään usein muulla aikalaisaineistolla. Korkiakangas 1996, 14.

126 Ks. esim. Thomas 1991, 5.

127 Roodenburg 2001, 365.

128 Thomas 1991, 4–5; Roodenburg 2001, 365. Ks. myös Burke 1987.

129 Burke 1987, 15, 23.

130 Raussi 1966; Häyhä 1983; Paulaharju 1933; Paulaharju 1958.

tösoppaat tuovat pikemminkin esiin aikakauden ihannekäyttäytymisen, eivätkä ne siten kerro kovin tarkasti kättelyn toteutumisesta ihmisten jokapäiväisessä elämänympäristössä. Tapaohjeistuksiin perustuvaa aineistoa olen kuitenkin hyödyntänyt erityisesti tapakasvatukseen liittyvässä kättelyn tarkastelussa luvussa 3.

Tapaoppaiden lisäksi kättely esiintyy lukuisissa kulttuurintuotteissa ikään kuin esitystapaan sisältyvänä havaintona arkielämän ilmiöstä. Täydentävänä aineistona käytän esimerkiksi Eric Gustav Ehrströmin matkapäiväkirjaa 1800-luvun alkupuolelta.¹³¹ Myös lehtijutuista, mielipidekirjoituksista ja kaunokirjallisista lähteistä on tulkittavissa niitä merkityksiä, joita kättely on jutun kirjoitusajankohtana saanut.¹³² Näiden lähteiden rooli ja erityisesti kotimaisen kaunokirjallisuuden osuus kättelyn tapahtumahetken kuvaajana korostuu luvussa 4.

Rajaukset

Kättelyn moniulotteisesta luonteesta huolimatta olen ottanut tutkimukseeni kansallisen lähtökohdan; kiinnostuksen kohteena on ensisijaisesti kättelyele Suomessa. Tämä kättelyeleen pakottaminen maantieteelliseen kehykseen johtuu siitä, että tutkimuksen aineistoina oleviin kyselytutkimuksiin ovat vastanneet suomalaiset henkilöt ja kyselyaineisto on kerätty Suomesta. Vastaajat ovat Suomessa asuvia henkilöitä, jotka sellaisenaan muodostavat yhteisön.

Maantieteellisen alueen sisällä kättelystä on erotettavissa paikallisia ja alueellisia eroja. Mukana on nykyisen Suomen ulkopuolella syntyneitä vastaajia kuten siirtoväkeä luovutetun Karjalan alueelta. Koululaisvastaajien joukossa on lapsena maahan muuttaneita henkilöitä.¹³³ On kuitenkin huomattava, että alueellisuus on vain yksi kättelyssä eroja tekevä muuttuja. Tosiasiassa kansallinen kulttuuri on hyvin dynaaminen ja monimutkainen kokonaisuus, joka pakenee voimakasta teoretisointia.¹³⁴ Geertziä seuraten totean, että kulttuuri voi olla paitsi yhteisymmärrystä joistakin perusasioista myös lukuisia erontekoja ja erilaisuuksia sisältävä. Suomi onkin vain kehys tutkittavalle ilmiölle, kättelylle, mutta kehyksessä oleva kuva on geertziläisittäin ”pointillistinen”.¹³⁵

Kättely itsessään on ylikansallinen ele, jota ei voi rajata maantieteellisesti ja jonka merkitykset vaihtelevat kontekstista riippuen. Vaikka tutkimukseni toimijat ovat suomalaisia, samoja teemoja voisi löytyä kättelystä globaalistikin. Suomalaisen kättelyssä saattaa olla samoja elementtejä kuin vaikkapa kättelyssä Meksikossa. Kättelyn universaalialuonnetta on mahdoton täysin tavoittaa, sillä se saa aina mer-

131 Ehrström 2007.

132 Perinteentutkija Satu Apon mukaan kuviteltujen tilanteiden maailmassa liikkuminen ei ole ongelma, sillä kulttuurista ajattelua voidaan hahmottaa myös kaunokirjailijan rakentaman kokonaiskuvan avulla. Romaani voi olla etnografinen kenttä, josta tutkija voi hakea tietoa menneestä kansanelämästä, koska kuvaus perustuu kirjailijan kulttuuriin ja realistiseen esitystapaan. Toki tulkinnassa tulee ottaa huomioon tekstiin vaikuttavat tekijät kuten ilmaisulaji, kertomusmaailma ja kirjailijan henkilökohtainen suhtautuminen kerrottuun. Apo 2001, 18.

133 Luovutettu Karjala on selkeä maantieteellinen käsite, jolla tarkoitetaan Suomen valtioon 1917–1940 kuulunutta aluetta. Luovutettu Karjala on alueellisenä käsitteenä syntynyt vasta talvisodan seurauksena, eikä sillä ole pidempää historiallista taustaa. Luovutetun Karjalan väestö ei sosiaaliselta rakenteeltaan poikennut paljонkaan maan muusta väestöstä, vaan kansanomaisen kulttuurin erot johtuivat mm. uskonnosta. Sallinen-Gimpl 1994, 16–17. Käsitän Suomen maantieteellisesti muuttuneena alueena. Siirtoväkeen kuuluvat vastaajat ovat muuttaneet asuinpaikkaansa aivan kuten moni kantasuomalainenkin. Muistot kättelytavoista voivat liittyä syntymäpaikkakuntaan tai uuteen kotipaikkakuntaan. Juuri yhteisöllisten tapojen erot voivat kertoa kättelyyn liittyneistä merkityksistä.

134 Kansallisen kulttuurin määrittelyn vaikeudesta ks. esim. Margry ja Roodenburg 2007, 3.

135 Geertz 2000, 249–250.

kityksensä ympäristössään. Suomalaisten kättelyele voi nivoutua moneen eri traditioon, mutta mitään valmista kontekstia suomalaiselle kättelylle ei ole olemassa. Näen, että tehtäväni tutkijana on aineistoa lukiessani rakentaa tämä konteksti jokaiselle aineistosta nousevalle kättelylle. Tällä tarkoitan tiettyjen merkitysyhteyksien toisiinsa liittämistä.

Tutkimuksen aikajänne rajautuu tutkimuksessa käytetyn aineiston tiedonantajien muistamisen mukaan; vanhimmat vastaajat ovat syntyneet 1800-luvun lopulla ja nuorimmat 1990-luvulla. Toisen käden muistitieto eli vastaajien ylöskirjaama vanhempien tai isovanhempien kertoma tieto venyttää aikajännettä 1800-luvulle.¹³⁶ Uusin ensisijainen aineisto liittyy tuoreimman kyselyn keräyshetkeen vuoteen 2007. Lisäksi olen käyttänyt 2000-luvulta aikalaiskirjoituksia avaamaan kättelyn merkityksiä nykykulttuurissa.

Tällainen tutkimuksellisesti pitkä aikaväli tarkoittaa tietysti hyvin erilaisia ajallisia konteksteja, mutta sille on löydettävissä perusteluja tapakulttuuriin luonteesta. Osa tapakulttuurin muutoksista on nimittäin hyvin hitaita, ja ilman pitemmän aikajakson tarkastelua noiden muutosten havaitseminen olisi hankalaa. Vaikka lähtökohtana onkin tarkastella kättelyä moniulotteisena ja monitulkintaisena ilmiönä eikä niinkään esittää kokonaisvaltaista näkemystä kättelyn historiasta, sallii pitkän aikavälin tarkastelu kättelyeleen historiallisten kerrostumien sekä kättelyssä tapahtuneiden muutosten tarkastelun. Tästä syystä on ollut välttämätöntä hahmotella kättelytavan historiallista taustaa viittaamalla myös otsikossa mainittua, kyselyaineiston kattamaa tutkimusajankohtaa kauemmas. Ja koska kättelyele nivoutuu olennaisesti myös muihin eleisiin, olen tutkimuksessa tarkastellut myös niitä tehdäkseen kättelyyn liittyvää toimintaa paremmin ymmärretyksi.

Muistitiedon luonne

Tutkimuksessa käyttämäni ensisijainen aineisto on kokijan näkökulmasta muistinvaraisesti tuotettua tietoa, jossa kirjoittaja muistelee ja kuvailee sekä omia tervehdystapojansa että muiden yksilöiden tervehtimiskäyttäytymistä. Tällaisessa muistinvaraisesti tuotetussa aineistossa muistetaan usein henkilökohtaiset tapahtumat parhaiten. Mieleen palautuvat muistot voivat olla hyvinkin satunnaisia, mutta silti arvokkaita.¹³⁷ Näin on tässäkin aineistossa. Aineiston rikkaus ja kiehtavuus piilee nimenomaan kommenttien henkilökohtaisuudessa ja intiimiydessä, sillä mielestäni juuri niiden avulla on mahdollista päästä lähemmäs yksilön kättelykokemuksia.

Koska aineiston synty perustuu muistin toimintaan, on syytä tarkastella muistitiedon luonnetta hieman tarkemmin. Muistelua ja muistiin palauttamista voidaan ensinnäkin tutkia biologisena mekanismina. Toiseksi ihmisen suorittamaa muistelua voidaan lähestyä sen muodon ja sisällön kautta. Nämä kaksi muistitiedon luonteeseen liittyvää seikkaa vaikuttavat myös sen käyttöön tutkimuksessa.

Muistin toiminnassa on tärkeää ymmärtää, että muistamisen sujuessa normaalisti useat muistin komponentit toimivat ikään kuin huomaamattomasti. Arkielämässä muistamisen eri osavaiheet kuten mieleenpainaminen, mielessä säilyttäminen ja mieleenpa-

136 Muistitieto voi venyttää aikajännettä monen sukupolven yli; kun vuonna 1918 syntynyt vastaaja kertoo kysyneensä tietoja isältään, joka muistaa äidinsänsä eli oman pappansa (s.1812) kertomaa, päästään ajoituksessa 1800-luvun alkupuoliskolle. MV: K33/995.

137 Korkiakangas 1996, 15, 166–167. Kulttuurihistorioitsija on kiinnostunut juuri sellaisista henkilökohtaisista muistoista, jotka on kerrottu kokijan näkökulmasta. Rossi 2003, 19.

lauttaminen eivät näyttäytyä erillisinä, mutta neurobiologisen ja neurofysiologisen tutkimusmenetelmien myötä näitä prosesseja aivotoiminnassa tunnetaan yhä paremmin.¹³⁸ Psykologinen muistitutkimus on perinteisesti jakanut muistia eri osiin sen mukaan, kuinka pitkään muistettava materiaali pysyy muistissa. Tällä perusteella on erotettu ainakin pidempikestoinen säilömuisti ja lyhytkestoinen työmuisti. Arkipuheessa voidaan viitata kaukomuistiin ja lähimuistiin. Muistamisen muotoja on jaoteltu myös muistettavan materiaalin laadun mukaan; asioiden ja tapahtumien on katsottu tallentuvan deklaraatiiviseen muistiin, kun taas tapojen ja taitojen on nähty tallentuvan non-deklaraatiiviseen muistiin. Tämä tarkoittaa sitä, että asiat ja tapahtumat ovat tietoisuuteen liittyviä ja niitä pystytään kuvailemaan muistin avulla, kun taas taidot on muistitutkimuksessa nähty tietoisuuden ulkopuolella oleviksi muistamisen ja oppimisen muodoiksi. Tapahtumien alueella tapahtuu enemmän unohtamista ja vastaavasti taitojen alueella vähemmän.¹³⁹

Sekä taitojen muistaminen että tapahtumia kuvaileva muistamisen muoto liittyvät kumpikin nimenomaan pitkäkestoisen muistin toimintaan. Muistaminen sinänsä voi koskea joko aivan lähiaikojen tapahtumia tai vuosien ja vuosikymmenten takaisia asioita. Esimerkiksi heinolalainen 73-vuotias metsätyömies viittaa vastauksessaan omaan pitkäkestoiseen muistiinsa:

Kätteleminen on vanha tapa, niin kauan kuin muistan.¹⁴⁰

Kättelytavan muisteleminen ja sen verbalisointi on tietoista eli deklaraatiiviseen muistiin kuuluvaa. Deklaraatiivisen muistin voidaan edelleen jakaa semanttiseen ja episodiseen muistiin: semanttinen muisti on symbolista tietoa maailmasta kun taas episodisessa muistissa säilyy kokemuksiin ja tapahtumiin liittyvä tieto. Nämä molemmat muistin lajit ovat deklaraatiivisia eli tietoisia, sillä pystymme niissä verbalisoimaan muistamamme.¹⁴¹ Muistamisesta puhuttaessa on syytä korostaa, että siihen liittyvät monet eri tekijät, eivät vain aivot ja niiden hermosolut. Vireystilaan ja keskittymiseen vaikuttavat henkilön hormonaaliset muutokset ja verenpaine. Muistiin vaikuttavat myös emotionaaliset seikat. Muistitutkija Steven Rose korostaa muistin kokonaisvaltaisuutta: muisti on koko organismin ominaisuus.¹⁴²

Erilaiset muistamisen osa-alueet liittyvät toisiinsa myös kättelystä syntyvässä muistikuvassa. Ensinnäkin kättely voi olla miltei automatisoitunut tapa, jolloin sen motorinen muistijälki on non-deklaraatiiviseen muistiin liittyvä ja siten vaikeasti tiedostettava. Mutta kättely voi olla kokemuksena myös voimakas muistin väline. Koska ristiriitojen muistaminen on usein helpompaa kuin sääntöjen mukaan noudatettujen toimintatapojen muistaminen, vastaajat muistelevat usein tavallisista kättelykäytännöistä poikkeavia

138 Hokkanen et al. 2011, 127. Lähestymistavoista muistin rakentumiseen ks. tarkemmin esim. Caygill 2010, 229–232; Rose 2010.

139 Nykyään neurobiologinen tutkimus on pystynyt yhdistämään erilaisia muistamisen muotoja eri aivoalueiden toimintaan. Esimerkiksi lyhytkestoinen sensorinen muisti tallentuu eri aisteihin liittyville aivokuoren alueille. Pitkäkestoisessa käsitteellisessä muistissa sisempi ohimolohko ja talamus ovat keskeisessä asemassa, vaikkakin muistiaines tallentuu aivokuoren assosiativisille alueille. Keskeinen tumake tunteiden prosessoinnissa ja klassisessa ehdollistumisessa on amygdala. Ylinen & Sirviö 1997. Tarkkaa tietoa muistin toiminnasta on saatu aivokuvantamisen avulla. On kuitenkin havaittu, että yksinkertainkin muistelu voi saada aikaan muutoksia useilla eri aivojen alueilla. Rose 2010, 200–201.

140 MV: K33:129.

141 Semanttisessa muistissa säilyy kielellistä käsitteistöä koskeva muistiaines, joka liittyy ”tiedän, että...”-kerrontaan. Episodisessa muistissa säilyy kokemuksiin ja tapahtumiin liittyvä tieto, jota voidaan palauttaa mieleen ”muistan, kun...”-puhetavalla. Hokkanen et al. 2011, 127. Semanttinen muisti on enemmän sitä, mitä tiedämme, eikä sitä mitä muistamme. Jaottelu on usein tarpeeton, mutta joka tapauksessa se auttaa ymmärtämään muistin toimintaa. Sutton, Harris & Barrier 2010, 211.

142 Rose 2010, 206–207.

kättelyjä. Kättelymuisto ei ole kuitenkaan pelkästään kognitiivinen, vaan siihen liittyy usein myös emotionaalisia ja fyysisiä muistoja. Kättelykokemus voi siten synnyttää hyvin olennaisesti henkilön ruumiillisuuteen liittyvän yksityisen muiston.¹⁴³

Muistamisen vaatimien biologisten mekanismien lisäksi olennaista muistelussa on sen muoto ja sisältö. Ihmisten muistoja voidaan nimittäin käyttää tutkimuksen lähteenä ainoastaan silloin, kun ne on muutettu muistitiedoksi eli kerrottu ja tallennettu joko kirjoituksena tai puheena. Käytän tässä tutkimuksessa käyttämästäni muisteluaineistoista käsitettä muistitieto, joka on Suomessa vakiintunut muistitietoa hyödyntävän historian tutkimuksen käyttöön 1980-luvulta lähtien.¹⁴⁴ Muistitieto voidaan yksinkertaisesti nähdä muistamisen ja kertomisen prosessin tuloksena syntyneenä tietona. Käsitettä on folkloristiikassa käytetty nimenomaan arkistoihin tallennetuista, teemakirjoittamisen avulla kerätyistä aineistoista.¹⁴⁵

Kyselyihin vastanneista käytän nimityksiä vastaaja, kirjoittaja tai kertoja. Vastaavasti vastaukset ovat joko vastauksia, kirjoituksia tai kertomuksia. Erityisesti Museoviraston kyselyn pisimmät vastaukset sisältävät muistelevaa kerrontaa, jolloin vastaus muodostuu yhdestä tai useammasta kertomuksesta. Folkloressa muistelu ja kerronta ovat usein pidempää kuin kyselyissä KTL1 ja KTL2 keräämäni aineisto. Vaikka kyselyaineisto on luonteeltaan vastauksenomaista, suhtaudun siihen kuitenkin muisteluna, jossa henkilö palauttaa mieleensä kättelytilanteita ja pohtii omaa käyttäytymistään. Ajattelen, että luonteeltaan lyhyttä kättelytilannetta on mahdollista muistella vastauksissa hyvinkin lyhyesti.

Muistelukerronnan yhteydessä pohdittiin pitkään aineiston luotettavuuden ongelmaa suhteessa historiallisiin tosiasioihin ja niihin liittyvään problematiikkaan.¹⁴⁶ Luotettavuuskysymykseen voidaan kuitenkin vastata toteamalla, että nykykäsityksen mukaan muistitieto on subjektiivisuudestaan ja valikoivasta muististaan huolimatta tiedonantajalleen ”todellisuutta”.¹⁴⁷ Lähtökohtana on, että muistelijalle muistot ovat ”totta” ja osa oman historian paikantamista. Muistitietoa ei enää nähdä virallisia asiakirja-aineistoja täydentävänä aineistona, vaan muistista on tullut teoreettinen tutkimuksen väline. Muistitiedon käyttö tutkimuksessa edellyttää oikeastaan vain sitä, että tieto on ongelmakeskeistä. Aineisto siis rajaa tiettyä aihetta, sillä se on usein kerätty tai kerätään jonkin tietyn ilmiön aihepiireistä. Aihetta koskeva tieto tosin jäsentyy vasta aineiston kanssa työskennellessä.¹⁴⁸ Käytännön tutkimusta hankaloittavana seikkana voidaan luotettavuuden ongelman sijaan pitää pikemminkin epätarkkoja ajallisia ja paikallisia koordinaatteja.¹⁴⁹

143 Aistitikokemuksiin ja ruumiillisuuteen liitettyjen muistojen on katsottu olevan erityisen voimakkaita muistijälkiä. Toisaalta kognitiivisilla tekijöillä voi olla kokemuksen muistamisen kannalta hyvinkin suurta merkitystä, jota ei pidä liiallisella ruumiillisuuden korostamisella tahallisesti häivyttää. Ks. esim. Holtzman 2006. Myös kognitiiviseen muistamiseen voi liittyä aistimisen muistamista esim. näkömuistin käyttöä. Ks. esim. Hokkanen et al. 2011, 128.

144 Omaelämäkerrallisesta ja yleensä lähimenneisyyteen perustuvasta kerronnasta on käytetty myös muistelukerronnan nimitystä. Muistitietotutkimuksen käsitettä ehdotti käytettäväksi historian tutkija Jorma Kalela Kotiseutu-lehdessä vuonna 1984. Historiaan liittyvästä tutkimuksesta Kalela käytti nimitystä muistitietohistoria. Kalela 2006, 74. Muistitietotutkimuksen tulosta Suomeen ks. esim. Fingerroos & Peltonen 2006, 14–17.

145 Apo 1995, 180. Alun alkaen kansainvälisessä tutkimuksessa oral history -termillä viitattiin suullisen haastatteluaineistoon, mutta sittemmin sen piiriin ovat tulleet myös kirjalliset ja kuvalliset aineistot. Ks. esim. Thompson 1978. Muistitietoon on liitetty muun muassa käsitteitä kokemuksesta, henkilökohtainen kerronta, muistelupuhe, muistelukerronta tai arkikerronta. Muistelun tutkimukseen liittyvistä käsitteistä lisää ks. Ukkonen 2000, 20–42. Kirjallisen arkistoaineiston sisällyttäminen muistitietotutkimuksen piiriin on ollut tyypillistä suomalaiselle perinteentutkimukselle. Fingerroos ja Peltonen 2006; Kalela 2006, 74. Alessandro Portelli käyttää oral history -termiä nimenomaan suullisesta aineistosta. Suullisen aineiston erityislaadusta ks. esim. Portelli 1998.

146 Tämä historiallisen tiedon totuus kysymys ”wie es eigentlich gewesen” liitetään usein historioitsija Leopold von Rankeen, joka aloitti professorina Berliinissä 1825. Thompson 1978, 46.

147 Apo on kansanomaista kulttuuria tutkiessaan todennut suhtautuneensa teemakyselyn vastauksiin kuin etnografisten kirjailijoiden kuvauksiin: muistitieto perustuu vastaajan käsityksiin menneisyydestä sekä kirjoittajan valitsemiin ilmaisutapoihin. Apo 2001, 20.

148 Rossi 2003, 18, 22; Radstone & Schwarz 2010.

149 Kulttuurihistorioitsija Anne Ollilan mukaan historioitsijan kannalta kenties suurimman ongelman aiheuttaa perinteentutkimuksen

Muistitietotutkija Mark Freemanin näkemystä seuraten totean, että muistitieto voi sisältää vääristelyä ja valheita. Vaikka näidenkin seikkojen esiin tuominen on tärkeää, yksi muistitietotutkimuksen erityispiirre voi olla myös sen *paljastavuus*: se voi tuottaa sellaisen näkymän tapahtumiin, joita nykyhetken havainnointi ei tuota.¹⁵⁰ Yhtä lailla viralliset dokumentit voivat sisältää virheitä. Tutkija Alessandro Portellin mukaan muistitiedossa olennaista onkin juuri se, että muistitietoon suhtaudutaan muistitietona; se on luotettavaa tietoa subjektiivisesta todellisuudesta. Muistitietoaineisto kertoo enemmän ilmiöön liittyvistä merkityksistä kuin tapahtumaan liittyvistä faktoista.¹⁵¹

Folkloristi Ulla-Maija Peltonen pitää juuri tätä subjektiivisuutta hedelmällisenä ja arvokkaana muisteluaineistojen erityispiirteenä. Hänen mukaansa omakohtaisten kertomusten avulla voidaan päästä kaikkein lähimmäksi ihmistä, kokijaa ja hänen ajatustaan.¹⁵² Muistitiedon käyttö tutkimuksessa perustuukin haluun siirtyä yleiseltä tasolta konkreettisen analyysin tasolle ja niin sanotusti alas, tiettyihin hetkiin ja yksilön kokemuksiin.¹⁵³ Tässä mielessä muistitietohistoria ja arjen historian tutkimus ovat lähökohdiltaan hyvin lähellä toisiaan, sillä muistitietoaineistojen käyttö tekee näkyväksi tavallisten ihmisten elämää.¹⁵⁴

Vaikka muistitiedon tarkastelussa lähdekritiikkiin kuuluukin aineistojen tuottamisprosessin näkyväksi tekeminen ja muistelijoiden kertomistapojen tarkastelu, on samanaikaisesti huomautettu, ettei selostuksia menneisyydestä voida laittaa arvojärjestykseen, sillä niistä jokainen avaa omanlaisensa pääsyn menneisyyteen.¹⁵⁵ Toisin sanoen ihmiset merkityksellistävät omia kokemuksiaan omilla tavoillaan. Historioitsija Markku Hyrkkänen on muistuttanut, että ihmisillä on oikeus tulkita historia eri tavoin: ihmiset pitävät erilaisia asioita muistamisen arvoisina, ja ”kansalaisyhteiskunnan täysivaltaisina jäseninä heillä on siihen täysi oikeus”.¹⁵⁶

Oman muistamisen oikeuden ohessa on kuitenkin hyvä pitää mielessä, että muisti ei palauta mennyttä sellaisenaan nykyisyyteen, vaan se toimii aina nykyisyydessä ja myös palvelee sitä.¹⁵⁷ Muistelukerronta liittyy ihmisen historiatietoisuuteen ja sen keskeisenä motiivina voidaan pitää tarvetta tulkita ja arvioida menneisyyttä sekä kertoa menneestä vastapainona viralliselle asiantuntijahistorialle. Muistelulla ja kerronnalla voi samanaikaisesti olla myös terapeutin ja viihdyttävä tehtävä. Muistelukerronta auttaa kertojaa

aineistojen ajallinen ja paikallinen häilyvyys. Kertomukset ja haastattelut eivät välttämättä aina kerro eksaktisti aineistojen ajallisia ja paikallisia koordinaatteja. Aineiston näkeminen sen vuoksi ”epäluotettavana” voi jopa estää historioitsijaa käyttämästä perinteen tutkimusta historian tutkimuksessa. Ollilan mukaan tarkkojen määritysten puuttuminen kuuluu kansanperinteen luonteeseen ja kuvastaa agraariyhteisölle ominaista maailman jäsentämisen tapaa. Ollila 1993, 16–17. Tämän tutkimuksen aineistossa muistamiseen liitetään usein ajallisia määreitä, kuten silloin kun vastaaja kertoo kirjoittavansa ”muistikuvia Kurusta vuodelta 1930–40” tai kertoo, että ”koko muistinaikani n. vuodesta 1920 on kotipaikkakunnallani käteily”. MV: K33/491, 332.

150 Freeman 2010, 272.

151 Portelli 2003, 16. Ks. myös Portelli 1998.

152 Peltonen 2003.

153 Radstone & Schwarz 2010, 2.

154 Thompson 1978, 4; Ukkonen 2000, 67. Leena Rossin mukaan muistitieto on kaikkein vahvimmillaan silloin, kun tutkitaan nimenomaan yksilön omia kokemuksia, hänen arkisen elämänsä tavanomaisia ilmiöitä, vuodesta toiseen toistuneita tapoja ja käytänteitä tai hänen reaktioitaan ja suhtautumistaan asioihin, ilmiöihin ja tapahtumiin. Rossi 2003, 23. Pentti Virrankoski on todennut, että muistitieto sopii erityisesti ”tavallisen” ihmisen ja arjen historian tutkimuksen aineistoksi, sillä arkielämästä on yleensä muuta kirjallista aineistoa niukalti. Virrankoski 2002, 277.

155 Muisteluaineistot kertovat siitä, miten monin tavoin mennyttä voidaan kerrata ja tulkita. Muisteluaineistojen kautta tulee esiin se, minkälaiset asiat muistelijoiden mielestä ovat muistamisen, kertomisen ja säilyttämisen arvoisia, minkälaista on ihmisten oma historia ja miten sitä muistelemalla, kirjoittamalla tai suullisesti kertomalla tuotetaan. Ukkonen 2000, 97. On sanottu, että vastaukset eivät ole muistia, vaan kirjoittamisprosessin muovaamaa muistamisen ainesta. Burke 1997, 45–47.

156 Hyrkkänen 2002, 92.

157 Radstone & Schwarz 2010, 3.

ymmärtämään omaa lähimenneisyyttään, jolloin menneisyyden järjestämisellä voidaan nähdä olevan reflektiivinen tehtävä.¹⁵⁸

Yksilön näkökulman lisäksi muistamisesta voidaan löytää sosiaalinen näkökulma, jolloin muistaminen ei ole yksilön mielen omaisuutta, vaan se on olennaisesti sosiaalinen ja sijaitsee materiaalisessa ympäristössä ja sosiaalisissa käytännöissä.¹⁵⁹ Se, mitä yksilö varastoi muistiinsa, sekoittuu muiden lausumiin ajatuksiin ja tunteisiin ja se, mitä palautetaan mieleen, riippuu senhetkisestä mielialasta ja kontekstista.¹⁶⁰ Muistitietoineistosta on löydettävissä sekä kertojan tulkintaa omasta elämästään ja sen yksittäisistä tapahtumista että sellaisia historiantulkintoja, joiden ylläpidon voidaan nähdä olevan yhteisöllistä. Sosiaalisella tai kollektiivisella muistilla tarkoitetaan tietyn yhteisön ylläpitämiä historiantulkintoja sekä näitä tulkintoja ylläpitäviä tapoja ja rituaaleja. Tällöin yhteisö määrittää sen, mikä on muistamisen arvoista ja miten asiat muistetaan ja kerrotaan muille.¹⁶¹

Muistamisen prosessi voi olla luonteeltaan kahtalainen: muistaminen voidaan nähdä historiallisena kokemuksena (tunne muistona) ja historiallisena tietoisuutena (harkittuna muistona). Muistelukerronnassa ne limittyvät toisiinsa ja edellyttävät toisiaan.¹⁶² Samalla tavalla muistitiedon käyttö tutkimuksessa kiinnittää huomion kahtaalle: toisaalta se nostaa esiin individualistisia kokemuksia ja lisää moniäänisyyttä, mutta toisaalta se kiinnittää huomion siihen, että olemme aina jonkin ryhmän tai yhteisön jäseniä. Kumpikaan näistä huomioista ei kuitenkaan ole ontologisesti etusijalla.¹⁶³ Kyse on pikemminkin siitä, miten muistitieto suhteutetaan kulttuuriseen, sosiaaliseen ja historialliseen kontekstiin.¹⁶⁴

Metodit: Aineiston käsittely ja tulkinta

Tutkimusprosessini ensimmäinen vaihe on liittynyt empiirisen aineiston jäsentämiseen. Käytännössä tämä on tarkoittanut aineiston saattamista eriteltävään muotoon. Aineiston käsittelyn olen aloittanut Museoviraston kyselyä numero 33 läpikäydessäni, jolloin olen kirjannut ylös ne vastaukset, joissa on käsitelty kättelyä, fyysisiä tervehdyseleitä, kättelyn korvaavaa tervehtimistä tai tervehtimiskäytäntöjen muutosta. Olen poiminut aineistosta sellaiset vastaukset, jotka kertovat jotakin juuri kättelyyn liittyneistä merkityksistä. Koska tutkimuskysymys ei ole ollut alkuvaiheessaan vielä tarkasti rajattu, olen kirjannut vastauksia ylös mahdollisimman laajasti. Olennaista tässä vaiheessa on ollut kytkeä tutkimusongelma nimenomaan kättelyilmiöön ja sen ilmaantumiseen aineistossa. Selkeästi sanalliseen tervehtimiseen kuuluvat vastaukset olen jättänyt aineistosta kokonaan pois.

158 Peltonen 1996, 27, 36. Ukkonen 2000, 30. Yksi muistelun tutkimukseen liittyvä käsite on henkilökohtainen kerronta, jota alettiin pohtia suomalaisessakin folkloristiikan tutkimuksessa 1980-luvulta lähtien. Henkilökohtaisesta kerronnasta on käytetty myös termiä kokemuskerronta. Ks. lisää esim. Ukkonen 2000, 21–27. Alfred Schütz kirjoitti jo 1930-luvulla siitä, miten muistaminen ja tietoinen reflektointi omien kokemusten katsominen ovat osa minuuden muotoutumista. Schütz 2007, 183–184.

159 Klein 2000, 130.

160 Sutton, Harris & Barnier 2010, 220.

161 Ukkonen 2000, 35, 39. Ks. myös Sutton, Harris & Barnier 2010, 221–222; Hamilton & Shopes 2008. Ollila korostaa muistamisprosessin sosiaalisuutta ja kulttuurisidonnaisuutta; ihminen muistaa sen, mitä hänen kulttuurissaan ja ympäristössään on tapana muistaa. Ollila 1993, 57.

162 Historiallinen kokemus identifioiduu yksilöllisiin ja yksityisiin muistoihin, kun taas historiallinen tietoisuus kollektiivisiin ja julkisiin muistoihin. Yhdessä ne muotoutuvat sosiaalisissa ja historiallis-kulttuurisissa konteksteissa. Peltonen 2003, 20.

163 Sutton, Harris & Barnier 2010, 223.

164 Korkiakangas 1996, 14, 16.

Toinen aineiston käsittelyyn liittyvä vaihe on lähellä perinteistä temaattista sisälönanalyysiä, joka tarkoittaa tekstin sisältämien erontekojen ja luokituksien erittelyä.¹⁶⁵ Metodisesti tämä tarkoittaa sitä, että olen etsinyt aineistosta kättelyyn ja tervehtimistä tapahtumaan liittyviä ilmauksia, joiden olen tulkinut kuuluvan johonkin tiettyyn teemaan. Teeman perusteella olen etsinyt lisää samantapaisia huomioita tai siitä poikkeavia kerrontoja. Kutsun tätä työskentelyä teemoitteluksi.

Olennaista tässä työskentelyssä on ollut se, miten kättelyilmiö on vastauksessa jäsennetty. Teemat perustuvat osittain kyselyjen rungon teemoihin, mutta olen myös itse luokitellut aineistoa tiettyjen käsitteiden mukaan. Teemoittelu ei ole tapahtunut pelkästään esimerkiksi jonkin sanan esiintymisen perusteella, vaan pikemminkin jäsentelyperiaatteeni on liittynyt siihen, mitä teksti on merkinnyt. Tietyt teemat ovat muodostuneet liittäessäni yhteen näitä samansisältöisiä ja toistuvia merkitysrakenteita.¹⁶⁶

Tekstejä lukiessani olen kysynyt tiettyjä määritteleviä kysymyksiä, joiden perusteella olen jakanut vastauksia teemoihin. On selvää, että kysymys kättelyilmiötä määrittävästä teemasta on saattanut saada useita mahdollisia vastauksia kuten ”sukupuoli” tai ”sosiaaliryhmä”, minkä vuoksi teemoissa voi olla lomittumista ja päällekkäisyyttä. Aihekokonaisuudet tulevat tutkimuksessa esiin suorissa lainauksissa, jotka liittyvät kättelyn eri aspekteihin. Vaikka siis osa vastauksista on voinut kuulua usean temaattisen otsikon alle, on suoraa lainausta käytetty vain tutkimuksen tiettyssä osiossa huolimatta siitä, että sen käytölle muuallakin riittäisi perusteluja. Teemoissa voi olla myös keskenään ristiriitaisia vastauksia, mutta en ole pohtinut määrällisesti näiden vastausten suhdetta, vaan tutkimukseni kannalta kiinnostavampana olen pitänyt erojen syihin liittyviä seikkoja.

Aineiston käsittely on käytännössä ollut lukemista ja uudelleen lukemista. Sitä voidaan kuvata myös jatkuvaksi vuoropuheluksi lähteenä olevien kirjoitusten kanssa. Vain sitä kautta on ollut mahdollista muodostaa aihekokonaisuuksia ja esittää tarkempia tutkimuskysymyksiä: Kuka tässä kättelee ja miksi kätellään? Miten tervehditään, jos ei kätellä? Ketä kätellään ja miten kätellään vai jätetäänkö kättelemättä? Vasta vastausten perinpohjaisen ja monikertaisen lukemisen jälkeen aineistosta on muodostunut se kokonaiskuva, johon perustan ajatukseni kättelyn merkityksistä.

Kolmas aineiston käsittelyn vaihe on liittynyt juuri lukemiseen ja merkityksellistämiseen. Kättelyn merkitysten ymmärtäminen vaatii tulkintaa. Tulkitseva tutkimusote taas perustuu edellä mainittuun kysymiseen ja vastaamiseen suhteeseen. Tätä ymmärtämissuhteen dialektista luonnetta kutsutaan historiantutkimuksessa usein keskusteluksi, jota tutkija käy lähteidensä kanssa.¹⁶⁷ Teksti ikään kuin esittää tulkitzijalle kysymyksen, ja tekstistä tulee tulkitsemisen kohde. Mutta tulkitseminen on olemassa vain suhteessa tekstissä kohdattuun kysymykseen. Kysymyksen ymmärtäminen on silloin tekstin ymmärtämisen edellytys. Tutkimuksellisesti tämä tarkoittaa sitä, että jokainen tutkimusaskel on vastaus johonkin tiettyyn kysymykseen.¹⁶⁸

165 Alasuutari 2011, 114–115. Ks. esim. Apo 2001, 28.

166 Ks. LIITE 5. Kyselyä 33 teemoitellessani analyysiyksikkönä on usein ollut jokin kättelystä kertova ajatuskokonaisuus. Kyselyiden KTL1 ja KTL2 teemoittelua on ohjannut pitkälti kyselyrunko.

167 Kulttuurihistorioitsija Anu Korhosen mukaan koko historiantutkimuksen luonne on muuttunut keskustelevammaksi. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että historioitsija reflektoii itseään ja suhdettaan tutkimukseensa. Korhonen 2005 b, 95–96. Tutkimusprosessi itsessään nähdään tutkijan, muiden tutkijoiden tekstien ja menneisyyden kertojien keskusteluna. Ks. esim. Kaartinen 2005, 177, 186–187.

168 Ollitervo 2003, 48. Filosofi Hans-Georg Gadamer (1900–2002) kehitti tekstien ymmärtämistä ja tulkitsemista koskevan hermeneuttisen kokemuksen teorian. Ymmärtämistä humanistisissa tieteissä hän tarkasteli pääteoksessaan *Wahrheit und Methode* (1960). Ollitervo 2003, 33–34. Gadamerin mukaan ei ole olemassa väitelauseita, joka ei olisi tietty vastaus. Siksi myös väitelauseen ym-

Kysymys-vastaus-prosessin kautta toteutuu tutkimuksen tasolla niin sanotun hermeneuttisen kehän periaate.¹⁶⁹ Lyhyesti ilmaistuna hermeneutiikka liittyy merkitysten kontekstuaalisuuteen. Tämä tarkoittaa sitä, että jotakin tiettyä ilmausta tutkittaessa on kiinnitettävä huomiota sen asiayhteyteen: on tutkittava niitä ilmaisuja, joiden yhteydessä se esiintyy. Tämä johtaa aina uusien ilmaisujen tulkintaan. Hermeneuttinen sääntö perustuu ymmärtämisen kehämäisyyteen: kokonaisuus ymmärretään osien kautta ja osia puolestaan ymmärretään kokonaisuuden kautta. Koko ymmärtämisen liike toteutuu kokonaisuudesta osaan ja osasta takaisin kokonaisuuteen. Hermeneuttinen kehä muodostuu, kun tulkintaprosessi kulkee ilmauksesta merkitysyhteyteen ja takaisin.¹⁷⁰

Hermeneuttiseen tieteenperinteeseen liittyvät myös Geertzin esittämät pohdinnat erityisesti merkityksen kontekstisidonnaisuudesta ja tulkinnan tarkastelusta. Geertz on korostanut erityisesti kulttuuria merkitysten kudelmana, jonka analysoiminen on tulkintaa ja merkitysten etsimistä. Hän nostaa tutkimuksen keskiöön kulttuuriset merkitysjärjestelmät, joiden tutkiminen on mahdollista niin sanotun tiheän kuvauksen menetelmällä. Tiheällä kuvauksella Geertz ei viittaa varsinaiseen tekniikkaan, vaan hän kuvaa sitä pikemminkin ajatusprosessiksi, jolla katse käännetään ilmiön syvärakenteisiin. Jos etnografia on keino kerätä käsitteellinen aineisto, on tiheä kuvaus sitä älyllistä ponnistelua, jonka avulla antropologinen analyysi muuttuu varsinaiseksi tiedoksi. Tiheässä kuvauksessa katse kohdistetaan sosiaalisten ilmausten rakenteiden pinnan alle, psykologisiin merkitysrakenteisiin.¹⁷¹

Geertz on korostanut nimenomaan huomion kiinnittämistä antropologisen kuvauksen tilanteellisuuteen ja sen tulkitsevaan luonteeseen. Geertzin mukaan tulkinta ja kulttuurin ”lukeminen” vaatii intellektuaalista toimintaa ja kokemusten jakamista tutkittavien kanssa. Hän on korostanut kulttuuria yhteisesti jaettuna ”lukukokemuksena” ja tekstien tulkintana. Merkitykset on Geertzin mukaan säilötty julkisiin symboleihin, joiden välityksellä kulttuurin kantajat kommunikoivat maailmankuvaansa toisilleen. Tulkinnan ja keskustelun edellytys on Geertzille nimenomaan yhteisen käsitteellisen maailman saavuttaminen. Olennaista tässä Geertzin ajattelussa on merkitysten lukemisen tulkitsevan luonteen havaitseminen, vaikka varsinaisia metodeja hän ei itse lukemiselle juuri tarjoakaan.¹⁷² Seuraavaksi tarkastelen oman tutkimukseni tulkintaprosessia ja merkitysten lukemista hieman tarkemmin.

märtäminen liittyy kysymyksen ymmärtämiseen. Kuten Gadamer huomauttaa, tämä kuulostaa itsestään selvältä asialta, jonka jokainen tietää omasta kokemuksestaan; kun joku esittää väitteen, jota ei ymmärretä, niin pyritään selvittämään, mikä kysymys kysyjällä oli mielessään tai mihin kysymykseen hänen väitteensä toimii vastauksena. Gadamer 2004, 22–23. Ks. myös Kakkuri-Knuutila 1998, 35.

169 Hermeneutiikka on tulkintaa ja ymmärtämistä tutkiva laaja filosofian osa-alue, jonka juurten voidaan sanoa olevan jo antiikin tulkintatavoissa. Filosofisempi käänne hermeneutiikassa tapahtui 1900-luvulla, kun se kääntyi kohti tulkinnan, ymmärtämisen ja merkityksenannon yleisiä perusteita. Kakkuri-Knuutila & Ylikoski 1998, 30; Nikander 2004, vii–viii.

170 Gadamer 2004, 29; Kakkuri-Knuutila ja Ylikoski 1998, 30.

171 Geertz viittaa brittiläiseen filosofiin Gilbert Ryleen esittäessään ajatuksen merkitysten ja ilmiöiden syvärakenteiden tutkimisesta ns. tiheän kuvauksen menetelmällä. Geertz 1973, 5–10. Ks. myös Ryle 1971, 480–482. Myös kulttuurihistorioitsija Sakari Ollitervo viittaa kysymiseen taitona, eikä metodina. Kysyminen on tekijään sidottu, eikä siten ole siirrettävissä sellaisenaan henkilöltä toiselle. Kysyminen luo aina tutkimukselle aiheen. Ollitervo 2003, 50.

172 Geertz 1973, 24; Ruohonen ja Laitila 1994, 121. Geertzin ansiona voidaan pitää kulttuurin ymmärtämisen kääntämistä kohti tulkintaa ja symbolien merkityksen esiin nostamista. Merkityksenantojen nostaminen kulttuurin tutkimuksen kohteeksi oli tietysti koko niin sanotun kulttuurisen käänteen perusajatus, joka sisältyy uusiin historian tutkimuksen suuntauksiin. Tämä ilmiö liittyy myös kielitieteessä tapahtuneeseen ns. lingvistiseen käännteeseen ja ylipäätään historian tutkimuksen, yhteiskuntatieteiden ja kulttuurintutkimuksen välisten rajojen madaltumiseen. Ks. esim. Korhonen 2005a, 39; ks. myös Korhonen 2005b, 97–103. Antropologi Adam Kuperin mukaan Geertzin valitsema suunta tulkinnallisuuteen on sinänsä oikea, mutta hän ei uskaltanut tarpeeksi kehittää ideaa sosiaaliteorian suuntaan. Kuper 1999, 112–120.

Monikerroksinen tulkinta

Aineiston käsittely on tutkimuksessani etnografisesti virittäytynyttä. Lyhyesti sanottuna etnografialla tarkoitetaan kulttuuristen järjestelmien tutkimista, jossa pyrkimyksenä on ymmärtää ihmisten toimintaa ja sen sisältämiä sosiaalisia merkityksiä tietyssä ympäristössä.¹⁷³ Etnografian vahvuutena voidaan pitää arjen prosesseihin pureutumista. Tärkeitä ovat pienet asiat, yksittäiset teot, huomautukset ja toistot. Etnografia on poikkeamien ja samuuskien peilaamista kielen avulla, ja niiden näkyväksi tekemistä kirjoittamisen kautta. Fyysinen tutkimuskenttä nähdään etnografiassa tutkijan läsnäolon, katseen ja havaintojen kautta muodostuvana.¹⁷⁴ Myös tässä tutkimuksessa tutkimusmetodin lähtökohta on vastaajien muistamisensa avulla tuottamissa teksteissä sekä niiden poikkeamien ja samuuskien tulkinnassa. Mutta tulkinnan muodostuminen ja tekstin kanssa puhelu ei kuitenkaan ole täysin yksiselitteistä, vaan tulkinnasta on erotettavissa eri tasoja. Erotan seuraavaksi neljä tällaista jäsentämisen tasoa kättelytapahtuman tulkinnasta.

Ensimmäinen jäsentämisen taso on itse kättelytapahtuma, jossa toimijat ovat olleet läsnä. Toimijoille on muodostunut tilanteesta tietty käsitys ja he ovat tulkinneet sitä. Toinen jäsentämisen taso on tekstin taso, jolla kulttuurinen oleminen jäsentyy kirjoittajan laatimassa kättelytapahtuman käsitteellisessä kertomuksessa vastaushetken kontekstissa: vastaaja jäsentää oman arkielämänsä tapahtumaa tekstiksi tulkitsemalla kokemuksiaan ja kirjaamalla tulkinnan paperille kättelytapahtumia muistellensa.¹⁷⁵ Erytisen monikerroksinen tulkinta muodostuu silloin, kun vastaaja kertoo vastauksessaan kirjaavansa ylös jonkun muun henkilön muistelemia asioita. Kirjoittaja siis kirjoittaa hänelle kerrotuista asioista, jolloin muistitieto suodattuu jo tässä kirjaamisvaiheessa.

Kolmas ja tässä tutkimuksessa eniten näkyvä tulkinta on tutkijan. Oma analyysini perustuu vastauksissa oleviin kertomuksiin, vastaajien tuottamiin teksteihin, joiden ymmärtäminen taas perustuu Geertzinkin korostamiin jaettuihin ja julkisiin symboleihin. Koska tässä tutkimuksessa tutkijan osuus on tutkimustulosten synnyssä korostunut ja koska usein laadullisen analyysin luotettavuusongelmat liitetään juuri tulkintaan, on syytä hieman tarkastella päättelytapahtumaa. Teemat ja merkitykset eivät nouse aineistosta itsestään, vaan tutkija nostaa ne esiin.

Miten kielellinen päättely sitten tapahtuu ja miten merkityksiin voidaan päästä käsiksi? Yksi teoreettinen lähestymistapa löytyy juuri kulttuurin merkitysvälitteisyyden ajatuksesta. Tätä ajatusta seuraten merkitykset ovat olennainen osa inhimillistä toimintaa, vuorovaikutusta ja kommunikaatiota. Kaikkein rutiininomaisimmissakin tilanteissa jokainen kulttuurin jäsen joutuu tulkitsemaan ja selittämään päivittäiseen elämysympäristöön liittyviä merkkejä. Kulttuurintutkija Mikko Lehtosen mukaan ilman tätä jatkuvaa, mutta ihmisille itselleen pääosin huomaamatonta merkityksellistämistyötä todellisuus näyttäytyisi ”puhtaana kaaoksena”.¹⁷⁶ Maailmaa jäsentäessään ihmiset siis käyttävät merkitysjärjestelmiä, jotka yleisesti käytettyinä tuottavat ja uusintavat sosiaalista todellisuutta.¹⁷⁷

173 Vuorinen 2005, 63.

174 Ks. esim. Palmu 2007, 140–150. Etnografiassa kieli on se väline, jolla tutkija luo käsityksiä todellisuudesta ja myös itsestään. Ks. esim. Richardson & St. Pierre 2005.

175 Muistia voidaan hyödyntää lähteenä etnografisesti virittäytyneessä tutkimuksessa. Historioitsija Jaques Le Goff onkin todennut juuri muistin olevan historioitsijan työskentelyn perusmateriaalia. Le Goff 1992, xi.

176 Lehtonen 1996, 16.

177 Alasuutari 2011, 72.

Kulttuurin merkitysvälitteisyyden ajatusta merkitysten tulkitsemisen metodin selventämiseksi on palattava kysymys-vastaus-prosessiin. Kysymys-vastaus-menetelmän avulla tulkinta voidaan nähdä analytyttisena prosessina, jonka evidenssi on merkeissä ja joka voidaan perustella. Kysymis- ja vastaamisenmenetelmä perustuu juuri näihin kielen erontekoihin ja sanojen keskinäisiin suhteisiin, ja merkitykset ovat löydettävissä erotelujen kautta. Esimerkkinä tässä vuonna 1898 syntyneen pöytäaläisemännän käteltely-käteltäntöä pohdiskelva vastaus:

Nämä vastaukseni ovat kaikki vuosisadan ensimmäisiltä kymmeniltä. Enkä muista sanottavaa eroa nykyiseen. Tai ehkä en tiedä nykyisistä tavoista, kun en enää liiku paljon. Siis jos vieraita oli paljon käteltiin järjestyksessä sen huoneen istujat johon itse jäi ja muut sitten tavatessa.¹⁷⁸

Tekstiä luettaessa tekstille esitetään kysymyksiä, joihin vastaukset löytyvät tekstistä suoraan tai ne ovat pääteltävissä kontekstista. Miltä ajalta vastaajan vastaukset ovat? Muistaako vastaaja käteltelykäteltäntöjen eroja entisajan ja nykyisyyden välillä? Miksi vastaaja ei tiedä nykyisistä tavoista? Miksi vastaaja ei enää liiku paljon? Käteltiinkö kaikki vieraat? Aineiston lukeminen on siis jatkuvaa kysymistä ja vastaamista ja päätteily tapahtuu merkityksenannon rajoissa ja annettujen merkkien avulla. Koko tutkimuksen uskottavuus siis perustuu pitkälti tämän dialogin seurattavuuteen: lukijan tulee kyetä seuraamaan tutkijan päätteilyä.¹⁷⁹

Tällainen pelkkä tekstin tasolla tapahtuva tarkastelu ei kuitenkaan tunnu menneisyyden käteltelytilanteen ja tulkinnan tarkastelussa riittävän. Vaikka vastaukset ovat diskursiivisia ilmauksia, ne viittaavat kuitenkin menneisyydessä tapahtuneeseen konkreettiseen toimintaan. Näen tulkinnan ulottuvan siten myös konkreettisiin vuorovaikutustilanteisiin. Filosofi Hans-Georg Gadamerin näkemyksen mukaan vastaajien lauseiden ymmärtäminen vaatii ”historiallista tuumailua” siitä, missä ja miten lauseet on kirjoitettu, mikä motivaatio niiden taustalla on eli mikä niiden merkitys on. Tutkija ei pelkästään näin rekonstruoi kirjoitustilannetta, vaan myös sitä edeltäneen vuorovaikutustilanteen toiminto toiminnolta. Menneen samanaikaistaminen nykyhetken kanssa edellyttää historiallista tietoisuutta, joka on avain ymmärtämiselle.¹⁸⁰

Koska historiantutkija ei voi antropologin tavoin matkata menneisyyteen havainnoimaan menneisyyden eleitä, sosiaalisten käteltäntöjen ja ihmisten kanssakäymisen visualisoinnin kyvystä on epäilemättä hyötyä eletutkimusta tekeväälle historioitsijalle. Historioitsija Keith Thomasin mukaan antropologismielisen historioitsijan tulisi ikään kuin juurruttaa mieleensä eleiden kielioppi, jotta hän voisi mielessään kuulla menneisyyden ihmisten puhuvan ja nähdä heidän elehtivän. Tämän visualisoinnin avulla tutkija pystyy sitten rekonstruomaan ne koodit ja konventiot, jotka luovat kontekstin merkitykselliselle käteltäntymiselle juuri siinä tiettyssä tutkittavassa yhteiskunnassa.¹⁸¹ Tätä Thomasin kuvailemaa visualisoinnin ajatusta voisi tukea intuitiivisen aavistuksen avulla. Sillä tarkoitetaan aikaisempiin kokemuksiin perustuvaa tietoisuuden toimintamuotoa. Intuitiivinen aavistus voi olla aluksi epämääräinen kuva jostakin ilmiöstä, joka myöhemmin

178 MV: K33/90.

179 Ehrnrooth 1990, 40.

180 Gadamer 2004, 24–26

181 Thomas 1992, 6.

selkiytyy ja käsitteellistyy.¹⁸² Menneisyyden eleiden tutkimuksessa voi nimenomaan edetä tätä intuitiivista tietoa täsmentämällä.

Hermeneuttisessa ajattelussa puhutaan tulkintahorisontista. Historiallisen ilmiön kohdalla tulkitsija nykyistää ilmiön oman tulkintansa kautta, jolloin tulkitsijan ymmärrystä ja kokemusta tietystä tilanteesta rajaa horisontti.¹⁸³ Hermeneutiikan periaatteisiin kuuluva ajatus esiympäryksestä tarkoittaakin sitä, että tulkintaprosessi itsessään ei ala tyhjiöstä, vaan perustuu aina jollekin aikaisemmalle tiedolle tai ymmärrykselle. Tekstiä tulkittaessaan lukija käyttää hyväkseen aikaisempia uskomuksiaan eli hänellä on jokin ennakkokäsitys asiasta. Ennakkokäsitykset ovat siis ymmärryksen lähtökohta, mutta eivät ennalta määränneet lopputulos.¹⁸⁴ Esiympärykseen perustuva ymmärtäminen tekee tulkinnasta jatkuvaa liikettä ennakkokäsitysten ja tulkinnan ja historiallisen esityksen välillä.¹⁸⁵

Tämä ajattelutapa tulkinnan tutkijakeskeisyydestä nostaa esiin tutkijan position historiallisuuden ja kontekstuaalisuuden. Kulttuuritieteissä onkin pyritty tekemään omaa tutkijasubjektia näkyväksi toisinaan jopa ”oksettavuuteen” asti harrastetun itserefleksion avulla.¹⁸⁶ Omassa lähestymistavassani ajattelen, että nykyhetken käsitystapani kättelystä on erottamaton osa tutkimustani. On selvää, että oma ymmärtämykseni kättelystä perustuu johonkin jo käsitettyyn ja että omia taustaoletuksiani on vaikea erottaa menneisyyden kättelyn tarkastelusta. Kättelystä muodostuvaan kokonaiskuvaan vaikuttavat siis paitsi näkökulmaksi valitsemani kulttuurihistorialliset lähtökohdat myös oma historiallinen tilanteeni ja ajatusrakennelmani. Onkin selvää, että tulkintatilanteessa jotkut merkitykset korostuvat enemmän kuin toiset. Mutta samalla tavalla myös vastaajan tulkintaa tietystä tilanteesta rajaa hänen tulkintahorisonttinsa. Jotkut vastaajat ovatkin erittäin tietoisia omista tulkinnallisista lähtökohdistaan.¹⁸⁷

Tutkijan mielessä tapahtuvasta visualisoinnista ja kuvittelusta huolimatta tutkimuksella on tietyt merkityksenannon rajat. Merkit eivät siis merkitse mitä tahansa, vaan merkitykset on aina jossain määrin jäljitettävissä huolellisesti rakennettujen kysymystenasettelujen avulla.¹⁸⁸ Kielen systeemi-olonteesta johtuu, että se sulkee pois tietyt merkitykset ja vastaavasti antaa tietyt merkitykset. Tutkimuksessa merkitykset muodostuvat tutkijan esiympäryksen ja implisiittisesti tai eksplisiittisesti toistuvien erotteluiden havaitsemisen kautta.¹⁸⁹

Tutkimuksesta voidaan erottaa vielä neljäs tulkintatilanne, joka syntyy, kun tämän kirjan lukija kohtaa tutkimuksen tekstin. Lukija saa mahdollisuuden omaan tulkintaansa tulkitsemaalla oman tulkintani ja vastaajien tulkintojen vuoropuhelua lainausten ja tekstin vuoropuhelussa. Käytän vastaajilta suoria lainauksia, mutta olen pyrkinyt säilyttämään vastaajien anonymiteetin käyttämällä vain diaarinumeroa. Osassa vastauksia ajallinen etäisyys kertomuksen tapahtumahetkeen on pitkä, mikä jo sinällään vaikeut-

182 Kakkuri-Knuutila 1998, 35.

183 Gadamer 2004, 26. Ks. myös Ollitervo 2003, 36; Ollitervo 2012.

184 Osaava tulkitsija ei kuitenkaan jää väistämättä ennako-olettamuksiensa vangiksi, vaan hän pystyy myös korjaamaan ennakkokäsityksiään tekstin ohjaamana. Kakkuri-Knuutila & Ylikoski 1998, 30.

185 Ollitervo 2003, 42. Esiympäryksestä ja intuitiosta ks. myös Ehrnrooth 1990, 33–34. Tutkimusprosessi voidaan nähdä tutkijan, muiden tutkijoiden tekstien ja menneisyyden kertojien keskusteluna, jonka kautta ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä syntyy. Ks. esim. Kaartinen 2005, 177, 186–187.

186 Jukka Siikala viittaa sosiaaliantropologi Bruce Kapfererin kuvaukseen vuodelta 1986. Siikala 1997, 23.

187 Vastaaja saattaa vastauksessaan korostaa sosiaaliryhmäänsä. Ks. esim. MV:K33/38. Ks. esim. Macfarlane 1977.

188 Ks. esim. Fass 2003; ks. myös Ehrnrooth, 1990, 32.

189 Alasutari 2011, 117–118. Ks. myös esim. Toews 1987. Merkityksen pohtiminen on kaikessa kulttuurihistorian tutkimuksessa olennaista, ja tätä merkitysten pohdintaa on historiantutkimuksessa tehty jo usean vuosikymmenen ajan. Useat historian kysymykset ovat jo lähtökohtaisesti semioottisia, vaikkei sitä tutkimuksessa eksplikoitaisikaan. Historioitsijaa usein kiinnostaakin se, miten merkitysjärjestelmät syntyvät ja miten niitä voidaan jäsentää ja miten ne toimivat. Ks. esim. Kaartinen 2005, 182–187.

taa kertojan tunnustettavuutta. Olen kuitenkin muuttanut kaikki vastauksissa esiintyvät henkilöiden kokonaiset nimet. Lempi- tai kutsumanimet ja nimitykset olen säilyttänyt vastauksissa. Olen korjannut ilmeiset kirjoitus- tai kielioppivirheet ja tehnyt joidenkin vastausten kirjoitusasuun korjauksia. Tämän tarkoitus on ollut tehdä lainaukset helpommin ymmärrettäviksi. Tässä kohdin olen soveltanut yleistä tulkintaan liittyvää hyvänsuopuuden periaatetta.¹⁹⁰

Olen maininnut usein mahdolliset ajalliset ja paikalliset tiedot lainausten yhteydessä. En ole tarkastellut vastauksia sosiaaliryhmittäin, mutta jokaisen kättelyeleestä kertovan lainauksen kohdalla olen selvittänyt vastaajan sukupuolen, paikkakunnan, ammatin ja iän. Useimmiten olen maininnut sukupuolen ja iän. Lähtökohtana on ollut se, että näillä tekijöillä on ollut merkitystä kirjoittajan kättelylle antamille merkityksille. Kirjoittajan taustan pohtiminen saattaa vaikuttaa myös omaan tulkintapaani.¹⁹¹

Edellä kuvaamani historialliseen tuumailuun ja intuitioon perustuva tulkinta antaa mielestäni tekstuaalisista lähtökohdistaan huolimatta mahdollisuuden tutkia kättelyä konkreettisena, sosiaalisen maailman ilmiönä. Näen, että tutkimuksen aineistona olevat vastaukset ovat kättelytoimintaan liittyvän toiminnan ja ajattelun tuloksia, jotka välittävät informaatiota kättelyilmiöstä. Kättelyn merkitykset eivät ole vain symbolisia, vaan ne ovat liitettävissä ihmisen sosiaaliseen todellisuuteen. Vaikka siis kulttuuritutkimuksen näkökulmasta merkitysrakenteita tutkitaan nimenomaan tekstin tasolla, voidaan näiden havaintojen pohjalta tehdä tulkintoja ja päätelmiä myös ihmisten toimintatavoista.¹⁹²

Historiantutkimuksessa tämä sosiaaliseen maailmaan viittaaminen tarkoittaa lyhyesti ilmaistuna sitä, että kertomuksissa esiin nousevat kokemukset paljastavat ihmisenä olemisesta jotakin olennaista. Ihmisen henkilökohtainen kokemus koostuu kulttuurisista merkityksistä, mutta on ”oikea kokemus”, sillä kokemus kiinnittyy todelliseen maailmaan.¹⁹³ Näin ollen tutkimukseni ei ole kokonaisesitys suomalaisten kättelyn historiasta, vaan perustuu ihmisten kertomuksista tekemiini tulkintoihin, joista lukija toivottavasti saa ja on oikeutettu tulkitsemaan myös eri tavalla. Antropologi James Clifford on todennut, että merkityksenannolla ei pysty toistamaan menneisyyden todellisuutta, mutta sen kautta voi tehdä tulkintoja menneestä todellisuudesta.¹⁹⁴

Aineiston lukemista voivat horjuttaa sellaiset vastaukset, jotka eivät ikään kuin sovi kokonaisuuteen.¹⁹⁵ Nämä vastaukset pakottavat tekstikriittisiin pohdintoihin siitä, onko teksti tuotettu tahallisesti ”vastaanlukemalla”. Käyttämässäni kyselyaineistoissa erityisesti

190 Eräs tulkintojen tuottamista ohjaileva periaate on tulkinnallinen hyvänsuopuus, jolla viitataan siihen oletukseen, että tekstin kirjoittajalla on jokin päämäärä, jota hän kirjoituksellaan tavoittelee. Teksti on siis mahdollisimman järkevä ja johdonmukainen. Tulkinnallinen hyvänsuopuus on konventio, jota ilman inhimillinen kommunikaatio voisi olla vaikeaa. Hyvänsuopuus sallii tietynlaisen virheenkorjauksen kommunikaatiossa. Esimerkiksi kielioppi- tai lyöntivirheet voidaan tunnistaa ja sivuuttaa merkityksellöminä. Nämä virheet voidaan ohittaa suopeuden periaatteeseen nojaten, koska oletamme, ettei kirjoittaja tarkoittanut niitä. Suopeuden periaatteen taustalla on se tosiasia, että ihmiset jakavat suurin piirtein saman järkevyyden periaatteen, johon koko kommunikaatio nojaa. Järkevyyden periaatteet muodostuvat paitsi osin opituista päättelytapumuksista myös luontaisista psykologisista prosesseista. Tämä yhteinen ohjenuora mahdollistaa kommunikoinnin. Kakkuri-Knuutila & Ylikoski 1998, 31–32.

191 Ks. esim. Lönnqvist 1990.

192 Alasuutari 2011, 122–124.

193 Korhonen ja Tuohela 2002, 9. Sosiaalitieteiden laadullisessa tutkimuksessa tulkitseva lukeminen tarkoittaa sitä, että yksilön antama vastaus ei yksiselitteisesti välitä tietoa ulkopuolisesta todellisuudesta, mutta siitä voidaan tehdä vastauksen avulla tulkintoja. Vesala & Rantanen 2007, 11–13. Tulkinnan rakentumisesta ja päättelystä historiantutkimuksessa ks. esim. Kalela 2010, 51–56.

194 Etnografian näkökulmasta näkyvä kulttuuriin on aina historiallisesti tuotettu. Mutta vaikka etnografiset totuudet ovat konstituoituja ja epätäydellisiä, niin ne eivät ole silti valhetta tai epätosia. Clifford 1986, 6–18. Paul Atkinsonin mukaan sosiaalisen elämän merkitykset tuotetaan etnografisessa tekstissä. Se on yksi mahdollinen tulkinta sosiaalisesta todellisuudesta. Atkinson 1992, 2–5.

195 Yksi hermeneutiikan yleisistä periaateista koskee juuri tulkinnan onnistumista. Onnistuneen tekstin tulkinnan ansiosta tekstin sisältö on ymmärrettävä ja mielekäs. Tekstin sisällön ollessa ilmeinen tulkinnan ja tekstin välillä ei ole ristiriitoja. Kakkuri-Knuutila ja Ylikoski 1998, 30.

joidenkin nuorten vastaajien vastaukset eivät tunnu ”aidoilta”, vaan tuntuvat perustuvat jopa pilaan tai kiusaan. Kiinnostavaa onkin pohtia sitä, mitä näillä vastauksilla tulisi tehdä. Tuleeko niitä kohdella samanlaisina ”totuuksina” kuin kokonaisuuteen sopivia vastauksia? Vai sivuutetaanko ne kokonaisuuteen sopimattomina? Kulttuurihistorioitsija Sakari Ollitervo on pohtinut tätä kysymystä menneisyydessä kirjoitetun tekstin ymmärtämisestä Gadamerin ajatusten kautta. Ollitervon mukaan epäaidolta tuntuvaa ja kokonaisuuteen sopimatonta tekstiä on mahdollista tulkita psykologisesti.¹⁹⁶ Tästä lähestymistavasta katson nuorten vastaankirjoittelua turhautumisena tällaisiin kyselyihin. Turhautuminen voi joutua esimerkiksi kyselyaiheen epäkiinnostavuudesta. Aiheen sanallistaminen voi olla myös vaikeaa. Toisinaan epäaidoilta tuntuvat vastaukset näyttävät pelkästään pilantekona tai eräänlaisena hauskanpitona. Ne kertovat siis pikemminkin vastaajan psykologisesta tilasta kuin kättelyn esiintymisestä kulttuurissa. Tärkeää tässä tulkittamisessa on mielestäni taito osata erottaa epäaidoilta tuntuvat vastaukset. Lähdekritiikki ei sosiologi Pertti Alasuutarin sanoin olekaan mikään mekaaninen operaatio, vaan edellyttää terveen järjen käyttöä.¹⁹⁷

Koska kulttuurihistoriallinen tuumailuni on monikerroksista, näyttääytyy kättelykin hyvin monimerkityksisenä ilmiönä. Pyrin tutkimuksessani osoittamaan, miten monimerkityksinen ele kättely voi suomalaisessa tapakulttuurissa olla. Näkökulmani kättelyn historiallisesta monikerroksellisuudesta tulee seuraavaksi perustelluksi tutkimukseni kolmessa käsittelyluvussa, joissa jokaisessa tarkastelen kättelyä hieman erilaisen muutosrytmin kautta nähtynä.

196 Gadamerin mukaan tekstin lukemista ohjaa ennakoitu tekstin mieli, joka on lukijan ”silmät”. Tekstin jokaisella elementillä on merkitys, joka edellyttää tekstin kokonaisuuden. Tämä suhde kehittyy elementistä toiseen. Tähän ennakoituun mieleen liittyy myös ennakoidun täydellisyyden käsite, jolla Gadamer Ollitervon mukaan todennäköisesti viittaa tekstien aitouteen ja alkuperää koskeviin ajatuksiin. Tekstitulkinnassa lukijaa ohjaavat odotukset, ja lukijan tulee aina olla periaatteessa avoin tekstin sanomalle ja totuudelle. Ollitervo 2003, 43–44.

197 Alasuutari 2011, 101.

2 KÄTTELYN SYVÄ HISTORIA

2.1 Kättely aikojen alussa

Kättely on vanha perinne, ja luulen että joskus aikojen alussa se on merkinnyt jonkinlaista hyväksyntää.¹⁹⁸

Yllä olevassa lainauksessa itäsuomalainen vastaaja pohtii vuonna 2004 kättelyn merkitystä ”aikojen alussa” viittaamalla kättelyn merkitykseen kaukana menneisyydessä. Lainauksen herättämä kysymys ei liity niinkään siinä esitettyyn ajatukseen kättelyn olemassaolosta aikojen alusta asti, vaan siihen, onko kättelyssä läsnä joitakin hyvin hitaasti muuttuvia, ihmisen sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyviä elementtejä. Ja miten näitä biologisia mekanismeja voidaan historiallisessa tutkimuksessa selittää ja pitääkö niitä ylipäätään selittää? Vastaus on paitsi kulttuurihistorialliseen tutkimukseen olennaisesti liittyvässä kokonaisvaltaisuuden näkökulmassa myös ilmiön ymmärtämisessä ajallisesti monikerroksisena. Kun kättely ymmärretään monikerroksellisena ilmiönä, vaikuttavat sen ”aikojen alussa” saamat merkitykset siihen, miten se myöhemmin ilmenee. Vaikka tutkimukseni kohteena on kättelyle 1800-luvun lopulta 2000-luvun alkuun, voidaan sille tämän näkemyksen avulla hahmotella merkitystä myös pidemmällä aikavälillä.

Historioitsija Peter Burke pitää itsestään selvänä, että eleillä on jokin laajempi merkitys. Hän näkee ne osana laajaa universaalista järjestelmää, jolla on yhteyksiä eläinmaailmaan.¹⁹⁹ Samantapaisesti Norbert Elias toteaa muutosten nopeuden vaihtelevan eri historiallisten kerrostumien mukaan. Elias viittaa kirjoituksissaan myös biologiseen evoluutioon, vaikka sivilisaatioprosessia koskevan tutkimuksensa loppusanoissa keskittyykin pohtimaan lähinnä yksilön ja yhteisön välistä suhdetta, eikä niinkään muutoksia populaatioiden tasolla. Elias kutsuu pitkän aikavälin muutokseksi sosiaalisten järjestelmien muutosta, joka on nähtävissä hitaana muutoksena verrattuna esimerkiksi ihmisen elämänkaaren muutoksiin. Pitkä muutos on hänen tutkimuksessaan lähinnä sellainen rakenteellinen muutos, joka on vaikuttanut ihmisen persoonallisuuden muotoutumiseen tietyssä ajassa ja paikassa.²⁰⁰

Pitkän aikavälin muutos tässä tutkimuksessa on ymmärretty hieman toisella tavalla. Pitkällä kestolla viitataan siihen kättelyn taustaan, jolla on biologinen perusta ja joka liittyy ihmislajin evoluutioon. Vaikka siis esimerkiksi Burke ja Elias ovat todenneet eleillä olevan tällaisen ikään kuin syvemmän merkityksen, he eivät ole ottaneet sitä kuitenkaan lähemmän tarkastelun kohteeksi. Daniel Smailin mukaan tämän teeman käsittely on ollut usein historian­tutkijoille hankalaa, koska perinteinen historiankertomus on rajannut paleoliittisen kauden pois historiankerronnasta. Aikaa ennen maatalouden syntyä on pidetty marginaalisessa roolissa ja pikemminkin biologian tai arkeologian alaan kuuluvana esihistoriallisena alueena.²⁰¹

198 KTL1: 34.

199 Burke 1997, 61–62.

200 Elias 2000, 450–451.

201 Smail 2007, 2.

Smail on kuitenkin omassa tutkimuksessaan osoittanut, että aika voi olla histori-
oitsijalle myös venyvä käsite sisällyttämällä ihmisyyden syvän menneisyyden osaksi
historiantutkimusta. Smail käyttää syvän historian (deep history) käsitettä tarkoittaen
tällä inhimillisen kulttuurin, ihmisen biologian, aivojen ja käyttäytymisen keskinäisen
vuorovaikutuksen tutkimista. Samalla hän näkee syvän historian luonnollisena jatkeena
sille 1900-luvun puolivälissä alkaneelle historiankirjoituksen sosiaalishistorialliselle ke-
hitykselle, joka perustui ajatukseen löytää historia myös niille ryhmille, joiden historiaa
ei ollut aiemmin esitetty.²⁰²

Smailin mukaan historioitsijat ovat tiedostaneet tämän ihmisyyden pitkän aikavä-
lin olemassaolon, mutta sen tutkimista on pidetty ongelmallisena erityisesti kirjallisten
lähteiden puuttumisen vuoksi. Esihistoriaa ei ole dokumentoitu. Smailin mukaan kyse
on kuitenkin dokumentin määrittelytavasta. Menneisyydestä saatava tieto voi olla sel-
laisissa näytteissä, joita esimerkiksi evoluutiobiologia, geologia, etologia, arkeologia
tai kosmologia käyttävät. Erona näiden jäänteiden ja tuotettujen dokumenttien välillä
on se, ettei niiden olemassaolo ole ihmisen tietoisesta toiminnasta riippuvaista. Tästä
syystä perinteinen historiantutkimus on ohittanut ne ja käyttänyt kirjoitettuja lähteitä.²⁰³

Smailin käsitys ihmisen syvästä historiasta perustuu ihmisen neurofysiologisiin ja
biologisiin ominaisuuksiin, jotka ovat kehittyneet luonnonvalinnan kautta ja ulottuvat
paleoliittiselle kaudelle ja ihmisen lajien syntyyn saakka.²⁰⁴ Tämä Smailin käsitys on
hyvin lähellä omaa käsitystäni kättelyn syvästä historiasta: kättelyn merkityksissä on
jotain, joka viittaa neurofysiologisiin ominaisuuksiin. Vaikka tutkimukseni aineistona
eivät olekaan Smailin mainitsemat jäänteet sellaisenaan, vaan vastaajien tekstuaaliset
tulkinnat, näen, että niistä on luettavissa merkityksiä, jotka viittaavat ihmiseen ruumiil-
lisena, aistivana ja sosiaalisena olentona. Esimerkiksi vastaajan kuvailu kättelyyn liit-
tyvistä tunteista on tekstuaalinen ilmaisu, jonka merkityksen ymmärrän, koska puhun
samaa kieltä. Mutta kertojan ruumiissa kättelyn ”tuntuminen” voi selittyä hermosolujen
aktivoitumisella tai kenties hormonaalisilla muutoksilla. Vaikka se menee ikään kuin
tekstuaalisen ilmaisun ”ulkopuolelle”, voi sille mielestäni löytää selityksiä juuri syvän
historian kautta. Vastaajan ylöskirjaama tuntemus dokumentoi yleisempää kättelyn sy-
vän historian merkitystä. Sen sijaan se, miltä kättelytapahtuma todella on tuntunut kät-
telijän yksityisessä mielentilassa, jää yhä mysteeriksi.²⁰⁵

Kättelyn syvällä historialla viittaan niihin luonnonvalinnan kautta ihmiselle kehiti-
tyneisiin valmiuksiin, jotka voivat olla läsnä yhtä hyvin 1800-luvun kättelyssä kuin
2000-luvun kättelyssäkin. Kättelyn pitkän aikavälin tutkiminen ei siis tässä tutkimuk-
sessa viittaa siihen, että pyrkisin tutkimaan kivikaudella käytettyjä tervehdyseleitä tai
sitä, ovatko ihmiset esimerkiksi kätelleet esihistoriallisella ajalla. Kättelyn syvällä histo-
rialla tarkoitan sellaista kättelyn pysyvämpää merkitystä, joka liittyy laajemmin ter-

202 Smail viittaa Clifford Geertzin pyrkimykseen tuoda esiin kulttuurin ja biologian molemminpuolinen suhde. Smail 2007, 2–9, 54. Ks. esim. Geertz 1973, 68.

203 Smail 2007, 44–52. Ihmisen historian pitkän aikavälin tarkastelu on tosin historiantutkimuksessakin lisääntynyt. Sosiaalisen ilmiön jatkuvuutta evoluutiohistorian näkökulmasta on tarkastellut esimerkiksi suomen historian alaan kuuluvassa väitöskirjassaan Mirikka Danielsbacka. Hän käyttää tutkimuksessaan makrotason teorian evoluution myötä muodostuneita ihmisen käyttäytymisvalmiuksia. Danielsbacka 2013.

204 Smail 2007, 112. Biologiassa on tuotu esille käsitys jonkin erityisen eliöryhmän evoluutiosta historiallisena tapahtumana. Ks. esim. Lagerspetz 2003.

205 Tähän liittyy merkityksen ongelman laajempi pohdiskelu. Kuten Kakkuri-Knuuttila ja Ylikoski toteavat inhimilliselle kommunikaatiolle on olennaista, että merkitykset ovat julkisia. Merkitysten julkisuus on edellytys ilmaisulle ja kommunikaatiolle. Yksilön mielen tilat ovat yksityisiä tiloja, joihin muut eivät voi päästä. Jos merkitykset olisivat viime kädessä yksityisiä, niin, emme pystyisi välittämään merkityksiä. Kakkuri-Knuuttila ja Ylikoski 1998, 26–27. Ks. myös Revonsuo 1996, 130; Paterson 2007.

vehtimisen funktioon ja ihmiselle evoluution kuluessa muodostuneisiin käyttäytymisvalmiuksiin.

Tässä luvussa pohdin sitä, voidaanko kättelystä erottaa sellaisia pitkän aikavälin merkityksiä, jotka vaikuttavat nykykättelyssä edelleen. Kättelyn syvän historian pohdintaan liittyvät kysymykset sen perimmäisistä syistä: Mitä merkityksiä tervehtimisen tai sopimisen yhteydessä suoritettulla fyysisellä käteen tarttumisella voi evoluutiohistorian näkökulmasta olla? Onko kättelyyn liitetty luottamus selitettävissä evolutiivisen tarkastelun avulla? Näiden kysymysten nojalla otan tarkasteluun tervehtimiskäyttäjymisen tiedostamattomamman, biologiseen perustaan ja fysiologiaan liittyvän puolen. Erotan tämän tervehtimisen siitä intentionaalisesta toiminnasta, jota käsittelem luvussa 4.

Tässä pohdinnassa tärkeää on kättelyilmiön ymmärtämisen korostaminen. Näen, ettei kättelyilmiötä yksinkertaisesti voida ymmärtää perinpohjaisesti, mikäli sen riippuvuussuhteita esimerkiksi ihmisen kädellisyyteen ei tunneta. Syvä historia antaakin kontekstin tietyille merkityksille. Ennen kuin siirryn tarkastelemaan aineistosta nousevia ja tulkitsemiani syvän historian merkityksiä, esitän joitakin lähtökohtia kättelyn syvän historian ymmärtämiselle.

Kättelyn syvän historian ymmärtäminen

Ajatus pitkästä kestästä liittyy kysymyksiin siitä, miten kättely on syntynyt ja mitä taustaoletuksia kättelyilmiöllä voi olla. Kiinnostavaa on, että tutkimukseni aineiston vastauksista on löydettävissä viittauksia tervehtimiseen ja kättelyyn hyvin vanhana käyttäytymistapana ja koko ihmislajin evoluutioon liittyvänä ilmiönä. 77-vuotias helsinkiläisnainen liittyy tervehtimisen historian lajin olemassaolon kestoön:

Kai se tervehtiminen on niin vanha tapa ku ihmisijä tiäl on ollu.²⁰⁶

Esimerkki kertoo käsityksestä, jonka mukaan tervehtimistä olisi harrastettu koko ihmislajin olemassaolon ajan. Samoin 72-vuotiaan joensuulaismiehen vastauksesta on luettavissa ajatus kättelystä ihmisten sosiaaliseen vuorovaikutukseen kuuluvana jo ”luolakaudella”. Hän liittyy kättelyn ystävällisyyteen ja myös yksilön selviytymiseen sitä kautta, että se informoi yksilöä turvallisesta lähestymisestä.

Kätteleminen on alkanut jo luolakaudella. Avoimen käden ojennus merkitsi vastapuolelle, että toinen on ystävällinen ja hänellä ei ole asetta kädessään.²⁰⁷

Ensimmäisessä esimerkissä esitetty ajatus kättelyn kuulumisesta ihmislajille tyypilliseen käyttäytymiseen sekä toisessa esimerkissä esiin nostettu kättelyn funktio turvallisesta kohtaamisesta ja yksilön selviytymisestä voidaan liittää pitkän keston tasolla evolutiiviseen tarkasteluun. Joensuulaismies viittaa ”luolakaudella” ikään kuin metaforisesti siihen pitkään aikaväliin, jolla ihmisen evoluutio on tapahtunut. Kätteleminen saa tällöin hyvin hitaasti muuttuvan, miltei muuttumattoman ja pysyvän merkityksen. Samalla esimerkki kertoo siitä, miten tämä miesvastaaja itse tulkitsee kättelyn historial-

206 MV: K33/985.

207 KTL1: 40.

lisuutta sen esihistoriallisia, syvempiä merkityksiä etsimällä. Ihmisen toiminta näyttyy vastaajalle tietyn käyttäytymisen osalta muuttumattomana.

Vastaaajien viittaukset kertovat siitä, että tervehtimistä pidetään jonakin ihmisen toimintaan tyypillisesti kuuluvana. Sen sijaan vastaajien kuvauksista ei voida tehdä päätelmiä siitä, onko kättelemine tai tervehtiminen todella alkanut jo kivikaudella. Olenkin kättelyn syvän historian tarkastelussa ottanut huomioon tervehtimiseen ja koskettamiseen liittyvät asiat laajemmassa yhteydessään. Tämän laajemman näkökulman avulla voidaan kysyä, liittyvätkö kättelyn syvän historian merkitykset johonkin muuttumattomaan, ihmisen lajityypilliseen käyttäytymiseen. Voiko kättely liittyä esimerkiksi tämän luvun alussa mainittuun hyväksyntään? Voidaanko kättelykäyttäytymistä kuitenkin selittää pitkän keston tasolla ja jos voidaan, niin miten? Edellyttääkö kättelyn merkitysten ymmärtäminen ylipäätään näiden tiedostamattomampien tasojen mekanismien selittämistä?

Jonkin ilmiön selittämällä tarkoitetaan sen syiden paikallistamista, ja syillä taas viitataan kausaalisuhteisiin. Selittäminen on vastaamista miksi-kysymykseen. Kausaalisuhteessa selittäjä edeltää selitettävää ilmiötä, mutta syyn esiintyminen ei aina välttämättä johda seurauksen esiintymiseen.²⁰⁸ Syvään historiaan liittyvänä tämä tarkoittaa sitä, että vaikka oliolla olisi kyky omata tietty tunne, se ei tarkoita tunteen ilmaantumista kaikilla olioilla.²⁰⁹ Kuten sosiologi Janne Kivivuori on omassa tutkimuksessaan rikollisuuden syistä todennut, ihmisen käyttäytymisen ollessa selitettävänä ilmiönä syy-suhteetkin ovat lähes aina todennäköisyyteen viittaavia.²¹⁰ Kivivuorta mukaillen kättelystäkin voisi sanoa, että syy-suhte voi olla olemassa vaikka jossakin tapauksessa tai osaryhmässä syyn olemassaolo ei liity seuraukseen. Toisin sanoen kättely ei aina saa aikaan esimerkiksi turvallisuuden tunnetta, vaikka sillä yhtymäkohtia tällaiseen aspektiin olisikin.

Kulttuurintutkimuksessa on perinteisesti ajateltu, että tekstuaalisena nähty kulttuuri ei ole selitettävissä, sillä sitä voi vain tulkita. Geertzin mukaan minkään kulttuurisen ilmiön merkityksiä ei voi palauttaa johonkin perustavanlaatuisen ja kulttuurivapaaseen biologiseen syyhyyn, josta yksilö itse ei ole tietoinen. Kulttuuria ei Geertzin ajattelussa voi analysoida formaaleilla metodeilla, koska se oikeastaan on etnografin kirjoittamaa fiktiota.²¹¹ Sosiologi Tapio Nisulan mukaan tällainen kyseenalaistava ajattelu on saanut antropologit kuitenkin kysymään, miten vieraan kulttuurin tutkiminen ylipäätään voi olla mahdollista, jos kulttuurikäyttäytymiselle ei ole mitään yleisiä tieteellisiä selityksiä.²¹² Kuperin mukaan biologiset prosessit tulisikin limittää yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin prosesseihin erityisesti silloin, kun halutaan selittää ihmisen toimintaa. Pelkääntään kulttuurilla sitä ei voi Kuperin mukaan tehdä.²¹³

Tutkimuksessani olen tulkinnut, että vastaajien tekstin tasolla tekemät viittaukset tunnejärjestelmiin ja viestintään voivat kertoa myös laajemmasta vaikutuskentästä.

208 Syyn käsite ja kausaalisuuden ongelma eivät kuitenkaan ole keskenään identtisiä. Alanen 2004, 45–55. Pentti Alanen viittaa tieteen määrittelyn kohdalla sanan ”käsittää” etymologiaan, joka siis liittyy myös ruotsin ja saksan kielissä sanaan ”käsi”. Englannin sana concept on johdos latinan verbeistä, jotka tarkoittavat kiinni ottamista. Alasen mukaan me siis ”käsitämme” jotakin, kun voimme käsitellä sitä, tiedämme miten asian kanssa menetellä ja hallitsemme asian. Alanen viittaa sanontaan ”Homma hanskassa.” Käsitäminen liittyy mahdollisuuksiin hallita todellisuutta. Alanen 2004, 44.

209 Smail 2007, 115.

210 Kivivuori 2008, 35–36.

211 Kuper 1999, 17, 19; Geertz, 2000, 120; ks. Geertz 1973, 126–127; ks. myös Ruuhonen ja Laitila 1994, 124–127. Antropologisesta selittämisestä ks. esim. Nisula 1994, 24–25.

212 Nisula 1994, 23–24.

213 Kuper 1999, xi.

Myös Smail kuvaa dokumenttia sellaiseksi kerrokselliseksi tutkimuskohteeksi, josta on löydettävissä sekä intentionaalisia että ei-intentionaalisia aineksia.²¹⁴ Olennaista tässä kättelyn monikerroksisessa ymmärtämisessä on tehdä ero käyttäytymisen ja toiminnan välillä. Käyttäytyminen nähdään syiden aiheuttamana: henkilön käyttäytyessä tietyllä tavalla hän ei välttämättä ole tietoinen käyttäytymisensä syistä. Sen sijaan toimiessaan tietyllä tavalla ihminen on yleensä tietoinen toimintansa perusteista.²¹⁵ Koska kuvailtavaa tutkimusta on usein kritisoitu juuri siitä, ettei sen avulla voida löytää todellisia käyttäytymisen syitä, voidaan laadullisen tutkimuksen lisäämä ymmärrys nähdä yksinkertaisesti lisääntyvänä tietona ilmiön riippuvuussuhteista.²¹⁶

Selittämisen ja ymmärtämisen pohdinta liittyy historian tutkimuksen tehtävän laajempaan filosofiseen tarkasteluun. Historiatieteen erityislaatuisesta totuuskäsityksestä johtuen käsitys totuudesta yleispätevyytenä ei ole siirrettävissä luonnontieteestä historiatieteeseen, vaan historian tutkimuksen totuuskäsitys perustuu historiallisen todellisuuden luonteeseen. Samanlaisia lakeja kuin luonnon todellisuudessa tapahtuvia yksittäisiä tapahtumia ohjaavia lakeja ei ole mahdollisuustodellisuudessa tutkittavana. Tarkasteltaessa historiallisen ilmiön merkitystä on kysyttävä, mitä muuta olisi voinut tapahtua kuin se mitä aktuaalisesti tapahtui.²¹⁷

Ymmärtämisen ongelma ei ole ominainen vain humanistisille tieteille, vaan hermeneutiikan kysymykset liittyvät tiedon ja totuuden ongelmaan laavammin. Tekstien tulkitseminen ja ymmärtäminen on osa laajempaa tieteiden ulkopuolella tapahtuvaa kokemusta maailmasta.²¹⁸ Gadamerin mukaan historian tutkimukseen liitettynä kysymys siitä, vastaako tutkimus tosiasioita on yksinkertaistava. Mennyt todellisuus ilmenee merkityksellisenä vasta sellaisen tutkijan välityksellä, joka osaa tehdä sen ymmärrettäväksi. Menneisyys näyttäytyy tällöin jostakin aspektista. Mutta koska ymmärtämisen ytimessä on kielellisyys, välittyy myös kommunikatiivisesti koettu maailma meille jatkuvasti avoimena.²¹⁹

Kättelyn merkityksiä ei siis voida selittää pitkän keston tasolla, mutta kättelyilmiöön liitettyjä merkityksiä voidaan tehdä ymmärrettävämmäksi tiettyjä käyttäytymiseen vaikuttavia mekanismeja selittämällä. Miksi-kysymys ei empiirisessä tutkimuksessa edellytä mitään suoraan aineistosta johdettua todistusta, vaan tarkoitukseni on etsiä sen avulla kättelyilmiöön liittyviä osia. Mielestäni kättelyilmiö tulee ymmärrettävämmäksi näiden selitettävissä olevien osiensa kautta, vaikka mitään kokonaiselitystä ei kättelylle voitaisikaan antaa. Näin ollen myös kuvailu ja tulkinta auttavat ymmärtämään menneisyyden merkityksiä. Ajatuksena on, että jonkin ilmiön kuvaamisella voidaan pyrkiä asioiden ymmärtämiseen ja sitä kautta ilmiön syiden löytämiseen. Vaikka kaikkia välttämättömiä ehtoja ei saataisikaan selville, voidaan ilmiön syistä esittää joitakin oletuksia.²²⁰

Syvän historian ymmärtäminen vaatii sen seikan käsittämistä, että nykyihminen on biologisessa ruumiillisuudessaan evoluutiossa kehittynyt olento ja siten osa historiallis-

214 Smail 2007, 65.

215 Kivivuori 2008, 19.

216 Ks. esim. Kivivuori 2008, 20; Ylikoski & Kokkonen 2009, 371.

217 Penttinen 2003, 23–28. Historiallisuuden käsite on ollut historianfilosofisen pohdinnan kohteena 1900-luvun alusta lähtien. Penttinen käyttää esimerkkinä Heideggeria. Erityisesti Martin Heidegger (1889–1976) toi ihmisen olemistapaan tarkoittavan käsitteen keskusteluun. Penttinen 2003, 13, 18–19.

218 Ollitervo 2003, 34–35; Alanen 2004, 80, 118.

219 Ollitervo 2003, 37. Ks. myös Gadamer 2004, 68–69.

220 Ilmiöllä voi olla useita syitä. Lagerspetz 2003, 45.

ta muutosprosessia.²²¹ Psykohistorioitsija Juha Siltala on korostanut yksilö- ja lajihistoriallisten seikkojen huomioimista historian tutkimuksessa. Siltala toteaa, että ”ihmistä ei voi muunnella eikä liittää uusiin käyttöliittymiin neuvottelematta ensin menneiden kokemuserrostumien kanssa tasaveroisesti”.²²² Kättelyn kohdalla evoluutiotarkastelu voisi auttaa ymmärtämään, miksi meillä on valmius tervehtimiseen tai miksi voidaan jopa puhua taipumuksesta tervehtiä. Evoluutiopsykologisessa hypoteesissa nimittäin esitetään useita erillisiä kysymyksiä juuri ihmisen lajityypillisiin ominaisuuksiin liittyen: ensiksikin miten ihmiset tosiasiallisesti käyttäytyvät, toiseksi millaiset prosessit tuottavat tätä käyttäytymistä ja kolmanneksi millaisen evolutiivisen prosessin tuloksia nämä mekanismit ovat. Muodostamalla hypoteeseja evolutiivisista haasteista voidaan yrittää päätellä, minkälaisia psykologisia prosesseja nykyihmisellä on.²²³

Evolutiivinen ymmärtäminen voi tarjota ihmisen käyttäytymiseen myös siinä mielessä tärkeän näkökulman, että sen tarkoitus ei ole nähdä ihmisen käyttäytymistä synnynäisenä reaktiona joihinkin tiettyihin ärsykkeisiin. Luonnonvalinta ja siitä johdetut periaatteet eivät ole yksilöitä ohjaavia voimia, vaan erilaisten perinnöllisten taipumusten valikoitumista populaatiotasolla ohjaavia mekanismeja.²²⁴ Mikään tietty yksittäinen geeni ei ohjaa tiettyä käyttäytymistä, vaan kyseessä on monen tekijän yhteisvaikutus. Käyttäytyminen ei ole universaalialia, vaan ympäristön vaikutus tiettyyn käyttäytymisalttiuden ilmiöön on merkittävä.²²⁵ Lyhyesti ilmaistuna tämä tarkoittaa sitä, että vaikka jollekin käyttäytymistäipumukselle löytyisi evolutiivinen syy, voi ihmisen toiminta silti olla vapaan tahdon asia.²²⁶

Taivun ajattelemaan filosofi Petri Ylikosken ja biologi Tomi Kokkosen tavoin, että kulttuuri ja yhteiskunta ovat tärkeä osa ihmisen biologista ominaislaatua ja evoluutiota, ja siinä mielessä myös kulttuuria tutkivat tieteet ja ihmislajin biologinen tutkimus liittyvät toisiinsa.²²⁷ Tarkasteltaessa ihmistä sekä biologisena että kulttuurisena olentona, nähdään, että sosiaalinen ja kulttuurinen vuorovaikutus on riippuvainen biologisista valmiuksista. Näin ollen ihmisen käyttäytymisen taustalla on sekä geneettisiä että kulttuurisia syitä ja niiden yhteisvaikutuksia. Juuri ilmiöiden kompleksisuus asettaa haasteita ilmiön ymmärtämiselle esimerkiksi historian tutkimuksessa.²²⁸ Kättelyilmiö ei kompleksisuudessaan häviä muille ilmiöille, vaan muuttuu yhä monimuotoisemmaksi siirryttäessä ei-symboliselta tasolta symboliselle ja intentionaaliseen toimintaan. Tähän palaan luvussa 4.

Kättely biologiaan perustuvana eleenä

Tarkasteltaessa tervehtimisilmiön merkityksiä ihmisen syvään historiaan liittyvänä voidaan sen osia etsiä biologisesta ihmiskuvasta. Kulttuurin ja biologian yhdistävässä tutki-

221 Ylikoski & Kokkonen 2009, 28, 402.

222 Siltala 2001, 163.

223 Yksi evoluutiopsykologian haara on nativistinen evoluutiopsykologia, jossa ollaan kiinnostuneita ihmisen lajityypillisten ominaisuuksien lisäksi myös sellaisista ominaisuuksista, jotka ovat sekä ihmiselle että muille lajeille yhteisiä. Ks. esim. Barkow, Cosmides & Tooby 1992. Nativistien mukaan kivikaudella on ollut keskeinen merkitys ihmismielen muodostumisessa, ja heidän mukaansa keskeisimmät sopeumat ovat muodostuneet kivikauden aikana. Kuitenkin esimerkiksi nykyisin tunnettu aivojen rakenteen modulaarisuus on osittain kivikautta vanhempaa perua, ja myös kivikauden jälkeen on kognitiivisissa prosesseissa saattanut tapahtua muutoksia. Ylikoski & Kokkonen 2009, 197–199, 215–224.

224 Ylikoski & Kokkonen 2009, 19, 21–23.

225 Anholt ja Mackay 2010, 19–20; ks. myös Smail 2007, 116.

226 Ylikoski & Kokkonen 2009, 26.

227 Ylikoski & Kokkonen 2009, 27–28.

228 Pohdintaa ihmistä tutkivista tieteistä ks. esim. Laaksonen, Vuorisalo ja Laihonen 1989, 151.

musperinteessä yhtenä osa-alueena on ollut etologia, eläinten käyttäytymistä tutkiva biologian osa-alue. Etologit pyrkivät selittämään eläinten käyttäytymistä erityisesti eläinten lajityypillisten vaistojen avulla toisin kuin esimerkiksi vertaileva psykologia, joka tutkii käyttäytymistä oppimiseen liittyviä ilmiöitä.²²⁹ Etologiselle tarkastelulle tärkeitä lähtökohtia varhaisvaiheessa olivat itävaltalaisen Konrad Lorenzin tutkimukset, mutta juuri Lorenzin aggressiivisia viettejä koskevista väitteistä syntyi lopulta myös 1960-luvulta lähtien se vastakkainasettelu, joka evolutiiviseen keskusteluun biologian ja yhteiskuntatieteiden välille on juurtunut. Ihmisluonnon käsitteestä tuli tämän vastakkainasettelun myötä yhä ristiriitaisempi käsite, sillä etologit alkoivat darwinismin hengessä puhua tunteiden universaaliudesta, ja kulttuuriantropologit tunteiden kulttuurisidonnaisuudesta.²³⁰

Inhimillistä käyttäytymistä alettiin samaan aikaan kuvata myös populaaritieteellisessä kirjallisuudessa, josta tunnetuin esimerkki lienee Desmond Morrisin tuotanto. Nämä erityisesti 1970-luvulla voimakkaasti esiin nousseet kirjat ovat saattaneet muokata monien mielikuvaa ihmisestä ”alastomana apinana”.²³¹ Teosten on sanottu tarttuneen melko kriittittömästi biologiseen ihmiskuvaan ja antaneen lukijoilleen suhteellisen helppoja vastauksia monimutkaiseen ihmisluontoon koskeviin kysymyksiin. Universaalista otteestaan huolimatta niiden voidaan nähdä osallistuneen pohdintaan siitä, mitä annettavaa evolutiivisella tutkimuksella voisi ihmistieteille olla.²³²

Eläinten käyttäytymisen tutkiminen on epäilemättä vaikuttanut siihen, että myös tervehdyseleet voidaan nähdä eläinmaailmaan vertautuvana toimintana. Ajatus ihmisestä biologisena olentona löytyy myös tutkimuksen aineiston vastaajien kättelyeleelle antamista merkityksistä. Ihmisen tervehtimiskäyttäytymisen kuvaamisessa on saatettu käyttää apuna koiran tervehtimiskäyttäytymisen kuvausta kuten seuraavassa 67-vuotiaan turkulaisen miesvastaajan lainauksesta käy ilmi:

Ihminen ojentaa kätsensä myös aralle eläimelle esim. koiralle joka hetken mietittyään tulee nuuhkimaan avoimena ojennettua kättä ja rupeaa näin luottamaan ihmiseen.²³³

Vastaajan havainto saa kättelyn näyttäytymään ikään kuin työkaluna, jolla toteutetaan jotain suurempaa tehtävää. Kulttuurin biologisista taustoista käydyn keskustelun taustalla onkin ollut käsitys siitä, että ihmisen yhteiskunnallista käyttäytymistä ohjaavat suurelta osin perityt, biologiset tarpeet. Etologiaa on seurannut sosiobiologia, jossa tutkitaan ihmisen sosiaalista käyttäytymistä ja jossa ihminen nähdään biologisen ja kulttuurisen evoluution tuotteena. Sosiobiologia voimistui erityisesti 1960-luvulta lähtien ja alkoi systemaattisesti tutkia ihmisen sosiaalisen käyttäytymisen biologista perustaa ja evoluutiota.²³⁴

229 Käyttäytymisbiologian pääongelmiksi ovat muodostuneet kysymykset, mikä on käyttäytymisen vaikutus eliön selviytymiselle ja lisääntymiselle, mikä mekanismi ohjaa käyttäytymistä, miten käyttäytyminen muokkautuu oppimisen seurauksena yksilönkehityksessä. Anholt & Mackay 2010, 5. Biologi Julian Huxley (1887–1975) muotoili ensimmäiset kolme tutkimuskysymystä, ja myöhemmin Tinbergen (1963) lisäsi neljännen kysymyksen siitä, miten käyttäytymismalli kehittyy yksilölle. Nämä neljä tutkimuskysymystä tunnetaan nykyään ”Tinbergenin neljänä kysymyksenä”. Ylikoski & Kokkonen 2009, 42.

230 Lorenzin kirja *On Aggression* (1963) aiheutti aikanaan kohua väitteillä, jotka koskivat ihmisen väkivaltaisuutta ja julmuutta. Häntä syytettiin yrityksestä oikeuttaa aggressiivisuus ja sodankäynti. Vaikka Lorenzin teoria oli puutteellinen, niin tämä asetelma vaikutti siihen keskusteluun, jota evolutioteorian soveltamisesta ihmistieteisiin on käyty. Ylikoski & Kokkonen 2009, 43–44.

231 Morrisille eleet näyttäytyivät keinona ilmaista tunteita, ja pohjimmitaan hän näki ihmiset samoina kaikkialla. Hän katsoi ruumiin eleiden välittävän tietoa ”ihmiskunnan perimmäisestä luonteesta”. Morris 1986, 15. Morrisin käsitys ihmisestä ”eläimenä” ja ”alastomana apinana” näkyy jo hänen teostensa nimissä. Ks. esim. Morris 1972; Morris 1994.

232 Burke 1997, 62; Ylikoski & Kokkonen 2009, 45.

233 KTL1: 24.

234 Ks. esim. Laaksonen, Vuorisalo ja Laihonon 1989, 143. Sosiobiologian ohjelmanjulistuksenakin pidetyssä *Sociobiology: The New Synthesis* -kirjassaan (1975) biologi Edward O. Wilson kirjoitti humanististen ja yhteiskuntatieteiden olevan vain biologian erikois-

Luonnontiedettä ja biologiaa pyrittiin integroimaan vahvasti ihmisten sosiaalipsykologiaan erityisesti 1960- ja 70-luvuilla, jolloin osa eleistä liitettiin sosiaalisten kategorioiden fyysiseen perustaan huolimatta kulttuurien eroista. Ruumiillisen viestinnän tutkimus on ollut sosiaalipsykologian keskeinen tutkimusalue, jota on pidetty olennaisena ihmisten sosiaalisessa kanssakäymisessä. Nonverbaaliseen viestintään on sosiaalipsykologiassa katsottu kuuluvan eleet, ruumiin liikkeet, asennot, kasvon ilmeet (kinesiikka), katseet, välimatkat (proksemiikka), fyysiset kontaktit ja äänen ominaisuudet kuten painotukset, voimakkuus ja äännähdykset. Nonverbaaliseen viestintään kuuluvat siis vuorovaikutuksen kaikki muut elementit paitsi puhuttu kieli. Olennaista on ollut eläinten ja ihmisten käyttämien signaalien yhtäläisyyksien havaitseminen.²³⁵ Etologi Jane van Lawick-Goodall kirjoitti 1970-luvulla simpanssin ja ihmisen elekkommunikaation yhtäläisyyksistä näin:

Kaiken kaikkiaan jos me tarkastelemme toisaalta simpanssin ja toisaalta ihmisen asento- ja elekkommunikaatioon liittyvien signaalien koko skaalaa, löydämme monessa suhteessa selviä yhtäläisyyksiä. Näyttää lähinnä siltä, että ihminen ja simpanssi ovat joko kehittäneet itselleen eleitä ja asentoja kahta aivan merkillisen samanlaista linjaa, tai sitten meillä on simpanssin kanssa yhteinen esi-isä hämärässä ja etäisessä muinaisuudessa, ja vielä sellainen esi-isä, joka kommunikoi oman lajinsa kanssa suutelemalla ja syleilemällä, koskettamalla, taputtamalla ja tarttumalla toisten käsiin.²³⁶

On totta, että ihmisen biologisten erityispiirteiden ja sosiaalisuuden erityislaadun tarkastelussa voidaan käyttää apuna muiden kädellisten kuten lähisukulaistemme simpanssien sosiaalipsykologiaa.²³⁷ Esimerkiksi pohdittaessa tervehtimisen perusolemusta voidaan etsiä analogioita²³⁸ juuri etologiasta. Näin tekee vastauksessaan myös 65-vuotias mies Pyhäselältä:

Tervehdys kättelemällä tarkoittanee myös sitä, että hyväksyy tuttavaksi. Tervehtivähän myös eläimet toisiaan, kuka milläkin tavalla.²³⁹

Lainaus kertoo siitä, että ihmisen ominaisuuksille ja käyttäytymisen piirteille on helposti löydettävissä vastineita eläinkunnasta. Esimerkiksi kehon ja jäsenten käyttö tervehdystilanteissa muistuttaa suuresti eläinten parissa havaittuja käyttäytymisrituaaleja. Nämä eläinten käyttäytymisrituaalit ovat luonteeltaan kommunikatiivisia, sillä ne saattavat sisältää tietoa reviirin puolustamisesta tai seksuaalisesta halukkuudesta.²⁴⁰ Tällaisia havaintoja eläinten ja ihmisten eleiden yhtäläisyyksistä on toki tehty

tuneita osa-alueita. Wilson 1976; 1978. Ks. myös aikalaiskeskusteluun liittyvä arvostelu Wilsonin kirjasta Hanski 1977.

235 Argyle 1977, 3–5. Ks. myös Korhonen 1996, 231.

236 van Lawick-Goodall 1972, 215.

237 Simpanssien ja ihmisten haarat erkanivat toisistaan noin 7 miljoonaa vuotta sitten. Valste 2012, 42. Ihmisen evoluutiosta on hankittu tietoa vertaamalla ihmistä nykyisiin elossa oleviin muihin apinalajeihin molekyylibiologisella tasolla. Ihmisen perimä ei ole juurikaan muuttunut jääkauden ajoista. Vuorisalon mukaan voidaan olettaa, että sosiaalisen käyttäytymisen biologinen perusta on nykyihmisellä sama kuin jääkauden aikana. Tästä huolimatta on selvää, että kulttuurin muutoksen myötä nykyihmisen käyttäytymisen on erilaista kuin jääkauden aikaisilla esi-isillä. Käyttäytymistä ei voida selittää pelkästään molekyylibiologian avulla. Vuorisalo 1989, 57–58.

238 Analogialla tarkoitetaan sitä, että lajit eivät ole samaa alkuperää, mutta lajeilta löytyy samanlaisia ominaisuuksia. Homologiasta puhutaan silloin, kun lajeilla on sama alkuperä ja sama ominaisuus. Ylikoski & Kokkonen 2009, 60.

239 KTL1: 35.

240 Ks. esim. Smith et al. 2011. Myös apinoilla on todettu olevan kulttuuria eli hankittuja taitoja ja toimintatapoja, jotka leviävät jäljittelyn kautta ja siirtyvät seuraavalle sukupolvelle. Simpanssit kykenevät esimerkiksi muokkaamaan työvälineitä tai käyttämään

jo ennen varsinaisten tieteenalojen syntyä. Esimerkiksi nopeasti ja paljon elehtiviä italialaisia ja muita eteläeurooppalaisia pilkattiin heidän ”apinamaisista” eleistään 1600-luvulla.²⁴¹

Ihmisen viestintää on perinteisesti pidetty eläinten viestintää intentionaalisempana, ja tältä pohjalta myös sosiaalipsykologiassa on tehty jakoa viestinnän kahteen funktioon: toinen on intentionaalisempi ja symbolisempi, kun taas toinen on lähempänä eläinten ei-intentionaalista käyttäytymistä. Sosiaalipsykologi Michael Argylen mukaan sama signaali voi ilmaantua sekä tahattomana että tiedostettuna merkinä. Esimerkiksi englantilainen henkilö voi viestiä kuuluvansa yläluokkaan käyttämällä tiettyä aksenttia. Tämä on intentionaalinen merkki. Vaikka nonverbaalista viestintää usein tiedostetaan huomommin kuin verbaalista, voidaan sitä silti käyttää myös harkitusti.²⁴²

Tämä havainto on saanut sosiaalipsykologit ja käyttäytymistieteilijät kysymään, mikä osa eleissämme on opittua ja mikä lajille tyypillistä? Mitkä ovat sellaisia eleitä, jotka ovat opittuja ja joiden merkitys avautuu vain opittuina? Mihin tarvitsemme nonverbaalista viestintää? Tervehtimistä esimerkiksi on pidetty hyvin standardisoituneena ja rituaalisena käyttäytymisenä. Tästä konventionaalisuudesta huolimatta tervehdys- ja hyvästelyeleillä on olennaisia vaikutuksia sosiaalisiin suhteisiin ja yksilöiden käytökseen. Ja vaikka ihmisten tervehtimis- ja hyvästelykäyttäytyminen on kommunikatiiviselta luonteeltaan usein myös sanalliseen ilmaisuun sekoittuvaa, raajojen ja varhaisen käyttäytymisen tai hyvästelytilanteessa tuo väistämättä mieleen eläinmaailman paralleelit.²⁴³

Sosiobiologia käykin selityksenä niihin mekanismeihin, jotka tekevät tietyn käyttäytymisen mahdolliseksi. Sosiaalisuudella voi siten olla biologinen perustansa, mutta se on eri asia kuin sosiaalinen käyttäytyminen, jonka muotoja ei voi johtaa perintökäytännöistä genotyyppiin tasolla.²⁴⁴ Vaikka sosiaalinen maailma ei täysin määrää, millaiseksi yksilö kehittyy, se antaa kehitykselle suunnan. Ihmisen psykologiset toiminnot ovat luonteeltaan kulttuurisia ja psykologinen kehitys on kulttuurisesti ohjautunut.²⁴⁵ Tästä näkökulmasta pohdin sitä, onko kättelyllä kenties jotain sellaista vähemmän tiedostettua merkitystä, jota yksilö ei pysty verbaalisen viestinnän avulla viestimään.

symbolisia merkkejä viestinnässään, mutta ihmisille ominainen mutkikkaampi kulttuuri perustuu nimenomaan tietoiseen opettamiseen ja kieleen. Eläimillä on myös merkkejä kuten kädenlyöntejä, joiden tarkoitus on viestiä ja kommunikoida. McGrew 2001, 235, 245. Ks. myös Perry 2003. van Lawick kirjoittaa simpanssien tervehdyksen muistuttavan kahden ihmisen kohtaamista: ”Simpanssit voivat kumartaa tai kyyristyä maahan, tarttua toistensa käsiin, suudella, syleillä ja koskettaa tai taputtaa melkein mitä tahansa toistensa ruumiinosaa, erityisesti päätä ja kasvoja sekä sukupuolielimiä.” van Lawick-Goodall 1972, 214.

241 Tämä brittiläisen tarkkailijan vuonna 1691 tekemä viittaus eläinmaailman eleisiin liittyy Burken mukaan siihen kritiikkiin, jota liiallinen elehtiminen sai osakseen erityisesti pohjoiseurooppalaisilta. Burke 1997, 75.

242 Argyle 1977, 3–6.

243 Rituaali on käsitteenä käyttökelpoinen, kun kuvataan muodollista käyttäytymistä tapahtumaa laeassa merkityksessä, eikä sillä tarkoiteta pyhitettyä liittyvää symbolista toimintaa. Tervehdys- ja hyvästelykäyttäytymisen voidaan sanoa olevan rituaalista, koska se on tavoiksi muodostunut rutiinia. Firth 1974, 2–3. Burke määrittelee rituaalin kommunikoinnin muodoksi, joka on stereotyyppinen ja symbolinen. Burke 1987, 225. On muistettava, että jonkin elossa olevan ihmisen sukulaislajin tutkiminen voi olla hyödyllistä, mutta suoria päätelmiä sukulaislajeista ei voida tehdä. Vertailuun perustuvat päätelmät ovat aina tilannesidonnaisia ja viime kädessä puhutaan vain todennäköisyyksistä. Ylikoski & Kokkonen 2009, 60–61.

244 Laihonen, Haila ja Haukioja 1989, 170.

245 Valsiner 2000, 1.

2.2 Kättely tuntumisena

Kättelyn aistit ja tuntemukset

Oikein nopee käden puristus, se on paljon, todella se on tervehdys joka tuntuu, ei ole tartuttu toisen käteen ilman tarkoitusta.²⁴⁶

76-vuotias emäntä Virroilta kuvaa vastauksessaan kättelyn fyysistä tuntumista; tuntuvalle kädenpuristuksella on tarkoitus. Kättelyn merkityksiin liittyvät olennaisesti sen aikaan saamat tuntemukset ja kokemukset. Kun kysymme, miltä kättely tuntuu, joudumme ensin määrittelemään tunteen käsitteen. Suomen kielen tunne-sanana alkuperäinen muoto on ollut tunto, joka voi merkitä ulkoista ruumiillista aistimusta (esimerkiksi tuntoaisti), aistimusta elimistön sisäisestä tilasta (esimerkiksi kivuntunne), henkistä tuntemusta (tunnetila), yleistä tajua tai tietoisuutta (omatunto). Tuntee-sanalla on myös tietämistä lähellä oleva merkitys (tunnistaa, tuttu). Termi *emootio* perustuu ajatukseen, että ulkoisten ja sisäisten syiden aiheuttamat vaikutukset liikuttavat meitä. Jo käsitteen monimerkityksisyys kertoo siitä, että tunteiden ulottuvuudet ovat hyvin moninaisia.²⁴⁷ Juuri tämä tunteiden kytkeytyminen ruumiiseen tekee niiden tutkimuksesta erityisen haastavaa.

Tuntemisella fyysisenä tunneaistimuksena on ensinnäkin biologinen tehtävänsä. Aistit tuottavat yksilölle tietoa ympäristöstä, mikä auttaa eliötä selviytymään ympäristön asettamista haasteista.²⁴⁸ Mutta aistit eivät ole luonteeltaan pelkästään biologisia, vaan ne ovat myös kulttuurin muovaamia. Esimerkiksi tuntoaistimus ei ole irrallaan sosiaalisesta todellisuudesta, vaan sen ilmaisu ja kokeminen on kulttuurisesti säädeltyä. Kaikki aistiminen mukaan lukien tuntoaistiminen perustuu aina vuorovaikutukseen muiden kanssa. Vaikka aisteja usein pidetään jonakin subjektiivisena ja yksilön kokemusmaailmaan liittyvänä, tosiasiasa aistimus tapahtuu lähes aina vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa.²⁴⁹

Kättely ei tee tässä kohtaa poikkeusta. Kättelyssä tuntoaistin stimulointi tapahtuu vuorovaikutuksessa toiseen ihmiseen silloin, kun kättely käytännössä toteutuu. Kättelystä voidaan muistaa esimerkiksi kätellyn henkilön käsien pehmeys.²⁵⁰ Tutkimukseni aineistossa kättelyaktin yhteydessä koetut tuntoaistimukset ovatkin tallentuneet vastaajien kirjallisiin tulkintoihin. Historiantutkija Tuomas Teporan mukaan joidenkin tunne-käsitysten mukaan tunteen tulkinta perustuu nimenomaan tähän kulttuurisesti jäsenyneeseen ymmärrykseen itsestä ja ympäristöstä: sanallistettuna tunne tulee kulttuurisesti käsitellyksi ilmiöksi. Teporan mukaan tällainen lähestymistapa erottelee ”pelkän raa’an tunnekokemuksen” biologisena ilmiönä sivuuttaen aivotutkimuksen näkökulman. Te-

246 MV: K33/419.

247 Tunteiden tutkimuksella on pitkä historiallinen perinne erityisesti filosofiassa, mutta tunteita on tutkittu myös esimerkiksi psykologiassa, neurofysiologiassa ja kognitiotieteessä. Tunteiden filosofian on sanottu olevan ihmisen ruumiillisuuden filosofiaa, sillä tunteilla voidaan ajatella olevan olennaisempi kytkentä ihmisen ruumiiseen kuin pelkällä ajattelulla. Niiniluoto 1996a, 6–9.

248 Tunnetilat auttavat eliötä reagoimaan ympäristön tai kehon muutoksiin. Huttunen 1997.

249 Koska länsimaisessa kulttuurissa aistimellisuus on perinteisesti kytketty ruumiillisuuteen ja sitä on käsitteellistetty vastakkainasettelujen kautta, on aistit esitetty pikemminkin biologisena kuin kulttuurisena alueena. Salmi 2001b, 341–344. Kulttuurihistorioitsija Hannu Salmen mukaan biologisena esitetty ilmiö kuten aisti voidaan nähdä myös sosiaalisena konstruktiona. Salmi 2001 b, 339–340. Ks. myös Johnson ja Salmi 2012, 84–85; Classen 2001, 355; Harding ja Pribram 2009, 4–8.

250 Törmänen 2010.

pora ehdottaakin ”sopuisaa rajankäyntiä” ihmistieteiden konstruktivistisen ajattelun ja luonnontieteellisen näkemyksen välille.²⁵¹

Kättelyä voidaan lähestyä aistimuksiin ja tunteisiin liittyen kahdella tavalla. Ensinnäkin kättelyyn liittyy olennaisesti biologinen aisti eli tuntoaisti.²⁵² Kätellessä voi tuntea kädenpuristuksen voimakkuuden, kämmenen kosteuden tai lämpötilan. ”Lihaskimput” saattavat ”rutistaa” kättä.²⁵³ Miesten kättely on 15-vuotiaan kuopiolaisnaisen mielestä ”nopea ja vahva”.²⁵⁴ 41-vuotias naisvastaaja Pirkanmaalta muistelee Pohjois-Karjalassa havainnoimaansa lujaa kädenpuristusta:

Usein vanhemmat ihmiset puristivat kätellessään aika lujaa, niin että se tuntui.²⁵⁵

16-vuotias virolaissyntyinen nainen taas kuvaa kättelyä vuonna 2005 ”helläksi hipaisuksi”:

Ennen käteltiin ehkä sillai ”tunteella”. Pitkään ja hartaasti. Mutta nykyään se taitaa olla pelkkä hellä hipaisu.²⁵⁶

66-vuotias jämsäläisemäntä kertoo vastauksessaan kädenpuristuksen voimakkuuden yhteydestä tervehdyksen ”tuntumisen” asteeseen:

Joku mies tervehti nii lujasti käistä kiinni ottamalla että heikko naisen käs siinä meinas musertua. Mutta toisaalta se tuntuu ystävällisen läheiseltä ja lämpöä ja turvallisuutta tuntuvalta. – – Sitten on semmosija tervehtijöitä miehissä, jotka ottaa käistä nii lörösti kiinni että häj juur ovat kämmenet vastakkain ja sormet suorana, eivät purista yhtea. Mutta aika harvassa niitä o. Semmone tervehdys ei tunnum milteä, se onku tyhjeä voa.²⁵⁷

Vastaajan kertomuksesta käy ilmi, että ilman puristusta kättely ei ”tunnu miltään” ja se on kuin ”tyhjää vain”. Puristusvoiman ja kättelyn ”tuntumisen” yhteyden taustalla voi olla kuitenkin myös muita kättelylle merkityksiä antavia tekijöitä, joita vastaaja ei osaa eritellä. Tuntoaistihavainto ei nimittäin riipu pelkästään aistimuksen ominaisuuksista kuten puristuksen voimakkuudesta, vaan myös aivojen vireystila, emotionaalinen viritys ja aikaisempien toimintojen muistijäljet vaikuttavat havaintona koettuun aistimukseen. Tämä tarkoittaa sitä, että täsmälleen sama fyysikaalinen ärsyke voi johtaa hyvin erilaiseen tulkinnaan aivoissa. Havainto ei siis ole pelkästään aistiärsykkeiden piirtämä tarkka kuva, vaan aistitiedon ja aivojen sisäisen toiminnan vuorovaikutuksesta syntyvä tila.²⁵⁸

Toiseksi kättely voikin tuntua mentaalisesti. Tällaisessa merkityksissä käsiin on viitattu tunteiden viestinviejinä.²⁵⁹ Silloin kättelyn fyysinen kosketus aiheuttaa paitsi ruumiillisen tuntoaistimuksen myös tunneaistimuksen, johon liittyy aistitiedon lisäk-

251 Tepora 2012, 329, 332.

252 On tietysti huomattava, että kättely tapahtuu harvoin pelkän tuntoaistin varassa, sillä usein siihen sisältyy verbaalista ilmaisua ja myös visuaalista kommunikointia. Aistihavainto syntyy tällöin primaarisen aistitiedon eri piirteiden rinnakkaisen analyysin tulokseksi. Ks. esim. Soinila 2011, 62.

253 KTL1: 138.

254 KTL1: 165.

255 MV: K33/497.

256 KTL1: 161.

257 MV: K33/295.

258 Soinila 2011, 62.

259 Ackerman 1991, 118.

si aivojen kognitiivinen toiminta. Tähän tunnekokemukseen liittyy myös kysymys sen tiedostamisesta. Teporan mukaan aivotutkimuksessa erotetaan tiedostamattomasti muodostuvat tunteet ja tunteiden tiedostetusti välittämät tuntemukset. Tunteet ovat siis sekä tiedostamattomia reaktioita että tiedostettuja kokemuksia. Jotta tunne voidaan tunnistaa, tunneprosessiin pitää kuulua nämä molemmat osat. Aina yhteys tunnekokemuksen ja ärsyksen välillä ei ole tiedostettavissa, jolloin tunteminen on Teporan mukaan korostetun ruumiillista.²⁶⁰

On olemassa lukuisia esimerkkejä siitä, miten käteleminen tai kätelemättä jättäminen voi jossakin tilanteessa nostaa esiin voimakkaita tunteita. Kättelyn välitön tuntoaistihavainto yhdistettynä psykologiseen mielen prosessiin voi myös saada aikaan fysiologisia seurauksia kuten tihentyneitä sydämenlyöntejä.²⁶¹ Kirjallisuustieteilijä Tarmo Kunnas kirjoittaa kätelemättömyyden aiheuttamasta hämmennyksen tunteesta:

Näin kesälomalla työtoverini eräässä tapahtumassa ja kohdatessamme tarjosin hänelle käteni kätelläkseni häntä. Hän ei tarttunut käteeni, mikä aiheutti monenlaista myllerrystä mielessäni. Olinko loukannut häntä jollain tavalla vai mitä oli tapahtunut? Tunteessani oli kummallista se, että enhän minä tehnyt mitään väärää, mutta silti jäin miettimään itseänikin. En pysty kuvailemaan tunnettani muuten kuin hämmennykseksi. En välttämättä kokenut tulleei nöyryytetyksi, koska jäin miettimään sitä, jospa hän ei huomannutkaan kädenojennustani. Tämä kohtaaminen vaivasi mieltäni viikkokausia.²⁶²

Kättelyssä tuntoaisti ja tunneaistimukset ovat siis nivoutuneet yhteen. Erityisesti fyysisellä kosketuksella näyttäisi olevan merkitystä yksilöille. Ihmiskäden kämmen on ihoa ja hermoja, ja se on yhteydessä käsivarteeseen, ihmiskehoon ja aivoihin. Nämä käden neurologiset ja biomekaaniset elementit ovat alttiita vaihteluille, ja niitä on pidetty perustavanlaatuisina koko ihmisen olemassaololle.²⁶³ Vaikka esimerkiksi käden ja aivojen yhteyttä on pohdittu hyvin pitkään ja kättä on pidetty symbolisena linkkinä psyykeeseen, vasta viime vuosikymmeninä näitä neurotieteellisiä yhteyksiä on päästy kuvaamaan modernin neurotieteen keinoin.²⁶⁴ Kun siis sanotaan, että kättely ”tuo läheisyyden tunnetta”²⁶⁵, voidaan viitata sekä fyysiseen läheisyyteen että mentaaliseen läheisyyden kokemukseen. Ajatus käsikosketuksesta yhdistävänä linkkinä toiseen ihmiseen on todennäköisesti vaikuttanut myös siihen tapaan, jolla kättely-yhteyteen esimerkiksi korkeassa arvoasemassa olevien kanssa on aktiivisesti pyritty. Silloin käsikosketuksen symbolinen yhteys kätelemään henkilöön halutaan säilyttää mahdollisimman pitkään ja voidaan esimerkiksi mainita käsien pesemättä jättämisestä sanallisesti.²⁶⁶

Pitkän keston tasolla erityisen kiinnostavia ovat sellaiset fysikaaliset ärsykkeet, jotka kättelyn herättämässä tunteissa jäävät tiedostamattomammiksi reaktioiksi, mutta joilla

260 Filosofi Alison Jaggarin mukaan tunteiden näkeminen kognitiivisena ymmärryksenä on viime vuosina lisääntynyt. Ongelmallista kognitiivisessa tulkinnassa on se, että saattaa esittää tunteet jakautuneena kahteen komponenttiin, tunteisiin ja ajatteluun. Jaggar 2009, 53. Esimerkiksi stressitilanteessa yhteys tunnekokemuksen ja ärsyksen välillä ei ole kontrolloitavissa. Tepora 2012.

261 Heinämaa ja Reuter 1996, 136. Koskettamisella voi olla fysiologisia vaikutuksia mm. sydämen lyöntitiheyteen. Drescher, Gantt & Whitehead 1980; Nilsen & Vrana 1998.

262 Kunnas 2004, 438.

263 Neurologi Frank Wilson on tutkinut kättä sekä evoluution, fysiologian ja neurotieteen näkökulmista. Wilson 1999, 8–9.

264 Immanuel Kantin sanotaan viittanneen käteen ”aivojen näkyvänä osana”. Ackerman 1991, 116.

265 KTL1: 150.

266 Rajala 2012.

kokonaisen tunneprosessin muodostumisessa on merkitystä. Seuraavaksi pohdin joitakin mekanismeja, jotka voisivat selittää kättelyn yhteydessä syntyviä tuntemuksia.

Kosketus vuorovaikutuksessa

Kättelyyn liittyy olennaisena osana fyysinen kosketus. Kättelyä luonnehditaan usein rituaaliseksi toiminnaksi, jolloin se ymmärretään tavaksi muodostuneeksi rutiiniksi. Myös sen sisältämä fyysinen kosketus ymmärretään tällöin rituaalisessa muodossa olevaksi, jolloin sen ei välttämättä katsota sisältävän intiimejä merkityksiä.²⁶⁷ On totta, että kättelyyn liittyvä kosketus henkilöiden välillä on kestoaltaan lyhyt ja usein rituaalinenkin, mutta siitä huolimatta se sisältää sellaisia merkityksiä, joihin on kiinnitettävä huomiota.²⁶⁸

Kosketusta ei voida kättelytapauksessa tutkia täysin irrallaan kontekstistaan, mutta johonkin yleisinhimilliseen kosketuksen mekanismiin myös vastaajat viittaavat kättelyn yhteydessä. Silloin ollaan kiinnostuneita nimenomaan koskettamiseen liittyvistä fysiologisista vaikutusmekanismeista.²⁶⁹ Esimerkiksi 64-vuotias eläkkeellä oleva naisvastaaja Turusta toteaa kättelyä koskevassa vastauksessaan seuraavasti:

Ehkä ihminen kuitenkin haluaa kosketusta.²⁷⁰

Psykologi Stephen Thayer on todennut kosketuksesta samantapaisesti kuin naisvastaaja edellä. Thayerin mukaan kosketuksella on emotionaalisesti ja kommunikatiivisesti vahva rooli ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Hänen mukaansa kosketus vaikuttaa sekä ihmisen fyysiseen että psyykkiseen hyvinvointiin. Thayer johdattaa pohtimaan kosketuksen merkitystä pohtimalla kysymystä siitä, mitä tapahtuisi, jos kosketusta ihmisten välillä ei olisi lainkaan. Hän houkuttelee lukijaa kuvittelemaan myös päinvasausta tilannetta: mitä tapahtuisi, jos kosketus lisättäisiin sellaisiin erilaisiin tilanteisiin, joissa ehkä normaalisti ei ole totuttu koskettamaan? Nämä Thayerin ajatusleikit tuovat selkeästi esille sen, miten olennainen osa kosketuksella on ihmisten välisessä sosiaalisessa kanssakäymisessä. Kosketuksen merkitys korostuu myös vastauksissa:

Minusta on hyvä tapa, koskettaa toista ihmistä.²⁷¹

Miksi edellä esitetyn lainauksen kirjoittanut 67-vuotias emäntä Savitaipaleelta pitää kosketusta hyvänä tapana? Mitä sellaista arvoa kosketuksella on, että sitä pidetään hyvänä? Thayer on erottanut kolme koskettamisen luonteeseen liittyvää seikkaa, jotka määrittävät sen kommunikatiivista laatua. Ensinnäkin kosketus liittyy henkilön identiteettiin ja itseymmärrykseen. Koskettamisen avulla meille syntyvät fyysiset, sosiaaliset ja emotionaaliset rajat suhteessa toisiin. Näistä koskettamisen fyysisistä rajoista tervehtimisessä kirjoitan tar-

267 Ks. esim. Routasalo 1997, 7; Firth 1974, 5.

268 Kulttuuriantropologi Taina Kinnunen on lähestynyt kättelyä symbolisena rituaalina, joka on pikemminkin ulkokultaisuuden kuin läheisyyden osoitus. Kinnunen 2013, 21–22.

269 Kosketukseen liittyvä tutkimus on liikkunut koskettamiseen liittyvien fysiologisten vaikutusmekanismien kautta koskettamisen terapeuttisen merkityksen tutkimiseen ja edelleen kulttuuriseen kokemuksen tutkimiseen. Hoitotyössä kosketusta on pidetty potilasta rauhoittavana. Ks. esim. Mäkelä 2005; Classen 2005a, 2. Kulttuurinen tunteiden tutkimus ei ole niinkään ollut kiinnostunut siitä, mitä tunteet ovat fysiologisena toimintona, vaan siitä, mitä ne tekevät ja merkitsevät. Harding ja Pribram 2009, 4.

270 KTL1: 19.

271 MV: K33/872.

kemmin luvussa 4. Toiseksi Thayer viittaa koskettamiseen liittyviin kulttuurisiin normeihin, joita säätelevät esimerkiksi sukupuoli, uskonto ja valta. Tähän kulttuuriseen kosketteluun säätelevän yhteydessä palaan luvussa 3. Koskettamisen kolmas päätehtävä on Thayerin mukaan kosketuksen aikaansaama rauhoittava ja lohduttava funktio, jonka juuret usein ovat jo varhaislapsuudessa. Thayer viittaa tässä kosketuksen biologiseen taustaan.²⁷²

Lohduttava ja rauhoittava kättely

Lohduttavan kosketuksen biologista taustaa voidaan alkaa etsiä eläinmaailman esimerkeistä. Sukimista ja silittämistä pidetään edelleen yhtenä kädellisten – myös ihmisten – lempipuuhiesta.²⁷³ Van Lawick-Goodall kirjoittaa simpanssitutkimuksissaan siitä, miten säikähtänyt simpanssi näyttää rauhoittuvan ja rentoutuvan koskettaessaan toista yksilöä. Samalla hän kuvailee ihmislasta, joka rauhoittuu äidin kosketuksesta ja joka aikuiseksi kasvetuaankin etsii fyysisistä kosketusta toiseen yksilöön.²⁷⁴

Koskettamisen merkitystä eläinten välisessä vuorovaikutuksessa on tutkittu paljon. Eläinkokeissa on osoitettu esimerkiksi rottaemon kosketuksen parantavan poikasten stressinhallintaa pienentämällä niiden stressihormonivastetta pysyvästi.²⁷⁵ Fenotyyppinen muutos stressihormoniaktiivisuudessa perustuu emon hoivakäyttäytymiseen ja merkitsee myös etua rottien sosiaalisessa hierarkiassa, sillä stressitilanteessa rationaaliseen toimintaan kykenevillä yksilöillä on kilpailuetu. Emon runsaan nuolemisen ja sukimisen on todettu vähentävän poikasten ahdistuneisuustaipumusta ja korjaavan geneettisesti ahdistusherät fenotyyppisesti lajin normaalitasolle.²⁷⁶ Myös reesusmakailla on osoitettu kosketuksen määrän vähentävän stressin toksisia vaikutuksia ja mahdollistavan optimaalisen psykobiologisen kehityksen. Varhaisen vuorovaikutuksen on todettu myös vaikuttavan serotoniiniaineenvaihduntaan.²⁷⁷

Ihmisten, rottien ja apinoiden hermorakenteet ovat kehityksellisesti analogisia, joten voidaan olettaa, että eläinten tutkimustulokset ovat merkittäviä myös ihmisen kannalta. Kosketuksella onkin todettu olevan vahva vaikutus ihmiseen.²⁷⁸ Kosketuksen määrän on todettu esimerkiksi vaikuttavan kehittyvän ihmisen hermostoon ja nopeuttavan keskosvauvojen painonnousua ja fysiologista tasapainoa. Kosketuksen on todettu parantavan erityisesti keskosvauvojen unirytmää ja auttavan myös useissa lastenpsykiatrisissa häiriötiloissa.²⁷⁹ Keskoslasten kivunlievittämisessä taas vanhempien käsikapalon on todettu olevan tehokas toimenpide kivun lievittäjä.²⁸⁰

Mikä fysiologinen vaikutusmekanismi kosketuksen takana on ja mihin kosketuksen hoidolliset vaikutukset perustuvat? Stressinsäätely on todennäköisesti keskeisin vaikutusmekanismi. Kosketuksen vaikutuksia tarkasteltaessa on osoitettu stressitason välittämiä ja pitkäaikaisia vaikutuksia elimistöön. Kosketuksen on todettu vähentäneen stressihormonien määrää. Esimerkiksi hieronnan on osoitettu laskevan syljen kortisoli-

272 Thayer 1986a, 7–8.

273 Wilson 1999, 22; ks. myös McGrew 2001, 245.

274 van Lawick-Goodall 1972, 210–211.

275 Ks. esim. Abraham et al. 2000; Papaioannou 2002.

276 Caldji et al. 2000.

277 Suomi 2003.

278 Mäkelä 2005, 1544; Autton 1989, passim.

279 Hart et al. 2001; Diego et al. 2002; Bond 2002; Field & Hernandez-Reif 2010.

280 Axelin 2010.

pitoisuutta, mikä vaikuttaa stressitason laskuun.²⁸¹ Eläinfysiologiassa on selkeästi osoitettu oksitosiinin osuus välittäjäaineena keskushermostossa: oksitosiinipitoisuuksien nousu rotilla silittämisen yhteydessä laskee seerumin kortisolipitoisuutta, ja rotista tulee oppimiskykyisempiä, vähemmän aggressiivisia ja sosiaalisempia.²⁸²

Kosketuksen pitkäaikaisvaikutukset perustuvat siihen näkemykseen, että keskushermoston hermosoluyhteydet ovat plastisia eli muovautuvia. Tämä selittää sen, että rauhoittavat kosketuskokemukset voivat vaikuttaa hermoston kehitykseen myös pysyvästi. Keskushermoston kehityksen plastisuus auttaa ymmärtämään ei-geneettisiä periytyvyyden muotoja. Tällä voidaan selittää esimerkiksi se, miten runsas hoivakäyttäytyminen saa stressihormonivasteen muuttumaan fenotyyppisesti, ja siirtymään myös sukupolvelta toiselle, vaikka perimä ennustaisikin toista.²⁸³

On huomattava, että edellä esitetyt tutkimukset ovat liittyneet nimenomaan runsaaseen kosketukseen. Mutta aineistossa on esimerkkejä myös siitä, että lyhyellä kättelykosketuksella saattaa olla merkitystä yksilölle. 15-vuotias poika Tervosta viittaa vastauksessaan suoraan kättelyyn stressinsäätelykeinona:

Kättely on hyvä stressin helpotus keino, jos aikoo esim. pitää puheen on hyvä kätellä alkuun.²⁸⁴

Koululaisen havainto kättelyn stressiä helpottavasta vaikutuksesta tuo hyvin esiin sen, miten kättelyn rooli stressinsäätelijänä voidaan tiedostaa, vaikka sen taustalla olevat mekanismit eivät olisikaan tiedossa. Kättely mielletään usein hyvin lyhytkestoiseksi toiminnaksi, mutta kättelykosketuksen tarkastelun yhteydessä on kiinnitettävä huomiota myös siihen, että kättely saattaa joissakin tilanteissa olla kestoaltaan myös tavanomaista pitempi. Lisäksi sen esiintyvyys voi olla määrällisesti suurta, jolloin kättelyn kautta tapahtuvan koskettamisen voidaan katsoa olevan runsasta. Tässä 41-vuotias naispuolinen vastaaja kertoo, miten kättelytilanteessa käsistä kiinni pitäminen saattoi olla pitkäkestoisempaa kuin pelkkä lyhyt kädenpuristus:

Saatettiin heiluttaa siinä käsiä yhdessä puristaen pitkään, jos tapaaminen oli oikein toivottu ja jos ei oltu nähty pitkään aikaan tai nähtiin nyt yllättäin.²⁸⁵

Myös vastaajahetkellä 71-vuotias miesopettaja Lammilta kertoo, miten hänen äidillään oli tapana aina kätellä hyvää ystäväänsä ”Mimmiä”. Kertojan mukaan äidillä ja ystävällä oli tapana seistä tervehtimisasennossa kädet toistensa käsissä pitkään. Samanaikaisesti he juttelivat ja kertoivat päällimmäiset kuulumiset.²⁸⁶ Toinen mieshenkilö kertoo erään isännän kättelytyylistä, jonka senkin voidaan sanoa olleen ainakin kuvauksen perusteella kestoaltaan pitkähäkö:

Ison, Anttilan talon Jussi-isäntä tervehti naisvieraat halaamalla pitkään ja hartaasti. Miehenpuolet hän tervehti kädestä kysellen kuulumiset aina saman kaavan mukaan.

281 Diego et al. 2002.

282 Uvnäs-Moberg 1998.

283 Caldji et al. 2000.

284 KTL1: 141.

285 MV: K33/497.

286 MV: K33/ 699.

”NO MITTEE SITÄ KUULUU”, johon vastattiin aina että eehän tässä ihmeempiä johon taas Jussi vastasi aina ”NOO SEEPÄÄ HYVÄ”. Koko rituaalin aikana hän pudisti kädestä.²⁸⁷

Vastauksesta käy ilmi miestenvälisen kättelykosketuksen pitkä kesto. Tällaisessa kättelytilanteessa koskettaminen on erityisen korostunutta. Kättelyä on käytetty myös lohduttavana eleenä inhimillisissä vuorovaikutustilanteissa, joissa on ilmaistu esimerkiksi osanottoa.²⁸⁸ 71-vuotias eläkeläismies kuvaa kättelyn lohduttavaa funktiota näin:

Kättelen usein myös lohduttavasti esim. sairaan luona käydessä tai kuolleen omaisia tavatessani.²⁸⁹

Myös 67-vuotias naishenkilö kertoo kättelyn käytöstä lohduttavana eleenä:

Surun sattuessa osanotto ilmaistaan lämpimästi kätellen tai halaten.²⁹⁰

Edellä esitetyissä vastauksissa kättely liitetään lohduttavaan koskettamiseen ja myötätunnon osoittamiseen. Se saa lohduttavia ja rauhoittavia merkityksiä. Kättelyllä voi siis olla jopa ”pelkkänä” muodollisena eleenä jonkinasteinen lohduttava tai rauhoittava tehtävä, joka perustuu fyysiseen koskettamiseen ja tuntemiseen. Lämpimällä kättelyllä ei silloin viitata välttämättä käsien lämpötilaan, vaan kohtaamistilanteen tunnelmaan. 62-vuotias miesopettaja toteaa vastauksessaan kättelyn tuovan nimenomaan ”läheisyyden tunnetta”.²⁹¹ Lohduttavassa kättelyssä ovat korostuneet koskettamiseen liitetyt merkitykset rauhoittavuudesta, välittömyydestä, kiintymyksestä ja vastavuoroisuudesta.

Kosketuksen rauhoittavaa funktiota on tutkittu esimerkiksi taloudellisten riskien ottamisen yhteydessä. Tutkimuksissa on osoitettu, että lyhyt fyysinen kontakti voi lisätä yksilön turvallisuudentunnetta siten, että yksilö käyttäytymisessään ottaa helpommin riskejä. Lyhytkestoinenkin kosketus voi voimakkaasti vaikuttaa taloudelliseen päätöksentekoon ja riskien hyväksymiseen. Riskinoton lisääntymisen on katsottu liittyvän nimenomaan kosketuksessa heräävään tunteeseen, joka juontaa juurensa varhaislapsuuden hoivakokemuksista. Näissä tutkimuksissa on kosketuksella päätelty olevan merkitystä laajemminkin taloudellisten alueiden ulkopuolella.²⁹²

Empaattinen kättely

Myös lyhytkestoisemmalla koskettamisella on todettu olevan fysiologisia vaikutuksia. Neurotieteilijä Ayelet McKyton on tutkinut neurofysiologian näkökulmasta nimenomaan sitä, miten aivot reagoivat elävän ihmiskäden kosketukseen ja miten reaktio eroaa elottoman objektin koskettamisesta. McKytonin tutkimuksissa selvisi, että ihmiskäden koskettaminen aktivoi aivoja voimakkaammin ja tietyiltä alueita kuin elottoman

287 MV: K33/184.

288 KTL1: 21, 24, 31, 19, 28, 41, 42, 45.

289 KTL1: 10.

290 KTL1: 24.

291 MV: K33/150.

292 Eniten turvallisuudentunnetta lisäsi naishenkilön suorittama kosketus olkapäähän. Kättelyn aikaansaama turvallisuudentunne ei ollut yhtä voimakas kuin olkapäähän koskettaminen, vaikka silläkkin oli merkitystä. Levav & Argo 2010.

kumikäden tai esineen koskettaminen. Kosketustuntoon liittyvä vuorovaikutus aktivoi nimenomaan peilineuroneita ohimolohkoissa.²⁹³

Peilineuronit ovat hermosoluja, jotka on aiemmin aivotutkimuksessa yhdistetty toiminnan intentioiden ymmärtämiseen, mallioppimiseen, kieleen ja empatiakykyyn. Niiden toimintaan on liitetty ihmisen tietoisuuden synty ja mielen teoriat tutkittaessa mentaalisten ja neurologisten prosessien yhteyksiä.²⁹⁴ Tämä alue aivoista aktivoituu, kun yksilö esimerkiksi seuraa toisen yksilön toimintaa, sillä peilineuronit ikään kuin muuttavat nähdyn informaation tiedoksi.²⁹⁵ McKytonin tutkimuksessa aktivoituneet aivoalueet ovat samoja, jotka on liitetty mielen teorioihin.²⁹⁶ Tämän saman alueen aktivoitumista on todettu tapahtuvan myös sosiaalisessa vuorovaikutuksessa.²⁹⁷

McKytonin tutkimuksessa aivojen aktivoitumista tapahtui myös alueilla, jotka ovat yhteydessä visuaalisten eleiden imitointiin. Joidenkin kielen synnyn teorioiden mukaan kieli olisi kehittynyt ihmiselle juuri imitaation ja eleiden kautta. Tämä hypoteesi tukee sitä ajatusta, että eleet ovat luoneet pohjan symbolisella tasolla käsiteltäville merkityksille.²⁹⁸ Antropologi Robin Dunbar on tähän teoriaan liittyen korostanut ihmisen kädellisyyden merkitystä kielen synnyssä. Hän on ehdottanut, että verbaalista kieltä olisi edeltänyt toiselle yksilölle suoritettu sukiminen.²⁹⁹ Joka tapauksessa kielen oppimisen aivoalueiden ja somatosensorisen, motorisen vuorovaikutuksen alueiden välillä yhteys on löydettävissä. McKytonin tutkimuksessa nämä aivoalueet aktivoituivat voimakkaasti nimenomaan ihmiskäden koskettamisen yhteydessä. Vaikka kumikäteen tarttuminen edellytti siis samanlaisen liikkeen, ei sen koskettaminen aktivoinut aivoja yhtä voimakkaasti kuin ihmiskäsi. Visuaalisten eleiden näkeminen aktivoi samoja alueita kuin kosketukseen liittyvä vuorovaikutus.³⁰⁰

Mitä merkitystä kosketuksen vaikutusmekanismien aikaansaamilla neurofysiologisilla muutoksilla sitten on ihmiselle? Ja miten se liittyy kättelyyn? Apinoilla suoritetuilla kokeilla on todettu peilisysteemin sosiaaliselle vuorovaikutukselle tuottaman hyödyn olevan juuri siinä, että eliö ”ymmärtää” toisen eliön toimintaa paremmin, osaa positoida oman toimintansa paremmin ja olla yhteistoiminnassa tehokkaammin muiden kanssa.³⁰¹ Tämä tietysti vaikuttaa yksilön kykyyn sopeutua sosiaaliseen ympäristöönsä: mikäli ymmärtää muita, osaa itse valita tilanteeseen sopivan käyttäytymismallin. Jostakin tällaisesta ilmiöstä voisi olla kyse, kun kättelyn avulla haetaan ”tuntumaa” ja ”yhteyttä” toisiin:

Minusta kättely antaa tuntumaa toiseen ihmiseen ja lähentää.³⁰²

Kättelen paljon läheisyyden ja yhteyden kokemisen takia, ehkä samaa toisetkin kokee.³⁰³

293 McKyton löysi kolme erillistä aivojen aluetta, jotka aktivoituivat erityisesti ihmiskäden kosketuksesta. McKyton 2011.

294 Kaplan & Iacoboni 2006; Rizzolatti & Fabbri-Destro 2008; Arbib 2006.

295 Rizzolatti ja Craighero 2004. Ihmisen kielen ja ajattelun kehittyminen on kytketty yhteen työkalujen kehittymisen kanssa, minkä vuoksi nimenomaan kädellä tarttuminen on nähty linkkinä 20 miljoonaa vuotta sitten eläneen kädellisen esi-isämme ja nykyisen kaltaisen kieleemme välillä. Wilson 1999, 34.

296 Gallagher et al. 2000; Gusnard et al. 2001.

297 Schilbach et al. 2006.

298 Arbib 2006, 4; Arbib 2008; Dickins & Dickins 2001.

299 Dunbar 1996.

300 McKyton 2011.

301 Arbib 2006, 17.

302 KTL1: 28.

303 KTL1: 45.

Useissa ihmisten välisissä vuorovaikutustilanteissa toisen ihmisen ymmärtäminen on tärkeää. Toisen ihmisen ymmärtäminen taas edellyttää empatiaa, eläytymistä hänen ajatuksiinsa ja tunteisiinsa.³⁰⁴ Koska peilineuronien aktivoituminen auttaa arvioimaan toisten tunnetiloja, on koskettamisella kättelyn yhteydessä kättelijöitä myös mentaalisisällä tasolla ”lähentävä” merkitys. Esimerkiksi herkkyyttä vaativassa hoitotyöskentelyssä kättelyn kautta tapahtuvan koskettamisen on koettu lähentävän hoitajaa ja potilasta. 33-vuotias sairaanhoitaja kuvaa vastauksessaan kättelyn kohtaamista syventävää merkitystä näin:

Toiseen ihmiseen kannattaa ottaa yhteys silloin kun se vähänkin on mahdollista. Kädestä kättely ikään kuin syventää olemista, tapaamista.³⁰⁵

Myös 29-vuotias naisvastaaja korostaa kättelyn tuomaa läheisyyttä vastauksessaan 1980-luvulta:

Luulenpa, että täällä kätellään melkein yhtä hartaasti kuin ennenkin ja se on hyvä tapa joka tuo läheisyyttä, eikä ole kuluttanut ainakaan allekirjoittaneen kättä.³⁰⁶

Läheisyys ja tapaamisen syventäminen ovat yllä olevissa lainauksissa kättelyä pohdittaville vastaajille vuorovaikutuksellisesti merkityksellisiä seikkoja. He ovat kokeneet kättelytavan vahvistaneen näitä sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyviä asioita. Tätä arkihavaintoa tukevat kättelystä tehdyt aivokuvantamistutkimukset. Sosiaalista vuorovaikutustilannetta edeltäneen kättelyn on tutkimuksissa todettu lisäävän tilanteen positiivista vaikutusta ja aktivoivan tiettyjä aivojen alueita.³⁰⁷

Kättelystä on kiinnostuttu myös virtuaalimaailmojen yhteydessä ja haptisen vuorovaikutuksen kontekstissa. Näiden tutkimusten tavoitteena on ollut luoda virtuaaliympäristöön visuaalisen ja äänellisen ympäristön lisäksi myös fyysiseen kosketukseen perustuva elementti. Virtuaalimaailmassa kättelyn liike ja voima on pyritty saamaan aikaan ihmisrobottien avulla, minkä jälkeen on tutkittu ihmisten reagointia ihmisen ja robotin välillä simuloituihin kättelyihin. Kättelyä on jäljitelty metallisauvalla, jota koetilanteessa on pitänyt koehenkilö toisesta päästä ja jota toisesta päästä on liikuttanut joko robotti tai yksi koehenkilöistä. Valekättelyn jälkeen henkilöitä on pyydetty kertomaan, ovatko he mielestään kätelleet robottia vai ”oikeaa” henkilöä. Tarkoituksena on ollut tutkia kättelyn samankaltaisuutta robotin ja ihmisen liikkeiden välillä. Vaikka tutkimuksessa saatiin aikaan oikeaa ihmiskättelyn liikerataa muistuttava liike, ei ihmiskäden suorittamaa kättelyä pystytty kuitenkaan täysin jäljittelemään.³⁰⁸

Kommunikaatiota vahvistava kättely

69-vuotias eläkeläismiehen kertomuksesta välittyvä kättelyeleen viestiä vahvistava funktio. Hän toteaa vastauksessaan:

304 Niiniluoto 1996b, 113. Ilkka Niiniluoto muistuttaa, että erityisesti hermeneutikot ovat perinteisesti olleet kiinnostuneita tulkintataitoon liittyvästä eläytyvästä ymmärtämisestä, empatiasta (Einfühlung), jonka kömpelöksi suomennokseksi on ehdotettu sanaa ’tunnestautuminen’. Niiniluoto 1996a, 9.

305 KTL2: 25.

306 MV: K33/653.

307 Dolcos et al. 2012.

308 Giannopoulos ym 2011.

Kättely vahvistaa sanomaa.³⁰⁹

Miesvastaajan ajatus kättelyn kommunikaatiota vahvistavasta vaikutuksesta on oikea. Kielen ja eleiden välillä tiedetään olevan selkeän yhteyden, sillä käsin tehtävät puhetta tukevat eleet lisäävät oppimista ja ymmärrystä.³¹⁰ Peilineuronien aktivoitumisella vuorovaikutustilanteessa voi siis olla paitsi empatiakykyä edistävä vaikutus myös kommunikaatiota vahvistava vaikutus. Eleet vahvistavat viestiä ja parantavat kommunikaatiota, koska peilineuronit aktivoituvat sekä eleiden näkemisessä että kosketusaistin stimuloimisessa. Sen lisäksi, että se vahvistaa kielellisen aineiston perillemenoä, koskettaminen vaikuttaa toimijoiden välisiin suhteisiin ja vahvistaa toimintaan sitoutumista.³¹¹

Kättely voidaan kokea myös henkilökohtaiseksi ja intiimiksi. 14-vuotiaat koululaispojat kuvailevat vastauksissaan, miten kättelyn avulla halutaan parempaa ”kontaktia muihin”.³¹² 63-vuotias hoitotyössä oleva joensuulaisnainen kuvaa kättelyä henkilökohtaiseksi kohtaamiseksi:

Kun kätellään kohtaa juuri sen henkilön sillä hetkellä.³¹³

Intiimejä merkityksiä kättely saa myös 71-vuotiaan turkulaisen lehtorin vastauksessa:

Aina jos vieraat ovat kutsutut vierailulle tai vastaanotoille, emäntä ja isäntä tervehtivät kättelemällä vieraansa. Ihmiset kättelevät toisiaan esitelleessään itsensä. Kätellessä on huomio kiintynyt pelkästään käteltävään ja tilanne on silloin jotenkin intiimi.³¹⁴

Kosketukseen perustuvan eleen voidaan ajatella vahvistavan viestiä paremmin kuin pelkän visuaalisen tai sanallisen eleen. Kättely on kahden toisiaan koskettavan henkilön välinen kommunikaatiotilanne, jossa viesti vahvistuu henkilökohtaisen koskettamisen kautta. Tähän viestiä vahvistavaan funktioon ja henkilökohtaisuuteen on saattanut perustua esimerkiksi 2000-luvulla tapakouluttajan matkailuyrittäjälle antama kehoitus kätellä henkilökohtaisesti kaikki vieraat.³¹⁵ Ajatuksena on saattanut olla sosiaalisen vuorovaikutuksen onnistumisen maksimointi henkilökohtaisuuden kokemusta lisäämällä. Fyysisen eleen kommunikatiivista merkitystä kuvaa vastauksessaan osuvasti sotkamolainen 70-vuotias nainen muistellessaan ulkomailla saamaansa poskisuudelmaa:

Kerran eräällä ulkomaanmatkallani annoin hotellin kerrospalvelijalle pienen lahjan Hänen hyvistä palveluksistaan. Hän tarttui minua kaulasta ja suuteli poskelle kiitokseksi. Minulle jäi tapahtumasta niin kaunis lämmin muisto. Kielemme oli toisillemme ymmärtämätön, ihmisrotumme vieras, mutta tämä lämmin suudelma kertoi enemmän, kuin puhutut sanat.³¹⁶

309 KTL1: 29.

310 Puhetta tukevilla eleillä ei tässä tarkoiteta viittomia. Skipper, Nusbaum, Small 2006, 252.

311 Patterson, Powell ja Lenihan 1986.

312 KTL1: 173, 178.

313 KTL1: 36.

314 KTL1: 22.

315 Kalpa 2002.

316 MV: K33/564.

Koskettamisen suuresta informaatioarvosta kertoo, että tilanteissa, joissa kosketukseen perustuva tervehtiminen ei ole mahdollista, joutuvat yksilöt ikään kuin ponnistelemaan enemmän muilla kommunikatiivisilla keinoilla vuorovaikutustilanteessa. 26-vuotias sairaanhoitaja kertoo tervehtimisestä infektio-osastolla, jossa henkilökuntaa on suullisesti ohjeistettu välttämään kättelyä mahdollisten kosketustartuntojen vuoksi.³¹⁷

Ihmisten tervehtiminen osastolla on ehkä kohteliaampaa ja hillitympää kuin osaston ulkopuolella. Fyysisen kontaktin välttäminen tervehtimisessä on myös oleellista. Tervehtimisessä korostuvat ehkä tämän vuoksi ilmeet, eleet ja äänensävyt, jotta tunnelma olisi lämminhenkisempi.³¹⁸

Lainauksesta nousee hyvin esiin koskettamisen merkitys ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Koskettamiseen perustuvalla kättelykäyttäytymisellä voidaan sanoa olevan sosiaalinen funktionsa, jonka avulla ihmiset säätelevät sosiaalisia suhteitaan. Mutta fyysinen tunneastimus kietoutuu erottamattomasti myös psyykkiseen tuntemukseen. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan kättelyä psyykkisenä, kokonaisvaltaisena tuntemuksena.

Kättely psyykkisenä tuntemuksena

Tervehtimistapaan vaikutti sukulaisuus monellakin muotoa. Tapaaminen oli niin sydämellistä, siinä ei riittänyt enää pelkkä kädestä puristaminen, vaan halattiin, joka meillä virtolaisilla on ominaista, ehkä se on perinne tuolta kaukaa, muistan että lapsuudessani tuttavien tapaaminen oli niin todella läheistä, että se piti aivan tuntua luissa ja ytimissä. Kylässä käytiin todella paljon enemmän, ei ollut puhelimia, eikä osattu kirjoittaa, tapaaminen oli konkreettista käsin koskettelua jossa sitten olikin ilo ylimmillään. Siinä oli sitä tapaamisen riemua jota usein säesti sekä nauru että itku.³¹⁹

Yllä olevassa katkelmassa 76-vuotias naishenkilö kuvaa kohtaamistilanteen kokonaisvaltaista tuntemista. ”Luissa ja ytimissä” tuntuva ”käsin koskettelua” voidaan ajatella jonaakin muuna kuin pelkästään konkreettisena koskemisena. Vaikka edellä esitetyssä esimerkissä kättely ei ole ollut riittävä tapa tervehtiä kirjoittajan mainitsemassa, sydämellisessä kohtaamistilanteessa, myös kättelyä voidaan tarkastella mentaalisen tilan kautta. Tässä alaluvussa pohdin, mitä kättelyn yhteydessä merkitsee psyykkinen tuntemus.

Eleistä puhuttaessa puhutaan usein elekielestä. Kuten puhutun ja kirjoitetun kielen merkkien myös eleiden merkkien ymmärtäminen vaatii tietynlaisia kognitiivisia prosesseja. Tämä liittyy tietysti ajatteluun ja kognitioon. Mutta tunteen yhteydessä tapahtuu jokin samankaltainen prosessi: tunteella on samanlaista kommunikatiivista arvoa eliölle. Tepora tiivistää ajatuksen nostamalla juuri tietoisuuden tunteen tuntemisen edellytykseksi: tietoisuus avaa tien tunteiden kulttuuriselle eli symboliselle tulkinnalle, joka ihmisellä on kielellinen.³²⁰ 48-vuotias sairaanhoitajanainen antaa sanallisen muodon kättelyn synnyttämälle sydämellisyyden tunteelle:

317 Turun yliopistollisessa keskussairaalaossa infektio-osastolla kättelyn välttämiseen on ohjattu suusanallisesti 1990-luvun puolivälistä lähtien. Marianne Routamaan sähköpostiviesti tekijälle 16.8.2012.

318 KTL2: 14.

319 MV: K33/419.

320 Salmi 2001b, 350; Tepora 2012, 334.

[Kättelen] kiittäessäni jostain vaikuttavasta tapahtumasta. Se tuntuu sydämelliseltä, siis vaikuttaa tunteisiin.³²¹

Naisvastaajan vastaus viittaa kättelystä syntyvään kokonaisvaltaiseen havaintoon. Ihmisen tiedonkäsittelyssä muistaminen, ajattelu, tarkkailu ja havaitseminen liittyvätkin toisiinsa muodostaen jatkumon. Tätä havaintoja, mieltämistä, kielellisiä prosesseja ja ajattelua prosessoivaa tiedonkäsittelyjärjestelmää tutkitaan muun muassa modernin kognitiotieteen keinoin. Psykofyysistä ongelmaa mielen ja ruumiin suhteesta on pohdittu jo pitkään, mutta kognitiotieteen varsinaisena tieteenalana on voitu katsoa syntyneen informaatioyhteiskunnan myötä 1950-luvulta eteenpäin. Kognitiotieteen kehitykselle oli erityisen merkittävä funktionalistisen teorian nousu 1960-luvulla. Funktionalistien mukaan mentaaliset tilat toimivat kausaalisesti aistimusten ja ruumiillisten reaktioiden välillä. Mentaaliset tilat ovat olemassa tämän välitystehtävänsä kautta.³²²

Kättely synnyttää tunteita, tuntemuksia tai kokemuksia. Kokonaisvaltaisena se tuntuu paitsi fyysisenä kosketuksena myös mielen rakenteissa. 83-vuotias insinööri-mies kuvailee, miten kättely vaikuttaa ”mieleen”:

Kätellessä yleensäkin tulee lämmin ja hyvä mieli.³²³

On selvää, että kättelytapahtumaan liittyy sellaisia kognitiivisia prosesseja, jotka yhdessä muiden prosessien kanssa saavat toimijan toimimaan tietyllä tavalla. Kuten aiemmin koskettamisen kohdalla totesin, fyysinen kontakti voi saada henkilön tuntemaan turvallisuuden tunnetta. Psykologien Jonathan Levavin ja Jennifer Argon taloudellista riskinottoa koskevassa tutkimuksessa kosketus sai aikaan illuusion turvallisuudentunteesta varhaislapsuuden hoivasuhteen kokemusten muistumina.³²⁴ Turvallisuudentuntemuksen katsotaan perustuvan aikaisemmille kokemuksille, jotka heijastuvat myöhemmissä kokemuksissa, vaikka alkuperäinen tuntemuksen aikaansaaja ei enää olisikaan läsnä. Tähän on katsottu perustuvan myös esimerkiksi sukupuoleen liitetyn turvallisuudentunteen. Naisen suorittamana kosketus aktivoi turvallisuudentunnetilan helpommin kuin miehen kosketus; tämän on katsottu johtuvan juuri siitä varhaislapsuudessa koetusta äidin hoivasta.³²⁵

Vaikka kättelyä ei pidettäisikään kaikkein voimakkaimmin turvallisuudentunnetta herättävänä eleenä, se voi kuitenkin saada tällaisia merkityksiä. Käsiin tarttuminen tai kädestä pitäminen voivat olla varhaislapsuuteen tai aikuisuuteenkin liittyviä turvallisia kokemuksia kuten 67-vuotias naishenkilö vastauksessaan kirjoittaa:

321 KTL2: 12.

322 Saariluoma 2012. Ihmisen toiminnan tutkimuksen behavioristinen näkökulma muuttui 1900-luvun kuluessa kohti korkeampien prosessien ja henkisen suorituskyvyn tutkimusta. Ks. esim. Saariluoma 2001, 26–28. Kognitiotieteen perusideoiden kehitykseen on vaikuttanut merkittävästi kognitiivisen psykologian havainnot ihmisen tiedonkäsittelystä. 1950-luvulla esiin noussut tiedonkäsittelyn näkökulma sisälsi ajatuksen siitä, että kognitiiviset prosessit muodostavat sarjan toisiaan seuraavia vaiheita, joista jokainen on tärkeä informaation käsittelyssä. Kognitiivisen psykologian nousuun liittyi tietokoneiden nopea kehitys sekä kielitieteellinen ajatus siitä, että kielen tuottaminen ja ymmärtäminen perustuu abstrakteihin mielensisäisiin rakenteisiin. Laarni, Kalakoski & Saariluoma 2001, 85–86.

323 KTL1: 11.

324 Levav & Argo 2010.

325 Niedenthal 2007. Turvallisuuden tunteen syntymisen perustana on pidetty juuri kiinnittymistä äiti-lapsi-suhteessa. Ks. esim. Flaherty & Sadler 2011.

Pienelle lapselle tai rakastetulle ojennetaan tavatessa ensin kädet/käsi. Käsi kädessä kulkeminen antaa yhteenkuuluvuuden ja turvallisuuden tunteen.³²⁶

Mutta kättelytilanteessa syntyvää tuntemusta ei riitä yksin kosketus selittämään. Psykologi Antti Revonsuon mukaan yksi mentaalisten tilojen ilmeisimmistä, mutta samalla vaikeimmin selitettävissä olevista ominaisuuksista on juuri se, että ne tuntuvat joltakin. Havainnot, tunteet ja aistimukset tuntuvat joltakin niille olioille, joilla kyseisiä tiloja on. Revonsuon mukaan subjektiivisen kokemusmaailman synty perustuu sellaisiin aivojen mikromekanismeihin, jotka eivät vielä nykyluonnontieteen keinoin ole selvillä.³²⁷ Vaikka limbistä järjestelmää pidetään tunteiden syntymisen kannalta keskeisenä rakenteena aivoissa, esimerkiksi positiivisten tunteiden aivomekanismit voivat olla ainakin osin erilaisia.³²⁸

Kättelyyn liitettävä läheisyyden ja intiimiyden tunnekin syntyy todennäköisesti useiden prosessien yhteisvaikutuksesta. Kättelyn aikaansaaman tunteen selittäminen on vastaajillekin toisinaan vaikeaa, mutta silti kättelyn synnyttämä tunne tunnistetaan kuten tässä 59-vuotiaan somerolaisnaisen pohdinnassa:

Kai se on sellainen tunne kysymys. Sellainen vilpiton ihmisystävyyys. Kättely lähentää. Näin minä tunnen.³²⁹

Naisvastaajan pohdinta osoittaa kättelyn merkityksen syntyvän ajattelun ja tuntemusten yhteisvaikutuksesta. Tätä todellisuutta vastaaja jäsentää käyttämänsä merkitysjärjestelmän eli kielen kautta. Mutta miten inhimillinen kognitio sitten tulisi ymmärtää? Kognitio ymmärretään joksikin, jonka toiminta perustuu keskushermoston konnektionistisiin järjestelmiin. Konnektionistiset systeemit ylläpitävät symbolisia järjestelmiä, joissa merkityksiä manipuloidaan päättelysääntöjen avulla. Symbolien prosessoinnin alapuolella olevien merkitysten ongelmaa on kognitiotieteessä käytetty käsitteitä ”alisymbolinen” ja ”ei-käsitteellinen”, jolloin ne ovat eritasoisia kuin varsinaiset merkitysten prosessoinnin tasot. Ne eivät myöskään ole intentionaalisia. Aistihavainnoissa esimerkiksi on aineksia, jotka eivät ole intentionaalisia, mutta jotka saavat sisällöllisen roolin olemalla osallisia havaintotapahtumaan. Ne saavat identiteettinsä havainnon käsitteellisen sisällön kautta, ja vastaavasti alisymboliset sisällöt tulevat niistä merkitysjärjestelmistä, joita konnektionistiset verkot toteuttavat.³³⁰

Kättelyn ”ei-käsitteellinen” merkitys muuttuu symboliseksi, kun yksilö prosessoi informaatiota kulttuuristen merkitysjärjestelmien avulla. Ihmisillä on käytössään jaettu merkitysvarastoja, joiden avulla voimme hyödyntää monimutkaista keskushermostamme ja navigoida todellisuudessa. Tämän ihmisen kulttuurisen luonteen eli jaettujen merkitysjärjestelmien käytön informaation prosessoinnissa on todettu olevan kognitio-

326 KTL1: 24. Kädestä pitämistä on verrattu käteen tarttumiseen rituaalisena merkinä sosiaalisesta suhteesta. Ks. esim. Hall & Spencer-Hall 1983.

327 Revonsuo 1996, 118, 130.

328 Soimila 2011, 62–63.

329 MV: K33/780.

330 Kamppinen, Jokinen ja Saarimaa 2001, 199. Kirjoittajien mukaan symbolisysteemien alapuolella olevien prosessien riippuvuus symbolitasosta ja jaetuista kulttuurisista merkitysjärjestelmistä ei ole valjennut monelle kognitiotieteen filosofille. He viittaavat kuitenkin Joseph Margolisen teokseen *Philosophy of Psychology* (1984), jossa Margolis pohtii kognitiotieteen olevan viime kädessä kulttuuritieteellinen ja historiallinen ala, koska merkitysjärjestelmät ovat kulttuurisia ja historiallisia olioita. Kamppinen, Jokinen ja Saarimaa 2001, 200.

tieteelle erityisen haasteellista, sillä kognition erilaisten komponenttien erottaminen toisistaan on vaikeaa.³³¹ Aiemmin tässä luvussa esimerkkinä käytetyn naissairaanhoidajan kuvaus kättelyn ”syventävästä” vaikutuksesta on tosiasiaa hyvin monimutkaisen prosessin tuloksena syntynyt havainto, joka on lopulta saanut hyvin käsitteellisen muodon hänen vastauksessaan.

2.3 Kättelyn merkitys sosiaalisissa suhteissa

Tervehtimisen sosiaalinen funktio

Kättelyn syvän historian merkitystä voidaan tarkastella yleiseen tervehtimiseen ja hyvästelyyn liittyvänä tehtävänä. Sosiaaliantropologi Raymond Firthin mukaan tervehtiminen on sosiaalisen kohtaamistilanteen hyväksymistä, ja vastaavasti hyvästely osoittaa, että kohtaaminen on ollut tyydyttävää. Molemmat sisältävät positiivisen sosiaalisen laadun käsitteen. Firthin mukaan tervehtimiseen liittyy informaatiota siitä, että ollaan ilahtuneita jonkun saapumisesta tai kohtaamisesta. Hyvästelyyn liittyy vastaavasti surun tunteiden ilmaisua siitä, että joudutaan eroamaan. Tämä informatiivinen sisältö voi vaihdella hyvinkin suuresti. Tässä ratkaisevaa on tervehtijöiden välisen sosiaalisen suhteen luonne.³³²

Jotta sosiaalinen suhde voisi ylipäätään syntyä, tarvitaan sellainen tilanne, jossa se on mahdollista luoda ja hyväksyä. Fyysinen kohtaaminen voi tapahtua myös ilman sosiaalista suhdetta, kun vaikkapa henkilöiden olkapäät koskettavat ruuhkabussissa toisiaan. Tällöin fyysinen läsnäolo ehkä huomataan, mutta kohtaaminen ei synnytä vielä sosiaalista suhdetta, koska henkilöt eivät liity toistensa sosiaalisiin maailmoihin. Kohtaamisella ei siinä tilanteessa ole sosiaalista merkitystä.³³³

Sosiaalinen suhde aloitetaan merkkien vaihdolla. Tervehtimisen ja hyvästelyn muodot ovat luonteeltaan symbolisia, sillä tervehdyksessä ja hyvästelyssä on sanottu olevan kyse toimenpiteestä, jolla hyväksytään sosiaalinen suhde. Tämä merkitys sisältää ajatuksen paitsi suhteen miellyttävyydestä myös sen jatkuvuudesta.³³⁴ Sosiologi Erwing Goffmanin mukaan tervehtiminen osoittaa nimenomaan suhteen jatkumista edellisen kohtaamisen jäljiltä. Hyvästit summaavat sen, mitä vaikutuksia kuluneella kohtaamisella on ollut suhteeseen ja mitä voidaan suhteen jatkolta odottaa.³³⁵

Kättelyn sosiaalisen luonteen vaikutus voidaan päätellä myös päinvastaisesta käyttäytymisestä. Jo tunnettu, mutta epämiellyttäväksi koettu henkilö voidaan silloin sulkea

331 Kognitiotieteen ja kulttuuriantropologian välimaastoon sijoittuva kognitiivinen antropologia ymmärtää ihmisen läpeensä kulttuurisena olentona. Toisaalta se sisältää myös ajatuksen siitä, että kognitiiviset prosessit ovat ilmiöiden ymmärtämisen ja selittämisen kannalta ensiarvoisia. Kampinen, Jokinen ja Saarimaa 2001, 173–176. Kulttuurintutkimuksessa on nähty erityisen haastavana tutkimusote, jossa tunne ymmärretään sekä sosiaalisena että biologisena ilmiönä. Harding ja Pribram 2009, 16. Omassa tutkimuksessa olen joutunut pohtimaan sitä, missä määrin aineistona olevat kielelliset representaatiot eli tekstit muistetusta toiminnasta voivat antaa vihjeitä siitä, millaisia ei-symbolisia prosesseja kättelyyn liittyy. Kulttuurihistorioitsija Hannu Salmi on huomauttanut, että kielen rajoihin liittyvä kysymys liittyy kaikkeen historian- ja kulttuurintutkimukseen, mutta aistimaailman kohdalla se tuntuu ilmeisemmin ongelmalta. Rajan vetäminen kielen ja kokemuksen välille on melkein mahdotonta, sillä kokemukset tulevat olemassa oleviksi usein kielen avulla tuotettujen merkitysten kautta. Salmi 2001b, 348.

332 Firth 1974, 1.

333 Firth 1974, 1. Edvard Hallin mukaan ruuhkassa toisiaan koskettavat henkilöt tekevät niin olosuhteiden pakosta eivätkä tahallisesti. Sosiaalista suhdetta ei myöskään vahvisteta esimerkiksi katsekontaktin avulla. Hall 1990, 118.

334 Korhonen 1996, 225. Palaan kättelyn erilaisiin symbolimerkityksiin tarkemmin luvussa 4, jossa käsittelem kättelyä tarkemmin kommunikatiivisessa kehyksessään. Tässä luvussa käsittelem kättelyä yleisempänä, sosiaalisen suhteen hyväksymisen symbolina.

335 Goffman 2012, 60.

pois sosiaalisesta piiristä jättämällä tervehtimättä muutoin yhteisesti jaetussa tilanteessa.³³⁶ Tällaisena sulkemisena toimii kättelemättä jättäminen tässä 60-vuotiaan maanviljelijän vastauksessa Rantsilasta Pohjois-Pohjanmaalta:

Joukkopaikoissa oli tervehtimisellä jonkinlainen merkki siitä että oltiin toiseen jonkinlaisessa suhteessa sukulaisia ystäviä tai ainakin tuttuja. Jos joukossa oli vihamiehiä, heille ei kättä ojennettu. Ojennetun käden torjuminen siihen tarttumatta oli loukkaus. Se merkitsi, että torjujan ajatuksissa oli jokin asia joka oli rikkonut asianomaisten välit.³³⁷

Firth on erottanut tervehtimis- ja hyvästelykäyttäytymisestä kolme suurempaa sosiaalista teemaa. Ensimmäinen funktio liittyy huomion herättämiseen; päämääränä sekä tervehtimisessä että hyvästelyssä on kiinnittää toisen osapuolen huomio katsekontaktilla tai sanallisella tai fyysisellä eleellä. Rituaaliin liittyy huomion kiinnittäminen jokaisen tervehtijän persoonaan ja merkin antaminen siitä, että halutaan säilyttää kommunikointiasemat jatkossakin.³³⁸ Kättely huomion herättämiseksi on kyseessä esimerkiksi tässä 58-vuotiaan emännän vastauksessa Ruokolahdelta:

Kun vierasta haluttiin puhutella hänelle annettiin kädestä päivää.³³⁹

Tervehtimisen ja hyvästelyn toista teemaa Firth on kutsunut identifikaatioksi eli tunnistamiseksi. Tervehtimis- ja hyvästelytilanteessa luodaan ne kehykset, joissa yksilöt identifioivat toisensa tulevaa toimintaa varten. Tervehtijät erottautuvat niiksi henkilöiksi, jotka haluavat keskenään solmia sosiaalisen suhteen ja jatkaa sitä.³⁴⁰ Kättelystä voidaan erottaa sekä kontaktin luomisen että esittäytymisen teemat. Vastauksissa esiintyy ajatus siitä, että ihmiset kättelevät keskenään saadakseen ”paremman kontaktin” muihin ihmisiin.³⁴¹ Kättelyä luonnehditaan tutustumisen ja esittelyn tehtävän kautta. Ihmiset esittelevät itsensä kättelemällä.³⁴² 15-vuotias vastaaja sanoo:

Siksi kätellään, että tutustutaan toiseen.³⁴³

Tässä tervehtimisen vaiheessa voidaan myös osoittaa, mikäli sosiaalista suhdetta ei haluta jatkaa.³⁴⁴ Vuonna 1905 syntynyt naisvastaaja kertoo vastauksessaan Suonenjoen kylällä eläneestä talonpojasta, joka ei ollut halukas solmimaan sosiaalisia suhteita eikä sen myötä myöskään tervehtinyt:

Kylällä oli eräs hiljainen, syrjäänvetäytyvä talonpojan jurrikka, joka ei tervehtinyt ketään ja siksi sai epiteetin ”Paloahon päevätön poeka”.³⁴⁵

336 Firth 1974, 1–2.

337 MV: K33/758.

338 Firth 1974, 30. Ks. myös Korhonen 1996, 235–236.

339 MV: K33/173.

340 Firth 1974, 30.

341 KTL1: 173. Ks. myös KTL1: 178.

342 KTL1: 164.

343 KTL1: 185.

344 Firth 1974, 30.

345 MV: K33/702.

Lainauksessa nousee esiin sosiaalisten suhteiden karttamisen ja tervehtimättömyyden yhteenkietoutuminen. Ne yhdistyivät tässä suonenjokelaisessa talonpojassa jopa siinä määrin, että se tuli osaksi kyläläisten hänelle antamaa lempinimeä.

Luottamusta vahvistava kättely

Tervehtimisen kolmantena teemana Firth pitää epävarmuuden tai levottomuuden poistamista sosiaalisia kontakteja solmittaessa. Tämä koskee erityisesti tervehtimistä ennestään tuntemattomien kesken.³⁴⁶ Sosiaalipsykologi Michael Argyle viittaa tervehtimisen suorittamiseen kohtaamistilanteessa turvallisuudentunnetta ja keskinäistä hyväksyntää lisäävänä toimintona.³⁴⁷ Kuten edellä mainitsin, tervehtiminen perustuu sosiaalisen suhteen luomiseen. Se on yksi vuorovaikutuksen minimimuotoja, ja sen tarkoituksena on huomata toisen henkilön läsnäolo. Ihmiselle on todettu olevan välttämätöntä viestiä itsestään riittävästi muille, jotta muut voivat vastata annettuun informaatioon sopivalla tavalla. Tämän sosialisointia on katsottu vähentävän yksilöiden välistä aggressiivisuutta ja sen puuttuessa tapaaminen voidaan kokea jopa uhkaavaksi.³⁴⁸ 65-vuotias miesvastaa ja muistelee lapsuuden tapaa viitata sanallisesti kättelyn pelkoa poistavaan tehtävään:

Kun olin lapsi sanottiin, että sillä häviää pelko pois.³⁴⁹

Eläimillä sosiaalinen identifikaatio liittyy nimenomaan yksilön turvallisuuteen, ja tästä rituaalisesta käyttäytymisestä voidaan löytää analogioita eläinten ja ihmisten välillä. Argyle esimerkiksi viittaa kohtaamistilanteen aggressiivisuuteen, jonka säätely edistää yksilön selviytymistä.³⁵⁰ Firth esittääkin, että populaariajattelussa usein esitetty käsitys kättelystä aseettomuuden esittämisenä juontaisi juurensa siitä, että kättely symbolisella tasolla poistaa aggressiota ja luo ikään kuin näkymättömän siteen tervehtijöiden välille.³⁵¹ 65-vuotias miesvastaa kuvaa identifikaatiota näin:

Kättely on alun perin eräänlainen sivistyneempi muoto, sovittu siisti tapa ”tunnustelulle”, jolla pyritään selvittämään ”kuka ja mikä sinä olet?” tai jopa ”oletko vaarallinen?”.³⁵²

Myös Westermarck kiinnitti huomiota 1910-luvulla niihin tervehdysmenoissa ilmeneviin pelon ilmauksiin, joita ”muukalaisten” kohtaaminen herättää.

Myöskin meidän omissa tervehdystavoissamme on vielä jätteitä siltä ajalta, jolloin muukalaista kohdeltiin epäluulolla ja tervehdysmenot olivat varovaisuus-toimenpiteitä. Meidän hatunnostomme perustuu siihen keskiaikaiseen tapaan, että otettiin kypäriä pois päästä sen merkiksi, ettei tervehtijä tahtonut olla vihollinen; päänsä paljastamalla lakan uskaltautui hengenvaaralliselle iskulle alttiiksi. Samoin on tervehtiminen kättä

346 Firth 1974, 5.

347 Argyle 1969, 32.

348 Argyle 1992, 164; Argyle 1977, 52–55.

349 KTL1: 35.

350 Argyle 1992, 164.

351 Firth 1974, 31. Tervehtiminen liitetään usein hengissäsäilymisen ajatukseen. Ks. esim. Turunen & Partanen 1996, 38.

352 KTL1: 16.

antamallakin luultavasti jäännös ajalta, jolloin siinä oli todellinen sisältö: kun joku ojentaa kätensä toiselle, näyttää hän, ettei hänellä ole asetta.³⁵³

Tämä samainen käsitys kädenojennuksesta rauhantahtoisen aseettomuuden osoituksena esiintyy edelleen 2000-luvun käytösoppaassa.³⁵⁴ Vielä 2000-luvun vastauksissa tämä ajatus aseettomuuden osoittamisesta esiintyy esimerkiksi 67-vuotiaan joensuulaismiehen vastauksessa:

Ja oliko se historiaa, että avattu paljas kämmen kertoi, ettei siinä ole hihaan piilotettua tikaria!³⁵⁵

Vaikka tervehtimisen perimmäinen tehtävä olisikin aggressioiden torjuminen, voidaan kättelyn voimakasta assosioitumista aseettomuuteen pitää osittain myös kulttuurintuotteiden kuten populaarin kirjallisuuden ylläpitämänä ja vahvistamana käsityksenä.³⁵⁶ Tutkimuksessani en otakaan kantaa siihen, onko joensuulaismiehen yllä esittämä käsitys kättelyn funktiosta ”oikea”, vaan pikemminkin liitän kättelyn ulkopuolisen uhan säätelyyn laajemmassa merkityksessä. Kättelyn avulla säädellyt aggressiot voivat olla hihaan piilotettua tikaria huomaamattomampia.

Tervehtimisen ja sopimuksen yhteydessä syntyneitä luottamuksen tunteita voidaan tarkastella kognitiivisen tunneteorian avulla, joka liittää tunteet ja ajattelun yhteen. Mallissa tunne on intentionaalinen ja sillä on jokin kohde, objekti. Tunne perustuu siis uskomukseen, että jokin asia on jonkinlainen.³⁵⁷ Kättelijän tunne yhteyden saamisesta käteltävään ja yhteenkuuluvuudesta seuraa siitä uskomuksesta, että toinen osapuoli on luotettava. Luottamusta voidaan luonnehtia odotuksen tilaksi, jolloin odotukset kohdistetaan johonkin mahdolliseen ja haluttuun, vaikkakin samalla epävarmaan tekijään. Luottamus on tunne siitä, että joku käyttäytyy hänelle asetettujen odotusten mukaisesti.³⁵⁸

Yksi esimerkki tunteiden intentionaalisuudesta on suhtautuminen kiertäviin työntekijöihin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa. Suomalaisessa maaseutuyhteisössä tällä tavaroita ja työvoimaa kauppaavalla väestöryhmällä oli merkittävä osa agraariyhteiskunnassa. Väestöryhmään kuuluivat niin kulkukauppiat, rihkamakauppiat, työmiehet, ammattityömiehet, käsityöläiset, ostajat ja kerjäläiset.³⁵⁹ Historioitsija Antti Häkkinen on huomannut tämän kulkevan väestöryhmän henkilöiden nimittämisiä tutkiessaan, että niistä voidaan tulkita affektiivisia merkityksiä, tunnesisältöjä. Kohtaamisten, saatujen tietojen ja pitkäaikaisten kokemusten perusteella ulkopuolisiin kulki-joihin liitettiin käsityksiä, jotka yhdessä muodostivat henkilön tai ryhmän maineen.³⁶⁰

353 Westermarck 1991, 11.

354 Malmberg 2001, 19. Ks. myös Turunen ja Partanen 1996, 36.

355 KTL1: 32.

356 Kättelyn ja avointen kämmen esittäminen on voinut saada menneisyydessä ulkopuolisen uhan säätelyyn liittyviä symbolisia merkityksiä. Neurologi Martin Panelius, anatomi Risto Santti ja filosofi Jarkko S. Tuusvuori kirjoittavat teoksessaan *Käsikirja* kämmenpohjan paljastamisen perinteestä. Heidän mukaansa Antiikin Kreikassa kämmen paljastaminen tulkittiin henkilön osoitukseksi luopua itsenäisestä toimijuudestaan vahvempiensa hyväksi tai alamaiseksi jättäytymisestä. Tähän perustuu esimerkiksi antautumisen merkinä nykyisin tunnettu käsien ylös nostaminen. Panelius, Santti & Tuusvuori 2013, 530.

357 Kognitiivisesta tunneteoriasta, tunteiden intentionaalisuudesta ja fysiologiasta ks. esim. Heinämaa & Reuter 1996, 138.

358 Höhmann & Malieva 2005, 11; Turner 2002, 130–131.

359 Väestöryhmää tutkineen historioitsija Antti Häkkisen mukaan ilmiön taustalla on nähty teollistuva ja kaupallistuva yhteiskunta, jossa työnteko on erkaantunut asuinpaikasta, kulutus tuotannosta, työ toiminnasta ja ammattitaito rutiinista. Häkkinen 2005.

360 Häkkinen 2008, 175, 181.

Ammattikerjäläiset ja kaupustelijat saattoivatkin olla ei-toivottuja vierailijoita, joita ei tervehditty kädestä, vaan tällaista ”joutavaa rutasakkia” tervehdittiin ”ylenmielisesti katsellen”.³⁶¹

Tuntemattomien tervehtimiseen on usein liittynyt tietty varauksellisuus ja varovaisuus. Sisälle taloon tullessa isäntäväki ei ole kiiruhtanut tervehtimään tulijaa, vaan tuntematon tulija on saanut itse aloittaa tervehtimisen.³⁶² Tuntemattomia vieraita tervehdittiin myös harvemmin kädestä, sillä sanallinen tervehdys koettiin riittäväksi.³⁶³ Tuntemattomia kohtaan saatettiin olla ynseitä ja epäileviä.³⁶⁴ Kyse on juuri Firthin erottamasta identifikaatiosta, joka pitää suorittaa ennen kuin toiminta ennestään tuntemattomassa suhteessa voi jatkua; on otettava selvää, minkälaisen henkilön kanssa ollaan tekemisissä ja halutaanko tätä sosiaalista suhdetta jatkaa. Näin kuvailee tutun ja vieraan kohtaamisen eroa 59-vuotias maanviljelijä Suonenjoelta:

Tuttu ihminen otettiin jotenkin reteemmin ja rennommin, vieras hiukan väin tutkien mikä tämä ihminen on.³⁶⁵

Agraariyhteisöjen tapa kohdata ulkopuolelta tulleita kulkijoita ei ollut Häkkisen mukaan jäsentynyt tiukkojen sääntöjen mukaiseksi. Koska kulkijat eivät olleet luoneet suhdetta talonväkeen aiemmin, oli kaupppamiehillä mahdollisuus luoda itse verkostoja.³⁶⁶ Tämän vuoksi he olivat aktiivinen osapuoli myös tervehtimisen aloittamisessa ja suhteen luomisessa. Kaupppamiehet kuten esimerkiksi puunostajat tulivat oma-aloitteisesti tervehtimään talonväkeä, sillä talonväki ei tehnyt aloitetta tervehtimiseen.³⁶⁷

Tuntemattomiin tulijoihin liittynyt kätelemättömyys on toiminut epäluottamusta ja erillisyyttä ylläpitävänä tapana. 61-vuotias naisvastaaja Pyhäjärveltä kertoo vastauksessaan, miten kaupppamiehet jätettiin kätelemättä:

Tuntematonta, esim. kaupustelijaa tai pyytäjää, ei tervehditty kädestä.³⁶⁸

Kättelyn on usein viitattu erityisen luottamusta herättävänä ja vastavuoroisena eleenä.³⁶⁹ 16-vuotias koululainen Tervolasta arvioi kättelyn funktiota luottamuksen synnyttäjänä varovaisesti näin:

Kai kätteleminen luo luottamusta jonkun verran tai jotain sellasta.³⁷⁰

Kättely on siis antanut mahdollisuuden osoittaa luottamusta sosiaalisessa suhteessa. Ylipäätään sosiaalisten suhteiden syntymisen ja jatkumisen edellytyksenä on pidetty luottamusta: luottamus nähdään edellytyksenä yhteistyölle ja yhteistoiminnallisuudelle.³⁷¹ Luottamuksen käsitteeseen nivoutuu tiiviisti myös tuntemattomien tervehtimi-

361 Ks. esim. MV: K33/19, 249.

362 MV: K33/781.

363 MV: K33/905.

364 MV: K33/614.

365 MV: K33/638.

366 Häkkinen 2008, 192.

367 Ks. esim. MV: K33/275, 343, 855.

368 MV: K33/905.

369 Ks. esim. Burgoon 1991.

370 KTL1: 194.

371 Williams 1988, 6–9.

nen ulkona kohdattaessa. 1900-luvun alkupuoliskolla maaseutupitäjät olivat pieniä ja asukkaat usein tunsivat kylän väen. Maaseudulla oli tavallista tervehtiä myös ennestään tuntemattomia vastaan tulijoita. Suomalaiseen tervehtimiskulttuuriin on kuulunut tuntemattomien tervehtiminen ulkona kohdattaessa erityisesti silloin, kun osapuolet ovat osuneet vastakkain pikkutiellä tai polulla. Sääksmäellä lomittajana kulkenut naishenkilö kertoo, miten ilman tervehtimistä tapahtunut tuntemattoman kohtaaminen sai aikaan pelontunteita:

Vilkaamalla tiellä tervehdittiin vain tutut. Hiljaisemmilla teillä ja metsäpoluilla tervehdittiin kaikkia. Jos metsäpolulla tuli vastaan outo, joka ei tervehtinyt, sitä ihan pelättiin.³⁷²

Ilman luottamusta jokapäiväinen sosiaalinen elämämme ja siinä toteutettu yhteistoiminta ei yksinkertaisesti olisi mahdollista. Luottamuksen idea perustuu siihen, että yksilö pystyy ennustamaan toisen yksilön toimintaa tulevaisuuden tilanteissa. Luottamus on voimakkaasti vastavuoroista ja perustuu kaksisuuntaiseen vuorovaikutukseen. Vuorovaikutuksellisen toiminnan perusteella yksilön toiminnalle muodostuu maine, joka vaikuttaa suoraan luottamuksen muodostumisen mahdollisuuksiin.³⁷³

Tätä käsitystä voidaan lähestyä jälleen koskettamisen näkökulmasta. Ruumiilliseen kontaktiin perustuvana eleenä kättelyyn kuuluu vuorovaikutuksen säätely välimatkan avulla.³⁷⁴ Thayer liittää koskettamisen säätelyn primitiiviseen selviytymisen tunteeseen. Tämän vuoksi persoonallinen tilamme on niin mustasukkaisesti vartioitua tilaa. Se, että yksilö päästää toisen koskettamaan, on haavoittuvuuden ja luottamuksen osoitus.³⁷⁵ Myös Argyle on korostanut henkilöiden keskinäisen suhteen intiimiyden asteen vaikutusta henkilökohtaisen tilan käyttöön. Tämä koskettamisen biologinen perusta selittää Argylen mukaan pitkälti myös ruumiillisen kontaktin säätelyn yhtäläisyydet kulttuureittain, vaikka niissä hänen mukaansa on myös kulttuurisia eroja.³⁷⁶

61-vuotias opettaja Lammilta kertoo, miten kosketusetäisyydelle päästäminen ja käden antaminen eli tervehdys kädestä pitäen lähentää ja tekee ”varmuuden toisen vilpittömyydestä ja ystävyydestä”.³⁷⁷ Tämä esimerkki kertoo siitä, että kättelyyn suhtaudutaan kosketusetäisyydeltään sopivana eleenä. Vaikka esimerkiksi rauhoittaminen onnistuisi paremmin olkapäätä koskettamalla, koetaan se helposti kädestä tarttumista hallitsevammaksi ja sitä kautta häiritsevämmäksi eleeksi.³⁷⁸

Kättelyn voimakasta kietoutumista luottamuksen käsitteeseen voidaan pohtia tarkemmin tarkastelemalla yhteisöä, jossa eri ryhmien välillä ei kätellä. Yksi tällainen yhteiskunnan sisällä oleva yhteisö on vankila. Vankilassa henkilökunnan ja vankien ei ole tapana kätellä keskenään.³⁷⁹ Ensikertalaisena rangaistusta suorittamaan tulleelle henkilölle tämä saattaa olla uusi tapa, johon täytyy opetella. Vanki voi aluksi yrittää sanoa

372 MV: K33/540.

373 On todettu, että muihin luottavaisesti suhtautuvat yksilöt toimivat myös itse luottamuksellisesti. Luottamuksen on huomattu olevan yksilölle psykologisesti palkitsevaa. Good 1988, 29–30, 38; Govier 1998, 139–140; Höhmann ja Malieva 2005, 11. On kuitenkin huomattava, että luottavainen suhde yksilöiden välillä voi syntyä myös hyvin lyhytaikaisessa kohtaamisessa, johon ei tarvitse sisältyä erityisiä tunteita. Kohn 2008, 10–11.

374 Ihmisten väliseen vuorovaikutukseen liittyy olennaisesti välimatkan säätely vartalon avulla. Ks. esim. Gurevitch 1990.

375 Thayer 1986b.

376 Argyle 1969, 78–81.

377 MV: K33/116.

378 Ks. esim. Burgoon 1991.

379 KTL2: 29, 33.

kaikille kädestä päivää, mutta oppia sittemmin ”pitämään kädet taskuissa”.³⁸⁰ Kättelyssä voi olla kyse paitsi ihmisten välisestä luottamuksesta, myös ihmisten edustamien instituutioiden luottamuksesta, joka välittyy henkilön kautta. Vankilan henkilökunta edustaa vankilaa ja yhteiskuntaa, joilla ei välttämättä ole vastavuoroista ja luottamuksellista suhdetta vankeihin ja päinvastoin.³⁸¹

Lisäksi vankilan sisällä yksilöiden väliset suhteet ovat tilapäisiä ja ympäristön luomia. On vaikea arvioida, onko henkilökunnan ja vankien ryhmien välillä varsinaisesti epäluottamusta, mutta koska tietynasteisen luottamuksen syntymisen on todettu edellyttävän yksilöiden vapaata järjestäytymistä sosiaaliseen suhteeseen, ei vankilaolosuhteiden voida katsoa olevan suuressa määrin luottamusta synnyttäviä. Esimerkiksi hyvin tilapäisissä suhteissa luottamuksen luomiseen ei aina ole katsottu olevan tarvetta juuri suhteen lyhytaikaisuuden vuoksi.³⁸² Vangin ja henkilökuntaan kuuluvan henkilön suhteen tilapäisyydestä kertoo esimerkiksi se, että vangin vapauduttua vankia ei ole tapana tervehtiä vankilan ulkopuolella, vaikka tämä tunnistettaisiinkin.³⁸³ Kättelyn välttämiseen voi vaikuttaa myös tieto vankilaan päätyneen yksilön toiminnan epäluotettavuudesta, sillä tiedon ja luottamuksen välillä on erityinen suhde. Yksilön maine ja aiemmat kokemukset vaikuttavat luottamuksen määrään ja syntyyn.³⁸⁴ Toisaalta tervehtimättömyydessä voi olla kyse vain vankilassa oloon liittyvien asioiden häivyttämisestä: tervehtimisellä ei haluta merkitä henkilöiden yhteyttä vankilaan. Tämä tapa edellyttää myös luottamusta.

Luottamuksen ja hyväksynnän merkitykseen liittyvän kättelyn voidaan siis sanoa olevan sekä luottamusta edellyttävä että sitä synnyttävä. Luottamusta vahvistavana eleenä kättely myös saa merkityksensä syvemältä historiasta kuin minkä ihmisen perinteisesti historiallisena aikana pidetty ajanjakso kattaa. On kuitenkin selvää, että tällainen pitkän keston aikana syntynyt ja luottamuksen tarpeeseen perustuva merkitys voi saada kontekstin muuttuessa hyvin erilaisia muotoja.³⁸⁵

Kättely sosiaalisen pääoman synnyttäjänä

Aivan ilmeisimmin tervehtimisellä ja sitä kautta myös kättelyllä koetaan olevan jokin hyvää tekevä vaikutus. Tervehtijä saattaa suorittaa tervehtimisen nimenomaan hyvää tarkoittaen ja olettaen, että sillä on sellainen vaikutus. 67-vuotias naisvastaaja ajattelee, että tuntemattomalle suotu hymy ja nyökkäys vaikuttavat tervehdittävään positiivisesti, ja hän suorittaa sen nimenomaan hyvällä tarkoituksella:

Vieraille vastaan tulijoille on mukava antaa aina tilaisuuden tullen pieni nyökkäys ja hymy. Ajattelen, että yksinäiselle se voi olla ehkä päivän ainoa tervehdys.³⁸⁶

Tuntemattomalle ja mahdollisesti ”yksinäiselle” suoritettun tervehdyksen ”hyvätekevän” vaikutuksen voidaan ajatella perustuvan yhteisöllisyyden kokemuksen anta-

380 Vehkakoski 2005.

381 Instituutioista ja luottamuksesta ks. esim. Höhmann & Malieva 2005, 13, 15.

382 Ks. esim. Good 1988, 34.

383 KTL2: 32.

384 Höhmann & Malieva 2005, 12; Dasgupta 1988, 53.

385 Tähän muutokseen viittaavat mm. Korhonen & Tuohela 2002, 3.

386 KTL1: 24.

miseen, joka taas liittyy sosiaalisen pääoman käsitteeseen.³⁸⁷ Poliitikantutkija Robert Putnam on liittänyt sosiaalisen pääoman nimenomaan niihin verkostoihin, joita syntyy ihmisten välisessä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Se ei synny itsestään, vaan tarvitsee syntyäkseen vuorovaikutuksellisia suhteita, ja on siten aina sidoksissa verkoston toimijoihin. Sosiaalisen pääoman ytimessä on luottamus, joka luo yhteiskunnan sisälle vapaaehtoisia vuorovaikutussuhteita ja sosiaalisia verkostoja. Nämä syntyneet verkostot synnyttävät uutta luottamusta, ja näin lopulta muodostuu itseään vahvistava kehä, joka luo pohjan yhteiskunnalliselle hyvinvoinnille.³⁸⁸

Yksi tervehtimiseen liittyvä sosiaalisen pääoman tarkastelukulma on vuorovaikutuksellisten sidosten voimakkuus luottamuksellisessa verkostossa. Tervehtimisen kohdalla sosiaalisesta pääomasta voidaankin puhua hyvin ohuena muotona, sillä se tapahtuu lyhyessä vuorovaikutuksessa yksilöiden välillä ja se voidaan suorittaa myös täysin tuntemattomille henkilöille. Tällaisen ohuen sosiaalisen pääoman muodon voidaan kuitenkin todeta olevan joskus jopa paljon merkityksellisempi yhteisön vahvistamisessa kuin esimerkiksi erittäin vahvojen, yksilöiden välisten sidosten.³⁸⁹

Putnam viittaa sosiaaliseen pääomaan nimenomaan yksilöiden välillä: se syntyy yksilöiden välisessä luottamuksessa. Mutta sosiaalista pääomaa voi olla myös yhteisön ja yksilön välissä, ja sillä voi olla samanaikaista arvoa molemmille. Sosiaalinen pääoma tuottaa subjektiivista hyvinvointia, mutta samanaikaisesti se voi olla yhteisön hyvinvoinnille paljon arvokkaampaa kuin esimerkiksi konkreettiset hyödykkeet.³⁹⁰ Sosiaalista pääomaa on luonnehdittu yhteisöjä koossa pitäväksi liimaksi, joka tekee yhteisöstä enemmän kuin sen sisältämien yksilöiden summan. Sosiaalinen pääoma on ”yhteistä hyvää”, ei mitään yksityistä omaisuutta niille, jotka siitä hyötyvät.³⁹¹

Sosiaalisen pääoman käsitteen käyttöarvo tässä tutkimuksessa liittyy kiinteästi ajatukseen yhteisöllisestä hyvinvoinnista, jossa tervehtimisellä on olennainen osa. Kätetelyn auttamana saavutetun luottamuksen voidaan ajatella vahvistavan yhteisöä tavalla, jossa sekä tervehtijä että tervehditty saavat sosiaalista pääomaa. He tuntevat kuuluvansa yhteisöön. Olennaista on nähdä ihmisen terveys fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin summana. Sosiaalisella hyvinvoinnilla tarkoitetaan niitä voimavaroja, jotka syntyvät ihmisen suhteesta ympäristöönsä, muihin ihmisiin ja yhteiskuntaan. Nämä voimavarat antavat yksilölle mahdollisuuden sopeutua ympäristöönsä.³⁹²

387 Sosiaalisen pääoman käsitteeseen liittyvä tutkimusote palautuu Emile Durkheimin, George Simmelin, Karl Marxin kirjoituksiin. Poliitiikan tutkijat Robert Putnam ja Kristin Goss kirjoittavat amerikkalaisen L.J. Hanifanin viitanneen sosiaalisen pääoman käsitteeseen jo vuonna 1916. Hanifanilla sosiaalinen pääoma kietoutui nimenomaan sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja solidaarisuuden lisäämiseen yhteisön jäsenten välillä ja sitä kautta yhteisön hyvinvointiin. Putnam & Goss 2002, 4–5.

388 Suuren yleisön tietoisuuteen sosiaalisen pääoman käsitteen on tuonut ehkä voimakkaimmin juuri Putnam, jonka sosiaalisen pääoman käsitteen määrittelyä olen tässä väljästi hyödyntänyt. Ks. Putnam 2000. Sosiaalisen pääoman käsitettä on hyödynnetty monella tutkimuksen alalla, ja koko käsitettä on tarkasteltu hyvin monelta suunnalta. Käsitteestä ja sen erilaisista tasoista ks. esim. Portes 1998; Lomas 1998.

389 On huomattava, että myös sosiaalinen pääoma voi kääntyä negatiiviseksi, vaikka sillä yleensä onkin hyvin positiivinen kaiku. Mikäli sosiaalisten suhteiden siteet muuttuvat liian vahvoiksi ja sitoviksi, myös sosiaalinen pääoma voi olla negatiivista. Putnam & Goss 2002, 10. Heikoista sidoksista ks. tarkemmin esim. Granovetter 1983.

390 Putnam 2000, 19; Putnam & Goss 2002, 7–8.

391 Ks. esim. McKenzie, Whitley ja Weich 2002; Engeström & Ahonen 2005, 1. Sosiaalisen pääoman käsitteen kohdalla on tietysti aiheellista pohtia, tuoko käsitteen käyttö jotain lisäarvoa verrattuna kauemmin yhteiskuntatieteissä käytössä olleisiin käsitteisiin kuten vaikkapa sosiaaliset verkostot tai luottamus. Ilmonen 2004; Ilmonen ja Jokinen 2002. Tähän liittyen on huomautettu, että talouden kielen ottaminen osaksi yhteiskuntatieteitä tuo mitattavan hyödyn argumentit inhimillisten suhteiden tutkimukseen, jolloin tutkimus saavuttaa helpommin julkisen oikeutuksensa. Forsander 2002, 59–60.

392 Ruuskanen 2011. Sosiaalisesta pääomasta ja terveydestä ks. esim. Baum ja Ziersch 2003; Lomas 1998. Sosiaalisesta pääomasta ja mielenterveydestä ks. esim. Henderson ja Whiteford 2003. Väestön sosiaalisesta pääomasta ja sen yhteydestä kansanterveyteen ks. esim. Hyypä 2004; Iisakka 2006; Nieminen et al. 2010; McCulloch 2001.

Yhteisön voimavarojen vahvistuessa myös yksilön voimavarat vahvistuvat ja yksilön tunne vaikutusmahdollisuuksiensa lisääntymisestä voimistuu. Tämä sosiaalinen hyvinvointi saattaa siten vaikuttaa koko yksilön elämänhallintaan. 76-vuotias naisvastaaja Varpaisjärveltä esittää tervehtimisen ”kivaa vaikutusta” vastauksessaan seuraavasti:

Eehän siitä tulis nyt mittää jos kaekkia tervehtis kun tiällä on kaupungissa on niin paljo nuita vastaantulevia ja myöten mänöviä jos kaekkia ruppees käestä pittäen tervehtimää vuan kivan vaekutuksen tekköö yksineläjälle jos joku hymyillen vastaa ja sanoo vielä että halataan kun ens kerran tavataan ³⁹³

Firth huomauttaakin, että vastaantulevan tuntemattoman henkilön suorittamaa tervehdyselettä ei tulisi tulkita niinkään tuttavallisuuden osoitukseksi, vaan eleen tarkoitus on saattaa henkilöt nimenomaan sosiaaliseen yhteyteen. Vastaamalla tervehdykseen muukalainen voi osoittaa olevansa vailla aggressiivisuutta.³⁹⁴ Tähän sosialisatioon viittasin jo luottamuksen ja kättelyn suhdetta tarkastellessani. Sosiaalisen pääoman yhteydessä tämä sosiaalinen yhteys on syytä ymmärtää laajempänä ilmiönä. Esimerkiksi tuntemattomien tervehtiminen voi tuottaa kaikkein ohuinta sosiaalisen pääoman muotoa yksilöiden välille, mutta silti sillä on yhteisölle suurta merkitystä. 82-vuotias naisopettaja Tampereelta kertoo vastauksessaan sosiaalisesta yhteydestä seuraavasti:

Maantiellä tavatessa vieraita sanottiin ennen: ”Hyvät huomenet” tai ”hyvvee päevee” tai ”hyvvee ilto”. Vastaus oli samantapainen. Tuntemattomiakin vastaantulijoita tervehdittiin. Tapa oli mielestäni kaunis. Se oli kuin luottamuksen osoitus, että kaikki tässä ollaan tuttuja saman tien kulkijoita. Tapa on säilynyt esim. sellaisella syrjäisellä kylällä kuin Suomenjoen Vehvilänkylällä näihin päiviin saakka.³⁹⁵

Luottamuksellisten verkostojen sidosten voidaan katsoa olevan sitä vahvempia mitä pienemmästä yhteisöstä on kyse. Vaikka sosiaalisen pääoman määrällinen tarkastelu on haastavaa, eikä sitä voida liittää aina taloudelliseen pääoman käsitteeseen, voidaan esimerkiksi yksinäisyys nähdä arkiarjattelussa köyhyytenä. Sosiaalisten verkostojen puuttuminen käsitetään tällöin yhdeksi köyhyyden muodoksi.³⁹⁶ Tällaiseen sosiaaliseen verkostoon liitettynä kättely saa merkityksensä yhteisöllisyyden vahvistajana, mikä näkyy vaikkapa turkulaisen kirkkokuoroseniorilaisen vastauksessa. Miehen yhteisönä on seurakunta, jossa hän toimii:

Meitä on vielä toiminnassa 40–50 entistä kirkkokuorolaista, joita pyrin tervehtimään kädestä pitäen kuoroharjoituksiin tultaessa ja lähdetäessä. – – Kyllä joskus tervehdin eri tilaisuuksissa aivan vierestä vieressä istujaa kädestä, jopa kirkonpenkissäkin.³⁹⁷

Edellä kuvatun kaltainen kättelyn yhteisöllisyyttä vahvistava funktio tulee esiin erityi-

393 MV: K33/482.

394 Firth 1974, 31.

395 MV: K33/702.

396 Yli-Parkas 2012. Sosiaalinen pääoma eksplisiittisesti viittaa arvoon sosiaalisissa suhteissa. Putnamin mukaan sosiaalisten verkostojen arvo on siinä, että ne voivat lisätä tuottavuutta. Putnam 2000, 18.

397 KTL1: 8.

sesti silloin, kun henkilö kokee jäävänsä yhteisön ulkopuolelle kättelemättömyyden vuoksi. 61-vuotiaalla naistoimittajalla on kokemus tilanteesta, jossa kättely olisi voinut auttaa luomaan yhteisöllisyyttä.

Nykyisellä asuinpaikkakunnallani olen ollut kolme vuotta... en tunne ketään seurakunnasta... äskettäin olin muistoseuroissa... siellä kaksi pappia... kumpikaan ei tullut juttelemaan eikä kättelemään tuntematonta seurakuntalaista.³⁹⁸

Edellä mainittu tilanne on jäänyt vastaajalle mieleen, ja hän on kiinnittänyt kättelemättömyyteen huomiota ehkä toivoen, että hänet käteltäisiin ja otettaisiin vuorovaikutukselliseen yhteyteen. Kättely olisi saattanut olla hänelle merkki hyväksynnästä ja luottamuksesta. Seurakunnat ja kirkollinen toiminta on usein koettu erityisen voimakkaasti yhteisöllisiksi, jolloin sen parissa toimivilta ammattilaisilta myös odotetaan yhteisöllistä toimintaa ja yhteenkuuluvuuden osoittamista.³⁹⁹ Uskontoon liittyvän toiminnan onkin todettu nivoutuvan erityisen vahvasti sellaiseen symboliseen koskettamiseen, jonka avulla yksilö liitetään yhteisöllisyyteen.⁴⁰⁰

Tervehtimisen funktion kautta kättelyn merkitys on nimenomaan yhteisöllisyydessä ja sellaisessa näkymättömässä sosiaalisessa pääomassa, joka liittyy kättelijät toisiinsa. Kättely tekee tuntemattomista tunnettuja koskettamisen ja henkilökohtaisen huomioimisen avulla. Tämän merkityksen saavuttaakseen kättely ei edellytä tietoja toisesta henkilöstä tai syväluotaavaa henkilöhistoriaa.⁴⁰¹

Kättely sosiaalisena työkaluna

Tässä luvussa olen osoittanut, että sosiaalista tervehtimiskäyttäytymistä voidaan jossain määrin selittää evoluutiossa kehittyneen, ruumiillisen ihmisen neurobiologisten rakenteiden avulla. On perusteltua ajatella, että aivot muodostavat aistihavaintojen perusteella käsityksen muiden yksilöiden toiminnasta, motiiveista ja tunnetilasta. Aivojen otsalohkon pohjaosa säätelee käyttäytymisen vallitsevien (opittujen) normien mukaisesti. Juuri tällä niin kutsutulla Brocan alueella sijaitsevat peilisolut, jotka aktivoituvat henkilön itsensä liikkeessa ja henkilön havaitessa toisen henkilön suorittaman liikkeen. Tämän järjestelmän on katsottu olevan keskeinen monissa sosiaalisen kanssakäymisen muodoissa.⁴⁰²

Käyttäytymisgenetiikka lähtee kuitenkin ajatuksesta, että yksilön kehityshistorian aikana sekä geneettisiin tekijöihin että neurosystemiin vaikuttaa paitsi eliön fysiologinen kehityshistoria solutasolta laajempien järjestelmien tasolle niin myös sosiaalinen ja fyysinen ympäristö.⁴⁰³ Geenit-aivot-käyttäytyminen -yhteys on epäilemättä perustavanlaatuinen, koska geenit vaikuttavat siihen millaiset aivot ja sitä kautta hormonaal-

398 MV: K33/480.

399 Ks. esim. Mantere 1995, 29. Suomen evankelisluterilaisen kirkon arvoihin sisältyy yhdessäolon ajatus: ”Kirkon tarkoitus on kutsua ihmisiä armoon perustuvaan yhdessäoloon ja elämän jakamiseen. Kirkomme työn strategisia arvoja ovat vastuullisuus ja oikeudenmukaisuus.” *Ihmisarvo ja hyvinvointi* Suomen ev.-lut. kirkon internet-sivu.

400 Chidester 2005, 50–51.

401 Ahosen ja Engeströmin mukaan sosiaalista pääomaa ei aina pidä ymmärtää ainoastaan jonakin abstraktina verkostona toimijoiden välisissä suhteissa. Heidän näkemyksessään sosiaalinen pääoma voi olla juurtunut tiettyihin materiaalsiin rakenteisiin ja tuotteisiin, mukaan lukien ihmisten materiaalisuus ruumiillisina toimijoina. Ahonen & Engeström 2005, 1.

402 Soinila 2011, 63.

403 Anholt & Mackay 2010, 1.

linen säätely ja hermosto eliölle muodostuvat. Mutta yhteys on molemminsuuntainen. Toisaalta hormonituotantoon vaikuttaa geenien säätely, mutta myös sosiaalinen vuorovaikutus voi saada aikaan muutoksia hormonituotannossa eli eliön fysiologiassa ja käyttäytymisessä. Hermosto säätelee rauhasia, mutta myös rauhasista tulee informaatiota keskushermostolle. Feromonit ovat tästä hyvä esimerkki.⁴⁰⁴

Petri Ylikosken ja Tomi Kokkosen sanoin kaikki biologinen tutkimus ei ole evoluutiobiologiaa. Evoluutiiviseksi tarkasteluksi tutkimus muuttuu vasta, kun katsotaan näiden mekanismien evoluutiivisia tehtäviä tarkemmin.⁴⁰⁵ Näin ollen esimerkiksi kättelyn mahdollisesti aikaansaamien aivoalueiden aktivoitumisen tai hormonaalisten muutosten tutkiminen ei sinällään vielä ole evoluutiivista tutkimusta. Mutta kättelyn merkityksiä voidaan lähestyä myös evoluutiivisiin vaikutuksiin liittyvänä ilmiönä. Ensinnäkin kosketukseen liittyvällä tuntoaistilla ja hermoston mekanismeilla on biologinen perustansa, ja nämä sensomotoriset valmiudet ovat luonnon historian kehityksessä geneettisesti määräytyneitä. Kädet ovat siis anatomialtaan ja fysiologialtaan tarttumiseen sopivia. Koko kättelyeleen edellytys on se, että kädet ovat evoluution kuluessa ja ihmisen pystykävelyn myötä vapautuneet käytettäviksi eri tarkoituksiin. Käsien onkin sanottu olevan kulttuurin rakentamisen ”kätevimpiä työkaluja”.⁴⁰⁶ Käsien evoluutio on ollut edellytys tietynlaisen kulttuurin syntymiselle, ja nykyisen kaltaiseen käsien käyttöön perustuva kulttuuri sellaisenaan on evoluution tuote.⁴⁰⁷

Toiseksi kulttuuri tuottaa sopeumia ja toimii valintaympäristönä geneettiselle evoluutiolle eli inhimillisille taipumuksille. Ilman tätä geneettistä sopeutumista kulttuuri kulttuurintuotteineen ei olisi nykymuodossaan mahdollinen. Tällä tarkoitetaan sitä, että ajan kuluessa ympäristö on tuottanut inhimilliseen kognitioon esimerkiksi sellaisia geneettisiä sopeumia, joiden ansiosta kommunikaatio on tullut tehokkaammaksi ja ylipäättään osallistuminen kulttuuriseen yhteisöön on tullut mahdolliseksi.⁴⁰⁸

Geneettiseen sopeutumiseen kuuluu yksilön sopeutuminen käyttämään sosiaalisia normeja. Tervehtimisen oppiminen on edellyttänyt kykyä oppia tervehtimisenkaltaisia sosiaalisia taitoja. Kyky käyttää tällaisia sosiaalisen kanssakäymisen työkaluja vaikuttaa lopulta pitkällä aikavälillä yksilöiden sopeutumiseen ja selviytymiseen. Kulttuurissa ympäristössä kyky käyttää hyväkseen normien kaltaisia kulttuurintuotteita antaa etuja, jotka näkyvät yksilön kelpoisuudessa, ja tämä ohjaa kognitiivisten kykyjen evoluutiota.⁴⁰⁹

Mutta voidaanko kättelystä erottaa evoluutiivista tehtävää? Voidaanko sosiaalista tervehtimiskäyttäytymistä laajemmin selittää sopeutumisella? Jos ihmisen ominaisuutta tervehtiä ja sen suhdetta sosiaalisten suhteiden luomiseen ja säilyttämiseen halutaan selittää sopeutumisen kautta, on esitettävä sopeutumisselitys. Sopeutumisselitys on

404 Anholt & Mackay 2010, 185–186.

405 Ylikoski & Kokkonen 2009, 175.

406 Vuorisalo 1989, 62.

407 Kulttuuri itessään on evoluution tuote, mikä tarkoittaa sitä, että ihmisen valmius sosiaaliseen oppimiseen ja kykyyn toimia kulttuurissa on syntynyt luonnonvalinnan tuloksena. Ylikoski & Kokkonen 2009, 231. Kieli on yksi esimerkki kulttuurin ja biologian evoluutiivisesta vaikutuksesta. Fyysisen evoluution biologiset valmiudet mahdollistavat kulttuurisen ja sosiaalisen kielen oppimisen. Vaikka kielen evoluution yksityiskohdat eivät ole täysin selviä, niin juuri puhutun kielen ilmaantuminen ihmisen kehityshistoriaan näyttäisi erottavan eläinten ja ihmisten sosiaalisen toiminnan toisistaan. Symbolisten ilmausten tietoinen käyttäminen kehittyi todennäköisesti miljoonia vuosia sitten, mutta vasta nykyihmisen ilmaannuttua 200–300 tuhatta vuotta sitten tapahtui nykykielten foneemien tuottamiseen tarvittava fyysinen evoluutio. Helkama, Myllyniemi & Liebkind 2001, 53–55.

408 Baumeister 2005, 6. Kielen oppimisen ja käytön sujuvoituminen on geneettinen sopeuma. Kieli voidaan nähdä kulttuurisena sopeutuneena biologisiin valintapaineisiin, sillä se mahdollistaa tehokkaamman kommunikaation. Ylikoski & Kokkonen 2009, 86.

409 Ylikoski & Kokkonen 2009, 232–233.

historiallinen hypoteesi siitä, miten selitettävä ominaisuus on muokkautunut nykyiseen muotoonsa ja yleistynyt populaatiossa. Ominaisuus on siis vastannut johonkin tiettyyn sopeutumishaasteeseen.⁴¹⁰

Mihin sopeutumishaasteeseen kättely sitten voisi vastata? Luonnonvalinnan on todettu suosivan ominaisuuksia, jotka tekevät kantajastaan kelpoisemman. Valinta koskee myös sosiaalisen käyttäytymisen ominaisuuksia. Sosiaalista käyttäytymistä tarkasteltaessa käytetään usein käyttäytymisstrategioita, joissa nähdään erilaisia kustannus- ja hyötysuhteita. Käytännössä käyttäytymisstrategiat tarkoittavat sitä, että populaatiossa jonkin strategia on vallitseva, mutta kelpoisempien strategioiden osuus voi kasvaa populaatiossa.⁴¹¹ Erityisesti evoluutiopsykologit ovat painottaneet juuri sosiaalisten haasteiden merkitystä ihmisen kognitiivisessa evoluutiossa.⁴¹²

Voitaisiin siis ajatella, että toisiaan tervehtivät yksilöt ovat sopeutuneet noudattamaan sosiaalisen kanssakäymisen normeja. Tervehtimistoiminta näyttäisi olevan hyödyllistä sekä yksilölle että yhteisölle. Esimerkiksi eläinten tervehtimiskäyttäytymisen on todettu edistävän ryhmäytymistä ja yhteistyötä.⁴¹³ Luottamukselliseen toimintaan, yhteistyöhön ja avunantoon kykenevät yksilöt yksinkertaisesti selviytyivät paremmin.⁴¹⁴ Ne yksilöt, jotka ovat luoneet ja säilyttäneet turvallisia, sosiaalisia suhteita, ovat saaneet myös yhteisöltä suojaa ja lisääntyneet populaatiossa. Ja ne yksilöt, jotka ovat kyenneet yhteistoimintaan kehittämällä luottamusta, ovat niin ikään saavuttaneet suurimman kustannus- ja hyötysuhteen.⁴¹⁵ Yhteistoiminnan ja hyvän sosiaalisen vuorovaikutuksen populaatiot olisivat siis sopeutuneet valintaympäristöön parhaiten, sillä tietynlainen sosiaalinen vuorovaikutus on hyödyttänyt yksilön kelpoisuutta.⁴¹⁶

Näin ollen kättelyäkin voitaisiin selittää yhteisöllisyyden ja yhteistyön hypoteesin avulla, sillä ihminen on erittäin yhteistoiminnallinen olio.⁴¹⁷ Kättely luottamusta herättävänä eleenä voidaan nähdä yhteistoiminnallista käyttäytymistä tukevana toimintana. Tervehtimisen ilmaantuminen olisi näin ollen ominaisuus, joka vastaisi sosiaalisen vuorovaikutuksen ja myös yhteistoiminnan haasteeseen, ja olisi vaikuttanut lajin säilymisen olosuhteisiin. Tämän selityksen mukaan luonnonvalinta siis suosisi sellaista käytöstä, jossa suhtaudutaan tuntemattomaan varovaisesti epäillen, mutta solmitaan tutustumisen jälkeen luottamuksellisia suhteita ja huomioidaan muita yhteisön jäseniä esimerkiksi tervehtimällä.

Kuten Ylikoski ja Kokkonen huomauttavat, sopeutumisselitys ei tarkoita sitä, että kyseinen ominaisuus edistäisi eliön evolutiivista menestystä juuri tällä hetkellä. Toisaalta vaikka ominaisuudesta olisikin hyötyä, se ei tarkoita, että sen nykyinen tehtävä olisi sama kuin mihin se aiemmassa evoluution vaiheessa on sopeutunut. On muistettava, että ominaisuuden nimeäminen sopeumaksi voi olla yksinkertaistavaa ja harhaanjohtavaa, sillä sopeutuminen tapahtuu aina jonakin aikana ja suhteessa johonkin ympäristön

410 Ylikoski & Kokkonen 2009, 108.

411 Ylikoski & Kokkonen 2009, 117–118.

412 Ylikoski & Kokkonen 2009, 117, 221–222.

413 Smith et al. 2011.

414 Bateson 1988, 14–15, 18–19.

415 Bateson 1988, 14–20. Ks. esim. Bonanni, Valsecchi ja Natoli 2010.

416 Esimerkiksi altruistinen sosiaalinen käytös voi aiheuttaa yksilölle kustannuksia, mutta se voi myös synnyttää epäsuoraa kelpoisuushyötyä esimerkiksi jälkeläisten tuottamisen muodossa. Anholt ja Mackay 2010, 186. Turner esimerkiksi viittaa sosiaalisen vuorovaikutuksen mekanismien kohdalla ihmisevoluutioon. Hänen mukaansa inhimillisen vuorovaikutuksessa tapahtuva aseointi ja kategorisointi ovat kehittyneet, jotta ihminen säilyisi ympäristössään toimintakykyisenä. Turner 2002, 41.

417 Reich 2011.

asettamaan haasteeseen. Ominaisuuteen vaikuttavat monet tekijät kuten ympäristö ja yksilönkehityksen rajoitteet.⁴¹⁸

On selvää, että kättelyn selittäminen pelkän evolutiivisen tarkastelun avulla ei yksinkertaisesti ole mahdollista, koska ihmisen lajityypillisten sosiaalisten ominaisuuksien ilmaantumisesta ei tiedetä riittävästi.⁴¹⁹ Vielä vähemmän voisın antaa kättelylle tosiasiallista sopeutumisselitystä tai sopeutumishistoriaa tämän oman tutkimuksen aineiston avulla. Edes kättelyyn sisältyvä koskettaminen ja sen aikaan saamat fysiologiset vaikutukset eivät saisi aikaan luottamusta, sosiaalista pääomaa tai kättelyettä ylipäättään. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö kättelyn syvästä historiasta nousevista merkityksistä voisi keskustella ihmisen kehityshistoriaan ja kädellisyyteen liittyvinä asioina. Kokkosen ja Ylikosken ajattelua soveltaen näen, että pitkän ajan kuluessa evoluutio on tuottanut sellaisia psykologisia prosesseja, jotka ovat toimineet sopeutumisympäristönä sosiaalisen kanssakäymisen muodoille kuten tervehtimiskäyttäytymiselle.⁴²⁰ Näin nähtynä kättelyn kontekstiksi muodostuu ihmiselle pitkän aikavälin aikana kehittyneet neurofysiologiset sopeumat, joihin kättelyn viestinnällisyys syvän historian tasolla perustuu. Evolutiiviseen keskusteluun liitettynä kättely on ikään kuin kulttuurintuote ja sosiaalisen kanssakäymisen työkalu, joka on saanut muotonsa ihmisten kulttuurisissa käytännöissä.

Kolmas tapa nähdä kättely suhteessa evolutiivisiin vaikutuksiin onkin todeta kulttuurin muokkaavan biologisia yksilönkehitysprosesseja.⁴²¹ Tällä tarkoitetaan sitä, että sosiaalisesti opitut asiat kuten vaikkapa tervehtimiskäytännöt välittyvät sukupolvelta toiselle. Tällöin kulttuuri muokkaa yksilön kokonaisuutta kelpoiseksi. Elinympäristö vaikuttaa siihen, millaiseksi ilmiasu muokkautuu. Ominaisuudet periytyvät silloin fenotyypin tasolla. Tällaisesta fenotyypisistä sopeutumisesta käytetään käsitettä kulttuurirevoluutio.⁴²² Vaikka siis käsien biologiset mekanismit olisivatkin yksilönkehityksen apuna, tosiasiasa yksilön kehittyminen esimerkiksi kätteleväksi yksilöksi on joustava prosessi, johon myös ympäristötekijät vaikuttavat olennaisesti. Sosiaalisia käyttäytymismuotoja voidaan siis pitää pitkälti opittuina muotoina, joiden avulla yksilöt tai ryhmät hallitsevat ympäristön tarjoamia voimavaroja.⁴²³

Kättelyn syvän historian huomioon ottamalla olen halunnut osoittaa, että lähteestä itsestään nouseville erilaisille kokemuksille voidaan etsiä ymmärtämystä erilaisista tekijöistä. Tällöin voidaan myös etsiä syitä siihen, miksi tietyt merkitykset nousevat,

418 Ylikoski & Kokkonen 2009, 108.

419 Ylikoski & Kokkonen 2009, 116, 123. Sopeutumiselityksenä voitaisiin yhtä hyvin esittää esimerkiksi hypoteesi, että tervehtimisen yhteydessä paljon koskettelevat yksilöt ovat selviytyneet populaatiossa parhaiten, koska he ovat mikrobin vaihdon myötä muutuneet taudinaiheuttajille vastustuskykyisiksi. Tästä keväällä 2012 esitetystä huomiosta kiitän Turun yliopiston lääketieteellisen mikrobiologian ja immunologian tutkijoita, erityisesti tutkija Jukka Hytöstä.

420 Ylikoski & Kokkonen 2009, 234.

421 Baumeister 2005, 6.

422 Ylikoski & Kokkonen 2009, 233. Tuomi & Kylämäki 1989, 26–32. Kulttuurin evoluution voidaan todeta tarkoittavan kulttuurissa tapahtuvaa ajallista muuttamista ja sen esittämistä. Englannin kielessä sana evoluutio tarkoittaa yleisesti ajassa tapahtuvaa muuttamista, mutta käytännössä alkuperäinen latinankielinen termi *evolutio* on viitannut kirjakäärön auki kierittämiseen ja lukemiseen. Kulttuurin muutosta tutkivat useat eri tieteenalat omista näkökulmistaan – myös kulttuurihistoria. Laaksonen, Vuorisalo & Laiho 1989, 143. Kulttuurin kompleksisuus ja biologinen evoluutio yhdistyvät kulttuurirevoluution teoriassa, jossa evoluutioteoriaa sovellettiin kulttuuriin. Kulttuurirevoluution teoriassa biologisen evoluution ja kulttuurisen evoluution prosesseja tarkastellaan tällöin näennäisesti samankaltaisina prosesseina; kulttuurissa tapahtuu samanlaista muuntelua ja valikoitumista kuin luonnossa. Kulttuurirevoluution teorian mukaan kulttuuri muuttuu aivan kuten luontokin, ja tässä muutosprosessissa perusyksikkö on kulttuurirevoluution geeni eli meemi. Memetiikka on englantilaisen biologin Richard Dawkinsin populaatiogeneetikän käsitteitä käyttämä evoluutioteorian sovellus. Ks. tarkemmin esim. Dawkins 2006 (1976); Boyd & Richerson 1985; Blackmore 2000. Memetiikan ongelmista ks. esim. Ylikoski & Kokkonen 2009, 280–292.

423 Geneettisestä säätelystä ja yksilönkehityksestä ks. esim. Tuomi & Kylämäki 1989, 26. Kamppinen & Salo 1989, 49.

voimistuvat tai heikentyvät tietyssä aikana tietyssä sosiokulttuurisessa tilanteessa.⁴²⁴ Sosiologi William Sewellin mukaan ajatus erilaisten ajallisten kerrostumien samanaikaisuudesta johtaa myös selittämisen heterogeenisyyteen. Samaa ilmiötä voidaan selittää eri näkökulmista.⁴²⁵ Juuri tästä selitysten heterogeenisyydestä erilaisten kättelymerkitysten etsinnässäkin on kyse. Tässä luvussa olen voinut spekuloida syvästä historiasta kumpuavilla kättelyn merkityksillä, jotka voisivat auttaa ymmärtämään ihmisen kättelykäyttäytymistä. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan kättelyn ilmaisua ja säätelyä tapakulttuurin kontekstissa.

424 Toews 1987.

425 Sewell 2005, 10.

3 KÄTTELY TAPANA

3.1 Tapakulttuurin säätelemä kättely

Muutoksia? Ketä kiinnostaa.⁴²⁶

Koululainen kommentoi yllä lyhyesti kysymystä kättelyn muuttumisesta. Tälle 15-vuotiaalle miespuoliselle vastaajalle kättelyssä tapahtuneet muutokset näyttäytyivät vastaushetkellä epäkiinnostavia, kenties jopa vaikeilta hahmottaa. Tutkijan näkökulmasta kättelyilmiön muutokset ovat kuitenkin kiinnostavia. Seuraavassa luvussa pohdin sitä, miten kättely on muuttunut suomalaisessa tapakulttuurissa 1800-luvulta 2000-luvulle. Käsittelen sellaista ajallista tasoa, jossa kättely saa merkityksensä melko hitaiden, mutta havaittavissa olevien muutosten kautta. On huomattava, että myös tällä tasolla voidaan puhua pitkästä aikavälistä, jolla tarkoitetaan suhteellisen pitkällä aikavälillä tapahtunutta muutosta. Koska nämä muutokset ovat kuitenkin selkeämmin erotettavissa kuin erilaiset luonnon- tai maantieteelliset prosessit, niiden voidaan katsoa kuuluvan muulle kuin erittäin hitaasti muuttuvien prosessien tasolle.

Sosiologi Jonathan Turner on ihmisten välistä vuorovaikutusta koskevissa tutkimuksissaan erotellut kohtaamisissa vaikuttavia eritasoisia sosiokulttuurisia tekijöitä. Turner näkee, että koska ihmisten järjestäytyminen toimimaan yhdessä on synnyttänyt eritasoisia sosiaalisia järjestelmiä, on niiden vaikutukset otettava huomioon myös yksilöiden välisessä toiminnassa. Turner käsittelee vuorovaikutustilannetta erittelemällä siitä makro-, meso-, ja mikrotason muuttujia. Mesotasolle hän nostaa institutionalisoituneet yhteiskunnan alueet, jotka ovat kulttuurisessa yhteistoiminnassa rakentuneita.⁴²⁷

Tutkimuksessani Turnerin mesotasoa vastaa kättelytavan taso, jolla tarkoitan erityisesti kättelytapojen ja tapakulttuurin muodostumiseen ja muuttumiseen vaikuttaneita tekijöitä. Kättelytavan tai -käytännön tasolla on kyse muutosrytmeistä, jotka syntyvät yksilöiden sovittaessa toimintaansa yhteen yhteisössä. Tapakulttuurin muutosten erotelut näkyvät myös vastaajien kättelyä ja tervehtimistapoja käsittelevissä kirjoituksissa. Vuonna 1915 syntynyt lomittaja Sääksmäeltä kuvailee tapakulttuurin ajallista muutosta vastauksessaan 1980-luvulla näin:

Vertaillenani entisen ajan tervehtimistyylä nykyiseen, tuntuu siltä kuin tervehtiminen olisi tullut tuttavallisemmaksi ja myöskin, että se on kuin jäämässä vähempään käyttöön. – – Jossain ”kaupunkilaiherraväkien” kesken näytti olleen jonkun verran suokottelua, maalla tapaa pidettiin ”ryssäläisenä”, ei ollut tapana. Lapset opetettiin nii-aamaan kumartamaan ja nappaamaan nilkkoja yhteen. Näitä tapoja en ole nähnyt enää

426 KTL1: 132.

427 Turner on aiheellisesti huomauttanut, että ihmisten vuorovaikutusta ei yksinkertaisesti voi tutkia ilman tietoa siitä, miten heidän sosiaaliset suhteensa kulttuurisesti ovat järjestäytyneet. Tässä tarkastelukulmassa sinänsä ei ole Turnerin mukaan mitään uutta. Turner 2002, 30–34. Myös Elias on korostanut sosiaalisten ”rakenteiden” tutkimista samanaikaisesti yksilön toiminnan kanssa. Elias 2000, 455. Vaikka näiden tekijöiden erottaminen kättelyn todellisesta tapahtumahetkestä voi olla vaikeaa, olen tehnyt tällaisen erotelun tarkastelemalla yksilön ”mentaalista tilaa” ja turnerilaisittain ymmärrettyä mikrotasoa tarkemmin lyhyen keston tasolla luvussa 4.

40 vuoteen. Nyt opetetaan lapset tiellä vastaan tulevia haistattelemaan tai yrittämään kaataa heidät mopojen alle, etenkin vanhemmat ja raihnaisemmat. Onhan sekin varmaan ajan tapoja. Nyt se aika varmaan siirtyy historiaan, joskus ihmetellään tapaa.⁴²⁸

Vaikka vastaajan kuvaus vastaushetken tapakulttuurista on jokseenkin lohduton, kertoo se kuitenkin siitä havainnosta, että tavat muuttuvat ajassa ja paikassa ja että tulevat sukupolvet voivat ihmetellä aikoinaan vallinneita tapoja. Ihmettely on sitä helpompaa, mitä selkeämmin totutusta tapakulttuurista poikkeavia tapoja ja käytännöistä poikkeamia muistellaan.⁴²⁹ Tämä pätee myös kättelyn erontekojen huomaamiseen ja muisteluun. Toisille kättely näyttättyy jokapäiväisenä ja sitä kautta huomaamattomana tervehdysleenä, jolloin sen muistelu voi olla hankalaa. Arkipäivän käytäntöjen tiedostaminen ja niistä kirjoittaminen vaatii nimittäin muistin ponnisteluja. Mutta mikäli kättely poikkeaa jotenkin arkisista käytännöistä, myös sen muistelu on helpompaa. Nämä poikkeamat ja eronteot ovat yhtä tärkeitä kuin arjen käytännöistä kertominen.

Tapakulttuurin muutokseen liittyvää kättelyn merkitysten etsintääni onkin ohjannut erojen tekeminen kättelyilmiön eri ulottuvuuksista. Olen ottanut erontekemisen työkaluikseni kättelyn ajalliset, paikalliset ja sosiaaliset ulottuvuudet, jotka määrittävät kättelyilmiön sijoittumista ja leviämistä tapakulttuurissa.⁴³⁰ Ajallisella ulottuvuudella tarkoitan niitä muutoksia, joita tutkimusajankohdan sisällä kättelyn esiintyvyydessä on havaittavissa. Tapakulttuurin muutokset ovat usein hitaita, mutta pitkällä aikavälillä jonkin tavan kehittämisessä voidaan havaita eroja tai yhtäläisyyksiä. Vaikka ajallisesti pitkä tutkimusajankohta tekee kontekstualisoinnista erityisen haasteellisen, jäisivät mielestäni ilman pidemmän ajan tarkastelua tietyt merkitykset löytämättä. Koska kättely ei ole myöskään tullut 1800-luvun Suomeen mitenkään ”tyhjästä”, olen lyhyesti viitannut kättelyilmiön taustaan sekä kättelyn ja muiden eleiden suhteeseen.

Kättelyssä on läsnä paitsi kerrostumia eri aikakausilta myös eri paikoista. Paikallisen ulottuvuuden tarkastelun kautta avaan sellaisia kättelyn merkityksiä, joita se saa paikkaan liitettynä. Kättelyn paikallisuuden moniulotteisuutta lisää se, että kättelijät ovat vuorovaikutuksessa paitsi ajassa ja paikassa myös toistensa kanssa; kättely on jatkuvassa liikkeessä. Sosiaalisen ulottuvuuden avulla tarkastelenkin niitä merkityksiä, joita kättelyllä on vuorovaikutuksessa yhteisöjen sisällä ja välillä. Sosiaalisella ulottuvuudella en tarkoita niinkään psykologista yksilön mieltä, johon palaan tarkemmin luvussa 4, vaan pikemminkin yhteisön säätelemää sosiaalista tilaa, jota määrittävät esimerkiksi sellaiset tekijät kuin sosiaaliryhmä, sukupuoli ja ikä. Sosiaalisen ulottuvuuden ymmärtämisen avain on tapakulttuurin harjoittaman säätelyn ymmärtäminen. Tätä säätelyä tarkastelen seuraavaksi.

Tapakulttuurin muodostuminen

Kun kättelemiselle kysytään perusteita, voi niiden esittäminen olla hankalaa.⁴³¹ Erityisesti nuoret eivät osaa tai halua eritellä kättelyn funktiota sen tarkemmin. 15-vuotias

428 MV: K33/540.

429 Ukkonen 2000, 73.

430 Kulttuurintutkimuksessa juuri erojen tekeminen on olennaista tutkimusta ohjaavalle ajattelulle. Junkala 2000, 98.; ks. myös Clifford 1986, 2–3. Antropologiselle tutkimusotteelle on ominaista juuri erojen ja yhtäläisyyksien etsiminen vertailujen avulla. Virtanen 1999, 16–18.

431 KTL1: 153.

miespuolinen vastaaja on vastauksessaan sitä mieltä, että kättelyä harrastetaan ”muuten vaan”.⁴³² Hieman kriittisempi äänenpaino on 14-vuotiaalla koululaisella, joka kertoo ihmisten kättelevän, koska ovat ”tyhmiä”.⁴³³ 15-vuotias naispuolinen vastaaja taas kutsuu kättelyä ”yleiseksi päänäpintymäksi”.⁴³⁴

Kättelyn perustelemisen vaikeus saattaa liittyä kättelyn tavanomaisuuteen ja tapakulttuurin toimintaan. Tapa on jotakin, jota ei huomata ja jota on vaikea määrittää. Määrittelyn vaikeus voi saada koko kättelyaiheen näyttäytymään ”tyhmänä” tai tarpeettomana. Toisaalta kättelyä kuvaillaan tavaksi tai tottumukseksi, ja kädenantoa pidetään kohteliaan ihmisen hyvänä tapana. Kättely liitetään vastauksissa hyvään käytökseen.⁴³⁵ 14-vuotias turkulaisnuori kertoo kättelyn olevan ”meidän kulttuuria”.⁴³⁶ 15-vuotias miespuolinen koululainen taas tekee eroa tavan ja kulttuurin välillä kirjoittaessaan, että toisille kättely on tapa ja toisille kulttuuriasia.⁴³⁷ Vastaaja viittaakin kättelyyn sellaisena kulttuurisena tekijänä, joka määrittää esimerkiksi etnisen ryhmän kulttuuri-identiteettiä. Mutta tosiasiaa tavat ja kulttuuri sellaisinaan eivät ole erotettavissa toisistaan, vaan tavat ovat olennainen osa kulttuuria.

Näennäisestä pysyvyydestään huolimatta tavat ovat myös muuttuvia. Tähän seikkaan kiinnitti huomiota esimerkiksi Johannes Häyhä vuonna 1892 kirjoittaessaan ylös havaintoja suomalaisen kansan tavoista:

Yhteisen kansan wanhat tavat ja elämänmuodot ovat nekin tähän kuuluva ala, joka ansaitsee unohtuksesta säilymistä. Niissä esiintyy koko kansan luonto puhtaimpana ja sekin, mitä niissä on muualta lainattua, on vastaanotettaissa kaavailtu kansan luonnon ja käsityskannan mukaan. Rikas ja monipuolinen tämä elämä on, kertomus siitä on sekä huvittava että opettava. Ja etenkin nykyään, milloin nopeasti leviävä kansanvalistus, uudet ajan keksinnöt ja aiwan muutetut kulkuneuvot ynnä muuta asianhaarat aikaan saavat kokonaisen mullistuksen sivistysoloissa, joita oli luultu wakiintuneiksi wuoissadoiksi, kertomukset kansan wanhoista tawoista ovat suuriarvoiset.⁴³⁸

Suomalaisen tapakulttuurin muotoutuminen liittyy laajempaan, länsimaisten tapakulttuurin muotoutumisen muutosprosessiin. Tapakulttuurin normien muotoutuminen on ollut pitkä prosessi, jossa ihmisen tavat ja itsensäätely ovat muuttuneet tapakasvatuksen ja sosiaalistumisen myötä. Vaikka osa näistä normeista liittyy ainakin nykyään julkilau-sumattomiin sääntöihin, on käyttäytymisen sääntöjä kirjattu myös ylös. Ohjeita oikeaan käyttäytymiseen löytyy vuosituhansien takaa niin egyptiläisistä hieroglyfeistä kuin antiikin ajan kirjoituksistakin. Sosiaalisen kanssakäymisen ohjeistuksia löytyy myös esimerkiksi Vanhan testamentin sivuilta.⁴³⁹

Viimeisen viiden vuosisadan aikana eurooppalaiset ovat joutuneet kiinnittämään huomiota tapoihinsa ja käyttäytymiseensä enenevissä määrin. 1400- ja 1500-lukujen aikana Euroopan hovit seremoniallisine ohjeineen alkoivat muotoutua hyvin voimakkaasti. Hovi oli sosiaalisten suhteiden järjestelmä, jossa pakollinen läheisyys ja vas-

432 KTL1: 61. Ks. myös KTL1: 157.

433 KTL1: 170.

434 KTL1: 116.

435 Ks. esim. KTL1: 147, 167, 145, 62, 92, 149, 89, 171, 38, 60, 64; MV: K33/872.

436 KTL1: 94.

437 KTL1: 85.

438 Häyhä 1983, iiv-iv.

439 Korhonen 1996, 21.

tavuoroinen riippuvuus lisääntyivät, minkä seurauksena tarvittiin tapoja määrittämään ihmisten sosiaalisia suhteita.⁴⁴⁰

Käyttäytymisen muutokset eivät usein hitaina ja hajanaisina ole paikannettavissa tiettyyn ajankohtaan tai yksittäiseen tilanteeseen. Uuden ajan alun käytöskirjallisuuden ja kohteliaisuuden historian on kuitenkin katsottu ankkuroituvan Erasmus Rotterdamilaisen teokseen *De civilitate morum puerilium*. Kirja julkaistiin ensimmäistä kertaa Baselissa 1530 ja siitä tuli nopeasti menestys, joka omaksuttiin ohjeistoksi myös kouluihin.⁴⁴¹ Suomessa ensimmäinen käännös *Cullainen kiria nuorucaisten tapain sijwol-lisudest* julkaistiin vanhaksi kirjasuomeksi Turussa vuonna 1670.⁴⁴² Suolahden mukaan tämä Erasmusen kirja oli aikanaan myös Suomessa suosittu koulukirja.⁴⁴³

Monet Erasmusen 1500-luvulla laatimista ohjeista sisältyvät nykykäsitykseen hyvästä käytöksestä. Huomionarvoista on, että kirja ei keskittynyt pelkästään tärkeässä asemassa olevien käyttäytymisen ohjailemiseen, vaan Erasmusen opas oli suunnattu kaikille lapsille, erityisesti pojille. Aiemmat hoville tarkoitetut oppaat eivät perustuneet sosiaaliseen läpinäkyvyyteen, vaan korostivat tiettyjen ryhmien intressejä. Erasmusen mielestä yleisen sosiaalisuuden syntymisen edellytyksenä oli nimenomaan yhteisesti hyväksytyjen eleiden oppiminen.⁴⁴⁴

Sosiologi Norbert Elias on kuvannut länsimaissa 1500–1700-luvuilla tapahtunutta itsesäätelyn kehitystä sivilisaatioprosessiksi. Eliaksen jo 1930-luvulla esittämässä teoriassa on yksinkertaisimmillaan kyse siitä, että ihmisten keskinäisen kanssakäymisen ja erilaisten verkostojen lisääntyessä syntyi tarve ottaa enenevässä määrin muut yksilöt huomioon. Työnjaon eriytyminen sai myös erilaiset ihmiset ja ryhmät entistä riippuvaisimmiksi toisistaan. Tämä kehitys johti yhä tiukentuvaan käyttäytymisen säätelyyn ja sitä kautta tapojen muodollistumiseen.⁴⁴⁵

Käännekohtana tapakulttuurin muodollistumisessa Elias pitää nimenomaan sitä sosiaalisen kontrollin lisääntymistä, jota muodolliset tavat tukivat. Tämä johti siihen, että tietyt toiminnot muuttuivat hävettäväksi ja vain sosiaalisesti hyväksytyt tavat olivat sallittuja. Odottamaton ja spontaani käyttäytyminen muuttui vältettäväksi ja itsekontrollista tuli toivottua. Tätä prosessia on kuvattu niin sanotun ”ensimmäisen luonnon” tukahduttamiseksi ja kontrolloimiseksi. Vähitellen sivilisaatioprosessin myötä itsesäätelystä tuli ihmiselle ”toinen luonto”, jolloin itsekontrolliin ei enää tarvinnut kiinnittää erikseen huomiota, sillä se oli vakiintunut itsestään selväksi toimintatavaksi. Tässä toiminnassa tavat olivat väline tunteiden ja tarpeiden säätelylle.⁴⁴⁶

Tapakulttuuri perustuu siis sekä yhteisön sosiaaliseen kontrolliin että yksilön itsesäätelyyn. Mutta tavat ja käyttäytymisnormit ovat historiallisesti muuttuvia, ja jokainen yhteisö määrittää sen, mikä on sopivaa.⁴⁴⁷ Samalla tämä tarkoittaa sitä, että tapojen muodollisuuden aste voi vaihdella eri aikoina ja eri paikoissa. Kättelyn tuleminen kiinteäksi osaksi tapakulttuuriamme on edellyttänyt kättelyeleen kaltaisen eleen normatiivista hyväksymistä. Hyväksynnän jälkeen kättely on mielletty itsestään selväksi osaksi toimintakulttuuriamme.

440 Chartier 2001, 17–19.

441 Revel 2001, 29–30.

442 Erasmus (1530) 1961.

443 Suolahti 1993, 22.

444 Revel 2001, 30–33.

445 Elias 2000, 116–117. Ks. myös Wouters 2007, 5.

446 Elias 2000, 117, 121; Wouters 2007, 21.

447 Wouters 2007, 11. Ks. myös Mäkelä 1991; Suominen 2013.

Vakiintuneessa kontekstissa normeista poikkeaminen saa yksilön kiinnittämään toimintaan enemmän huomiota. Normeista poikkeava käytös voi olla sosiaalisesti hyväksyttävä, mutta poikkeavuudessaan hyvin hämmentävä, kuten tässä Väinö Linnan romaanista lainatussa katkelmassa:

Jussi tuli. Tietysti ujoudestakin huolestuneena, mutta myös levottomana asian luonnistumisen vuoksi. Kirkkoherra nousi. – Hyvää iltaa... Tervetuloa... Hän ojensi kätensä tervehdykseen, mutta Jussi ei aluksi ymmärtänyt tarttua siihen. Huolimatta kansaomaisuudesta Valleen ei milloinkaan tervehtinyt alustalaisiaan kädestä sen paremmin kuin kukaan muukaan herra Jussin elämänpiirissä. Jussi katsoi silmiään räpytellen kirkkoherran ojennettua kättä, meni aivan hämilleen, ojensi jo sitten kätensä, mutta veti kuitenkin vielä pelokkaasti takaisin. Sitten hän hätäisesti tarttui käteen, siirteli levottomana jalkojaan tavoitellen jonkinlaista kumarrustakin, joka kuitenkin neuvottomuuden vuoksi sekosi epäselviksi ja nykiviksi ruumiinliikkeiksi... Suusta kuului jotain käsittämätöntä: –...nun...nunm...ta.⁴⁴⁸

Kohtauksessa pappilan torppari Koskela on tullut tapaamaan kylän uutta kirkkoheraa ensimmäistä kertaa. Uusi kirkkoherra on tullut Helsingistä ja on edeltäjäänsä ”Valleenia” paljon nuorempi. Linnan kuvauksesta käy hyvin ilmi se, miten yllättävältä ”alustalaisen” mielestä ”herran” ojennettu käsi voi tuntua. Kertomuksessa suhteeseen ehdottava kättely saa torpparin ”hämilleen” ja ”neuvottomaksi”. Kyseessä on totutusta poikkeava käyttäytymisnormi, sillä tekstin mukaan herrojen kättelyyn ei oltu kyläläisten elämänpiirissä totuttu.⁴⁴⁹ Hämmentyminen perustuu ristiriitaan, joka syntyy normatiivisen käyttäytymisen ja siitä poikkeavan toiminnan kohtaamisesta.⁴⁵⁰

Sopivan käytöksen määrittymistä pohditaan myös monissa käytösoppaissa. Historiallisesti määrittävänä ilmiönä sopivaisuus ymmärretään esimerkiksi 2000-luvun alun tapaoppaissa, jossa ”hyvät tavat” kuvaillaan sanapariksi, jolle ”jokainen aika antaa oman sisältönsä.”⁴⁵¹ Eurooppalaista tapakulttuuria tarkastellut afrikkalaissyntyinen Asfa-Wossen Asserate toteaa sivistynyttä käytöstä koskevassa kirjassaan, ettei tapakulttuuria voi käsitellä yhtenäisenä järjestelmänä: käytöstapoihin ei voi soveltaa mitään logiikkaa eikä niitä voi määrittää täsmällisesti. Hän viittaa käytöstapoihin vaikuttaviin tekijöihin kuten historiaan, perinteisiin, uskontoon ja moraaliin. Tapakulttuurin sääntöjä tulee aina soveltaa ja tarkastella näiden eri muuttujien kautta.⁴⁵²

Tapaoppaissa hyvä käytös liitetään nimenomaan kohteliaisuuteen, luontevaan ystävällisyyteen ja tahdikkuuteen. Sopivan käytöksen toteuttamisessa apuna voidaan käyttää tapakulttuurin ohjeiden tuntemista, mutta todellinen oikeanlainen käytös vaatii ky-

448 Linna 2000, 131. Väinö Linnan teossarjaa *Täällä Pohjantähden alla* on kritisoitu sen tavasta antaa harhaanjohtava kuva tavallisen kylän elämänmenosta. Tässä ei kuitenkaan ole tarkoitus ottaa kantaa sen antamaan kokonaiskuvaan, vaan kuvata nimenomaan kättelyä ja sen suhdetta normatiiviseen käyttäytymiseen. Ks. esim. Roos 1987, 24–25.

449 Paitsi että kuvaus on osuva siitä käyttäytymisestä, joka vakiintuneen kontekstin muutoksesta seuraa, voidaan tekstiä tulkita myös siten, että kirjoittajalla on ollut käsitys 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteen maaseudun suurista sosiaaliryhmien eroista, jotka olisivat ohjanneet tuon ajan kättelykäyttämistä. Linnan 1950-luvulla kirjoittamassa tekstissä tasa-arvoista käyttäytymistä on edustanut nuori helsinkiläinen pappi, joka on murtautunut maaseudun sosiaalisen käyttäytymisen raja-aitoja. Tästä ei tietenkään seuraa, että 1800-luvun lopulla olisi ollut näin tasa-arvoisesti toimivia kaupunkilaispappeja.

450 Wood, Quin & Kashy 2002.

451 Malmberg 2001, 7.

452 Asserate 2005, 29–30.

kyä soveltaa sääntöjä ja näiden sääntöjen perustan ymmärtämistä. Näin ollen ulkoisesti opitut tavat eivät korvaa sitä aitoa kohteliaisuutta ja hyvää tahtoa, joka lähtee ihmisen sisimmästä. Ajatus ei sinänsä ole uusi, vaan sen perusta on perinteisessä humanistisessa tapakasvatuksessa, jota myös Erasmus kirjassaan korosti.⁴⁵³ Tämän kohteliaisuuden ja toisten huomioimisen idean voidaankin sanoa kuuluvan muuten jatkuvassa liikkeessä olevan tapakulttuurin ytimeen.

Viitattaessa kättelyyn perinteenä ja hyvänä tapana se saa ensinnäkin merkityksensä hyvien tapojen osoittamisesta.⁴⁵⁴ Menneisyyteen ja pysyvyyteen liittyvän merkityksensä avulla kättelystä tulee silloin rituaalinen käytäntö, joka pitää yllä tapakulttuuria ja osoittaa hyvien tapojen arvostamista. Toiseksi se saa merkityksensä edellä mainitusta humanistisesta perinteestä kumpuavasta tapakasvatuksesta. Kättely on normatiivinen tapakulttuurin ele, jonka funktio nousee sekä perinteestä että toisen yksilön arvostamisen, kunnioittamisen ja välittämisen osoittamisesta. Se on tapakulttuurin sääntö, jota on totuttu noudattamaan ja jonka noudattamista usein tietyssä tilanteessa odotetaan. Sosiologi Erving Goffmanin teoriaan rituaalisesta vuorovaikutuksesta sisältyvä normatiivisuuden ajatus soveltuu hyvin tapakulttuurin sääntöjen tarkasteluun: käyttäytymisen ja kunnioituksen sääntöjen tulee institutionalisoitua, jotta niitä voidaan noudattaa ja ”pelata”. Ilman tällaisia sääntöjä myös yksilön käyttäytymisen arviointi olisi hankalaa.⁴⁵⁵

Yksilö ei opi institutionalisoituneita sääntöjä, ellei niitä hänelle opeteta. Myös kättelytapaan on täytynyt kasvattaa. Kuten luvussa 2 totesin, biologia antaa valmiuden ja kenties tarpeen tervehtiä, mutta sen tapa ja muoto on ympäristön muovaama. Tapakasvatuksen tarkastelu on eräs keino tutkia kättelyn ylläpitämistä tai muuttumista. Seuraavaksi tarkastelen sitä, millaisia merkityksiä kättelystä on tapakasvatuksen näkökulmasta löydettävissä.

Kättely tapakasvatuksen tuloksena

”Käsittely ja käyttäytyminen kättelyssä” on ollut tapa, jonka oikeaoppinen suorittaminen on opittu jo lapsena.⁴⁵⁶ Kättelyyn ovat suomalaisia kasvattaneet sekä koti että koulu.⁴⁵⁷ Virolahdella Etelä-Karjalassa 1800-luvun alkupuolella tapakulttuuria havainnoineen Eljas Raussin mukaan kättelemine oli käytössä kunnianosoituksena ja korkeimpana tervehdyksenä. Hänen mukaansa se opetettiin lapsille jo sylivauvana. Kädenojennuksen yhteydessä lapsia opetettiin myös kumartamaan eli nyökkäämään lyhyesti päätä.⁴⁵⁸ Raussi kertoo, että töihin, askareisiin ja elämän käytöstapoihin lapsia totutettiin nuhtelemalla ja neuvomalla. Hän toteaa nuorten opetelleen askareita ja käytöstapoja pyrkien ”mujien” arvoisiksi peläten ”mujien” sanomisia ja häpäisyä. Suurin kurittaja Raussin mukaan on juuri häpäisy. Häpeän kautta oppi tuntuu parhaiten menevän perille.⁴⁵⁹

453 Elmgren-Heinonen 1954, vii–vii, 3; *Jokaisen miehen kirja* 1947, 101–102. Erasmus päättää kirjansa näkemykseen, joka korostaa ihmisen hyvää tahtoa hyvien tapojen ytimenä: ”Hyvien tapojen ydin on siinä, että samalla kun on itseään kohtaan vaativa, antaa auliisti hairahduksen anteeksi muille, myös ystäväilleen, joka ei ole vähemmän rakas, vaikka hänellä olisikin kouliintumattomat tavat. Sillä on sellaisia, jotka korvaavat muilla avuillaan käytöksensä karkeuden. En siis tarkoita sitä, ettei voisi olla hyvä ihminen, vaikkei osaisikaan käyttäytyä. Mutta jos toveri tekee virheen tietämättömyyttään asiassa, jolla on seuraamuksensa, on kohteliasta neuvoa häntä kahden kesken.” Erasmus 2005 (1530), 80.

454 Ks. esim. KTL1: 138; MV: K33/1029.

455 Goffman 1967, 91.

456 KTL1: 9. Kättelytervehdys suoritettiin tavallisesti seisten. Iäkkäät tai liikuntavammaiset henkilöt saivat istua tervehtimisen aikana. MV: K33/73.

457 MV: K33/872.

458 Raussi 1966, 361.

459 Mujja-sanalla Raussi on todennäköisesti viitannut kasvatustehtävää hoitaneisiin naisiin, äiteihin ja isoäiteihin. Raussi 1966, 347.

Tervehdystapaan liittyvästä häpeän tunteesta ja siitä saamastaan opetuksesta kertoo 75-vuotias naisvastaaja 1910-luvun Pyhäjoelta seuraavasti:

Allekirjoittaneella on ikimuistettava tapaus lapsuudestaan. Olin ehkä noin 5-vuotias, kun menin apulaisemme kanssa asioille Pokelaan noin 2 ½ kilometrin päähän. Asuimme pirttiin ja tietenkin sanoimme ensin päivää. Ja kun talon väki ei tullut kätelemään heti, lähdin minä, sanoin kaikille kädestä päivää niiaten ihan perillä huonettakin olijoille. No, minua seuralaiseni alkoi nuhdella kaikkien kuullen, että ei sitä noin ole tapana tehdä, vaan vieras odottaa, jos talonväki tulee kätelemään. Olin nolo ja häpeissäni. Tunsin tehneeni ihan kauhean virheen. Opetuksen sain, jonka muistan vielä kuin se olisi äsken tapahtunut.⁴⁶⁰

Esimerkki kertoo siitä, miten häpeää tuottavat asiat voivat olla kulttuurisesti määrittäneitä, vaikka häpeän tunne sinänsä olisikin universaali ilmiö. Kertomuksessa pikkutyttö saa osakseen nuhtelua käteilyään talonväkeä oma-aloitteisesti ja tuntee sen vuoksi häpeää, jonka muistaa vielä 70 vuotta myöhemminkin. Vastaajan kertomus vahvistaa, että se, mikä kulloinkin on häpeällistä, opitaan kasvatuksen tuloksena. Häpeä voidaan oppia liittämään myös täysin luonnollisiin tunnetiloihin.⁴⁶¹ Pikkutytön tapauksessa häpeän tunne liittyi hänen spontaaniin käytökseensä, joka ei ollut yhteisön tapojen mukaista. Tyttö tunsikin häpeää tullessaan tietoisesti yleisten tapakulttuurin sääntöjen rikkomisesta.

Kättelyä alettiin opettaa lapsille heti sen jälkeen, kun lapsi oli alkanut kävellä tai puhua.⁴⁶² Ensimmäiset kättelyyn liittyvät kokemukset ovat usein lapsuudenkodista vieraiden kättelystä. Kättelyä on tällöin opetettu nimenomaan tervehdys- ja hyvästelytapana.⁴⁶³ Opettajana näissä tilanteissa oli oma vanhempi, isovanhempi, muu sukulainen tai kasvattaja.⁴⁶⁴ Toisinaan kättelyä on opittu vain havainnoimalla isän tai äidin kättelyä.⁴⁶⁵

Mutta kättelyä opetettiin lapsille myös tietoisesti. 82-vuotias töysäläisrouva muistaa ensimmäisiä lapsuusmuistojaan 1930-luvulta olevan sen, kun äiti opetti hänet tervehtimään vieraita: ”Se merkitsi käden ojentamista vieraalle”.⁴⁶⁶ Perheen sisällä taas lasta saatettiin opettaa kättelyyn sanomalla: ”Tule sanomaan isälle päivää”. Vuonna 1918 syntyneen naisvastaajan kertoman mukaan lapsi tuli käsi edellä tervehtimään ja oppi näin jo pienestä pitäen kättelytervehdyksen. Kasvatustehtävän vuoksi oltiin valmiit poikkeamaan siitä säännöstä, jonka mukaan perheenjäsenten välillä ei käteily.⁴⁶⁷

Kaikille kättely ei ole tapakasvatuksesta tuttu asia. 42-vuotias mieshenkilö kertoo, että hän ei ole kasvanut kättelyyn, eikä hän näin ollen koe sitä ”luontaiseksi”.⁴⁶⁸ Samoin 15-vuotias turkulaisnuori kertoo, ettei hän ”ole tottunut kätelemään tervehtiessä”.⁴⁶⁹ Sen sijaan niille, jotka kättelyyn ovat kasvaneet, tuntuu kysymys kättelyn ajallisesta kestosta olevan hankala. 77-vuotiaan turkulaismiehen mukaan kättelyä on opetettu tapakasvatuksessa ainakin niin kauan kuin hän muistaa eli yli 70 vuotta. Kasvatussanoja

460 MV: K33/645

461 Ks. esim. Huttunen 1997.

462 Ks. esim. MV: K33/758, 928.

463 KTL1: 36.

464 MV: K33/986, 831. KTL1: 35.

465 KTL1: 25, 28. MV: K33/161.

466 MV: K33/758.

467 MV: K33/190.

468 KTL1: 30.

469 KTL1: 69.

hän muistelee näin: ”Aina sanottiin, anna kättä ja kumarra”.⁴⁷⁰ Usein vastaajat viittaa-
vatkin tapakasvatuksesta kertoessaan oman muistin rajaamaan ajanjaksoon. Kättelyyn
kasvaneille kättely on ikivanha tapa, jota he ovat harrastaneet ”koko pienen ikänsä”.⁴⁷¹
Kättelyä kuvataan vanhemmilta sukupolvilta opituksi ”perimätavaksi”.⁴⁷²

Kättelyn opettaminen liitetään oppineiden ja ylempien sosiaaliryhmien tapakas-
vatukseen erityisesti 1900-luvun alkupuoliskolla. Esimerkiksi vuonna 1920 syntynyt
naisopettaja mainitsee vain ”niin sanottujen sivistyneiden” harrastaneen kättelyä.⁴⁷³
Luovutetun Karjalan alueelta Antreasta kotoisin olevan, vuonna 1911 syntyneen
miesvastaajan mielestä ”herrasväessä ja sivistyneiden piirissä kättely lienee kuulunut
perusopetukseen”.⁴⁷⁴ Vuonna 1918 syntyneelle miesvastaajalle taas on jäänyt mieleen,
miten Pohjois-Karjalassa sijaitsevan kylän noin 40 talosta kolmessa käytösopetus oli
erityisen ankaraa. Hän muistelee taloissa olleen myös kirjoja ja niihin tilatun lehtiä. Yh-
den talon emäntä toimi pyhäkoulunopettajana.⁴⁷⁵ Käytöstapojen ja kättelyn opettaminen
ovat näin ollen olleet yhteydessä sivistykseen ja kirjallisiin taitoihin.

Tapaoppaisiin perustuvalla tapakasvatuksella onkin pitkät perinteet erityisesti ylhäi-
sön piirissä. Hyvään käytökseen liittyvä eleiden ja sanontojen tunteminen ja noudat-
taminen oli osa ylhäisöön syntyneen kasvatusta. Oikeanlaista käyttäytymistä pidettiin
takuuna yksilön seurapiirikelpoisuudesta.⁴⁷⁶ Tätä seikkaa painottaa myös Erasmus kir-
joittaessaan, että hyviin tapoihin on totuttava jo lapsuudessa. Erasmus korostaa sitä,
miten hyvä käytös ja ”siivoollisuus” saa aikaan muiden ihmisten suosiota ja saattaa
yksilön muiden suosioon.⁴⁷⁷

Sivistyneistön kodeissa tunnettiin todennäköisesti Erasmusuksen kirjan ohella myös
ajan muuta kasvatustieteellistä kirjallisuutta. 1800-luvulla Suomessa käännettiin melko
paljon saksalaista kirjallisuutta mukaan lukien juuri kasvatustieteellistä kirjallisuutta. Esi-
merkiksi vuonna 1866 Suomessa julkaistiin Johan Amos Comeniuksen 1600-luvulla
kirjoittama *Neuvo-kirja Kristillisestä Lastenkasvatuksesta*. Teos oli käännetty ja toimi-
tettu saksasta suomeksi ”Suomen Lasten Vanhemmille”. Sen neljäs luku käsittelee sel-
laisia valmiuksia ”mihin lapsukaiset oivat syntymästänsä alkaen vähitellen totuteltawat,
ja minkä verran he ovat harjaantuneiksi saatavat ennen kun kahdeksannen ikävuotensa
täyttävät”.⁴⁷⁸ Kädenojennuksesta luvussa todetaan seuraavaa:

Oivat lapset harjotettawat osoittamaan: kaunista kohteliaisuutta käyttöksissänsä, niin
että he kohtelevat kaikkia ihmisiä ystävällisesti, tervehtiwät kohtajiansa, ojentaen
heille pienosen kätensä; ja kun heille jotakin annetaan, kiittäwät kauniisti siitä j.n.e.⁴⁷⁹

Joanna Sjövallin tutkimien 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuoliskon käytösoppai-
den yleisenä ohjeena on nimenomaan opettaa lapsi ojentamaan kätensä aikuiselle ja vie-

470 KTL1: 3.

471 MV: K33/339, 275.

472 MV: K33/161.

473 MV: K33/1063.

474 MV: K33/125.

475 MV: K33/609.

476 Korhonen 1996, 13.

477 Erasmus (1530) 2005, 8.

478 Teoksen toimitti ”saksan kielestä lisäellen” suomeksi pastori Matthias Putkonen. Comenius 1866. Vanhempien käytösoppaiden kirjoittajat olivat myös Manner-Euroopassa usein pappissäädyn edustajia, opettajia tai kirjailijoita. Korhonen 1996, 17.

479 Comenius 1866.

raalle. Tämä käytäntö on siis poikkeama siitä säännöstä, että ylemmässä asemassa oleva tekee käden ojentamisessa aloitteen. Tosin Sjövallin mukaan käytösoppaissa on myös joi-takin ristiriitaisuuksia tämän kättilijöiden asemaan liittyvän käytännön kohdalla.⁴⁸⁰

Kasvattaminen on usein tapahtunut sosiaaliluokissa ylhäältä alas, sillä sivilisaatiopro-
sessin kuluessa juuri ylemmät luokat pyrkivät muokkaamaan alempia ryhmiä yhteiskun-
takelpoisemmiksi.⁴⁸¹ Erilaisten herrasväen tapojen oppiminen ei aina kuitenkaan ole ollut
helppoa. 67-vuotias naisvastaaja kertoo ”tositapauksen” Vihdin kirkonmäeltä 1920-luvulta:

Torpparin vaimo oli ollut monet vuodet herrasväen lapsenpiikana. Oli kulunut aikaa
ja lapset olivat kovasti kasvaneet. Liikutettuna vaimo meni kättelemään herrasväkeä,
niiasi kauniisti ja niiasi myös pikkutyttöle lausuen: ” Voi voi kun fröökinkin on kas-
vanut kuin paskaruoho.”⁴⁸²

Tässä kertomus perustuu herrasväen ja alempien ryhmien tapojen erilaisuuden tör-
määmiseen, joka on jäänyt myös aikalaisten mieleen. Torpparin vaimo oli omaksunut
herrasväeltä kauniit tervehdyseleet, mutta hänen puhetapansa oli kansaomainen. Tämä
ristiriita synnyttää havainnon tapojen eroavaisuudesta.

Sosiaaliryhmien välisen kasvattamisen lisäksi myös kotikasvatuksen voidaan sanoa
olleen ylhäältä alas tapahtuvaa, sillä kuten 73-vuotias turkulaismies toteaa lapsuudestaan
1930-luvulla: ”Aikuisia kunnioitettiin ja heitä todella katsottiin alhaalta ylöspäin”. Kätel-
tiin, kun ”äiti käski”. Vastaaja kertoo perheen äidin kasvatustehtävän ulottuneen ulkopuo-
lisiinkin, sillä hän saattoi opettaa ”mierolaisiakin” sanomaan päivää.⁴⁸³ Äidin auktoriteetti
tapakasvatuksessa saattoikin olla suuri. 68-vuotias miesvastaaja muistelee 5-vuotiaana
ajatelleensa, ettei hän voi sanoa vastaan äidilleen. Lapsia oli monesti komennettu olemaan
hiljaa ”isojen ihmisten” puhuessa: ”Eivätkä lapset saa väittää vastaan, koska isot ihmiset
tietävät, kuinka pitää olla ja kuinka asiat ovat.”⁴⁸⁴ 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alku-
puoliskolla kättelyä opetteleva lapsi oppi samalla kuuliaisuutta ja tottelevaisuutta.

Sosiologi Leena Koski on kasvattamisen ideaaleja koskevassa tutkimuksessaan to-
dennut itsenäisyyden alun ajan kasvattamiseen liittyvien kirjojen saavan juurensa siitä
kulttuurisesta murroksesta, joka juuri 1800-luvun kuluessa Suomessa tapahtui. Kosken
mukaan kasvatuksen moraalinen legitimaatioperusta nousi suomalaisuusaatteen kansal-
lisromantiikasta ja luterilaisesta kristillisyydestä.⁴⁸⁵ Historioitsija Kai Häggmanin tutki-
muksista käy ilmi, että tästä luterilaisesta kulttuurista nousivat rehellisyyden, ahkeruu-
den, itsehillinnän ja nöyryyden hyveet. Niiden perusta oli Katekismuksessa ja Jumalan
pelossa. 1800-luvun kasvatustavoitteissa ne näkyivät erityisesti lasten kuuliaisuudessa
vanhempia kohtaan. Lasten velvollisuutena pidettiin kunnioituksen osoittamista van-
hemmille sanoin, teoin ja elein. Kasvatus samaistui usein kuritukseen, koska katsottiin,
että kurinpidolliset koettelemukset vain kypsyttävät lasta.⁴⁸⁶

Ajan mukaisesti myös tervehtimisopetus kodeissa saattoi olla 1800-luvun lopulla ja
1900-luvun alkupuoliskolla ankaraa. Joissakin kodeissa vanhempien kunnioitus osoi-

480 Sjövall 2006, 48–49.

481 Elias 2000, 41. Ks. myös Wouters 2007, 17–18.

482 MV: K33/738.

483 KTL1: 2.

484 MV: K33/1029.

485 Koski 2001, 21.

486 Häggman 1994, 112, 142–143. Lasten rankaisemisesta ks. esim. Paulaharju 1958, 208–209.

tettiin teitittelemällä, kun taas toisissa kodeissa oli tapana tervehtiä vanhempia aamuin niaamalla ja kumartamalla.⁴⁸⁷ Nuhtelun ja häpeän tunteen ohella oli myös muita sanktioita, joita käytettiin tervehtimisen opettamiseen kotona. Lapsi, joka unohti niaata tai kumartaa vanhemmilleen aamulla, saattoi saada juodakseen vain puoli kuppia kahvia.⁴⁸⁸ Tervehtimisen laiminlyönneistä saatiin myös ruumiillista kuritusta eli lapset saivat ”selkään”.⁴⁸⁹

Vuonna 1894 syntynyt naisvastaaja toteaaakin, että ”piiska oli entisajan kasvattaja”.⁴⁹⁰ Tällä ankaralla kasvatuksella oli tarkoitus saada lapset oppimaan tapakulttuurin vaatimaa itsesääteilyä ja kontrollia. Ilman kontrollia lasten ”ensimmäinen luonto” olisi saattanut villiintyä. 58-vuotias naisvastaaja muistelee 1930-luvun lapsuutensa ankaraa kasvatusta ja saamaansa selkäsaunaa, jonka hän sai 4-vuotiaana unohdettuaan niaata opettajalle. Vastaajan mukaan hänen saamansa rangaistus ”yhden niauksen tähden” tuotti pelkoa ja tuskaa, joka sai hänet tuntemaan kuin hän olisi ”suurikin rikollinen kyläläisten silmissä”.⁴⁹¹ Kasvatusta maalaisperheissä 1940–1950-luvulla tutkineet Mia Leino ja Kirsi Viitanen ovat todenneet, että tavoitteena oli kasvattaa yhteiskuntaan sopeutuvia kansalaisia, jotka käyttäytyivät ja puhuivat vakaasti ja varovasti. Tottelevaisuutta, hyviä tapoja ja häveliäisyyttä arvostettiin.⁴⁹²

Kodin piirin lisäksi lasten kättelyyn kasvattamiseen osallistui myös muita kylän asukkaita. 63-vuotias imatralaismies kertoo, miten ”pennut joutuivat usein tielläkin käteltäväksi”.⁴⁹³ Erityisesti kylän ”hienompi” väki opetti lapsia kättelemään. 59-vuotias naisvastaaja Ruovedeltä kertoo erään suuren talon emännästä, jota piti lapsena aina tervehtiä kädestä pitäen samanaikaisesti seisomaan nousten ja niaaten, vaikka muille olisi riittänyt tervehdyksenä suullinen tervehdys ja niaaus ja kumarrus. Vastaajan sanoin: ”Hän oli hieno nainen”.⁴⁹⁴

Yhteisöllisestä ja ylhäältä alaspäin tapahtuvasta tervehtimiskasvatuksesta käy esi-merkkinä oppineiden ja aatelisten antama kasvatusta maantiellä kohdattaessa. Yleensäkin oppineet kannustivat hyvään käytökseen, sillä 73-vuotias ilmajokelaismies kertoo ”maisterin” antaneen rahaa, jos poika vastaan tullessa tervehti.⁴⁹⁵ Tässä tosin kyse lienee pelkästä suullisesta tervehdyksestä. Mutta myös kättelyn kohdalla annettiin opetuksia. 65-vuotias miesvastaaja kertoo asuneensa 1920-luvulla Halikon pitäjän Vuorentaan kartanossa. Ujoutensa vuoksi hän ei halunnut tervehtiä kartanon asukkaita. Kerran maantiellä leikkiessään hän pakeni lähestyvää kreivi Armfeltiä sillan alle sillä seurauksella, että sai kreiviltä opetuksen kunnollisesta tervehtimisestä. Vastaajan mukaan kreivi opetti hänet ”tervehdimään oikein kädestä pitäen” eli kättelemään.⁴⁹⁶

Kyläyhteisön ohella koulu on ollut suomalaisille tärkeä käytöstapojen opettaja. Mikäli lapset eivät olleet vielä kouluikänsä mennessä oppineet tervehtimiseen liittyviä asioita kotona, opetettiin ne lapsille kouluissa.⁴⁹⁷ Opettajaa kuvaillaan vastauksissa kuin

487 MV: K33/542, 158.

488 MV: K33/158.

489 MV: K33/609.

490 MV: K33/541.

491 MV: K33/44.

492 Leino ja Viitanen 2003, 191–192.

493 MV: K33/275.

494 MV: K33/104.

495 MV: K33/425.

496 MV: K33/120.

497 MV: K33/210, 986, 702.

toiseksi äidiksi, joka opetti ja vaati hyviä tapoja.⁴⁹⁸ Vastausten kansakoulukuvaukset liittyvät kuuliaisuuteen ja vähäeleiseen käytökseen. Esimerkiksi 1940-luvulla opettajille lausuttiin suullinen tervehdys ”totisella naamalla” ja ”oltiin hiljaa”.⁴⁹⁹

Kotien lisäksi kansakoulussa oli aikanaan ”erittäin ankara kuri”.⁵⁰⁰ 72-vuotias miesopettaja kertoo, että ”oppilaat pelkäsivät tekevnsä virheitä tervehdittäessä”. Opettaja puolestaan koetti opettaa erilaisia käyttäytymistapoja.⁵⁰¹ Opettajan käskyjä oli toteltava, sillä ulkopuoliset henkilöt saattoivat ”kannella” tervehtimisen laiminlyömisestä opettajalle.⁵⁰² 69-vuotias parkanolaisnainen kertoo, miten Kemiön eräässä koulussa opetettiin tervehtimisen laiminlyöneitä lapsia vuonna 1929. Vastaja kertoo opettajan laittaneen oppilaat tunniksi pihalle tervehtimään toisiaan kätellen, koska nämä olivat jättäneet tervehtimättä vanhaa mieshenkilöä jo toistamiseen saman päivän aikana.⁵⁰³

Kansakoulussa tervehtimiseen kuului ensisijaisesti tytöillä niaaminen ja pojilla pokkaaminen. Nämä molemmat suoritettiin myös kättelyn yhteydessä.⁵⁰⁴ Vuonna 1923 syntynyt naisvastaaja Suomenniemeltä muistelee, että kansakouluaihana oppilaat olisivat joka aamu tervehtineet toisiaan kätellen.⁵⁰⁵ Ainakin opettajaa tervehdittiin hänen ensimmäisenä työpäivänään kätellen. 1920-luvulla Raja-Karjalan pitäjän kansakouluun töihin tullut opettaja kertoo, että hänen ensimmäisenä työpäivänään jokainen oppilas asteli hänen eteensä ja tervehti kädestä samalla kumartaen tai niaten. Näin oli lapsia kotona neuvottu tekemään. Syrjäkylän supistetussa kansakoulussa hän oli ainoa ”opettajainen”.⁵⁰⁶

Vielä 1960-luvun alussakin kättelyä opetettiin koulussa. 38-vuotias miesvastaaja muistelee omaa kouluaikaansa 1960-luvun alussa ja toteaa kättelyä opetetun koulussa tuolloin.⁵⁰⁷ 42-vuotias naisvastaaja muistaa, että 1950-luvulla Etelä-Pohjanmaalla kouluissa oli niin sanottuja ”etikettikerhoja”, joissa opetettiin hyviä tapoja.⁵⁰⁸ Vuonna 1940 syntyneen mieslehtorin mukaan kouluissa oli vielä 1970-luvulla tapana, että opettaja kätteli valvontaluokkansa ja uusien luokkien oppilaat aina syksyllä ensimmäisellä tunnilla. Lukukauden lopussa todistusten jaossa oppilaat käteltiin myös.⁵⁰⁹

Koulun ja opettajan rooli käyttäytymisen kasvatustyössä nähdään vastauksissa tärkeänä. 64-vuotias naisvastaaja kuvailee 1920-luvun lapsia käytöstavoissaan oppimattomiksi ja pitää nimenomaan koulunkäynnin ja opettajien roolia käytöstapojen opettamisessa merkittävänä.⁵¹⁰ Opettajia sanottiinkin ”kansankynttilöiksi”, joiden käyttäytymisestä otettiin oppia.⁵¹¹ Juuri tämä kansan sivistämisajatuksen kannatus oli ollut vuonna 1863 perustetun Jyväskylän opettajaseminaarin takana; haluttiin tuottaa opettajia suomalaisille rahvaan lapsille. Valistusajattelua omaksunut sivistyneistö oli jo tätä aiemminkin esittänyt toiveita koko kansan opettamisesta. Ajatuksena oli uudistaa suomalaisia koteja ja jalostaa koko ihmiskun-

498 MV: K33/872.

499 KTL1: 29.

500 MV: K33/350, 73.

501 MV: K33/350.

502 MV: K33/976, 675.

503 MV: K33/704.

504 MV: K33/223, 826.

505 MV: K33/675.

506 MV: K33/552.

507 MV: K33/326.

508 MV: K33/1119.

509 KTL1: 20.

510 MV: K33/986.

511 MV: K33/657.

taa. Opettajille joka tapauksessa korostettiin kansanvalistajan roolia seminaarissa, ja kouluista muodostui 1900-luvun alussa kylän henkisiä keskuksia, joissa painotettiin kansallista sivistystä, raittiusaatetta ja suomalaisuutta. Opettaja toimi siis edistyksellisenä esimerkkinä, mutta samalla opettajan oma käyttäytyminen oli jatkuvasti alttiina kritiikille.⁵¹²

Opettajuuden ihannointi muuttui toisen maailmansodan jälkeen, eikä opettajuutta enää idealisoitu samalla tavalla kuin ennen. Peruskoulun tullessa 1970-luvulla kansan-koulunopettajasta tuli luokanopettaja.⁵¹³ Vuonna 1910 syntynyt jämsäläisemäntä näkee muutoksen tapakulttuurin näkökulmasta:

Minun aikakautenani on kyllä tavat paljon höltyneet, kättelytkin jääneet vähemmälle ja ihmisten arvostus on myös kärsinyt vararikon. Ei opettajia enää arvosteta kansan-kynttilöinä.⁵¹⁴

Kättely saa tapakasvatuksen yhteydessä merkityksensä tapakulttuuriin normatiivisena eleenä. Se on hyviin tapoihin kuuluva arvostuksen osoittamisen väline. Kättelyyn on lapsia kasvatettu erityisesti silloin, kun sen on nähty olennaisesti sisältyvän hyvään käytökseen. Kasvattajina ovat toimineet kotien ohella muut yhteisön jäsenet ja koulut. Lapsista on kouluttu oikeaoppisia kättelijöitä kehottamalla heitä kättelyyn vastoin heidän omaa tahtoaan. Kättelyn epäonnistumisesta on myös rangaistu. Hyvä käytös ja kättelyn oikeaoppinen suorittaminen ovat tapakulttuuriin liittyviä tavoitteita, jotka toteutuessaan ovat muuttuneet sellaisiksi itsestäänselvyyksiksi, joista ei ole tarvinnut erikseen lausua kiitosta. Tällaisena normatiivisena tapana opituksi tullut kättely näyttäytyy myös erittäin kommunikatiivisena tapana, jonka avulla voidaan osin tiedostamattomasti säädellä suhteita muihin ihmisiin. Silloin kättelytavan oppiminen ja sen oikea käyttö toimivat voimakkaana sosialisoinnin välineinä.⁵¹⁵ Tässä prosessissa lapsi voi esimerkiksi oppia käyttämään kättelyä tietyllä tavalla saadakseen sosiaalista hyväksyntää.

3.2 Ajallinen muutos suomalaisten kättelyssä

Kuten edellä totesin, muutosten havaitseminen tapakulttuuriin kuuluvassa kättelytavassa voi olla hankalaa. Osa vastaajista ei näe kättelyssä tapahtuneen minkäänlaisia muutoksia, vaan kättelytapa on heille ollut olemassa koko heidän ”muistinsa ajan ilman sen suurempia muutoksia”.⁵¹⁶ Mynämäkeläinen 67-vuotias miesvastaaja kuvaa kättelyä sanalla ”ylimuistoinen”.⁵¹⁷ Hän viittaa siihen, että kättelytapa on ollut käytössä jo ennen sitä aikaa, jota hän kykenee muistamaan. Joitakin vastaajia kysymys kättelyn muutoksista hämmästyttää. 71-vuotias naisvastaaja Liljendalista suorastaan kummastuu kysymyksestä:

Att ta i hand är nog för mig en gammal sedvänja. Om det förändrats? Nej – hur då?⁵¹⁸

512 Aromaa 1996, 96–99, 114–119. Maaseudun opettajat olivat erityisen sosiaalisen kontrollon kohteena verrattuna kaupunkilaiskollegoihinsa. Mallikansalaisen paineita oli kuitenkin myös kaupunkilaisopettajilla. Säänti 2007, 193–198.

513 Aromaa 1996, 119.

514 MV: K33/582.

515 Rituaalisen kommunikaation oppimisesta ks. esim. Saville-Troike 1989, 241–243.

516 MV: K33/821, 844, 678, 1107.

517 MV: K33/348.

518 MV: K33/678.

On totta, että kättelystä on vaikea erottaa hyvin tarkkoja ajallisia muutoksia. Kättely ei kuitenkaan ole tullut suomalaiseseen tapakulttuuriin mitenkään yhtäkkiä ja ennakoimatta, vaan käsiin tarttumisen voidaan ajatella olevan perua hyvin pitkältä ajalta. 78-vuotiaan miesopettajan sanoin:

Kättelyhän on yleismaailmallinen tapa, sillä televisiossa näkee monien kansojen käyttävän tervehtiessään kättelyä.⁵¹⁹

Kättely ei olekaan suoraan yhdistettävissä mihinkään alueelliseen tai maantieteelliseen osaan. Tapakulttuurin eleitä tutkineen Korhosen mukaan kättelyn juuria on pidetty eurooppalaisina, mutta tämä ei ole täysin yksiselitteistä. Korhosen mukaan on olemassa alueita, joissa tiedetään tervehdityn käsiin tarttumalla jo kauan ennen eurooppalaisten tuloa. Tällainen on esimerkiksi ashantien alue Länsi-Afrikassa.⁵²⁰ Joka tapauksessa kättelyä tiedetään käytetyn nimenomaan tervehdysmerkityksessä antiikin Kreikassa. Antiikin Hellaasta löytyneistä kuvista ja kirjallisista lähteistä käy ilmi, että Peloponnesoksella on tervehditty kättelemällä. Kättelyä on käytetty ainakin tuttuja henkilöitä tavatessa ja heistä erotessa.⁵²¹ Roomalaisten taas on katsottu omaksuneen kättelytavan kreikkalaisilta, vaikka roomalaisten kättelyyn onkin liittynyt todennäköisesti kreikkalaisista tapaa voimakkaammin uskollisuuden ja luotettavuuden merkityksiä. Kättelyn saamien luotettavuuden symbolimerkitysten uskotaan usein olevan perua roomalaisten gladiaattoreiden tavasta kohottaa oikea käsi ylös ja esittää kämmen aseettomuuden merkinä.⁵²²

Kädenpuristuksen tehtävä on joka tapauksessa liikkunut länsimaisessa tapakulttuurissa oikeudellisen eleen ja tervehdys- ja hyvästelyeleen välillä, eikä täyttä selvyyttä näiden tehtävien rooleista tiettyinä aikoina ole edelleenkään.⁵²³ On katsottu, että keskiajalla kättely olisi ollut käytössä sopimuksen vahvistamisen merkinä, eikä niinkään tervehdyseenä. 1500- ja 1600-luvun Euroopassa kättelytapa on ollut suhteellisen laajalle levinnyt, mutta siihen on liittynyt ehkä vahvemmin sopimusluonteisia merkityksiä kuin myöhemmin. 1700-luvulla suosiossa ovat olleet erityisesti Ranskan, Italian ja Espanjan hovien vaikutuksesta erilaiset hovietiketin eleet kuten niaaminen ja kumartaminen. Kättelyn ei ole katsottu olleen tervehdys- ja hyvästelyeleenä säännönmukaisessa käytössä tuona aikana.⁵²⁴

Kättelyn on katsottu pysyneen sitkeimmin voimissaan Brittein saarilla, sillä englantilaiset ”gentlemannit” vierastivat seremoniallisia ja monimutkaisia tervehdysoleitä.⁵²⁵ Kättelyn on sanottu levinneen Manner-Eurooppaan juuri Englannista ja yleistyneen nopeasti 1800-luvun kuluessa. Suosituksi tultuaan kättely säännönmukaistui ja levisi kaikkiin yhteiskuntaluokkiin.⁵²⁶ Saksalaista tapakulttuuria tutkineen Thomas Schür-

519 MV: K33/612.

520 Korhonen 1996, 171.

521 Zilliacus 1970, 6–7.

522 Korhonen 1996, 160. Ks. myös esim. Turunen & Partanen 1996, 36–38. Myös Diane Ackerman viittaa kättelyn saaneen merkityksensä alun perin hyvän tahdon eleenä ja yleistyneen vasta teollisen vallankumouksen jälkeen tavanomaiseksi tervehtimiseleeksi. Ackerman 1991, 118.

523 Ks. esim. Hall & Spencer-Hall 1983, 251.

524 Roodenburg 1992, 171, 176–179. Ks. myös Korhonen 1996, 160–162.

525 Langford 2000, 276. Esimerkiksi 1700-luvun lopun Pariisissa suutelu oli yleinen ele, mutta siitä huolimatta toisten kerrotaan suosineen pääasiassa brittiläisenä pidettyä kättelyä. Jones 2009, 160–161.

526 Korhonen 1996, 162–163, 166.

mannin mukaan kättelyn saksalaisesta historiasta onkin erotettavissa kaksi ajanjaksoa, jolloin se on ollut suosittua nimenomaan tervehdys- ja hyvästelyeleenä. Schürmannin mukaan ensimmäinen ajanjakso on ollut keskiajalla ja uuden ajan alussa. Toinen kättelyn esiintulo tervehdyseleenä on tapahtunut 1800-luvun lopulla, jolloin siitä viimeistään on tullut jokapäiväinen ilmiö.⁵²⁷

Vaikka suomalaisten kättelyn käytölle on edellä esitetyn, tapakulttuurin luonteeseen liittyvän taustan sekä tutkimukseni ensisijaisen aineiston ominaispiirteiden perusteella hyvin hankala osoittaa mitään tiettyä alkupistettä, esitän seuraavaksi joitain yleislinjauksia kättelyn ajallisista muutoksista Suomessa erityisesti 1800-luvulta 2000-luvun alkuun.

Kättely yleistyy

Jos mun tuttuni tulisi, Ennen nähtyni näkyisi, Sille kättä käppäjäisin, Vaikk ois käärme kämmenpäässä, Sille suuta suikkajaisin, Vaikk ois suu suden veressä, Siitä kaulahan kapuisin, Vaikk ois kalma kaulan päällä, Vielä vierehen kävisin, Vaikk ois vierus verta täynnä.⁵²⁸

”Jos mun tuttuni tulisi” -runo ilmestyi ensimmäisen kerran painettuna Porthanin *De poësi fennica* -kirjassa vuonna 1778. Runosta kerättiin myöhemmin useita toisintoja, joista osa päättyi myös Elias Lönnrotin kokoamaan *Kantelettareen*, ja se on yksi *Kantelettaren* tunnetuimmista runoista. Runosta käy ilmi, että erilaiset tervehdykset ovat olleet ihmisten kanssakäymisen yleisimpiä muotoja ja olennainen osa ihmisten sosiaalista vuorovaikutusta myös runon syntyäikoihin.⁵²⁹ Runossa esiintyvä käden ”käppäminen” viitanee kättelyyn tai ainakin käteen tarttumiseen. Muutoin runo jättää tulkinnanvaraiseksi sen, kuka siinä puhuu ja kenelle. Se voidaan kuitenkin liittää vastaanmenemiseen ja kohtaamiseen. Runossa esitetty ”tuttu” taas voi viitata melkein mihin tahansa poissaolevaan, johon kohdistuu tapaamiseen liittyvä halu.⁵³⁰

Kohtaamistilanteessa suoritettuna tervehdyksenä kättelyn voidaan sanoa olevan suomalaisessa tapakulttuurissa vanhaa perua. Vuonna 1987 kyselyyn vastaajille kättely ei ole uusi tapa, vaan päinvastoin sen arvellaan olleen käytössä yli oman muistamisen ajan ja yleinen jo paljon varhemmin. 71-vuotias kajaanilaismies pitää kättelyä niin vanhana tapana, ettei sen alkuperäkään ole tiedossa:

Kättely on ollut olosijoillani niin vanha ja vakiintunut tapa, että sen alkuperää ei muisteta.⁵³¹

78-vuotias miesvastaaja Pälkjärveltä arvelee tavan olleen käytössä jo 1800-luvulla:

Kättely on ollut tapana, niin kauan kuin minä muistan. Ja varmaan se on ollut tapana jo ehkä sata vuotta aikaisemminkin.⁵³²

527 Schürmann 1994, 164.

528 Lönnrot (1840) 1997, 110.

529 Lönnrot itse toteaa kansanrunojen aiheista *Kantelettaren* alkusanoissa, että ”tutut, jokapäiväiset aineet ja mielenvaikutukset ovat laulajan laulamaan pakottaneet ja laulut siitä syntyneet”. Lönnrot (1840) 1997, XXXVII. Kantelettaressa runon toisinto on nimellä ”Kun mun kultani tulisi” ja siinä sanotaan: ”Tok’ mie kättä käpseäisin, vaikk’ ois käärme kämmenellä”. Ibid., 110.

530 Knuutila & Timonen 1999, 205, 213.

531 MV: K33/177.

532 MV: K33/612.

Vuonna 1918 syntyneen keuruulaisen miesvastaajan muistitieto ulottuu sukupolvien yli 1800-luvulle:

Tiedustelin kerran isältäni, että tietääkö hän koska kättelemine on tullut tavaksi, niin hän sanoi, että hänen äitinsä isä kertoi, että hänen nuoruudessaan käteltiin. Pappa oli syntynyt 1812.⁵³³

Tämä vastaus osoittaa kättelytavan historian kiinnostaneen tätä vastaushetkellä 69-vuotiaasta kirjoittajaa siinä määrin, että hän on jo aiemmin selvittänyt sen alkuperää omalta isältään. Vastaajan tietojen mukaan kädestä tervehtiminen onkin hänen kotiseudullaan ollut vanha tapa. Vastaaja voi tässä olla hyvinkin oikeassa, sillä jo 1700-luvun lopulta löytyy Jacob Zidénin *Neuwo lapsille, Yhteisestä kansasta* -teoksesta viittaus siihen, miten lapset tervehtivät kädestä ”taataa”:

Mutta ennen kaikkia, Terwehtäpi omia, Kulta, siwottuna: Anda kättä Taatalle. Koko sylin Mammalle. Molemmat ne siunaa.⁵³⁴

Pohdittaessa kättelyn saapumista Suomeen ja sen juurtumista tänne, voidaan todeta, että 1800-luvulle tultaessa kättely tai käteen tarttuminen on ollut ainakin jossain yhteyksissä tunnettu tervehdysele. Kättely esiintyy myös Antero Wareliuksen kertomuksessa Tyrvään pitäjistä vuonna 1853:

Ystävällisempi tervehdys on kättelemine, jota seuraavat sanat ”jumal-an-terveeksi”, naisväki syleileekin keskenänsä.⁵³⁵

Samansuuntaisia merkintöjä on tehnyt Eric Gustav Ehrström päiväkirjaansa kuvatessaan säätyläisten elämää Hämeessä vuonna 1811. Ehrströmin mukaan ”vaimoväki” tervehtii niaamalla ja syleilemällä. Mutta hänen viimeiseltä Hauholla viettämältään päivältä on seuraava merkintä koskien hänen hyvästelyvierailuaan paikallisen virkamiehen luona:

”No, tätä minä kutschun todelliseksi ystäväksi”, Asessori Schrek sanoi ja pudisti sydämellisesti kättäni – ja hänen muikin perheensä toivotti minut yhtä lailla tervetulleeksi.⁵³⁶

Kättelyn voidaan sanoa olleen siis tervehdyseleenä tunnettu, mutta sisältäneen sydämelisen ystävällisyyden ja tuttavallisuuden osoituksen merkityksiä. Se on todennäköisesti saanut merkityksensä vahvemmin sen sopimusfunktioon liitetyistä merkityksistä, joiden kautta kättely voidaan nähdä sopimuksena luottamuksesta ja sosiaalisesta suhteesta.⁵³⁷ Sen käyttö on myös mitä todennäköisimmin yleistynyt ensin Ehrströmin kuvaaminen ylempien sosiaaliluokkien parissa.

Tapojen on sanottu usein leviävän ylempistä sosiaaliluokista alempiin, koska alempiarvoiset jäljittelevät sosiaalisesti ylempiarvoisten tapoja.⁵³⁸ Myös kättelytavan levini-

533 MV: K33 /995.

534 Zidén 1797.

535 Warelius 1938, 88.

536 Ehrström 2007, 41, 151.

537 Suomessa kädenpuristus on ollut käytössä oikeudellisenä eleenä ainakin jo 1700-luvulla. Ks. Suolahti 1991, 19.

538 Ks. esim. Jones 2009, 161. Georg Simmel totesi 1905 ilmestyneessä teoksessaan *Muodin filosofia*, että yläluokan muotia jäljittelemällä alemman luokan yksilöllä on mahdollisuus peittää elämänsä puutteita ja saada ylempien sosiaaliluokan hyväksyntä. Simmel 1986, 56–69.

neisyyteen ja omaksumiseen ovat vaikuttaneet herrasväen muodikkaat tavat. 63-vuotias emäntä Ruovedeltä epäilee kättelyn olleen jo 1800-luvulla erityisesti herrasväen käytössä ja levinneen esimerkiksi herrasväkien palvelijoiden kautta myös alempien ryhmien tavoiksi:

Kättely lienee vanha tapa, jo edellisellä vuosisadalla herrasväistä opittu. Tapojen levittäjinä olivat paljon kartanoiden ja herrasväkien entiset palvelijat naimisiin mentyään. Minun mummuni oli entinen pappilan emäntäpiika, ja huomasin kotonani paljon tapoja, joita ei kylän muissa taloissa viljelty.⁵³⁹

Paitsi sivistyneistön ja herrasväen myös paikasta toiseen liikkuvien henkilöiden mukana siirtyi tapoja.⁵⁴⁰ Ensinnäkin ulkomaille matkustaneet henkilöt toivat mukanaan uusia tapoja. 60-vuotias miesvastaaja ei osaa tarkkaan ajoittaa kättelytavan tavaksi tuloa, mutta hän kertoo kuulleen, miten kylällä ”Amerikan kävijät” levittivät kättelytapaa 1800- ja 1900-luvun vaihteessa:

Kotikylässäni Rantsilan Kerälänkylässä, on kuulemma ollut useita isäntiä jotka tätä kättelytapaa harrastivat innokkaasti. He olivat Amerikan kävijöitä ja muuten jonkinlaista käytössivistystä saaneita. Koska heitä oli useita, he vaikuttivat siihen, että kättelytapa kaikissa mahdollisissa tilanteissa tuli koko kylän tavaksi niin että vieläkin yli sata vuotta heidän jälkeensä Kerälänkylä on kuuluisa siitä, että siellä kätellään kaikki ja ”mahottomasti”. Tähän olen kuullut vahvistuksen useilta papeilta, jotka toimiessaan eri seurakunnissa ovat tähän asiaan huomionsa kiinnittäneet.⁵⁴¹

Toiseksi kättelytapaa saattoivat levittää paljon kotimaan sisällä matkustavat henkilöt. Vuonna 1940 syntynyt kirkkoherrana toiminut miesvastaaja epäilee vastauksessaan, että hänen äitinsä kotiin Keski-Pohjanmaalle kättelytapa olisi tullut matkapuhujien mukana.⁵⁴² Joka tapauksessa kättely alkoi 1800-luvun puolivälissä yleistyä yläluokan tavasta myös keskiryhmien ihmisten tavaksi.

Eljas Raussin kertoman perusteella voidaan kättelyn ajatella kuuluneen Etelä-Karjalassa vähitellen yleistyviin tapoihin 1800-luvun puolivälissä. Raussin mukaan se ei ollut aluksi jokapäiväinen, vaan se tuli tavaksi ensin pidoissa ja muissa tapaamisissa. 1800-luvun kuluessa kättely vähitellen yleistyi tervehdyseleenä tuttavien ja lähisukuilaisten keskuudessa myös muualla kuin pidoissa. Kättelyn yleistymisestä kertoo se, että sitä alettiin Raussin mukaan käyttää samanarvoisille leikkisästi varsinaisen etiketin ulkopuolella. Raussin kertomasta voidaan myös päätellä, että kättelytapa levisi säätyläisten keskuudesta talonpoikaisväestön tavaksi.⁵⁴³

539 MV: K33/236. Myös muita hienostuneita tapoja levisi herrasväen mukana. Naisvastaaja otaksuu vastauksessaan, että hänen 1920-luvulla syntyneet siskonsa omaksuivat poskelle suutelnun tavan Kulosaaren ruotsinkielisen väestön esimerkistä. MV: K33/1117.

540 1700-luvulla suomalaista tapakulttuuria olivat muovanneet monet keskieurooppalaiset tavat. Gunnar Suolahden mukaan ”sukukunta oli heikontunut ja vieraantunut entisestä käytännöllisestä ja työteliäästä elintavastaan”, mutta sen sijaan se oli ”saavuttanut siihen asti tuntemattoman ulkonaisen hienostuksen ja tapain sulavuuden”. Tukholmasta tulevat muotivirtaukset ja ulkomaalaiset elämäntavat olivat imeytymässä suomalaisten kansan ”veriin”. Suolahti 1991, 194.

541 MV: K33/758.

542 MV: K33/386.

543 Raussi 1966, 347–348.

Myös Korhonen on päätellyt, että 1800-luvun alussa kättely ei ollut etikettiin perustuva yleinen tervehdystapa suomalaisessa maalaisyhteisössä, vaan sitä käytettiin pikemminkin samanarvoisuuden ilmauksena. Vasta 1800-luvun puolivälin jälkeen se yleistyi kohteliaisuuden velvoittamaksi eleeksi.⁵⁴⁴ Tätä käsitystä tukevat edellä esitetyt Wareliuksen ja Ehrströmin kuvauksen kättelyn merkityksestä ystävyyden ilmauksena.

Yleiseen käyttöön levitessään siitä tuli Raussin sanoin ”totuttu” tapa.⁵⁴⁵ Kättelystä kirjoittaessaan Raussi kuitenkin vertaa kättelyettä sanalliseen tervehdykseen:

Sillä, vaikka kätteleminen on arvostansa korkiampaa vallasväen mukaista: niin ei kuitenkaan siinä tunneta sitä hartautta, kun siinä vanhassa sanallisessa tervehdyksessä. Tässä sanallisessa tervehdyksessä niin kuin sen vastaamisessakin melkein yhteisesti loistaa kaikkein mielenlaavut ja sy’änalat, jos vähänkin tunnet näitä tapoja, ja etenkin ihmisiä.⁵⁴⁶

Raussin kuvaus kertoo, että maaseudulla kättelyä tavallisempaa oli vielä 1800-luvun puolivälissä lausua kaikille yhteinen tervehdys taloon tultaessa. Mutta mikäli sanallinen tervehdys tuntui liian vähäiseltä, käteltiin. Kättelemistä alkoivat ensin käyttää pönäkit eli arvokkaat henkilöt.⁵⁴⁷ Tavan käyttäminen vaati vielä opettelua: toiset häpesivät kättelelemättömyyttensä ja toiset kainostelivat kättelyään. Tapa ei ollut vielä vakiintunut, mikä aiheutti hämmennystä sen käytössä. Toiset vierastivat tapaa, eivätkä olleet omaksuneet sitä, vaan olivat peräti epä tietoisia siitä, miten tulisi kussakin tilanteessa käyttäytyä kättelyn suhteen. Jotkut pitivät sitä kauniina tapana, toiset ylellisenä ja jotkut suhtautuivat siihen häpeillen. Raussi tuntuu puolustavan sanallista tervehdystä kättelyn sijaan, sillä hänen mukaansa sanallisessa tervehdyksessä pystyy paremmin tunnistamaan toisen ”mielenlaadun”.⁵⁴⁸

Sosiologi Cas Wouters on kirjoittanut tapakulttuurin muutoksista tutkimalla Yhdysvaltojen, Hollannin, Englannin ja Saksan käytösoppaita vuodesta 1890 lähtien. Eliaksen tapaan Wouters näkee aiemmat vuosisadat eurooppalaisessa tapakulttuurissa voimakkaan itsesääntelyn kehittymisen aikana. Hänen mukaansa itsesääntely oli aiemmin perustunut merkittäviin sosiaalisiin eroihin ja keskinäiseen kilpailuun, mutta 1800-luvun lopussa sosiaaliset ryhmät olivat jo muotoutuneet ja tavat olivat muuttuneet jokapäiväisiksi välineiksi, joilla yksilö saattoi toimia tasa-arvoistuneessa yhteiskunnassa.⁵⁴⁹ Woutersin mukaan kansainvälisellä tapakulttuurin kentällä oli jo 1800-luvun lopulla nähtävissä joidenkin ryhmien välillä sen kaltaista lähentymistä, että erojen alleviivaaminen tapojen kautta oli tullut vältettäväksi.⁵⁵⁰

Suomeen mannermaiset tavat saapuivat viiveellä ja kohteliaisuuteen perustuvan etiketin käyttö oli 1800-luvun lopulla laajenemassa kaikkiin yhteiskuntaryhmiin. Enene-

544 Korhonen 1996, 167.

545 Raussi 1966, 348.

546 Raussi 1966, 348.

547 Maija Länsimäen mukaan sanalla pönäkkiä on tarkoitettu, jäykkää, tukevaa, lihavaa, kopeaa, ylpeää ja mahtailevaa. Länsimäki 2005. Raussikin viitanee tekstissään pönäkillä mahtaviin ja arvokkaisiin vallasväkeen kuuluviin henkilöihin. Raussi 1966, 348.

548 Raussi 1966, 348.

549 Wouters 2007, 6, 12. Historioitsija Michael Curtin on kirjoittanut tästä englantilaisia käytösoppaita koskevassa tutkimuksessaan, jossa hän toteaa 1700-luvun hovikirjallisuuden lajin muuttuneen 1800-luvulla etikettikirjallisuudeksi. Etikettikirjallisuus painotti moraalien ja aristokraattisen olemuksen sijasta selviytymistä sosiaalisissa tilanteissa ja sitä kautta sosiaalista menestymistä. Ks. Curtin 1985.

550 Wouters 2007, 6, 15.

vässä määrin yhteiskunnassa alkoi kuitenkin muodostua pysyviä ryhmiä, joiden välissä yksilöiden tuli osata luovia. Tässä vaiheessa myös kättelytapa tuli suosituksi ja alkoi saada muodollisia piirteitä.

Muodollinen kättely

1900-luvun alussa kättelyn voidaan sanoa olleen suosittu ele. Vuonna 1904 syntynyt naisvastaaja kuvaa kätelemistä yleiseksi tavaksi 1900-luvun alussa.⁵⁵¹ Samansuuntaisia muistoja on vuonna 1923 syntyneellä miesvastaajalla Viipurista, jossa hän kertoo ennen talvisotaa olleen tapana tervehtiä kaikkia kätellen.⁵⁵² Vuonna 1905 syntynyt naisvastaaja taas kuvailee lapsuutensa runsasta kättelyä Töysässä kertomalla, miten kirkonmäellä ennen jumalanpalveluksen alkua ”näki kymmeniä pareja kätelemässä toisiaan”.⁵⁵³

Kättelyn yleisyydestä 1900-luvun alkupuoliskolla kertoo myös 1920-luvulla syntyneen naisvastaajan muisto postikortista, jossa yleistynyttä kättelyä kommentoidaan sanonnalla: ”Ei käsi kulu kätellessä – eikä suu suudellessa”. Postikortissa on kertojan mukaan miehen ja naisen kätelevät kädet sekä kukkia ympärillä.⁵⁵⁴ Kättelyn yleistyessä myös sen käytön piiri laajeni. Vuonna 1908 syntynyt miesvastaaja kertoo, miten hänen kotipaikkakunnallaan Johanneksessa oli tapana kätellä esimerkiksi hyvää kaveria iltamissa 1920-luvulla. Hän kertoo kättelyn luonteen muuttuneen 1920-luvulta lähtien siten, että ”vain tuttavaksi itsensä tunteva tai sellaiseksi pyrkivä tahtoi toista kätellä”.⁵⁵⁵ Tulkitsen kättelyn saaneen tuolloin muodolliseen tuttavallisuuteen liitettyjä merkityksiä.

Tuttavallisuuden merkityksessä muistelee myös vuonna 1940 syntynyt miesvastaaja oman äitinsä kättelytapaa. Hän kertoo äidin tapana olleen kätellä aina tuttavan tavatessa:

Äitini tervehti tuttuja vastaanulijoita kadulla ja kaupassa, missä vain tuli vastaan.⁵⁵⁶

Yllä olevassa lainauksessa vastaaja viittaa tervehtimisellä nimenomaan kätelemiseen. Kättelyn yleisyydestä 1930-luvulla tekee vastauksessaan havaintoja myös 65-vuotias miesvastaaja. Hän kuvailee tapaa, jolla kättelyä käytettiin paitsi tervehdyksenä myös kiittäessä.⁵⁵⁷ Samoin vuonna 1918 syntynyt, vastaushetkellä 69-vuotias naisvastaaja muistelee, miten hänen anoppinsa opetti hänen omia lapsiaan aina kädestä pitäen kiittämään lahjoista. Hänen mukaansa vielä ainakin 1930-luvulla lapset kiittivät emäntää ja isäntää myös saamastaan ateriasta kätellen.⁵⁵⁸

Vastaajien kertomukset osoittavat, että kättely muuttui arvovaltaisuuden osoituksesta vähitellen yleiseksi tervehdyseleeksi ja että kättelyn muodollistuminen tapahtui tasa-arvoisen tuttavallisuuden osoittamisen lisääntymisen myötä. Muodollistuminen tarkoittaa sitä, että kättelyä alettiin toteuttaa yleisen etiketin ja kohteliaisuuden vaatimuksesta. Nämä vastaajien esittämät havainnot kättelyn yleistymisestä ja muodollistumisesta ovat yhteneväisiä Sjövallin tutkimien käytösoppaiden ohjeistusten kanssa. Sjövallin mukaan 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa käytösoppaat ohjeistivat vähäeleiseen ja huomiota herättämättömään

551 MV: K33/1059.

552 KTL1: 8.

553 MV: K33/161.

554 MV: K33/295.

555 MV: K33/745.

556 KTL1: 19.

557 MV: K33/120.

558 MV: K33/155, 911.

käyttöön. 1920-luvulta 1940-luvulle ilmestyneissä oppaissa taas kehoitettiin aikaisempaa enemmän rohkeaan itsensä esiin tuomiseen kohtaamistilanteissa.⁵⁵⁹ Kättelyn avulla oli mahdollista kohdistaa huomio entistä voimakkaammin yksilöihin.

1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla kättelystä oli tullut niin jokapäiväinen ele, että 67-vuotiaan naisopettajan kertoman mukaan Kuopiossa työskenteli 1950-luvulla hammaslääkäri, joka kätteli joka kerta vastaanotolla tavatessaan. Kättely tapahtui siinäkin tapauksessa, että potilas olisi hoidon aikana joutunut käymään useamman kerran vastaanotolla saman päivän aikana.⁵⁶⁰ Vastauksista on luettavissa kokemuksia kättelyn yleistymisestä erityisesti 1950- ja 60-luvulla. Niistä voidaan päätellä myös kättelyn olleen suosiossa sodan aikana ja sota-ajan jälkeen.⁵⁶¹ Esimerkiksi 1920-luvulla syntyneen naisvastaajan mielestä kättelemine yleistyä sodan aikana ja sen jälkeen. Hän muistelee sodan vaikutusta näin:

Sodan jälkeen varsinkin ihmiset ikään kuin vapautuivat jäykkyydestään.⁵⁶²

Tervehdystapojen yksinkertaistumisen ohella 1900-luvun alkupuoliskon tapakulttuurille tyypillistä oli myös tapakulttuurin tiukempi säätely. Esimerkiksi 73-vuotias miesvastaaja kertoo, miten hänen lapsuudessaan 1910-luvun Polvijärvellä ihmisten käyttäytyminen oli 1980-lukuun verrattuna tarkemmin määriteltyä, ”tiettyjä kaavoja noudattavaa”. Hän mainitsee erityisesti 1930-luvun alkupuolen sovinnaisuuden ajaksi, jolloin tavat olivat hänen mukaansa säädellympiä kuin myöhemmin.⁵⁶³ Onkin todennäköistä, että kättely muuttui vasta myöhemmin välittömämmäksi ja vähemmän jäykäksi. Tapakuvaukset sota-ajalta tukevat tätä ajatusta.

Korhosen mukaan tervehdystavat yksinkertaistuivat ensimmäisen maailmansodan jälkeen uudelleen vauhtiin lähteneen demokratisoitumiskehityksen tuloksena. Korhonen esittää, että läheisyyttä painottavana eleenä kädenpuristus toi kaivatun täydennyksen eriarvoisuutta korostaviin kunnioituksen muotoihin. Kättelyele oli hyväntahdon ja arvostuksen ilmaisu, jolla liian suuri epätasapaino oli palautettavissa tasa-arvoisuuden asteelle.⁵⁶⁴ Myös Schürmann korostaa kättelyn suosion lähteneen nousuun juuri sellaisina aikoina, jolloin on ilmaantunut tarve lähentymistä merkitsevälle eleelle.⁵⁶⁵

Muodollistuttuaan kättelystä tuli suomalaisille tärkeä tai ehkä jopa tärkein tervehdys- ja hyvästelyele pitkäksi aikaa. Kättelyn voidaan sanoa täyttäneen suomalaisen tapakulttuurin sopivaisuuden kriteerit ollessaan riittävän huomiota kiinnittämätön ja vähäeleinen, mutta antaessaan mahdollisuuden myös ”tunteiluun”.⁵⁶⁶ Kättely onkin mielletty riittäväksi tervehdyseleeksi.⁵⁶⁷ Vastauksista käy ilmi, miten 1900-luvun alkupuoliskolla tavallisen kansan tapakulttuuriin eivät kuuluneet suuret eleet.⁵⁶⁸ Vuonna 1895 syntynyt naisvastaaja kertoo, miten hänen lapsuuteensa tapakulttuuriin ei kuulunut tunteilu:

559 Sjövall 2006, 44.

560 MV: K33/921.

561 Ks. esim. MV: K33/1111, 183.

562 MV: K33/922.

563 MV: K33/1098.

564 Korhonen 1996, 240.

565 Schürmann 1994, 188.

566 MV: K33/18.

567 MV: K33/1039, 705.

568 Ks. esim. MV: K33/387.

Nykyään enemmän halaillaan ja suukotellaan kuin minun lapsuudessani, joka on aika kaukana. Ennen oltiin niin kovasti arvokkaita, ei ollut soveliasta tunteilla, ettei vain pidetty höpsähtäneenä.⁵⁶⁹

Niiaaminen ja kumartaminen ovat kulkeneet kättelyn rinnalla 1800-luvulta jopa 2000-luvulle asti.⁵⁷⁰ Sen sijaan syleileminen, halaaminen ja suutelu tervehdittäessä olivat pitkään suomalaisille vieraita, sopimattomia tapoja, joita on nolosteltu ja vähän naureskeltukin.⁵⁷¹ Syntyperäiset maalaiset eivät ole 1930 syntyneen naisvastaajan mukaan nähneet esimerkiksi käsisuudelmia kuin elokuvissa.⁵⁷² Jo pelkkä halaamisen näkemisenkin on voinut nolostuttaa. Vuonna 1905 syntynyt naisopettaja kiteyttääkin suomalaisen tervehtimiskulttuurin näin:

Suomalainen maalaisväki on kavahtanut julkisia hellyydenosoituksia.⁵⁷³

Tästä näkökulmasta on helppo ymmärtää, että kättelystä on aikoinaan tullut suosittu tervehdys- ja hyvästelyele Suomessa. Koska suomalaiset ovat kaihtaneet tunteellisia tervehdyseleitä, on kättely toiminut hallittuna kanavana tunteiden ilmaisuun. 69-vuotias miesvastaaja Virroilta kertoo, miten Virtain kirkon mäellä kirkkokansalla oli tapana kätellä. Vastaaja kertoo paikalla olleista miehistä, jotka saattoivat kätellä toisiaan useammankin kerran tilaisuuden kestäessä. Samalla kättelijän ”silmä kostui aamukasen verran.”⁵⁷⁴

Kättely ei siis ole ollut vain muodollinen ja jäykkä tervehdysele, vaan se on suomalaisten käytössä muovautunut käyttötarkoituksensa mukaan. Kättelyeleestä on ollut käytössä erilaisia variaatioita tapaamisen tunteellisuuden asteen mukaan käytettäväksi. Tavallista lämpimämmässä tervehdystavassa tervehdittiin kädestä, mutta toinen käsi asetettiin olkapäälle ja samanaikaisesti vähän taputettiin.⁵⁷⁵ 71-vuotias miesopettaja taas kertoo hänen isänsä olleen maallikkosaarnaaja, joka korosti ja vahvisti käsitervehdystään panemalla myös vasemman kätensä kättelevien käsien päälle. Vastaajan mukaan hän tällä tavalla ikään kuin antoi siunauksensa jokaiselle tapaamiselle.⁵⁷⁶

Kaikien kaikkiaan 1900-luvun alkua voidaan pitää kättelykulttuurin sääntöjen opetteluun aikana, jolloin eleiden säätely on ollut tiukkaa. Käyttäytymisetiketin noudattamisen opettelu onkin suosinut sellaista yksinkertaista, kohteliaisuutta ja arvostusta osoittavaa elettä kuten kättelyä. Muodollistuttuaan kättelyn käyttö sitten vähitellen laajentui ja sen ilmaisu sai yhä rennompia piirteitä. Lopulta siitä tuli liiankin muodollinen.⁵⁷⁷

569 MV: K33/889.

570 MV: K33/1080, 1029. 1800-luvun puolivälissä lukukinkereiden vieraita vastaanotettaessa kumarrettiin ja niiaattiin kättelyn yhteydessä. Häyhä 1983, 67. Ainakin 1930-luvulla maalaisväki tervehti herrasväkeä niiaaten. Kättelyn yleistyessä Manner-Euroopassa 1800-luvulla kättelyn suhtauduttiin joissakin piireissä epäilevästi nimenomaan kättelyn samanarvoisen luonteen vuoksi, ja tästä syystä esimerkiksi aristokratia käytti kättelyn rinnalla kumartamista ja niiaamista. Korhonen 1996, 163. Vielä 2005 14-vuotias koululaistytö kirjoittaa, että joskus niiaataan tai kumarretaan samanaikaisesti kättelyn kanssa. KTL1: 169.

571 MV: K33/86, 446, 1039, 757, 911. Itäisessä Suomessa Viipurissa 1900-luvun alkupuolella halaaminen ja suutelu olivat yleisiä tervehdyseleitä ystävien ja sukulaisten kesken. Vuonna 1900 syntynyt miesvastaaja kertoo käsisuudelman olleen melkein pakollinen upseerien keskuudessa. MV: K33/586.

572 MV: K33/998.

573 MV: K33/702.

574 MV: K33/378.

575 Tervehdystapa on ollut käytössä ainakin Pohjois-Pohjanmaalla Oulunsalossa ja Kaukolassa luovutetun Karjalan alueella. MV: K33/517, 1059.

576 MV: K33/699.

577 Yleistynyttä kättelyä alettiin pitää liian muodollisena myös muualla Euroopassa. Schürmannin mukaan esimerkiksi Saksassa kätte-

Virallinen kättely

Vuonna 1914 syntyneen miesvastaajan mukaan tapakulttuurin asenteet alkoivat muuttua jo ennen sotia. Tervehtimistavat tulivat hänen mukaansa epämuodollisimmiksi, sillä esimerkiksi teitittely väheni.⁵⁷⁸ Myös vuonna 1918 syntynyt naisvastaaja on tehnyt huomion, että sodan jälkeen vanhojen tapojen kunnioitus heikkeni. Hänen mukaansa kaikki on sittemmin tullut ”väljemmäksi” ja ”läheisemmäksi” ja virallisuus on vähentynyt. Kättelyn vähentyminen on hänen mielestään osa tätä muutosta.⁵⁷⁹ Vuonna 1919 syntynyt miesvastaaja korostaa vastauksessaan sodan muuttaneen tapoja läheisemmiksi:

Ennen oltiin tervehtiessä ja hyvästellessä jäykempiä, hyväilemättömiä, mutta toisen maailmansodan jälkeen ihmiset lähenivät toisiaan katkerien ja kovien koettelemusten hermistämisenä.⁵⁸⁰

Monet vastaajat näkevät juuri sota-ajan vaikuttaneen tapakulttuuriin siten, että tavat ovat muuttuneet välittömämmiksi. Sota-ajan jälkeen esimerkiksi halaamisen voidaan sanoa lisääntyneen. 57-vuotias naisvastaaja kuvaa sota-ajan jälkeistä aikaa näin:

Kaikki tuo syleily ja halailu julkisemmin tuli sodan jälkeen, uudet ihmiset ja uusia tapoja, sota aiheutti ikuisia eroja. Kyllä tuo halailu on yleistynyt kun jonnekin lähdetään tai kun tulee jokin erittäin kaivattu kaukainen ystävä.⁵⁸¹

Vuonna 1921 syntyneen naisvastaajan mukaan tapakulttuurin liittyvät asiat muuttuivat vähitellen sota-ajan jälkeen. Hän kiinnittää huomiota erityisesti karjalaisiin tapoihin, jotka hänen mukaansa olivat vaikuttamassa tapojen epämuodollistumiseen: ”Vähitellen tavat vain muuttuivat.”⁵⁸² Vuonna 1923 syntynyt naisvastaaja kertoo, miten sota-aika väljensi ”säät�eroa”:

Ihmiset liikkuivat ja tapasivat välittömiä ja kaikkia sinuttelevia karjalaisia ja meidänkin kylän tytöt liittyivät lottiin, ja jouduimme tapaamaan monen ikäisiä nuoria. Esitellässä puristettiin kättä.⁵⁸³

Tässä kohtaa on nähtävissä Korhosen mainitsema demokratisoitumiskehitys, johon edellä viittasin. Demokratisoitumisen myötä monet aiemmin käytössä olleet tavat alkoivat näyttää turhan virallisilta tai juhlallisilta. Esimerkiksi naisvastaaja Hämeenkyröstä muistelee vielä ennen 1970-lukua vallinnutta opettajien tapaa kätellä oppilaat aina kesä- ja joululoman jälkeen. Vastaushetkellä 1987 vastaaja kokee sen kuitenkin ”liian juhlallisena”.⁵⁸⁴

Sjövall on tehnyt kättelyä koskevista tapaohjeistuksista havainnon, että oppaiden ohjeistukset kättelemiseen vähenivät 1940–50-luvuilla. Hän viittaa paitsi hygieniakäsitysten muutokseen, myös erityisesti suomalaisessa tapakulttuurissa lisääntyviin kansainvälisiin tapoihin. Sjövallin mukaan hänen tutkimissaan vuosien 1919–1944 välillä

lyä alettiin pitää yleisydessään häiritsevänä ja jopa kiusallisena 1900-luvun toisella puoliskolla. Schürmann 1994, 165.

578 MV: K33/1098.

579 MV: K33/92.

580 MV: K33/1029.

581 MV: K33/998.

582 MV: K33/600.

583 MV: K33/986.

584 MV: K33/438.

painetuissa käytösoppaissa kehoitettiin kätelemään usein, mutta vuosien 1945–1959 välillä ilmestyneissä oppaissa kättelyyn kehottaminen oli vähäisempää. Sjövallin mukaan muutoksen taustalla olivat ”suuren maailman” tavat.⁵⁸⁵

Tervehtimiskulttuurin muutoksesta hyvä esimerkki on puhuttelukäytäntöjen muutos. Puhuttelukäytäntöjen muutoksia tutkinut Mikko Laitamo näkee tasa-arvoistumisen ja epämuodollistumisen sodan jälkeen sinuttelun yleistymisessä 1960-luvulla ja erityisesti 1970-luvulla. Laitamon mukaan sinuttelun yleistymisellä pyrittiin arvoasetelmien häivyttämiseen; jäykän käyttäytymiskulttuurin ja eriarvoisuuden esittämisen tilalle haluttiin jotakin muuta. Laitamo huomauttaa, että vaikka vanhoista sosiaalisen kanssakäymisen muodoista luopuminen ei vaikuttanut organisaatiokulttuurissa suoraan vallan jakaantumiseen, vaikutti se kuitenkin siihen vaikutelmaan, jolla valtaa käytettiin.⁵⁸⁶

1970-luvun tapaoppaasta onkin luettavissa tämä lisääntynyt halu vapautua muodollisista etiketin säännöistä. Tapaoppaassa viitataan tapojen muuttumiseen vanhalla ranskalaisella sananparrella: ”uudet ajat, uudet tavat”. Samanaikaisesti kirjassa korostetaan epämuodollistumisen hyviä puolia:

Toisaalta hyvien tapojen merkitys ei ole hävinnyt, pikemminkin on kysymys tarpeesta kehittää ajallemme sopivaa entistä mielekkäämpää käytös- ja tapakulttuuria, jossa arvoa annetaan myös henkilökohtaisille ratkaisuille. Hyvän käytöksen perustana on edelleen toisen ihmisen kunnioitus.⁵⁸⁷

1900-luvun kuluessa tapahtuneella epämuodollistumisessa voidaan nähdä kehitys, jossa kunnian ja statuksen käsitteiden merkitys on vähentynyt ja korvautunut ihmisarvon käsitteellä. Yksilön tunteet ja tasa-arvoistumisen ideaali ovat tulleet länsimaisissa yhteiskunnissa tiedostetuiksi.⁵⁸⁸

Woutersin mukaan osa epämuodollistumisen prosessia on ollut hierarkioiden loiveneminen ihmisten ja erilaisten ryhmien välillä länsimaisissa yhteiskunnissa 1900-luvulla. Erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla differentioituneen yhteiskunnan lukuisat eri ryhmät alkoivat integroitua valtaväestöön. Sosiaalisten ja psyykkisten välimatkojen pienentyessä alettiin myös kyseenalaistaa edellisten sukupolvien tapoja. Puheikäytäntöjen muutokset, tervehdyssuudelman käyttöönotto ja aiempaa välittömämmät tunteiden ilmaukset ovat osoituksia tapakulttuurin epämuodollistumisesta, joka liittyy läheisesti sosiaalisen tasa-arvon lisääntymiseen ja epätasa-arvon aiempaa herkempään tunnistamiseen. Samalla tiettyjä tapakulttuurin tapoja alettiin pitää liikaa hierarkkisuutta ja sosiaalisia eroja korostavina sekä jäykkiä rooleja ylläpitävinä. Se, mitä aiemmin oli opetettu ”luonnollisena” ja hyvänä käytöksenä, olikin muuttunut ikävyyttäväksi ja viralliseksi. Epämuodollistumiseen liittyi uuden, rennon ja väljän

585 Esimerkiksi Tuomi Elmgren-Heinonen tekee vuonna 1954 ilmestyneessä käytösoppaassaan huomion siitä, että Suomessa kätellään paljon, jopa enemmän kuin monissa muissa maissa. Elmgren-Heinonen 1954, 9. Sjövall pohtii tutkimuksessaan hänen käyttämiensä tapaoppaiden kirjoittajien taustan vaikutusta: oppaiden kirjoittajat olivat alueilta, joilla ei ollut tapana kätellä. Ks. Sjövall 2006, 45–46. Vaikka syy osittain olisikin kirjoittajien omassa taustassa, näkisin kätelemiseen kehottamisen vähentymisen oppaissa myös osana laajempaa epämuodollistumisen prosessia. Ks. esim. Wouters 2007.

586 Laitamo 2003, 58–61. Myös oman tutkimukseni vastauksissa teittelyyn vähentymisen on liitetty yleiseen tapakulttuurin muutokseen 1960-luvulla. 68-vuotias naisvastaaja muistelee 2000-luvulla ministeriön antamia ohjeita puhuttelukäytännöistä: ”Mielestäni tavat muuttuivat ja höltyivät 60-luvun alussa kun virastoissakin käskettiin oikein ministeriön taholta sinuttelemaan kaikkia hallinnon jäseniä ja jopa asiakkaita.” KTL1: 24.

587 Seppälä ja Virkkunen 1977, 2.

588 Wouters 1991.

tapakulttuurin opettelu.⁵⁸⁹

Sivilisaatioprosessissa ihmisen ”ensimmäinen luonto” oli puristettu kaiken hillitsevän ”toisen luonnon” muottiin ja ”toisesta luonnosta” oli tullut ihmiselle ikään kuin itsestäänselvyys ja tiedostamaton toimintatapa. Mutta itsesäätelyn tultua luonnolliseksi osaksi vuorovaikutusta oltiin Woutersin mukaan tilanteessa, jossa muodollisuuden nyörejä voitiin taas höllentää. Ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa tämä niin sanottu ”kolmas luonto” tarkoittaa sitä, että itsesäätelystä ja tarkkailua tiedostamalla ihminen pystyy tilanteen mukaan tarvittaessa myös joustamaan tapakulttuurin käyttäytymisnormeista.⁵⁹⁰

Suomalaisen tapakulttuurin epämuodollistumisella on epäilemättä ollut kättelyä vähentävä vaikutus. Vuonna 1926 Rauman maalaiskunnassa syntyneen naisvastaajan mielestä vielä 1960-luvulla käteltiin enemmän kuin vastaushetkellä 1980-luvun puolivälissä.⁵⁹¹ Vuonna 1937 syntynyt naisvastaaja taas muistelee, miten ”tapojen vapauduttua” tervehtiminen suoritettiin kättelyn sijaan esimerkiksi opiskelijapiireissä tovereiden kesken yhä useammin halaamalla.⁵⁹² Vuonna 1945 syntyneen naisvastaajan kertomuksessa kättelytavan väheneminen tapahtuu samanaikaisesti hänen selostamiensa eri elämänvaiheidensa kanssa. Vastaaja kertoo kätelleensä lapsena Alavudella ja Kuortaneella kaikkia. Opiskeluaikana tämä tapa oli jäänyt häneltä kuitenkin pois. Edelleen vastaaja muistelee saaneensa vuonna 1973 Saksasta vieraita, jotka kätelivät paljon. Hän kertoo silloin havahtuneensa siihen, että kättelytapa oli miltei kokonaan jäänyt häneltä käyttämättä.⁵⁹³ Tässä esimerkissä epämuodollistuminen on siis voinut liittyä vastaajan epämuodolliseen opiskelija-elämänvaiheeseen, mutta se on voinut myös limittyä laajemmän tapakulttuurin epämuodollistumisen kanssa.

Joka tapauksessa 1900-luvun alkupuoliskolla viralliseksi ja arvokkaaksi mielletty kättely väheni tai vapautui 1960-luvulta lähtien muiden tapojen ”hölytymisen” muassa.⁵⁹⁴ Kättelyn vähenemisen ja vapautumisen havaitsemisessa tosin on huomattavia aste-eroja. Kaikki eivät nähneet muutosta ollenkaan.⁵⁹⁵ Toiset vastaajat näkivät vuonna 1987 kättelyn vähentyneen erityisesti nuorison keskuudessa, kun taas osa vastaajista koki kättelyn aiempaa rennompana eleenä, joka oli syntynyt yleisen tapojen vapautumisen myötä.⁵⁹⁶ Nämä kokemukset liittyvät henkilön omiin kättelymieltymyksiin, joiden kautta myös kokemus tapojen epämuodollistumisesta tuli erilaiseksi. Ne henkilöt, jotka olivat kenties käyttäneet muodollista kättelyä runsaasti aiemmin, tekivät huomion kättelyn vähenemisestä, kun taas ne, joille kättely oli ollut vain muodollisiin ja juhlallisiin tilanteisiin liittyvä, kokivat sen lisääntyneen ja vapautuneen.⁵⁹⁷ Ilmiön taustalla oli joka tapauksessa yleinen tapojen epämuodollistuminen.

Vuonna 1917 syntynyt naisvastaaja kertoo vastauksessaan havainneensa kättelyn vähentymistä 1980-luvulle tultaessa.⁵⁹⁸ Tämä kättelyn esiintyvyyteen liittyvä väheneminen on todennäköisesti alkanut jo aiemmin, sillä 55-vuotias naiskirjastonhoitaja on teh-

589 Wouters 2007, 90–91; Wouters 2011, 118.

590 Wouters 2007, 197–199. Ks. myös Wouters 2011.

591 MV: K33/397.

592 KTL1: 24.

593 MV: K33/1119.

594 MV: K33/420, 399.

595 MV: K33/ 630.

596 Ks. esim. MV: K33/76, 936, 1, 306.

597 Ks. esim. MV: K33/420.

598 MV: K33/663.

nyt yleiseen tervehtimiseen liittyvän havainnon jo 1970-luvulla. Hänen mukaansa ”lapset lopettivat kirjastoon astuessaan kaikkinaisen tervehtimisen”.⁵⁹⁹ Vuonna 1918 syntynyt naisvastaaja kuvaa suorastaan ”ilonaiheeksi” sitä, jos joku lapsi sattuu 1980-luvulla tervehtimään.⁶⁰⁰ Samoin toinen vuonna 1918 syntynyt naisvastaaja kertoo tehneensä kirjoitushetkensä tapakulttuurista havainnon, jonka mukaan 1980-luvun lapset eivät enää tervehdi juuri ketään kädestä pitäen. Ainakaan keskenään vastaaja ei ollut huomannut lasten tervehtineen kädestä, joten hän päätteli kättelyn jääneen menneisyyden tapakulttuuriin:

Joten kädestä tervehtiminen alkaa olla kait seuraavalle sukupolvelle jo historiaa.⁶⁰¹

Nuorten kättelyn vähentymiseen ovat kiinnittäneet huomiota erityisesti iäkkäämmät vastaajat. Kättelyn nähdään vähentyneen yleisesti 1970–1980-luvulla, mutta erityisesti sen näyttävät unohtaneet nuoret, jotka suorastaan ”vieroksuvat” kättelyä.⁶⁰² 1980-luvulla nuorison kerrotaan siirtyneen suosimaan pelkkiä sanallisia tervehdyksiä.⁶⁰³ Tiedetään myös, että nuorempi sukupolvi joutuu toisinaan muistuttamaan vanhempiaan siitä, ettei kylään saapuvia kavereita pidä kätellä.⁶⁰⁴ Vastauksista välittyikin kättelysääntöjen luonteeseen liittyvä muutos. Ennen sotia kättelysäännöt olivat tärkeitä, mutta 1980-luvulla sääntöjen nähtiin muuttuneen mutkattommiksi. ”Varsinkaan nuori polvi ei kursaile”, kuten 1907 syntynyt miesvastaaja toteaa vastauksessaan.⁶⁰⁵ 1980-luvulla kättelysäännöt olivat muuttuneet vähemmän sitoviksi kuin mitä ne olivat 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla olleet. Päätös kättelyyn ryhtymisestä oli siirtynyt enenevässä määrin yksilölle itselleen.⁶⁰⁶

Woutersin havaitsema sosiaalisten hierarkioiden loiveneminen näkyi myös suomalaisessa tapakulttuurissa. 64-vuotias heinolalainen maanviljelijä kirjoitti vuonna 1987:

Yleensä kaikessa havaitsee tasa-arvoisuuden melkoisen lisääntymisen.⁶⁰⁷

Tämä miesvastaaja viittaa kuitenkin myös samanaikaiseen ”kulttuurin köyhtymiseen”.⁶⁰⁸ Samoin 29-vuotias naisvastaaja valittelee sitä, että rento tapakulttuuri on ”karsinut pois rikkaita ilmaisuja kielestämme”.⁶⁰⁹

Myös 1970-luvun käytös- ja tapatieto-kirjassa huomattiin nuorison tapojen yhdenmukaistuminen ja tähän kehitykseen liittyvä asenne perinteistä käytös- ja tapakulttuuria kohtaan. Kirjassa viitataan televisioon ja aikakauden muihin tehokkaisiin viestintävälineisiin kuten aikakauslehdistöön, joka on ”nopeasti ja maailmanlaajuisesti” vaikuttanut erityisesti nuorison käyttäytymistapoihin.⁶¹⁰ Tapojen huonontumisesta onkin tavallista syyttää paitsi muuttoliikettä myös televisiota, jossa ”paljon käytetään huonoa kieltä, rivoakin”.⁶¹¹

599 MV: K33/267.

600 MV: K33/547.

601 MV: K33/73.

602 MV: K33/984, 983. Esimerkiksi nämä naisvastaajat ovat syntyneet vuosina 1909 ja 1913.

603 MV: K33/936.

604 MV: K33/1.

605 MV: K33/440.

606 MV: K33/397, 868, 1007, 285.

607 MV: K33/1039.

608 MV: K33/1039.

609 MV: K33/653.

610 Seppälä ja Virkkunen 1977, 2.

611 MV: K33/1007.

60-vuotiaan miesvastaajan mielestä televisiosta ovat kadonneet kauniit tavat. Vastaaja kaipaa esimerkiksi kättelyn näkymistä televisiossa kysymällä: ”Kätelläänkö televisio-ohjelmissa juuri muulloin kuin pakolliset kuviot pressan vastaanotolla?”⁶¹²

Tapakulttuurin muutosten katsotaan aiheutuneen matkailun, liike-elämän, kiireellisyyden, liiallisen hyvinvoinnin ja yltäkylläisyyden, levottoman ajan, muuttoliikkeen sekä liiksi ”urbanisoituvan” yhteiskunnan myötä.⁶¹³ Vastauksissa peräänkuulutetaan perinteistä tapakulttuuria. Esimerkiksi vastaushetkellä 41-vuotiaan liikkeenharjoittajanaisen mielestä ”käytöksen kultaisen kirjan” pitäisi kuulua jo alaluokan oppilaille, sillä hänen mukaansa 1980-luvun nuorisolle ei enää ole ”tärkeää kuin rocki ja punkki ja älyttömästi sanoitetut viisujumputukset”. Asiat olivat vastaajan mukaan toisin 1950- ja 60-luvun Tuupovaarassa.⁶¹⁴

Woutersin mukaan tapakulttuurin epämuodollistumisen prosessiin kuuluu tällainen epämuodollisten ja muodollisten tapojen kädenvääntö. Prosessi ei ole tasainen, vaan se kehittyy ikään kuin kehämäisesti välillä vahvistuen ja välillä heikentyen. Vanhojen, hyvien tapojen perään haikeana katselu ja uusien tapojen vastustaminen kuuluu tähän prosessiin.⁶¹⁵ Seuraavassa lainauksessa 66-vuotias vihtiläisnainen muistelee vuonna 1987 antamassaan vastauksessa 1940-luvun muodollista tervehtimiskulttuuria:

Eräs muisto tervehtimisestä on jäänyt pysyvästi mieleeni. Olin juhannusviikolla vuonna 1945 Vihdin synnytlaitoksella. Esikoispoikani oli syntynyt. Tätini Martta Sofia Petersson, äitini sisko tuli minua katsomaan erään toisen mummon kanssa. Tätini tervehti kädestä, niiasi syvään ja hänen pyöreä hyväntuulinen nöyrä olemuksensa teki minuun lähtemättömän vaikutuksen. Samalla tavoin hän tervehti kaikki muut äidit jotka olivat siinä kuuden hengen huoneessa. Itse seitsemän lapsen äitinä hän halusi nähdä kaikki lapset ja jutella saman joka äidin kanssa. Tällaista tunnelmaa ei enää nykyään voi tavata.⁶¹⁶

58-vuotias miesvastaaja totesi vuonna 2005, ettei ”nykyajan lapsille enää opeteta kättelyä”.⁶¹⁷ Moraalisten ihanteiden historiallisesta muuttumisesta kirjoittanut Koski muistuttaa, että nykyisyyden ongelmissa on tavallista katsoa taaksepäin ja nähdä menneisyys kulta-aikana. Kosken mukaan usein menneisyyden kasvatus nähdään aikana, jolloin lapsia pystyttiin kasvattamaan kurissa, kunnioittamaan vanhempiaan ja muita ihmisiä. Tämän näkemyksen mukaan menneisyydessä jokainen lapsi siis tiesi, miten tuli käyttäytyä.⁶¹⁸

Muistitietoaineistossa tulee esille juuri tällainen joskus menneisyydessä vallinneen ideaalin tapakasvatuksen ja nykytapakulttuurin eli 1980-luvun tapojen vertailu. 61-vuotias naisvastaaja kuvaa lastenkasvatuksen ongelmia vastaushetken tapakulttuurissa seuraavasti:

Vasta sota-aika toi tasoittavan muutoksen yleiseen käyttäytymiseen, joka nyt jälleen on hyvää vauhtia menossa erittäin itsekkääseen kaikessa mieltä osoittavaan, valikoivaan suuntaan, myös lasten maailmassa, aikuisetkin näyttävät mallia monin tavoin itse-

612 MV: K33/648.

613 MV: K33/73, 1040, 637, 615.

614 MV: K33/497.

615 Wouters 2007, 181–191.

616 MV: K33/1010. Ks. myös MV: K33/186.

617 KTL1: 17.

618 Koski 2001, 11.

kyydessä, omaneduntavoittelussa... kaikkia ei edes kannata tervehtiä.⁶¹⁹

Kasvatuksen muuttuminen liittyy Woutersin mukaan nimenomaan 1960-luvulla voimistuneeseen epämuodollistumisen prosessiin. Murros ilmeni Woutersin mukaan kaikilla yhteiskunnan tasoilla, mutta esimerkiksi perheessä tapojen epämuodollistuminen näkyi luopumisena liiallisesta jäykkyydestä ja hierarkkisesta varautuneisuudesta. Syntyvyyden säännöstelyn ollessa mahdollista perheeseen syntyi vähemmän lapsia, jotka useimmiten olivat odotettuja. Kasvatus kääntyi korostamaan tunteita, joustoa ja tasa-arvoa. Ankara kasvatuskulttuuri väistyi ja ”kolmannen luonnon” avulla pystyttiin joustamaan ja soveltamaan myös kasvatustehtävissä.⁶²⁰

Kosken mukaan kasvatuksen perusteissa on tapahtunut viimeisen neljänkymmenen vuoden aikana muutos, sillä hyvän kasvatuksen kulmakivet eli aikuisten kyseenalaistamattomaan auktoriteettiin perustuneet menetelmät ovat menettäneet kulttuurisen suotavuutensa. Koski liittää murroksen juuri modernisaatioon, sekularisaatioon ja yksilöllistymiseen.⁶²¹ Sosiologi Riitta Jallinojan mukaan 1960-luvun taitteessa hahmottui myös tieteellisessä keskustelussa modernisuuskäsitys, joka vapaamielisyyteen ja vapautti ihmiset normatiivista pakoista. Yleistyneen vapaamielisyyden myötä pluralistisiksi tulleet ihmiset siirtyivät yksilöllisyyden ja hedonismin elämäntapaan. Ihmisen sisäiset aistimukset tulivat toiminnan tärkeiksi ohjaajiksi.⁶²²

Tällaisessa yhteiskunnallisessa ja kasvatuksellisessa murroksessa on luontevaa ajatella, että lapsia ei ”pakotettu” kättelyn opetteluun samalla tavalla kuin 1900-luvun alkupuoliskolla ja osin vielä 1950-luvullakin. Kättelystä oli tullut vapaaehtoisempaa. Samalla siihen liitettiin aiempaa voimakkaammin jäykkiä ja virallisia merkityksiä.

Tuttu ja turvallinen kättely

Samalla kuin kättely tuntuu joidenkin vastaajien mukaan 1980-luvulle tultaessa vähentyneen, korostuu joissakin vuonna 1987 annetuissa vastauksissa se, miten kättely on ikään kuin ”tullut takaisin” tai lisääntynyt. Vastauksissa tuodaan esille kättelyn taantuminen ja unohtuminen 1970-luvulta 1980-luvulle sekä sen asteittainen elpyminen 1980-luvun lopulla.⁶²³ Tapojen vapautuminen ja tapakulttuuriin tullut uudenlaisen vapaaehtoisuuden lisääntyminen kasvattivat myös toimijoiden tietoisuutta omista tavoistaan 1980-luvulla. 61-vuotias emäntä Tohmajärveltä kirjoittaa vastaushetken tapakulttuurin hyvistä puolista näin:

Onhan tässä nykykäyttäytymisessä hyviäkin puolia, meistä itsestämme johtuu miten me käyttäytymme.⁶²⁴

Vastaaja näyttää ymmärtäneen, että ankaran muodollisuuden höltymisen vastapainona on lisääntynyt yksilöllisyys sekä sitä kautta avautuva yksilön mahdollisuus vaikuttaa paremmin omaan käytökseensä. Mutta yksilöllisyydellä on myös varjopuolensa. 1980-luku näh-

619 MV: K33/116.

620 Wouters 2007, 181, 197–198. Vaikka Wouters on tutkinut tarkemmin erityisesti Yhdysvaltoja, Englantia, Hollantia ja Saksaa, voidaan suomalaisesta tapakulttuurista erottaa samansuuntaisia muutoksia. Vastaajat tuovat esiin muun muassa hierarkkisuuden vähenemisen, tasa-arvoistumisen ja yksilöllistymisen. Ks. esim. MV: K33/1039, 116, 247, 758.

621 Koski 2001, 11.

622 Jallinoja 1991, 63–64, 73–74.

623 Ks. esim. MV: K33/915, 936, 868, 1007, 883, 381, 121, 975, 1119, 872.

624 MV: K33/ 615.

dään lisääntyvän välinpitämättömyyden aikana. Yksilöllistymisen kritiikistä on kyse tässä 68-vuotiaan miesopettajan tilityksessä, kun hän moittii 1980-lukua ajaksi, jolloin ”kovuuden ja jonkinlaisen välinpitämättömyyden piirre on vallannut myös kanssakäymistavat”:

Ystävällisyys on kärsinyt inflaation. Nuoret ovat heittäytyneet intiimien suhteitten rutiiniin eikä tapoihin enää riitä sitä kauneutta ja herkkyyttä, mitä oli vielä 1970-luvulla. Kielenkäyttöön ja myös tervehtimistapoihin on tullut lyhytsanaista katkoviestintää ja karuja ilmeitä. Enää ei sanota tarpeellistakaan loppuun saakka ja kohteliaisuudet heitetään tarpeettomina pois käytöstä. Kanssakäyminen ihmisten kesken on köyhtynyt. Toiselle ihmiselle omistautumiselle ei ole aikaa.⁶²⁵

1960- ja 70-luvun tunteet huomioiva kasvatusta, solidaarisuus ja ryhmää korostava identiteetti muuttuvat 1980-luvun lopulla yksilön korostamiseksi.⁶²⁶ Woutersin mukaan 1980-luvulla koettu yksilöllistyminen ja aiempi tapojen vapautuminen johtivat lopulta epävarmuuden ja turvattomuuden kokemiseen. Epämuodollistumisen spiraalimainen prosessi sai siten aikaan muodollisuutta korostavan vastareaktion. Tässä ilmapiirissä muodollisina pidetyt, vanhat tavat nähtiin ryhmäidentiteetin ja me-hengen luomisen apuvälineinä.⁶²⁷ Myös kättely alkoi pikku hiljaa kasvattaa suosiotaan.

1980-luvun lopulla voidaan puhua kättelyn uudesta tulemisesta. Kiireiseksi koettu aikakausi on saanut aikalaiset arvostamaan kättelyn perinteitä. 64-vuotias emäntä Rautalammelta kertoo:

Välillä ei välitetty tervehtiä. Pidettiin sitä vanhoillisena. Nykyisin sanotaan, että käs ei ossoo ota. Ja käs ei kulu kätellessä. Siispä on palattu entiseen kättelytyyliin.⁶²⁸

1980-luvun lopulla perhepäivähoitajana työskennellyt nainen kirjoittaa, miten Viitasaaressa on varhaiskasvatuksessa kehoitettu kätelemään päiväkotikäisiä taaperoita:

Meille perhepäivähoitajille on johdon taholta annettu kuin haaste viedä tervehtimistöpoja eteenpäin. Onpa jopa kehoitettu kätelemään lapsi kun hän tulee aamulla hoitopaikkaan.⁶²⁹

1980-luvun vastauksissa kättelyn vähenemistä selitettiin osittain sillä, että muita eleitä oli tullut sen rinnalle tapakulttuurin vapauduttua. Erityisesti kiinnitettiin huomiota jo edelläkin kuvailun halaamisen lisääntymiseen.⁶³⁰ Toiset kokivat halaamisen kauniiksi ja hyväksyttäväksi tavaksi.⁶³¹ 53-vuotias naisvastaaja taas näki halaamisen 1980-luvulla tapana, jota yritettiin iskostaa suomalaisiin kansainvälisten vaikutteiden innoittamina:

Nykyisin yrittävät eräät iskostaa meihin suomalaisiinkin halaamisen tapaa. Muun muassa viimekesänä poikani häissä, morsiamen täti n. nelikymppinen kyseli: Miksette te halua? Hei miksi te ette halua? Ettekö ole katsoneet Dallasia? Että kyllä se tästä. Vielä

625 MV: K33/1029.

626 Wouters 2007, 181.

627 Wouters 2007, 191–193.

628 MV: K33/897.

629 MV: K33/211.

630 MV: K33/881, 514, 919.

631 MV: K33/387.

meistä tulee poskellekin suukottelijoita kunhan tässä vielä muutama vuosi eteenpäin vierähtää.⁶³²

Vaikka kättely onkin säilyttänyt asemansa 2000-luvun alkuun asti suomalaisessa tapakulttuurissa, ovat kättelyn rinnalle tulleet muut eleet osittain myös syrjäyttäneet kättelyn. Esimerkiksi päännöykkäystä on jo pitkään käytetty korvaamaan kättelyä erityisesti suurta joukkoa hyvästellessä.⁶³³ 2000-luvulla kättelyä korvaavat rennompi ”moikkaaminen”, kädennosto sekä halaaminen. Halaaminen tosin suoritetaan usein kättelyn kanssa samanaikaisesti.⁶³⁴ Mutta halaamisenkaan opettelu tai opettaminen ei aina ole helppoa kuten 64-vuotias naisvastaajan kirjoitus 1980-luvun Juvalta kertoo:

On kuitenkin vielä omissakin läheisissäni henkilöitä joiden halaamisen olen jättänyt siihen ainoaan ensimmäiseen kertaan, siksi tyrmistyneitä he ovat olleet. Lapsuuden kasvatus on lujalla meissä, tavat vaihtuvat vain sukupolvien vaihtuessa.⁶³⁵

Tapojen asteittaisesta vapautumisesta käy esimerkkinä 1909 syntyneen miesvastaajan 1980-luvulla tekemä huomio kättelyyn lisätystä suutelemisesta, joka vähitellen olisi ”nostettu huulille asti”.⁶³⁶ Näin estotonta tervehdystapaa ei kuitenkaan Suomessa liene kovasti harrastettu ainakaan tuntemattomien kesken, vaan vastaaja viitannee kättelyn yhteydessä suoritettujen poskisuudelmien yleistymiseen.⁶³⁷

Kättely ei ole 2000-luvulle tultaessa kadonnut suomalaisesta tapakulttuurista, vaikka niin kutsutun ”kättelylaman” aikana se on ollutkin vähäisempää. 65-vuotiaan miesvastaajan mielestä kättely vaikuttaisi jopa elpyneen 2000-luvulla.⁶³⁸ 72-vuotias miesvastaaja kertoo yleisten tervehdystapojen huomaavaisuuden ja läheisyyden lisääntymiseen liittyvistä kokemuksistaan 2000-luvulla.⁶³⁹

2000-luvulla 16-vuotias naisvastaaja näkee kättelyssä muodollisia piirteitä.⁶⁴⁰ Se liitetäänkin usein ennestään tuntemattomien tervehtimiseen. Esimerkiksi 60-vuotias naisvastaaja kertoo, miten arkinen kättely on 2000-luvulle tultaessa vähentynyt, mutta tuntemattomia on edelleen tapana tervehtiä kädestä.⁶⁴¹ Kättelyn elinvoimaisuudesta 2000-luvulla sen sijaan kertovat vastaukset, joissa koululaiset kertovat ensisijaiseksi fyysiseksi tervehdyseekseen kättelyn eivätkä esimerkiksi halaamista. Nämä vuosien 1988 ja 1990 välisenä aikana syntyneet koululaiset ilmoittavat saaneensa oppia kättelyyn pienestä pitäen.⁶⁴² Kättelyn voidaan sanoa siis kuuluneen 2000-luvun alun tapakasvatukseen ainakin joissakin piireissä. Edelleen myös päiväkodit toteuttavat kättelykasvatusta hyvien tapojen vuoksi. Lapset on tapana kättellä päivän alussa ja lopussa.⁶⁴³ Kättelyn voidaan sanoa edustavan pysyvyydessään jotain sellaisia arvoja, joita yksilöllistyneessä yhteiskunnassa halutaan korostaa.

632 MV: K33/1049.

633 MV: K33/904,437, 509.

634 KTL1: 32, 13, 37, 38; MV: K33/371.

635 MV: K33/402.

636 MV: K33/508.

637 MV: K33/508, 170.

638 KTL1: 40, 20.

639 KTL1: 40.

640 KTL1: 161.

641 KTL1: 45.

642 KTL1: 134, 149, 65, 144, 148, 150, 90, 58, 64.

643 Pelander 2009.

3.3 Kättelyn alueelliset ja paikalliset ulottuvuudet

Kättely Suomessa

Alue on arkielämässä jokin selkeä ja helposti määriteltävissä oleva muoto, joka erottuu muista alueista tiettyjen rajojen avulla. Vesa Saarikosken mukaan 1900-luvun länsimaiselle ihmiselle tunnetuin ja selkein alue on ollut valtio, ja valtionrajojen piirretyt kartat ovat tärkeä osa länsimaisen ihmisen maailmankuvaa. Se on ollut myös poliittisen maantieteen keskeisin käsite. Alue käsitteenä ei ole kuitenkaan kovin selkeä kuten Saarikoskin huomauttaa. On olemassa erilaisia toistensa kanssa limittyviä alueita. Lisäksi alueet voivat muotoutua ihmisten mielissä todellisuuteen vaikuttavien mielikuvien avulla. Tällä tarkoitetaan sitä, että alue on aina ihmisten määrittelyn tuloksena syntynyt.⁶⁴⁴

Kansallisvaltio voidaan määrittää territoriaalisena yksikkönä, joka jakaantuu pienempiin alueisiin kuten lääneihin, maakuntiin, kuntiin ja kaupunkeihin. Kulttuurialue taas on tietyllä seudulla vallitseva kielellinen, etninen tai kulttuurinen samankaltaisuus, joka on syntynyt alueelle esimerkiksi yhteisen uskonnon tai historian kautta. Aluetta voidaan määrittää siten, että se on jotakin tiettyä paikkaa laajempi yksikkö, jota ei voida rajata selkeästi luonnonmaantieteellisesti. Tällaiset alueet eivät ole ”luonnollisia”, eikä niillä ole ”luonnollisia” rajoja, mutta ihmisten asettamien rajojen avulla ne määrittävät yksilöiden ja yhteisöjen identiteettejä.⁶⁴⁵

Tapakulttuurin rajoja on usein lähestytty juuri valtionrajojen kautta. Mielikuvat jonkin kansallisuuden luonteenomaisesta käyttäytymisestä ovat perustuneet pitkälti yleistyksiin, joita tapakulttuurin yleisesityksissä on viljelty.⁶⁴⁶ Myös tutkimuksissa on esitetty kulttuurin vaikutusta nonverbaalisen käyttäytymisen vaihteluihin. Euroopan pohjoisosien asukkaiden on osoitettu olevan vähemmän elehtiviä ja enemmän välimatkaa pitäviä kuin esimerkiksi eteläeurooppalaisten.⁶⁴⁷

Suomalaisten mielikuva omasta tapakulttuuristaan perustuu erontekoon omien ja muiden tapojen välillä. Suomalaisen tapakulttuurin raja perustuu pitkälti maantieteellisten rajojen kansalliseen alueeseen. Mutta se voi olla myös laajempi alue, jolloin tapakulttuuria määrittävät esimerkiksi pohjoismaalaisuus ja vapaamuotoisuus.⁶⁴⁸ Eroa muihin tehdään tarkkailemalla ”suomalaisia tapoja” ja rajaamalla tiettyjä tapoja niiden ulkopuolelle. 1901 syntynyt miesvastaaja Johanneksesta kuvaa varhaista, vähäeleistä tervehtimiskulttuuria näin:

Ei se syleily ollut enne vielä muodissa. Paiskattiin vain kättä. Ei silloin suuteltu poskelle eikä muualle. Ei se ole ollut suomalainen tapa.⁶⁴⁹

Sosiaalitieteissä rajat on nähty symbolisina, kulttuurista jäsenyyttä ylläpitävinä. Rajat voivat muodostaa sosiaalisia ryhmiä esimerkiksi eri ryhmien välille. Rajanvedon

644 Saarikoski 1995, 81–82. Ks. myös Mikkeli 2009, 26.

645 Mikkeli 2009, 26–27, 29.

646 Yksi pisimmälle menneistä tapakulttuurin kansallisten erityispiirteiden esityksistä löytyy Richard Lewisin tuotannosta. Lewis 1996. Suomessa samantapaisesti kansallista ja kansainvälistä tapakulttuuria on käytösoppaissaan tarkastellut Reima T. A. Luoto (2000).

647 Remland, Jones & Brinkman 1995. Antropologi Edward T. Hall teki 1960-luvulla erotteluja runsaan koskettelun ja vähäisemmän koskettelun kulttuureista. Hall 1990, 116.

648 KTL1: 16.

649 MV: K33/973.

myötä muodostuu ryhmiä, joiden ymmärrys perustuu osin ryhmiä kehystävien rajojen olemassaoloon.⁶⁵⁰ Tämä kehystäminen tulee esiin myös kansallisten ryhmien muodostumisessa. Historioitsija Heikki Mikkeli viittaaakin rajoihin juuri ihmisen harjoittamana vallankäyttönä; rajojen tarkoitus on viime kädessä ”meidän” ryhmään kuuluvien sisään rajaaminen ja samalla ”toisten” ulossulkeminen.⁶⁵¹ Paikallisessa erottautumisessa korostuu juuri ”me” ja ”muut” erottelu. Tämä tärkeä erottelu tulee esiin esimerkiksi 70-vuotiaan naisvastaajan vastauksessa, jossa hän kyllä näkee suomalaiset kätteilijöinä, mutta ei kaikkein ahkerimpina sellaisina:

Kyllä kätelty on niin kauan kuin muistan. Mutta ei meillä oltu niin ”ahkeria” kättele-mään kuin jossain muualla ollaan.⁶⁵²

Suomalaiset huomaavat tapakulttuuria tutkaillessaan ranskalaisten sydämelliset kättelet, saksalaisten tiheän kätteletyfrekvenssin, kreikkalaisten lämpimät kättelet ja jopa kättelevät portugalilaiset poliisit.⁶⁵³ Vastauksissa tehdään eroa myös kulttuureihin, joissa kättelet ei ole lainkaan tapana. Esimerkiksi 46-vuotias naisvastaaja kertoo tietävänsä, ettei naisen pidä mennä kättele-mään muslimimiestä ja ettei Kaukoidässä ole lainkaan tapana kätellä.⁶⁵⁴

Kättelet liitetään suomalaiseen tapakulttuuriin. 47-vuotias kääntäjänä toimiva naisvastaaja arvelee kätteletyn kuuluvan ”suomalaiseen elämänmuotoon” siitä syystä, ettei suomen kieli tarjoa riittävästi sopivia sanontatapoja tervehtimisen ilmaisuun.⁶⁵⁵ Kätteletyä pidetään myös hyvin suomalaisena tapana lähestyä toista ihmistä.⁶⁵⁶ Vastauksissa korostuu suomalaisten kuva itsestään jäykkänä ja vaatimattomina tervehtijöinä, jotka ovat sortuneet monimutkaisempiin tai läheisempiin tervehdys- ja hyvästelytapoihin vasta ”parin lasillisen jälkeen”.⁶⁵⁷ Toisaalta vastauksissa voidaan korostaa elekielen vahvuuksia. Eleisiin perustuvaa ilmaisua voidaan kömpelydestään huolimatta pitää vahvempana ilmaisumuotona tervehdystilanteessa kuin sanallista ilmaisua.⁶⁵⁸

Suomalaisten käsitys itsestään vaatimattomina tervehtijöinä ei sinänsä ole yllätys. Vaatimattomaan ilmaisukulttuuriin identifioitumisella on pitkä perinne. Yrjö Ylänen kirjoitti suomalaisista tervehdystavoista vuonna 1917 seuraavasti:

Tervehtiminen on tapa, joka on käytännössä kaikkialla maapallolla. Eri kansojen luonteesta ja siitä, millä sivistyskannalla ne ovat, riippuu tervehtimismenojen laatu ja merkitys. Toisilla ovat tervehdykset aivan lyhyitä ja yksinkertaisia, toisilla taas mitä mutkikkaimpien kaavojen mukaan suoritettavia ystävyyden koettelemis- ja vakuutusseremonioja. Suomalainen, jonka luonteen mukaista ei ole rajut tunteenpurkaukset ulkonaisien vakuutteluineen ja ruumiinliikkeineen, on tässä suhteessa tyytynyt vain tervehdyksen lausumiseen ja kättele-miseen, päänyökkäykseen tai yleiseen eurooppalaiseen tapaan välinpitämättömään lakin kohottamiseen. Ainoastaan siellä täällä saat-

650 Lamont & Molnar 2002, 167–169.

651 Mikkeli 2009, 29.

652 MV: K33/916.

653 KTL1: 49, 96, 112, 5. Suurin ero esimerkiksi suomalaisten ja saksalaisten kättele-mässä 1990-luvulla on kätteletyfrekvenssiin liittyvät erot; saksalaiset kättelevät ahkerammin kuin suomalaiset. Kilpelä 1995.

654 KTL1: 16.

655 MV: K33/880.

656 KTL1: 42.

657 KTL1: 18; MV: K33/137.

658 MV: K33/137; KTL1: 43.

taa erikoisissa tilaisuuksissa tulla varsinkin naisten kesken kysymykseen halaileminen tervehtiessä ja hyvästellessä. Samansuuntainen on myöskin laestadiolaisten tapa asettaa tervehtiessä kankean varovasti oikea käsi tervehdittävän vasemman olan yli tämän selkäpuolelle.⁶⁵⁹

Yläne kirjoittaa, että suomalaiselle ei ole luonteenmukaista rajut tunteenpurkaukset tai ruumiinliikkeet, vaan suomalainen tervehtii mieluiten sanallisella tervehdyksellä, kätellen, päännökyksellä tai lakin kohottamisella. Yläne kuitenkin huomauttaa, että tästä ”ulkonaisesta jäykkyydestä” huolimatta tervehtiminen on suomalaisille tärkeä toimitus.⁶⁶⁰ Tämä sama näkemys toistuu 2000-luvun Suomeen muuttaville ulkomalaisille suunnatussa Suomi-tietoutta jakavassa kirjassa, jossa suomalaisten kerrotaan olevan käytöstavoiltaan ”yleensä varsin korrekteja”. Mutta suomalaisia kuvataan myös ylimielisinä tervehtijöinä, jotka eivät osaa kirjoittaja Raija Tervomaan mukaan käyttää katsekontaktia. Tervomaan mukaan juuri kättely on suomalainen tapa tervehtiä:

Vanhempi väki kättelee hyvääkin ystävää. Kädenpuristus kertoo paljon henkilöstä. Kaikkia ei tarvitse kätellä. Usein pelkkä päännökyks riittää.⁶⁶¹

Kättelystä suomalaiseen tapakulttuuriin hyvin juurtuneena tapana kertoo suomalaisen mäkihyppääjän kertomus Keski-Euroopan mäkiiviikolta. Perusajatus on, että ”suomalainen jörrikkä” ei lähde oma-aloitteisesti antamaan poskisuudelmaa, vaan pelastaa hämmentävän tilanteen kättelyn avulla. Mäkihyppääjä Matti Hautamäki kuvaa toimintaansa hieman itseironisesti: ”Kättä-päivää vain kylmästi. Käsi pitkälle eteen.” Hän tekee samalla havainnon liittyen kättelyfrekvenssin kansalliseen vaihteluun. Siinä missä ranskalaiset kättelevät hänen mukaansa 15 minuutin välein, voi suomalainen kätellä kohdatessaan naapurin monen vuoden tauon jälkeen.⁶⁶²

Suomalaisen tapakulttuurin mieltäminen tietynlaiseksi kansanluonteeseen liittyväksi ominaisuudeksi on yksi keino luokitella sosiaalista maailmaa. Käsitys kansojen kollektiiviluonteesta on vanha, ja tällaisia kansanluonteen kuvauksia on pidetty pyrki-myksenä rakentaa ja vahvistaa kollektiivista yhteisöä.⁶⁶³ Tätä näkemystä edustaa myös kulttuurintutkija Stuart Hallin ajatus paikasta kulttuurisena järjestelmänä, joka antaa yksilölle mahdollisuuden asemoida itseään yhteiskunnassa. Kansakunnan ja kansallisen kulttuurin rooli on auttaa representoimaan olemassa olevat todelliset erot yhtenäisinä, jolloin ryhmätunne kasvaa. Näin ollen kulttuurisen eron tekemisen tehtävä on vahvistaa identiteettiä.⁶⁶⁴

Identiteetti-ajatusta voidaan soveltaa myös muuhun kuin kansalliseen alueeseen liittyvään erotteluun. Kättelyn ja tapojen yhteydessä ihmiset ovat tehneet eroja esimerkiksi maakuntien, heimojen, kylien, sukujen tai jopa talojen välillä.⁶⁶⁵ Vuonna 1912 syntynyt naisvastaaja Ruokolahdelta tekee mahdolliseksi esimerkiksi eroa oman kylänsä tapojen ja muiden kylien tapojen välillä:

659 Yrjö Yläneen artikkeli perustui Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran taikakokoelmasta poimituihin kohtiin. Kokoajana toimi ylioppilas Lempi Keravuori. Yläne 1917, 11.

660 Yläne 1917, 11.

661 Tervomaa 2003, 89.

662 Hautamäki kuvailee tunnelmiaan poskisuudelman saatuaan ”hämmentyneen pelokkaaksi”. Ala-Kivimäki 2010.

663 Knuutila ja Paasi 1995, 59–60.

664 Hall 2003, 86, 91–96.

665 KTL1: 32. MV: K33/642, 65, 236, 184, 120.

Tälläne ol meijäkylä tapa, en tiije joshää lie muuvaal olt toiselaine.⁶⁶⁶

Yhä pienempiin yksiköihin ja erontekoihin mentäessä kulttuurisen identiteetin rajat käyvät kapeammiksi. Hyvin tiukkarajainen käsitys kulttuurisesta identiteetistä saattaa perustua esimerkiksi suku- tai verisiteisiin.⁶⁶⁷ Hall onkin huomauttanut, että yksilöllä ei ole vain yhtä identiteettiä, vaan monia, tempoilevia identiteettejä, jotka rakentuvat erontekojen kautta.⁶⁶⁸ Lyhyesti ilmaistuna tällaisella erontekoon perustuvalla identiteetillä tarkoitetaan yksilön käsitystä itsestä, yhteenkuuluvuudesta, samuudesta tai ajatelluista luonteenomaisista ominaisuuksista.⁶⁶⁹

Kulttuurintutkijat Seppo Knuutila ja Anssi Paasi ovat identiteettien sosiaalista rakentumista tutkiessaan käyttäneet spatiaalisen socialisaation käsitettä. Tällä he viittaavat prosessiin, jossa yksittäiset toimijat ja sosiaaliset kollektiivit sosiaalistuvat tiettyjen alueellisesti rajattujen spatiaalisten kokonaisuuksien jäseniksi. Erilaiset spatiaaliset tasot voivat vaihdella naapurustosta globaalina ymmärrettyyn tilaan.⁶⁷⁰ Seuraavaksi käsittelemme niitä kättelyyn liittyviä erontekoja, jotka antavat kättelylle merkityksiä tällaisen spatiaalisen socialisaation ja kulttuurisen identiteetin muodostumisen kautta.

Läntinen Suomi

Yksi näkyvimmistä erotteluista vastauksissa on ollut Suomen itäisten ja läntisten maakuntien väliset erot kättely- ja tervehdystavoissa. Esimerkiksi 55-vuotias naisvastaaja kirjoittaa satakuntalaisesta jäykkyydestä.⁶⁷¹ Varsinaissuomalaisia taas kuvaillaan ”jästäpäiksi”, joilla on tyhmänylpeyttä ja juroutta, minkä vuoksi tervehtiminen ei aina luonnistu.⁶⁷² Tätä itäisen ja läntisen Suomen välillä tapahtuvaa erottelua tukee 2000-luvulla kyselyyn vastannut joensuulaisnainen, joka pitää Suomen länsipuolella asuvia hieman ”varautuneempina” henkilöinä, jotka pitävät helpommin fyysistä välimatkaa.⁶⁷³

Pohjalaisia on vastauksissa pidetty erityisen jäykinä tervehtijöinä ja säästeliäinä kättelijöinä.⁶⁷⁴ Erityisesti Etelä-Pohjanmaan töysäläiset mainitaan ”jäykkäniskaisena porukkana”.⁶⁷⁵ Vastauksissa kiinnitetään huomiota myös kättelyn niukkuuteen Pohjanmaalla. 67-vuotiaan etelä-pohjanmaalaisen naisvastaajan mukaan toisissa maakunnissa talonväki kätteli aina, pohjoisessa se oli vähäisempää ja Etelä-Pohjanmaalla jopa harvinaista.⁶⁷⁶ Käsitystä vahvistaa vuonna 1931 syntyneen naisvastaajan kertomus, jonka mukaan kättely ei ollut Etelä-Pohjanmaan Jalasjärvellä yleinen tapa.⁶⁷⁷ Kauhajoella vuonna 1910 syntyneen naisvastaajan mukaan miehet eivät kätelleet Pohjanmaalla ”senkään vertaa kuin naiset”. Vastaaja muistaa yhden lestadiolaisemännän, jolla oli tapana jopa pahoitella tätä ”kylmää” tervehtimistapaa.⁶⁷⁸

666 MV: K33/642.

667 Hall 2003, 86, 91–96

668 Hall 1999, 13, 23.

669 Sappinen 2000, 31.

670 Knuutila ja Paasi 1996, 63.

671 MV: K33/267.

672 MV: K33/120.

673 KTL1: 32.

674 MV: K33/717, 574, 552.

675 MV: K33/161.

676 MV: K33/951.

677 MV: K33/297.

678 MV: K33/757.

Pohjalaisten kerrotaan suhtautuneen varauksellisesti uusiin tapoihin. Nivalalainen vuonna 1915 syntynyt emäntä kertoo, miten pohjalainen puolustautui ujoin halatessaan kylään saapunutta sukulaista 1980-luvulla: ”Minä oon oppinu näitä uusia tapoja”.⁶⁷⁹ Kauhajoella erityistä huomiota kerrotaan herättäneen kahden Savosta tulleen miehen, joilla oli tapana tervehtiä toisiaan kätellen.⁶⁸⁰ Pohjanmaalaista tervehtimistä kuvaa vastauksessaan 1907 syntynyt naisopettaja ja pappilan emäntä seuraavasti:

Tervehdittyämme isäntäväkeä siirryttiin tupaan kätelemään aikaisemmin tulleita seuravieraita. Matalalla seinänvieruspenkillä istui tiheänä jonona paikkakunnan miehiä, kaikilla musta huopahattu tiukasti päässä, ja käsi toisensa perään kohosi sieltä matalalta ylöspäin tarttuen tervehtijän käteen, ei liikahtanut jalka eikä hattu, eikä juuri ääntäkään kuulunut. Koomilliseltahan se vähän tuntui, mutta ’maassa maan tavalla’, selvään se.⁶⁸¹

1920- ja 1930-luvulla Etelä-Pohjanmaalla kiertänyt Samuli Paulaharju kuvailee täysiveristä härmäläistä ”vääjäämättömäksi luontokappaleeksi”, joka on äärimmäisyyksiin taipuvainen. Alueella vaikuttanut körttiläisyys antoi härmäläiselle toiminnalle vähäleisyyden, koreilemattomuuden ja ylpeydenkin leiman.⁶⁸² Tällaisessa jäykässä toimintakulttuurissa huomiota ovat kiinnittäneet poikkeavat toimintatavat kuten kättelyyn yhdistetty niaaminen tervehdystilanteessa. 1907 syntynyt opettaja muistaa erityisesti kättelyn yhteydessä suoritettua niauksen:

Kauniimpiakin tervehtimistä saa Pohjanmaalla kokea. Kun vanha körtti-emäntä havaitsi ihmisjoukosta tutun ystävä-papin, hän herttaisesti hymyillen riensi luo ja ojentaessaan kätensä papille hän samalla niiaa niksautti.⁶⁸³

Vaikka vastauksissa tulee esiin pohjanmaalaisten jäykkä tervehtimiskulttuuri, niin toisaalta joidenkin Pohjanmaan paikkakuntien kohdalla korostetaan myös yksilöiden tasavertaista kohtelua. Kokkolalainen vuonna 1945 syntynyt miesvastaaja korostaa Keski-Pohjanmaan seudun tasa-arvoista toimintatapaa, johon hän liittyy myös yksilöiden samanarvoisuuden.⁶⁸⁴ Samoin 1915 syntynyt emäntä kertoo nivalalaisten olleen hyvin tasa-arvoisia keskenään ja käyttäneen kättelyä tervehtiessään. Vastaajan muutettua pohjoisemmas Vaalaan joutuivat ”Nivalan siirtolaiset” opastamaan ”etelästä” tullutta pappia kättelyyn sanomalla: ”me pruukataan kätellä”. Kertomuksen mukaan pappi otti tämän jälkeen tavakseen kätellä.⁶⁸⁵ Nivalalaisten kerrotaan vielä 2000-luvullakin kättelevän kaikki paikallaolijat.⁶⁸⁶ Kättelystä on tullut osa nivalalaista identiteettiä.

Hämeestä on myös mainintoja tervehdystavoiltaan ”jäykkänä” alueena.⁶⁸⁷ Paikkakunnalle tulleen Karjalan siirtolaisen on kertomansa mukaan täytynyt Hämeessä ja Satakunnassa aina vähän ”kuulostella” ilmapiiriä ennen kuin on voinut ”hypätä kaulaan”.

679 MV: K33/749.

680 MV: K33/293.

681 MV: K33/552.

682 Paulaharju 1933, 286, 337, 344.

683 MV: K33/552.

684 MV: K33/298.

685 MV: K33/749.

686 Akimo 2010. *Kalevan* internet-sivu.

687 MV: K33/976, 271.

Vuonna 1911 syntynyt naisvastaaja kuvaileekin vastauksessaan hämäläisten ”käynnistymistä” kohtaamistilanteessa:

Me hitaat hämäläiset kun kätkemme niin paljon, tarvitsemme esikäynnistystä syttyäksemme. Samoin me kyräilemme tehdessämme tuttavuutta, ei sitä ensinäkemältä eikä vielä toisellakaan olla valmiita tuttavuuteen, ihan harvoissa tapauksissa. Kun suhde kuitenkin lopulta syntyy siihen voi luottaa. On aina sanottu, että virtolaisiin on huono tutustua, pitää paikkansa.⁶⁸⁸

Hämäläiset ovat kuitenkin harrastaneet kättelyä.⁶⁸⁹ Vuonna 1929 syntyneen miesvastaaja kertoo hämäläisten kätelleen häissä ja hautajaisissa, mutta välttäneen muita tervehdyseleitä kuten suutelia ja halaamista liian läheisinä ja sopimattomina eleinä.⁶⁹⁰ Kättely on liittynyt muodollisiin vierailuihin. Tämä tulee esiin myös vuonna 1911 Antreassa syntyneen miesvastaajan toteamuksessa, jonka mukaan Hämeessä mentiin harvoin kylään muuten kuin kutsusta. Mutta kutsuttuna mentäessä tapana oli kätellä.⁶⁹¹

Pirkanmaalla kerrotaan myös lyödyn ahkerasti kättä. Pohjanmaalaisten kerrotaan ihmetelleen ahkeraa kättelytapaa Pirkanmaalla ja päivitelleen, etteivät ole missään muualla nähneet ”vetua” lyötävän yhtä ahkerasti kuin Virtain kirkonmäellä.⁶⁹² Samoin vuonna 1927 syntyneen naisvastaajan mukaan Hämeenkyrössä kättely on ollut hyvin yleinen tapa. Paikkakunnan johtavana hoitajana toiminut vastaaja on omakohtaisesti saanut kokea, että hämeenkyröläiset tulevat mielellään kättelemään tuttua henkilöä:

Joskus olen kuullut, että kättelyssä todistetaan, että kädessä ei ole asetta! Nämä hämeenkyröläiset saattavat olla niin epäluuloisia, että heidän on varmistettava asia joka hetki. Tullessani tänne vuonna 1950 en aavistanut tämän tavan yleisyyttä. Nyt pidän aivan tavallisena, että raavaat miehet tulevat kaupassa, pankissa, postissa, missä sattuu näkemään ja tarjoavat kätensä. Kauan eläneenä ja jotakin nähneenä en muista tavanneeni ihmisiä, jotka kättelisivät tiheämmin muualla kuin Bakussa. Seurasimme näitä Bakulaisia kadulla ja näimme koululaisten tervehtivän kädestä toisiaan, nuoret kättelivät, vanhat kättelivät. Mitähän sanoisivat hämeenkyröläiset, jos vertaisin heitä bakulaisiin.⁶⁹³

Mouhijärveltä aikoinaan paikkakunnalle muuttaneen naishenkilön osakseen saama runsas kättely selittyy osittain sillä, että hänet tunnettiin paikkakunnalla hyvin. Hän itse on päätellyt kättelyllä osoitetun ilostumista yllättävästä ja mukavasta tuttavan kohtaamisesta.

Henkilön taustaan liittyvien seikkojen lisäksi voidaan joidenkin paikkakuntien runsasta kättelyä selittää voimakkaalla tasa-arvon tunteella. Kättely on tasa-arvoiseksi koettu ele, joka sopii muodolliseen, mutta tasavertaiseen toimintakulttuuriin. Läntisen Suomen tapakulttuurin jäykkyyttä on osittain selitetty sen hierarkkisella luonteella. Länsi-Suomessa hierarkiat sosiaalisten ryhmien välillä ovat tulleet 1800-luvun lopulla ja

688 MV: K33/419.

689 KTL1: 24.

690 MV: K33/446.

691 MV: K33/125.

692 MV: K33/378.

693 MV: K33/693.

1900-luvun alkupuolella näkyvämmiin esiin kuin Itä-Suomessa, sillä Lounais-Suomessa tapahtui torpparilain vaikutuksesta eniten maanmenetyksiä talonpojille. Tämä tarkoitti isäntien ja alustalaisten välien kylmenemistä. Lounais-Suomessa on todettu ylipäätään statusasioiden olleen korostuneempia kuin idässä.⁶⁹⁴ Muodollisessa Lounais-Suomessa kättely on ollut se fyysinen tervehdysee, jota on käytetty lämpimissä kohtaamisissa ja jolla on osoitettu tuttavuutta. Tästä syystä se on voinut näyttäytyä muualta tulleiden asukkaiden silmissä jopa runsaalta.⁶⁹⁵

Itäinen Suomi

Joidenkin arvioiden mukaan kättelytapa on ollut Itä-Suomessa yleisempi kuin Länsi-Suomessa.⁶⁹⁶ Vuonna 1915 syntyneen naisvastaajan 34 mukaan Keski-Suomessa ja Itä-Suomessa tervehditään ”aina” kädestä.⁶⁹⁷ Myös Savossa kättelyyn suhtaudutaan vanhana tapana. Etelä-Savossa Kerimäellä kättely on ollut 1907 syntyneen naisvastaajan mukaan ”aina tapana”.⁶⁹⁸ Savolaisia on jopa moitittu liian ahkeriksi kättelijöiksi, sillä 63-vuotiaan sulkavalaisemännän vastauksessa savolaisten on sanottu olevan ”aina käsi ojossa”.⁶⁹⁹ 66-vuotias naisvastaaja Riistavedeltä muistelee kuulleensa muiden ”heimojen” sanovan, että savolaiset tervehtivät kädestä tullessaan, mutta eivät heitä hyvästiä kädestä pitäen lähtiessään. Vastaajan mielestä tämä pitää paikkansa.⁷⁰⁰

Eroja kättelytavoissa on ollut myös maakunnittain itäisten maakuntien sisällä. 62-vuotias naisvastaaja kertoo, miten hän muutti Etelä-Savosta Anttolasta Etelä-Karjalaan Savitaipaleelle vuonna 1957. Vastaaja kertoo ihmetelleensä kovasti sitä, etteivät ihmiset antaneet kättä toisilleen esimerkiksi ompeluseuroissa tai syntymäpäivillä. Sannallinen tervehdys oli Savitaipaleella riittävä tuohon aikaan, mutta 1980-luvulla kättely on vastaajan mukaan jo yleistynyt.⁷⁰¹

Vuonna 1910 syntynyt naisvastaaja entisen Suomen Karjalan alueelta Uudeltakirkolta korostaa sitä, että Karjalassa tervehtiminen ei ollut niin nöyrää kuin muualla Suomessa.⁷⁰² Samoin vuonna 1911 syntynyt naisvastaaja Äyräpäästä Karjalasta kertoo, että itäisessä Suomessa, Karjalassa, herroja ei 1930-luvulla pokkuroitu ja melkein kaikkia sinuteltiin. Vastaushetken kotipaikkakunnallaan Hollolassa hän näkee paikkakuntalaisten tavat jäykkinä. Kirjoittaja tekee eroa ”heihin”, eikä lue itseään paikkakuntalaiseksi, vaikka onkin asunut siellä ”vasta” 40 vuotta.⁷⁰³

Karjalaiset erottavatkin omat tapansa kanta-Suomen väestön tavoista usein ”me”-erottelun avulla. Karjalaisille kättely kaksin käsin, halaus ja poskisuukko ovat tuttuja tervehdystapoja, ainakin ”oman heimon jäseniä” tavattaessa.⁷⁰⁴ Omat tavat, perinteet ja niiden säilyminen ovat olleet kotiseuduiltaan kauaksi joutuneille karjalaisille tärkei-

694 Ks. esim. Uotila 1991, 21, 121.

695 Sallinen-Gimplin mukaan lounais-suomalaiset kiinnittivät huomiota siirtolaisten kättelyn vähäisyyteen. Sallinen-Gimpl 1994, 114.

696 MV: K33/921.

697 MV: K33/34.

698 MV: K33/552. Ks. myös MV: K33/921.

699 MV: K33/980.

700 MV: K33/45.

701 MV: K33/872.

702 MV: K33/1083.

703 MV: K33/452. Karjalaisissa tavoissa korostuu tasa-arvoisuus, sillä esimerkiksi ”palvelijoita ei millään tavalla erottanut edes talon tyttäristä”. MV: K33/163.

704 KTL1: 24; MV: K33/158.

tä.⁷⁰⁵ Kulttuurintutkija Kaija Heikkinen on tarkastellut karjalaisuuden etnistä olemusta tarkemmin, ja hänen mukaansa Suomen karjalaisten identiteetti on jatkuvasti muuttuva. Karjalaisten etninen identiteetti muodostuu suhteessa muihin ryhmiin, ja siten karjalaisuus on olemassa vain suhteessa ei-karjalaisiin. Heikkinen muistuttaa, ettei mitään yleistä Karjalaa ole olemassa, vaan karjalaisuus sisältää monia, erityisesti alueellisia, kulttuuripiirteitä.⁷⁰⁶

Tämä pitää paikkansa myös tervehdys- ja hyvästelytapojen kohdalla. Karjalaisen kättelyn voidaan sanoa saaneen erilaisia kulttuuripiirteitä eri aineksista, minkä vuoksi myös vastauksissa esiintyy tiettyjä ristiriitaisuuksia karjalaisten kättelytapoihin liittyen. Esimerkiksi joidenkin muistojen mukaan kättely on ollut yleisempää Pohjois-Karjalassa kuin Etelä-Karjalassa.⁷⁰⁷ Entisen Suomen Pohjois-Karjalan alueella sijaitsevalta Pälkjärveltä tulevan 1909 syntyneen miesvastaajan mukaan kädestä tervehtiminen onkin ollut karjalaisille tyypillinen tapa:

Me karjalaiset tervehdimme kädestäpitäen, jo silloin, kun tuttua ei ole tavattu viikko-kauteen, ehkä se on liikaa, mutta hyvä tapa se kuitenkin on.⁷⁰⁸

Myös 54-vuotias emäntä Jääskestä Etelä-Karjalasta kirjoittaa, että ”karjalaiset kättelee aina”.⁷⁰⁹ Etelä-Karjalasta tunnetaan myös sanonta: ”Aitoon karjalaiseen tapaan pitää kiittää ja kätellä”.⁷¹⁰

Mutta kättelystä on myös toisenlaisia vastauksia Karjalan alueelta. Vuonna 1911 Antreassa syntynyt naisvastaaja kertoo, ettei kättely ollut kovin yleistä tavallisissa oloissa Karjalassa, vaikka on jo 1980-luvulla ”yleistynyt karjalaistenkin keskuudessa”.⁷¹¹ Kättely ei ollut myöskään 1918 Muolaassa syntyneen vastaajan mukaan Etelä-Karjalan Äyräpäässä erityisessä roolissa. Naisvastaaja kertoo, että ihmiset asuivat lähellä toisiaan, ja kaikki sukulaiset asuivat saman pitäjän sisällä.⁷¹² Vastaajan kertomus kylän järjestymisestä ja sosiaalisista suhteista luo kuvan tiiviistä yhteisöstä, jossa yksinkertaisesti kättelykäytännöllä ei ollut tarvetta. Tervehdysviestintä hoidettiin muilla eleillä kuin muodollisella kättelyllä.

Kansatieteilijä Pirkko Sallinen-Gimpl on siirtokarjalaista identiteettiä koskevassa tutkimuksessaan havainnut selkeitä eroja siirtokarjalaisten ja erityisesti maan lounaisosissa asuvien kättelyssä. Siirtokarjalaisten tapa kätellä harvemmin johtui Sallinen-Gimplin mukaan nimenomaan karjalaisesta kohtaamismallista, jossa tärkeää oli aktiivisuus, tasa-arvoisuus ja avonaisuus, ja joka perustui kiinteään karjalaiseen suku- ja perhelaitokseen. Karjalaisten mielestä kättely oli vaivaavaa, kiusallista ja liian muodollista. Tästä itäisen ja läntisen kohtaamismallin eroavaisuudesta johtuen karjalaiset ovat saattaneet jättää kätteleättä uudella asuinpaikkakunnallaan silloin, kun läntisen tavan mukaan olisi kuulunut kätellä.⁷¹³

705 MV: K33/163. Sallinen-Gimpl toteaa, että juuri yhteisölliset tavat näkyivät selkeinä eroina siirtokarjalaisten ja muiden suomalaisten käyttäytymisessä. Karjalaisille sosiaaliset tavat muodostuivat tärkeiksi, koska evakuointiaikana aineellisen kulttuurin perintö jäi Karjalaan. Sallinen-Gimpl 1994, 107.

706 Heikkinen 1996, 13–16. Myös perinteentutkija Leea Virtanen kuvaa Karjala-nimikettä laaja-alaiseksi katoksi, jonka alle mahtuu erilaisia kulttuuriympäristöjä. Virtanen 1999, 77.

707 MV: K33/934. Ks. myös Sallinen-Gimpl 1994, 111.

708 MV: K33/612.

709 MV: K33/774.

710 MV: K33/275.

711 MV: K33/72.

712 MV: K33/190.

713 Sallinen-Gimpl 1994, 110–111.

Sallinen-Gimpl on todennut, että siirtokarjalaisia yhdistävä piirre on ollut seuralisuus, joka ilmeni avoimuutena ja halukkuutena sosiaalisiin kontakteihin ja kyläilyihin. Kyseessä on Sallinen-Gimplin mukaan ollut merkittävä eroavaisuus, joka poikkesi asenteeltaan myös muista itäsuomalaisista toimintatavoista. Sallinen-Gimpl viittaa tutkimuksessaan edelläkin mainittuun läntisen Suomen erilaiseen tilanjakosysteemiin, joka oli kirjoltaan laajempi käsittäen erikokoisia tiloja aina suurtilallisista mäkitypälaisiin. Sallinen-Gimplin mukaan läntisessä mallissa yhteisö oli tiukemmin rajoittunut omaan sosiaaliryhmäänsä, minkä vuoksi myös kunnioituksen ja sosiaalisten hierarkoiden osoittaminen oli sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tärkeää.⁷¹⁴

On selvää, että edellä esitettyjen havaintojen perusteella ei voida tehdä kovin pitkälle meneviä yleistyksiä kättelytapojen eroavuuksista itäisessä ja läntisessä Suomessa. Mutta kättelyn voidaan todeta saaneen erilaisia merkityksiä paikallisesta kontekstistaan riippuen. Pidänkin todennäköisenä, että kahden eri kulttuuriperinteen, itäisen ja läntisen, käsitykset esimerkiksi kättelyn muodollisuudesta ovat eronneet toisistaan. Tästä johtuen niitä toteuttavat käytännöt eivät ole aina kohdanneet sopuisasti.

Kättelytapojen törmäyksestä hyvä esimerkki on seuraava kirjoitus, jossa 76-vuotias Antreasta Etelä-Karjalasta kotoisin oleva nainen kertoo elämästään hämäläisten tapojen keskellä:

Oli ensin outoa täällä Hämeessä se kättelyn ”vimma”, vai miksi sitä sanoisi. Vaikka olisi tavannut linja-autossa, tai kadulla, vaikka parikin kertaa saman päivänä, niin kärteltiin. Hämäläiset tuttavat tulivat kättelemään, vaikka ei olisi ollut aikaa jäädä sen enempää puhelemaan. Tuntui kummalliselta, mutta kaikkeen tottuu. Myöskin hämäläiset. Kadulla esimerkiksi vain nyökätään ja sanotaan päivää noin vain ohimennen jos ei jäädä puhelemaan. On ollut puhetta heidän kanssaan, ja hekin ovat hyväksyneet sen, että liika kättelemineen on turhaa. Karjalaiset puolestaan ovat oppineet enemmän kättelemään kuin ennen.⁷¹⁵

Tämän kertomuksen perusteella kättely ei ollut ainakaan Etelä-Karjalassa totuttu tapa, vaan vastaaja kertoo oppineensa kättelyyn vasta Hämeeseen saavuttuaan. Karjalaisista tuli ahkeria kättelijöitä siis mahdollisesti vasta kantaväestön keskuudessa, sillä he omaksuivat kättelyn sosiaalisesti hyväksyttynä tervehtimistapana ja käyttivät sitä oman tervehtimiskulttuurinsa eläväiseen tapaan runsaasti. 72-vuotias naisvastaaja Kaustisilta kertoo sukuunsa tulleesta karjalaisesta henkilöstä, joka ahkerasti antoi ”käsipäivää” naapureille, eikä pitänyt kaustislaisten tavasta olla tervehtimättä. Vastaajan mukaan ”heikäläiset” eli karjalaiset halaavat ja taputtavat, vaikka tapaisivat ensimmäistä kertaa.⁷¹⁶ Jos Karjalassa kättely oli ollut muodollinen ja erottava ele, tuli siitä uudella paikkakunnalla karjalaisille sosiaalisen vuorovaikutuksen väline, jolla pystyttiin osoittamana läheisyyttä hyväksytysti.

Huomionarvoista on, että valtaväestölle karjalainen kulttuuri on näyttäytynyt usein yhtenä ja samana, vaikka tosiasiaassa myös karjalaisen kulttuurin sisällä on ollut vaihtelua esimerkiksi juuri kättelytavan suhteen. Tästä syystä karjalaisiin tervehtimiskäytäntöihin

714 Sallinen-Gimpl 1994, 116–119.

715 MV: K33/643.

716 MV: K33/209.

on kiinnitetty huomiota koko ryhmän tunnusmerkkeinä.⁷¹⁷ Samanaikaisesti kantaväestö on kiinnittänyt huomiota vieraisiin piirteisiin myös muiden etnisten ryhmien tervehtimistavoissa. Suomalaisille oudot tavat onkin saatettu leimata joskus myös ”venäläisiksi”.⁷¹⁸ Kuten Heikkisen tutkimuksesta käy ilmi, tällainen peilaaminen eri ryhmien välillä on hyvin tavallista. Karjalaisiin esimerkiksi ovat peilanneet itseään sekä suomalaiset että venäläiset. Tämän ”etnistämisen prosessin” seurauksena karjalaiset ovat olleet suomalaisten ja venäläisten ”välissä”.⁷¹⁹

Yhteiskunnan keskiön normien mukaisesta käytöksestä eroava käytös voi olla valtaväestön tulevalle ongelma. Koska luotettavuus määrittyy yhteisön keskiön normeista käsin, ei esimerkiksi omia tapojaan toteuttava maahanmuuttaja käyttäydy valtaväestön edustajien silmissä oikein tai muutenkaan näytä oikealta, siis luotettavalta.⁷²⁰ 80-vuotias naisvastaaja esimerkiksi epäilee, että karjalaisille ominainen avoimuus ja ujostelemattomuus voi herättää ”hämäläistyyppissä” epäluuloa.⁷²¹ Karjalaisten innokkaan ”kopralla koettamisen” eli runsaan kättelyn kerrotaankin herättäneen etelä- ja länsisuomalaisissa vieraisa ihmetelyä ja paheksuntaa.⁷²²

Tosin valtaväestön normien vastaisesta käytöksestä voi tulla paitsi merkillepantava, myös ihailtu. Myös karjalaisten tervehtimistapojen kohdalla kävi osittain näin. Valtaväestön normeista poikkeavat tavat nähtiin monessa kohdin ”parempina”, joiden ymmärrettiin lisäävän sosiaalista kompetenssia. Karjalaisten tapaa tervehtiä on pidetty ainakin lämpimämpänä kuin läntisen Suomen tervehtimistapoja.⁷²³ Paikkakunnalle tulleet uudet kätteilytavat jäivät erikoisuutena mieleen kuten 43-vuotiaan naishoitajan lapsuudenkertomus 1940- ja 1950-lukujen vaihteesta Lohtajalta, Pohjois-Pohjanmaalta osoittaa:

Tulijoita ei yleensä kätelty, jos ei ollut kovin harvinainen vieras, tai jos tulija ei sitä itse tehnyt. Naapuriimme oli muuttanut Karjalan siirtolaisia kolme perhettä ja erään tyttären kanssa ystäväystymme aloittaessamme koulunkäynnin. Se mitä minä jo silloin ihmetelin, tuntui oudolta, mutta toki hyvältä, kun joka kerran mennessäni tuon tytön kotiin tervehtivät he koko perhe minua kädestä. Se oli kuusivuotiaalle tytölle erikoinen kokemus.⁷²⁴

Huomioita siirtokarjalaisten ja kantaväestön välisistä eroista on tehty paitsi tervehtimisen myös yleisen sosiaalisen käyttäytymisen suhteen. Esimerkiksi pohjoiskarjalaisia on pidetty vieraanvaraisempina kuin pirkanmaalaisia.⁷²⁵ ”Vilkkaiden” karjalaisten on sanottu muuttaneen myös ”jöröjä” vihtiläisiä vilkkaammiksi.⁷²⁶ Samoin satakuntalaisiin tarttui ”välittömiltä ja sympaattisilta” siirtolaisilta tapa halata tai suudella.⁷²⁷ Myös 65-vuotias

717 Ks. esim. MV: K33/120.

718 Esimerkiksi entisen Suomen Karjalan pohjoisosassa sijaitsevalla Suojärvellä oli tapana tervehtiä kätellen ja poskelle suudellen sekä ristinmerkin ikonille tehden. Suutelemista on toisinaan kartettu suomalaisessa tapakulttuurissa siksi, että se on leimattu ”venakkojen ja jopa sitä heimoa olevien miestenkin” tavaksi. MV: K33/115.

719 Heikkinen 1996, 18–20.

720 Forsander 2002, 237.

721 Vastaaja viittaa Viipuriin, Antreaan ja Kiteelle. MV: K33/552.

722 MV: K33/653.

723 MV: K33/120, 294; KTL1: 38.

724 MV: K33/1019.

725 MV: K33/497. Sallinen-Gimpl huomauttaa, että karjalaisuuteen liitetyt käsitykset ovat muodostuneet paikkakunnalle asutetun väestön tapojen perusteella. Koska Karjalan sisällä oli tapakulttuurin eroja, on tietyistä osista siirtolaisina siirtyneiden tavat nähty yleisesti ”karjalaisina” tapoina. Sallinen-Gimpl 1994, 111.

726 MV: K33/444.

727 MV: K33/253.

miesvastaaja kertoo, miten ainakin Kiikalassa karjalaisten iloisia tervehtimistapoja kuten halaamista alettiin ”melko suuressa määrin apinoida elikkä matkia”.⁷²⁸

Suomeen muuttaneiden kättely

”Me” ja ”muut” -erottelua voidaan kättelytapojen kohdalla nähdä tehtävän myös Suomeen ulkomailta muuttaneiden keskuudessa. Suomalaiseen tapakulttuuriin on viime vuosikymmeninä sekoittunut huomattavasti vaikutteita muualta juuri maahanmuuton seurauksena. Tämä suuntaus näkyy 2000-luvulla kerätyn aineiston vastauksissa, joissa huomiota kiinnitetään esimerkiksi ulkomailta muuttaneiden tapaan kätellä ystäviä aina tapaamisen yhteydessä.⁷²⁹ Huomiot liittyvätkin useimmiten siihen havaintoon, että kättely on yleisempää Suomen ulkopuolelta tulleiden kesken.

Maahanmuuttajanuoret toteavat myös itse, että heidän kulttuurissaan tervehditään eri tavalla kuin suomalaisessa kulttuurissa. Kättelykäyttäytymisen taustalla voi olla esimerkiksi uskontoon perustuvia käyttäytymisen normeja. Islamilaisissa kulttuureissa ei ole tapana kätellä eri sukupuolta olevien kanssa.⁷³⁰ Koululaisten antamat vastaukset ovat yhdensuuntaisia näiden käytäntöjen kanssa. Esimerkiksi Irakista kotoisin oleva 15-vuotias naispuolinen vastaaja kertoo, että naiset ja miehet eivät kätele keskenään.⁷³¹ Miehet sen sijaan kätelevät keskenään ja antavat myös naisten tavoin poskisuudelmia. Kättely nähdään nimenomaan miesten tapana, jota myös nuoret miehet toteuttavat tavatessaan koulussa kavereitaan.⁷³²

Eri sukupuolta olevien koskettelukäyttäytyminen on islamilaisissa kulttuureissa erittäin säädeltyä. Samaa sukupuolta olevat saavat sen sijaan olla läheisessä kontaktissa toistensa kanssa ja osoittaa ystävyyttä fyysisin elein.⁷³³ Samaa sukupuolta olevien kesken kättely on sallittua. Esimerkiksi Kurdistanissa syntynyt 16-vuotias naisvastaaja kertoo kätelevänsä naispuolisia ystäviään ja antavansa myös poskisuudelmia. Kättelyn lisäksi hyvien tuttujien kesken käytössä on halaaminen.⁷³⁴ Samansuuntaisen kättelykäytännön ilmoittaa tavakseen 15-vuotias naispuolinen koululainen, joka on kotoisin Venäjältä. Hänellä ei kertomansa mukaan ole tapana kätellä juuri koskaan, sillä hänen mukaansa vain miehet kätelevät Venäjällä keskenään. Kavereidensa kanssa hän käyttää sanallista tervehdystä ja halausta.⁷³⁵

Omaan kulttuuriperintöön liittyviä kättelykäytäntöjä ja niiden toteuttamista voidaan tarkastella johonkin alueeseen tai paikkaan liittyvän identiteetin vahvistajana. Kurdi-taustaisten maahanmuuttajien identiteettiä tutkineen Mari Toivasen mukaan kurdinuo- ret neuvottelevat identiteettiin liittyviä kysymyksiä ja kuulumistaan eri maantieteellisiin paikkoihin monilla tavoin. Toivasen mukaan tunne omasta kulttuurista ja ”kurdilaisuudesta” muodostaa nuorille vahvan identifioitumisen kohteen. Vuorovaikutus kurdiyhteisön jäsenten kesken tarjoaa mahdollisuuden rakentaa identiteettiä yhteisöön kuulumisen tunteen kautta.⁷³⁶

728 MV: K33/120.

729 KTL1: 31, 55.

730 Munge 1994, 15.

731 KTL1: 53. Myös muissa Lähi-idän maissa kuten Iranissa miehet ja naiset eivät tervehti toisiaan kätelemällä. Ks. esim. Korhonen 1996, 166.

732 KTL1: 50, 51, 52, 53, 54.

733 Brusila 2008, 80–81.

734 KTL1: 50, 51, 53.

735 KTL1: 56. Venäjällä naisilla ei ole tapana kätellä keskenään, vaan se on pikemminkin miesmäisenä pidetty tapa. Naisia suudellaan sitä vastoin kädelle. Ks. esim. Nykänen 2007.

736 Kurdinkieliset nuoret Iranista, Irakista ja Turkista muodostavat yhden suurimmista maahanmuuttajataustaisista nuorista Turussa. Toivanen 2013, 1, 4.

Kättelytapoja voidaan lähestyä tämän identiteettimerkityksensä kautta. Osa vastaajista näkee kättelyn yleisempänä tapana heidän omassa kulttuurissaan kuin valtaväestön kulttuurissa.⁷³⁷ Muualta Suomeen muuttaneille ryhmille tietynlaisen oman tapakulttuurin normien noudattaminen vahvistaa yhteisön toimintatapoja tekemällä eroa kantaväestön nuorten kättelykäyttämisen normeihin. Maahanmuuttoa tutkineen Annika Forsanderin mukaan etnisen ryhmän sisäinen integraatio on prosessi, joka perustuu ryhmän järjestäytymiseen yhteiseksi omien instituutioiden ja keskinäisen luottamuksen rakentamisen avulla. Forsander käyttää sosiaalisen pääoman käsitettä kuvaamaan tätä luottamuksen kartuttamista ja lujittumista.⁷³⁸ Ryhmän kättely- ja tervehdystavat on nähtävä tällaisina institutionalisoituneina, ryhmäidentiteettiä vahvistavina muotoina, jotka liittävät toimijat myös maantieteelliseen paikkaan.

Kättely maaseudulla ja kaupungissa

Paikallisia eroja voidaan lähestyä myös maaseutuyhteiskunnan alueellisten jakojen näkökulmasta. Tutkimusajankohdan alussa 1800-luvulla Suomi on ollut selkeästi maaseutuyhteiskunta. Vielä vuonna 1900 suomalaisista yli 87% asui maaseudulla.⁷³⁹ 1910-luvulla suomalaisten selvän enemmistön (noin 75%) toimeentulo perustui pääosin agraariseen omavaraistalouteen.⁷⁴⁰ Suomi pysyikin yhdyskuntarakenteeltaan pitkään maatalousvaltaisena maana. Vasta 1900-luvun puolivälin jälkeen tapahtui voimakas ammatti- ja elinkeinorakenteen muutos palkkatyön roolin kasvaessa.⁷⁴¹

Sekä historioitsijat Matti Peltonen että Jan Löfström ovat tutkimuksissaan kirjoittaneet siitä, miten moninainen termi agraarikulttuuri on. Peltonen on kiinnittänyt huomiota siihen, miten suomalaista maaseutuväestöä on käsitelty yhtenäisenä massana ja vaikutteiden vastaanottajana.⁷⁴² Myös Löfström on tutkimuksissaan suhtautunut kriittisesti tähän tapaan nähdä agraariyhteisö monoliittisena, yhtenäisenä kokonaisuutena. Agraarikulttuurin käsitteellä tarkoitetaan Löfströmin mukaan laajemmin sitä elämänpiiriä, jossa ei-säätyläinen kaupunkien ulkopuolella asunut väestö eli arkielämänsä Suomessa noin vuosina 1880–1940. Tässä yhteydessä maaseutuväestön arkikulttuuri nähdään paitsi maaseudun ihmisten yhteisöllisesti muovaamana, myös aina jossakin määrin yksilöllisesti ja ainutkertaisesti sovellettavana olevana, arkisen ympäristön kokemusmaailmana.⁷⁴³

Löfströmin mukaan maaseutuyhteiskunnasta voidaan tehdä useita erilaisia jaotteluja kuten esimerkiksi alueellisia jaotteluja. Alueelliset jaot taas perustuvat muun muassa erilaisiin asutustyypeihin ja elinkeinojen eroihin.⁷⁴⁴ Sosiologi Riitta Högbäckin kuvaus maaseudusta harvaan asuttuna alueena, jossa etäisyydet ovat pitkiä ja alkutuotannon osuus elinkeinorakenteesta on suuri, kuvaa hyvin suomalaista maaseutua pitkälle 1900-luvulle.⁷⁴⁵ Tämän määrittelyn kautta maaseudun käsite joutuu

737 KTL1: 50, 53. Ks. myös Venäläinen 2004.

738 Forsander 2002, 60.

739 Peltonen 1992, 266.

740 Häggman 1994, 22.

741 Sappinen 2000, 12; Högbäck 2003, 168.

742 Peltonen 1992, 266.

743 Löfström 1999, 13.

744 Löfström 1999, 13. Antero Warelius kokoaa kertomuksessaan Tyrvään pitäjistä vuonna 1853 Tyrvään elinkeinorakenteen: Tyrväässä on yhteensä 8873 asukasta, joista talollisväkeä 2200, tölliläisväkeä 3100, itsellisväkeä 1000, käsityöläisiä 300, virkamiehiä 88, palkollisväkeä 1880, vaivaisia 305 ja aatelisia 3. Warelius 1938, 31.

745 Högbäck 1995, 6.

samanaikaisesti tasapainoilemaan sekä siihen liitetyn idyllisyyden että takapajulan mielikuvan välimaastossa.⁷⁴⁶

Tapakulttuurin näkökulmasta tällainen takapajulan käsitteeseen liittyvä erottelu tapahtuu maaseudun syrjäkylän ja pitäjän kirkonkylän välillä. 71-vuotiaan naisvastaajan sanoin: ”1920–30-luvulla ero ’mettäkulman’ ja ’pitäjän’ välillä oli suuri”.⁷⁴⁷ Vastaaja viittaa tässä lainauksessa nimenomaan tapakulttuurisiin eroihin. Kuten aiemmin tapakulttuurien lakeihin tässä tutkimuksessa viitattaessa totesin, Suomessa monet tavat levisivät nimenomaan keskustoista periferioihin. Usein tapojen levittäjinä toimivat pitäjän keskustoissa sijainneet pappilat ja kartanot.⁷⁴⁸ Tästä syystä on selvää, että tapakulttuurin uudet muodot saavuttivat maaseudun laita-alueet keskuksia myöhemmin.

Vaikka kättely oli Suomessa 1800-luvun kuluessa tullut sopivaksi tavaksi ja jokapäiväiseksi tervehdyseleeksi yläluokalle, maaseudulla sitä pidettiin vielä paikoin 1900-luvullakin ”herrain kotkotuksena” tai liian herraskaisena.⁷⁴⁹ Vuonna 1906 syntyneen mäntyharjulaisemännän mukaan kättelemineen alkoi maaseudulla yleistyä vasta 1930-luvulta alkaen.⁷⁵⁰ Kädestä tervehtiminen saattoikin olla vielä 1940-luvulla harvinaista ”metsäkulmilla”.⁷⁵¹

Maalla syntyneelle ja kasvaneelle kättely ei ollut jokapäiväinen ele, vaan sitä harastettiin lähinnä arvokkaiden kaupunkivieraiden kanssa.⁷⁵² Kaupunkilaisten vierailut jäivät erityisesti mieleen. Esimerkiksi 1900-luvun alkukymmeninä Helsingistä kesälomallaan saapuneen enon muistetaan edustaneen helsinkiläistä pukeutumis- ja tervehtimistapaa.⁷⁵³ Eroja havaittiin myös tervehdystavoissa. Vuonna 1921 syntynyt miesvastaaja kertoo kaupunkilaissukulaisten kättelystä seuraavasti:

Kun liikemaailman ihmiset tulivat meille, esimerkiksi serkkutyöt ja eno Tervakoskelta, tunsin itseni tavattoman kömpelöksi, vastatessani heidän luontevaan tervehtimistyylinsä, tervehtiä kädestä.⁷⁵⁴

71-vuotiaan kajaanilaisen miesopettajan kuvailema ”maalaisen” kättelytapa 1900-luvun ensimmäiseltä puoliskolta on saattanut juontaa juurensa tästä edellä kuvatusta epävarmuuden tunteesta. Vastaajan mukaan tässä tavassa käsi vain tarjottiin käteltäväksi:

Maalaisoloissa kasvaneet näet kätelivät enimmäkseen kättä tarjoamalla puristettavaksi.⁷⁵⁵

Vastauksista voi tulkita kättelyn olleen maalaisille juhlallisempi tapa tervehtiä vielä ainakin 1900-luvun alkupuoliskolla.⁷⁵⁶ Vastauksissa maalaisiin liitetään myös tiettyjä

746 Silvasti 2001, 35.

747 MV: K33/705. Paulaharjun kertomuksista käy ilmi, miten Etelä-Pohjanmaalla metsäkyläläiset erottuivat rintalaisista eli ”ylpeiden rintamaiden” talollisista. Paulaharju 1933, 60.

748 Viikuna 1992, 103.

749 Ks. esim. MV: K33/645, 236. Suolahden mukaan 1700-luvulla suhtauduttiin epäilevästi sivistyksen tuomiin uudenaikaisiin tapoihin, sillä yksinkertaisiin, vanhan ajan tapoihin tottuneet miehet pitivät niitä ”velttoutena ja naismaisuuutena”. Suolahti 1991, 137–138.

750 MV: K33/792.

751 MV: K33/890.

752 KTL1: 29.

753 MV: K33/291.

754 MV: K33/890.

755 MV: K33/177.

756 MV: K33/832.

piirteitä, jotka ovat vaikuttaneet heidän tervehdystapoihinsa. Maalaiset mainitaan esimerkiksi tunteissaan pidättyväisiksi. Vähäeleistä tervehtimistä selitetään sillä, että maalaisoloissa ei haluttu herkistyä tervehtimistilanteessa.⁷⁵⁷

Maaseudulla saatettiin panna merkille myös erityisen runsaan kättelytavan omaksuneet yksilöt. Tällainen on jäänyt esimerkiksi 65-vuotiaan viitasaarelaismyyjättären mieleen. Hänen mukaansa Keiteleeseen pitäjässä asui 1930-luvulla ”sydänmaalla” suksitien päässä vanhapoika, joka aina kyläkauppaan tullessaan kätteli kaikki kaupassa olleet henkilöt, niin myyjät kuin asiakkaatkin.⁷⁵⁸

Tätä maaseudun toimintaympäristöä vasten kaupunkilainen tapakulttuuri näyttäytyi hyvin toisenlaisena. Kaupunkilaissäätyläistön tapakulttuurin taustalla voidaan sanoa olleen 1800-luvun Suomessa pitkälti kansainväliset esikuvat. Vaikutteet omaksuttiin Manner-Euroopasta paitsi parantuneita liikenneyhteyksiä käyttämällä myös seuraamalla ulkomaalaisen ylhäisaateliston lomanviettoa Suomessa.⁷⁵⁹ Esimerkiksi Viipurin lähellä Koivistolla oli huviloillaan kesänvietossa venäläisiä ja saksalaisia vieraita, joiden tapoja seurattiin.⁷⁶⁰

Kaupunkien suurin ero tervehtimiskulttuurin liittyi ensinnäkin ihmisten lukumäärään. Vastauksissa huomautetaan, että kaupungissa kaikkien tervehtiminen ei olisi suuresta ihmismäärästä johtuen edes mahdollista.⁷⁶¹ Länsimaissa tervehtimisfrekvenssi ylipäättään on laskenut kaupungistumisen myötä. Korhosen mukaan maaseutuoloissa pienillä paikkakunnilla tervehtimisen sosiaalinen kontrolli on ollut kaupunkiympäristöä voimakkaampi; lähes jokainen vastaantulija on ollut tuttu, ja ulkopuoliset yhteisöön tulijat ovat olleet harvinaisia ilmestyksiä. Outoja on ollut hyvä tervehtiä, koska heidän aikeistaan ei ole voitu olla varmoja.⁷⁶²

Tämä tervehtimisfrekvenssin lasku voidaan liittää modernin massayhteiskunnan syntyyn ja kaupunkitilassa vallinneeseen anonyymiin.⁷⁶³ Kaupungissa anonyymiä vuorovaikutusta ohjaa kohtelias etäisyys, jota pidetään yllä silloin, kun ollaan fyysisesti hyvin lähellä toista. Tervehtimättömyys on käytännössä yksilön fyysisen ja henkisen tilan koskemattomuuden säilyttämistä. Goffmanin kutsumasta tarkkaamattomuuden esittämisestä on käytetty nimitystä kohtelias välinpitämättömyys tai negatiivinen solidaarisuus.⁷⁶⁴

Toiseksi erot kaupunkien ja maaseudun tavoissa näkyvät erilaisten tervehdystapojen runsaudessa ja niiden tavanomaisuudessa. Kättelyn esimerkiksi tiedetään olleen Helsingissä erityisesti tuttujen kesken hyvin tavallinen tervehdystapa. Lisäksi Helsingissä oli 1920-luvulla käytössä myös muita hienostuneita tervehdyseleitä kuten käsisuudelma.⁷⁶⁵ Vuonna 1940 syntyneen naisvastaajan mukaan kaikki näyttäytyi Helsingin ”horisontista” vähän toisenlaisena kuin muualla Suomessa.⁷⁶⁶

Maaseutuoloissa tällaisia hienostuneita eleitä pidettiin lähinnä keikarointina.⁷⁶⁷ Maaseudulla sijainneen kotikylänsä Mankalan tapakulttuurin eroa kaupunkiin kuvaa hyvin iittiläi-

757 MV: K33/998, 819.

758 MV: K33/1103.

759 Ks. esim. Lehtonen 1994, 31–33. Lehtonen on tarkastellut nimenomaan huvielämän muoti-ilmiöitä, mutta vaikutteiden leviäminen tapakulttuurin muissakin toimintamalleissa tapahtui juuri säätyläistön välityksellä.

760 MV: K33/941.

761 MV: K33/482, 643.

762 Korhonen 1996, 238.

763 Mäenpää 2005, 91.

764 Kortteinen 1982, 247–250; Haverinen & Kouvo 2011; Goffman 1966, 83–85.

765 MV: K33/832.

766 MV: K33/880.

767 MV: K33/378.

sen 76-vuotiaan emännän toteamus: ”Lyhyt oli matka, mutta ero suuri”.⁷⁶⁸ Tapakulttuurin tarkastelun kautta raja kaupungin ja maaseudun välillä muodostuikin jyrkäksi. Maaseutu nähdään sivistymättömänä ja kaupunki uusien, mannermaisten tapojen edustajina.

Erot maaseudun ja kaupungin ympäristöjen välillä ovat kuitenkin 2000-luvulle tullessa kaventuneet. Edellä kuvatun kaltainen maaseudun yhteisöllisyys on 1900-luvun kuluessa muuttunut ja tiiviit sosiaaliset suhteet ovat myös monissa maaseudun kylissä vähentyneet. Maaseutua asuttaa toisaalta kantaväestö ja toisaalta sinne muuttaneet uudet asukkaat.⁷⁶⁹ Maaseudun nuorisoa tutkineen Merja Paunikallion mukaan kaupunkimaiset toimintamallit ovat levinneet koko yhteiskuntaan, eikä maaseutua ja kaupunkia voi enää erottaa toisistaan sosiaalisten ja kulttuuristen ilmiöiden kautta.⁷⁷⁰

Kättely saa siis erilaisia merkityksiä ympäristönsä mukaan. Kättelyn muodollistuminen voidaan liittää siihen kaupungistumiseen ja taloudelliseen kasvuun, joka oli Suomessa tapahtunut 1800-luvun lopulta alkaen. 1920-luvun kansainväliset suuntaukset vaikuttivat myös tapakulttuurin moninaistumiseen. Varsinaisen kaupungistumisen aikana 1960-luvulla porvarillinen ajatusmaailma muuttui vapaamielisemmäksi ja tasa-arvoisemmaksi murtaen myös porvarillista tapakulttuuria.⁷⁷¹ Vaikka kättelyä siis pidettiin osittain aluksi ”herraskaisena” ja kaupunkilaiseen tapakulttuuriin kuuluvana eleenä, saattoi nopea ja yhtäkkinen kaupungistuminen uusine hyvinvointivaltioajatuksineen myös vähentää sen käyttöä 1900-luvun jäkimmäisellä puoliskolla.

Kättely kodin piirissä

Ihmisten tai asioiden kohtaaminen tapahtuu aina jossakin tilassa tai paikassa. Esimerkiksi tervehdyksen ja hyvästelyn kulttuuriseen säätelyyn on liittynyt olennaisesti paikka, jossa kohtaaminen tapahtuu. Ihmisen toimintaan sekoittuvatkin tilassa ja paikassa ilmenevät kulttuuriset normit. Kulttuurihistorioitsija Riitta Laitinen on todennut ihmisen ikään kuin ”järjestävän” itseään ja olemistaan tilallisesti.⁷⁷² Mutta tilan ja paikan käsitteiden erottaminen vaatii täsmentämistä. Tila voidaan ajatella joksikin äärettömäksi avaruudeksi, joka sisältää sosiaalisen kohtaamisen. Tila on näin ymmärrettynä sosiaalista ja yleistä. Paikka sen sijaan on tietty sijainti tuossa avarassa tilassa. Paikka on erityistä ja rajattua. Paikka voi olla sellainen merkityksellinen tilan kohta, johon ihmiset ovat kiinnittyneet jonkin merkityksenannon kautta.⁷⁷³

Koti yksityisenä ja suojaavana asuntona voi olla yksilölle sellainen erityinen paikka, johon hän voi identifioitua. Ihmisten kodit ovat myös merkittävä tila kohtaamiselle, koska esimerkiksi monia perhejuhlia on ollut tapana järjestää ihmisten kodeissa. Kättelyllä onkin ollut yleistyttyään oma merkityksensä tervehdyseleenä suomalaisessa tapakulttuurissa taloon mentäessä ja hyvästelyeleenä sieltä lähdettäessä. Seuraavaksi tarkastelen kättelyn sosiaaliseen tilaan liittyviä merkityksiä kodin ja sen piiriin kuuluvien juhlien kautta.

768 MV: K33/341.

769 Högbäck 2003, 166.

770 Suomessa erot kaupunkien ja maaseudun välillä ovat Paunikallion mukaan pienemmät kuin monissa muissa Euroopan maissa. Paunikallio 2001, 17.

771 Suomessa kaupungistuminen tapahtui myöhemmin ja nopeammin kuin muissa Länsi-Euroopan maissa. Asutuksen painopiste siirtyi Suomessa 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa maalta kaupunkeihin ja erityisesti Etelä-Suomeen. Mäenpää 2005, 12–13.

772 Laitinen 2004, 1.

773 Mikkeli 2009, 28–29.

Kättely tervehdyksenä taloon tultaessa

1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuoliskolla kyläilykulttuuri poikkesi huomattavasti 2000-luvun kyläilystä. Ensinnäkin 1900-luvun alussa vain pieni osa suomalaisista asui kaupunkilaiskodissa. Toiseksi talonpoikaisessa kodissa yksityinen ja julkinen sekoituvat. Kohtaamisia varten talonpoikaisissa kodeissa oli säätyläiskotien mallista periytyneet salongit tai salit, mutta aina näin ei ollut. Virallisempia vieraita otettiin vastaan näissä tiloissa, mutta talonpoikaiskulttuurissa myös epämuodolliset kohtaamiset olivat yleisiä. Nykyistä yhteisöllisemmässä talonpoikaiskulttuurissa esimerkiksi naapuriin saatettiin poiketa juttusille ilman ennakkovaroitusta. Asioita hoidettiin usein kasvokkain ja spontaanit kyläilyt olivat yleisiä. Toisaalta pitkiä matkoja sukulaisten tai tuttavien luo saatettiin suunnitella huolellisesti ja kylässä saatettiin viipyä useita päiviä.⁷⁷⁴

Maaseutuyhteisössä kodin piiri oli siinä mielessä merkityksellinen, että useat arkiset kohtaamiset tapahtuivat siellä, koska työ nivoutui olennaiseksi osaksi kodin piiriä. Högbacka on tutkimuksessaan korostanut paikan suurta merkitystä erityisesti maataloustaustaisille naisille. Koti paikkana muodostui heille merkitykselliseksi sosiaalisiksi rakenteeksi ja toimintaympäristöksi.⁷⁷⁵ Maaseudulla perhe säilyi myös pidempään tuotantoyksikkönä, jossa asuminen ja työ eivät erottuneet siten kuin kaupungeissa. Suomalaisessa agraarikulttuurissa eriytyminen tapahtui huomattavasti myöhemmin kuin kaupungin keskiluokkaisen väestön piirissä.⁷⁷⁶

Työn ja kodin limittyminen tulevat esiin vastauksissa, joissa kiinnitetään huomiota käsien mahdolliseen vapaana olemiseen kättelyä varten. Talossa saatettiin tehdä monenlaisia askareita, jotka estivät kättelyn. Mikäli talon väen askareet olivat tulijan saapuesssa kesken, tapahtui kättely vasta jonkin ajan kuluttua sopivan välin löytyessä.⁷⁷⁷ Jos taas talonväestä joku oli ulkona työssä vieraan saapuesssa taloon, kävi talon väkeen kuuluva kättelemässä saapuneen vieraan myöhemmin sisälle tullessaan.⁷⁷⁸

Koti sosiaalisena toimintaympäristönä on vaikuttanut niihin sääntöihin, joita taloon tultaessa on tervehdittäessä noudatettu. Nämä lausumattomat säännöt toki vaihtelivat taloittain, kylittäin ja maakunnittain: toisessa talossa kätteleminen oli jokapäiväistä tervehtimistä, kun taas toisessa ei käritelty juuri koskaan.⁷⁷⁹ Joitakin yhteisiä piirteitä tervehtimisestä ja kättelystä taloon tultaessa voidaan kuitenkin erottaa.

Maaseudulla tupaan tai pirttiin astuttiin usein lukitsemattomasta ovesta, eikä tulijan tarvinnut aina edes koputtaa. Itse asiassa koputtamista pidettiin vielä 1930-luvulle asti paikoin ”naurettavana herrojen tapana”.⁷⁸⁰ Tervehtiminen oli kuitenkin tärkeää, sillä jos pirtti oli tyhjä ja isäntäväki töissään, saattoi tulija huhuilla ensin ja tervehtiä sitten talon henkiä eli haltijoita sanomalla: ”Päivää vaan – ei o’ ketään muuta kuin haltijat kotona”.⁷⁸¹ Riittävän kauan ihmeteltyään ja huhuiltuaan vieras lähti etsimään talon väkeä ulkoa ja lopulta kokonaan pois, ellei ketään näkynyt.⁷⁸²

774 Ks. esim. MV: K33/267, 915, 1066, 423, 295. Ks. myös Sinnemäki 1988, 79; Högbacka 2003, 167.

775 Högbacka 2003, 168.

776 Junkala 2000, 102–103.

777 MV: K33/1111.

778 MV: K33/489.

779 MV: K33/443, 76, 51, 899, 883.

780 MV: K33/418.

781 MV: K33/849.

782 MV: K33/1101.

Pääsääntöisesti vieras tulija esitti itse itsensä ja kätтели talonväkeä.⁷⁸³ Harvemmin käyvää tuttua tulijaa isäntäväki meni vastaan ovensuuhun tai puoliväliin tuvan lattiaa, jossa käteltiin.⁷⁸⁴ Hyviä tuttuja voitiin mennä vastaan jo ovelle, mutta ilman pyyntöä ei vieraan yleensä sopinut tulla peremmälle.⁷⁸⁵ Vuonna 1919 syntynyt miesvastaaja kertoo tervehtimisen suorittamisesta näin:

Tervehtimis-seremoniat suoritettiin yleensä tuvan, pirtin ovensuu kolmanneksella ja vieraan oli parasta pysytellä sillä alueella mihin oli laitettu penkit yleiseen käyttöön. Pöydän viereen istuminen ilman eri käskyä tai tiettyä asiaa oli verrattava ainakin julkisen nuhtelun ansaitsevaan käytökseen.⁷⁸⁶

Tämän rajajääkäriinä toimineen vastaajan kertomus Tohmajärveltä osoittaa, miten säädeltyä tervehtiminen taloon tullessa saattoi olla. Kätтели aloitettiin useimmiten isännästä ja emännästä, minkä jälkeen käteltiin lapset ja syytinkiläiset. Piikoja ja renkejä tai muita palkollisia eivät kaikki kätelleet lainkaan.⁷⁸⁷ Mikäli isäntäväki ei tullut vastaan kättelemään, saattoi tulija jäädä ovensuussa olevalle penkille istumaan tai itse aloittaa kätteleminen oven viereiseltä istuimelta järjestyksessä. Tässä tapauksessa tulija kiersi kättelemässä ympäri tupaa, jolloin isäntäväki jäi kättelylvuorossa viimeiseksi.⁷⁸⁸

Jos tuntematonta tulijaa ei kehoitettu lainkaan istumaan ovensuussa olevalle penkille, tulija saattoi päätellä, ettei hän ollut kovin tervetullut taloon.⁷⁸⁹ Kaiken kaikkiaan kätteletilanteet vaihtelivat tulijan mukaan. 63-vuotias emäntä Ruovedeltä kertoo:

Riippui tulijasta, kuka kättelyn aloitti, herraskainen vieras tuli peremmälle pirttiä käsi ojossa, arempia riensi talonväki kättelemään ovelle päin, emäntä käsiään käsiliinaan pyyhkien. Yleensä aluksi jäätiin ovensuuhun, jossa tavallisesti pitkä penkkikin alkoi.⁷⁹⁰

Usein tervehtimistilanteessa kättelyn aloite olikin kiinni tulijan ”temperamentista” eli nopeampi ja välittömämpi osapuoli aloitti kättelyn.⁷⁹¹ Yhtäältä kättelystä pidettiin sivistyneenä ja hyvänä käytöksenä⁷⁹² ja toisaalta sellaista vierasta, joka meni liiankin omaaloitteisesti kättelemään isäntäväkeä, saatettiin pitää ”rehvakkona”.⁷⁹³ Vieras joka tapauksessa tunsu itsensä tervetulleeksi, kun ”pistettiin kättä”.⁷⁹⁴

Tuvan perimmäinen nurkka tai myöhemmin peräkamari oli tuvan arvostetuinta osaa, jossa isäntä vastaanotti parhaita vieraita. Tuvan perällä isäntä sai rauhassa puhua ystäviensä kanssa.⁷⁹⁵ Harvinaiset ja arvokkaat vieraat käteltiin, vietiin vieraskamariin tai saliin ja pyydettiin siellä istumaan mukavimpaan istuimeen, mitä talossa oli.⁷⁹⁶ Oikein hyviä

783 MV: K33/242.

784 MV: K33/904, 792, 163, 935, 558, 1082, 886, 705, 489.

785 MV: K33/1081.

786 MV: K33/27.

787 MV: K33/648.

788 MV: K33/988.

789 MV: K33/850.

790 MV: K33/236.

791 MV: K33/249.

792 MV: K33/1081.

793 MV: K33/1081, 249.

794 MV: K33/915.

795 Raussi 1966, 14–15.

796 MV: K33/225, 671. Erityisesti kaupunkilaiskoti ympäristönä sisälsi julkisia ja puolijulkisia edustustiloja, joita voidaan pitää jään-teinä säätyläistön seuraelämästä. Edustustilat oli varattu kohteliaisuusvierailuille tulleille vieraille. Vierailuinstituutio muuttui kui-

tuttuja saatettiin kätellä istuen ja isäntä saattoi ”tyrkätä kättä” jopa penkillä tai sängyllä loikoillessaan. Kättelyn jälkeen noustiin kuitenkin istumaan ja kyselemään kuulumisia.⁷⁹⁷ Etnologi Pekka Junkalan mukaan tällainen tilallinen järjestäytyminen on tullut selkeästi esiin suomalaisessa agraarikulttuurissa. Kullakin kotitalouteen kuuluvalla oli selvät sosiaaliseen asemaan, ikään tai sukupuoleen perustuvat tilat asunnossa, jossa hän nukkui, söi ja oleskeli. Tuvan nurkilla ja penkeillä on itse asiassa ollut lukuisia erilaisia nimityksiä niiden arvon ja käyttäjien mukaan. Tiloina ne olivat eriytettyjä.⁷⁹⁸

Junkalan päätelmät ovat yhteneväisiä Raussin 1800-luvulta olevan kuvauksen kanssa. Sen mukaan alempiarvoista osaa tuvassa oli ovensuu ja ovenpuoli sekä myös uunin ympäristö, jossa naisväki ja lapset yleensä olivat. Ovenpieleen ”seisahtuvat arat ja ujut vieraat” sekä köyhät ja kerjäläiset. Arkioloissa alempiarvoiset esittivätkin tervehdyksensä ovenpielestä, mutta eivät tulleet kättelemään.⁷⁹⁹ Ei siis ole ollut merkityksetöntä, missä kohtaa tervehtiminen tapahtui ja mihin vieras sai tuvassa tulla. Kättelyn voidaan sanoa olleen talonpoikaisissa kodeissa voimakkaasti tilan kautta määriteltyä.

Juhlallinen kättely

Kodin piirissä tapahtuvasta kättelystä on syytä erottaa edellä kuvattujen satunnaisesti ja spontaanisti taloon tapahtuneiden poikkeamisten ja kyläilyjen ohella juhlat, joihin vieraat saapuivat kutsuttuina. Näitä tapahtumia voidaan nimittää vierailuiksi, kutsuiksi, kesteiksi, pidoiksi tai juhliksi.⁸⁰⁰ Yhteistä niille kuitenkin on ennalta sovittu luonne. Juhlia on mahdollista tutkia arkielämän elementteinä. Sappinen on nimennyt juhlan peruskriteeriksi juuri sosiaalisen yhdessäolon, jolloin juhla nähdään sosiaalisten vuorovaikutussuhteiden kimpuna.⁸⁰¹ Tässä kontekstissa voidaan helposti ajatella tervehtimis- ja hyvästelyrituaalien olevan olennainen osa juhlaa.

Sosiologi Aino Sinnemäen mukaan satunnaiset kohteliaisuusvierailukäynnit olivat tulleet sotia edeltäneenä aikana osaksi suomalaista vierailukulttuuria, mutta sotien välisenä aikana vierailukulttuuri muuttui. Sappisen mukaan tähän kyläilytapojen muutokseen oli syynä yleinen privatisoituskehitys ja sosiaalisen arvopohjan muutos.⁸⁰² Tällainen kodin merkityksen korostuminen voidaan liittää jo 1800-luvulla alkaneeseen porvariston nousuun, minkä seurauksena julkisen ja yksityisen elämänpiirit alkoivat eriytyä.⁸⁰³

Julkisen ja yksityisen eriytyminen tarkoitti käytännössä sitä, että 1900-luvun kuluessa kyläilyt alkoivat muuttua sovitummiksi. Suomalaisella maaseudulla spontaanit kyläilyt säilyivät pidempään, mutta niidenkin määrä on nykyään vähentynyt. Italialainen toimittaja-kirjailija Dino Satriano kirjoittaa, ettei hän voisi kuvitellakaan tekevänsä 2000-luvun Saimaalla sellaisia yllätysvierailuja, joita hänen kotiseudullaan Italian Baragianossa usein vielä tehdään. Satriano panee erityisesti merkille sen, että suomalaiset eivät tunnu pitävän italialaisten tavasta tulla yllätysvierailulle. Sen sijaan ennalta sovitut vierailut ovat suvaittuja.⁸⁰⁴

tenkin sotien jälkeen ja velvollisuudesta suoritettut kyläilyt jäivät pois. Sinnemäki 1988, 79.

797 MV: K33/648.

798 Junkala 2000, 105–106. Suurperheen tehtävänjaosta ja sijoittumisesta taloon ks. myös esim. Paulaharju 1958, 54–57.

799 Raussi 1966, 14; MV: K33/478.

800 Ks. esim. MV: K33/1119, 801, 996, 886, 555, 466. Raussi 1966, 17.

801 Sappinen 2000, 271. Ks. myös Korhonen 2003, 237.

802 Sinnemäki 1988, 79; Sappinen 2000, 272.

803 Häggman 1994, 217.

804 Satriano 2003, 287–288. Ks. esim. MV: K33/617.

Juhlaperinteen muutos on nähtävissä myös vastausten kättelyä koskevista kertomuksista. 64-vuotias naisvastaaja muistelee, että 1940-luvulta aina 1960-luvulle asti oli tapana käydä enemmän vierailuilla ja kesteillä kuin vastaushetkellä 1980-luvulla.⁸⁰⁵ Tämä kyläilyn määrän vähentyminen on suoraan vaikuttanut myös tuttavallisena tervehdyksenä käytetty kättelyn määrän vähenemiseen. Mutta kuten vastaaja toteaa, 1980-luvulla oli lähdeittävä yhä kauemmas kylään muuttoliikkeen aikaansaamien kylien autoitumisten vuoksi. Kauemmas kylään mentäessä kädestä pitäen tervehtiminen taas on ollut olennaisessa roolissa.⁸⁰⁶

Kyläilyn määrän vähetessä kättelyn merkitys kohtaamisissa on saattanut jopa voimistua. Koska 1980-luvulla ei poikettu enää niin usein satunnaisesti ja kättelettä naapuriin, oli pienimuotoisillakin kahvikutsuilla tapana kätellä.⁸⁰⁷ Ennalta sovitut vierailut ja kyläilyt ovat olleet ikään kuin virallisempia kohtaamisia. Tämä kyläilykulttuurin muutos on todennäköisesti vaikuttanut siihen, että jotkut myös kokevat kättelyn lisääntyneen.

Kättely on perinteisesti kuulunut suomalaisten syntymäpäiväjuhliin, lukukinkereihin, häihin, ristiäisiin ja hautajaisiin. Kättelyä on harjoitettu ylipäätään kaikissa perhejuhlissa.⁸⁰⁸ Häyhä kertoo, miten jo 1800-luvulla lukukinkereille tullessa ja sieltä lähdeittäessä käteltiin tervehdittäessä ja hyvästeltäessä. Myös erilaisten elämän varrelle sijoittuvien tapahtumien ja vaiheiden juhlistamisiin eli kesteihin kuului 1800-luvulla tervetuloivotuksena kättelytervehdys ja ”tuloryppy” ovensuussa. Tämän jälkeen vieraalle osoitettiin hänen paikkansa pitopöydässä.⁸⁰⁹

Talonpoikaisoloissa suuret perhejuhlat olivat usein koko kylän tilaisuuksia. Esimerkiksi Suomessa 1900-luvun alussa yleistyneille syntymäpäiville saatettiin kutsua satoja vieraita. Samoin vielä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa talonpoikaiset häät saattoivat kestää 2–3 päivää.⁸¹⁰ Juhlia voidaankin jaotella niiden koon ja muodollisuuden asteen mukaan. Kutsut ovat pienimuotoisempia juhlia, kun taas pidot ovat olleet entisaikaan suuria, usein monipäiväisiä perhejuhlia, joissa kutsuttuja vieraita on saattanut olla satoja. Koon lisäksi juhlan luonteeseen ja tapoihin on vaikuttanut muodollisuuden aste. Hyvin muodollisissa juhlissa rituaalinen käyttäytyminen on ollut säädellympää ja näkyvämpää kuin epämuodollisissa kokoontumisissa.⁸¹¹

Kutsuilla tavallisesti isäntäväki tai muu vastaanottaja tai kutsujat eli ”kuttujat” ovat olleet tulijoita vastassa ja kaikkia on tervehditty kädestä. Kylään kutsuttuina myös lähinaapurit ja tutut ovat kätelleet. Isäntäväen mennessä tervehdimään tulijoita kädestä on samalla saatettu auttaa vieraita riisumaan päällysvaatteensa.⁸¹² Kättelyn kanssa samanaikaisesti on lausuttu sanallinen tervehdys, ja samalla tulijalta on kyselty kuulumiset. Kättelyyn on saattanut liittyä samanaikaisesti myös jokin muu fyysinen ele kuten kumarrus tai niaus.⁸¹³ Tämä kättelyn funktio vieraiden vastaanottamisessa on säilynyt myös 1960-luvulla, vaikka sen käyttö tuolloin muuten vähenikin.

805 MV: K33/986.

806 MV: K33/986.

807 MV: K33/190.

808 MV: K33/321. Sappinen mainitsee elämäkarta noudattavien juhlien ja kalendaaristen juhlien lisäksi perhejuhlat. Elämäkarta noudattaviin juhliin kuuluvat ihmiselämän käännekohtien juhlat kuten nimenanto-, rippi- ja hääjuhlat sekä muistotilaisuudet. Lisäksi on lukuisia muita perhejuhlia kuten nimipäiviä ja valmistajaisjuhlia. Sappinen 2000, 271.

809 Lähtiessä naisia myös ”likistettiin” eli halattiin. Häyhä 1983, 67, 113, 163.

810 Korhonen 2003, 236; Talve 1997, 169. Tällaisten suurten hääjuhlien aika alkoi Sappisen mukaan olla ohi jo 1950-luvulla. Sappinen 2000, 293. Ks. myös esim. Paulaharju 1958, 195.

811 Sappinen 2000, 271.

812 MV: K33/274, 1062, 758, 97, 987, 386, 1089, 1078.

813 Ks. esim. MV: K33/821, 225, 936.

Edelleen 1980-luvulla juhlien isäntäväellä on ollut tapana mennä vastaan ja kätellä kutsuttuja vieraita.⁸¹⁴

Kutsuilla on usein ollut tapana kätellä kaikki vieraat järjestyksessä. Se, onko isäntäväen lisäksi käteily kaikki muut vieraat vai vain lähimmät tai saman huoneen vieraat, on riippunut kutsujen koosta. Kutsuvieraat ovat saapuessaan saattaneet kätellä ennemmin tulleet vieraat, mikäli vieraita ei ollut huomattavan paljon. Suurilla kutsuilla on taas voitu kätellä vain esimerkiksi saman huoneen vieraat ja lausua muille vain sanallinen yhteistervehdys.⁸¹⁵ Yhteistervehdystä ”hienompaa” on ollut kuitenkin kätellä ainakin samassa pöydässä olevat vieraat. Yhteistervehdystä välttääkseen vieras on saattanut pyrkiä taloon ensimmäisten joukossa.⁸¹⁶ Joillekin vieraille henkilökohtainen käteily kutsuilla muiden vieraiden kanssa on saattanut olla niin tärkeäksi koettu, että henkilö on huolehtinut saapumisestaan perhejuhliin ajoissa varmistaakseen kaikkien tervehdyksen ja käteilyn.⁸¹⁷

Virtolaisen 76-vuotias naisvastaaja kuvaa kertomuksessaan käteilytavan mukautumista juhlan kokoon ja luonteeseen. Hänen mukaansa käteilyn toteutuminen määräytyi juuri vieraiden määrän mukaan:

Joku sääntö on ollut näin maalaisten kesken, jos on kymmenkunta henkeä, niin tervehditään kaikki isäntäväen lisäksi, joka nyt kätellään tietysti ensin. Mutta jos on enempi, niin voi vaan tutunomaisesti kumartaa ja tervehtiä joukosta tutumpia joiden läheisyyteen joutuu istumaan tai tapaa erinäisissä tilanteissa, kuten ruokaa tai kahvia otettaessa.⁸¹⁸

Vaikka oikein suurilla kutsuilla kaikkien käteilyminen on saattanut olla käytännössä mahdotonta ja sikäli sen ohittaminen ymmärrettävää, on toimintaa voitu perustella vielä sanonnalla: ”Ei kirkoskaa kättä kaikil anneta”.⁸¹⁹ Tietoisuus käteilyseremonian häiritsevyydestä on voitu ilmaista sanomalla käteilyn yhteydessä ”naurusuulla”: ”Minä tässä nyt vähän häirihe.”⁸²⁰ Tervehtimistilannetta heikommin säädely on ollut hyvästelytilanne, jossa käteily on voitu korvata kaikille yhteisesti suoritettulla eleellä. Tähän viittaavat vastaukset, joiden mukaan emännälle ja isännälle suoritettujen hyvästelykäteilyn jälkeen muille vieraille on saatettu vain nyökätä ja ilmaista hyvästely sanallisesti.⁸²¹

Kuten todettua, entisajan pidoissa on saattanut olla huomattavan paljon vieraita. Erityisesti Länsi- ja Etelä-Suomessa 1900-luvun alussa kylähäät ovat olleet koko kylän juhla, ja hääväen suuri lukumäärä on luettu pitotalolle kunniaksi.⁸²² Tällaisissa suurissa pidoissa ei ole edes tunnettu kaikkia vieraita, joten käteilyä ei ole koettu kaikkien kanssa tarpeelliseksi.⁸²³ Suurissa pidoissa ei aina ole ollut edes mahdolli-

814 MV: K33/613, 781.

815 MV: K33/1111, 930, 999, 1089, 1117, 528.

816 MV: K33/693.

817 MV: K33/1046.

818 MV: K33/419.

819 MV: K33/862.

820 MV: K33/295.

821 MV: K33/693, 769, 999, 213, 635, 478. Sjövallin mukaan jo 1880-luvun käytösoppaissa oli ohjeistuksia isäntäparin käteilystä. Hyvästelyyn liittyvä sääntö on ollut yleinen myös 1920- ja 1930-luvun tapaoppaissa. Sjövall 2006, 43–44.

822 Sarmela 1981, 40–41.

823 MV: K33/872.

suutta tervehtiä kaikkia kädestä.⁸²⁴ 66-vuotias naisvastaaja kertookin, että Kiuruvedellä ennen vuotta 1942 on kätelty pidoissa tuttuja aina sitä mukaa kun heitä on tavattu.⁸²⁵ Vuonna 1896 syntyneen miesvastaajan mieleen taas on jäänyt erityisesti tapaus, jossa nuori mies on tervehtinyt koko suuren häävään kätellen ja nyökäten.⁸²⁶ Koko vierasjoukon tervehtiminen kätellen on ollut ilmeisen poikkeuksellista toimintaa.

Maaseudun suuret tanssihääät ovat mittakaavassaan edustaneet sosiaalisen vuorovaikutuksen muotoa, jossa jokaisen vieraan henkilökohtaiseen kohtaamiseen ei ole ollut mahdollisuuksia:

Ennen maalla vietettyihin tanssi häihin kerääntyi niin paljon myös kuokkavieraita, ettei edes isäntäväki ja morsiuspari ehtineet heitä kaikkia kädestä pitäen tervehtiä. Kuokkavieraat saapuivat yleensä pitojen puolivälin tienoilla, jolloin tanssi oli jo käynnissä. Joukkoon oli helpompi liittyä huomiota herättämättä. He myös hävisivät vähin äänin aamupuolella yöstä.⁸²⁷

Häissä tärkeää on ollut kätellä erityisesti morsiuspari ja heidän vanhempansa.⁸²⁸ 1800-luvun lopulla häissä jo pelkästään tämä morsiamen ja sulhasen onnittelukättely on ollut aikaavievää puuhaa. Kertoman mukaan on kestänyt kauan ”ennenkuu simmone väki ol ottanu morsjame ja sulhase kerest kii ja sanonu jonku onnentoevotukse sana”.⁸²⁹ 69-vuotias miesvastaaja Keuruulta muistaa suurissa häissä ja hautajaisissa rovestin jätäneen kädestä tervehtimisen väliin sanomalla: ”Taitaa mennä liian paljon aikaa.”⁸³⁰

Hääparin kättelyllä on pitkät perinteet. Warelius kertoo ainakin Tyrväällä toivotetun nuorelle parille onnea kättelemällä 1800-luvun puolivälissä.⁸³¹ Jonkinlaisena siirtymäriittinä voidaan pitää myös perheenjäsenten keskinäistä kättelyä häiden yhteydessä: vuonna 1922 syntynyt naisvastaaja Pöytyältä kertoo oman tyttären tai pojan saaneen vihkimisen jälkeen ”erityisen lämpimän ja pitkän kättelyn”.⁸³²

Hääjuhlasta poistuttaessa on ollut tapana hyvästellä morsian ja sulhanen kädestä pitäen toivottaen samalla onnea yhteiselle taipaleelle. Hyvästelyt ovat suurissa pidoissa saattaneet jäädä myös kokonaan tekemättä väen poistuessa monipäiväisistä pidoista ”omiin kotitoimiinsa”.⁸³³ Joskus taas hyvästelyyn kädestä on liittynyt erikoisempia tapoja kuten rahalahjan antaminen: Morsianta on kätelty ”rahalla” eli hyvästelykättelyn yhteydessä morsiamen käteen on jätetty huomaamattomasti raha lahjaksi. Vuonna 1927 syntynyt miesvastaaja Rantsilasta Pohjois-Pohjanmaalta kertoo, miten rahaa on saatettu kyllä tahallisesti vilauttaakin, jos kyseessä on ollut huomattavan suuri seteli. Vastaajan mukaan näihin ”seremonioihin” on ollut tarpeellista saada ohjausta etukäteen väärinkäsitysten välttämiseksi. Vastaajan kertomuksessa eräs poika toi häistä pa-

824 MV: K33/872, 277.

825 MV: K33/573.

826 MV: K33/281.

827 MV: K33/564.

828 MV: K33/571, 564.

829 Kallion kokoamassa teoksessa vuonna 1869 syntynyt puusepän emäntä Iida Heinonen kertoo tapahtumista Halikossa 1880-luvulla. Teos ilmestyi alun perin 1920, 1922 ja 1939 kolmena osana. Kallio 1962, 134.

830 MV: K33/995.

831 Warelius 1938, 90. Suomalaisiin häätapoihin on liittynyt erilaisia vastaanotto- ja hyväksymismenoja, joihin on kuulunut kättely. Esimerkiksi sulhasen kotona suoritetuissa vastaanottomenoissa morsian liittyy sulhasen perheen ja suvun jäseneksi. Sarmela 1981, 14.

832 MV: K33/321.

833 MV: K33/97, 573. Ks. myös Paulaharju 1933, 280.

latessaan rahalahjaksi tarkoitettun rahan mukanaan takaisin sanoen: ”Siellä syötettiin ja juotettiin eikä puhuttu maksusta mitään.”⁸³⁴

1800-luvulla tapoja tarkastelleen Raussin mukaan hääillalliseen on liittynyt erityinen kättelytapa, joka on hänen mukaansa kirjoitushetkellä 1800-luvun puolivälissä ollut jäämässä jo pois. Raussin kertomuksessa vihkimisten jälkeen hääillallisella on juotu olutta kaksikorvaisista kapoista. Juomakupin on annettu kulkea kädestä käteen ja suusta suuhun juhlijat ympäri. Kupin ojentamisen yhteydessä on kätelty. Raussi kirjoittaa:

Ennis aikoina pitoissa silloin aina antoivat kättä, juomakappa oli vielä korvista kummankin kädessä, samate[n] viinapikari. Nykyän tuokin kaunis ukkoin tapa on jäämäsillä, ja pidetää[n] nuorilta häpiällisenä.⁸³⁵

Kättelyllä on ollut oma roolinsa myös suomalaisissa hautajaisissa ja niihin liittyvissä muistotilaisuuksissa. Vuonna 1927 syntynyt miesvastaaja kuvailee hautajaisten kättelyä kotipaikkakunnallaan Nurmeksessa seuraavasti:

Hautajaisissa oli tervehtiessä tapana ottaa harras ilme kasvoille, ensin tervehdittiin vainajan lähiomaiset lämpimästi kädestä puristaen, nuoret eivät yleensä sanoneet mitään, pojat kumarsivat ja tytöt niiasivat kätellessä, vanhemmat ihmiset toivottivat sureville ”herran rauhaa”.⁸³⁶

Hautajaiset ovat 1900-luvun alussa olleet usein monipäiväisiä pitoja, joita on vietetty vainajan kotona.⁸³⁷ Näissä tilaisuuksissa kättelyä on käytetty ilmaisemaan osanottoa ja lohdutusta. Lohduttavassa kättelyssä ovat korostuneet koskettamiseen liitetyt merkitykset rauhoittavuudesta, välittömydestä, kiintymyksestä, lohdutuksesta ja vastavuoroisuudesta. Kättely on ollut suomalaisille sopiva tapa lohduttaa, sillä se on sisältänyt kosketuksen kulttuurisesti sallitussa muodossa. Mutta suomalaisilla on ollut tapana ilmaista osanottoa kättelyn ohella myös halaamalla. Tämä tapa on ollut käytössä ainakin jo 1800-luvun puolivälistä lähtien.⁸³⁸

Kättelyä on käytetty hautajaisissa myös hyvästelyfunktiossaan, sillä hautajaisista poistuttaessa tapana on ollut hyvästellä talon väki kädestä.⁸³⁹ Vuonna 1915 syntynyt naisvastaaja kertoo, miten Mynämäellä Varsinais-Suomessa hautajaisperinteeseen on liittynyt ruokakassi, joka on ojennettu hautajaisvieraille hyvästelykättelyn yhteydessä:

Mynämäen Kivikylässä oli sodan jälkeen tapana hautajaisissa ja häissä saada lähtiessään eteiseen valmiiksi pakattu kassi, jossa oli jauhoja, joskus kananmunia ja aina hiivaleipä tai limppu. Kasseja oli joskus kymmenittäin ja jokainen kauempana asuva perhe sai oman kassin lähtiessään. Kassia otettaessa käteltiin talon väki.⁸⁴⁰

Häiden ja hautajaisten ohella seurakunnissa tärkeitä tapahtumia ovat olleet lukukinkerit eli lukuset. Lukukinkereitä ei ole pidetty seurakunnan yhteistiloissa ainakaan pääsääntöisesti, vaan lukusille on kutsuttu lukustenpitovuorossa olevaan taloon. Aukusti Joki-

834 MV: K33/97, 758. Ks. rahalahjojen antamisesta esim. Sarmela 1981, 45.

835 Raussi 1966, 293.

836 MV: K33/648.

837 Ks. esim. Uotila 1991, 79. MV: K33/369.

838 Häyhä 1983, 32. Halaus on koettu lohduttavana eleenä. MV: K33/209, 1028, 154, 51.

839 MV: K33/922.

840 MV: K33/952.

ranta kertoo muistelussaan, miten Etelä-Pohjanmaalla 1930-luvulla kinkerit koskivat kaikkia ikäluokkia kooten yhteen myös kylän nuoret.⁸⁴¹ Jokirannan mukaan 1940-luvun Karjalohjalla oli tapana pitää kinkereitä kuitenkin ”vain ökytaloissa” eli paikkakunnan suurimmissa taloissa. Pappi ja lukkari kuljetettiin näihin tilaisuuksiin talon puolesta.⁸⁴²

Lukukinkereillä tapana on ollut tervehtiä kaikkia, jopa penkkirivien ylitse. Tervehtiesään tervehtijä on saattanut ”tähtyä jo seuraavaa”. Tällaista katseen harhailua on pidetty tervehtimistilanteessa jopa hieman epäsopivana.⁸⁴³ Kättelyjärjestys on vuonna 1914 syntyneen miesvastaajan mukaan ainakin Nurmeksen kinkereillä ollut seuraavanlainen:

Kinkeritalon emäntä oli ensimmäinen joka käteltiin sitten papit, lukkarit, suntio ja tämän jälkeen talon isäntä ja muu talon väki jos halusi kinkeriväkeä tervehtiä se tapahtui järjestään kuin ”Harjulan poekai kuko syönti”.⁸⁴⁴

Vastaajan muistelussa kinkerikättely kertoo järjestyksellään tietynlaisesta arvojärjestyksestä, mutta samalla se korostaa tavallisten seurakuntalaisten keskinäistä tasa-arvoisuutta.

Kirkollisen toiminnan ulkopuolelta löytyy lukuisia pienempiä ihmisen elämänvaiheisiin liittyviä juhlia, jotka ovat antaneet aiheen kyläilyille ja vierailuille. Esimerkiksi Karjalassa sukulaisten luo tehtyjä vierailuja on kutsuttu nimellä ”kestit”, ”orpanat” tai ”rotinat”.⁸⁴⁵ Rotinoiksi kutsuttiin erityisesti tapaa mennä katsomaan lasta tämän syntymän jälkeen. Tällä rotinatavalla onkin katsottu olleen yhteisöllistä merkitystä, sillä usein naapurit toivat mukanaan tuomisia käydessään tervehtimässä lasta ja äitiä.⁸⁴⁶

Orpanoilla viitataan karjalaisiin sukulaisvierailuihin.⁸⁴⁷ Vuonna 1912 syntynyt naisvas-taaja Ruokolahdelta kuvaa karjalaista sukulaisvierailuun liittynyttä kättelyä seuraavasti:

Jos mentii pyyvetyn käymää tul isäntä jo ulos vastaa hevosta korjaamaa. Ko päästii tuppaa, tullit aikaihmiset heittämää päällysvaatteita päältä ja antamaa kättä vuorollaa, lapset tullit siit ko vieraat oliit asettunneet istumaa. Jos mäntii suurempaa kestii, häihi, hautajaisii, tai pienempi, vaik kakkarakestilöihe, ol tapa sellane jot taloperreest emäntä ja isäntä tullit ovele vastaa kättä antamaa ja näyttämää mihi sai heittää päällysvaatteet. – – Taloperree jälkee vieraat rupesiit antamaa kättä aikasemmi tulleeille vieraile, kaikile järestää, suoja ovesuust lähte, myötäpäiväähä sitä tavallaa männiit. Siit ko ol jokkaisselle annet kättä käytii istumaa johokii. – – Pois lähteis taas heitettii taloperreelle ensittäin hyväst käästpitäin, kiiteltii ja sanottii ain siihe kohtaa sopivaa.⁸⁴⁸

1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla juhlien pitopaikat ovat muuttuneet yhä useammin taloista ja kodeista yhteistiloiksi. Maaseutuyhteiskunnan hajotessa monisatahenkisiä pitoja ei enää ole järjestetty taloissa, vaan entisenkaltainen pitokulttuuri on vähitellen hävinnyt. Esimerkiksi hautajaiset ovat supistuneet suurista pidoista yksinkertaisemmiksi tilaisuuksiksi. Muutoksen taustalla on nähty yhteiskuntaluokkien erojen kaventumiseen ja

841 Jokiranta 1995, 46.

842 Jokiranta 1995, 47. Kinkereistä ks. myös Paulaharju 1958, 44.

843 MV: K33/824.

844 MV: K33/17.

845 Nämä merkinnät ovat Karjalan kannaksella sijaitsevalta Pyhäjärveltä. MV: K33/372, 986. Rotinavierailu saatettiin tehdä spontaanisti. Sallinen-Gimpl 1990, 115.

846 Ennen sotia synnyttäminen kotona oli yleistä myös kaupunkioissa. Sappinen 2000, 272.

847 Sana orpana viittaa serkuun tai yleisesti sukulaiseen. *Kielitoimiston sanakirja* 2012, elektroninen julkaisu.

848 MV: K33/642.

juhlaväen tasa-arvoistumiseen liittyviä asioita.⁸⁴⁹ Kättely on kuitenkin säilyttänyt asemansa juhlien sosiaalisen vuorovaikutustilanteen avaajana. Esimerkiksi 1970-luvun lopun pertunmaalaisissa häissä Etelä-Savossa kättely järjestettiin sisääntulon yhteyteen juhlatilan ovelle. Kättelytilanne oli monisataiselle hääväelle organisoitu tapah-tuma.⁸⁵⁰

Kättelyllä on edelleen nykykulttuurissa vankka asemansa osana sopimuksesta teh-tyjä kyläilyjä. Se liittyy erityisesti juhlallisiin tilaisuuksiin kuten häihin, mutta toisaalta se saatetaan kokea nykytapakulttuurissa liian näkymättömänä ja muodollisena eleenä. Perinteisiä kättelytilanteita onkin muokattu uudelleen. 2000-luvulla häitään suunnittele-va morsian kertoo haastattelussa häistään, jossa hääpari ei tule seisomaan perinteisesti kättelyasennossa vieraiden saapuessa juhlapaikalle. Morsiamen suunnitelmissa hääpari tulee juhlapaikalle viimeisenä saadakseen osakseen suurimman mahdollisen huomi-on.⁸⁵¹ Perinteisen kättelytavan järjestyksen rikkominen saatetaan siis 2000-luvulla ko-kea mahdollisuutena herättää huomiota.

Kuten ennenkin, kättelyn toteutuminen vierailuilla on edelleen riippuvainen tilaisuuden luonteesta ja vieraiden määrästä. Useimmiten kutsutut vieraat tervehtivät isäntäväen kädestä ja nyökkäävät tervehdyksensä salissa oleville muille vieraille. Mutta jos vieraita on vain huoneellinen, on tapana kätellä kaikki.⁸⁵² 2000-luvun nuorten kertomuksissa kättely kuuluu edelleen juhliin, mutta käyttäytyminen on rennompaa moikkailuineen ja halailuineen.⁸⁵³ Juhlallinen kättely saa merkityksensä konventionaalistuneena eleenä, joka suoritetaan juhlaan kuuluvana hieman jopa virallisena eleenä. Se voidaan nähdä juhlallisen yhdessäolon avaavana eleenä, jolla samalla kiitetään kutsusta. Hyvästely-kättelyn yhteydessä sen avulla on mahdollista päättää yhdessäolo ja kiittää järjestäjää juhlasta.⁸⁵⁴ Kättely juhlan päätteeksi ikään kuin sulkee sosiaalisen yhdessäolon ja mer-kitsee juhlan päättymisen.

Kättely kodin ulkopuolella

Kättelyn paikkoja kodin ulkopuolella ovat erilaisiin sosiaalisiin tilanteisiin ja kohtaamiin liittyvät paikat. Kodin ja perhejuhlien ulkopuolella ihmiset kohtaavat toisiaan maantiellä, kylällä, kaupassa, virastoissa ja työpaikoilla. Vuonna 1921 syntyneen miesvastaajan mukaan ainakin Kanneljärvellä Karjalassa on ollut tapana tervehtiä etätervehdyksin maantiellä vastaan tullessa.⁸⁵⁵ Kättely on kuitenkin ollut satunnaisissa tilanteissa tuntemattomia tervehdittäessä harvinaista. Vuonna 1918 syntynyt miesvastaaja kuvaa vastaanantulijan tervehtimistä näin:

Jos esim. metsäpolulla tuntematon aikuinenkin tulee vastaan niin mielestäni toisilleen tuntemattomatkin aikuiset voivat ihan hyvin toisiaan tervehtiä. Ei tietenkään käsipäivää, vaan nyökkäys ja hyvän päivän, illan, toivotus riittää.⁸⁵⁶

849 Ks. esim. Sappinen 2000, 305; Uotila 1991, 121–123; Kaivola 1995, 252, 260.

850 MV: K33/832.

851 Mattila 2011.

852 KTL1: 20, 24, 49.

853 KTL1: 87, 88, 91, 92, 93, 118, 122, 145, 146, 58, 65, 128, 168, 55.

854 Ks. esim. KTL1:40.

855 MV: K33/585.

856 MV: K33/261.

Satunnaisissa kohtaamisissa kodin ulkopuolella kättelyt ovatkin olleet huomattavasti harvinaisempia kuin etätervehdykset tai sanalliset tervehdykset. Esimerkiksi kodin ulkopuolista, asukkaiden yhteistä tilaa edustaa 2000-luvulla taloyhtiön piha, jossa naapurit tervehtivät toisiaan. Kättelemisen ei kuitenkaan ole pihalla tavallista, vaan sanallinen tervehdys naapureille katsotaan riittäväksi.⁸⁵⁷

Tuttavia on tosin joissain tilanteissa tervehditty kädestä myös satunnaisten kohtaamisten yhteydessä.⁸⁵⁸ Vuonna 1904 syntynyt miesvastaaja kertoo, että tuttavansa on maaseutuoloissa saatettu esimerkiksi tiellä tavatessa pysähtyä, kätellä ja jäädä keskustelemaan asioista. Erotessa on kätelty ja toivottu vierailua talossa. Kättelyyn on kertojan mukaan liittynyt kuitenkin jotain erikoista, sillä tapaamisen jälkeen on saatettu kotona kertoa: ”Se tul iha käistä muva tervehtii ja kyselee kuulumisija.”⁸⁵⁹ Tällainen tiellä tapahtuva kättely ei ole välttämättä koskenut ”oman kylän väkeä” kuten vuonna 1947 syntynyt paimiolaismies vastauksessaan muistuttaa.⁸⁶⁰

Historioitsija Colin Jones on analysoinut kadulla tapahtuvaa tapaamista ja tervehtimistä poliittisena siirtona. Julkinen ja yksityinen yhdistyvät silloin pienten, arkisten tapojen kautta. Yksilöt ovat yksityisiä henkilöitä, mutta heidän eleisiinsä voi sisältyä poliitiikkaa, joka yhdistyy julkiseen. Jones kirjoittaa lähinnä aristokratian ja tavallisten kansalaisten suhteesta, mutta yhtä lailla julkista voi ajatella mikropoliittisena areenana, jossa poliittisella tarkoitetaan nimenomaan henkilöiden välisyyttä. Julkisessa tilassa yksityisten yksilöiden eleet muuttuvat poliittisiksi.⁸⁶¹

Suomalaisessa agraariyhteisössä eräänlaisena mikropoliittisena areenana on ollut kirkon seutu ja kylätiet. Erityisesti kirkkopyhien aikaan on kuljeskeltu kylätiellä, tavattu tuttuja, sovittu palkollisten pestaamisista ja ostettu tavaroita kaupustelijoilta. Myös nuoriso on hieronut tuttavuutta tällaisissa tilanteissa. Erityisesti kirkonmäellä on ollut maaseutuyhteisön kohtauspaikkana keskeinen asema.⁸⁶² Näihin paikkoihin ja tilanteisiin kuuluvana kättely saa merkityksensä julkisena ja mikropoliittisena merkinä, joka on paitsi yksilöiden välinen myös sosiaalinen laajemmassa merkityksessään.⁸⁶³

1980-luvulla annetuista vastauksista tulee esiin, että entisaikoina myös virastoissa käydessä saatettiin tervehtiä kädestä. Vuonna 1912 syntyneen somerolaismiehen mukaan virkamiesten kohtaaminen koettiin jännittävänä tilanteena.⁸⁶⁴ Vuonna 1927 syntynyt mies kertoo vastauksessaan, miten viraston asiakas tunsi alemmuutta virkailijaa kohtaan. Hänen mukaansa lakin ottaminen pois päästä on tällainen ”puolitiiedoton tunnustus virkamiesten ylemmyydelle”.⁸⁶⁵ Virkamiehet onkin nähty vaikutusvaltaisina ja ylempiin ryhmiin kuuluvina, mikä on johtanut erityisen huolellisesti säädeltyyn käyttäytymiseen virastoissa. Samanaikaisesti kättely on voinut toimia henkilökohtaisuudessaan myös jännitystä ja liiallista itsesätelyä lieventävänä seikkana. Mutta kättelemisessä julkisissa paikoissa on voinut olla kyse myös kohteliaisuussääntöjen tiukasta noudattamisesta, sillä vuonna 1927 syntynyt naisvastaaja Lavalialta liittää jul-

857 KTL1: 24.

858 MV: K33/412, 380, 735, 1111. Esimerkiksi Robert Wilhelm Ekmanin öljymaalauksessa *Kirkkomatka Jääskessä* vuodelta 1872 kuvataan kirkkomatkalla tapahtunutta kohtaamista ja kättelyä. *Ars Suomen taide* 3 1989, 106.

859 MV: K33/295.

860 MV: K33/619.

861 Jones 2009, 170.

862 Markkola 2007, 92; Korhonen 2003, 236.

863 Ks. esim. MV: K33/378, 236.

864 MV: K33/165.

865 MV: K33/648.

kisissa paikoissa tapahtuneen kättelyn juuri kohteliaisuuteen. Hän muistelee joidenkin henkilöiden olleen niin kohteliaita, että kätelivät tavatessaan kaupassa, pankissa tai muussa ”vastaavassa paikassa”.⁸⁶⁶ Tällainen huolellinen kohteliaisuuden osoittaminen voidaan nähdä paitsi ystävällisyytenä myös jonkinlaisena mikropoliittisena siirtona.

Pankki on entisaikana ollut suomalaisille sellainen paikka, jossa on ollut tietynlaiset käyttäytymiskoodistonsa. Vuonna 1918 syntynyt emäntä Salosta kertoo, miten pankissa käyminen erosi kättelyn osalta tavallisista ”kanssakäymisistä”. Vastaajan mukaan tapana ei ollut yleensä kätellä, mutta pankkiin mennessä pankinjohtaja ”höövelinä” miehenä tuli aina ”käsi ojossa” tervehtimään.⁸⁶⁷ Vuonna 1918 syntyneen naisvastaajan mukaan tällainen pankkiherran ”höyli” tervehdystapa saattoi johtua isännän tuomista metsämyyntirahoista.⁸⁶⁸ Tällaisiin yksilöiden kättelykäyttämisen motiiveihin palaan tarkemmin luvussa 4.

Ulkona kohtaamiseen liittyy kysymys käsineet kädessä kättelystä. Kaksikielises-tä kaupunkilaiskodista kotoisin olevan 75-vuotiaan naisvastaajan mukaan käsine tuli kätellessä aina riisua, sillä sen pitämistä kädessä pidettiin sopimattomana.⁸⁶⁹ Kättelyoppaat 1800-luvun lopulta 1950-luvulle eivät kuitenkaan anna Sjövallin mukaan hansikas-kysymykseen yksiselitteistä vastausta. Pääsääntöisesti tervehdittävän aseman on katsottu vaikuttavan siihen, miten toimitaan: mitä arvokkaampi henkilö, sen varmempi on kätellessä riisua hansikkaat.⁸⁷⁰ Elli Saurio kirjoittaa 1940-luvulla kirjoitetussa, tytöille suunnatussa tapaoppaassaan käsineiden käytöstä seuraavasti:

Kun ulkonaoloasuun kuuluvat käsineet, ei naisten säännön mukaan tarvitsisi niitä koskaan riisua pois. Jos mies pyrkii riisumaan käsineensä, kuten kuuluu naista tervehdittäessä, voi häntäkin pyytää pitämään käsineet kädessään esim. sanomalla ”antakaa” olla. Vanhemmalle ja arvokkaammalle naiselle ei sen sijaan voi siitä huomauttaa, vaan tekee viisaimmin riisuessaan omansakin. Muuten hän saattaa käsittää hansikoidun kätemme epäkohteliaisuudeksi.⁸⁷¹

Käsineiden käyttö tai pois ottaminen kättelyn yhteydessä on vaatinut tilanteen tulkintaa. Vuonna 1941 syntynyt miesvastaaja kertoo vastauksessaan, että yleensä on tervehditty niin ulkona kuin sisälläkin käsine kädestä ”pois heittäen”, mutta tuttujien kesken on voinut tervehtiä myös käsine kädessä.⁸⁷²

3.4 Kättelyn sosiaalinen järjestys

Tarkastellessani kättelyä taloon tulon yhteydessä kiinnitin huomiota siihen, miten kodin piirissä kättelyn toteutuminen määrittyi tietyn fyysisen paikan kautta. On kuitenkin selvää, ettei kättelyä voi määrittää pelkästään paikan kautta. Sosiologi Henri Lefebvre on analysoinut tilaa erilaisista elementeistä koostuvana ja hänen tulkintansa mukaan tilassa erottamattomia, toisiinsa liittyneinä ovat fyysinen, mentaalinen ja sosiaalinen tila.

866 MV: K33/765.

867 MV: K33/528.

868 MV: K33/190.

869 MV: K33/468.

870 Sjövall 2006, 56–57.

871 Saurio 1949, 61.

872 MV: K33/73.

Lefebvrelle tila on jotakin, joka määrittyy kulttuuriyhteydessään ja jonka kokemiseen kuuluvat paitsi aistimukset myös mielikuvituksen tuotteet.⁸⁷³

Kättelylle merkityksiä antavat siis paikan lisäksi siihen kiinteästi kietoutuva tilan sosiaalinen järjestys.⁸⁷⁴ Tilankäyttöä ja non-verbaalista viestintää tutkinut antropologi Edward Hall kuvaa tilassa olemista äänettömäksi kommunikaatioksi ympäristön kanssa. Hallin mukaan yksilö asemoituu tilaan sekä aistinvaraisen informaation että myös kulttuuristen yhteyksiensä kautta.⁸⁷⁵ Maantieteilijä Doreen Massey on niin ikään korostanut risteävien sosiaalisten suhteiden merkitystä ihmisen tilakokemuksessa. Hän kutsuu sosiaalisina suhteina ymmärrettyä tilaa toimintatilaksi.⁸⁷⁶

Sosiaalisen järjestyksen käsite on käyttökelpoinen myös kättelyn tarkastelussa. Kättelyn sosiaalisella järjestyksellä tarkoitan tässä sellaisia sosiokulttuurisesti muodostuneita institutionaalisia järjestelmiä, joita kättelyn toimintatilasta voidaan kunakin aikana kulttuurisen kontekstin rakenteiden tasolla erottaa. Nämä järjestelmät antavat merkityksiä kättelylle sosiaalisessa tilassa.

Sosiaalinen järjestys voidaan nähdä keinona, jonka avulla yksilöt asemoivat itseään ja toisiaan. Sosiaalisessa järjestäytymisessä ihmiset järjestyvät tiettyihin kategorisiin yksikköihin tiettyjen heitä määrittävien piirteiden avulla.⁸⁷⁷ Sosiologi Pierre Bourdieu on viitannut sellaisiin sisäistyneisiin asenteisiin, jotka käytäntöjen kautta muodostavat sosiaalisessa tilassa ryhmiä, joihin toimijat sijoittuvat.⁸⁷⁸ Nämä toimijoiden tiedostetut tai tiedostamattomat erontekemiset muodostavat sosiaalisen tilan yhden ulottuvuuden.

Asemointi vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen ja keskinäiseen vuorovaikutukseen. Tätä kautta sosiaalinen järjestys voidaan nähdä muodollisten tapojen opetteluun motivoivana tekijänä. Koska käytösnormien kohdalla henkilön ulkoisella statuksella ja kunniallisuuden käsitteellä on ollut suuri merkitys, voidaan erilaiset käyttäytymisen normatiiviset muodot nähdä sosiaalisen asemoinnin keinoina. Lyhyesti ilmaistuna tietynlainen käytös on merkinnyt tietynlaista ryhmää, säätyä tai sosiaalista asemaa.⁸⁷⁹

Samanaikaisesti tietty asema on edellyttänyt tietynlaista käytöstä. Yksilö on joutunut asemansa vuoksi noudattamaan hänelle asetettujen odotusten mukaista käytöstä.⁸⁸⁰ Koska sosiaalisen hierarkian huipulla arvovallan menetys on tavallisesti ollut määrällisesti merkittävämpää, ollaan korkeissa sosiaalisissa asemissa oltu myös sosiaalisesti alempia arvoasteikkoja muodollisempia.⁸⁸¹ Tunteiden hallinta ja yleisesti hyväksytyjen tapojen oppiminen on siten liittynyt olennaisesti sosiaaliseen hierarkiaan, sillä nimenomaan pelko sosiaalisen arvovallan menetyksestä tai laskusta on motivoinut yksilöä muuttamaan yhteisön asettamat rajoitteet omaksi itsehillinnäksi ja pidättyvyydeksi.⁸⁸²

Yhteisön sisällä ryhmien käyttäytymistä on rajannut etiketti. Etiketin on sanottu

873 Lefebvre 1991, 11–12.

874 Lefebvre 1991, 288–289. Ks. myös Firth 1974, 5.

875 Hall 1990, 1–6.

876 Massey 2003, 60.

877 Turner 2002, 35, 153–155.

878 Bourdieu 1990, 126–128. Bourdieu viittaa toimijoiden käytännöistä syntyvään näkymättömään perustaan habituksen käsitteellä. Habitus on yksilön sisäistetty, historiallisesti muodostunut. Tästä perustasta samanlaisissa olosuhteissa elävät toimijat sijoittuvat sosiaaliseen tilaan. Ks. esim. Bourdieu 1987, 120–122. Eliaksella habitus on lähempänä sen englanninkielistä merkitystä ulkoisena olemuksena. Elias viittaa habituksella vuorovaikutuksessa syntyvään eri ryhmien samankaltaisuuteen. Elias 2000, 376, 395–396. Ks. myös Lönnqvist 2000, 194; Burke 1991, 148–150; Wouters 2011, 143.

879 Elias 2000, 367; Korhonen 1996, 19.

880 Turner 2002, 39–40.

881 Wouters 2011, 150.

882 Elias 2000, 429–432.

perustuvan erontekemiseen, sillä se jakaa ihmisiä erilaisiin ryhmiin ja myös vaikuttaa niiden välisiin valtasuhteisiin. Tapojen on sanottu heijastavan valtaa ja riippuvuussuhteita yhteiskunnan ryhmien välillä.⁸⁸³ Eriytynyt tapakulttuuri on syntynyt oman ryhmän ja muiden välille tehdyn sosiaalisen eriytymispyrkimyksen eli distinktion seurauksena. Tässä erottautumisprosessissa erityisesti ylemmät luokat ovat halunneet hienostelevilla eleillään erottautua alemmista luokista.⁸⁸⁴ Mutta myös alemmat ryhmät ovat voineet rakentaa omaa erotteluaan. Tämä tulee esille monissa alakulttuureissa, joissa on tuotettu omia, ryhmien välillä erottelua tekeviä käyttäytymisnormeja.⁸⁸⁵

Erottelevalle etiketillä on Cas Woutersin mukaan kahtalaiset kasvot: toisaalta se erottelee ryhmiä toisistaan, mutta toisaalta se myös vahvistaa ryhmän sisällä olevien identiteettiä ja ryhmäytymistä.⁸⁸⁶ Tällaisena kahtalaisena näyttäytyy myös kättelyn merkitys sosiaalisessa tilassa. Toisaalta kättely on ryhmiä toisistaan erottava ele, mutta toisaalta sillä voi olla myös voimakkaita yhdistäviä merkityksiä. Seuraavaksi tarkastelen kättelyilmiön yhteydessä esiintyviä tekijöitä, jotka perustuvat järjestäytymiseen sosiaalisessa tilassa. Käsittelem ensin kättelytapahtuman toimijoiden välimatkaa, jonka jälkeen tarkastelen kättelylle merkityksiä antavia statustekijöitä sosiaaliryhmän, sukupuolen ja iän kautta. Lopuksi pohdin kättelyn merkitystä ryhmän vahvistajana.

Kättelyn välimatkat sosiaalisessa tilassa

Kuten luvussa 2 totesin, tervehtimisen funktioon kuuluu kommunikaation avaaminen ja sosiaalisen suhteen aikaansaaminen kahden henkilön välillä. Sosiaalisen suhteen luonteeseen taas vaikuttaa toimijoiden keskinäinen välimatka.⁸⁸⁷ Kättelyn välimatkoilla tässä tarkoitan kolmea asiaa: ensinnäkin käsittelem toimijoiden tuttuuden asteen kautta määrittyvää välimatkaa. Toiseksi kiinnitän huomiota toimijoiden kohtaamistilanteiden ajalliseen välimatkaan eli tapaamisfrekvenssiin. Kolmanneksi tarkastelen vielä lyhyesti toimijoiden välillä tapahtuvaa fyysisen välimatkan kulttuurista sääätelyä.

Ajatus sosiaalisesta välimatkasta sisältyy 82-vuotiaan miesvastaajan toteamukseen, jonka mukaan tervehtimisen asteikossa omaiset ovat lähimpiä, sitten sukulaiset, ystävät ja lopuksi tuttavat.⁸⁸⁸ Tässä näkemys tuo esiin perheenjäsenten roolin kaikkein tutuimpina ja läheisimpinä henkilöinä, joiden kanssa ollaan kenties eniten vuorovaikutuksessa. Perheenjäsenten keskinäinen kättely ei ole ollut Suomessa juurikaan tapana, vaan perheenjäsenten keskinäistä kättelyä on pidetty pikemminkin poikkeuksellisenä. Tyrvällä 1900-luvun alkupuoliskolla huomiota herättivät veljekset, jotka kättelivät toisiaan kotioloissakin:

He pitivät taloa äitinsä kanssa. Äiti hoiteli kotitalouden ja pojat ulkotyöt. Pojat olivat sellaiset vanhatpojat, mutta aina on korostettu sitä, että he olivat täysjärkisiä. Pojat tavallisesti olivat aina työssä yhdessä, mutta jos he joutuivat lähtemään työhön eri paikkaan, niin he jättivät kädestä hyvästit toisilleen. Samoin kun he taas tapasivat niin

883 Wouters 2011, 143.

884 Elias 2000, 425. Ks. myös Korhonen 1996, 234.

885 Korhonen 1996, 18. Sosiologi Pekka Sulkunen muistuttaa, että asemaltaan alempien ryhmien parissa kehittyvistä uusista tyyleistä on lukuisia esimerkkejä. Aina tyylierot eivät ole hierarkkisia, mutta joka tapauksessa ne määrittävät ryhmien keskinäistä luonnetta. Sulkunen 1999, 156–157.

886 Wouters 1995.

887 Ks. esim. Firth 1974, 3.

888 KTL1: 8.

he tervehtivät kädestä pitäen. Samoin tekivät aamulla ylös noustessaan ja illalla nukkumaan mennessään.⁸⁸⁹

Tässä edellä mainitussa veljesten tapauksessa kättely on toiminut veljeksiä yhdistävänä eleenä. Koska veljekset ovat ilmeisesti yhdessä huolehtineet talosta ja olleet myös hyvin läheisiä, on heille ollut tärkeää osoittaa yhteenkuuluvuutta sopivalla eleellä, joka on ollut kättely. Halaaminen veljesten kesken olisi varmasti tulkittu aikansa yhteisössä liian intiimiksi eleeksi.

Perheenjäsenten välisessä kättelyssä poikkeuksellisia ovat olleet myös tilanteet, joissa perheenjäsen on lähtenyt pidemmäksi aikaa opiskelemaan, työhön tai matkalle. Silloin on saatettu hyvästellä kädestä pitäen.⁸⁹⁰ Perheissä, joissa sanallisia tervehdyksiä ei ole voitu esimerkiksi perheenjäsenen vamman vuoksi käyttää, fyysiset tervehdysoleet ovat saattaneet muodostua tärkeiksi. Kättely on silloin ollut käytössä myös perheenjäsenten kesken kuten 67-vuotiaan naisvastaajan kertomuksesta käy ilmi:

Kotona aamuisin ”hyvää huomenta”, illalla ”hyvää yötä”, vanhemmille kädestä, usein myös halaus. Isä oli kuuro, joten ei hän pelkkää sanomista olisi kuullutkaan. Tämä isälle hyvän yön sanominen oli rituaali, jota ei koskaan jätetty tekemättä, vaikka olisi ollut hankalampikin päivä. Myös aikuisena kotona käydessä toivotettiin kädestä äidille ja isälle hyvää yötä, useimmiten halauksen kera.⁸⁹¹

Sukulaisuus on muodostanut 1900-luvun alkupuoliskon maaseutuyhteiskunnassa nykyistä tiiviimpiä sosiaalisia siteitä.⁸⁹² Näitä sosiaalisia siteitä kuvaillaan vastauksissa vahvoiksi, vaikka fyysinen välimatka on ollut hankala. Matka on pitänyt usein kulkea hevosella, eikä mahdollisuutta tapaamisiin ole ollut usein.⁸⁹³ Vuonna 1923 syntyneen naisvastaajan mukaan entisaikana on haluttu arvostaa sukulaisuutta, sillä hankalista välimatkoista huolimatta on yritetty ”pitää läheisyyttä muilla tavoin yllä”.⁸⁹⁴ Sukulaisten kiinteä kanssakäyminen käy ilmi 1908 syntyneen parkanolaisnaisen kuvauksesta:

Vielä 20–30–40-luvulla oli suku ja tuttavuus kiinteää nyt vanhaa sukua ei tapaa, paitisi häissä ja hautajaisissa, vaikka kulkuneuvot näiltä ajoilta on parantunut, hevosista autoin. On tullut kesämokit ym. virikkeet, johon kukin haluaa kiintyä, puhelimet ja posti välittää sukuuhteita. Lapsena muistan 10–20-luvulla kun lähdettiin mummolaan tai tätilään edemmäs saimme lapset istua rattaitten takapenkillä se oli suurenmoista miten metsä silmissä vilisi kuten se olisi liikkunut. 50 km kun tätilään päästiin, tuli tati pihaan vastaan nosteli lapset rattailta, ja silloin sai käteensä pitkän karkki ruutin. Niin kädestä tervehdittiin ja niiaittiin.⁸⁹⁵

Osassa vastauksista korostuu sukulaisten kanssa koettu läheisyys. Sukulaisten välistä kanssakäymistä kuvataan ”helpoksi ja vapaaksi yhdessäoloksi”. Sukulaisiin on myös

889 MV: K33/263.

890 MV: K33/345.

891 MV: K33/61.

892 MV: K33/358.

893 MV: K33/273.

894 MV: K33/986.

895 MV: K33/755.

suhtauduttu ”arvostaen ja lämpimästi”.⁸⁹⁶ Sukulaisten tervehtiminen oli vapautunut ja joskus jopa ”riehakasta” kuten vuonna 1913 syntyneen miesvastaajan kertomuksesta käy ilmi.⁸⁹⁷ Keskinäisiin tapaamisiin on liittynyt tervehdyseleenä kättely.⁸⁹⁸ Vuonna 1911 syntynyt naisvastaaja muistelee Alahärmässä kansan suussa kulkenutta hokemaa ”sukulainen on aina kättelyn arvoinen”.⁸⁹⁹ Sukulaistapaamisten yhteydessä kättelyn funktio on voinut olla esimerkiksi sukulaisuussuhteiden opettaminen, kuten vuonna 1923 syntynyt emäntä vastauksessaan toteaa: ”Siinä usein selitettiin kuka kukin on ja sehän selvensi paljon asiaa.”⁹⁰⁰

Kättely sukulaisten kanssa on voinut saada erityisen läheisiä merkityksiä.⁹⁰¹ Yllätysvieraana saapuva sukulainen rinnastuu 1915 syntyneen naisvastaajan kirjoituksessa hyvään ystävään, joka otettiin vastaan innokkaasti:

Sus siunatkoon, sanoi emäntä ja pyyhki kätensä esiliinaan tai hameen liepeeseen ja riensi kättelemään.⁹⁰²

Sukulaisten tapaaminen johti toisinaan poikkeuksellisen pitkiin ja lämpimiin kättelyihin:

Sukulaisia saatettiin halata ja lähiomaisia puristeltiin kädestä heiluttaen ylös alas pitkään. Joillakin oli tapana heiluttaa kädestä hyvästellessään tai tervehdellessään käsiä sivuttain, mutta se herätti joissakin hilpeyttä ja se oli harvinaisempaa kuin ylös-alas-heilutus.⁹⁰³

Näissä edellä kuvatuissa sukulaisten lämpimissä tervehdyskättelyissä tulee esille juuri kättelyn yhteenkuuluvuutta korostava funktio, sillä sukulaisten kohtaamisissa yhteenkuuluvuuden kokemus on ollut toisinaan hyvin vahvaa. Tällaista sukulaisten keskinäisen yhteistoiminnan tiiviyyttä on selitetty geneettisten seikkojen avulla: koska yksilöt jakavat saman geeniperimän he myös työskentelevät yhdessä sen säilyttämiseksi. Sukulaisten on selitetty toimivan tiettyjen odotusten ja päämäärien mukaisesti, minkä on katsottu lisäävän keskinäistä luottamusta.⁹⁰⁴

Sukulaisuuden kautta on koettu paitsi yhteenkuuluvuutta myös tasa-arvoisuutta. Vuonna 1929 syntynyt miesvastaaja muistaa matkanneensa lapsena äitinsä kanssa vierailulle Kiiminkiin sukulaistaloon. Äiti oli vaatinut pojaltaan pokkaamista ”mennen tullen”. Vastaajan mukaan pokkaaminen kuitenkin ”otti lujille”. Hän muistaa saaneensa armahduksen tästä ikävästä velvollisuudesta sukulaisten ilmoittaessa, ”ettei tarvitse pokkailla, samaa verta ollaan”.⁹⁰⁵

Kättelyn käyttö yhteenkuuluvuuden osoituksena on liittynyt sukulaisten kohdalla läheiseksi koettuun suhteeseen, mutta myös tapaamisen harvinaisuuteen. Kauempaa sukuloimaan tultaessa käteltiin aina ”pitkämatalaisia”.⁹⁰⁶ Kättelyn käyttö liittyy paitsi su-

896 MV: K33/536, 673, 21.

897 MV: K33/97.

898 MV: K33/734, 855, 163, 1007, 986.

899 MV: K33/935.

900 MV: K33/800.

901 MV: K33/1040, 1007.

902 MV: K33/137.

903 MV: K33/1029.

904 Kohn 2008, 46.

905 MV: K33/543.

906 MV: K33/185. Ulkomailta tulleet sukulaiset olivat ”erityisiä” ja heidät käteltiin lujalla kädenpuristuksella. MV: K33/298.

kulaisten myös harvoin nähtyjen tuttuhenkilöiden tervehtimiseen. Vastauksista käy ilmi, että harvinaiset ja mieluisat vieraat on otettu kätellen vastaan. Tulijoita on saatettu mennä tuttavallisesti vastaan ja heihin on suhtauduttu välittömästi. Kättely ja kädestä kiinni pitäminen on koettu sitä sydämellisemmäksi, mitä pidempi aika viime tapaamisesta on kulunut.⁹⁰⁷ ”Tervehtimisseremonia” on vuonna 1916 syntyneen miesopettajan mukaan voinut olla seuraavanlainen:

Käden vispaus saattoi ensin hiljentyä, mutta yhtäkkiä alettiin ikään kuin uudestaan koko seremonia alusta.⁹⁰⁸

Vuonna 1925 syntynyt lietolaismies muistaa, miten erityisesti pitkän ajan kuluttua tapahtuvassa kohtaamisessa näkyi ilo ja innostus ”jälleennäkemisestä”:

Sanantapakin oli täälläpäin, ettei se tervetys, mut se lirputus, tarkoitettiin, että puristettiin kauan tervehdittävän kättä ja ravisteltiin (heilutelttiin) voimakkaasti kättä tervehdittäessä.⁹⁰⁹

Läheinen suhde kohdattavaan yhdistettynä harvaan tapaamisfrekvenssiin on saattanut vaikuttaa kättelyyn siten, että kättelyn ohella tai sen sijaan on otettu muita sydämellisyyttä osoittavia eleitä kuten halaaminen.⁹¹⁰ Kättelyn käytön vähentyessä ja vastaavasti halaamisen kasvattaessa suosiotaan 1900-luvun loppupuoliskolla tämä suuntaus on selkeästi nähtävissä. 2000-luvun sukulaistapaamisessa kättely voi olla edelleen mukana, mutta sen rinnalle on tullut usein myös halaaminen.⁹¹¹ Halaaminen liitetään hyvien ystävien keskinäisiin tapaamisiin, joissa erityisesti pitkän ajan jälkeen tervehditään halaten tai poskelle suudellen.⁹¹²

Tiheä tapaamisfrekvenssi on vaikuttanut kättelyn esiintymiseen. Etiketin mukaan ei ole ollut tapana kätellä samaa henkilöä toistamiseen saman päivän aikana.⁹¹³ Huomattavan pitkä tapaamisväli taas on toisinaan oikeuttanut etiketinvastaisen kättelykäyttäytymisen. Tapaamisvälin oltua hyvin pitkän on voitukin kätellä uudelleen jo hyvin lyhyen ajan sisällä.⁹¹⁴ Vuonna 1925 syntynyt naisvastaaja mainitsee Kiuruvedellä kättelyn toistamiseen samaa henkilöä. Tämä poikkeuksellinen toiminta on tosin vaatinut rinnalleen sanallisen selityksen:

Samaakin henkilöä tervehdittiin kädestä eri tilaisuuksissa tavatessa ehkä huomauttaen, että johan me kerran! – ja todeten etteihän se ”käsi kulu kätellessä”.⁹¹⁵

Harva tapaamisfrekvenssi saattoi vaikuttaa myös muihin etiketistä poikkeaviin toimintatapoihin. Vuonna 1920 syntyneen miesvastaajan kertomuksesta löytyy maininta, että alempiarvoinen sai poikkeuksellisesti tehdä kättelyssä aloitteen ylemmälle palattuaan

907 MV: K33/164, 190, 273, 765, 69, 699, 855.

908 MV: K33/699.

909 MV: K33/503.

910 MV: K33/855, 419.

911 KTL1: 77, 78.

912 KTL1: 66, 153, 69, 16, 22, 9, 74.

913 MV: K33/915. KTL1: 13.

914 MV: K33/912.

915 MV: K33/76.

hyvin pitkän ajan kuluttua meriltä kotipaikkakunnalleen.⁹¹⁶ Harvoin näkeminen vaikutti myös kättelyn käyttöön hyvästelytilanteissa. Mikäli on ollut tiedossa, ettei lähiaikoina tulla tapaamaan, on tapana ollut kätellä myös hyvästeltäessä. Esimerkiksi opiskelemaan, töihin tai matkalle lähtevä henkilö on hyvästely kädestä. Samoin hänen palatessaan häntä on tervehditty kätellen. Tämä käytäntö on 1929 syntyneen naisvastaajan mukaan ollut käytössä vielä 1980-luvulla Loimaalla.⁹¹⁷

Tiheä tapaamisfrekvenssi on vastaavasti vaikuttanut siten, että hyvin tutut naapurit ja usein tavatut, saman kylän väkeen kuuluvat henkilöt on jätetty kätelemättä.⁹¹⁸ Naapurit ovat olleet maaseutuyhteiskunnassa läheisiä keskenään, ja naapurissa on käyty usein. Nurmeksesta kerrotaan naapureihin liittyneen sanonnan: ”elettiin kuin yhtä taloo”.⁹¹⁹ Naapureiden kanssa päiväkahvittelua kuvataankin ”vapaamuotoiseksi ja mukavaksi”, jossa ei kädenpuristuksia tarvittu.⁹²⁰ Vuonna 1918 syntynyt naisvastaaja Muolaasta muistaa, että ”kun naapurin mennään käskemättä käsityön kanssa (naiset) rupattelemaan, ei kätellä”.⁹²¹

Naapurin kättely on saattanut tapahtua poikkeuksellisesti silloin, kun harvoin kyläilevä naapuri on poikennut taloon pyhäpäivänä. Mutta ainakin Kankaanpäässä kirjoittamattomana ja yleisenä sääntönä oli, että ”oman kylän miestä ei saa kätellä”.⁹²² Naapureiden keskinäinen kättely on ollut merkillepantavan poikkeuksellista. Esimerkiksi Saukkolassa kaksi isäntää ”antoi kättä” aina, kun osuivat vastatusten. Tätä tapa pidettiin poikkeuksellisenä, sillä talojen välimatka oli kertojan mukaan vain 200 metriä.⁹²³

Lähipiiriin kuuluvan tervehtiminen on saattanut erota toisten juhlavieraiden tervehtimisestä kutsuilla, joissa hyvin tuttua henkilöä on tervehditty kättelyn sijasta nyökkäämällä.⁹²⁴ Asiasta saatettu laskea myös leikkiä sivuuttamalla käteltävien joukossa oleva ”lähituttu” sanoen: ”[En] mie sinnuu.”⁹²⁵ Tällaisen normista poikkeavan käytöksen ymmärtäminen humoristiseksi on vaatinut myös muilta tilanteessa mukana olleilta leikkilistä asennetta.⁹²⁶

Naapuruussuhteiden sosiaalisen järjestymisen määrittelyssä on usein viitattu sosiologi Mark Granovetterin käyttämiin heikkojen ja vahvojen siteiden käsitteisiin. Suhteet naapureihin on käsitetty nimenomaan heikkoina siinä mielessä, että ne perustuvat pinnalliseen sosiaalisuuteen fyysisesti toisiaan lähellä asuvien ihmisten kesken; mitä lähempänä ollaan fyysisessä asuinympäristössä sen heikommiksi siinä risteävät sosiaaliset suhteet muodostuvat.⁹²⁷ Tämä luonnehdinta sopii nimenomaan suomalaisen kaupungin naapuruussuhteisiin, mutta maaseudulla naapuruussuhteet tuntuvat olleen kompleksisemmat. Kättelyn näkökulmasta voidaan sanoa, että naapurit ovat olleet fyysisesti liian lähellä kätelläkseen toisiaan. Naapuruussuhteen olemassaolo ja jatkuvuus on perustunut jo olemassa olevaan fyysiseen paikkaan, eikä suhteen jatkuvuutta ole tarvinnut kohtaamisissa alleviivata kätellen. Toisaalta maaseudulla naapurien kanssa on voitu ko-

916 MV: K33/655.

917 MV: K33/863, 64, 615, 915.

918 Ks. esim. MV: K33/163, 61, 1065; KTL1: 12.

919 MV: K33/601.

920 MV: K33/491

921 MV: K33/190. Ks. myös MV: K33/372.

922 MV: K33/986, 1018.

923 MV: K33/418.

924 MV: K33/915.

925 MV: K33/418.

926 Ks. esim. Knuuttila 1992, 116.

927 Hoikkala & Westman 2001, 51; Granovetter 1983. Ks. myös Haverinen & Kouvo 2011.

kea tiivistä naapuruutta, ja tätä yhteyttä on voitu joissakin tilanteissa korostaa kätellen.

Kättelyn suorittaminen on liitetty erityisesti tilanteisiin, joissa mikään muu tekijä ei ole takaamassa sosiaalisen suhteen syntymistä, olemassaoloa ja jatkumista. Esimerkiksi 46-vuotias naisvastaaja liittyy 2000-luvun kättelyn tilanteisiin, joissa on ”vieras paikka, vieraat ihmiset”.⁹²⁸ Osa vastaajina olleista 2000-luvun nuorista liittyy kättelyn aiemmin joko kokonaan tuntemattomien tai vähän tunnettujen henkilöiden tervehtimiseen. Nuoret kättelevät vanhempia ihmisiä, aikuisia ja ”puolituntemattomia sukulaisia”. Tässä merkityksessään se on virallinen ja suoritetaan vieraille, tuntemattomille henkilöille.⁹²⁹

Kättelyn saama virallinen luonne estää joissakin tilanteissa kättelyn toteutumisen kuten 39-vuotiaan naisvastaajan kirjoitus osoittaa:

Joissain tilaisuuksissa, joissa ollaan läheisiä tuttuja, voidaan esim. moikata huoneeseen sisään tullessa. Joskus tällaisissa tilanteissa kättely saattaa aiheuttaa vain turhaa jäykkyyttä.⁹³⁰

Kättelyn virallisuusaspektista johtuen se voikin saada väärässä kontekstissaan suoritettuna myös humoristisia piirteitä. Vastaajan mukaan läheisille tuttaville ja ystäville kättelytervehdys suoritetaan ”leikkimielellä”.⁹³¹ Vuonna 1925 syntynyt sulkavalaisnainen kertoo 1800-luvulla syntyneestä isästään, jolla oli aina tapana kätellä leikkisästi naapureitaan.⁹³² Viralliseksi mielletyn kättelyn käyttö saa silloin aikaan yhteensopimattomuuden vaikutelman, mikä huvittaa tapaamistilanteessa. Tosin totutusta merkitysrakenteesta eli kättelykäytännöstä poikkeaminen pitää tiedostaa, jotta se voi huvittaa.⁹³³

Suurin mahdollinen välimatka yksilöiden sosiaalisessa järjestyksessä ei johda väistämättä kättelyn toteutumiseen. Tuntemattomia vieraita ei ole aina ensimmäiseksi kätelty, vaan tuntematon henkilö on joutunut muulla tavoin arvioitavaksi. Tämä arviointitapahtuma selviää tästä vuonna 1931 syntyneen naisvastaajan kertomuksesta:

Tuttu sai tuttavallisen kohtelun, vierasta katsottiin mikä se on miehiään. Ylempiin suhtauduttiin kunnioituksella ja pelolla. Joutavaa rutasakkia ylenmielisesti katsellen.⁹³⁴

Tuntematon vieras on saanut itse tulla tarjoamaan kättään tervehdykseen ikään kuin kysyen ”saanko minä tulla, otetaanko minut vastaan”.⁹³⁵ Kättely ei ole ensisijainen informaationhakekeino, mikäli sosiaalista suhdetta ei ole ensinkään luotu ja kohdattava yksilö asemoituu täysin tuntemattomien kategoriaan.

Yksilöiden kohtaamistilanteeseen vaikuttaa ruumiillisen kosketuksen säätely. Kättelyn on katsottu kuuluvan tervehtimisen proseduurin niin kutsuttuun lähivaiheeseen, jossa oleellisena elementtinä on ruumiillinen kosketus.⁹³⁶ 1960-luvulta lähtien ihmisen vuorovaikutusta tutkineen Argylen mukaan koskettaminen on ihmisen aisteista sosiaalisessa viestinnässä kaikkein tiukimmin säädelty. Sitä käytetään ihmisten keskinäisessä

928 KTL1: 16, 78.

929 KTL1: 64, 184, 138, 63, 162, 69, 81, 153, 145.

930 KTL1: 15.

931 KTL1: 16.

932 MV: K33/846.

933 Ristiriidasta koomisen tekijänä ks. esim. Knuutila 1992, 112, 113–115.

934 MV: K33/19.

935 MV: K33/781, 1029.

936 Korhonen 1997, 232.

viestimisessä paljon vähemmän kuin esimerkiksi näköaistia.⁹³⁷ Ruumiillisen kontaktin avulla suoritettua tervehtimistä on pidetty yhtenä niistä harvinaisista tilanteista, joissa koskettamista tuntemattomien henkilöiden avulla voidaan pitää sallittuna. Muuten koskettamiseen tarvitaan yleensä toisen osapuolen suostumus tai lupa kuten hoitotieteilijä Pirkko Routasalo huomauttaa.⁹³⁸

Ruumiillisen kontaktin säätelylle on löydettävissä sellaisia aistien käyttöön liittyviä biologisia perusteita, joihin viittasin luvussa 2. Edward Hallin mukaan ihminen sijoittaa itsensä sosiaaliseen tilaan juuri aivoissa jäsentyvän aistitiedon avulla. Erityisesti kosketuksen kokemus ja visuaalinen kokemus ovat Hallin mukaan miltei erottamattomia. Mutta huolimatta periaatteessa samanlaisista biologisista aisteistaan ihmiset elävät erilaisissa aistimaailmoissa: aistitieto suodattuu erilaisena erilaisissa kulttuurisesti muodostuneissa aistiympäristöissä. Hallin mukaan tämä käyttäytymisen säätely erottaa ihmisen eläinten territoriaalisesta käyttäytymisestä.⁹³⁹

Hallin havainnot osoittavat, että välimatkaan liittyvä kosketuskäyttäytyminen on kulttuurisesti vaihtelevaa ja sopimuksenvaraista.⁹⁴⁰ 1960-luvulla lisääntyneeseen kiinnostukseen ihmisten välistä vuorovaikutusta kohtaan liittyvät myös psykologi Sidney Jourardin tutkimukset, joissa hän teki systemaattisia karttoja ruumiillisen kontaktin säätelystä. Jourardin tutkimuksissa ruumiin lähestyttävyyttä määrittänyt sukupuolen ja henkilöiden välisen suhteen intiimiyden mukaan.⁹⁴¹ Lähestyttävyyden idea perustuu siihen, että mitä intiimimpi suhde toiseen henkilöön, sen laajemmalle alueelle kosketus sallitaan. Kädet olivat Jourardin tutkimuksessa kaikkein helpoimmin lähestyttävä ruumiinosa ja intimizeettiasteikon alkupäässä. Tuntemattomat henkilöt siis sallivat niukan kosketuksen ruumiin uloimmille alueille kuten käsille.⁹⁴² Samantapaisia sosiaalisesti määriteltäviin tilanteisiin liittyviä ruumiillisen säätelyn erotteluja on tehnyt myös Argyle. Hänen mukaansa kaikkein sallitumpaa koskettelu on avioparien keskinäinen koskettelu. Ruumiillisen kontaktin toista ääripäätä edustaa hänelläkin kosketus tuntemattomien henkilöiden kesken.⁹⁴³

Kättelyn saama virallisuuden merkitys voidaan liittää ruumiillisen kosketuksen säätelyyn ja erityisesti käsien rooliin helposti lähestyttävänä ruumiinosana. Kättely saa merkityksensä kosketteluvyöhykkeen neutraaliuden mukaan. Huomionarvoista tässä on, että kättely voidaan suorittaa ennestään täysin tuntemattomalle henkilölle. 65-vuotiaan naisvastaajan lauseet kertovat selkeästi kättelyn luonteesta ja merkityksestä hänelle:

Rakkaitani suutelen. Vieraita kättelen.⁹⁴⁴

Tämä intimizeettiasteikko tulee esille myös 56-vuotiaan miesvastaajan muistelussa, jossa hän kertoo halaamisen kuuluvan läheisiin suhteisiin. Vaimoan hän esimerkiksi tervehtii halaten.⁹⁴⁵

937 Argyle 1977, 289.

938 Routasalo 1997, 40.

939 Hall 1990, 1–2, 7, 60. Hallin mukaan tästä kulttuurisesta säätelystä johtuu, että esimerkiksi amerikkalaiset kokevat tuntemattomien henkilöiden intiimin läheisyyden kiusallisena. Hall 1990, 118.

940 Hall 1990, 122, 131–164.

941 Jourard 1966. Jourardia on kritisoitu yksipuolisesta tutkimusasetelmasta, jossa ei ole otettu riittävästi ruumiillisia eroavaisuuksia huomioon. Thayer 1986b.

942 Jourard 1966.

943 Argyle 1977, 291.

944 KTL1: 42.

945 MV: K33/73.

Hyvin läheisessä suhteessa olevat henkilöt tietävätkin, miten toista saa koskea. Tässä kohdin palaan aiemmin esittämäni Routasalon huomioon, jossa hän viittasi tervehtimiseen koskettamisen muotona, joka ei erikseen vaadi lupaa. Vaikka tervehtiminen ei vaatisikaan mitään erillistä lupaa, on selvää, että vastavuoroisessa tervehtimisessä henkilöt ikään kuin antavat luvan koskettamiseen avoimuutta esittävin elein ja ilmein. Mutta Routasalon huomio pitää paikkansa siinä mielessä, että henkilö voi joutua myös tilanteeseen, jossa hän kokee esimerkiksi halatuksi tullessaan olonsa kiusalliseksi. Hänen yksilöllinen kokemuksensa voi olla halaamisesta negatiivinen, vaikka halaaminen sinänsä siinä tilanteessa olisikin kulttuurisesti sallittua. Tällöin lupa halaamiseen tulee ikään kuin yhteisöltä, joka pitää halaamista tilanteeseen kulttuurisesti sopivana.

Suomalaisessa tapakulttuurissa runsasta koskettelua ei aina pidetä sopivana. Kulttuureja onkin jaettu koskettamisfrekvenssin perusteella runsaan ja vähäisen koskettelu kulttuureihin. Suomalaiset kuuluvat koskettelu osalta niin kutsuttuun ei-kontaktin kulttuuriin, jossa välimatka vuorovaikutustilanteessa säilytetään herkemmin kuin runsaan kontaktin kulttuureissa.⁹⁴⁶ Kyse on silloin siitä, millainen kosketus on soveliaista ja miten on sallittua koskea esimerkiksi tuntematonta henkilöä. Tästä säätelystä johtuen kättelyä on saatettu pitää esimerkiksi sopivana tapa lohduttaa etäisesti tunnettuja henkilöitä. Se sisältää kosketuksen säädellyn välimatkan päästä ja sallii myös tuntemattoman koskettamisen.⁹⁴⁷

Voidaan sanoa, että kättelyllä on sosiaalisessa kohtaamisvaruudessa oma paikkansa, jota säätelee henkilöiden tapaamisfrekvenssi ja suhteen läheisyys. Tuttujen ja läheisten henkilöiden on sopivaa koskettaa toisiaan lämpimästi. Tämä tulee esille vuonna 1913 syntyneen miesvastaajan vastauksesta, jossa hän kuvailee tervehdyseen sydämellisyysasetta suhteessa tapaamisesta kuluneeseen aikaan ja tervehtijöiden läheisyyden asteeseen:

Jos viime näkemisestä oli kulunut pitkä aika voitiin halata karauttaakin. Läheisten sukulaisten ja tuttavien piirissä voitiin vain lyödä hartioihin tai puristaa käsivarresta, jos tapaamisesta oli kulunut vain vähän aikaa.⁹⁴⁸

Lainaus kertoo siitä, että harvoin nähdylle sukulaisille intiimiasteikon alapäässä oleva kättely on ollut jopa liian kevyt yhteenkuuluvuuden ja sydämellisyuden osoittamisen ele. Kättelyn suorittaminen usein nähdylle, läheisille henkilöille, on saatettu kokea liian erottavaksi eleeksi.

Tähän samaan kättelyn välimatkaa ylläpitävään merkitykseen viittaa kulttuuriantropologi Taina Kinnunen pohtiessaan kosketuksen merkitystä suomalaisessa tapakulttuurissa. Hänen mukaansa kättelyyn pätee ”erikoinen käänteinen sääntö” verrattuna moniin muihin kulttuureihin. Tämän säännön mukaan Suomessa läheisiä ei tervehdittäessä kosketeta lainkaan, kun taas vieraita kätellään. Hyvien ystävien kesken toteutettuna kättely voi Kinnusen mukaan näyttäytyä loukkaavana.⁹⁴⁹

Koska kättely on usein saanut merkityksensä harvoin tapaavien henkilöiden yhdistäjänä, on sen vastaavasti koettu ikään kuin keinotekoisesti kasvattavan välimatkaa hyvin usein tapaavien henkilöiden välillä. Kättelyn funktio kääntyisi silloin jo olemassa olevan suhteen läheisyyttä vastaan luoden tarkoituksettomasti etäisyyttä henkilöiden välille. Jos sosiaalinen suhde on jo olemassa, kättely etäännyttää kättelyhetkellä tervehtijät

946 Remland, Jones ja Brinkman 1995. Pohjois-Eurooppaa ja Pohjois-Amerikkaa pidetään runsasta kosketusta välttevinä kulttuurialueina. Ks. Kinnunen 2013, 22–23.

947 Hewitt ja Feltham 1982.

948 MV: K33/97.

949 Kinnunen 2013, 21.

ainakin hetkellisesti toisistaan esittämällä heidät toisilleen ikään kuin aiemmin tunteuttomina henkilöinä. Tästä johtuen tiheän tapaamisfrekvenssin toimintatilassa kättely ei ole aina ollut tervehdyseleenä käytössä.

Sosiaalista statusta osoittava kättely

Tervehtijöiden sosiaalista järjestystä kuvaa henkilöiden arvoasteen määrittäminen.⁹⁵⁰ Tämä tarkoittaa sitä, että kohtaamistilanteen kättelytapaan vaikuttaa henkilöiden keskinäinen arvoasema ja status. Statusta määrittäviä tekijöitä ovat esimerkiksi sosiaaliluokka, sukupuoli ja ikä. Vaikka statuksen osoittaminen on liittynyt voimakkaammin tervehdys- ja hyvästelyeleisiin erityisesti sääty-yhteiskunnan aikana, voidaan sen edelleen sanoa olevan tärkeä elementti ihmisten tapoihin liittyvässä käyttäytymisessä. Voidaan sanoa, että henkilön itsensä esittämisen tapaan vaikuttaa henkilön sijainti sosiokulttuurisessa järjestelmässä.⁹⁵¹

Tapakulttuurissa statusta ja voimakkaasti eriarvoisuutta osoittavat eleet ovat muuttuneet vähitellen tasa-arvoisempaa suuntaan. Vielä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa tervehdys- ja hyvästelyeleinä olivat käytössä hatunnosto ja kumartaminen. Erityisesti ”oppineet” tai ”paremmat” ihmiset nostivat päähinettä tervehtiessään.⁹⁵² Vuonna 1895 syntyneen naisvastaajan mukaan säätyläisiin kuuluville papeille, opettajille, nimismiehille ja ”mahti-isännille” kuului nostaa lakkia.⁹⁵³ Vuonna 1921 syntynyt miesvastaaja kertoo, että maantiellä kohdattaessa alempiarvoisten tuli tervehtiä ensin ylempiään ja kumarruksen syvyys oli suhteessa vastaantulijan varakuuteen: kumarus oli sitä syvempi mitä rikkaampi vastaantulija oli.⁹⁵⁴ Vuonna 1913 syntynyt liminkalaismies kertoo, miten ”säätyläisten läsnäolo aina teki kangistavan vaikutuksen kutsuvieraisiin”.⁹⁵⁵

Vaikka erot sosiaaliryhmien tervehtimis- ja hyvästelykäytännöissä olivat 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa vielä suuret, oli perinteinen sääty-yhteiskunta alkanut murentua jo 1800-luvulla. 1800-luvun jälkipuoliskolla Suomea leimasi toisaalta yksilöityminen ja toisaalta samanaikainen yhdenvertaistuminen. Historioitsija Kai Häggmanin mukaan yhteiskunnassa elävät yksilöt eivät enää halunneet holhousta ja hyväntekeväisyyttä, vaan kansalaisyhteisyyttä.⁹⁵⁶ Sattumaa tai ei, kättelyn yleistyminen osuu juuri tähän yhdenvertaistumisen aikakauteen.

Aivan mutkattomasti kättelyn yleistyminen ei kuitenkaan ole sujunut. Osasyynä lieenee ollut juuri eri sosiaaliryhmien toisistaan eroavat käytännöt ja statuksen osoittamiseen liittyvät ongelmat. Herrasväen tapoihin on suhtauduttu usein aluksi vastahakoisesti ja myös kättelyyn on suhtauduttu sen yleistyessä 1800-luvulla epäroiden. Vuonna 1914 syntynyt naisvastaaja kertoo tienneensä henkilöitä, jotka pitivät kättelyä ”turhanpäiväisenä ja joutavana”. Hän kertoo erityisesti joidenkin vanhempien miesten maaseudulla olleen vastahakoisia kättelemään ja pitäen sitä ”herrain kotkotuksena”. Vastaaja ker-

950 Goody 1974, 40.

951 Turner 2002, 23. Sosiaalista eriarvoisuutta voimakkaasti osoittaneet tervehdysmuodot menettivät merkitystään Euroopassa 1700-luvulta lähtien yhteiskunnan säätyrajojen murtumisen myötä. Ks. Korhonen 1996, 239.

952 MV: K33/935. Arvokkaille kumartamisesta ks. myös MV: K33/1019, 393.

953 MV: K33/889.

954 MV: K33/585

955 MV: K33/97.

956 Häggman 1994, 129, 217.

too paikkakunnallaan Alajärvellä olleesta mieshenkilöstä, joka kommentoi kättelyelettä varsin turhanpäiväiseksi sanoen:

Ja karhun paskat koko kämmenteleminen.⁹⁵⁷

Vastahakoisuudessa omaksua uusia kättelytapoja on nähtävissä erottautumista sosiaaliluokan tasolla. Herrasväen tapojen vastustaminen on ollut erityisesti alemmissa luokissa voimakasta. Kättelyä on pidetty vuonna 1923 syntyneen naisvastaajan mukaan ”parempien ihmisten” tapana.⁹⁵⁸ Vuonna 1926 syntyneen torniolaisnaisen mukaan monet ”maalaismiehet eivät hevillä kätelleet ketään”.⁹⁵⁹ Samoin vuonna 1926 syntynyt miesvastaaja kertoo, miten kätteleminen miellettiin samoiksi herrasväen tavoiksi kuin esimerkiksi lakin nostaminen, jota pidettiin ”herrahajuisena”. Hänen mukaansa Oulunjoella lakin nostajaan suhtauduttiin epäilevästi ja pidettiin tärkeilijänä kysyen ”mikä tuo luulee olevansa”. Naisten epäluulo kohdistui erityisesti lakinnostajan motiiveihin. Tervehdykseen lakkiaan nostanutta mies kategorisoitiin kysymällä: ”Mitähän tuokin iljetys aikoo?”⁹⁶⁰

Talonpoikaisolojen tervehtimistä kuvataan vastauksissa pikemminkin ”eleettömäksi ja karuksi”. Vuonna 1918 syntyneen naisvastaaja kertoo Askaisissa rahvaan seuranneen hymyillen paikkakunnan kartanon väen halaamista ja suutelua.⁹⁶¹ Aseman osoittamista eleiden avulla on pidetty turhana esiintymisenä ja mahtailuna. Alajärveläisen vuonna 1914 syntyneen emännän mukaan näyttävälle syvään kumarruksille irvailtiin ja esiintyjä pidettiin ”pöykkeilijöinä ja mahtailijoina”. Hänen kertomansa mukaan hienojen vieraiden pokkurointi ja kättely ”ei meinannut pidoissa loppua millään”. Tervehtimistilannetta sivusta seuranneet ajattelivat ”siinä jo vaikka niskojen katkievevan”.⁹⁶² Maalaisyhteisössä on suhtauduttu epäilevästi hienostuneiden eleiden käyttöön, koska yhteisössä on tiedostettu mahdollisuus ”pelata teatteria” eleiden avulla tietoisesti.⁹⁶³

Omalle sosiaaliryhmälle epätyypillisinä pidettyjä tapoja harjoittaneet saivat wester-marckilaisittain ilmaistuna yhteiskunnan ruoskaa ivan muodossa. Esimerkiksi niaaaville naisille on sanottu: ”Ootko ollut Törpuumilla piikana!” Tällaisen ivan taustalla on vuonna 1926 syntyneen oululaismiehen mukaan kateus ruotsinkielisissä varakkaissa perheissä työskennelleitä ja herrasväen tapoja omaksuneita piikoja kohtaan. Oman yhteisön ruoskaa ovat saaneet osakseen myös epätyypillisessä tilanteessa kättelyä yrittäneet henkilöt. Oululaismiehen vastaus kertoo, että jokapäiväisen tuttavan kädenojennukselle saatettiin jopa sylkäistä, sillä elettä pidettiin herraskaisuudessaan ”piruiluna”.⁹⁶⁴

Sosiaaliryhmien tapojen erottelu ja eroavaisuus perustui sosiaaliryhmien välisiin yhteiskunnallisiin eroihin. 1800-luvulla virkamiehistö ja vaikutusvaltainen eliitti muodostuivat aatelistosta ja muusta säätyläisväestä. Sivistyneistöön kuuluivat oppineet, alemmat virkamiehet ja ylempi porvaristo. 1800-luvun puolenvälin jälkeen nousevan sivistyneistön ja aateliston erottaminen toisistaan oli tullut entistä hankalammaksi, mutta yhteiskunnan ylin kerros oli alkanut vähitellen muuttua säätyläistöä herrasväeksi ja sivistyneistöksi. Sivistyneistö joka tapauksessa propagoi omia arvojaan niin alas-

957 MV: K33/845.

958 MV: K33/314.

959 MV: K33/292.

960 MV: K33/543.

961 MV: K33/1007.

962 MV: K33/845.

963 MV: K33/1075.

964 MV: K33/543.

kuin ylöspäinkin. Keskiryhmät eivät taas olleet hallitsevaa eliittiä eivätkä rahvasta, mutta 1800-luvulla keskisäädyn käsitteeseen sisältyi ajatus sekä sosiaalisesta että intellektuaalisesta noususta. Keskiryhmät ovat todennäköisesti omaksuneet uusia tapoja nopeasti ylempiltä luokilta, sillä tavat on nähty keinona tiettyyn sosiaaliryhmään identifioitumisessa.⁹⁶⁵

Vaikka sääty-yhteiskunnan ja patriarkaalisien holhouksen perusteiden on sanottu 1800-luvun lopulta lähtien rapistuneen suhteellisen nopeasti, ovat yhteiskunnan uudistumista hitaammin uudistuneet sosiaaliset suhteet.⁹⁶⁶ Tämä huomio tulee esiin myös aineistossa: maalla isojen talojen isännät olivat ”suuria” ja pienten talojen asukkaat ”pieniä”.⁹⁶⁷ Vuonna 1929 syntynyt naisopettaja tekee 1950-luvun Kytäjältä seuraavanlaisen hierarkkisen erottelun: ylimpänä on kartanon väki, keskimmäisenä alkuperäinen talonpoikaisväestö ja alimpana muualta muuttanut siirtolaisväestö. Kartanossa tilanhoitaja oli opettajaa ylempänä, mutta opettaja ja pehtoori olivat samalla tasolla.⁹⁶⁸

Filosofi J. E. Salomaa kuvailee muistelmateoksessaan lapsuutensa sosiaalista järjestystä 1800-luvun lopulla näin:

Mutta minun annettiin usein ymmärtää, että kuului kylän alimpaan säätyyn, mäkitupalaisiin, jotka eivät olleet paljon kerjäläisiä parempia. Tämä loukkasi minua, ja sen tähden aloin varhain uneksia muista paikkakunnista, joihin muuttaisin ja joissa alkuperääni ei tunnistettaisi. Mäkitupalaisia ylempänä olivat torpparit ja käsityöläiset, sitten talolliset, joissa vielä oli aste-eroja talon suuruuden mukaan. Vihdoin kaikkien yläpuolella olivat papit ja nimismies.⁹⁶⁹

Maaseudun säätyläiskerros on Suomessa ollut hyvin ohut. Esimerkiksi vuonna 1865 Suomen asukasluvusta oli säätyläisiä vain 1,5 % ja talonpoikia yli 86 %.⁹⁷⁰ Säätyläistön alettua muuttua herrasväeksi ja sivistyneistöksi siihen lukeutuivat myös papit, apteekari, nimismies ja muut virkamiehet sekä upseerit.⁹⁷¹ Mutta suurin osa maaseutuyhteiskunnan väestä oli maalaista ”kansaa”. Yhteiskuntaluokan tasolla maaseudun väkeä voidaan jakaa Löfströmin tapaan säätyläistön lisäksi talollisiin, torppareihin ja maatyöväkeen. Muita ryhmiä olivat kiertolaiset, kulkukauppiat ja kerjäläiset.⁹⁷²

Etiketin ryhmiä toisistaan erottava funktio näkyy erityisen selvästi 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuoliskon Suomessa, jossa alempiarvoisen tuli tervehtiä sanallisesti ensin, mutta aloitteen kättelyyn teki ”herra”.⁹⁷³ Taloon saapuvia arvokkaita vieraita tervehdittiin usein vakavin ilmein ja pitkästi kätellen.⁹⁷⁴ Sosiaaliluokaltaan ylempiä vieraita riennettiin ovelle asti vastaan ja tervehdittiin, minkä jälkeen heidät vietiin tavallisesti vieraskamariiniin tai saliiniin ja pyydettiin istumaan talon ”mukavimpaan istuimeen”. Vieralle tarjottiin myös kahvit eli ”passattiin prikalla”.⁹⁷⁵ 1909 syntynyt, paikkakunnalla räätälinä toiminut vihtiläisrouva kertoo:

965 Häggman 1994, 23–26; Lehtonen 1994, 92–93.

966 Yhteiskunnallisen arvomaailman ja ilmapiirin muutoksista ks. esim. Laakso 2002, 107–108.

967 MV: K33/832.

968 MV: K33/797.

969 Salomaa syntyi vuonna 1891 ja vietti lapsuutensa Liedossa Varsinais-Suomessa. Salomaa 1954, 15–16.

970 Lehtonen 1994, 92–93.

971 Lehtonen 1994, 95.

972 Löfström 1999, 13; Häkkinen 2005, 227.

973 MV: K33/797, 996.

974 MV: K33/555.

975 MV: K33/225, 671, 999, 975. Häyhä kertoo, miten 1800-luvulla muut vierait jäivät tupaan, mutta lukkari ja suntio vietiin ”kammariin, jossa heille annettiin tuliaisiksi siirappiviinaa ja sitte kahvia.” Häyhä 1893, 73.

Minulla oli paikkoja, joihin menin, vaikka olin vieras, ja kun saivat kuulla kuka olin, minut kutsuttiin kamariin tai saliin ja sitte se kestitys alkoi.”⁹⁷⁶

Taloissa vierailleita arvovieraita olivat papit, opettajat, erilaiset virkamiehet kuten nimismiehet tai lautamiehet, maatalousneuvojat, vakuutusasiamiehet, maanmittarit, muut seurakunnan edustajat ja erilaiset ”asiamiehet”. Lisäksi taloissa kävi puunostajia ja kauppamiehiä.⁹⁷⁷ Arvokkaana pidettyjä vieraita käteltiin, mutta usein arvokkaamman henkilön kättelyssä tuli odottaa aloitetta ylemmältä henkilöltä. 71-vuotias miesvastaaja Muuruvedeltä kertoo:

Mutta autapas, kun tupaan tuli rovasti tai joku opettaja tai näihin verrattava niin kyllä silloin oltiin ’höveliä’, s.o. kohteliaita. Emäntä riensi pyyhkimään peräpenkiltä pois pölyä vieraan istumista varten. Yleensä oli tapana, että arvokkaampi tervehti kädestäpitäen tai sitten ei tervehditty kädestä ollenkaan.⁹⁷⁸

Totesin aiemmin kättelyn yleistymisen liittyneen porvarillisen aikakauden syntyyn ja tasa-arvoisuuden lisääntymiseen 1800-luvulla. Teppo Korhonen on kuitenkin huomauttanut kättelyn olleen tästä näennäisestä tasa-arvoisesta luonteestaan huolimatta voimakkaan kontrollin alainen, jolloin siihen on liittynyt myös eriarvoisuutta. Sen vuoksi kättelyaloitetta ei ole saanut tehdä alempiarvoinen, vaan ylempiarvoinen on halutessaan tehnyt aloitteen kättelyyn. Ylemmässä arvoasemassa oleva henkilö on kuvaannollisesti laskeutunut samalla tasolle käteltävän alempiarvoisen kanssa.⁹⁷⁹ Torppariperheessä kasvanut 71-vuotias mieshenkilö muistelee lapsuuttaan 1920-luvulla:

Alempi ei saanut mennä tarjoamaan kättään tervehdykseen, vaan sen teki ylempi. Jos alempi meni tarjoamaan kättään, niin sille kyllä takanapäin naureskeltiin. Tärkeää oli sananlasku: Tunne oma arvosi, anna arvo toisillekin.⁹⁸⁰

Kaikissa paikoissa esimerkiksi puunostajia ei aina riennetty vastaan, vaan he saattoivat kiertää oma-aloitteisesti kätelemässä koko talonväen.⁹⁸¹ Useimmiten ”herroihin” suh-tauduttiin nöyrästi, kuten vuonna 1922 syntynyt naishenkilö Taivalkoskelta muistelee:

Meillä oli vieraskamari, jossa palveltiin arvokkaina insinöörit, maanmittarit, metsätyönjohtajat, maatalousneuvojat, kotitalousneuvojat, jopa puutavaranostajat ja mittamiehet, passattiin vieraskamariin. Ne oli herroja, sanottiin meille lapsillekin, jotka katselivat heidän oloaan syrjemmästä. Kaikkia heitä meidän tuli kädellä.⁹⁸²

Virkamiehen tyytyväisyys vierailun laatuun pääteltiin hänen talonväelle suorittamastaan hyvästelykättelystä. Mikäli keskustelu oli sujunut hyvin, kätteli virkamies lähti-essäänkin talon väen.⁹⁸³

976 MV: K33/444.

977 MV: K33/275, 361, 670, 699.

978 MV: K33/114.

979 Korhonen 1996, 163–165.

980 MV: K33/114.

981 MV: K33/275.

982 MV: K33/523.

983 MV: K33/699.

Pitkälle 1900-luvulle säilyi myös tapa tervehtiä kutsuilla vieraita arvojärjestyksessä, jolloin ”pompittiin sinne tänne”.⁹⁸⁴ Vieraiden kättely aloitettiin ”kermastosta” eli arvovieraista kuten rovastista, ruustinnasta, kartanoiden patruunoista, kartanoiden emännistä eli ”valtiattarista”, kunnankirjurista, opettajasta sekä suurimpien talojen isännistä ja emännistä.⁹⁸⁵ Alempi väki toisinaan ”kursaili”, ettei voi tulla ”talollisten” joukkoon salin puolelle. Arvovieraat aloittivat myös isäntäväen hyvästelyn.⁹⁸⁶

Kättelyn ja sosiaaliseen ryhmään kategorisoimisen yhteyttä kuvaa hyvin palvelusväen kättelyä kuvaava lainaus, jossa vuonna 1927 syntynyt miesvastaaja selittää palvelusväen statuksen liikkuvia rajoja seuraavasti:

Kutsuissa palvelevaa ”passari”väkeä ei kuulunut tervehtiä kädestä pitäen ellei siihen ollut jotain erityistä syytä, kuten läheinen sukulaisuus isäntävälle tai tervehtijälle. Piikat olivat piikoja ja rengit olivat renkejä silloin kun he olivat suorittamassa heille kuluvia tehtäviä, kun taas ollessaan kutsuttuina vieraina he ikään kuin nousivat arvossa muiden vieraiden, ellei tasolle, kuitenkin joukkoon yläpuolelle pitotalon palvelijoita.⁹⁸⁷

Juhlissa siis talon palvelijoita, piikoja ja renkejä ei tavallisesti kätelty, mutta heidän nousunsa kätelevien kategoriaan oli sidoksissa siihen arvoasemaan, joka heille kulloisenkin tilanteen mukaan määräytyi.

Ylemmän tervehtimistä alemmää kohtaan on usein luonnehdittu ylseäksi ja halveksivan tuntuiseksi. Vuonna 1944 syntynyt naisvastaaja kertoo yleisestä arvostuksen puutteesta: ”Ei sitä ylempi alempaansa juurikaan arvoon pitänyt”.⁹⁸⁸ Yksi peruste arvoasemien tekemiselle on ollut henkilön varakkuus. Henkilön varakkuus vaikutti hänen statukseensa sekä siihen, kätehtiinkö häntä missä järjestyksessä vai kätehtiinkö lainkaan. Vuonna 1927 syntyneen naisvastaajan mukaan Laviolla ”rikasta ennen arvostettiin enemmän kuin tavallista ihmistä”.⁹⁸⁹ Vuonna 1913 syntyneen, kunnan taloushallinnossa kamreerina työskennelleen miesvastaajan mielestä 1900-luvun alkupuoliskolla olisi ollut vaikea kuvitella tilannetta, jossa ”kunnankeisari” olisi tarjonnut kättään varattomuustodistusta hakemaan tulleele ”tyttörievulle”.⁹⁹⁰ Vuonna 1918 syntyneen miesvastaajan mukaan tällainen köyhien huomioimatta jättäminen oli yleistä sotavuosiin 1940–45 saakka. Hänen mielestään sotien jälkeen kuitenkin yleistyi tapa ottaa kätellen vastaan talossa ”niin rikkaat kuin köyhätkin”.⁹⁹¹

Historioitsija Michael Braddick onkin kirjoittanut eleistä yhtenä vallankäytön ja sosiaalisen järjestyksen ilmaisemisen muotona. Ilmaisuu voi olla paitsi tietoista myös rakenteiden tasolla implisiittisesti ilmenevää.⁹⁹² Tämä vallankäyttö tulee esiin hyvin alempiin sosiaaliluokkiin kuuluvien henkilöiden tervehtimisessä, joka on ollut varauksellisempaa kuin tasa-vertaisten tai ylempien. Ammattikerjäläisiä, kaupustelijoita tai muita ei-toivottuja ei ole otettu niin hyvin vastaan kuin tuttuja tulijoita.⁹⁹³ ”Piirisiivo-

984 MV: K33/872, 1029.

985 MV: K33/528, 1112.

986 MV: K33/986.

987 MV: K33/648.

988 MV: K33/1019.

989 MV: K33/765.

990 MV: K33/329.

991 MV: K33/609.

992 Braddick 2009.

993 MV: K33/249.

jana” eli kaupustelijana talouksia kiertänyt, vuonna 1914 syntynyt mieshenkilö, kertoo kokemuksiaan vaihtelevista vastaanotoista eri paikoissa:

Tervehtiminen on hyvä tapa. On niitä, jotka tervehtivät kädestä, niitä jotka lakinnostolla ja useammat kädenheilautuksella tai nyökkäämällä päättään. Iloisesti lausuttu tervehdys vaikuttaa miellyttävällä tavalla. Kun menee erilaisiin talouksiin on myös erilaisia vastaanottajia. On paikkoja jolloin tuntee itsensä todella tervetulleeksi kun taasen jossakin ilmapiiri on heti poistyöntävä.⁹⁹⁴

Mökkiläisiä, kulkumiehiä tai ”sällejä” ei yleensä ole kätelty lainkaan, vaan heitä on pyydetty vain istumaan samanaikaisen sanallisen tervehdyksen kanssa.⁹⁹⁵ Esimerkiksi Leppävirralla työttömiä kulkijoita ei kätelty 1930-luvulla.⁹⁹⁶ Kulkijoiden asemaa suomalaisessa maaseutuyhteisössä tutkineen Häkkisen mukaan yhteisön ulkopuolelta saapuva henkilö joutui usein arviointiprosessin kohteeksi. Tämä kategorisointi taas johti tietynlaiseen kohteluun. Prosessissa tulijaan liitettiin käsityksiä, jotka saattoivat muodostaa kokonaisen ryhmän maineen.⁹⁹⁷

Näen kulkijoille osoitetun kätelemättömyyden yhtenä tapana pitää yllä muukalaisuuteen ja erillisyyteen liittyviä mekanismeja. Joissakin kulttuureissa fyysiseen kontaktiin voimakkaasti liitetty saastumisen käsite ja tiettyjen ryhmien kätelemättömyys ilmaisevat sosiaalista järjestystä erottelevalla tavalla.⁹⁹⁸ Kulkijoiden kohdalla on mahdollista, että kokonaiseen sosiaaliryhmään liitettiin jotain epämiellyttävää ja ”likaista”, minkä vuoksi kättelyä vältettiin. Tosin on vaikea erottaa, mikä muukalaisten kätelemättömyydessä on tuntemattomia kohtaan harjoitettua varovaisuutta ja mikä sosiaaliryhmän tasolla tapahtuvaa erontekoa.

Säröjä säätyluokkien kanssakäymiseen ja vuorovaikutukseen aiheutti molemminpuolinen epäluulo, sillä talollisten ja muun maalaisväestön välillä vallitsi jyrkkä raja. Erityisesti maaseudun sosiaalisista ristiriidoista on Peltosen mukaan kansankulttuuriin syöpynyt isäntäväen ja palkollisten välinen sosiaalinen juopa.⁹⁹⁹ Kehityksen voidaan katsoa alkaneen jo 1800-luvulla vauraan talonpojiston alkaessa erottautua muusta maalaisväestöstä. Tässä ryhmässä talollisuus, varakkuus ja herraskainen elämäntyyli kietoutuivat yhteen.¹⁰⁰⁰ Tällainen varallisuuteen perustuva sosiaalinen eronteko näkyy vielä 1980-luvullakin 65-vuotiaan naisvastaajan vastauksessa, jossa hän kirjoittaa ”isokenkäisistä”, joihin ei itse koe kuuluvansa.¹⁰⁰¹ Näistä sosiaalisista eroista johtuen rahvas suhtautui herrojen toimiin varauksellisesti.¹⁰⁰²

Eriarvoiset tavat ovat myös pitäneet yllä epäluuloja sosiaaliryhmien välillä. Tapoihin liittyviä erioikeuksia ihmetteli muun muassa 1919 syntynyt miesvastaaja, joka 5-vuotiaana meni äitinsä mukana käymään nimismiehen talossa. Vastaaja muistaa, miten hän sai torumiset äidiltään, kun ei ollut ottanut lakkia pois päästään:

994 MV: K33/395

995 Ks. esim. MV: K33/1067, 986, 476.

996 MV: K33/476.

997 Häkkinen 2005. Joitakin tapoja on pitänyt ryhmäytymisen pelossa jopa välttää. Esimerkiksi suutelemiseen on liittynyt tällaisia tiettyjen ryhmiin kuten venäläisyyteen tai ortodoksisuuteen liittyvää nimeämistä. MV: K33/91, 115.

998 Fyysiseen kontaktiin liittyy joissakin kulttuureissa vahvasti saastumisen käsite ja henkilöiden välinen koskemattomuus on tiukasti säädeltyä. Firth 1974, 18.

999 Peltonen 1992, 276. Maaseutuväestöä tarkemmin tutkittaessa voidaan todeta sen olevan hyvin heterogeeninen. Maanomistus oli erityisesti Lounais-Suomessa keskittynyttä, ja talollisten merkitys kasvoi 1800-luvun jälkipuoliskolla. Peltonen 1992, 272.

1000 Lehtonen 1994, 95–99.

1001 MV: K33/461.

1002 Lehtonen 1994, 99.

Koetin selittää, että kun sillä miehelläkin oli lakki päässä sisällä. Mutta äiti sanoi: Se oli itte herrasväkeä, niin se on eri asia. Silloin ajattelin, että herrasväki on siis semmoista väkeä, joka saa istua tuolissakin kuinka päin tahansa ja pitää lakin päässään, mutta vaatia silti vierailta lakin pois pästä.¹⁰⁰³

Sosiaaliryhmien väliset erot ja niiden ilmenemiset ovat hyvin tiedostettuja vastaajien kirjoituksissa. Vuonna 1908 syntynyt naisvastaaja kirjoittaa, miten ”jo tulijan kättelyssä oli kastijako selvä”.¹⁰⁰⁴ Ylemmän kunniaa ja statusta kuvailee vuonna 1921 syntynyt miesvastaaja Kanneljärveltä jopa hieman ironiseen sävyyn näin:

Ylempi eli rikas ja mahtava ja hyvin viisas, on päällä hyvät vaatteet, syöp hyvää vehnästä kohvin kanssa ja haasteloo mukavast, ni kukas ei tälläistä ihmistä kunnioita, nosta hattua ja syvään kumarra. Alempi, melkein aina köyhä, tekköö puotii velkaa, kävelöö parsituissa takissa, ei siill tuo sanomalehteekää ei sille tarvitse kumarta, kukas tuos nyt köyhän kanssa. Mokoman.¹⁰⁰⁵

Kirjoittajan esittämä tapojen ymmärtäminen kunniallisuuden ja arvoaseman osoittamisen välineenä näkyy Raussin kirjoituksissa 1800-luvulla. Raussin mukaan rahvaan ja vallasväen suhdetta kuvaa nimenomaan nöyryys ja kunnianosoitus ylhäisiä kohtaan. Hänen mukaansa korkeimpana tervehdyksenä ja kunnianosoituksena on kätteleminen. Lisäksi hän korostaa, miten kunniaa ja nöyryyttä tulisi osoittaa sekä puheilla että ulkoisesti siistillä olemuksella. Raussin mukaan kyseessä on hyötysuhde: kun esivaltaa kohtelee hyvin, saa itsekkin osakseen hyvää kohtelua ja palveluksesta vastapalveluksen. Raussi muistuttaa vanhasta sanonnasta: ”Ei herroi[hi]n ole paljain käsin menemisestä”.¹⁰⁰⁶

Ylempiä kohtaan tunnettu kunnioitus saattoi muuttua myös peloksi ja arkuudeksi, joka ohjasi yksilön toimintaa kuten Raussin seuraavasta selostuksesta käy ilmi:

Mutta jos vallasvieras alentaa itensä ja tulee työtupaan, silloin tapahtuu säikähdys jokaisen luonnossa ja kunnianosoituksessa. Jokainen herkiää työnte'oistansa äänettömiksi oleville istuimillensa, miespuoliset kaappaavat lakit päästänsä pois. Kaikki kattovat toistensa silmiin, ei kenenkän vuoro eikä velvollisuus tahtois olla että haastaa ja tuskin vastatakan vierasta, kainommat pujahtavat pakoon koko tuvasta.¹⁰⁰⁷

Virkamiesten pelko on ollut vuonna 1923 syntyneen naisvastaajan mukaan ainakin Nivalassa perua vallesmannien ja virkamiesten ylimielisestä ja röyhkeästä käytöksestä kansaa kohtaan 1800-luvulla.¹⁰⁰⁸ Ylempien alempiin kohdistama halveksuva käytös on koettu epäoikeudenmukaiseksi. Torppareiden ja talollisten hyötysuhdetta muistelee 1904 syntynyt naishenkilö Vilppulasta näin:

1003 MV: K33/1029.

1004 Ks. esim. MV: K33/75.

1005 MV: K33/585.

1006 Raussi 1966, 361–363.

1007 Raussi 1966, 361.

1008 MV: K33/ 65. Peltonen muistuttaa, että kaikkien maaseudun ryhmien välillä oli sosiaalisia ristiriitoja, mutta erityisesti maanvuokerasuhteen kärjistyminen 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa ja siitä seuranneet torppien lakkauttamiset ja torpparihäädöt synnyttivät kitkaa ryhmien välille. Peltonen 1992, 280–286.

Pappeja ja virkamiehiä arvostettiin ennen kovasti, he kättelivätkin vaan 'parempia' ihmisiä, mutta rahvasta he hiukan halveksuvat, nykyään on kyllä asiat vähä muuttuneet. Paitsi rikkaat talolliset ovat aina halveksineet köyhiä, eivätkä ole heitä tuntevinaan. Vaikka torpparitan ne heitä rikastuttivat, tekemällä heille raskasta "taksvärkkiä" monesti omin ruokinsa pienistä peltotilkuistaan.¹⁰⁰⁹

Varakkuuden ohella toinen henkilön arvoasemaan ja sitä kautta käytteilyn muotoon vaikuttanut seikka on ollut oppineisuus. Talonpoikaiselle väelle sosiaalisen nousun mahdollisesti edellä kuvatun varallisuuden lisäksi lisääntyvä opinkäynti.¹⁰¹⁰ Muodollinen koulutustaso merkitsi 1900-luvun Suomessa paljon, ja akateemisen loppututkinnon avulla henkilölle oli mahdollista saavuttaa korkea yhteiskunnallinen asema muiden kansalaisten silmissä.¹⁰¹¹ Kuten sanottu, opettajat kuuluivat talossa vierailuviin "arvostettuihin" vieraisiin. Opettajat saivatkin tavallisesti osakseen erityishuomiota, kun vain kertoivat tittelinsä. Opettajaa arvostettiin maaseutuyhteisössä ja "koulunkäymättömät" ihmiset olivat alempaa "kastia".¹⁰¹²

Tiedollisten taitojen arvostukseen viittaa myös 1912 miesvastaaja, joka kertoo tervehtimisjärjestyksen riippuvan "tulijan älykkyydosamäärästä".¹⁰¹³ Oppineisuuden arvostaminen ei kuitenkaan välttämättä ollut sidoksissa tutkintoon. Vuonna 1923 syntynyt naisvastaaja muistelee pyhäkoulunopettajan olleen pienen mökin emännän, jolla oli "sisäistä arvokkuutta" ja jota sen vuoksi arvostettiin muiden arvoihmisten "väärtiksi".¹⁰¹⁴

Opettajalle osoitettiin kunnioitusta ja nöyryyttä kumartamalla, mutta vahvan auktoriteettiasemansa vuoksi opettajaa ei lähestytty kättelyn merkeissä ainakaan 1900-luvun alkupuoliskolla.¹⁰¹⁵ Vuonna 1933 syntynyt naisvastaaja kuvaa opettajan asemaa osuvasti "kylän jumalaksi".¹⁰¹⁶ Vastauksista käy ilmi, että opettajia palvottiin ja jännitettiin; opettaja oli "suuri herra vaikka pieni virka".¹⁰¹⁷ 1905 syntynyt töysäläisrouva kertoo opettajan kättelystä seuraavasti:

Mutta sen voin kyllä sanoa, että tavallisen talonpojan ja vielä enemmän meikaläisen pulliaisen ilme kyllä muuttui hyvin vakavaksi, kun piti sattumalta tarttua jonkun oppineen käteen. Kyllä meikaläinen ensin useinkin aloitti sanomalla päivää. Mutta jos sitä jatkui, että kättä olisi tarjottu, sen aloitteen kylä piti tehdä vaikkapa opettajan, sitä ei enää meikaläinen olisi rohjennut tehdä.¹⁰¹⁸

Opettajan näkökulma tulee esiin vuonna 1919 syntyneen miesopettajan kertomuksessa, jossa hän kuvaa statuksensa muuttumista opettajuuden myötä ja sen aiheuttamaa hämmennystä:

Olin hämmästynyt vielä enemmän siitä, että Pauliina niiasi nyt minulle aivan niin kuin Kauniaisissa Rosenlewin herrasväelle. Ja minähän olin sama Eero, joka aivan pienenä

1009 MV: K33/186.

1010 Lehtonen 1994, 96.

1011 Hämäläinen 1978, 25; Säntti 2007, 406–412.

1012 MV: K33/1081, 609.

1013 MV: K33/301.

1014 MV: K33/986.

1015 MV: K33/350, 156.

1016 MV: K33/51.

1017 MV: K33/443, 156.

1018 MV: K33/161.

poikana olin ollut monen monituiset kerrat tuon samana Pauliinan sylissä ja tuntenut hänessä hyvän, lapsia ymmärtävän ihmisen, jonka läheisyys on turvallinen ja miellyttävä. Nyt hän oli etäännytynyt niin kauas, että hän niiaili minulle kuin oudolle ihmiselle. Hämmästytti myös kuulla Pauliinan suusta uusi ammattinimeni, jota nyt käytti lapsuskotiseutuni ihminen, ennen niin tuttavallinen ja läheinen, nyt vieras, mutta ylen kohtelias, melkeinpä nöyrä ikäihminen. Vastasin Pauliinan tervehdykseen ja tarjosin kohdalle ehdittyäni kättäni, johon Pauliina tarttui, ei vahvana ja kansanomaisena, vaan alentuvana ja ylös katsovana. Ja jälleen hän niiasi syvään. Sanoin: – Terveisiä seminaarista! Onhan se nyt takanapäin ja työpaikan hakeminen edessä. Sanani ”työpaikan hakeminen” helpotti Pauliinan suhtautumista. Hän alkoi nauraa hillitysti: Vai on siminaari käyty nyt sitten! Onneks olkoon vaan munkin puolestani!¹⁰¹⁹

Vaikka opettajaan suhtautumisen voidaan sanoa muuttuneen peruskoulun perustamisen jälkeen tasa-arvoisemmaksi, on opettajan kohtaaminen ja kättelytilanne on vielä 1980-luvullakin koettu jännittäväksi.¹⁰²⁰ Oikeaoppisen kättelyn muistaminen on ollut näissä tilanteissa välillä vaikeaa, kuten tästä 64-vuotiaan porilaisnaisen muistelmastä käy esiin:

Kun taas täällä omien lasteni opettaja aina kun lapset saivat päästötodistuksen, niin hyvästeli kädestä ja se oli ilmeisen jännittävä tilanne, koska eräs päästötodistuksen saava poika antoi vahingossa vasemman käden. Se oli opettajallekin hämmentävä tilanne, että hän hetken mietti, ennen kuin sanoi: – Kummankos käden sinä annoit... Siitä se laukesi.¹⁰²¹

Toinen vastauksista erottuva oppineiden ryhmä on papit. Pappilalla on ollut 1800-luvun maalaisyhteisössä aivan oma erikoisasemansa. Papisto joutui virantoimituksessaan lähelle kansaa, mutta silti tavallisessa seurakuntalaisessa paikallisen rovastin kanssa asiointi herätti pelkoa ja kunnioitusta. Kirkko oli maaseutuyhteisössä moraalin ja yhteiskunnallisen järjestyksen ylläpitäjä.¹⁰²² 60-vuotiaan miesvastaajan mukaan pappi oli henkilö, joka määräsi itse käytöksellään ketä hän tervehti kätellen. Hän muistelee papin saapumista hengelliseen tilaisuuteen eli seuroihin Pohjois-Pohjanmaalla vuonna 1935:

Siihen aikaan pappi haettiin pappilasta talon hevosella. Seuraväkeä oli kertynyt jo jonkin verran kun kohahti: ”Pappi tuli.” Häntä kiirehti vastaan ottamaan talon isäntä tervehtien ja huolehtien päällysvaatteista. Sitten oli vuorossa talon emäntä, joka tervehti ja pyysi papin kamariin. Lukkari seurasi varjona pappia, häntä ei niin huomioitu, mutta sai tervehdysten ja pyynnön seurata pappia. Pois lähtiessä pappi ilmaisi halunsa hevosen valjastamiseen ja hän kätteli isännän ja emännän, kumartaen hyvästeli seuravieraat kanttorin seuratessa häntä.¹⁰²³

Edellä olevasta kuvauksesta käy hyvin ilmi, miten pappi oli paikkakunnalla arvostettu ja miten häntä tervehdittiin aivan erityisenä vieraana. Vaikka iäkkäämpiä naishenkilöi-

1019 MV: K33/1029.

1020 Peruskoulun tasa-arvoisuudesta ks. esim. Säntti 2007, 398–404.

1021 MV: K33/986.

1022 Markkola 2007, 79, 89. Eeva-Liisa Lehtonen kirjoittaa, miten rovastit myös osasivat vaatia arvonsa mukaista kohtelua: rovastin kolmivaljakkoa vastaan tullessa muiden tienkäyttäjien oli ajettava lakki kädessä tien syrjään odottamaan. Lehtonen 1994, 88. Pappien ja kirkonmiesten tärkeydestä yhteisössä ks. myös esim. Paulaharju 1958, 44.

1023 MV: K33/758.

tä arvostettiin yhteisössä korkealle, kertoo vuonna 1908 syntynyt jaakkimalaisnainen jopa ”vanhojen mummojen” tervehtineen kädestä pappia tai rovastia samalla niiaten.¹⁰²⁴ Papit olivatkin opettajien tavoin rahvaan puolelta myös hieman pelättyjä ja jännitettyjä hahmoja.¹⁰²⁵ Vuonna 1905 syntynyt naisvastaaja kertoo:

Mutta kun pastori tuli kirkkoa kohden, häntä ei kukaan kiiruhtanut kätelemään. Mutta kaikki aikuiset naiset niiasivat niin syvään, että hameiden helmat kasaantuivat maan pinnalle kasaan.¹⁰²⁶

Papin erityispiirteisiin kuuluu kättelyn osalta se, että vaikka pappia ei tavallinen rahvas uskaltanut lähestyä, on pappi usein pyrkinyt kätelemään kaikkia. Papit saattoivat kätellä seurakuntalaisia virantoimituksensa puolesta, sillä esimerkiksi nuoruutensa pappisvuosia muisteleva Jaakko Haavio kirjoittaa kätelleensä ensimmäistä vihkimäänsä morsiusparia 1920-luvulla.¹⁰²⁷ Papit ovat kiertäneet myös hartaustilaisuuksissa, kinkereillä, ompeluseuroissa ja kirkoissa kätelemässä seurakuntalaisia. Pappien kerrotaan kätelleen jopa vastaanulijoita.¹⁰²⁸ Vielä esimerkiksi 1990-luvulla Karjalohjalla kirkkoherralla oli tapana kätellä ovella kirkkoontulijat.¹⁰²⁹

Kättely on tällaisessa yhteydessään saanut yhteisöllisyyden ja läheisyyden merkityksiä. Tässä kontekstissa on myös helppo kuvitella, että kirkon työntekijät ovat ottaneet sen välineekseen työssään, jossa he ovat halunneet tuoda kirkollista yhteisöä lähemmäs yksilöitä ja loiventaakseen kirkon ja kansan välille juurtuneita hierarkkisia eroja. Kättely on ollut tasa-arvoisuutta korostava keino seurakuntalaisten lähestymiseen.

Kansan parissa on arvostettu tasavertaisuutta ja tasa-arvoista kohtelua. Vaikka Rausi kirjoittaa nöyryyden ja kunnioituksen synnyttämästä hyötysuhteesta, olisi hyötysuhde voinut olla myös hedelmällisempi, mikäli ylempi luokka olisi osoittanut arvostusta alemmalle. Esimerkiksi Vihdissä 1930-luvulla kartanon omistaja, herrasmies ja insinööri, nosti poikkeuksetta hattua kaikille: lapsille, vanhuksille, maantienkulkijoille ja työmiehille. Vuonna 1909 syntyneen naisvastaajan kertomuksen mukaan tähän kohteliaaseen ja tasa-arvoiseen tapaan kiinnitettiin erityistä huomiota. Kirjoituksesta välittyy ajatus tervehtimisestä vastavuoroisena toimintana sekä kyseisen herrasmiehen ponnistelut yhteisen hyvän eteen työnantajana ja johtajana. Nämä tekijät lisäsivät insinöörin nauttimaa poikkeuksellista arvostusta ja kunnioitusta paikkakuntalaisten keskuudessa.¹⁰³⁰

Sosiaaliryhmän häivyttäminen kättelyn avulla on ollut yhdelle vastaajista mieleenpainuva kokemus. Vuonna 1895 syntynyt naisvastaaja mainitsee yllättyneensä vuonna 1917 Uuraisille muutettuaan siitä tavasta, jolla taloon saapunut vieras oli kätellen tervehtinyt kaikkia samalla tavalla lapsista ja palkollisista lähtien:

Se oli minusta kaunis ja hyvä tapa. Siinä kun pääsee mukavasti tarinoinnin alkuun.¹⁰³¹

1024 MV: K33/66.

1025 MV: K33/661.

1026 MV: K33/161.

1027 Haavio 1974, 25.

1028 MV: K33/71, 675, 494, 704, 295, 933.

1029 Mantere 1995, 29.

1030 MV: K33/444.

1031 MV: K33/889.

Tasavertaisten tervehtiminen onkin koettu helpommaksi ja vähemmän ”pingottuneeksi” kuin ylempien.¹⁰³² 64-vuotias miesvastaaja kertoo, miten samanvertaisen henkilön tervehtiminen on tuntunut ”luonnollisemmalta”.¹⁰³³

Vaikka vielä 2000-luvulla käytösoppaan ohjeiden mukaan kättä ei pidä mennä ojentamaan kenelle tahansa, on 1900-luvulla kunniallisuuden ja statuksen osoittamisessa tapahtunut selkeä muutos. Esimerkiksi 1980-luvulla pappien ja opettajien kohtelu on tasa-arvoistunut.¹⁰³⁴ Myös kutsuilla arvojärjestyksen osoittaminen kättelyjärjestyksellä on menettänyt merkitystään ainakin joissakin piireissä. 68-vuotiaan miesvastaajan mukaan on 1970-luvulta alkaen omaksuttu tapa kätellä vieraat istumajärjestyksessä. Samalla on voitu perustella toimintaa sanallisesti ikään kuin varmistaen, ettei ketään loukkaannu: ”Anteeksi, kättelen järjestään tittelit pois”.¹⁰³⁵

Tasa-arvoistumista voidaan lukea myös vuonna 1955 syntyneen helsinkiläisen 1980-luvulla ilmaisemasta näkemyksestä, jonka mukaan tuntuu suorastaan loukkaavalta, mikäli toisia kätellään ja toisille vain nyökätään. Hänen mielestään vieraita ei saa jakaa kahteen osaan: parempiin ja toisen luokan vieraisiin.¹⁰³⁶ Samanvertaisuuden lisääntymisen kokemus näkyy 66-vuotiaan naishenkilön vuonna 1987 kirjoittamassa vastauksessa:

On hyvä, että ihmiset eivät enää ole jalustalla, vaan juttelemme samalla korkeudella.
Olemmehan kaikki ihmisiä ja ainutkertaisia.¹⁰³⁷

Nyky-yhteiskunta ei perustu enää säätyajatteluun, vaikka 14-vuotias miesvastaaja ilmoittaakin vastauksessaan varakkuuden vaikuttavan kättelyjärjestykseen.¹⁰³⁸ Tosiasiassa luokkien välinen demokratisoituminen ja yhteiskunnan tasa-arvoistuminen on lyhentänyt yksilöiden välisiä sosiaalisia ja psyykkisiä välimatkoja. Sosiaalisen sekoittumisen pelko suosi aiemmin sosiaalista välimatkaa ylläpitävää käytöstä, mutta Woutersin mukaan 2000-luvulla luokka-eroa ylläpitävät tavat ovat muuttuneet jopa paheksuttaviksi tai ainakin ei-toivotuiksi.¹⁰³⁹ Länsimaissa tietyn luokan tai aseman alleviivaamista ei pidetä enää sopivana. Tietynlainen ryhmiä erotteleva käytös on jopa kriminalisoitua.¹⁰⁴⁰

Tasa-arvon käsitteen kautta palaan vielä luottamuksen käsitteeseen. Luottamuksesta kirjoittanut Eric Uslaner on nimenomaan sitä mieltä, että tasa-arvoisuuden tunne luo luottamusta eikä päinvastoin. Hän osoittaa, että nimenomaan tasa-arvoisuus synnyttää luottamuksen tunteen. Luottamus sinänsä ei saa aikaan tasa-arvoa.¹⁰⁴¹ Myös kättelyyn voidaan sanoa liittyvän tällaiseen tasa-arvoisuuden tunteen kautta syntyvän luottamuksen merkityksen. Luottamuksen kautta kättely palautuu jälleen sille Putnamin itseään vahvistavalle sosiaalisen pääoman kehälle, joka lisää yhteisöllistä hyvinvointia.¹⁰⁴²

1032 MV: K33/1122.

1033 MV: K33/71.

1034 Kätensä ojentaa etiketin mukaan ensiksi vanhempi ja arvokkaampi henkilö. Malmberg 2001, 19. Ks. esim. MV: K33/192. Joitakin vieraiden arvottamiseen liittyviä käytäntöjä on säilynyt, mutta nämä liittyvät usein tilaisuuden luonteeseen. Esimerkiksi hautajaisissa papille saatetaan tarjota kahvia ensimmäisenä. Mutta tavallisilla kutsuilla ammattiin perustuva arvoasema enää harvemmin määrää kättelyjärjestystä.

1035 MV: K33/797, 443, 1029.

1036 MV: K33/832.

1037 MV: K33/496.

1038 KTL1: 141.

1039 Wouters 2007, 199.

1040 Fein 2012, 193, 199.

1041 Uslaner 2002, 252–254.

1042 Tarkastelin kättelyä sosiaalisen pääoman synnyttäjänä aiemmin luvussa 2.

Mutta vaikka toisaalta kättely nähdään tasa-arvoisena ja luottamusta herättävänä eleenä, olen edellä tuonut esiin kättelyn merkityksen sosiaalista statusta osoittavana, hierarkioita ja välimatkaa ylläpitävänä eleenä. Tietynlaisessa sosiaalisessa kontekstissa kunnioituksen osoittaminen kätellen antaa sille hierarkkisia, muodollisia, virallisia ja jäykkiä merkityksiä, jotka järjestävät ihmisten keskinäisiä suhteita sosiaalisessa tilassa.

Sukupuoli

Yhtenä henkilön sosiaalista statusta määrittävänä tekijänä voidaan pitää sukupuolta. Tapakulttuurin tapoja kuten myös kättelyä toteutetaan usein sukupuoleen liittyvien käsitysten kautta. Esimerkiksi 62-vuotiaan naisvastaajan mukaan tervehtimisen yleisohjetta kuvaa sanonta: ”Naiset edellä vaikka kaivoon.” Vastaaja viittaa tapakulttuurin tapaan, jossa naisia on tervehditty ensin ja naiset ovat myös saaneet mennä ensin tervehtimään.¹⁰⁴³

Kättelyssä toisille vastaajille sukupuoleen perustuva säännöt ovat olleet tärkeämpiä kuin toisille, mutta erityisesti kutsuilla tavaksi on muodostunut kätellä talonväestä ensin emäntää. Myös arvovieraiden joukosta on tervehditty ensin nimenomaan isojen talojen emäntiä.¹⁰⁴⁴ 1895 syntynyt miesvastaaja kertoo vieraiden sijoittumisesta juhliissa sisähuoneisiin sukupuolen mukaan. Miesten huoneessa miehet tervehtivät toisiaan kädestä ja salihuoneessa olevat naiset tekivät samoin. Kertojan mukaan miesten olisi pitänyt mennä etiketin mukaan tervehtimään naisia salihuoneeseen, mutta tämä toisinaan laiminlyötiin.¹⁰⁴⁵

Löfströmin mukaan naisesta ja miehestä on usein arkikeskustelussa puhuttu ikään kuin sisällöltään itsestään selvinä ja merkityksiltään yksiselitteisinä käsitteinä. Löfström muistuttaa, että asia ei ole yksioikoinen, vaan naiseutta ja mieheyttä määrittävät symboliset rajat sekä näiden kategorioiden sisältö ovat kulttuurisia. Tällöin ne ovat kulttuurisesti muotoutuvia ja sisällöltään muuttuvia kategorioita. Symbolisesti tärkeitä mieheyden ja naiseuden ”esittämisen” alueita ovat olleet esimerkiksi työ ja seksuaalisuhteet. Henkilön mieheyttä ja naiseutta on arvioitu suhteessa siihen, minkälainen hänen esiintymistyylinsä on, ja mitä hän tekee työssään ja seksuaalisuhteissaan.¹⁰⁴⁶

Myös tervehtimistapoja voidaan pitää mieheyden ja naiseuden symbolisina säilyttäjinä, sillä tervehtimistavat ovat olleet sukupuolisesti tiukasti säädeltyjä. Merkityksellistämisen operaatioista kiinnostuneen tutkimuksen näkökulmasta katsottuna sukupuoleen perustuvat tervehtimisen yhteisölliset merkitysjärjestelmät ovat syntyneet yhteisön toiminnan tuloksena. Sukupuoleen perustuvat kättelysäännöt ovat siis sellaisinaan opittuja ja ajattelutapoja ja kulttuurisia ilmiöitä, eikä niitä voi selittää luontoon vetoamalla.¹⁰⁴⁷ Naisten ”meneminen edellä” on yksi tällainen tapaohjeistus, joka on syntynyt yhteisön toiminnan tuloksena.

Tapakulttuuriin liittyy paljon ohjeita, joissa neuvotaan, mitä nainen saa tehdä tai miten miehen tulee toimia. Kättelyohjeistusta tutkineen Sjövallin mukaan käden ojentaminen on aina arvovaltaisemman ja naisen etuoikeus. Aloite kättelyyn

1043 MV: K33/120, 114.

1044 MV: K33/431, 443, 341, 688, 1016, 678.

1045 MV: K33/823.

1046 Löfström 1999, 10.

1047 Biologinen determinismi sukupuoleen liittyvässä keskustelussa tarkoittaa sitä, että valtaosa kaikista sukupuolipiirteistä johtuu yksilöiden biologisesta rakenteesta riippumatta sosiaalisista tekijöistä. Toisessa ääripäässä ovat tulkinat, joiden mukaan kaikki piirteet ovat yhteiskunnallisista tekijöistä johtuvia. Ollila 2001, 85–86.

tulee naiselta, iäkkäämmältä ja arvokkaammalta.¹⁰⁴⁸ Tähän aloitteelliseen rooliinsa naisten onkin ollut syytä kiinnittää huomiota. Korhosen mukaan naisten on täyty-
nyt olla erityisen huolellisia siinä, kenelle he ovat oikean kätensä ojentaneet, sillä vielä
1800-luvun alussa joissakin eurooppalaisissa käytösoppaissa kädenpuristusta on pidetty
tunnearvoltaan suudelman veroisena eleenä. Naisen on ollut tuolloin syytä vain ojentaa
kätensä, sillä kädenpuristus olisi voinut tulla tulkituksi henkilökohtaisen kiinnostuksen
osoitukseksi. Korhosen mukaan kättelystä tuli vasta vähitellen sellainen intohimoton ele,
jota ei pidetty naisen taholta suosionsoituksena.¹⁰⁴⁹

On kiinnostavaa, että naisten välisessä tervehtimistilanteessa naisille on sallittu
enemmän koskettamista ja tunteiden näyttämistä kuin miehille omissa tervehdyksis-
sään. Naisille halaaminen on sallitumpaa ja tutumpaa kuin miehille, ja naisia on pidetty
miehiä ”tunneherkempinä”: naiset nauravat tai itkevät ilosta.¹⁰⁵⁰ ”Täti-ihmisillä” on ollut
tapana kätellä nuorempia henkilöitä kaksin käsin.¹⁰⁵¹ Vuonna 1916 syntynyt miesvastaaja
kuvailee juuri tätä erityisesti vanhemmilla naisilla käytössä ollutta tervehtimistapaa,
jossa kätelijät ovat tervehtineet toisiaan käsiään irrottamatta ja jutelleet ensi kuulumi-
set.¹⁰⁵² Vuonna 1926 syntyneen naisvastaajan kuvaukseen naisten kohtaamisesta taas
liittyä tiettyä performatiivisuutta:

Jos tuli yllättävä, mieluinen vieras, niin nainen oikein löi käsiä yhteen ja siunailli ja hai-
jjasi: Herra isä... tervetulloo... tervetulloo... lyötiin käsiä yhteen ja kallisteltiin päätä,
ennen kuin kädet ojossa riennettiin kaksin käsin tervehtimään kädestä.¹⁰⁵³

Kättelyjärjestyksestä löytyy myös toisenlaisia esimerkkejä, jotka ovat lähempä-
nä perinteisen talonpoikaisen perheen valtasuhteita. Talonpoikaisyhteisöille tyy-
pillistä oli sukupuolisdonnainen työnjako, johon liittyvissä kysymyksissä ylintä
päätosvaltaa käytti isäntä. Perhe oli usein rakenteeltaan hierarkkinen ja valtasuh-
teiltaan patriarkaalinen.¹⁰⁵⁴ Vuonna 1935 syntynyt emäntä muistelee heidän
perheensä tapaa, jossa veljekset kättelivät aina ensimmäisinä perhetapaamisten
yhteydessä. Kertojan mukaan hänen kotonaan oli tapana, että mies kätteli ennen
naista. Hän huomauttaa miesten esiintyneen muutenkin vähemmän virallisella
tavalla, joka aiheutti naisissa kateutta. Vastaaja on pannut merkille, että miehet
jotenkin ”esiintyivät sillä tavalla, että siitä huomasi, miten mies itseään ihmisenä
arvosti paljon naista ylemmäksi olioksi”. Tämä oli hänen mukaansa vuosisatojen
kasvatuksen tulos.¹⁰⁵⁵

Naisten tervehtimistapaan liitettyjen lämmön ja ujuden sijasta miesten tervehtimiseen liitettiin rentous, reippaus, yksinkertaisuus ja jäyhyys.¹⁰⁵⁶ Miehet eivät hal-
lanneet, vaan ”oikein riemullisina ottivat tervehdittävän käden molempiin käsiinsä”.

1048 Sjövall 2006, 35–36. Ks. myös Korhonen 1996, 165–166. Poikkeus tähän sääntöön ovat käytösoppaan mukaan viralliset kutsut, joissa isäntää ensimmäisenä tervehtii se, jonka ansiosta tai asemasta kutsu on saatu. Malmberg 2001, 19. Sukupuoleen perustuvasta järjestyksestä poiketaan esimerkiksi Itsenäisyyspäivän vastaanotolla presidenttiparin kättelyssä, jota varten ohjeistetaan kättelyyn ensimmäiseksi menemään pariskunnasta sen, jonka nimi on kutsussa ensimmäisenä. Ks. esim. *Helsingin Sanomat* 5.12.2010.

1049 Kättely muuttui intohimottomaksi eleeksi ennen ensimmäistä maailmansotaa. Korhonen 1996, 165.

1050 KTL1:134, 172, 193.

1051 MV: K33/177.

1052 MV: K33/699.

1053 MV: K33/116.

1054 Silvasti 2001, 171; Löfström 1999, 181. Ks. myös esim. Paulaharju 1933, 100–101.

1055 MV: K33/826.

1056 MV: K33/889, 167, 248, 116.

Miehet saattoivat ”paiskata” kättä ja sanoa ”remakalla” äänellä: ”Lykkyä tykö!” Tavattaessa saattoivat kajahdella jopa kirosanat iloisella äänenpainolla.¹⁰⁵⁷

Toverilliset miehet siis löivät kätensä yhteen niin että läjähti. Muolaassa miesten kerrotaan lyöneen ”roimasti kättä”.¹⁰⁵⁸ Miehet saattoivat myös läimäyttää toisiaan olalle, polville tai ”persuuksille”. Hartiataputuksen kanssa saatettiin samanaikaisesti myös kätellä.¹⁰⁵⁹ Esimerkiksi vuonna 1913 syntyneen naisvastaajan kertomuksessa harvoin toisensa tapaavat miehet taputtavat toisiaan hartioihin ja ”vatkaavat” kättä kauan aikaa.¹⁰⁶⁰ Vuonna 1926 syntynyt naisopettaja viittaa kaupunkien ”nuorehkon miespolven” 1930-luvulla omaksumaan erikoiseen ”kiinteään” kättelytapaan.¹⁰⁶¹ Todennäköisesti vastaaja tarkoittaa miesten suorittaman kättelyn ajallista pitkästä kestoista, johon edellisessäkin esimerkissä viitattiin.

Vuonna 1916 syntynyt miesopettaja epäilee urheilunuorison tapojen vaikuttaneen 1930-luvulla miesten kättelyyn. Tähän kättelyyn kuului nimenomaan voimakas käden rutistus.¹⁰⁶² Miesten reippaaseen kädenlyönti -tyyliin on liittynyt myös pelko liian voimakkaasta fyysisestä kädenpuristuksesta. Erityisesti naiset ovat ”pelänneet” tervehtiä liian lujaa puristavia henkilöitä, vaikka toisaalta miltei ”musertava” kädenpuristus on voinut tuntua lämpimältä ja turvalliselta.¹⁰⁶³

Vaikka miesten tapaa tervehtiä on vastauksissa kuvailtu reippaaksi, sisältyy kuvauksiin myös tunteiden hallittuun säätelyyn liittyviä merkityksiä. Tähän miesten ”tyyneen” tervehtimistapaan on liitetty kättely.¹⁰⁶⁴ Miesten 2000-luvun tervehdys voi olla kämmenen lyönti toisen kämmeneen tai jopa nyrkkien asettaminen vastakkain yhtäaikaisen sanallisen tervehdyksen kanssa.¹⁰⁶⁵ Miesten tervehtimiseen kuuluvat myös ”miehiset” käsien yhteen läpsäyttämiset, jotka eivät ole varsinaisia kättelyjä, mutta sisältävät kuitenkin käsikontaktin.¹⁰⁶⁶ Miesten keskinäinen tervehtiminen nähdään naisten tapoja tavallisempänä ja rennompana.¹⁰⁶⁷

Naisten tapakulttuurin näkeminen tunteikkaampana ei ole yllättävää. Naisten tervehtimisen ymmärtäminen lämpimäksi ja tunteelliseksi liittyy siihen tapaan, jolla naisen toiminta on vuosisatojen ajan liitetty ruumiillisuuteen ja tunteisiin. Länsimaisessa perinteessä tunteet ja naisellisuuden ideat ovat pitkälti yhteenkietoutuneita. Naisten tunne-elämän ajatellaan olevan rikkaampaa kuin miesten, ja naisten on väitetty myös kykenevän ilmaisemaan tunteitaan miehiä paremmin.¹⁰⁶⁸ Antropologi Constance Classenin mukaan naisellisen koskettamisen käsittäminen juuri naiseuteen liittyväksi nivoutuu pitkälti naisen töiden luonteeseen. Työtä tekevä nainen on yhdistetty lastenhoitoon, kotitöihin, käsitöihin ja hoivatyöhön.¹⁰⁶⁹

1057 MV: K33/199, 609, 68.

1058 MV: K33/116.

1059 MV: K33/497, 699.

1060 MV: K33/1080.

1061 MV: K33/116.

1062 MV: K33/177.

1063 MV: K33/699, 295.

1064 KTL1: 134, 172, 193.

1065 KTL1: 24.

1066 KTL1: 148.

1067 KTL1: 138, 99.

1068 Sara Heinämaa ja Martina Reuter ovat kiinnittäneet huomiota tämän uskomusperinteen negatiivisiin vaikutuksiin tasa-arvopyrkimysten kannalta. Heinämaa & Reuter 1996, 132.

1069 Classen 2005b, 203.

Mutta eleiden tutkimuksessa on myös esitetty, että naiset olisivat parempia koodaamaan emotionaalisia ärsykeitä.¹⁰⁷⁰ Näin ollen myös naisten ja miesten vuorovaikutus eroaisi toisistaan. Tähän ajatukseen on päätynyt myös filosofi Trudy Govier, jonka mukaan naiset arvostavat henkilökohtaisia suhteita ja korostavat yhteyden tunnetta kun taas miehet arvostavat riippumattomuutta ja statuksen merkitystä. Govier katsoo sukupuoleen liitettyjä eroja lähinnä ystävyyssuhteiden näkökulmasta ja kuvaa naisten ystävyyssuhteita intiimimmiksi ja hoivaavimmiksi. Govier tosin myöntää, että tällainen katsantotapa on yleistys, eikä siis ole mikään universaali naisen tai miehen ominaisuus.¹⁰⁷¹

Huolimatta siitä, johtuvatko naisten tervehtimistapojen erot kulttuurisesta tavasta nähdä nainen tunteikkaana vai naisten erinomaisista koodauskyvyistä, voidaan erojen todeta antavan naisille miehiä enemmän liikkumatilaa tervehtimiseleen valinnassa. Tina Kinnunen on tutkimuksessaan kiinnittänyt huomiota siihen, miten suomalainen tapakulttuuri sallii naisten välistä arkista koskettelua paljon laajemmin kuin miesten välistä kosketusta, joka Kinnusen mukaan Suomessa pitkälti tabu.¹⁰⁷²

Myös vuonna 1951 syntynyt ylikiimikiläinen miesvastaaja pohtii miesten keskinäistä halaamista. Hänen kertomansa mukaan miesten keskinäinen halaaminen ei ole ollut enää 1980-luvulla niin tavatonta kuin aiemmin.¹⁰⁷³ Koululaisten vastauksista käy kuitenkin ilmi, että tyttöjen keskinäinen halaaminen on yleisempää 2000-luvulla. 16-vuotiaan miesvastaajan mielestä miesten tapa halata eroaa naisten tavasta, sillä miehet halaavat ”sillee siistillä tavalla”.¹⁰⁷⁴ Pojat myös moikkaavat toisilleen käsitervehdyksiä tai kättelevät.¹⁰⁷⁵ Vaikka naiset siis toisaalta ovat saaneet sosiaaliseen statukseensa tunteikkuuden leiman, on tämä kulttuurinen tapa katsoa naisia miehiä koskettamiseen tottuneimpina olentoina antanut naisille myös enemmän vapauksia tervehdyskäyttämisen suhteen. Miehet ovat joutuneet tyytymään useammin muodolliseen ja säädeltyyn kättelyeseen.

Luokkaa alleviivaavien käytäntöjen tapaan sukupuolta korostaneet tavat ja niihin liittyneet säännöt ovat 2000-luvulle tultaessa vähentyneet. Tosin vastausten perusteella voidaan joidenkin sukupuolen kautta määrittyvien tapojen havaita säilyneen. Esimerkiksi vuonna 1935 syntynyt miesvastaaja kertoo aloittavansa kättelyn vierailulla naisista.¹⁰⁷⁶ Naisia saatetaan tervehtiä myös halaten ja poskelle suudellen. 69-vuotiaan miesvastaajan mielestä halaamistapa on ollut 2000-luvulla leviämässä erityisesti vanhempien miesten keskuudessa. Hänen sanojensa mukaan ”naista pitää halata”.¹⁰⁷⁷

Vaikka halaaminen tervehdyksenä on lisääntynyt muutaman viimeisen vuosikymmenen aikana, on kättely ollut sukupuolen näkökulmasta tasa-arvoinen ele siinä mielessä, että kosketettava alue ei ole ollut intiimiksi mielletty. Kättelyssä kosketusalue on kummallekin tervehtijälle tai hyvästelijälle sama ja tervehdystilanteessa ennakoitavissa. Halaamisen on katsottu ilmaisevan voimakkaammin kiintymystä ja sitä on pidetty sopivana naisten kesken, mutta toisinaan sopimattomana eri sukupuolta olevien kesken. Esimerkiksi liian innokkaan vieraan emännälle suoma halaus tai poskisuudelma on saanut isännän pitämään sitä sopimattomana ja katselemaan toimintaa ”alta kulmain”.¹⁰⁷⁸

1070 Bull ja Doody 2013, 217.

1071 Govier 1998, 39–41.

1072 Kinnunen 2013, 25, 105.

1073 MV: K33/170.

1074 KTL1: 91.

1075 KTL1: 94, 96, 80.

1076 KTL1: 28.

1077 KTL1: 27, 1, 12, 29.

1078 MV: K33/497.

Aina kättelykään ei ole ollut sukupuolineutraali ele. Seuraavassa esimerkissä vuonna 1908 syntynyt naisvastaaja pohtii erikoisen kättelyn merkitystä:

Olimme Tottijärvellä 1944–1953. Siellä oli vanhoilla ihmisillä hauska tapa, kun he kättelivät, he kutittivat oikean käden etusormella tervehdittävän kämmenpohjaa. En todellakaan tiedä, oliko se vain yleinen erikoisen ystävyuden osoitus, vai oliko se jonkinmoista ”kurtiseerausta”. Kuulin vain kerrottavan vanhoista, varsinkin miehistä, joilla oli tällainen tapa. Kaipa joku osaisi sen paremmin selittää.¹⁰⁷⁹

Vastaaja ei ole kertomuksessaan täysin varma merkityksellistämisen tasolla liikkuvista kättelijän mielenliikkeistä. Hän osaa kuitenkin määrittää kutituksen merkityksen keimailuksi sukupuolen perusteella. Kättelyn kontekstissa tällainen kutittelu on kuitenkin poikkeuksellista, mutta sellaiseen liitettynä kättely saa seksuaalisuuteen viittaavia merkityksiä.

Ikä

Kättelyilmiötä tarkasteltaessa on syytä pohtia sen suhdetta kättelijöiden ikään. Henkilön ikään liittyvät kättelysäännöt antavat nimittäin kättelylle ikää korostavia ja osoittavia merkityksiä. Koska ihmisen ikä on nähty yksilön keinona asemoida itseään ja muita sosiaalisessa ympäristössä, voidaan kättelystäkin havaita ikään liittyviä sosiaalisen järjestämisen elementtejä.¹⁰⁸⁰

Bourdieu on huomauttanut niin sukupuolten välisen jaottelun kuin myös ikäjaottelujen perustuvan mielivaltaisuuteen. Esimerkiksi ikääntymiselle ei ole olemassa mitään valmiiksi annettuja rajapyykkejä. Rajojen asettamisen ja iän sosiaalisen määrittämisen tarkoitus on nimenomaan saada aikaan tietty järjestys ja löytää paikka itselle sekä muille.¹⁰⁸¹ Sosiologi Matilda White Riley lähestyy iän sosiaalista luokittelua kiinnittämällä huomiota ikääntymisen monitasoisuuteen. Ihminen ei ikäänny vain biologisesti, vaan hänen ikään perustuva asemointinsa muuttuu sosiaalisen ympäristön mukana. Riley korostaakin yksilön sosiaalisten luokitteluiden perustuvan paitsi oman elämänkaaren muutoksiin myös historiallisen ajan muutoksiin.¹⁰⁸²

Bourdieun mukaan yhteiskunnallisen ja biologisen iän suhde on monimutkainen, eivätkä ne määrity samalla tavalla. Hän kuvaa ikääntyneisyyden ja ikärajojen määrittymistä yhteiskunnalliseksi ”taisteluksi” vanhojen ja nuorten välillä.¹⁰⁸³ Tämä tarkoittaa, että vaikka biologinen ikä rajaa ryhmien muodostumista jossain määrin, on näiden ryhmien keskinäinen vuorovaikutus olennaista yhteiskunnallisen iän muodostumisessa. Sosiologi Jyrki Jyrkämä onkin todennut, että ihmisen ikästatusta sosiaalisessa yhteisössä määrittää se, miten ihmiset näkevät ja tulkitsevat yhteisössä toisensa. Ikääntyneen ihmisen kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että määrittely tapahtuu sekä hänen itsensä että muiden kautta.¹⁰⁸⁴

Samantapaisesti lasten statukseen vaikuttaa se, miten heidät kunakin aikana nähdään. Tämän lähestymistavan kautta myös kättelyilmiö on saanut erilaisia merkityksiä. Kuten todettua, lapsille on opetettu kättelyä pienestä pitäen. Lapsilta on myös odotettu

1079 MV: K33/374.

1080 Fein 2012, 343–344.

1081 Bourdieu 1987, 128.

1082 Riley 1988, 28–29.

1083 Bourdieu 1987, 129.

1084 Jyrkämä 2013, 422.

hyviä tapoja ja tervehtimistä.¹⁰⁸⁵ Vuonna 1909 syntynyt opettaja kertoo opettaneensa lapselleen kättelytavan, josta innostuneena tämä on rientänyt vieraiden saapussa avaamaan ovea ja tervehtimään kädestä.¹⁰⁸⁶

Tervehtiminen ja kättely eivät kuitenkaan aina ole olleet lapsille itsestäänselvyksiä tai edes välttämättä mukavia asioita. Joidenkin vastaajien omissa kokemuksissa kättely lapsena on koettu ”puolipakoksi” kuten vuonna 1927 syntyneen miesvastaajan kertomuksessa:

Kättä oli annettava vieraalle, joka samalla lausui jotakin kasvamiseen liittyvää kuten ”Terve, terve taatti, niin pitkäksi kasvaa” samalla ylös orsiin päin kättä näyttäen.¹⁰⁸⁷

Vuonna 1939 syntyneen naisvastaajan mukaan Etelä-Pohjanmaalla maalaislapsille on opetettu kättelyä kehottamalla sanallisesti: ”Tuu sanomaan tärille päivää.” Lapsen on silloin pitänyt mennä ojentamaan kättä ja niaamaan tai pokkaamaan.¹⁰⁸⁸ Samantapaisesti muistelee vuonna 1916 syntynyt naisvastaaja Hämeessä tehdyn. Lapsia on vaadittu kätelemään kylään tulleita sukulaisia: ”Sano nyt tädille kätestä päivää ja niiki kans.”¹⁰⁸⁹

Lasten saaman kättelykehotuksen jälkeen kättelyn toteutuminen on ollut vaihtelevaa. Vuonna 1915 syntynyt naisvastaaja kiteyttää lasten suhtautumisen näin: ”Toiset lapset totteli, toiset ei”.¹⁰⁹⁰ Syy tähän tottelemattomuuteen on toisinaan johtunut siitä, että lapset ovat kainostelleet kättelyä.¹⁰⁹¹ Ujolle lapselle kaikkien vieraiden kättely järjestyksessä onkin ollut ”ankara paikka”. Vuonna 1911 syntynyt naisvastaaja muistelee vältelleensä koko kylään lähtöä tämän vuoksi. Hän kertomansa mukaan siihen pakotettiin.¹⁰⁹²

1900-luvun alkupuoliskolla lapsiin ei aina kiinnitetty huomiota vierailujen yhteydessä. Raussin kuvauksen mukaan lapset eivät tohtineet tulla joidenkin aikuisten tavoin lainkaan herrasväen näköpiiriin. Korkean vieraan arvoa saattoi jopa alentaa ”köllölasten” läsnäolo.¹⁰⁹³ Tästä johtuen lapsia ja palvelijoita ei myöskään kätelty. Lapset eivät ylipäätään kätelleet, ellei joku aikuinen kätellyt heitä.¹⁰⁹⁴ Vuonna 1922 syntyneen naisvastaajan mukaan hänen äitinsä antama opetus oli, ettei ”lapsi saa mennä vanhemmalle ihmiselle työntämään kättään.”¹⁰⁹⁵ Periaatteessa aikuinen oli suhteessa lapseen ylempi, jota lapsen tuli tervehtiä sanallisesti. Mutta kuten edellä olevassa esimerkissä mainittiin, alemman arvoasemansa vuoksi lapsi ei saanut tehdä aloitetta kättelyyn. Tällaiset tervehtimisääntöjen ristiriitaisuudet ovat olleet omiaan aiheuttamaan epävarmuutta kättelytilanteessa.¹⁰⁹⁶

1085 MV: K33/675.

1086 MV: K33/928.

1087 MV: K33/758.

1088 MV: K33/717.

1089 MV: K33/705. Ks. myös esim. MV: K33/469.

1090 MV: K33/283.

1091 MV: K33/244.

1092 MV: K33/88. Aikuisten kohtaamiset ovat saattaneet ujostuttaa tai hämmentää lapsia myös siitä syystä, että he eivät vielä ole ymmärtäneet kaikkia siihen liittyviä asioita tai ihmisiä. MV: K33/60, 73.

1093 Raussi 1966, 362–363.

1094 MV: K33/699, 986, 573.

1095 MV: K33/796.

1096 Elmgren-Heinonen kiinnitti 1950-luvulla huomiota kättelysääntöjen ristiriitaisuuteen ja sen aiheuttamaan epätietoisuuteen: ”Meillä Suomessa kätellään paljon, enemmän kuin muissa maissa, ja me opetamme pienille lapsille: tule sanomaan päivää, anna kättä. Varmaankin tästä tavasta juontaa juurensa epätietoisuus siitä, kenen on ensin ojennettava kätensä. Avonaisuuden periaatteen mukaista on, että merkin lähestymiseen antaa vanhempi ja arvokkaampi.” Elmgren-Heinonen 1954, 9.

Huomionarvoista on, että 1900-luvun alkupuoliskon oppaissa ei ole lainkaan ohjeita siitä, miten lapsia tulee tervehtiä. Ohjeet on kohdistettu nimenomaan lapsille kasvatuksellisessa mielessä, eivätkä ne anna aikuisille neuvoja lasten kohtaamiseen.¹⁰⁹⁷ Vuonna 1915 syntyneen naisvastaajan mukaan lapset käteltiin viimeisenä, mikäli heidät ylipäättään vierailutilanteessa käteltiin. Erityishuomiota lapsi sai olleessaan päivänsankarin asemassa: hänet käteltiin ”isän ja äidin jälkeen samalla jotain läperrellen”.¹⁰⁹⁸

Lapset eivät ole muisteluiden mukaan juurikaan harrastaneet kädestä tervehtimistä keskenään. Poikkeus tästä saattoi olla tilanne, jossa lapset saapuivat vanhempiensa kanssa vierailulle paikkaan, jossa oli lapsia. Tällaisessa tapauksessa ainakin vuonna 1933 syntyneen naisvastaajan mukaan lasten tuli tervehtiä kädestä myös keskenään.¹⁰⁹⁹

Vuonna 1905 syntynyt miesvastaaja kertoo kokeneensa, että 1900-luvun alussa lapset eivät ole olleet yhtä tasa-arvoisia keskusteluissa kuin vastaushetkellä 1980-luvulla.¹¹⁰⁰ Vuonna 1925 syntyneen miesvastaajan muistelun mukaan aikuiset ovat saattaneet olla lapsille jopa epäkohteliaita.¹¹⁰¹ On kuitenkin ollut myös tilanteita, joissa lapset ovat saaneet osakseen aivan erityistä huomiota ja jotka ovat säilyneet vastaajien muistissa pitkään. Esimerkiksi vuonna 1939 syntynyt naisvastaaja muistelee körttisukuisen saarnaajan huomioineen erityisesti lapset. Tämä Nivalassa liikkunut mies jäi vastaajan mukaan jopa pelleilemään lasten kanssa. Näihin kohtaamisiin kuului kättely itsestäänselvyytenä.¹¹⁰²

Samansuuntaista erityiskohtelua muistelee saaneensa 1918 syntynyt naisvastaaja Muolaassa. Vastaaja kertoo, miten vierailulle tullut henkilö kehotti pieniä lapsia tulemaan kättelemään, vaikkei olisi isäntäväkeä kädestä tervehtintykään. Lapsen mentyä kättelemään vieras silitti lasta päästä ja kehui kiltiksi.¹¹⁰³ Tällaisella erityisesti lapsille suoritettulla kättelyllä on ollut tapakasvatuksellinen funktio. Pienimpiä lapsia neuvottiinkin kättelemään juuri sen vuoksi, että he saisivat harjoitusta kättelytavassa ja opisivat jo pienestä ”kättä antamaan”.¹¹⁰⁴

Kättelytilanteessa utelias aikuinen on voinut käyttää arvoasemansa mukaista valta-asemaa hyväkseen ja kysellä kättelyn kestäessä lapselta nimeä, ikää tai kouluasioita. Vuonna 1927 syntynyt naisvastaajan kertomuksen perusteella tämä aika tuntui lapselta pitkältä: ”Vasta sitten saattoi vieras päästää kädestä irti!”¹¹⁰⁵ Lasta, joka yritti selvittää tervehtimistilanteesta hätäisellä tervehdyksellä, pidettiin kädestä kiinni pidempään sanoen: ”Päivää, päivää, onko aikaa lerputto.”¹¹⁰⁶ Aikuisten vieraiden kohtaaminen sekä siihen liittyvä kättely on ollut lapselle harvinainen ja jännittävä tilanne. Vuonna 1912 syntynyt naisvastaaja Ruokolahdelta muistelee sukulaisten tuloa näin:

Mie haasta nyt mite lapset totutettii vieraihe ko ne vierastiit harvemmi nähtyi ja mil lail meijäläist ottiit Täti ja Täti-Juhana vastaa,ko hyö yllättäi tulliit tupsattiit. Hevonen ko ajo kuijaa, isä läks kiireest vastaa hevosta riisumaa. Täti läks jo tuppaa. Mummo ja äit männiit Tätti vastaa ovesuuhu, kättä antamaa ja auttamaa

1097 Sjövall 2006, 48–49.

1098 MV: K33/540.

1099 MV: K33/774.

1100 MV: K33/73.

1101 MV: K33/503.

1102 MV: K33/210, 770.

1103 MV: K33/190.

1104 MV: K33/73.

1105 MV: K33/426.

1106 MV: K33/73.

päällysvaatteist. Siit hoputtiit istumaa peremmäks. Täti-Juhana tul isä kans yht aikaa Isä pyys heittämaa turkkii naulaa ja istumaa. Ko Juhana män Täti vieree penkile, männiit äit ja mummo Juhanelle kättä antamaa. Siit olkii meijä lapsii vuoro männä sanomaa päivää. Kyl se jännitti kovast, vaik Täti-Juhana ropsut namupussii ja pyys jot: tulkaas lyömää kättä. Mie vanhimpan mäni ies, veikat tulliit melkei sylikarrei peräst. Myö työtöit niikittii kättä antais ja Juhana nost kätteese korkiile ja sano:”nuoi pitkäks kasvamaa ja näi levviiks, levitti sylen levälle. Pojat pokkasiit ja raapasiit jalkaa toise vieree niiko ol opetelt kaikke varalt. Taas Juhana toivot:”Nuoi pitkäks kasvamaa.” Nyt ol namupussi vuoro, Juhana ojens pusijaa ja jokkaine otettii vuorollaa sipinä pussist, saatii suu makkiiiks. Illemmal saatii viel toist, ikkääkö kenkkii. Olha Tätil tuomisvakka tullessaa, sen hää anto mummoles jo ovesuus. Ko päästii kää antamisest, mäntii myö lapset mummo peräst kyökkii purkamaa tuomisvakkaa, se ol meist vierahe tulo pää-assii, ne Täti tuomist. Nää o säilyneet muistis läpi elämä.¹¹⁰⁷

Katkelmassa esiin nostetut vieraiden tuomiset toimivat usein houkuttimena vieraiden kättelyyn. Kädestä tervehtiminen oli lapselle kuin suoritus, josta hän sitten sai palokintona tuomisen. Vuonna 1905 syntynyt naisvastaaja Säämingistä muistaa ”omenanon” käynnin ja siihen liittyvän kättelyn 1910-luvulta:

Lapsen oli mentävä vieraille antamaan kättä ja niittava tai pokattava nätisti. Muistan lapsuudestani kun meille tuli ”omenaeno” kylään. Hän oli isäni tatin mies. Hänellä oli omenoita tuon kotikutoisen palttoonsa taskussa ja ehtona oli että mennä reippaasti kättä antamaan niin sai heti omenan, kiittäminen oli tärkeää.¹¹⁰⁸

Vuonna 1922 syntynyt naisvastaaja taas kertoo hänen lapsuudenkotiinsa saapuneesta ”metsäpomosta”. Vastaajaa kehoitettiin kättelemään tätä ”suurmiestä”. Vastaaja kertoo saaneensa suorittamastaan kättelystä mieheltä palkkioksi yhden markan. Tällä rahalla hänelle ostettiin uusi kesäleninki. Tämä merkityksellinen kättely on jäänyt vastaajan mieleen, vaikka hän kertookin olleensa niin pieni, että juuri ja juuri muistaa sen.¹¹⁰⁹

Kättelytilanne liittyi lasten kasvattamiseen paitsi tapakasvatuksellisessa merkityksessä myös fyysiseen kasvamiseen viittaamisen mahdollisuutena. Kättely on ollut tilanne, jonka yhteydessä lasten kasvamiseen on ollut mahdollista kiinnittää huomiota.¹¹¹⁰ Vuonna 1916 syntyneelle miesvastaajalle on jäänyt mieleen setänsä kättely:

Ville tervehti kaikkia ja viimeiseksi kai minua, joka olin nuorin. Minä tökkäsin käteni Villen kouraan ja Ville puristi sitä hyvin hätäisesti ja tokaisi: O perkele. Ooppa sinä poika kasvanu.¹¹¹¹

Kättelytilanteessa aikuisilla on ollut tapana laittaa toinen käsi lapsen pään päälle kasvunvotuksia kuten ”suurek kasvamaan” tai ”ylöös pitkäks pojaks/tytöks” lausuen.¹¹¹² Vuonna

1107 MV: K33/642.

1108 MV: K33/546.

1109 MV: K33/637.

1110 MV: K33/503.

1111 MV: K33/263.

1112 MV: K33/637, 193.

1927 syntyneen miesvastaajan kotiseudulla Nurmeksessa oli tapana kättelyn yhteydessä toivottaa ”yytyä pitkäksi”. Tässä tervehdyksessä yy-sanaa venytettiin aikuisen käden ylösnousun mukana. Tervehdyksen tarkoituksena oli toivoa lapsen kasvavan suureksi ja aikuiseksi. Vastaaja muistaa häntä hävettäneen naapurin isännän ja emännän toivotellessa ”yytä pitkäksi” kättelyn yhteydessä vielä koulunkäynnin alettuakin. Hän itse tunsu itsensä ”mieheksi”, koska osasi alakoululaisena jo lukea.¹¹¹³

1900-luvun loppupuolella suhtautumisen lasten tervehtimiseen voidaan sanoa muuttuneen tasa-arvoisemmaksi. Vuonna 1931 syntyneen naisvastaajan havainnon mukaan lasten tervehtiminen vastaushetkellä 1980-luvulla on aiempaa yleisempää.¹¹¹⁴ 2000-luvulla myös suhtautuminen lasten arkaan kädenantotapaan on ymmärtävää: ”Hehän vasta opettelevat”.¹¹¹⁵ 2000-luvulla lapsia tervehditään kätellen paitsi tapakasvatuksellisen tehtävän vuoksi, mutta myös lapsen itsensä vuoksi. 61-vuotias naisvastaaja kertoo kättelevänsä lapsia siitä syystä, että lapset saisivat kokea tulleen huomioiduksi ja arvostetuiksi yksilöinä.¹¹¹⁶ Tähän huomiointiin viittaa myös tapa jutella kättelyn yhteydessä lapsia koskevia asioita.¹¹¹⁷

Kiinnostavia ovat koululaisten kuvaukset siitä, miten kättelytapa muuttuu yksilön elämänkaaren alkuvaiheessa. Heillä kättelyn opettelemisesta on kulunut suhteessa vähemmän aikaa kuin aineistossa vastaajina olleilla aikuisilla. Koululaisten vastaukset vahvistavat käsityksen hyvin pienestä lapsesta arkana kättelijänä. Sen sijaan koululainen nähdään jo tervehtijänä, joka osaa katsoa käteltävää silmiin ja ”tehdä homman tomerasti” ja ”reippaasti”.¹¹¹⁸

Nuorten tervehdys- ja hyvästelytapoja kuvataan vastauksissa rennommiksi ja vapaammiksi eleiksi. Kättelyä korvaakin usein halaaminen tai käsien yhteen ”läpsäyttäminen” yläkautta.¹¹¹⁹ Kättely on mielletty melko muodolliseksi tavaksi, jota ei pidetä helposti nuorison tapana. Erityisesti vanhempi väki katsoo nuorison käyttävän muita tervehdytapoja ja suosivan sanallisia tervehdymiä.¹¹²⁰ Vuonna 1946 syntynyt naisvastaaja arvelee 1980-luvun pohjoiskarjalaisten nuorten kättelyn vähyden syyksi nuorilla jälleennäkemiseen liitetyn varmuuden. Vanhemmilla ihmisillä tapaamisten jatkuvuudesta ei voi olla samalla tavalla varmuutta.¹¹²¹

Tällaisessa tavassa katsoa kättelyelettä ikään kuin iäkkäille ihmisille tärkeämpänä käytäntönä voidaan nähdä ajatus eri aikoina syntyneiden ihmisten tavoitejärjestelmien törmäämisestä. Bourdieun mukaan sukupolvien väliset kuilut johtuvat juuri tavoitejärjestelmien ristiriidasta.¹¹²² Esimerkiksi vuonna 1913 naisvastaaja kirjoittaa nuoren ihmisen, joka ei osaa kiittää kätellen, saavan osakseen paheksuntaa.¹¹²³ Ristiriidan voidaan ajatella muodostuvan henkilöiden elämänkaarivaiheista määräytyvistä, toisistaan eroavista tavoitteista.

83-vuotias miesvastaaja kokee kättelyn tulleen hänelle nimenomaan iän karttuessa entistä useammin käytetyksi tervehdyseleeksi.¹¹²⁴ On mahdollista, että kokemus elämänkaaren lopun lähestymisestä saattaa saada iäkkäämmät ihmiset suhtautumaan koh-

1113 MV: K33/648.

1114 MV: K33/19.

1115 KTL1: 32.

1116 KTL1: 45.

1117 KTL1: 45.

1118 KTL1: 162, 75, 175.

1119 Ks. esim. KTL1: 116, 117, 107, 148.

1120 KTL1: 20, 162, 128, 64, 65, 66; MV: K33/962, 985, 64, 31, 196, 962.

1121 MV: K33/497.

1122 Bourdieu 1987, 134.

1123 MV: K33/1080.

1124 KTL1: 11.

taamisiin ainutkertaisemmin. Nuoret kenties ajattelevat harvemmin eroa lopullisena. Näin nähtynä kättely saa merkityksensä kohtaamisen ainutkertaisuudesta ja sosiaalisten suhteiden säilyttämisen korostamisesta.

Kohtaamistilanteiden näkeminen ainutkertaisina ei välttämättä liity pelkästään niiden arvostamiseen vaan myös niiden lukumäärään. Nuorten ihmisten sosiaalisten suhteiden määrä saattaa olla runsaampi kuin jo ikääntyneen ihmisen, joka pitää tiukemmin kiinni jo olemassa olevista sosiaalisista suhteista. Ikääntynyt henkilö ei välttämättä enää luo kovin paljon uusia sosiaalisia suhteita. Nuorison tapojen paheksunnan takana olisi ikään kuin kokemus oman sosiaalisen aseman laskusta. Vanhempi polvi menettää sosiaalisen valta-asemansa nuorisolle, minkä vuoksi suhde ryhmien välillä muodostuu ristiriitaiseksi.¹¹²⁵

Koska nuorten ja ikäihmisten toiminta tapakulttuurissa näyttäytyy erilaisena, voivat ikäihmiset kokea negatiivisia tunteita ja arvostuksen puutetta. Tapakulttuurin tavat toimivat välineinä ikästatukseen liittyvän arvoaseman alleviivaamisessa. Vuonna 1913 syntynyt naisvastaaja kertoo vanhuuden arvostuksen puutteesta vuonna 1987:

Joskus tympäisee, kun melko nuori sinuttelee. Tuntuu joskus, vanhat ei ole minkään arvoisia, en itsestäni, vaan monista muista herkistä ihmisistä. Tulisi kunnioittaa vanhuutta, sitä kohti olemme jokainen kulkemassa.¹¹²⁶

Sukupolvien tapojen eroavaisuuksissa on usein kyse myös tahallisesta erottautumisesta. Nuoret haluavat tällöin käyttäytymisellään tehdä ero aiempaan sukupolveen. Tähän käyttäytymiseen viittaa myös vuonna 1944 syntyneen naisvastaajan havainto siitä, miten lapset kasvaessaan jättivät niaamisen ja pokkaamisen pois ”uhmatakseseen tai tuodakseen itseään julki erilaisena ja itsenäisenä persoonana”.¹¹²⁷ Vuonna 1925 syntyneen vastaajan mukaan ”entisajan nuoret” ovat vierastaneet ja ”väistäneet” kättelytilaisuuksia sekä suhtautuneet jopa naureskellen aikuisten kättelytavoille.¹¹²⁸

Kättelykäytännöissä on toisaalta tehty eroa omien vanhempien sukupolveen, mutta toisaalta on osattu erottaa eri ikäpolvien käytäntöjä toisistaan. Vaikka kättely ei kuuluisi nuorten keskinäiseen tervehtimiseen, nuoret tuntevat kättelytavan ja osaavat käyttää sitä.¹¹²⁹ 2000-luvulla kyselyyn vastanneet nuoret kertovat kättelevänsä erityisesti iäkkäitä ihmisiä. Vanhempaa väkeä tervehditään kätellen, koska heidän oletetaan haluavan kättelyä.¹¹³⁰

Kättelytapaa toteutetaan sen mukaan, minkälaisia odotuksia ikäryhmät olettavat toisillaan siitä olevan. Nuoret olettavat vanhemman väen arvostavan kättelytapaa. Tämän käsityksen vahvistaa 78-vuotias miesvastaaja, joka pitää kättelyä ”kauniina tapana” ja toivoo nuorten jatkavan sitä.¹¹³¹ Kättelemällä vanhempia heidän odotustensa mukaisesti nuoret osoittavat paitsi arvostavansa vanhemman ikäpolven odotuksia myös heidän asemaansa yhteisön jäsenenä. Ikääntyneiden ihmisten sosiaalinen arvoasema yhteisössä voi toisinaan olla hyvin korkea. Arvostus liittyy kokemusten kautta hankittuun elämän-

1125 Bourdieu 1987, 134.

1126 MV: K33/616.

1127 MV: K33/68.

1128 MV: K33/1062.

1129 KTL1: 171, 177, 173, 174.

1130 KTL1: 128, 123, 65, 26, 27, 106, 123, 145.

1131 KTL1: 9.

viisauteen.¹¹³² Esimerkiksi agraariyhteisöissä vanhuksilla on ollut hyvin suuri merkitys kokemuseräisen tiedon siirtäjinä.¹¹³³ 1900-luvun alkupuoliskolla vanhemman ihmisen status on saattanut olla niin korkea, ettei kättely ole ollut itsestäänselvyys. Vuonna 1915 syntynyt naisvastaaja kertoo, miten vanhempia ihmisiä on kunnioitettu ja jopa pelätty:

Omasta lapsuudestani muistan kuinka pelkäsin äitini äitiä, mummoa. Häntä ei koskaan saanut tervehtiä kädestä, niiaa vain hyvin kaukaa.¹¹³⁴

Kättelytilanteeseen päädyttäessä kättelyjärjestykseen on vaikuttanut tervehtijöiden ikä. Perinteisesti kättelyetikettiin on kuulunut sääntö, että vanhempi ihminen ojentaa ensin kätensä kättelyyn. Myös suuren joukon kättelytervehtiminen on aloitettu usein vanhimmasta henkilöstä.¹¹³⁵ Esimerkiksi vuonna 1923 syntyneen miesvastaajan mukaan hänen lapsuuskaupungissaan Viipurissa käteltiin järjestyksessä vanhukset, aikuiset, nuoret ja lapset.¹¹³⁶

Hyvin voimakkaat ikään liittyvät statuserot ovat 1900-luvun loppupuoliskolla loiventuneet. Osa vastaajista näkee nuorison ja ikääntyneiden tapakulttuurin eron väistämättömänä seikkana, joka on vain hyväksyttävä ajalliseen muutokseen liittyvänä asiana. Näin kirjoittaa vuonna 1910 syntynyt naisvastaaja vuonna 1987:

Kättely on hyvin vanha tapa, nyt paljon vähentynyt. Ehkä me vanhat olemme itsekkäitä, ei ole nuorillakaan helppoa, kuten ei ollut meilläkään nuorina. Jospa jaksaisimme ymmärtää sen, että joka aikakaudella on omat tapansa, me kuulumme siihen jo olleeseen kauteen, joka on väistymässä pois.¹¹³⁷

Vaikka nykykulttuurissakin osa ihmisistä pyrkii tervehtimään vieraita ikäjärjestyksessä, voidaan siitä helposti myös poiketa. Ensinnäkin tila saattaa rajoittaa ikäjärjestyksessä kättelyä. 73-vuotiaan miesvastaajan mukaan juhlatilassa tulee välttää häiritsevää liikkumista.¹¹³⁸ Toiseksi ikä ei välttämättä enää 2000-luvulla vaikuta niin voimakkaasti siihen, mistä kättely aloitetaan.¹¹³⁹ Kättelyjärjestyksen orjallisen noudattamisen ja iän alleviiuamisen tilalle on tullut yleisen viihtyvyyden huomioiminen. Kättelytavan säilymiseen on kuitenkin osittain vaikuttanut sen mieltäminen eleeksi, jolla on mahdollista osoittaa arvostusta ikäihmisille ja täyttää heillä olevaksi oletettuja odotuksia hyvästä käytöksestä.

Kättely ryhmän vahvistajana

Ryhmän ja sisäpiirin omat tavat ovat kaikkein voimakkaimmin yksilöstä ja ryhmästä itsestään lähtevää eron tekemistä. Ryhmä on vuorovaikutusjärjestelmä, jonka jäsenet tuntevat yhteenkuuluvuutta. Ryhmä voi olla formaali tai informaali sen organisointimuodosta riippuen.¹¹⁴⁰ Tapakulttuurin näkökulmasta ryhmä on eräänlainen pieni yhteisö, jolla on olla omat joko julkilausumattomat tai selkeämmin ilmaistut käyttäyty-

1132 Fein 2012, 344.

1133 Virtanen 1999, 123.

1134 MV: K33/536.

1135 KTL1: 24, 25, 10, 170. MV: K33/852, 101, 779, 581.

1136 KTL1: 8.

1137 MV: K33/671.

1138 KTL1: 39, 40.

1139 KTL1: 19, 31.

1140 Ks. esim. Puuronen 2003, 373.

misen sääntönsä. Tällaisiin sääntöihin kuuluvat esimerkiksi 15-vuotiaan tervolalaisnaisen mainitsemat kaveri- ja tuttavapiirit, joilla voi olla keskenään ”mitä ihmeellisimpiä tapoja”.¹¹⁴¹

Selkein esimerkki tiiviistä ryhmästä on ”jengi”, jolla on oma ”katu-uskottava” tervehtimistapansa. Kaveriporukassa saatetaan tervehtiä ”erikoisella omalla käsistysteemillä”. Samaan jengiin kuuluvat voivat tervehtiä toisiaan esimerkiksi yhden käden kättelyllä toisen käden taputtaessa samanaikaisesti kaveria selkään.¹¹⁴² Jengin jäsenten keskinäisestä tervehtimisestä on käsitys myös 66-vuotiaalla joensuulaisnaisella vuonna 2005:

Rätkätutut ja samaan jengiin kuuluvat halaavat, tytöt iästä riippumatta pussailevat toisiaan, pojat paukuttavat selkään ja virnuilevat.¹¹⁴³

Lainauksesta välittyy käsitys jengiläisten tervehtimisestä välittömänä, rentona, läheisenä ja yhteisymmärryksessä tapahtuvana. Tällaiset merkit ja tavat voivatkin olla ryhmän ulkopuolisille tuntemattomia, jolloin ne ovat vain sisäpiirin ”inside-juttuja”.¹¹⁴⁴ Usein sisäpiirin tervehdyksiin liittyy huumori, ja erityisesti nuoret mainitsevat vastauksissaan ”sisäpiirihuumori-tervehdykset”.¹¹⁴⁵ Samantapaista ”pelleilyä” voi liittyä myös sukulaisten kättelyyn tai varusmieskavereille suoritettuihin käsitervehdyksiin.¹¹⁴⁶

Erikoinen tervehdystapa tai totutusta poikkeava kättely on voinut yhdistää tietyn sisäpiirin jäseniä kuten aiemmin tässä luvussa kuvatussa erittäin läheisten naapurien keskinäisessä kättelytapauksessa. Tällaisissa lähinaapureiden kohtaamisissa myös sanalliset tervehdykset ovat voineet sisältää keskinäistä ”arvausta ja vitsiä”.¹¹⁴⁷ Valtaväestön tavasta poikkeaminen onkin huvittavuutensa kautta erottanut toimijat muista toimijoista. Huumori on vahvistanut sisäpiiriä ja sen tapoja. 69-vuotias miesvastaaja kertoo paikkakunnalla olleesta talosta, jonka asukkaat erottuivat kättelytavallaan muista:

Täällä eräässä suuressa talossa missä oli useampia perheitä ja paljon väkeä kerrottiin väen olleen kovia, siis ahkeria, kättelemään, jopa niin, että alkoivat heittää huulta siitä, kuinka sarkijärviset ovat kovia kättelemään. Jos ei satu olemaan vieraita, niin oma väki kättelee keskenään.¹¹⁴⁸

Kättelyeleen käyttöön on voinut liittyä kirjoittamattomia sääntöjä, jotka vain jonkin tietyn ryhmän kuten vaikkapa uskonnollisen yhteisön jäsenet tuntevat. Tällaista viestintää voidaan pitää rituaalisena kommunikaationa, jolla on yhteisöllisyyttä ja ryhmää vahvistava funktio. Teologi Jenni Spännäriin mukaan erityisesti uskonnollisen kielen avulla tapahtuvassa viestinnässä ryhmään kuulumisella ja siihen identifioutumisella on korostunut asema, koska viestinnän avulla halutaan vetää rajaa uskoviin ja ”pakanoihin”. Ryhmän sisäpuolisten erottaminen ulkopuolisista voi olla sosiaalisesti erittäin tärkeää.¹¹⁴⁹

1141 KTL1: 184. Ks. myös KTL1: 135.

1142 KTL1: 74, 116, 107, 130.

1143 KTL1: 42.

1144 KTL1: 66.

1145 KTL1: 97, 76.

1146 KTL1: 123, 56.

1147 MV: K33/418.

1148 MV: K33/261.

1149 Spännäri 2008, 32.

Uskonnollisen ryhmän erityiseen viestintätapaan kuuluu esimerkiksi lestadiolaisten tapa tervehtiä koko käsivarteen tarttumalla tai syleilemällä eli halaamalla.¹¹⁵⁰ Vuonna 1902 syntynyt miesvastaaja viittaa tähän käsivarsitervehdykseen nimittämällä sitä ”pitkäksi kättelyksi”.¹¹⁵¹ Vuonna 1932 syntynyt miesvastaaja kuvailee vanhoillislestadiolaisten käsitervehdystä seuraavasti:

Ojennetaan oikea käsi vastapuolen oikealle olalle. Näin ollaan ojennettujen käsivarsien etäisyydellä toisiaan, hetken vain.” Uskovaisten ja uskottomien kohtaamisissa lestadiolainen tervehtii ”omiaan” ”spesiaalitavalla” ja uskottomia tavallisesti suoritetulla kättelyllä. Uskottoman on ”lupa” kätellä kaikkia, koska hän ei voi tietää kuka mihinkin ”leiriin” kuuluu.¹¹⁵²

Tätä tervehtimisen avulla tapahtuvaa sisäpiiristä erottamista muistelee myös vuonna 1918 syntynyt naisvastaaja. Hän kertoo hänen kotikylällään Karkussa lestadiolaisten suorittaneen tervehdyksen vain oman uskonlahkonsa edustajille. Heillä ei ollut tapana tervehtiä ”syntisiä” tällä tavalla.¹¹⁵³ Tämän mainitun ”pitkän kättelyn” lisäksi käytössä on vastaajien kertomusten mukaan ollut myös tavallinen kättely. 69-vuotias miesvastaaja muistelee Kuusamossa seuroissa sanotun ”Jumalan tervettä” samalla asettaen käsi tervehdittävän olkapäälle tai käteen.¹¹⁵⁴ Myös 1927 syntynyt naishenkilö Yli-Iistä muistelee lestadiolaisten kätelleen toisiaan seuroista lähtiessään ja toivottaen samalla ”Jumalan rauhaa”. Tämänkin vastaajan mukaan uskottomiksi tiedetyt henkilöt jätettiin kättelemättä.¹¹⁵⁵

Lestadiolaisten tervehdystapojen lisäksi myös muiden uskonnollisten ryhmien omat tervehdykset ovat herättäneet huomiota. Esimerkiksi 1933 syntyneen keskisuomalaisen naisvastaajan mukaan herättäjäjuhlilla saatettiin tervehtiä kahdella kädellä laittamalla toinen käsi tervehdittävän käden päälle.¹¹⁵⁶ Länsi-Suomessa ja Satakunnassa rukoilevaisilla on havaittu tapa laskea käden tervehdittävän olkapäälle.¹¹⁵⁷ Heränneiden körttisten tavaksi taas on mainittu luja käden ”tökkäys”.¹¹⁵⁸ 69-vuotias naisopettaja muistelee kauppiaan rouvan opastaneen häntä pohjoispohjanmaalaisiin tapoihin vuonna 1939 Pyhäjärvellä. Rouva oli maininnut körttiläisten tavasta tervehtiä peukalo pystyssä, sormet suorina tökkäämällä kättä toisen peukalonhankaan.¹¹⁵⁹ Edellä mainituista herätysliikkeiden piiriin kuuluneista erityiskättelystä ja -tervehdyksistä vuonna eroaa 1906 syntyneen naisvastaajan tekemä havainto siitä, että ”helluntaiuskovaiset” eivät kättele.¹¹⁶⁰ ”Uskovaisten” tapoihin liitetään 2000-luvulla esimerkiksi runsas halaaminen ja kädestä pitäminen.¹¹⁶¹

Kättelyn merkityksiä ryhmäjäsenyyden vahvistajana voi löytää myös pienempien ryhmien piiristä. Esimerkiksi Turussa entisten kirkkokuorolaisten senioriryhmän

1150 MV: K33/115, 196, 1040, 310. Syleileminen on kuulunut lestadiolaisilla parannuksentekoon: ”kaulain kautta taivaaseen mennään”. MV: K33/845.

1151 MV: K33/864.

1152 MV: K33/196.

1153 MV: K33/39.

1154 MV: K33/746.

1155 MV: K33/772.

1156 MV: K33/774.

1157 MV: K33/581.

1158 MV: K33/726.

1159 MV: K33/537.

1160 MV: K33/352.

1161 KTL1: 14.

82-vuotias miesjäsen kertoo kättelevänsä muut ryhmäläiset sekä kuoroharjoituksiin tultaessa ja lähettäessä.¹¹⁶² Tällaista viikoittain kokoontuvan ryhmän jäsenten välistä kättelyä on harrastettu Turussa myös 1980-luvulla lähetyspiirien kokouksissa. 74-vuotias naisvastaaja mainitsee kättelytavan olleen käytössä myös muissa ”piireissä”.¹¹⁶³ Ryhmien tervehdyksistä erottuvat myös partiolaiset, joilla on tapana tervehtiä vasemmalla kädellä kätellen.¹¹⁶⁴

Institutionaalisesti muodostuneeksi sisäpiiriksi luettava yhteisö voi olla työyhteisö. 52-vuotias naishenkilö muistelee vuonna 1987 antamassaan vastauksessa tulleen kätellyksi työpaikallaan. Vastaajan mukaan työntekijä toivotetaan tervetulleeksi taloon kättelemällä.¹¹⁶⁵ Samantyyppisestä käytännöstä on kyse esimerkiksi yliopiston rehtorin kättelyssä, jossa opiskelijat toivotetaan tervetulleeksi yliopistoon.¹¹⁶⁶ Kättely saa tällöin merkityksensä yhteenkuuluvuudesta ja ryhmään identifioitumisesta. Yliopisto-organisaation korkeimmassa statusasemassa olevan henkilön eli rehtorin henkilökohtainen kättely voi toimia jonkinasteisena yliopistoon sitouttajana.¹¹⁶⁷

Kättely voi saada merkityksensä tiettyyn ryhmään identifioitumisesta myös esimerkiksi kunnallisten päätöselinten kokouksissa, joissa kätellään aina huolimatta tapaamistiheydestä.¹¹⁶⁸ 41-vuotias nainen kertoo vastauksessaan kunnan päättäjien kokouksesta:

Mutta kunnankokouksissa ja eri lautakunnissa joka kerran ja aina kätellään jokainen. Se on ehdoton. Ollaan kaikki niin kuin parempaa väkeä. Tässä nyt päättämässä koko pitäjän asioista.¹¹⁶⁹

Katkelmasta välittyy kättelyn rooli päättäjän statukseen liittäjänä. Ryhmä, johon kättelyn kautta liitytään voi lopulta olla hyvin pieni tai yhdistäviltä tekijöiltään kaukainen. Yhdistävä tekijä voi olla esimerkiksi yhteinen lapsuus kuten vuonna 1908 syntyneen naisvastaajan kokemuksessa, jossa lapsuudenystävä ”aina jaksoi etsiä ja tervehtiä kädestä, vaikka pankissa”.¹¹⁷⁰ Edelleen 2000-luvulla kättely saa merkityksiä samaan ryhmään kuuluvien eleenä, joka suoritetaan samanarvoisille.¹¹⁷¹

Kätellen on siis mahdollista osoittaa tasavertaisuutta ja vahvistaa yhteenkuuluvuuden tunnetta. Ryhmätunne on sosiaalisten teorioiden mukaan yksilöille erittäin tärkeää. Ihmisen on perimmiltään katsottu olevan solidaarisuudessaan melko valikoiva ja toteuttavan sosiaalisuuttaan ryhmien ja kategorisointien kautta.¹¹⁷² Kättely ei ryhmän vahvistajana ole erottava ja distanssia lisäävä, vaan se saa merkityksensä nimenomaan ryhmään kuulumisen ja sen vahvistumisen kautta.

1162 KTL1: 8.

1163 KTL1: 374.

1164 KTL1: 14. Vasemman käden on katsottu olevan lähempänä sydäntä ja symboloivan sydänten välistä yhteyttä. *Perinteet ja symbolit*. Suomen Partiolaisten internet-sivu.

1165 MV: K33/234.

1166 Turun yliopiston rehtorina vuosina 1975–1981 toimineen Osmo Ikolan mukaan hänen opiskeluaikanaan 1930-luvulla rehtorilla oli tapana toivottaa jokainen opiskelija tervetulleeksi kätellen. Ikola 1993, 23. Tapa on sittemmin otettu uudelleen käyttöön, vaikka opiskelijamäärät ovat Ikolan ajoista huomattavasti kasvaneet.

1167 Ryhmän jäsenyyden motiivi toimintaan. Helkama, Myllyniemi & Liebkind 1998, 266–271; Uslander 2002, 130–135.

1168 438.

1169 MV: K33/497

1170 MV: K33/87.

1171 KTL1: 29.

1172 Turner 2002, 128.

4 KÄTTELYN TAPAHTUMAHETKI

4.1 Kättely toimintana

Kättely on minusta “vaihtelevaa”. Aina on että toiset henkilöt ovat “innokkaampia”.¹¹⁷³

Tämä 1923 syntyneen naishenkilön vastaus tuo hyvin esiin kättelyn tilanne- ja toimijasidonnaisuuden. Kättely tapahtuu tietynlaisissa kohtaamis- ja vuorovaikutustilanteissa, ja kättelyn merkityksen voi oikeastaan ymmärtää vain noiden tilanteiden yhteydessä. On selvää, että pelkkä kämmenten yhteen liittäminen ei vielä riitä tekemään käsiin tarttumisesta kättelyä. Kättelyn tapahtumahetki tulee nähdä erilaisten toimijoiden muodostamana kokonaisuutena, johon vaikuttaa koko vuorovaikutuskonteksti ja sen historiallinen luonne. Kättelytilanteessa historiallinen toimija ohjaa toimintaansa oman elämäkokemuksensa perusteella. Tässä luvussa tarkastelenkin kättelytilanteita inhimillisenä toimintana, joka perustuu siihen, että tekoja toteuttavat operaatiot ovat riippuvaisia nimenomaan kulloisistakin konkreettisista ehdoista.¹¹⁷⁴

Kättelytilanteita voidaan kuvata kasvokkain tapahtuviksi vuorovaikutustilanteiksi. Vaikka luvussa 2 käsittelemäni tapakulttuurin institutionaalisia piirteitä saaneet tekijät vaikuttavat kohtaamistilanteisiin, ei kättelytilanteita voida selittää pelkästään hitaasti muuttuvilla rakenteilla, vaan kohtaamiseen vaikuttavat myös mikrotason dynaamisemat tekijät.¹¹⁷⁵ Firthin mukaan sosiaalisessa kohtaamisessa olennaista on juuri tilanne: kohdataanko yksilö vai onko kohtaaminen rituaalinen joukkojen tapaaminen kuten häät tai hautajaiset. Tähän vuorovaikutuskontekstiin vaikuttavat Firthin mukaan lukuisat tekijät. Kontekstia tarkasteltaessa tulee kysyä, ollaanko muodollisessa tai epämuodollisessa tilanteessa ja tunnetaanko aiemmin vai ollaanko etäisiä. Näiden lisäksi on olennaista toimijoiden emotionaalinen suhde ja välimatka.¹¹⁷⁶

Ymmärrän kättelyn lyhyen keston tason kättelytoimijuuteen liittyvänä. Se on historiallisena aikana Braudelin mainitsema yksilöllisen ajan taso, jossa muutokset voivat olla nopeita.¹¹⁷⁷ Lyhyt kesto liittyy myös aikaisempia tasoja voimakkaammin kättelytoiminnan ihmisen käsityskykyyn. Se on kättelyn tapahtumahetki, mutta siihen liittyy myös toimijuus laajemmin. Psykologi Arvo Lehtovaara kirjoittaa 1940-luvulla ilmestyneessä tapaoppaassa tapojen psykologisesta ulottuvuudesta näin:

Ei ole vaikea huomata, että tavoilla on syvät juurensa ihmisen olemuksessa. Ne eivät suinkaan synny itsestään ja muovaudu sattumalta minkälaisiksi tahansa, vaan päinvastoin ovat monessa suhteessa lainalaisia ilmiöitä. Niinpä voidaan täydellä syyllä puhua tapojen psykologiasta. Se on eräs niitä teitä, joita pitkin ihminen voi pyrkiä kohti vaikeinta tavoitettaan, sitä, jonka kreikkalaiset viisaat kiteyttivät sattuvaan kehoitukseen: ”tunne itsesi”. Hyvät tavat velvoittavat kohteliaisuuteen.¹¹⁷⁸

1173 MV: K33/479.

1174 Ks. esim. Arinen 1977, 11.

1175 Turner 2002, 38.

1176 Firth 1974, 3–4. Turner 2002, 27.

1177 Braudel 1974, 21.

1178 Lehtovaara 1947, 99.

Tapojen psykologisella ulottuvuudella Lehtovaara viitanee ihmisen käyttäytymisen ja tietoisuuden yhteyteen: omaa toimintaansa tiedostava ihminen voi valita hyvien tapojen mukaisen toiminnan. Vaikka tavat määrittyvät yksilöiden ja ryhmien välisissä suhteissa, ilmenee tapa myös yksilössä psyykkisenä prosessina. Yksilö pyrkii hallitsemaan tunteitaan ja järjestämään toimintaansa suhteessa toisiin yksilöihin.¹¹⁷⁹

Seuraavassa pohdin tarkemmin sitä, mitä lyhyt muutosrytmi tarkoittaa kättelyeleen kohdalla. Toimijuuden ajatuksen kautta kysyn, kuinka paljon yksilö tiedostaa kättelyään ja miten kättelijä toimii. Tässä luvussa tuon esiin kättelyn kommunikatiivisen luonteen, joka liittyy kättelyn tapahtumahetkeen ja siihen liitettäviin merkityksiin. Kättelyn viestinnällistä funktiota lähestyn kysymällä, miten kättely välittää viestiä ja miksi kättelyele ylipäätään valitaan suoritettavaksi tietyllä hetkellä. Tähän lukuun liittyy ajatus kättelyä suorittavan toimijan ja merkityksenannon suhteesta. Kättelyn tai kättelemättömyyden merkitykset ovat kiinnittyneitä toimijoihin, jotka toiminnassaan muodostavat merkityksiä. Toimintaa taas voidaan pitää tavoitehakuksena, josta tietyt merkitykset ovat helpommin erotettavissa. Kun ihminen toimii tietyllä tavalla, hän on tietoinen toimintansa perusteista ja merkityksistä.¹¹⁸⁰ Tässä luvussa kättelyn merkitykset ovatkin tiedostetumpia ja ne liittyvät olennaisesti historiallisen toimijan kättelytoimintaan.

Kättely normatiivisena eleenä

Tapakulttuurin käsitteen määrittelyn kohdalla luvussa 1 esitin tavat sääntöinä, jotka liittyivät yhteiskunnan jäsenten välisten suhteiden järjestämiseen. Sivilisaatioprosessi-ajattelussa keskeistä oli nähdä, tapakulttuurin sääntöjen noudattamisen liittyvän olennaisesti sosiaalisen verkoston muodostamiseen ja kehittämiseen. Yksilön toimintaa ohjaava intressi eli sosiaalista kontrollia käsittelin luvussa 3 tapakulttuurin säätelyä pohtiessani. Tapakulttuuri on kuitenkin aina yhteydessä yksilöön ja sen toimintaan. Sen muutokset kietoutuvat yksilön psyykkisiin prosesseihin, erityisesti tunteiden hallintaan ja itsesäätelyyn.¹¹⁸¹

Myös kättelyyn kytkeytyy kiinnostavia kysymyksiä liittyen yksilön toimintaan suhteessa sosiaaliseen kontrolliin. Aluksi on syytä tarkastella sosiaalisen kontrollin järjestymisen mekanismeja hieman tarkemmin. Kuten todettua, sosiaalinen yhteisö voi rangaista totutuista tavoista poikennutta yksilöä paheksunnalla. Yhteisön sopimattomaksi katsoman käytöksen harjoittaja voi joutua esimerkiksi juoruilun tai pilkan kohteeksi. Sosiaalisen kontrollin ilmenemismuoto voi olla myös esimerkiksi sosiaalinen eristäminen.¹¹⁸² Sosiaalisen kontrollin toiminnasta kertoo vuonna 1921 syntyneen naisvastaajan esimerkki, jossa hän kertoo opetuksen antaneen sukulaismiehen toiminnasta:

Kylään tullessa tervehdittiin järjestään kaikkia kätellen. Tätini mies oli hyvin tarkka tervehtimisestä. Kun minä kerran tervehdin vain sanomalla päivää, enkä ojentanut kättäni, niin seuraavalla kerralla tavatessani hänet, niin ohitti minut tervehtimättä.¹¹⁸³

1179 Wouters 1991, 699–701.

1180 Kivivuori 2008, 19–20.

1181 Ks. esim. van Daalen 2001. Eliaksen (2000) tutkimus osoittaa, miten monimutkaisin satein yksilön tavat liittyvät ympäristöönsä, mutta itse asiassa tämä yhteiskunnan ja yksilön yhteenkietoutuminen tulee esiin jo Westermarckin (1991) tapakulttuuria koskevissa pohdinnoissa.

1182 Wouters 2001, 375. Ks. myös Lidman 2011, 32.

1183 MV: K33/832.

Katkelma kertoo siitä, miten yksilöiden käsitykset tilanteeseen sopivasta tervehtimistavasta eivät ole olleet yhteneväisiä. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa yhteisön jäsenille kehittyi toisten käyttäytymiseen liittyviä odotuksia, joiden täyttämiseen tapakulttuurin mekanismit perustuvat. Tässä kollektiivisessa, toisten odotukset huomioivassa toiminnassa on yksilön apuna yhdenmukaistuneet tavat. Normatiivinen tapakulttuuri auttaa yksilöä sopeutumaan. Normatiivisen vaikutuksen periaatteen mukaisesti yksilö mukautuu enemmistön käsityksiin ja tapoihin tullakseen hyväksytyksi.¹¹⁸⁴

Sosiaalisen yhteisön harjoittama paheksunta toimii sanktiona, joka liittyy häpeän ja kunnian käsitteisiin. Sivilisaatioprosessin kuluessa kasvaneen kohteliaisuuden ja käytöstapojen noudattamisen on katsottu lisänneen välimatkaa yksilöiden välillä. Samalla ne ovat muokanneet yksilön tietoisuutta itsestä ja muista. Sivilisaatioprosessin muutokset ovat näkyneet erityisesti uusissa asenteissa ruumista ja ruumiillisuutta kohtaan. Nämä sosiaalista käyttäytymistä ohjailevat neuvot ovat usein olleet ristiriidassa fyysisten ja psyykkisten intohimojen kanssa ja julkisen käytöksen sopivaisuuden säännöt ovat siirtäneet tunteet yksityisyyden piiriin kuuluviksi. Kehollisuus ja siihen liittyvät toiminnot on haluttu rajata julkisen ulkopuolelle.¹¹⁸⁵ Sivilisaatioprosessi on käytännössä tarkoittanut ”luonnollisina” pidettyjen toimintojen säätelyä. Sivilisaatioprosessissa sivistys on liitetty voimakkaasti vietinomaisen käyttäytymisen ja ihmisen animaalisien puolen kontrollointiin, jonka seurauksena hillittömyyteen ja eläimellisyyteen viittaavista eleistä ja äänistä on pyritty eroon.¹¹⁸⁶

Sivilisaatioprosessin myötä länsimainen ihminen on tullut aiempaa tietoisemmaksi siitä, miten esittää itsensä muille. Goffman on verrannut tällaista ihmisen tietoista toiminnan säätelyä näytelmään, jossa ihminen muokkaa eleitään ja olemustaan kulloiseenkin tilanteeseen sopivaksi. Ihminen on samanaikaisesti sekä havainnoija että havainnoitava.¹¹⁸⁷ Goffmanille tärkeä työkalu sosiaalisen vuorovaikutuksen mekanismien esiintuomisessa on ollut kasvojen käsite. Goffmanin mukaan kasvot ovat sosiaalisten määreiden kautta syntyvä kuva minästä. Hän ei siis ole viitannut pelkkiin fyysisiin kasvoihin ihmisruumiissa, vaan siihen vaikutelmaan, jotka toiset henkilöt yksilöstä muodostavat. Näin muodostetut kasvot tulevat ilmi tulkinnassa.¹¹⁸⁸ Kun esimerkiksi lapsi ”niiaa kiltin näköisenä” opettajalle tai sanoo ”oikein maireasti” sanallisen tervehdyksen, hän haluaa esittää itsensä tietynlaisena.¹¹⁸⁹

Goffmanin vuorovaikutusteoriassa kasvojen menettämistä seuraa nolostuminen. Kasvojen menetys liittyy nimenomaan yksilön toimintaan, joka ei täytä muiden odotuksia. Sosiaaliset kasvot ovat yksilölle mielihyvän ja turvan lähde, mutta ne ovat ikään kuin vain lainassa yhteiskunnalta. Yksilö menettää kasvonsa, jos hän ei käyttäydy niiden arvoisesti. Kasvojen säilyttämiseksi toimijat ottavat erilaisia rooleja saadakseen sosiaalista hyväksyntää.¹¹⁹⁰ Goffmanilaisen ”kasvotyön” avulla on mahdollista hallita nolostumista. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tehdään tekoja, jotka saattavat toi-

1184 Normatiiviseen vaikutukseen liittyy kuitenkin aste-eroja; mitä normatiivisesti riippuvaisempi yksilö on ryhmästä, sitä alttiimpi hän on mukautumaan ryhmän vaikutukseen. Tästä seuraa, että toiset ryhmät voivat olla alttiimpia yhdenmukaisuusvaatimuksille kuin toiset. Helkama, Myllyniemi & Liebkind 1998, 280.

1185 Chartier 2001, 17–19.

1186 Elias 2000, 365–379.

1187 Goffman 1971, 25–26.

1188 Goffman 2012, 23–24.

1189 KTL1: 25, 112.

1190 Goffman 2012, 28–29.

minnan ja kasvot yhteensopiviksi. Sosiaalisesti taitava yksilö on tietoinen niistä tulkinnoista, joita muut saattavat tehdä tietyistä teoista.¹¹⁹¹

Sosiaalista käyttäytymistä on usein selitetty itsensä esittämisen kautta. Argyle pitää tätä oman identiteetin viestimistä muille yhteisön jäsenille välttämättömänä, jotta toiset saavat yksilöstä riittävästi informaatiota ja pystyvät vastaamaan tämän viestintään. Informaatio myös indikoi sitä, mihin joukkoon yksilö kuuluu. Argylen mukaan itsensä esittäminen vaatii toisinaan huolellista suunnittelua tai jopa petosta.¹¹⁹²

Häpeän tunteen on sanottu syntyvän henkilön epäonnistuessa itsensä esittämisessä muille ja hänen havaitessaan tämän epäonnistumisen. Häpeä ei niinkään liity tiettyyn tekoon, vaan se liittyy kokemukseen itsestä.¹¹⁹³ Häpeän tunteeseen johtava havainto esityksen epäonnistumisesta syntyy yksilön lajitoverien torjuvien eleiden tai sanallisten ilmausten aiheuttaman ärsykekuvioiden seurauksena. Vaikka häpeää tällaisessa tapauksessa voidaan pitää yksilöllisenä tunteena, syntyy se sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muiden kanssa.¹¹⁹⁴

Häpeää voidaan pitää tietyssä mielessä yksilölle hyödyllisenä. Häpeän on sanottu määrittävän modernin länsimaisen ihmisen itseymmärrystä auttamalla tekemään valintoja. Voidaan sanoa, että kyky tuntea häpeää auttaa yksilöä ”luovimaan sosiaalisessa todellisuudessa”.¹¹⁹⁵ Tässä mielessä se voi siis olla yksilölle hyväksi, mutta liiallisena koettu häpeän tunne alistaa valtahierarkioille ja alisteisille sosiaalisille suhteille, jotka kohtuuttomiksi kasvaessaan saattavat laamaannuttaa yksilön.¹¹⁹⁶ Kättelyn yhteydessä häpeän merkitykset tulevat esiin juuri yksilön toiminnassa, jota hän yrittää säädellä muiden odotusten mukaiseksi. Kunniallisuuden käsitteeseen ja sopivaan käytökseen kietoutuneena häpeä saattaa vaikuttaa yksilön kättelytoimijuuteen.

Kättely viestintänä

Kun kättely on omaksuttu osaksi tapakulttuuria, on myös sen merkitys joissakin tilanteissa muuttunut itsestäänselvyydeksi. Silloin kättelyn merkitystä ei erikseen ajatella, vaan se toteutetaan rutiininomaisesti.¹¹⁹⁷ Kuitenkin kädenojennuksen tunnistaminen ylittää kättelyksi edellyttää merkitysten ymmärtämistä ja merkkien tunnistamista. Käteenhän voidaan tarttua esimerkiksi kuilun reunalla roikkuvaa henkilöä pelastettaessa tai lasta kadun yli talutettaessa. Toiminnan ymmärtämisessä merkityksellistäminen on se väline, jolla ihmiset operoivat.

Kättelystä arkipäiväisen eleen tekeekin se, että sen merkitysjärjestelmä on omaksuttu niin vahvasti, että sitä ei enää tiedosteta, vaan sitä luetaan jokapäiväisessä elämässä ilman tiedostamista. Mutta vaikka kättelyeleen merkitysjärjestelmä olisi muuttunut itsestäänselvyydeksi, se ei suinkaan tarkoita sitä, että se olisi menettänyt kommunikatiivisen merkityksensä. Erityisesti poikkeamat totutussa merkitysjärjestelmässä ovat niitä kuvauksia, joiden avulla merkityksiä voidaan purkaa.

Kun puhutaan kättelyn merkityksistä joko menneisyyden tai nykyisyyden sosiaali-

1191 Goffman 2012, 31.

1192 Argyle 1977, 55.

1193 Turner 2002, 183; Biddle 2005, 115.

1194 Huttunen 1997; Lidman 2011, 31.

1195 Häpeän tunteesta puhuttaessa on kuitenkin muistettava, että myös sosiaalinen hyväksyntä voi johtaa häpeään. Häpeän tunne syntyy nimenomaan silloin, kun henkilön ”roolisuoritus” on hänen itsensä mielestä epäonnistunut. Räikkä 2012, 41–42.

1196 Lidman 2011, 43, 62–63.

1197 Hall & Spencer-Hall 1983, 253.

nessa vuorovaikutuskontekstissa, on olennaista selvittää, millaisista keinoista niiden kättelyn merkitysten luominen koostuu. Olennaista on myös ymmärtää miten nämä merkitykset tulkitaan ja miten ne vaikuttavat sosiaaliseen toimintaan vuorovaikutustilanteessa. Lähestyttäessä kulttuuria merkkisuhteiden kokonaisuutena, voidaan myös kättelyä tarkastella merkin käsitteen kautta.¹¹⁹⁸

Merkki on jotakin, joka on suhteessa johonkin; se edustaa jotakin.¹¹⁹⁹ Yksinkertaisimmillaan merkki tarkoittaa sitä, että on olemassa fyysinen, aistein havaittavissa oleva olio, joka viittaa muuhun kuin itseensä. Merkitsijällä tarkoitetaan merkin ulkomuotoa tai ilmaisua. Merkitty taas on aineeton käsite eli sisältö johon se viittaa. Merkitty on siis se mielikuva, joka syntyy kun näemme merkin. Merkki onkin aina jonkin puolesta oleva entiteetti.¹²⁰⁰ Kättelyä merkinä tarkasteltaessa voidaan erottaa merkitsijänä käsien yhteen liittämisen. Merkitty taas on se mielikuva, joka kättelytapahtuman näkijälle tai kokijalle tulee merkistä mieleen. Kättely edustaa jollekulle jotakin jossain suhteessa.¹²⁰¹

Kättelyyn merkinä voidaan soveltaa myös merkin käsitteestä erotettuja eri luokkia. Ensinnäkin kättely on ikonisena merkinä muistuttaa sitä kohdettaan, johon se viittaa. Sen ilmiäisy on sama kuin viittauskohteen. Ikonografisena merkinä kättely on käsien yhteen liittämistä, jolloin se voi sisällöllään viitata ilmiäsuunsa eli yhteenliittymiseen. Toiseksi kättelyä voidaan pitää indeksisenä merkinä sosiaalisesta suhteesta kahden henkilön välillä. Indeksinen merkki on jatkuvuussuhteessa siihen kohteeseen, joka sen on saanut aikaan. Kolmanneksi kättely symboloi jotakin abstraktia asiaa. Symbolinen merkki voi edustaa jotain muuta kuin mitä sen ilmiäisy esittää.¹²⁰²

Eräs merkkeihin liittyvä keskeinen ajatus liittyy merkin arbitraarisuuteen eli mielivaltaisuuteen. Tällä tarkoitetaan sitä, että merkin ilmiäsuusta ei voi päätellä sen sisältöä, vaan merkki on sopimuksenvaraisesti vakiintunut viittaamaan tiettyyn sisältöön.¹²⁰³ Tämä merkin sopimuksenvaraisuus liittyy esimerkiksi tavan yhteiskunnalliseen ulottuvuuteen, jossa tietty tapa edustaa jotakin. Tällöin merkin käyttäjät ovat sopineet merkin asianmukaisesta käytöstä sekä siitä, miten siihen tulee reagoida.¹²⁰⁴

Psykologis-kognitiivisessa eletutkimuksen erotteluissa merkitykseltään vakiintunutta elettä kutsutaan embleemiksi. Psykologingvistikko David McNeillin tekemää erotte-
lua seuraten myös kättely asettuu sosiaalisten ja kulttuuristen tekijöiden muovaamaksi käytännöksi, jolla on vakiintunut merkitys tervehdys- ja hyvästelyeleenä ja sopimuseleenä.¹²⁰⁵ McNeillin embleemin käsite tuleekin lähelle symbolin käsitettä, sillä kättelyn käyttäminen kulttuurisessa yhteydessään on ainakin osittain tiedostettua toimintaa. Kättelijä tuntee ne kulttuuriset merkitykset, joita kättelytapahtumalla on, vaikka hän ei

1198 Korhonen 1996, 224. Merkkien toimintaa tutkivaa tieteenalaa kutsutaan semiotiikaksi. Merkkien järjestelmää ja suhteita kutustaan semiosikseksi. Ks. esim. Deely 1990, 23–24, 105.

1199 Deely 1990, 33–34.

1200 Fiske 1992, 61–62; Tarasti 1990, 11–13. Ks. myös Veivo ja Huttunen 1999.

1201 Deely 1990, 35. Ks. myös Fiske 1992, 63. Kättelyn näkeminen kuvallisena ilmaisuna antaa mahdollisuuden tutkia sitä kulttuurisen tekstintutkimuksen keinoin. Tekstillä viitataan silloin kirjoitetun kielen sijasta merkityssysteemiin. Herkman 1998, 153. Vaikka merkkejä voidaan luokitella niiden käyttämien konkreettisten ilmaisujen esimerkiksi aistialueiden avulla kuten eleitä visuaalisena merkinä, ei merkin käsitettä tulisi samastaa pelkästään sen ilmaisuun, materiaaliseen aspektiin. Tarasti 1990, 13.

1202 Ks. esim. Fiske 1992, 112; Tarasti 1990, 30. Ks. myös Herkman 1998, 64–65. Juuri visuaalisten merkkien kohdalla merkin muoto voi paljastaa sen sisällön. Tarasti 1990, 15.

1203 Ks. esim. Tarasti 1990, 15.

1204 Fiske 1992, 80.

1205 David McNeillin psykologis-kognitiivisessa eletutkimuksessa tekemä ryhmittely palautuu sosiaalisen semiotiikan perinteisiin, jos-
sa tutkimuksen keskiössä on merkki ja sen erilaiset muodot. McNeill 2007.

osaisikaan ilmaista noita merkityksiä sanallisesti täsmällisesti.

Kättely esimerkiksi on tapasidonnainen ja keinotekoinen siinä mielessä, että kun se suoritetaan vaikkapa onnittelutervehdyksenä, ovat käyttäjät ikään kuin sopineet sen käytöstä onnittelun yhteydessä. Kättely on sopimuksenvarainen ja kulttuurinen. Sopimuksenvaraisuuden ansiosta tiedämme, milloin kädenojennus tarkoittaa tervehdystä ja milloin käsi ojennetaan vaikkapa avunantoa varten. Tietyn kontekstin ja järjestelmän osana käden tarjoaminen ja käteen tarttuminen on tulkittavissa tervehdyksenä. Kättelyn merkitys tulee usein havaituksi vasta silloin, kun sitä ei suoriteta totutusti.¹²⁰⁶

Tervehdystapojen kontekstisidonnaisesta merkityksestä on kyse 15-vuotias miesvastaajan vastauksessa, jossa hän viittaa tietynlaisiin tervehdystapoihin sellaisina merkkeinä, jotka vain tietty piiri tunnistaa.¹²⁰⁷ Vastaaja viittaa jonkin ryhmän sisällä sovittuun tiettyyn merkkiin perustuvaan viestintään. Tällainen viestintä olisi ongelmallista ilman jaettua tietoa merkin sisällöstä.¹²⁰⁸

Kättely ei ole merkin tasolla täysin keinotekoinen, sillä sen ikonisuus osoittaa yksilöiden lähentymistä ja toisiinsa liittymistä. Kättely havainnollistaa juuri tätä yhteenliittymisen merkitystä. Kättely voi tästä johtuen olla myös metaforinen ele, jolloin se kuvaa jotain abstraktimpaa yhdistymisen ajatusta kuten yhteistyötä tai rauhaa.¹²⁰⁹ Metaforisena ilmauksena kättelyä on käytetty kielellisenä vertauskuvana, jolloin sillä voidaan viitata yhteistoiminnalliseen aloitteeseen ja vastaantuloon.¹²¹⁰

Kärjistetysti voidaan sanoa, että kättely on viestintäväline, jonka merkitys muodostuu kättelytapahtumassa. Kontekstista riippuu, minkälaisia merkityksiä kokijat siinä tunnistavat. Yleisesti hyväksytyjen ja selvien merkitysten lisäksi lopulliseen merkitykseen liittyvät subjektiivisella tasolla sille annetut merkitykset.¹²¹¹ Näin ollen kättelyn merkitys ei ole mitenkään ehdoton ja etukäteen tiedettävissä. Se on sidoksissa historiaan ja muuttuu ajan kuluessa.¹²¹² Jos merkki jää tunnistamatta tiettyssä merkityksessään, se aiheuttaa hankaluuksia viestinnän onnistumiselle kuten seuraavassa katkelmassa, jossa vuonna 1923 syntynyt naisvastaaja Suomenniemeltä kertoo tervehtimisen merkitsemisestä tietyllä sanonnalla:

Oli muuten kovin kollon ja köpsän näköistä jos ei lapsi sisään tullessa tervehtinyt.

1206 Hall & Spencer-Hall 1983.

1207 KTL1: 77.

1208 Turner 2002, 14.

1209 Pekingin olympialaisten aikana järjestettiin The Olympic Handshake -kampanja, jonka tarkoituksena oli yhdistää kaikki maailman kansalaiset. Kättely oli Dalai Laman aloittama, ja se kiersi esimerkiksi Lontoossa, jossa tuhannet ihmiset muodostivat jonoja kätellessään toisiaan. Hankkeen tarkoitus oli osoittaa myötätuntoa muun muassa Tiibetin tilanteeseen ja saada Kiinan hallitus toimimaan maailmanrauhan hyväksi. *The olympic handshake - join in now!*, Avaaz-järjestön internet-sivu. Tsunami-katastrofin jälkeen perustettu verkosto taas julisti maailman-kättelypäivän, jonka tarkoitus on kiinnittää huomiota maailmanrauhan. Verkon internet-sivuilla ihmisiä pyydetään kätelemään koko maailmaa kätelemällä meren aaltoa. Sen tarkoituksena on yhdistää ihmiset ympäri maailmaa. World-handshake -verkon internet-sivu.

1210 Otsikolla ”Kädenojennus uskollisille seurakuntalaisille” merkityssä mielipidekirjoituksessaan nimimerkki ”Kirkollisveron maksaja” odottaa seurakunnalta vastaantuloa iltapäiväkerhojen maksussa viitaten tähän eleeseen kädenojennuksena. *Turun Sanomat* 1.3.2004.

1211 Lukijan ja tekstin välissä tapahtuvan merkityksellistämisen analysoinnissa voidaan käyttää denotaation ja konnotaation käsitteitä. Denotaatio on merkin ilmimerkitys: yleisimmin hyväksyty ja selvin merkitys. Vasta merkityksellistämisen toisella tasolla merkki kohtaa käyttäjänsä tuntemukset, mielenliikkeet ja kulttuuriset arvot. Konnotaatio on siis kulttuurisidonnainen seikka, vaikka siihen liittykin ikoninen ulottuvuus. Ks. esim. Fiske 1992, 113–115. Kättelyn ilmimerkitys on liitetty juuri kosketusyhteyteen, sillä esimerkiksi suomalaista ja saksalaista tapakulttuuria pro gradussaan vertaillut Tarja Kilpelä katsoi 1990-luvulla kättelyn merkitsevän tervetuliaiselettä, jossa toisiinsa tarttuvat kämmenet tarkoittivat avoimuutta ja kosketusyhteyttä. Kilpelä 1995, 39.

1212 Kuten Fiske kirjoittaa, viesti ”ei ositu siististi merkityksiksi”, vaan kyse on aktiivisesta tapahtumakulusta, jossa merkitys on tulosta merkin, tulkitsimen ja kohteen dynamisesta vuorovaikutuksesta. Fiske 1992, 69.

Häneen ei suhtaannuttu ystävällisesti, vaan annettiin olla omissa oloissaan. Saatettiin myöskin heti kysyä, että: Mihis vanhamies jäi? Tällä tarkoitettiin just sitä unohtunutta ”päiväntekoa”. Yksi poika ei sitäkään ymmärtänyt vaan vastasi viivyttellen: Kottiiha se jäi. Heillä nimittäin oli isoisa samassa perheessä.¹²¹³

Kertomuksesta välittyy hyvin merkityksellistämisen prosessin olennaisuus viestinnän onnistumisen kannalta. Lainauksessa kerrotaan pojasta, joka ei tunnista sitä kohdetta, johon merkki ”vanhamies” kontekstissaan viittaa.

Kun kättelytapahtumaa tarkastellaan viestintätapahtumana, sitä katsotaan nimenomaan kulttuurisen kommunikoinnin osana. Kättelyele ei ole silloin vain fyysinen, rutiinoitu liike, vaan merkityksellinen ele, jolla halutaan viestiä jotakin.¹²¹⁴ Teppo Korhonen on käyttänyt välittömän viestintätilanteen analysoinnissa apunaan Claude Shannonin ja Warren Weaverin jo vuonna 1949 esittämää kommunikaatioteoreettista viestintämallia. Malli sopii myös kättelyn analysoimiseen, sillä kulttuuristen koodien merkitys tulee siinä esiin sisään- ja uloskoodausten käsitteiden yhteydessä.¹²¹⁵

Shannonin ja Weaverin yksinkertaisessa viestintämallissa lähettäjä lähettää viestin. Kättelijän viestinä voidaan pitää esimerkiksi pyrkimystä luoda sosiaalinen suhde toiseen henkilöön tervehtimällä häntä. Lähettäjä sisäänkoodaa viestin eli kulttuuristen koodien ja merkityksenannon kautta antaa kädenojennukselle tervehdysmerkityksen. Shannonin ja Weaverin mallissa puhutaan signaalista. Viesti taas kulkee kanavaa pitkin, joka kättelytapauksessa on sekä kosketus että useimmiten myös näköaisti. Vastaanottaja ottaa vastaan merkin ja purkaa sen subjektiivisessa mielessään eli uloskoodaa. Sekä lähettäjä että vastaanottajan tulee jakaa riittävän yhteensopivat koodit, jotta viesti tulee ymmärretyksi. Kummankin merkkiin liittämä merkitys on yksilöllinen, mutta kulttuurisesti yhtenäiset koodit auttavat henkilöitä ymmärtämään merkkien sisällön samansuuntaiseksi.¹²¹⁶

Kuten käsitellessäni tulkinnan monitasoisuutta luvussa 1 totesin, sekä tulkitsijalla että tulkinnan kohteella tulee olla käytössään samoja sopimuksiin perustuvia, kulttuurisia koodeja. Sopimuksenvaraisuus viittaa siihen, että kieli on sidoksissa sosiaalisiin konventioihin. Siten merkitykset ovat historiallisia eli aikaan ja paikkaan sidottuja ja ajasta ja paikasta toiseen muuttuvia. Käsitteet eivät ole autonomisia olioita, vaan ne saavat merkityksensä osana järjestelmää ja määrittyvät suhteestaan toisiin järjestelmiin. Kättelyelettä merkinä tarkasteltaessa voidaankin helposti huomata, että sen merkityspotentiaali todellistuu sen kulttuurisessa kontekstissa eikä pelkästään merkin tasolla. Kättelyn merkitys syntyy vasta niissä tilanteissa, joissa kättelyele ja sen kokija kohtaavat. Kokija luo teksteille merkityksiä tuomalla tapahtumaan omat kokemuksensa, asenteensa ja tunteuksensa.¹²¹⁷

Koodit ovat tietyn kulttuurin jäsenille yhteinen merkitysten järjestelmä. Viestinnätutkija John Fiskin mukaan koodit koostuvat sekä merkeistä että säännöistä ja tavoista. Säännöt ja tavat määräävät, miten ja missä yhteyksissä merkkejä käytetään. Fiske erot-

1213 MV: K33/675.

1214 Korhonen 1997, 231–232. Esimerkiksi jotkut kasvojen eleet voivat olla Argynen mukaan spontaania ja synnynnäistä viestintää, johon ei välttämättä liity kulttuurisia merkityksiä. Argyle 1977, 6. Tietoliikenteessä kättelyllä tarkoitetaan protokollaa, jonka avulla kaksi laitetta varmistaa toistensa valmiuden tiedonsiirron aloittamiseen. Kättely (tietoliikenne) – Wikipedia, elektroninen aineisto.

1215 Korhonen 1996, 225.

1216 Kielitieteilijä Roman Jakobson esitti jo 1920-luvulla kommunikaatiomallin, jonka perusajatuksena on merkitysten kontekstisidonnainen muodostuminen. Korhonen 1996, 225–227.

1217 Merkitys syntyy, kun kokija (lukija) ja merkki (teksti) kohtaavat. Merkitysten muodostumisessa on mukana kieli, mediat, teksti, konteksti ja lukijat. Lehtonen 1996, 9. Ks. myös Fiske 1993, 62.

taa merkitysjärjestelmästä toisistaan käyttäytymistä säätelevät koodit ja merkityksellistävät koodit. Säännöt ja tavat ovat hänelle merkkien käyttöä sääteleviä tekijöitä. Tällaisia ovat esimerkiksi pöytätavat. Samalla hän kuitenkin toteaa, ettei merkityksellistäviä koodeja voi erottaa selkeästi käyttäjien sosiaalisista käytännöistä.¹²¹⁸

Juuri tästä on kättelyssäkin kyse. Kättely on sopimuksenvarainen ja yhteisesti sovittu tapa. Vaikka kättelystä on olemassa käyttäytymistä säätelevissä koodistoissa etiketti-ohjeita, se on kuitenkin kiinni käyttäjien sosiaalisissa käytännöissä, eikä se voi siten olla merkityksellistävän koodin ulkopuolella. Kättelyn merkityksellistäminen tapahtuu sosiaalisessa kontekstissa. Kättely voi olla yhteisön jäsenten sääntöjen ohjaama, mutta se merkityksellistyy kuitenkin sosiaalisessa yhteydessään.¹²¹⁹ Lopullinen merkitys syntyy aina vastaanottotilanteessa kuten tässä vastaaja 1903 syntyneen naisvastaajan kertomuksessa, jossa lähettäjä ja vastaanottaja tulkitsevat kättelyn merkin kontekstissaan eri sisältöiseksi:

Muistan tapauksen jolloin vanhempieni kodista oli lähdössä veljeni perhe, ja kun hyvästellessä pidätin kälyni kättä pitempään, niin hän purskahti itkuun liikutuksesta sanoen, että kaikki ovat olleet niin ystävällisiä! Kun itse vastaanvanlaisessa tilanteessa, tervehtiessäni kodissani tulevaa miniääni vain tavanomaisesti kädestä, hän tulkitsti sen pojalleni siten, että en muka pitänyt häntä tervetulleena perheeseen. Tosiasiassa vain koitin välttää liikaa tunteilua.¹²²⁰

Edellä oleva esimerkki kertoo myös siitä, miten tärkeää viestinnässä on ajatus palautteesta. Fisksen sanoin se on yhtä kuin vastaanottajan reaktion välittyminen lähettäjälle ja se auttaa viestin lähettäjää sovittamaan sanomansa vastaanottajan reaktioiden mukaisesti.¹²²¹ Myös kättelytilanne on kasvokkain tapahtuvaa viestintää, jolloin palaute voi olla kokonaisvaltaista, toimintaa ohjaavaa viestintää.

Viestinnän teorioissa olennaisia käsitteitä ovat kanava, väline ja koodi. Kanavalla tarkoitetaan viestin siirtämiseksi käytettyä fyysikaalista keinoa. Väline muuttaa sanoman kanavassa kulkukelpoiseksi. Eleet kuuluvat niin sanottuihin suoriin välineisiin, joissa viesti välitetään kehon avulla.¹²²² Kättelyssä kanava-väline -erotteluun liittyy tiettyä problematiikkaa. Vaikka kättely sellaisenaan on sanatonta viestintää, jossa kanavana toimii ihmiskeho, on kättelytapahtuman jaottelu ruumiillisen kosketuksen viestintään ongelmallista. Tosiasiassa kättelytapahtumassa tapahtuu viestintää usean koodin alueella: kosketuksen lisäksi suoraa koodia välittää läheisyys, keskustelusuunta, ulkonäkö, eleet, kasvojen ilmeet, asennot, sanallinen ja sanatonta puhe.¹²²³

Kättelytapahtuman viestintä on monessa suhteessa päällekkäistä. Kädestä pitäen tervehdittäessä on saatettu jo kättelyn aikana vaihtaa kuulumisia. ”Ensi kättelyssä” on puhuttu tärkeimmät asiat kuten ”ihmiset ja eläimet ja satotoiveet ja sairaudet”.¹²²⁴ Kättelytapahtumassa päällekkäisinä ovat silloin paitsi näkö- ja tuntokanavat myös kuulo- ja joskus jopa hajukanavat. Lopulta on vaikea erottaa aistien ensisijaisuutta kättelyssä.

Kättelytilanteen kanavan erottelua ei voida tehdä yksiselitteisesti. Tätä voidaan

1218 Fiske 1992, 37, 86.

1219 Tätä merkitysrakennetta korosti myös Geertz: saman kulttuurin jäsenen täytyy tunnistaa esimerkiksi eleen merkitysrakenteet ja tunnistaa se tietyn merkitysisältöiseksi. Geertz 2000, 155.

1220 MV: K33/1089.

1221 Ks. esim. Fiske 1992, 41.

1222 Fiske 1992, 34–35.

1223 Ks. Fiske 1992, 91–94.

1224 MV: K33/915.

pohtia tarkemmin kättelytilanteen häiriöiden kautta. Yksi kanavan häiriö kättelytilanteessa voisi olla esimerkiksi henkilön silmään lennähtänyt roska. Silloin käteltävän henkilön näköyhteys kättelijään hetkeksi katkeaisi ja hän saattaisi muodostaa pelkän fyysisen tuntemuksen perusteella tilanteesta hyvin erilaisen tulkinnan kuin mitä hän olisi näköyhteyden ollessa käytettävissä tehnyt. Tämä pohdinta osoittaa viestinnän olevan kokonaisvaltainen tapahtuma, jonka elementtien erottaminen tutkimuksen tasolla ei ole yksinkertaista.¹²²⁵

Käsien yhteenliittämistä sen sijaan voidaan tarkastella välineenä. Näen kättelyn kulttuurintuotteena ja sitä kautta välineenä, jota voidaan tietyissä tilanteissa käyttää viestimään haluttua viestiä. Kirjailija Kari Hotakaisen kuvaus romaanissaan hautajaisiin kuokkavieraana soluttautuvasta Pekasta ja hänen hautajaiskättelystään kuvaa hyvin kättelyn aistikokemuksen kokonaisvaltaisuutta sekä kättelyä viestintävälineenä:

Pekka käveli kappeliin sisään ja löysi eteisaulasta wc-tilat. Hän kampasi hiuksensa, pesi kasvonsa ja tarkasti vaatetuksen yksityiskohdat. Puku oli halpa, mutta asiallinen. Ilme oli kuiva, mutta surullinen. Hän huokasi syvään, aukaisi oven, käveli juhlasalin ovelle ja muuttui toiseksi, ties monennenko kerran elämässään. Hän käveli haudalla puhuneen miehen luo, kätteli ja sanoi: – Otan osaa. Erkki oli... Erkki. Kalamies parhaasta päästä. - Kiitos. Emme ole tavanneet. – Juha-Matti. Tunsin isänne harrastukseni kautta. Halusin tuoda tervehdykset ja kukat kalastusseuran puolesta. Erkki. Niin. Hyvä mies meni. - Kiitos. Ehditte varmasti ruokailemaan? – Kiitos, mielelläni. Ja haluan lisäksi välittää teidän kauttanne surunvälittelyt kaikille omaisille. – Minä kerron. Pekka puristi miestä lujaa kädestä ja sanoi hiljaisella äänellä: – Voimaa.¹²²⁶

Pekan viestintä muodostuu ilmeen, olemuksen, sanallisen viestin, kosketuksen luonteen ja äänenpainon muodostamasta kokonaisuudesta. Kättelyyn kuten sosiaalisiin taitoihin ylipäättään liittyy myös muita tekijöitä. Näitä ovat esimerkiksi kasvojen erottaminen ja tunnistaminen, kielen käyttäminen, ajatusten lukeminen, eleet, käyttäytymisen sopivaisuuden ymmärtäminen, ilmausten tunnistaminen ja suhteiden säilyttäminen.¹²²⁷ Kosketusaisti on sikäli kättelytilanteessa olennaisin, että ilman koko kosketusta ei voi olla kättelyäkään. Mutta onko kättelyn merkki ymmärrettävissä kättelyksi ilman visuaalista tai verbaalista aspektia? Kättely voidaan tulkita kättelyksi pelkän kosketusaistinkin avulla, mutta silloin olennaista on tapa, jolla käteen tartutaan eli taktillinen liike, kädenravistus. Mikäli halutaan varmistaa, ettei kättelyn viestinnällinen funktio jää hämäräksi, kannattaa kättely suorittaa vähintään kahta aistikanavaa käyttäen.

Kättely toimintajärjestelmänä

Tapoihin liittyvän toiminnan yhteydessä nousee esiin kysymys historiallisesti muodostuneen yksilön toiminnan luonteesta: voiko yksilö esimerkiksi muuttaa toimintatapaansa ja missä määrin hän on vapaa tekemään niin? Vuonna 1909 syntynyt naisvastaaja

1225 Kättelyssä on kyse samanaikaisesta aistikokemuksesta, jossa näkö-, kuulo-, tunto- ja hajuaistilla on merkityksensä. Hall kutsuu näkö-, kuulo- ja hajuaistia kaukoasteiksi ja tuntoaistia välittömäksi reseptoriksi. Hall 1990, 41.

1226 Hotakainen 2009, 67.

1227 Wilkinson & Pickett 2010, 206.

kertoo tervehtimiseen liittyvästä toiminnastaan 1920-luvulla seuraavasti:

Mieleeni on jäänyt muisto abi-kaudeltani Riihimäellä. Rehtorimme kulki asioillaan kuten minäkin. Lyhyen ajan sisään hän tuli kolmasti minua vastaan, ja joka kerta hän hymyili iloisesti ja nosti komeasti hattuaan minun tietoenkin niatessa syvään. Olin niin nolo aiheuttamastani vaivasta, että menin suorinta tietä asuntooni, etten neljättä kertaa tulisi Rexiämme vastaan. Kun arvelin hänen jo menneen kotiinsa, palasin kadulle.¹²²⁸

Vaikka edellä esitetystä esimerkistä kyse on ollut muusta tervehdyksestä kuin kättelystä, kertoo se yksilön tietoisesta toiminnan muutoksesta ja siihen liittyvästä kognitiivisesta prosessista. Edellä kuvattujen kohtaamistilanteiden tapaan myös kättelytapahtuma muodostuu muuttuvista ja risteävistä valinnoista, eikä pelkästään jähmeistä käytänteistä ja rakenteista. Kättelytilanteessa vastakkain on kaksi autonomista toimijaa, mutta toiminta tapahtuu kulttuurisesti rakentuneessa, monentasoisessa ympäristössä. Kättelyn yhteydessä tapahtuva säätely on normipainotteista, minkä vuoksi kättelyä on syytä tarkastella toimijakeskeisesti.¹²²⁹

Tässä kohdin on syytä avata inhimillisen toimijuuden käsitettä, joka sosiologi Jyrki Jyrkämä tiivistämänä on miltei itsestäänselvyys: inhimillisinä olentoina ihmiset toimivat ja tekevät valintoja historiallisen tilanteen ja yhteiskunnallisten olosuhteiden luomissa mahdollisuuksissa ja rajoissa. Tällä Jyrkämän mukaan tarkoitetaan sitä, että ihminen pohtii, reflektoi, arvioi ja harkitsee mahdollisuuksiaan, vaihtoehtojaan, valintojaan ja niiden seurauksia. Yksilön arvioihin menneestä ja tulevasta vaikuttaa eletty elämä ja elämänkulku.¹²³⁰ Tämän ajatuksen pohjalta on helppo ymmärtää, että eri inhimillisillä toimijoilla voi olla erilaisia intressejä toteuttaa tai olla toteuttamatta kättelyelettä. Nämä intressit muokkaavat kättelyä kulloisessakin kättelytilanteessa. Tästä johtuen toiset yksilöt kättelevät hyvin usein ja toiset ”eivät koskaan”.¹²³¹

Kättelytapahtumaa selventämään voidaan käyttää väljästi sovellettuna kulttuurihistoriallista toiminnanteoriaa. Se auttaa ymmärtämään tapakulttuuria vuorovaikutuksellisenä kenttänä, jossa toimijat ja ympäristö ovat muotoutuneet historiallisesti ja kulttuurisesti. En hyödynnä sitä niinkään kaiken kattavana teoriana, vaan tapana ajatella kättelytilannetta toimintana, josta voidaan eritellä erilaisia valintoja ja taustoja. Braudelilaiseen ajatteluun ajallisesta moniaikaisuudesta toiminnan teorian nivoo ajatus siitä, että toiminnan takana on vaikuttamassa erilaisia, erilaisten yksilöiden menneisyyksiä, jotka lyhyen keston hetkellä risteävät.

Juuriltaan marxilaisen toiminnanteorian ideaa kehittänyt alun perin venäläinen psykologi Lev Vygotski (1896–1934). Hänen teoriansa perustui siihen, että ihmiseksi tulon, ihmisyhteiskunnan ja ihmisen kulttuurin historia on avain psykologiseen tutkimukseen.¹²³² Vygotskin työtoveri ja oppilas Aleksei Leontjev jatkoi toiminnanteorian ke-

1228 MV: K33/928.

1229 Ks. esim. Heiskala 1997.

1230 Jyrkämä 2013, 422. Yksilön totunaiseenkin käyttäytymiseen liittyy olennaisella tavalla muistin eri alueiden toiminta ja ajattelu. Wood, Quinn & Kashy 2002. Ihmisen tietovarastoista laajin on pitkäkestoinen muisti, jolle ei ole osoitettu varsinaisia rajoja. Siihen on tallennettuna kaikki elämän kokemukset. Tosin muistijäljen rappeutumisen ja interferenssin seurauksena tiedot helposti katoavat. Pitkäkestoisen muistin tiedot liittyvät toisiinsa monimutkaisten semanttisten rakenteiden kautta. Tyypillistä pitkäkestoiselle muistille on myös se, että tiettyjä siihen tallennettuja tietoja on vaikea palauttaa mieleen, vaikka ne selvästi vaikuttavatkin ihmisen toimintaan. Laarni, Kalakoski & Saariluoma 2001, 118–119.

1231 KTL1: 25.

1232 Neuvostopsykologian traditioon kuuluneen Vygotskin oivallus oli ”biologian kahleista vapauttaminen”. Vygotski korosti inhimil-

hittelyä erityisesti korostamalla sitä, että yksilön inhimillinen toiminta ei ole mikään yhteiskunnalle vastakkainen ilmiö. Ihminen ei vain kohtaa ulkoisia ehtoja ja sopeuta toimintaansa niihin, vaan inhimillisen toiminnan motiivit ja tavoitteet, sen välineet ja menettelytavat riippuvat näistä yhteiskunnallisista ehdoista. Leontjeville inhimillinen tietoisuus on sosiaalista. Toiminnan monimutkainen kokonaisuus muodostuu, kun teot seuraavat toisiaan. Kyse on Leontjevin mukaan monimutkaisista muunnoksista ja siirtymistä.¹²³³

Työntutkimuksessa toiminnan teoriaa kehittäneen Yrjö Engeströmin mukaan toiminnan teorian ajatus todellisuuden rakentumisesta on perinteistä realismia monimutkaisempi. Toiminnan teorian ytimeen kuuluu Engeströmin mukaan sen seikan myöntäminen, että sosiaalisen todellisuuden organisaatiot on rakennettu historiallisesti ja kollektiivisesti. Tilanteet eivät ole mitään historiattomia tai pelkästään yksilöstä riippuvaisia, vaan toiminta on kulttuurisesti välittyntä ja kontekstuaalista. Mutta toiminnan teoria ei myöskään näe yksilöä pelkästään kollektiivisten tapahtumien virtana, jossa yksilöllä ei ole mitään inhimillistä vaikuttamismahdollisuutta. Subjektit ovat toimijoita kollektiivisessa, ajassa muuttuvassa toimintajärjestelmässä. Toimintayhteisön jännitteitä luovat ongelmat, katkokset ja häiriöt, jotka ilmaantuessaan kertovat muutoksesta tai muutoksen tarpeesta. Toiminnan perusrakenteeseen kuuluu Engeströmin mukaan se, että toiminta voidaan kuvata pienempien osien muodostamana rakenteellisena muotona, joka on analysoitavissa dynamiikan ja muutosten perusteella. Olennaisia tässä toimintajärjestelmässä ovat käytössä olevat välineet, yhteisön työnjako sekä toimintaan vaikuttavat säännöt.¹²³⁴

Kättely kohtaamistilanteessa on kuin mikä tahansa toimintajärjestelmä pienoiskoossa. Kättelytapahtuma voidaan nähdä osana ihmisten yhteistoiminnan myötä syntyntä säännöstöä, joita ovat tapakulttuurin yleiset säännöt ja etiketti. Kättely on historiallisesti muodostunut sosiaalinen käytäntö. Mutta myös tapakulttuurin toimintaan osallistuva yksilö on historiallisesti muodostunut. Tervehdystilanteessa toimintajärjestelmän yhteisönä toimivat tilanteessa läsnä olevat henkilöt, joiden keskenään suhteessa olevat toimijuudet määrittävät toistensa toimijuuksia. Nämä ”koordinaatit” sijoittavat Jyrkämän sanoin ”kantajansa johonkin normien ja odotusten mukaiseen rakenteelliseen ulottuvuuteen.”¹²³⁵ Käsittelin kättelyn rakenteellisia ajallisia, paikallisia ja sosiaalisia ”koordinaatteja” luvussa 3. Rakenteellinen ulottuvuus on kuitenkin vain yksi toimijuuden näkökulma. Vaikka kättelijän osittain sosiaalisistakin yhteiskunnalliset, muuttuvat rakenteet, tapahtuu sosialisatio aina vuorovaikutustilanteissa. Sosiologi Risto Heiskala kirjoittaakin että rakenteet eivät ole ”siellä jossain”, eivätkä välity kaikille samalla tavalla.¹²³⁶

Koska toiminnan teoria perustuu pitkälti sille ajatukselle, että ihmisen toiminta on välittyntä ja yksilöt käyttävät välineitä, voidaan kättelytapahtumasta erottaa ensin vä-

listä kieltä työvälineen kaltaisena. Kulttuurihistoriallisen tarkastelutavan lisäksi hänen sanotaan luoneen alun psykologiselle toiminnan teorialle ottaessaan lähtökohdaksi marxilaisen toiminnan käsitteen. Interiorisaation käsitteen mukaan yksilönkehityksessä tapahtuu ulkoisen toiminnan vähittäinen sisäistyminen, muuntuminen henkiseksi toiminnaksi. Keskeinen ajatus oli, että ihminen omaksuu yhteiskunnan toimintatavat oman toimintansa kautta: ihmisen tietoisuus on ”toiminnan sepän takoma”. Arinen 1977, 7–8.

1233 Leontjevin mukaan 1970-luvun psykologia tulvi ”useita positivistisia käsitteitä, jotka kaikin tavoin propagoivat ajatusta ihmisyksilön ja yhteiskunnan vastakkaisuudesta”. Leontjev 1977, 78.

1234 Engeström 1999; Engeström 1987, 39, 78.

1235 Jyrkämä 2013, 423. Bourdieu tarkoittaa rakenteilla juuri sellaisia sosiaalisen maailman rakenteita, jotka ohjaavat ja rajoittavat toimijan toimintatapoja, mutta jotka eivät ole tietoista ajattelua ja toimintaa. Bourdieu 1990, 123.

1236 Heiskala 1994b, 157.

line. Kättelytoiminnassa välineenä on fyysisen kontaktin avulla tapahtuva kättelyele, johon liittyy myös visuaalinen ja sanallinen informaatio. Tätä kättelyn välineluonnetta pohdin aiemmin kommunikatiivisen funktion yhteydessä tässä luvussa. Engeström erottaa Vygotskia seuraten hierarkkisesti tekniset välineet ja psykologiset välineet. Psykologisen välineen funktio perustuu yhteistoiminnallisuuteen, kommunikatiivisuuteen ja itsetietoiseen muokkaamiseen ja kontrollointiin. Eleessä näiden teknisten ja psykologisten muotojen on mahdollista yhdistyä.¹²³⁷

Psykologisia välineitä voidaan pitää kommunikatiivisen muokkaamisen välineinä. Erik Alhman (1892–1952) kuvaa välineitä tarkoituksenmukaisuudesta syntyneiksi. Alhmanin mukaan nimenomaan tahto aktualisoituu välineiden avulla ja ilman tätä tahtoa väline ei eroa periaatteellisesti muusta maailmasta.¹²³⁸ Kättelyn kohdalla voitaisiin ajatella, että on olemassa tekninen kättelysuoritus ja toisaalta taas ihmisen mieleen liittyvä, psykologisesti välineellinen kättelyele. Nämä ominaisuudet ovat kättelytilanteessa usein yhdistyneinä. Koska kättelyä voidaan käyttää tiettyjen asioiden ilmaisemiseen ja osoittamiseen, voidaan kättelyä ajatella käyttämismahdollisuuksia sisältävänä välineenä. Tästä syystä kättely vuorovaikutuksellisenä toimintana voi olla hyvin tiedostettua, jopa performatiivista. Silloin kättelyllä on erityisesti tietty tarkoitus.

Kättelytapahtuman tekijänä on kättelijä ja toiminnan kohteena käteltävä. Nämä roolit voivat sekoittua ja olla yhtäaikaista. Kättelytoiminnan tarkoitus on viestiä tiettyä merkitystä, mutta halutun merkityksen siirtyminen ei aina välttämättä ole toiminnan tulos. Kättelytoiminnan tuloksena on viestintä, mutta ei välttämättä halutun kaltainen viestintä. Tästä kättelytoiminnan viestinnästä käy esimerkiksi europarlamentaarikko Ari Vatasen 2000-luvun alussa suorittama kättelyele. Vatanen kätteli ranskalaista äärioikeistojohtaja Jean-Marie Le Peniä, minkä seurauksena hänen katsottiin kuuluvan Le Penin kannattajiin. Vatanen joutui selittelemään asiaa jälkikäteen useaan otteeseen korostamalla kohteliaisuusviestinnän merkitystä kyseisessä kättelytilanteessa.¹²³⁹

Tapaus kertoo siitä, miten kättelijän kohteliaisuustarkoituksessa suoritettu kättely voi saada aikaan ennakoimattomia reaktioita kommunikaatiotapahtumaan osallistuneiden vastaanottajien keskuudessa. Kättelijän tarkoitus ei ollut välittää sellaista viestiä, jollaisena vastaanottajat kättelytilanteessa sen kokivat. Vatasen tapaus kertoo myös siitä, että kättelytoimintaa motivoi tietty päämäärä. Teot eivät siis liity toimintoihin mekaanisesti. Kättely saa syynsä toteutettavana olevan tavoitteen kautta. Toiminnanteoriaan liittyikin ajatus ulkoisesti samasta teosta, jonka ”mieli” muuttuu yksilön motiivin mukaan.¹²⁴⁰

Samalla tavalla kuin teko ja motiivi ovat erotettavissa toisistaan, on Leontjevin ajattelussa myös yksittäinen teko ja emootiot erotettavissa huolimatta siitä, että emootiot liittyvät toimintaan. Tärkeää on kuitenkin huomata, että sama prosessi voi saada aikaan jopa vastakkaisen emootion. Toisin sanoen positiivinen tai negatiivinen emotionaalinen seuraamus tapahtuu suhteessa määrätyn motiivin vaikutuksiin. Jokin yksittäinen menestyksellinen teko ei suinkaan aina johda myönteisiin emootioihin kuten Vatasen tapauskin osoitti. Henkilön johtavan motiivin kannalta saavutettu menestys

1237 Ihmiskättä voidaan pitää työkaluna. Engeström 1987, 58–61.

1238 Ahlman 1967, 71–72, 74. Alhmanin jaottelun mukaan kättelyä voidaan pitää epäorgaanisena ts. tehtynä välineenä. Se on elävä väline, joka muuttuu, leviää ja ”elää”. Alhman kirjoittikin osuvasti jo 1920-luvulla: ”Kulttuurihistorian tehtävänä onkin juuri selvittää, miten epäorgaaniset välineet ovat kehittyneet toinen toisistaan, johtaa eri tyyppit yhteisiin alkulähteisiin.” Ahlman 1967, 82.

1239 Lehtonen 2003.

1240 Arinen 1977, 9.

on psykologisesti tappio, mikä johtaa kielteiseen elämykseen.¹²⁴¹

Välineellisenä ja motiivien ohjaamana ymmärrettynä kättely näyttäytyy intentionaalisenä eleenä. Sosiaaliantropologi Esther Goody teki 1960- ja 1970-luvulla Länsi-Afrikan Gonjassa havaintoja, joiden mukaan standarditervehdyksiin liittyivät voimakkaasti erilaiset kunnioituksen elementit. Goodyn mukaan juuri tervehdys oli väline henkilöiden välisen suhteen manipulointiin tietyn tuloksen saavuttamiseksi.¹²⁴² Raymond Firth onkin kutsunut ihmiskehoa sosiaalisesti instrumentiksi, joka toimii välineenä suhteen säätelyssä.¹²⁴³

Intentionaalisenä toimintana tervehtimistä voidaan kuvailla tuloshakuisena. Esimerkiksi 68-vuotias naisvastaaja kertoo ”pelättyä henkilöä” tervehtiyttä ”lepyttämismielellä”.¹²⁴⁴ Samoin sosiaaliluokassa alempi on voinut tervehtiä ylempään ”makeilevasti”.¹²⁴⁵ Toiminnan päämääränä voi tällöin olla sosiaalinen arvonnousu tai ainakin sosiaalisesti ylemmällä olevan henkilön hyväksynnän saaminen. Tarkoituksenhakuinen tervehtiminen tulee esille myös 68-vuotiaan miesvastaajan kertomuksesta 1900-luvun puolivälin Pirkanmaalta:

Mutta vieraalle ja varsinkin tuntemattomalle sanat ovat todesta sanottuja, ilmeettömiäkin, kolkkoja, viimeistä tavua korostaen ja sen sävellajia nostaen esitettyjä. Jos oudon henkilön asia arvattiin vastenmieliseksi, isäntä saattoi ilmaista ajatuksensa ja tunteensa luotaan työntävyydellä ja ylimielisin ilmein jo tervehdyksensä yhteydessä, painottaen päivää-sanansa viimeistä tavua ja sanoen perään sukunimensä tarjotessaan vieraalle kätensä. Siten isäntä nöyryytti taloonsa tunkeutuneen muukalaisen jopa asiaansa-esittämättömäksi.¹²⁴⁶

Tähän katkelmasta välittyvään tilanteeseen sopii Goffmanin kuvaus ihmisestä näytelmän koreografina, joka muokkaa eleitään ja olemustaan kulloiseenkin tilanteeseen sopivaksi. Ajatus liittyy siihen näkemykseen, jonka mukaan ihminen tarkkailee itseään ollen samanaikaisesti myös muiden tarkkailtavana. Tilannetta määrittävät paikalla olevien yksilöiden määrä, luonne, suhteet ja asemat.¹²⁴⁷ Myös Raussi viittaa käytöksen kautta tapahtuvaan manipulointiin 1800-luvulta peräisin olevissa havainnoissaan. Hänen mukaansa erityisesti varallisuuserot vaikuttivat esiintymiseen, sillä jotkut käyttäytyivät ”virheellisesti” ja ”vilpillisesti” kainostellen alemmuutensa takia. Toiset taas teeskentelivät olevansa kainoja.¹²⁴⁸

Eleiden avulla tapahtunut laskelmointi on vastausten mukaan ollut hyvin tiedostettua. Väärin perustein tapahtuvaan liialliseen esiintymiseen ja paremmuuden osoittamiseen on suhtauduttu paheksuvasti. Alemmaan sosiaaliryhmään kuuluvaa käytöksellään hienostelevaa henkilöä on pidetty ”pellenä” ja ”keikarina”, joka on saanut osakseen hymyilyä.¹²⁴⁹ ”Herrastapoja matkivia” on pidetty ”mettäkulmalla” teeskentelijöinä. Suhdautumisesta liiallisena pidettyyn esiintymiseen kertoo myös vuonna 1922 syntyneen

1241 Leontjev 1977, 162–163.

1242 Goody 1974, 40.

1243 Firth 1974, 18.

1244 MV: K33/325.

1245 MV: K33/120.

1246 MV: K33/1029.

1247 Goffman 1971, 25–26. Ks. myös Turner 2002, 27.

1248 Raussi 1966, 348–349.

1249 MV: K33/301.

naisvastaajan kuvaus:

Oli kyllä sellaisia livertäjiä. Eräskin vanha nainen kun tuli vieraisille taloon, jossa kaksi tyttäätä vähemmän kaunista sanoi, että ”työ oottako herran enkeleitä ja tää tei kammar onko Betlehem”. Tällaisille livertelyille annettiin oma arvonsa ja matkittiin. Ei mitenkään arvostettu.¹²⁵⁰

Sujuvaan vuorovaikutukseen kuuluva muokkaustoiminta ja tahallinen teeskentelytoiminta tulee kuitenkin erottaa toisistaan. Tämä ei aina ole helppoa. Vuonna 1916 syntynyt nainen vastaa kirjoituksessaan teeskentelysyytöksiin kertomalla äitinsä työskennelleen kansakoulun opettajan palveluksessa ja oppineen hyvät käytöstavat. Tavat olivat siirtyneet myös muille perheenjäsenille.¹²⁵¹ Vastauksesta välittyy ajatus hyvien tapojen toteuttamisesta vilpittömin motiivein, ilman manipulatiivista elementtiä.

Myös kättelyyn on liitetty manipulatiivisia ominaisuuksia. Seuraavassa Anu Kaipaisen kirjasta otetussa katkelmassa kuvataan päähenkilö Helen vaikutelmia kättelystä hänen kätellessään toista samanikäistä tyttöä:

Ollaan me kavereita, Hele ojensi yllättäen niin juhlallisesti kätensä Orvokin eteen, että tämä nousi seisomaan. Hetki oli kuin partiovala. Hele itsekin hämmäntyi oudosta eleestänsä. Orvokin hikinen käsi sisälsi paljon luottamusta, vaikka tämä oli juuri sanonut, ettei luottanut kehenkään. Oli pakko pitää vähän aikaa kättä. Kaikkinaisen ihmisen fyysinen läheisyys oli nykyään alkanut inhottaa Heleä. Hän ei tahtonut sietää sitäkään, kun Berit joskus yritti halata häntä tai vanhus kopristella hiertimellään. --- Mutta Orvokille oli syntynyt luottamus. Niinkö helppoa oli hämätä ihmisiä eleillä? Ei hän halunnut pettää. Hänen oli taas tullut jotain uutta, sellaista mille ei ollut sanoja.¹²⁵²

Vaikka Hele tutkiskelee katkelmassa omaa elettään ja epäilee sitä itse hämäykseksi, on Goffmanin mukaan tällainen kasvotyön tekeminen osoitus henkilön halukkuudesta noudattaa sosiaalisen vuorovaikutuksen perussääntöjä. Siinä ei siis ole sinänsä mitään moraalitonta tai petollista. Yhteisesti hyväksytyjä tapoja noudattaessaan henkilö luovuttaa kasvonsa tahdikkouden ja hyvän käytöksen armoille. Goffmanin mukaan kasvovensäilyttämispeliin osallistumaton henkilö aiheuttaa paljon ongelmia muille.¹²⁵³ Sosiaalisesti taitava toimija on ollut myös 67-vuotias kirkkoherra, joka vastauksessaan toteaa: ”Kaikkia vieraita kätellään olkoot ystävyys vaikka mimmainen.”¹²⁵⁴

Yhtenä ihmisen kommunikatiivista vuorovaikutusta ohjavana tekijänä on pidetty yksilön pyrkimystä yhteistoiminnallisuuteen.¹²⁵⁵ Kommunikatiivisen kättelyn väliarvo liittyy sen käyttöön kutsuna yhteistoiminnallisuuteen ja kättelijöiden suhteen hyvän laadun osoittamiseen. Vastauksissa kättelyä pidetään hyviin tapoihin liittyvänä keinona osoittaa kohteliasta käytöstä sekä sitä, että arvostetaan tilaisuutta ja läsnä olevia henkilöitä.¹²⁵⁶ Kättelytoimintaa voi silloin motivoida ajatus tulevasta yhteis-

1250 MV: K33/637.

1251 MV: K33/705.

1252 Kaipainen 1989, 161. Jan Löfströmin mukaan kirjailijalta usein odotetaan kuvauksia ihmisten tajunnantiloista ja tuntemuksista. Löfström 2000, 246.

1253 Goffman 2012, 49, 61. Rooleista ja eleistä ks. myös Turner 2002, 179–180.

1254 KTL1: 83.

1255 Reich 2011.

1256 MV: K33/1029, 872. KTL1: 134, 65.

toiminnasta kuten tässä vuonna 1904 syntyneeltä naisvastaajalta poimitussa lainauksessa:

Virkamiehet oli ennen käteltävä jos kerran joutui kenen kanssa jossakin asiassa tekemisiin. Etenkin pankkivirkailijoille oltiin kohteliaita kun tiennyt milloin tarvitsee lainaa, täytyi pitää hyviä suhteita ja olihan muutenkin korkeassa arvossa olevia henkilöitä etenkin maaseudulla.¹²⁵⁷

Kasvojänsäilyttämispelin pelaamisen edellytys on intentionaalisen toiminnan selittäminen ja suunnitteleminen. Tähän toimintaan liittyy kiinteästi ajattelu, joka paitsi ilmenee toiminnassa myös edeltää ja seuraa sitä. Tämä tarkoittaa sitä, että yksilö on taipuvainen selittämään tilannettaan itselleen, pohtimaan sen arvoa ja vertaamaan tilannetta muiden vaihtoehtojen arvoon. Siten sääntöjen ja muutoksen pohdinta edellyttää toimintaympäristöstä irrottautumista ja ajattelua.¹²⁵⁸

Kuinka paljon kättelijä joutuu pohtimaan intentioitaan ja motiivejaan? Kättelytavan ja intention suhde on mielenkiintoinen. Toisaalta kättely on tapa, jota toteutetaan sitä suuremmin ajattelemta. Eletutkimuksen näkökulmasta se on intentionaalinen ele siinä mielessä, että se ei ole sellainen tahdosta riippumaton käden ojennus kuten vaikkapa kädenheilahdus pakkoliikkeenä. Kättely on siis intentionaalista, muttei aina nimenomaisen harkinnan tulosta. Onkin huomautettu, että goffmanilaisen kasvopelin jatkuva pelaaminen ja käyttäytymisen tiedostaminen ei yksinkertaisesti ole nykyihmisen aivokapasiteetilla mahdollista. Ihminen ei voi lakkaamatta tarkkailla itseään ja jokaista intentiotaan, pohtia niiden hyötyjä ja haittoja.¹²⁵⁹

Yksi keino määrittää tavan intentionaalisuutta on sen toistuvuus. Sosiaalipsykologisten mallien mukaan juuri tapojen toistuvuus mahdollistaa niiden toteuttamisen minimaalisen ja yksittäisen ajatuksen avulla. Tavanomainen käyttäytyminen ei aina ole luettavissa intentionaalisen, vaan epäsuorasti aiemman toiminnan perusteella. Toistuvuus tukee tavan automaattisuutta, sillä opittu tapa suoritetaan nopeana vastauksena, muiden toimintojen kanssa samanaikaisesti ja siihen merkittävää huomiota kiinnittämättä. Vakiintunutta käyttäytymistä ennustaa paremmin toistuvuus, mutta uusien tapojen kohdalla käyttäytyminen on intentionaalisempaa. Tavat ovat siinä mielessä myös kustannustehokkaita, että ne vievät vähän kognitiivisia resursseja ja ovat tehokkaita kommunikoinnissa. Samalla tavanomainen käyttäytyminen kuormittaa yksilöä emotionaalisesti vähemmän kuin ei-tavanomainen käyttäytyminen. Tapojen hyöty assosioituu näin stressinsäätelyyn ja itsekontrollin tunteeseen.¹²⁶⁰

Kättelyllä voidaan sanoa olevan toiminnan välineenä kahdenlaista arvoa. Ensimmäkin kättely totuttuna ja tavanomaisena eleenä on intentionaalinen, mutta vähemmän tiedostettu. Tiedostaminen ei kättelytilanteessa tarkoita sitä, että henkilö tietoisesti olisi ottamassa selvää siitä, onko käteltävä ihminen vihollinen vai ystävä. Aina tervehdyskellä ei ole myöskään päällimmäisenä ajatus sosiaalisen suhteen luomisesta ja säilyttämisestä, vaan kättelyllä voidaan ikään kuin tiedostamatta ilmaista sosiaalista tietoisuutta. Kättelyn tehtävä on yksinkertaisesti vapauttaa kättelijät muihin tiedollisiin pulmiin

1257 MV: K33/1059.

1258 Airaksinen 1994, 12–21.

1259 Turner 2002, 123–124.

1260 Wood, Quinn & Kashy 2002.

ja suorittaa kohtaaminen yksilön kannalta kustannustehokkaasti. Kyse on alitajuisesta prosessista, jota emme aina edes huomaa.

Toiseksi kättely voi olla intentionaalinen ja tiedostettu, jolloin sillä on jokin tarkemmin erottuva motiivi. Kättely on instrumentalisoitunut merkki, jota voidaan käyttää ilmaisemaan haluttua asiaa.¹²⁶¹ Tiedostaminen liittyy siihen, miten kättelyeleen merkitys nähdään merkin tasolla ja miten sitä tietoisesti käytetään. Kättely saa silloin suuremman psykologisen välinearvon ja sen strateginen merkitys korostuu. Kättely merkitsee tietynlaista roolinottoa. Kättelytilanteessa toimijat asemoivat itsensä ja toisensa sellaisiin rooleihin ja asemiin, joiden avulla heidän on mahdollista myös tavoittaa niitä odotuksia ja seuraamuksia, joita asemiin liittyy.¹²⁶² Tämä kaikki vaikuttaa vuorovaikutuksen sujumiseen sekä kättelytilanteessa että sitä seuraavassa sosiaalisessa toiminnassa.

4.3 Kättelyn tapahtumahetki ja kättelytoimijuus

Kättelyn valinta

Vastauksissa kättelyn perustaksi esitetään halu tutustua toiseen ihmiseen.¹²⁶³ Kohtaamistilanteen lähestymisvaiheessa kättelyyn päättymisen voidaankin sanoa edellyttävän päätöstä luoda sosiaalinen suhde toisen henkilön kanssa. Kättelyn toteuttaminen tervehtimistilanteessa ei ole itsestäänselvyys, vaan yksilö joutuu kohtaamishetkellä arvioimaan sopivaa tervehtimisen tapaa. Kättelijä joutuu, ainakin toisinaan, tietoisesti punnitsemaan kättelytilanteen vaihtoehtoja ja pohtimaan sen eri ulottuvuuksia.¹²⁶⁴

Kättelyn käytön tarpeen arviointia kohtaamistilanteessa ei ole aina koettu helpoksi. Toisinaan kättelytilanteen pohtimisesta vapautuminen on ollut jopa helpottava kokemus.¹²⁶⁵ Kättelyä ei voikaan irrottaa tietoisuudesta, vaan kättelytoimijuus rakentuu kuten muukin toimijuus. Olennaista on silloin tunteiden, vaihtoehtojen, pakkojen, päämäärien, tietojen ja taitojen vuorovaikutus. Jyrkämän mukaan toimijuus rakentuu juuri tässä kaikkien ”modaalisten ulottuvuuksien dynaamisessa vuorovaikutuksessa”.¹²⁶⁶ Sosiologi Alfred Schütz liittyy toimintaan eteenpäin katsovan odotuksen, jota hän kutsuu ounasteluksi. Hänelle toiminnan mieli on ”etukäteen suunniteltu teko”.¹²⁶⁷

Eri ulottuvuuksista muodostuvaa kättelyn toimintajärjestelmää voidaan valaista erilaisten kättelytoimijuuden viitekehukseen liittyvien esimerkkien kautta. Henkilö saattaa esimerkiksi pohtia mielessään, täytyykö hänen tai voiko hän kätellä tiettyssä tilanteessa. Anna-Maija Ylimaulan novellissa toisensa tapaavat nainen ja mies, jotka ovat ennestään tuttuja, mutta eivät tunne toisiaan kovin hyvin. Ylimaulan tekstistä välittyy tervehdystavan valinnan vaikeus:

1261 Tervehdystapojen instrumentaalisuudesta ks. myös Korhonen 1996, 234, 240.

1262 Ks. esim. Turner 2002, 193.

1263 KTL1: 91, 94, 95.

1264 20-vuotias varusmies pohtii kertomansa mukaan tervehtimistilanteessa tervehdittävän statusta ja tervehtijöiden fyysistä välimatkaa. ”Mitä korkeampi arvo sitä särmeämpi tervehdysyritys. Välimatka täytyy myös huomioida mistä lähtee tervehtimään.” KTL2: 42.

1265 MV: K33/877.

1266 Jyrkämä 2013, 423.

1267 Suunnittelua Schütz kutsuu ”etukäteismuistamiseksi”. Schütz 2007, 108, 112–114.

Nainen saapuu kahvilaan kolme minuuttia yli kolme. Mies istuu pöydässä jo odottamassa. Naisen astuessa sisään mies karahtaa kasvoiltaan punaiseksi. Hän nousee ylös, ei oikein tiedä halaisiko vai kättelisikö, joten tervehdys on kömpelö sekoitus molempia.¹²⁶⁸

Heidän erotessaan nainen valitsee tervehdystavakseen kättelyn:

Kello lähestyy viittä ja nainen sanoo, että on ehdittävä vielä yliopiston kirjastoon. Hän haluaa päästää miehen pätkähästä. Eroaminen on vähintään yhtä kömpelöä kuin tervehtiminen. Nainen ojentaa kätensä ennen kuin miehen tarvitsee harkita halausta.¹²⁶⁹

Lainauksessa kuvatus kaltaiset vuorovaikutustilanteet ovat täynnä valintoja. Kuten tekstikatkelmassa, kohtaamistilanteessa yksilö saattaa joutua tekemään valintaa esimerkiksi halauksen ja kättelyn välillä. Kättely merkinä onkin suhteessa muihin tervehdystä tai hyvästelyä osoittaviin merkkeihin. Tätä kättelyn valintasuhdetta muihin tervehdystapaa osoittaviin merkkeihin kutsutaan paradigmaattiseksi ulottuvuudeksi. Paradigmalla tarkoitetaan silloin yksikköjoukkoa, josta vain yksi yksikkö voidaan valita. Paradigman tasolla kaikilla yksiköillä on jokin yhteistä. Voimme ajatella vaikkapa tervehdys- ja hyvästelytapojen joukkoa. Paradigmaattiseen suhteeseen asettuvat silloin esimerkiksi kättely, halaus, suudelma, kädennosto, vilkutus, kumartaminen ja niin edelleen. Syntagmaattisessa ulottuvuudessa kättelyyn yhdistyy muita kättelytilanteen merkkisyksiköitä. Syntagma on siten koko kohtaamistilanne sanallisine tervehdyksineen, katsekontakteineen, välimatkoineen ja kättelyineen. Syntagmaattisessa suhteessa merkkien suhde perustuu yhdistelyyn.¹²⁷⁰

Kättelytilanteessa toimija joutuu tekemään valintoja ja yhdistelemään sekä paradigmaattisessa että syntagmaattisessa suhteessa kättelyn kanssa olevia merkkejä. Jos henkilö valitsee tervehdystavakseen kättelyn, hän joutuu pohtimaan, milloin hän kättelee ja miten. Vuonna 1912 syntynyt mieshenkilö kuvailee kättelytilannetta ”seremoniana”, jossa tervehtijän pitää arvioida tilannetta:

Mutta muodollisen tervehdyksen jälkeen kättely edellytti vähän ”seremonioita”. Pyhädyttiin ja katsottiin, jos arvon henkilö otti ensiaskeleet ja osoitti täten hyväksyvänsä kättelyn voi ottaa askeleita vastaan päin.¹²⁷¹

Mikä yksilön päätöksentekoa tällaisessa tilanteessa ohjaa? Kättelypäätöstä tehdessään yksilö joutuu valitsemaan eri tervehtimisvaihtoehtojen välillä ja arvottamaan eri tekovaihtoehtoja. Kuten Olli Kangas kirjoittaa, arkipäivän elämässä joitain asioita halutaan kiihkeämmin kuin toisia. Preferensseillä on tällöin tietty intensiteetti, jonka mukaan päätöksentekijä järjestää toimintavaihtoehdot. Näkemys ihmisestä yhtenäisenä ja preferensseistään hyvin selvillä olevana toimijana on harhaanjohtava. Yksilön toiminnan lopputulos päätöksentekoavaruudessa ei ole aina ennustettavissa, vaan päätöksentekoon sisältyy myös epävarmuutta.¹²⁷² Ratkaisuihin ja riskinottoon vaikuttavat se, että päätöksentekijä mittaa valinnan hetkellä tunteitaan ja tekee usein päätöksiä

1268 Ylimaula 2003, 47.

1269 Ylimaula 2003, 49.

1270 Fiske 1992, 81–83.

1271 MV: K33/301.

1272 Kangas 1994, 70; Laarni, Kalakoski & Saariluoma 2001, 111.

myös sen pohjalta eikä pelkästään analyttisen harkinnan pohjalta.¹²⁷³ Subjektiiiviset arvostukset vaikuttavat siis myös kättelytoimijan tekemiin valintoihin.

Päätöksentekijällä voi olla jokin tavoite, mutta hänellä voi olla useita toimintavaihtoehtoja samanaikaisesti. Nämä toimintavaihtoehdot on mahdollista järjestää edullisuutensa suhteen preferenssijärjestykseen.¹²⁷⁴ Päätöksentekoteorioiden avainkäsite on rationaalisuus. Rationaalaisella valinnalla tarkoitetaan sitä, että toiminta on mahdollisimman maksimoitua ja päämäärä saavutetaan mahdollisimman vähällä vaivalla. Henkilö on rationaalinen toimija, jos hänen valitsemansa toiminnan odotettu tulos toteuttaa hänen preferenssinsä vähintään yhtä hyvin kuin jokin vaihtoehtoinen toimintatapa.¹²⁷⁵

Kättelytilanteessa helpotusta päätöksentekoon voi tuoda etiketin tunteminen. Mitä tiukempi tapakulttuurin koodisto on sen vähemmän yksilöillä on mahdollisuuksia valita eri käytäntöjen välillä. Säädelyyn normiin perustuvan päätöksen voidaan siis ajatella useammin takaavan toiminnan onnistumisen.¹²⁷⁶ Tosin säädelyyn etikettiin perustuva käyttäytyminen voi joutua törmäykseen yksilön omiin preferensseihin liittyvän toimintatavan kanssa. Vuonna 1919 syntynyt naisvastaaja Pyhäjärveltä muistelee hyvästelemistä lottakomennuksellaan Ruokolahdella keväällä 1940. Tässä hyvästelytilanteen kättelytilanteessa vastakkain olivat yksilön ryhmässään oppima tapa ja yleinen etiketti:

Sankarivainajien muistopäivänä oli hieno tilaisuus, johon meitä siirtolottiakin oli kutsuttu. Pois lähtiessä yksi meidän lotistamme hyvästeli ensin Lotta- ja Suojeluskuntapomot siis tilaisuuden isännän ja emännän sekä alkoi kiertää hyvästelemässä kädestä pitäen jokaisen. Kaksi muuta mukana ollutta lottaa, nyökkäsivät vieraille. Asiasta tuli ilmi riita, tämä tyttö puolusti näin tehtiin Karjalassa, toiset näin on etiketti. Onneksi hoitelin keskusta, en tiedä miten olisin menetellyt.¹²⁷⁷

Toimijat eivät kuitenkaan kättelyhetkellä ole aina tietoisia näistä kaikista muuttujista. Koska tilanteiden kaikkien preferenssien tiedostaminen ovat usein liian monimutkaisia ihmisen toimintakapasiteetille, tapahtuu psykologinen päätöksenteko yksinkertaistavien toimintatapojen kautta. Mitä monimutkaisempi tilanne ja mitä enemmän attribuutteja, sitä enemmän yksilö tekee virheitä päätöstilanteissa.¹²⁷⁸

Kättelytilanteessa henkilö voi myös punnita, kätteleekö hän omasta halustaan vai vain olosuhteiden pakosta. Kättelyhaluun vaikuttavat tietysti henkilön tervehdittävään kohdistavat tuntemukset. Tervehtimisen tavan onkin sanottu heijastavan tervehtijöiden välisen suhteen luonnetta.¹²⁷⁹ Vuonna 1909 syntynyt naisvastaaja kertoo ”jurosta” kalastajasta, joka kieltäytyi kättelemästä hänen mielestään epämiellyttäviä henkilöitä:

1273 Levav & Argo 2010.

1274 Normatiivisella päätöksentekostrategialla tarkoitetaan sitä teoriatyyppeä, minkä avulla tutkitaan, miten paras mahdollinen päätös voidaan tehdä matemaattisesti rationaalaisella tavalla. Psykologinen eli deskriptiivinen teoria taas tutkii sitä, miten ihmiset todella tekevät päätöksiä Arkielämän päätöstilanteet eivät tosiasiaassa mene normatiivisen päätöksentekoteorian periaatteiden mukaisesti. Laarni, Kalakoski & Saariluoma 2001, 111.

1275 Kangas 1994, 67–68.

1276 Laarni, Kalakoski & Saariluoma 2001, 111.

1277 MV: K33/633.

1278 Laarni, Kalakoski & Saarniluoma 2001, 112–113.

1279 Ks. esim. Korhonen 1996, 234.

Eräs juro kalastaja tosin valikoi, kenelle kätensä ojensi. Jos hänelle epämiellyttävä kaveri yritti kätellä, hän pani kädet selkensä taakse ja sanoi: ”en ole kenellekään lapavelkaa”.¹²⁸⁰

Vaikka esimerkin kalastajalla on kertomuksen mukaan ollut mahdollisuus valita käteltävät henkilöt, todellisuudessa joudutaan kätelemään myös oman halun vastaisesti.¹²⁸¹ Vuonna 1921 syntyneen naisvastaajan sanoin: ”Hyvät tavat pakottavat kätelemään”.¹²⁸² Tässä lähestytään kysymystä siitä, onko kätelevä henkilö historian todellinen toimija, vai rajoittavatko tapakulttuurin rakenteet hänen toimintaansa.¹²⁸³ Tapakulttuuri voi kollektiivisessa normatiivisuudessaan näyttäytyä pakottavana rakenteena. Tällöin kätelijä on tietoinen ulkoisen tilanteen ja sisäisen tunteen ristiriidasta. Korhonen on kutsunut tervehdystä kaksikasvoiseksi tapahtumaksi, jossa toiset kasvot muodostuvat ”marionettimaisesta” ystävällisyydestä, jota on etiketin mukaan osoitettava kaikille. Toiset kasvot liittyvät saman eleen tunteelliseen lataukseen, joka viestii kätelijän sisäistä tunnetta. Korhosen mukaan tapaa määrittää juuri sen yhteisössä saama ”jonkinlainen velvoittava legitiimi status”.¹²⁸⁴

Kuten hyvin tiedämme, aina henkilöiden kohtaamiseen ei liity suurta mielihyvän tunnetta tai eroamiseen liity surua. Kuitenkin myös näitä henkilöitä kätellään. Silloin tullaan kollektiivisten preferenssien alueelle. Kättelyn arvo perustuu silloin sen symboliseen merkitykseen. Goffmanin mukaan tervehtimisen funktio on osoittaa, että suhteessa voidaan pienet erimielisyydet sivuuttaa ja ”laskea suojaukset” sekä aloittaa keskustelu.¹²⁸⁵

Tapakulttuuria voidaan tarkastella yhtenä suurena järjestelmänä, jossa sosiaalinen kontrolli ”pakottaa” yksilön käyttäytymään tietyllä tavalla. Kättelystä tulee silloin velvollisuus, joka on suoritettava etiketin sitä vaatiessa.¹²⁸⁶ Westermarckin mukaan tapa ei ollut vain yhteiskuntatottumus, vaan myös toiminnan ohje. Hän kiinnitti huomiota siihen, miten tavat ”vaativat” tai ”käskevät” meitä.¹²⁸⁷ Samantapaisesti Raussi näki 1800-luvun alkupuolella tervehtimisen nimenomaan velvollisuutena. Myös tervehtimiseen vastaaminen oli hänen mukaansa velvollisuus. Raussin sanoin: ”Sillä tervehtiminen on yhteinen velvollisuus kaikille vieraille Jumalan tahdosta perustettu.” Raussi kuvaa tervehtimistä tavaksi, joka on ”hyvästä perustuksesta”, mutta samalla ”kuollut ulkonaisesti totuttu tapa”.¹²⁸⁸

Kättelytapahtuman valintatilanteen kannalta mielenkiintoinen on havainto niin sanotusta iteratiivisesta vangindilemmasta yhteistyön synnyttäjänä. Vangin dilemma on ehkä tunnetuin peliteoria, jonka avulla on pystytty osoittamaan, ettei omakohtaisen voiton maksimointi johda aina yksilön tai kokonaisuuden kannalta parhaaseen lopputulokseen.¹²⁸⁹ Ihmisten välisen kommunikaation on todettu voimistavan kollektiivista

1280 MV: K33/928. Sanonta perustuu kielentutkija Maija Länsimäen mukaan kätelemistä tarkoittavaan kansaomaiseen ilmaukseen antaa (lyödä, pistää) lapaa. Länsimäki 2004.

1281 KTLI: 193.

1282 MV: K33/475.

1283 Historiallisesta toimijasta ks. esim. Burke 1991, 16.

1284 Korhonen 1996, 201, 233, 224.

1285 Goffman 2012, 60.

1286 MV: K33/449.

1287 Westermarck 1991, 11.

1288 Raussi 1966, 347–348.

1289 Vangin dilemmassa kyse on siitä, että kahdelle rikoksesta kiinni jääneelle toimijalle tarjotaan mahdollisuutta lyhentää omaa tuomio-taan tunnustamalla ja toista vangittua vastaan todistamalla. Tällöin tunnustanut vanki vapautuisi, mutta toisen tuomio pitenisi. Jos

toimintaa ja murtamaan itsekkään rationaliteetin rajoja. Samalla se tarkoittaa siirtymistä yksilöllisten preferenssien tasolta kollektiivisiin preferensseihin. Pidemmällä aikavälillä on siis järkevää suosia sosiaalisia sääntöjä ja sitoumuksia seuraavia valintaperiaatteita, vaikka niiden noudattamatta jättäminen maksimoisikin hyödyn lyhyellä perspektiivillä.¹²⁹⁰

Tällaista yhteistoiminnan kehittymistä on tutkittu myös biologisen lajinkehityksen kautta, jolloin on nähty luonnollisen valinnan karsineen yksilöiden käyttäytymisestä yhteistoiminnalle kaikkein vahingollisimmat piirteet.¹²⁹¹ Yksilön kannalta voikin olla hänen itsekkäille tavoitteilleen edullisempaa kätellä velvollisuudesta ja noudattaa kollektiivisesti sopivina pidettyjä, yhteistä hyvää tuovia tapoja kuin vaikkapa jättää kätelemättä omien halujensa ja mieltymysten mukaisesti.

Vuorovaikutuksen luonteen säätelyn tarve on syntynyt juuri tästä yksilön toiminnan ulkoisvaikutuksista muihin toimijoihin. Säätelyn vuoksi tarvitaan normeja ja instituutioita, jotka määrittävät, mitkä toimet ovat hyväksyttäviä ja mitkä eivät. Instituutiot luovat sosiaaliseen vuorovaikutukseen ennustettavuutta ja jatkuvuutta ja vähentävät epävarmuutta. Instituutioita on selitetty tehokkuuden takeena sekä sosiaalisessa että taloudellisessa toiminnassa.¹²⁹²

Institutionalisoitunut tapakulttuuri ja sen sosiaalinen kontrolli voidaan nähdä tällaisena osin tiedostamattomana rakenteena. Yksilöt siis laskelmoivat toimintansa kustannuksia ja hyötyjä, mutta ovat samanaikaisesti sidoksissa muihin yhteisön jäseniin sosiaalisten suhteiden kautta.¹²⁹³ Kättelyä ohjaavien tapakulttuurin sääntöjen voidaan sanoa pakottavan yksilöt kätelemään. Tätä pakottamista voidaan katsoa myös kollektiivisen toiminnan näkökulmasta, jossa yhteistoiminnan edellytys on jonkinasteinen pakko. Suuret järjestelmät eivät joidenkin teorioiden mukaan toimi ilman pakkoa.¹²⁹⁴

Hyvin hierarkkisissa yhteisöissä tervehtimiseen liittyy astetta voimakkaampi kontrolli ja pakko. Nämä tervehtimisen ohjeistukset ovat käyttäytymistä yleistä tapakulttuuria tiedostetummin ohjaavia. Puolustusvoimat on esimerkki yhteisöstä, jossa tervehtiminen on erityisen säädelyä. 20-vuotias varusmies tekee merkittävän eron yleisen tapakulttuurin ja hierarkkisen yhteisön välillä todetessaan, että esimiehiä tervehditään konkreettisten sanktioiden välttämiseksi, mutta muuta henkilökuntaa kuten sotilaskodin työntekijöitä tervehditään kohteliaisuudesta.¹²⁹⁵

Sotilaskodin työntekijöiden kohtaamistilanne kuuluu yleisen tapakulttuurin piiriin, jolloin valinnan vapaus toimii myös tervehtimiseen motivoivana tekijänä. Siviilissä tervehtimistä onkin kuvailtu varusmiesten vastauksissa vapaammaksi, tuttavallisemmaksi, rennommaksi ja mieluisemmaksi.¹²⁹⁶ Vapaaehtoisesti suoritettu tervehdys perustuu aitoon haluun olla vuorovaikutuksessa. Puolustusvoimien tiukasta tervehtimiskulttuurista siviiliin siirtyesään varusmiehet kokevat, että tervehtiminen tapahtuu ikään kuin ”luonnostaan”.¹²⁹⁷

kumpikin vanki tunnustaa, syyttäjän tarjous raukeaa ja vankilatuomio on kummallekin yhtä pitkä. Mutta mikäli kumpikin vangeista vaikenee yhteistyössä, on vankilavuosien yhteenlaskettu määrä kaikkein pienin. Vangin dilemmassa kyse on siis yleisestä kollektiiviseen toimintaan liittyvästä ongelmasta. Yhteishyvän eteen toimiminen voi taata itsekkäiden tavoitteiden toteutumisen. Kangas 1994, 71–72.

1290 Kangas 1994, 81.

1291 Ks. Axelrod 1984.

1292 Kangas 1994, 81–82.

1293 Ks. esim. Lüdtke 1995, 6–7.

1294 Kangas 1994, 75–76.

1295 KTL2: 50. Mikäli varusmies ”perseilee” eli luistaa tervehtimisestä, seuraa armeijassa sanktioita. Tervehdyksen unohtaminen voi johtaa esimerkiksi pieneen juoksulenkkiin tai muuhun suoritettavaan tehtävään. KTL1: 51, 46.

1296 KTL2: 48, 56.

1297 KTL2: 63.

Armeijan ulkopuolella ei välttämättä koeta olevan mitään erityistä ”tervehdimissäännöstöä”.¹²⁹⁸ Todennäköisesti tämä kokemus syntyy, kun siirrytään hyvin kontrolloidusta yhteisöstä vapaamman käyttäytymisen piiriin. Tapakulttuurin säännöstö jää tuolloin ikään kuin huomaamatta. 20-vuotias varusmies kertoo 2000-luvulla antamassaan vastauksessa, että siviilissä ei tarvitse miettiä tervehtimistapaa niin aktiivisesti kuin armeijassa. Hänen mukaansa siviilissä ei tarvitse tervehtiä epämieluisia ihmisiä lainkaan.¹²⁹⁹ Kontrolloituun tervehtimiseen saatetaan liittää tietynlainen ”ulkonaisuus” sekä sisällön laatuongelmat. 20-vuotias raumalaismies päätelee, että koska ”intissä” ollaan ”omaa tahtoa vastaan”, ei tervehtiminenkään ole kunnollista.¹³⁰⁰ Aitoon ja kunnolliseen vuorovaikutukseen näyttäisi siis kuuluvan jonkinasteinen vapaaehtoisuus, eikä liiallinen negatiivinen sanktiointi näin ollen välttämättä ole hyvästä. Eräs varusmies kuvailee tervehtimistä siviilissä näin:

Kasarmin/prikaatin ulkopuolella tervehdit ketä haluat ja millä tavalla haluat sitä ei kukaan käske, mutta hyvien tapojen takia sielläkin moikkaillaan kavereiden kesken.¹³⁰¹

Tästä näkökulmasta yleinen tapakulttuuri voidaan nähdä jopa valinnanvapautta mahdollistavana tekijänä.¹³⁰² 1900-luvun loppupuolella voimistunut tapojen epämuodollistuminen on ainakin lisännyt yhteisesti hyväksytyjen, käytettävissä olevien tervehdys- ja hyvästelytapojen variaatiota. Myös tietoisuus tavoista ja käyttäytymisen säätelystä on lisännyt yksilön toimintajärjestelmän vapautta.

Yksi kättelytoimijuuden vapautumiseen liittyvä asia on koskettamisen säätelyn muuttuminen. Kulttuurisen säätelyn muuttumisen ohella vuorovaikutustilanteen intiimiys ja välimatka koetaan hyvin eri tavalla yksilön tasolla. Kosketuksen merkitys ei ole universaali, vaan toiset ihmiset haluavat koskettaa tai ovat valmiita kosketukseen enemmän kuin toiset.¹³⁰³ Vuonna 1916 syntynyt miesvastaaja kertoo esimerkin hyvin lähelle tulevasta kättelijästä osoittaa:

Sitten olen myös tavannut sellaisia tervehtijöitä, jotka tervehtiessään pitävät toista kädestä kiinni ja koko ajan vetävät toista kädestä itseään kohti ikään kuin päästäkseen puhumaan asiansa lähempää ja päästämättä toisen kättä irti ennen kuin on vetänyt aivan eteensä – miltei kiinni...¹³⁰⁴

Kuten esimerkistä käy ilmi, kättelykosketuksen muuttujat ovat moninaiset. Non-verbaalista viestintää tutkineen Hallin mukaan käsien koskeminen kuuluu intiimiin välimatkaan. Kyse on kuitenkin etävaiheesta, jossa ei kosketella vielä muita ruumiinosia. Hallin mukaan käsien ulottumisetäisyys onkin siinä mielessä optimaalinen, sillä siinä pää on suhteellisen lähellä, jolloin on helppo aistia myös toisen henkilön silmät lähietäisyydeltä. Kasvojen asettaminen liian lähelle saattaa esimerkiksi hermostuttaa monia.¹³⁰⁵

1298 KTL2: 40.

1299 KTL2: 64.

1300 KTL2: 63.

1301 KTL2: 46.

1302 Ks. esim. Burke 1991, 16.

1303 Ks. esim. Autton 1989, 7.

1304 MV: K33/699.

1305 Tämä Hallin havainto liittyy erityisesti kättelyyn tuntemattomien kesken. Läheisten ja tuttujen kesken kosketus on erilaista kuin tuntemattomien välillä. Hall 1990, 117–118. Ks. myös Argyle 1977, 289.

Henkilökohtaisella tilalla tarkoitetaan sitä ikään kuin näkymätöntä kuplaa, jolla yksilö säilyttää suojaavan tilan itsensä ja muiden välillä. Jonkun henkilön pitäminen ”käsivarren etäisyydellä” on tapa ilmaista henkilökohtaisen tilan etävaihetta ja kuplan ääri rajoja. Hallin mukaan juuri tämä etäisyys (kahden henkilön käsivarret ojennettuina siten että sormenpäät koskettavat toisiaan) on fyysisen ylivallan raja hyvin todellisessa mielessä. Sen ulkopuolella toiseen ”käsiksi pääseminen” on mahdotonta. Tällä välimatkalla voidaan kuitenkin keskustella henkilökohtaisesti.¹³⁰⁶

Luvussa 3 käsittelin koskettamisen kulttuurista säätelyä kättelijöiden kulttuurista välimatkaa tarkastellessani. Välimatkaan liittyvä käyttäytyminen on kuitenkin myös psykologisen kokemuksen säätelystä. Vaikuttimina ovat yksilön kokemat tunteet.¹³⁰⁷ Silloin kyse ei ole niinkään siitä, mikä koskettaminen on kulttuurisesti sallittua, vaan miten yksilö haluaa koskettaa muita tai tulla kosketuksi. Kuten Routasalo muistuttaa, koskettamisen tapa on opittu ja sen juuret voivat olla paitsi kulttuurissa laajemmin, myös yksilön perhetaustassa ja sen kautta opitussa koskettamisen mallissa. Siten myös kosketuksen kokemus on yksilöllinen.¹³⁰⁸

Yksilölliseen kokemukseen liittyvät tuntemukset siitä, koetaanko ruumiillinen kosketus miellyttäväksi vai epämiellyttäväksi suhteessa henkilöiden tuttuuteen ja sukupuoleen.¹³⁰⁹ Esimerkiksi psykologisissa tutkimuksissa henkilön hyvä itsetuntemus on liitetty tietynlaiseen koskettamiseen ja välimatkan säätelyyn. Hyvän itsetuntemuksen omaavien henkilöiden on havaittu pitävän välimatkaa muihin yksilöihin sosiaalisessa vuorovaikutuksessa.¹³¹⁰

Vaikka kättelyssä vuorovaikutus tapahtuu kasvokkain ja henkilöt koskettavat toisiaan kädellään, tapahtuu kättelyyn liittyvä koskettelu intimateettiasteikolla mitattuna suhteellisen neutraalilla ruumiinosan alueella. Kuten todettua, se voidaan suorittaa myös tuntemattomien henkilöiden kanssa. Luvussa 3 totesin kättelyn kaksinaisen luonteen: kättely lähentää samalla säilyttäen välimatkan. Kättelytoimijoiden keskinäinen suhde lopulta määrää kumpi näistä merkityksistä voimistuu. Kättely voi siis myös olla tunteikas merkki läheisyydestä.¹³¹¹ Siihen, mitä tervehdysettä yksilö valintatilanteessa pitää sopivimpana, vaikuttaakin paitsi tilanteen ympäristö myös tervehtijöiden keskinäinen suhde. Luottamuksen kasvaessa tervehtimis- ja hyvästely-eleet yleensä epämuodollistuvat ja fyysisen kontaktin määrä kasvaa.

Persoonallisuudesta kertova kättely

Kättelytilanteessa yksilö joutuu toisinaan pohtimaan myös omaa kättelytapaansa. Vuonna 2004 antamassaan vastauksessaan 1935 syntynyt joensuulaismies tarkastelee kättelyä kokonaisvaltaisena tapahtumana:

1306 Hall 1990, 119–120.

1307 Baker & Shaw 1980.

1308 Routasalo 1997, 45, 54. Kosketus voi olla myös negatiivista. Autton 1989, 44.

1309 Ks. esim. Korhonen 1996, 114–115. Kosketteluvyöhykkeitä käsittelin luvussa 3.

1310 Holland et al. 2004.

1311 Käsiin voidaan liittää myös intiimejä merkityksiä. Esimerkiksi kädestä pitäminen on tulkittu intiimiksi merkiksi. Ks. esim. Remland, Jones & Brinkman 1995; Hall & Spencer-Hall 1983. Vuonna 1931 syntynyt miesvastaaja kertoo tapaavansa pitää vaimoiaan kädestä rakkauden merkiksi ”ilman erityistä syytä”. KTL1: 10.

Kättelyyn liittyy paljon muutakin tärkeää kuten silmiin katsominen, käsien oikea puristusvoima ja pituus jne.¹³¹²

Kirjoittaja viitanee pituudella kättelyn keston, sillä kättelyn välimatka on tietyllä tavalla jo ennakkoon tiedossa, koska kättelijöiden tulee olla kosketusetäisyydellä toisistaan. Vastaajan esiin nostamat seikat muistuttavat siitä, että käsitervehdyksistä ylipäättään on useita variaatioita. Yhden käden ojentaminen on vain yksi, mutta selkeästi yleisin tapa. Kättelyyn kuuluu käden ojentamisen lisäksi käteen tarttuminen ja usein myös puristaminen. Kädellä tarttumista on määritelty käden viemiseksi kohteeseen, sen avaamiseksi tilanteen ja tartuttavan esineen tai olion edellyttämään asentoon, otteen muodostamiseksi, sen sopivaksi säätämiseksi ja lopulta irti päästämiseksi. Tällaista tarttumiskykyä kutsutaan prehensiliteetiksi, joka käytännössä tarkoittaa kykyä siepata jotain haltuun.¹³¹³

Sen lisäksi, että käsitervehdyksiä on useita, myös kättelyn sisällä on erilaisia versioita käteen tartumisesta. Esimerkiksi käden ”hemputtelu” tarkoittaa käsien yhteen liittämistä ja niiden ylös ja alas ravistelua pitäen kädet yhteen liitettynä pidemmän ajan. Hemputtelu on tunnettu ainakin Nivalassa. 67-vuotias nivalalaismies kertoo vielä 1980-luvullakin tuntevansa henkilön, joka kätellessään käyttää tätä tapaa. Vastaaja arvelee tällaisen tavan motiiviksi halua pitäytyä vanhoissa tavoissa.¹³¹⁴

Oikeaoppinen kättely kuvataan kättelyoppaissa usein reiluksi kädenpuristukseksi, joka kertoo luotettavasta ihmisestä. Kättelyä koskevissa ohjeistuksissa onkin tarkkaan analysoitu käsien eleitä ja kättelytilanteita. Löysää kädenpuristusta kuvataan oppaissa epämiellyttäväksi.¹³¹⁵ 1940-luvulla kirjoitettu, tytöille suunnattu käyttäytymisopas kehottaa tervehtijää varmaan kädenpuristukseen, joka ei saa olla ”liian kova eikä liian löperö”.¹³¹⁶ 1990-luvun työelämään suunnattu tapaopas taas neuvoo kättelijää tarttumaan ”lämpimän tukevasti toisen käteen” ja puristamaan kerran.¹³¹⁷

Kättelytilanteessa kosketuksen säätely ei olekaan helppoa. Toimittaja Sami Sillanpää kertoo puristaneensa Kiinan pääministerin Wen Jiabaoan kättä hermostuksissaan liian lujaa, mikä sai Sillanpään mukaan pääministerin irvistämään.¹³¹⁸ Kädenpuristuksen voimakkuudessa kehoitetaan löytämään ikään kuin keskitie: puristus ei saa olla liian luja, muttei myöskään liian veltto. Suomalaista kosketuskulttuuria tutkinut Taina Kinnunen kertoo kirjassaan hätkähtäneensä velton kädenojennuksen voimakasta viestiä epäluotettavuudesta tai epäkohteliaisuudesta. Samalla Kinnunen toteaa sen voivan johtua myös arkuudesta tai hajamielisuudesta.¹³¹⁹

Vuonna 2010 Manchesterin yliopiston psykologian laitos laati säännöt täydelliseen kädenpuristukseen matemaattisen kaavan avulla. Täydelliseen kättelyyn kuuluivat kunnon ote, kiinteä puristus, kuiva ja kylmä kämmen sekä noin kolme keskitasoisella voimakkuudella suoritettua ravistusta. Oikealla kädellä tehtävä puristus saa tämän ohjeistuksen mukaan kestää korkeintaan kolme sekuntia. Kättelyyn kuuluvat myös katsekontakti, hymyily ja sanallinen elementti.¹³²⁰

1312 KTL1: 40.

1313 Panelius, Santti & Tuusvuori 2013, 130.

1314 MV: K33/532.

1315 Sjövall 2006, 37–40. Ks. myös esim. Harju 1992, 13–14.

1316 Saurio 1949, 62.

1317 Harju 1992, 14.

1318 Sillanpää 2008.

1319 Kinnunen 2013, 21.

1320 Ks. esim. Firm squeeze and three shakes, *Daily mail* -lehden internet-sivu.

Tällaisten ohjeiden laatiminen osoittaa, miten tärkeäksi eleeksi kättely koetaan. Kättelyn tärkeys johtunee sen henkilökohtaisesta luonteesta: kättelyn ajatellaan kertovan henkilön persoonallisuudesta. Tästä johtuen oikeaoppiseen kättelyyn neuvotaan lukuisissa yhteyksissä ja kättelyn korostetaan vaikuttavan ensivaikutelmaan ensimmäisessä kohtaamisessa. Kättelytaitoa korostetaan erityisesti työelämässä. Psykologiset tutkimukset ovat puoltaneet käytösoppaiden ajatusta kädenpuristuksen voimakkuuden vaikutuksesta viestin sävyyn. On osoitettu, että mitä vankempi ja varmempi kädenpuristus on, sitä positiivisemmän ja avoimemman ensivaikutelman tervehtijä itsestään antaa.¹³²¹ Tätä kättelyn merkitystä luonteen selvittämisessä korostaa myös 74-vuotias naisvastaaja:

Tervehdyksellä on suuri merkitys miten sen mihhii tekköö ja ymmärtää, käen puristuksesta erottaa immeesen luonteen jos se on ystävällinen niin se tekköö semmosen kivan vaikutuksen, mutta jos se on joko vihanen eli leväperänen nykäsy niin se heettä huonon muiston, lapsena ollessa leikiteltii ja matkittii toisia miten mihhii hipasoo niinkun salloo ja toeset puristaa äessään että kätteen koski.¹³²²

Kädenpuristuksen tapa on vastauksissa liitetty yksilöön ja sen on katsottu olevan henkilön ”luonteesta johtuva”. 67-vuotiaan miesvastaajan mukaan kätellä voi joko veltosti tai hyvin henkilökohtaisesti.¹³²³ Kättelyn puristuslujuudella on voitu merkitä suhteen tunteellisuuden astetta. Sinunkaupoissa saatettiin puristaa kättä lujaa, sillä silloin kättelyyn sisältyi voimakas tunteenilmaus. Sinunkauppoja saattoi seurata vuonna 1933 syntyneen naisvastaajan mukaan jopa ”arkaileva” suukko. Tällaisten sinunkauppojen yhteydessä kättä puristaneiden kättelijöiden suhde on ollut tavallista läheisempi.¹³²⁴ Mutta sinunkauppoihin liitetty kättely on saattanut johtaa myös intiimimmän suhteen kehittymiseen kuten seuraavassa esimerkissä. Vuonna 1912 syntynyt miesvastaaja Polvijärveltä kertoo, miten sinunkaupat kättelyineen päättyivät hänen kohdallaan seurusteluun:

Olin muuttamassa Ortotoksista Evankelisluterilaiseen seurakuntaan Polvijärvellä 1931. Pappi sano, että tule kirkkoon sunnuntaina. Anto katkesmuksen, josta piti lukee uskontunnustus. Mutta minun viereeni tuli toinen uskonmuuttaja. Hän oli minulle tuntematon nuori nätti tyttö. Tyttö luki ensin sitten luin minä. Kun käveltiin rinnakkain kirkosta ulos otin seinustalta pyörääni. Tyttökin otti omaansa ja sano, että kun me nyt olemme uskonmuuttokaveria, niin eikö myö tehä sinun kaupat minun nimeni on Anni. Minä sanon, että mikäpäsi siinnä, tehään vuan sinunkaupat minun nimi on Salmo. Kättä lyyvä ropsaatettiin päälle. Heila tuli ihan vahinkossa.¹³²⁵

Kättelijän persoonallisen luonteen lisäksi kättelijän lapsuudessaan oppima kättelytapa on heijastunut hänen kädenpuristuksensa lujuteen. Opitulla tavalla voi selittyä esimerkiksi tapa ”tyrkätä” kättä voimakkaasti tai vain ojentaa se toisen puristettavaksi. Vuonna 1916 syntyneen miesopettajan mieleen on jäänyt erityisesti yliopiston rehtorin veltto kädenpuristus.¹³²⁶ Tällainen veltto kädenpuristuksen tapa on voinut olla vanhemmalle

1321 Chaplin et al. 2000.

1322 MV: K33/482.

1323 MV: K33/532.

1324 MV: K33/1028.

1325 MV: K33/24.

1326 MV: K33/1083, 177.

polvelle lapsuudessa opetettu tapa, jolla on pyritty välttämään liiallista tunteellisuuden ilmaisua. 1960-luvulla koululaisille suunnatussa harjoitusoppaassa korostetaan käden puristamista kevyen kosketuksen sijaan. Oppaan mukaan vierailulle tullessaan ”rehellinen ja sivistynyt ihminen katsoo todellakin tervehtiessään ja keskustellessaan keskustelutoveriaan avoimesti silmiin; samoin käteltäessä ei kädenanto ole vain kevyt ’lääpäisy’ vaan reilu puristus.”¹³²⁷ 2000-luvun vastauksissa kädenpuristusta kuvataan hieman samantapaisesti rennoksi, mutta kunnolliseksi.¹³²⁸

Ei ole täysin merkityksetöntä miten kättelee. Kinnusen mukaan tunteiden ja ajatusten vaikuttavuutta voidaan kättelyssä osoittaa pitkittämällä otetta, lisäämällä puristusta ja laskemalla toinen käsi käteltävän selkäpuolelle.¹³²⁹ Vaikka kättely mielletään usein rituaalinomaiseksi ja symboliseksi viestinnäksi, sen avulla on mahdollista myös viestiä läheisyyttä ja tunteellisuutta. Juhani Aho kuvaa vuonna 1890 ilmestyneessä pienoisoromaanissaan nuoren suomalaismiehen pettymystä rakkaudessa ja hyvästelytilannetta, jossa mies kättelee hyvästiksi rakkautensa kohdetta. Hän jopa muuttaa kättelyjärjestystä toivoessaan naisen kädenpuristuksen jäävän viimeiseksi kotimaassa suoritetuksi kätellyksi. Mies ikään kuin odottaa saavansa muiston tunteellisesta kättelystä, johon voisi matkallaan mielessään palata. Hyvästelytilanteen tunteettomuus on kuitenkin miehelle pettymys:

Anna oli istunut heidän välillään. Minä olin käynyt hänen ohitsensa äidistä veljeen. Tahdoin, että hänen kädenpuristuksensa olisi viimeinen lähtiessäni kotimaasta. – Hyvästi. – Hyvästi, onnea matkalle. Kuinka kuivasti, virallisesti ja kylmästi hän sen sanoi! Kuinka veltto ja kaikkea tunnetta vailla oli hänen kädenantinsa!¹³³⁰

Kättely voikin olla yksi kohtaamistilanteen tekijä, joka antaa kohtaamiselle kehykset. Näistä kehyksistä lähtee yksilöiden välinen vuorovaikutus liikkeelle. Tämä kehystämisen on usein tiedostamatonta.¹³³¹ Rituaalit ovat apuna tässä usein tiedostamattomassa kehystystyössä. Ne luovat normatiivisia odotuksia avaamalla ja sulkemalla kohtaamisen.

4.3 Kättelyn symbolimerkitys

Tapa määriteltyinä usein toistuvaksi kommunikatiiviseksi toiminnoksi tulee lähelle rituaalin käsitettä. Rituaalit ymmärretään symbolien kautta. Antropologi Stephan Feuchtwang erottaa rituaalin arkipäiväisestä toiminnasta määrittelemällä sen performanssinkaltaiseksi toiminnaksi. Tässä lähestymistavassa rituaalinen performanssi on pakottavaa ja auktoriteetin sanelemaa. Rituaalia toistetaan performansseina, koska odotetaan jotain normaalin yläpuolella olevaa tuottoa. Feuchtwangin määrittelyssä rituaali eroaa tavasta tietoisuuden asteen avulla. Rituaali on ennalta säädetty ja tarkkaan harkitusti opittu, eikä vain jostain matkimalla opittu satunnainen tapa. Vaikka rituaaliin liit-

1327 Vilho Ollarannan kouluille ja kerhoille suunnatussa, vuonna 1963 ilmestyneessä oppaassa harjoitellaan käytös- ja puhetapoja. Ollaranta 1966, 27.

1328 Ks. esim. KTL1: 174, 65, 68.

1329 Kinnunen 2013, 21.

1330 Aho (1890) 1991, 8.

1331 Kehystämisen käsite on peräisin Goffmanilta. Turner 2002, 156–159.

tyy usein uskonnollinen painotus, voidaan sitä tarkastella myös uskonnon ulkopuolella ja siitä irrallisena.¹³³²

Feuchtwangin mukaan samanlaista rituaalimaista hegemonista auktoriteettia näkyy myös sosiaalisissa käytännöissä. Hänen mukaansa sosiaaliset käytännöt kuten esimerkiksi käytöstavat perustuvat kuitenkin sosiaalisten tilanteiden ristiriitojen ratkaisuun. Rituaalilla ei ole tällaista selkeää funktiota, vaan rituaali on selvästi erottuva ja tiedostettu. Feuchtwang korostaa, että rituaaliin osallistujat tietävät osallistuvansa rituaaliin.¹³³³

Rituaalin käsitettä voidaan käyttää myös laajemmassa merkityksessä, jolloin sillä voidaan tarkoittaa muodollista käyttäytymistapahtumaa. Korhonen pitää tervehtimis- ja hyvästelykäyttäytymistä rituaalisena silloin kun se ”seuraa tavoiksi kiteytynyttä rutiinia”. Tällainen rituaalinen käyttäytyminen voi olla luonteeltaan hyvin kommunikatiivista ja merkityksellistä.¹³³⁴ Firth liittää kättelyyn rituaalinomaisuuden juuri sen toistuvuuden ja erityisesti symbolifunktion kautta. Kättely on muodollinen symboli tervehtimisen perusmerkityksessä eli sosiaalisen suhteen muodostamisessa.¹³³⁵ Mutta tervehtimis- ja hyvästelyfunktioiden lisäksi kättelyllä voi olla symbolista merkitystä myös muissa sosiaalisissa tilanteissa. Rituaaliset kättelyt voivat olla performanssinkaltaisia esityksiä, joissa kättelyn symbolinen merkitys on korostunut ja hyvin tiedostettua. Ne ovat embleemejä, jotka merkitsevät tiettyä asiaa kuten tapaamisen alkamista ja päättymistä.¹³³⁶

Saadessaan symboliarvon kättely toimii voimakkaana kommunikaation välineenä, jota on käytetty esimerkiksi visuaalisessa kulttuurissa. Kättelyn kommunikatiivista symbolimerkitystä on vahvistettu rituaalisista kättelyistä otettujen lehtikuvien avulla. Kättelyä on silloin voitu käyttää tukemaan edellä mainittuja kollektiivisia preferenssejä. Myös vastaajat ovat nimenneet kättelylle selkeitä symbolimerkityksiä. Symbolimerkitykset ovat sellaisia kättelyyn liitettyjä merkityksiä, joita on tilanteissa käytetty erityisen tietoisesti. Seuraavaksi tarkastelen sitä, minkälaisia symbolisia merkityksiä kättely on saanut.

Kättely sopimuksen vahvistajana ja sovinnon eleenä

Kättelyn vanhimpia merkityksiä on sen sopimusluonne. Oikeastaan kättelyn kaikki merkitykset voidaan liittää jotenkin sopimukseen tai sopimiseen. Tervehtiminenkin on eräänlainen sopimus sosiaalisen suhteen aloittamisesta hyvässä hengessä. Mutta kättelyn funktioista on erotettavissa varsinainen oikeudellinen sopimusfunktio, jonka perinne on hyvin vanha. Käsien yhtyminen on ollut paitsi avioliiton sopimuksen vahvistava uskonnollinen ele myös liiketoiminnassa käytetty sopimusele keisariaikaisessa Roomassa. Oikeiden käsien yhdistäminen (*dextranum iunctio*) symboloi roomalaisessa hääseremoniassa aviopuolisoiden välistä uskollisuutta ja avioliiton pysyvyyttä.¹³³⁷

Kättelyn merkitys sopimuksen merkinä on juurtunut suomalaistenkin ajatteluun.¹³³⁸ Kättelyn sopimusluonteen perinnettä voidaan tarkastella lupaamisen ja käden antamisen

1332 Feuchtwang 2010, 281–283.

1333 Feuchtwang 2010, 285.

1334 Korhonen 1996, 231.

1335 Firth 1974, 5.

1336 Hall & Spencer-Hall 1983.

1337 Hänninen 2004, 65–66. Käsien käytöstä vannomisrituaalien yhteydessä ks. myös Panelius, Santti & Tuusvuori 2013, 528–529.

1338 KTL1: 183, 99, 105, 102, 104, 193, 194.

käsitteiden kautta. Suomalaisessa kansankulttuurissa käden antamista on pidetty nimenomaan lupauksena. Sanonta ”pyytää kättä” on Häyhän mukaan perustunut lupaukseen.¹³³⁹ Samoin käden antaminen on liittynyt symbolisena eleenä esimerkiksi 1800-luvulla pidettyjen karjalaishäiden erojaisriitteihin. Tässä riitissä tuoreen vaimon ”luovuttaneet” nuodemiehet ovat pyytäneet talolta lupauksia huolehtia morsiamesta kuin omasta väestä. Isäntä ja emäntä ovat vahvistaneet lupauksensa kättelemällä nuodemiestä.¹³⁴⁰

15-vuotiaalle naisvastaajalle kättelyn merkitys sopimuksen vahvistajana on selkeä vuonna 2005:

Esim. kun joku asia sovitaan niin ”lyödään kättä päälle” eli asia sovitaan kättelemällä.¹³⁴¹

Kättelyllä sinetöidyt sopimukset voivat olla yksilöidenvälisiä kuten sopimukset kaverin kanssa.¹³⁴² Kättely voidaan nähdä myös laajemmassa mittakaavassa vaikuttavana kuten rauhansopimusten yhteydessä suoritettu kättely.¹³⁴³ Kansainvälisten sopimusten päätteeksi otetut kättelykuvat leviävät tiedotusvälineisiin, jotka jäävät mieleen kuvallisina merkkeinä. 15-vuotias naisvastaaja kertoo:

Telkkarissa oon nähny kun jotkut kättelee sopimuksesta jonka on just sopinu.¹³⁴⁴

Tällaisten vahvojen sopimusluonteisten merkitysten liittymisestä kättelyyn kertoo sen käyttö kirjallista sopimusta edeltävänä merkinä. Esimerkiksi 1980-luvulla Turussa suunnitelma suuresta hallihankkeesta sinetöitiin kunnallisvaikuttajan kotipuutarhassa kätellen.¹³⁴⁵ Kättely onkin vastauksissa liitetty sopimuksellisenä eleenä kaupankäyntiin ja ”bisnesmiehiin”. 14-vuotias miesvastaaja kertoo autokaupan yhteydessä suoritetusta myyjän kättelystä. Hän pitää kättelyä nimenomaan merkinä tehdystä sopimuksesta.¹³⁴⁶ Vuonna 1926 syntyneen naisvastaajaan mukaan Viipurissa ennen sotia on saatettu tokaista kaupustelijalle:

No siinäks sie taas oot, siust ei sitt pääse hitoilkaa erroo? – – Lyö kättä pääll ja tehää kaupat, tuoho kättee ja juuvvaa litkat.¹³⁴⁷

Kättelyn merkitys kaupan vahvistamisena tulee esille hyvin Väinö Linnan romaanin kohtauksessa, jossa torppari Jussi Koskela on ostamassa itselleen hevosta. Katkelmassa osapuolet kättelevät toisiaan kaupan päätteeksi. Kaupan vahvistaa vielä kolmas osapuoli Otto, joka lyö kaupat tehneiden miesten kädet irti toisistaan. Sen myötä kaupasta tulee ”laillinen ja peruuttamaton”:

Sen jälkeen putosi yksi kymppi, ja kun Otto vähän aikaa puhui vakavasti ’meidän kesken’ pantiin lopulta halki ja hevonen lähti sadallaneljälläkymmenelläviidellä

1339 Häyhän mukaan tämä käden pyytäminen näkyy 1800-luvun leikeissä, joissa ojennettu käsi olisi lupauksen merkki. Symbolisen eleen lisäksi leikeissä laulettiin käden antamisesta, lupaamisesta, valitsemisesta ja suostumisesta. Häyhä 1893, 60.

1340 Häyhä 1983, 309.

1341 KTL1: 183.

1342 KTL1: 97.

1343 KTL1: 86.

1344 KTL1: 119.

1345 Virtapohja 2010.

1346 KTL1: 129, 116, 172.

1347 ”Litkat” tarkoittavat tässä vastaajan mukaan ryyppyä kaupanvahvistamiseksi. MV: K33/116.

markalla. Ja Vihtori otti kaupasta kaiken irti. Hän iski kämmenensä Jussin käteen kauhealla voimalla ja sanoi Otolle. – Pannaan kii. Lyö poikki. Otto löi Jussin ja Vihtorin yhteenliitetyt kädet irti, minkä jälkeen kauppa oli laillinen ja peruuttamaton.¹³⁴⁸

Paulaharjun kertomukset 1900-luvun alun Kainuusta vahvistavat tällaisen kaupan päätteeksi suoritetun kättelyn olleen käytössä. Paulaharju kertoo, että kun kauppa oli hierottu kylliksi, se päätettiin kättä lyömällä samalla lausuen: ”Kun minun sanalleni tulet, tuoss’ on lämmin käsi!” Kauppa lukittiin siten, että kaksi ulkopuolista erottajaa sivalsivat kummankin osapuolen kädet irti toisistaan. Nämä erottajat olivat myös todistajina, mikäli kaupasta jouduttiin myöhemmin oikeuteen. Käden lyönnin yhteydessä sovittiin myös kaupan johdosta vietettävistä ”harjakaisista”.¹³⁴⁹ Paulaharjun tapaan Raussi kuvailee, miten kättä lyötiin aina sovintojen teon yhteydessä. Käden lyöminen oli ”ensimmäinen” sovinnonele, jota seurasi ”viinaryyppy”.¹³⁵⁰

Kättelyn merkitys sopimusluonteisena eleenä on ollut käytössä Suomessa pitkään. Anshelm Koskenjaakko toteaa vuonna 1913 oikeudellisia sananlaskuja koskevassa tutkimuksessaan, että lausetavalla ”kättä päälle” ilmaistaan, kaupan tai muun sopimuksen pitämistä päätettynä. Koskenjaakon mukaan kädenlyönti on laajalle levinnyt tapa, jolla kaikenlaisten sopimusten teko on vahvistettu. Koskenjaakko viittaa 1400-luvulla luotuun Kristofferin maanlakiin, jossa sanotaan: ”Coska käsillä on yhten lyöty, catzottu ja tingattu Silloin on laillinen cauppa ja ei ennen.” Koskenjaakko kertoo myös ”peukalot yhteen”-sanonnasta, jota hänen mukaansa kuulee vielä kirjoitusajankohtana käytettävän ”kättä päälle”-sanonnan ohella. Tällä sanonnalla viitataan myös kädenlyöntiin, sillä Koskenjaakon mukaan germaanien kättely tapahtui aikaisemmin vain sormenpäitä tai peukaloita koskettamalla.¹³⁵¹

Kaupankäynnin ja sopimusten yhteydessä korostuu nimenomaan kättelyn oikeudellinen aspekti. Kättely on vahvistus tehdystä kaupasta, jota ei tule purkaa ilman eri sopimusta. 15-vuotias naisvastaaja ilmaisee kättelyn funktion näin:

Itse kättelen joskus sovitus asian päälle, koska mielestäni se vahvistaa suullisen sopimuksen.¹³⁵²

Kättely on ollut suosittu oikeudellinen ele erityisesti sellaisina aikoina ja sellaisissa paikoissa, joissa sitoumusten vahvistamiseen ei ole ollut muita välineitä kuten esimerkiksi kirjallisia sopimuksia.¹³⁵³ Sopimuskäytössä kättely on säilynyt 1900-luvun Suomessa myös silloin, kun sen käyttö tervehdyseleenä on vähentynyt. 55-vuotias naishenkilö toteaa 1980-luvulla ”myyntimiesten” tervehtivän edelleen kädestä, vaikka kättely muuten on harvinaisempaa.¹³⁵⁴

1348 Linna 2000, 74. Teoksen ensimmäinen osan tapahtumat alkavat vuodesta 1884. Linna kirjoitti ensimmäisen osan vuonna 1959. Tässä ei ole tarkoitus pohtia tarkemmin sitä, oliko Linnalla kirjoittaessaan historiallista tietoa tapakulttuurista vai ei. Lainaukset toimivat tässä vain tietyn ilmiön eli kättelyn esimerkkinä, eivät niinkään historiallisina, tiettyyn aikaan ja paikkaan sidottuina ”todisteina”. Linnalla itsellään on kirjoitushetkellä täytynyt olla tieto kättelyn sopimusmerkityksestä, muutenhan hän ei olisi sitä voinut kirjaansa laittaa.

1349 Paulaharju mainitsee myös, että kättä lyötessä hevoskaupan yhteydessä hevoshuittarit saattoivat hirtua kuin hevonen ja aseita kaupattaessa pyssyn vaihtajat paukauttivat suutaan pyssyn pamausta matkien. Paulaharju 1958, 48.

1350 Raussi 1966, 472.

1351 Koskenjaakko 1913, 149–150.

1352 KTL1: 69.

1353 Korhonen 1996, 161.

1354 MV: K33/267.

Kättelyn käyttöä sopimuksen yhteydessä tukee sen voimakas assosioituminen luottamukseen.¹³⁵⁵ Luottamuksesta kirjoittanut Marek Kohn käyttää kättelyä esimerkkinä sopimuksen ja luottamuksen suhteen pohdinnassa. Kohnin mukaan sopimukset ovat luottamuksen vastikkeita. Kättelyn hän näkee kaikkein primitiivisimpänä, paljaimpana ja rehellisimpänä sopimuksen muotona. Kirjoitettu sopimus hävittää hänen mukaansa tietynlaisen viattomuuden.¹³⁵⁶ Suomalaiset luottavat kättelyyn oikeudellisena eleenä jopa niin paljon, että solmivat suullisia sopimuksia luottaen kättelyyn sen vahvistajana. Kättellen sinetöidyn sopimuksen uskotaan pitävän. Ilman kirjallista sopimusta kaupankäyntiä pihansa remontoimisesta käynyt ja huijatuksi tullut suomalaismies kertoo: ”Minä kun olen tottunut siihen, että sopimus pitää kun sen päälle kättä lyödään.”¹³⁵⁷ Suomalainen kädenpuristus saa tässä valossa jopa viattomalta vaikuttavia luottamuksen merkityksiä.

Kaupankäyntiin liittyy myös kättelyn rooli sinunkauppojen vahvistamisessa. Suomalaisessa tapakulttuurissa sinunkaupat on tehty kättä tarjoten ja kädet yhteen lyöden.¹³⁵⁸ Sinunkaupoissa on toisinaan ollut mukana myös kolmas osapuoli ”kummin” roolissa.¹³⁵⁹ Tämä kolmas henkilö saattoi toimia ikään kuin kaupanvahvistajana ja ”todistajana” lyöden sinunkaupat tehneiden kädet erilleen.¹³⁶⁰ Sinunkauppoihin liittyi tietynlainen juhlallisuus, jota saatettiin korostaa kättelyn ohella myös ”limonaadilaisista ryypäten kädet solmussa”.¹³⁶¹

Kättelyn sopimusluonteeseen liittyy sen käyttö myös otteluiden, pelien ja urheilutapahtumien alussa ja lopussa. 2000-luvun koululaisista osa mieltää kättelyn kuuluvaksi ainakin shakkiotteluihin, pingispeliin tai jääkiekko-otteluun.¹³⁶² Suomalaisen blogikirjoittajan arvostellessa Englannin Valioliigassa käyttöön otettua, ennen ottelua tapahtuvaa kättelytapaa, hän saa vastaansa useita kättelykäytäntöä puolustavia kommentteja. Kristian Sundqvist kirjoittaa:

Mitä järkeä siinä on, että Valioliigassa kätellään ennen peliä? Ei yksikään pelaaja siinä vaiheessa koe mitään ystävyyttä saati veljeyttä vastajoukkueen miehiä kohtaan. Kättely on pakkopullaa, päälle liimattua kivat kaverit kentällä -sontaa. Kunnioitus on eri juttu, sitä osoitetaan itse ottelussa tai sitten ei, Matsin jälkeen pelaajat sitten halutessaan kättelevät niitä vastapelaajia, jotka katsovat kunnioituksensa arvoisiksi.¹³⁶³

Sundqvistin on sanojensa mukaan vaikea keksiä kättelykäytännöstä mitään hyviä perusteita. Hänen mielestään se ei ole jalkapallolle ”lajinomaista ja aiheuttaa enemmän ongelmia kuin tuottaa positiivisia seuraamuksia”.

Blogivastaajat sen sijaan näkevät kättelyn roolin tärkeänä. Sitä pidetään ”hyvänä tapana”, jonka nähdään auttavan urheilukentille ”änkeävien” kielteisten intohimojen

1355 KTL1: 140. Tätä kosketuksen kautta syntyvää luottamusta käsittelin luvussa 2.

1356 Kohn 2008, 64.

1357 Salonen 2008. Myös entinen jalkapalloilija Aki Riihilähti kuvaa suomalaista kädenpuristusta ”maailman luotettavimmaksi”. Hänen mukaansa suomalainen ojentaa kätensä sopimuksen merkiksi, jolloin asia on hänen mielestään todellakin sovittu. Riihilähti kertoo lyöneensä Englannissa kättä päälle sopimuksesta, joka onkin jäänyt myöhemmin toteutumatta. Vuorela 2010.

1358 MV: K33/937, 513, 855, 967, 702, 727, 945, 153.

1359 MV: K33/1028.

1360 MV: K33/658, 199.

1361 MV: K33/199.

1362 KTL1: 114, 162, 181.

1363 *Brittifutista Sundqvistin mitalla* -blogi. HS.fi.-blogien internet-sivu.

tasoittamisessa. Vastauksissa korostetaan myös ystävällismielisen kohtaamisen tärkeyttä. Kättelyä puolustetaan nimenomaan vastustajan kunnioittamisen osoituksena. Vastustajan kunnioittamiseen kuuluu rehellinen peli ja hyvä henki. Ottelun jälkeen tapahtuvaa kättelyä pidetään hyvänä, koska kasvokkain kättelyssä unohtuvat ”hölmöilyt” ja ”pikkukaunat”.¹³⁶⁴ Blogivastaajat näkevät kättelyn nimenomaan reilun pelin sopimusta osoittavana merkinä.

Sopimuksen merkitykseen viittaa sanaparin ”kultainen kädenpuristus” käyttö suomalaisessa yleiskielessä. Kultainen kädenpuristus on usein erojaisriitin kaltainen sopimus, jossa sovitaan esimerkiksi irtisanomisajan palkkioista. Se on ikään kuin läksi-äislahja, jolla yritysjohtajaa hyvitetään irtisanomisen yhteydessä.¹³⁶⁵

Kättely sovinnoneleenä on voitu mieltää myös eräänlaiseksi sopimukseksi. Silloin se on ollut nimenomaan sopimus keskinäisestä yksimielisyydestä.¹³⁶⁶ Erimielisyyden ja riidan päätteeksi on kätelty merkiksi siitä, että jokin asia on sovittu.¹³⁶⁷ Kättely sovinnoneleenä on ollut käytössä Suomessa ainakin jo 1700-luvulla. Kun Turun Akateemiassa vuonna 1722 sovitteliin virkoihin liittyneitä riita-asioita, käytettiin kädenojennusta sovinnon sinetöijänä kuten varakanslerin sanoista käy ilmi:

...ja seuraavana päivänä yhdyin Herroihin asianomaisiin ja ojensimme muutta mutkitta toisillemme kätemme, jonka jälkeen Herra Piispa tarjosi meille aterian ja niin erosimme hyvinä ystävinä.¹³⁶⁸

Sovinnoneleenä kädenojennus vertautuu toisinaan anteeksipyyntöön.¹³⁶⁹ Kädestä tervehtiminen tai hyvästeleminen on voinut merkitä keskinäisen kaunan sovittamista. Vuonna 1923 syntynyt naisvastaaja kuvaa rippikirkkoon lähtöä Viipurin maalaiskunnassa näin:

Perheenjäsenten ei ollut tapana tervehtiä toisiaan kotioiloissa. Poikkeuksen teki anoppini kertoman mukaan rippikirkkoon lähtö. Silloin kädestä tervehdittiin kaikkia kotiin jääviä. Ehkä näin tahdottiin samalla pyytää anteeksi jos oli jotakin keskinäistä kaunaa, että voitiin puhtaalla mielellä mennä ehtoolliselle.¹³⁷⁰

Tässä esimerkissä kättely on saanut anteeksipyyttämisen symbolisen muodon. Ihmisten nonverbaalisen viestinnän hyödyn onkin katsottu perustuvan tämänkaltaiseen useiden kanavien samanaikaiseen käyttöön. Symbolinen ilmaisu annetaan silloin niille tunteille ja ideoille, joita ei pystytä niin helposti verbaalisesti ilmaisemaan.¹³⁷¹ Kättelyn sovintomerkitys on otettu vastaajan esimerkkitapauksessa käyttöön tervehtimisen yhteydessä, sillä kielellinen ilmaisu olisi todennäköisesti koettu liian suoraksi viestintätavaksi.

Kättelyn merkitys sovinnon eleenä liittyy lopulliseen eroon kuoleman kohdatessa ja kuolevan hyvästelyyn. Mieleenpainuvia kohtaamisia ovat olleet viimeiset kättelyt

1364 Nimimerkit Sevillano, Työmatkapyöräilijä, Isävalkku, juha, RR, Olli K ja NasuEinari. *Brittifutista Sundqvistin mitalla* -blogi. HS.fi.-blogien internet-sivu.

1365 Korhonen 1996, 169.

1366 KTL1: 104.

1367 KTL1: 80, 83, 162.

1368 Suolahti 1991, 19.

1369 KTL1: 83.

1370 MV: K33/968.

1371 Argyle 1977, 10, 51.

henkilön kanssa, joka on tiennyt lähestyvistä kuolemastaan. Vuonna 1909 syntynyt naisvastaaja kertoo kahdesta tapauksesta, joissa viimeisellä kohtaamisella kuolevan kanssa on käritelty ja hyvästely lopullisesti. Tapaukset ovat kertojan mukaan noin vuodelta 1960:

Tapahtui meillä lähistössä, että kun Koskinen, joka asui täällä mökissään kesäisin, alkoi tuntea, että hänellä oli loppu lähellä, tuli heinäaikaan meille ja sanoi: on lähdeittävä täältä, kun vielä jalan jaksaa, pojan luokse. Hän puristi meitä kädestä ja sanoi, että hyvästi nyt, jos ei enää nähä. Se oli viimeinen lähtö. Viikon kuluttua hän kuoli sairaalassa 70-vuotiaana. Naapurin mummu, joka samoin asui naapurissa ja paljon kävi meillä, tuli myös meille ennen kuin läksi jalkaisin kuuden kilometrin päässä asuvan poikansa taloon. Sanoi, että minun on niin paha olla, että on lähdeittävä. Kiitos nyt ja hyvästä. Puristimme toistemme kättä kyöneleet silmissä. Viikon päästä mummu kuoli.¹³⁷²

Kuolevan hyvästelyssä kättely saa ystävyuden, sovinnonteon ja tietyllä tavalla myös kaupankäynnin merkityksiä. Kuolevalla on usein omia erityistarpeitaan, jotka hän haluaa tyydyttää. Tiettyjen henkilöiden tai omaisten hyvästely ja joissakin tapauksissa sovinnonteko voi olla tällainen tarve. Kuolevalle henkilölle voi olla psykologisesti tärkeää ikään kuin käydä kauppaa kuoleman kanssa ja saattaa asiansa järjestykseen ennen kuoleman saapumista.¹³⁷³ Tämän tarpeen näkökulmasta onkin selvää, että kuolevan hyvästelyyn liittyviä rituaaleja on ollut erilaisia eri aikoina. Kuoleman tapahtumahetkellä suoritettujen rituaalien on sanottu antavan ihmisille turvaa ja helpottavan surun kohtaamista.¹³⁷⁴

Kuolevan sovinto hyvästely liittyy inhimilliseen strategiaan kohdata kuolema. Bo Lönnqvistin mukaan suhtautuminen kuolemaan 1800-luvulla oli avoin, ja kuoleman konkreettinen näkeminen oli merkityksellistä. Kokemus oli monella tapaa kollektiivinen.¹³⁷⁵ Vielä 1900-luvun alunkin Suomessa kuolema on ollut luonteeltaan nykyistä julkisempi. Koska kuoleva on usein ollut kotona, sairaan luona on voitu valvoa, ja kuolinhetkellä on voitu pyytää omaiset ja naapurit taloon katsomaan hengenlähtöä. Kuoleman tuloa on arvailtu ja tarkkailtu. Pappi on usein kutsuttu kuolevan luo, ja yhdessä on veisattu virsiä.¹³⁷⁶

Kuoleman tulon valmistutumiseen on liittynyt kiinteästi kuolevan hyvästely ja sovinnon tekeminen. Kuoleman lähestyessä vuoteen äärelle on kutsuttu lapset ja rakkaat ihmiset, jotka on hyvästely ja joiden kanssa on tehty viime hetken selvityksiä.¹³⁷⁷ Selvityksiin ja riitojen sopimisiin on liittynyt uskomus, jonka mukaan kuolevan tai sairaan on helpompi kuolla riidat sovittuaan. Kuoleva on saattanut myös itse pyytää riidan toisen osapuolen luokseen ja pyytää anteeksi erimielisyyksiä ja rikkomuksiaan.¹³⁷⁸ Vuonna

1372 MV: K33/928.

1373 Blondis & Jackson 1988, 142–145.

1374 Pentikäinen 2005, 2.

1375 Lönnqvist 2000, 174.

1376 Virtanen 1999, 124. Yksilöllinen kuolinhetken muotoutuminen on ollut merkityksellistä. Säaskilahden mukaan kuolemisen muotoutui draama, jossa kuolinhuone oli eräänlainen kuolemisen näyttämö, johon perhe ja paikalle kutsutut kyläläiset asettuivat seuraamaan kuoleman edistymistä ja tulkitsemaan erilaisia kuoleman merkkejä. Säaskilahti 2000, 33. Paulaharjun mukaan kuolevaa ei saanut kuoleman hetkellä koskettaa, ettei ”kuoleminen keskeytynyt”. Kuoleman hetki oli vakava ja pelottava hetki. Paulaharju 1958, 261.

1377 MV: K33/1075.

1378 Virtanen 1999, 124.

1927 syntynyt miesvastaaja muistelee kotiseudullaan käytössä ollutta tapaa hyvästellä kuolevaa henkilöä:

Kun joku kylän asukkaista oli kuolemansairaana ja hänen odotettiin kuolevan hetimiten, kävivät naapurit ja sukulaiset kuolijaa kädestä pitäen hyvästelemässä. Tapaan liittyi tietty kiitollisuus elinaikana saadusta avusta, kuin myös sanaton tai jopa sanallinen anteeksipyyntö ja -antaminen tehdyistä virheistä.¹³⁷⁹

Raussin mukaan vaikeroivan sairaan pyyntöön saada tietty henkilö luokseen ei ole uskallettu 1800-luvulla vastata kieltävästi tai jättää menemättä hänen luokseen. Vuoteenomana olevalta potilaalta on kyselty toivomuksia, jotka toteuttamalla hänen oloaan on toivottu parannettavan. Raussin kertoman mukaan potilas on halunnut usein kutsua tiettyjä henkilöitä vuoteensa ääreen ja pyytää anteeksi tekemiään rikkomuksia. Sovinto vahvistettiin kättelemällä.¹³⁸⁰ Itäsuomalaisten tapoja 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla tarkkailut Häyhä kirjoittaa hyvästelystä ja anteeksiantamisesta kuoleman lähestyessä näin:

Päivä päivältä näytti sairas hupenevan (heikkonevan) ja seuraavana lauantai-iltana hän tuli jo kielettömäksi, puhumattomaksi. Pari tuntia sen jälkeen hän rupesi puhumaan ja hourailemaan. Vihdoin hän selkeni uudelleen, kutsui perheensä vuoteensa ympärille ja sanoi heille: – Rakkaat lapseni, minä tunnen loppuni lähestyvän. Nyt minä menen sinne, josta ei kenkään ole palannut. Antakaa nyt minulle jokainen anteeksi, jos ketä vastaan olen rikkonut. Minä annan sydämeistäni teille anteeksi enkä tahdo kostoa huutaa kenellekään. Minä en vie iankaikkisuuteen yhtään vihaa. Poikaseni, ojentakaat käteni minulle! Lautamies ojensi kätensä sairaalle ja sitten hänen veljensä Yrjö. Heidän esimerkkiään seurasivat kaikki perheen jäsenet itkusilmin ja jokainen sanoi kättä antaessaan: - jumala sinullekin anteeksi antakoon! Sitten Riitta kuiskasi tyttärelleen Kaisalle jotain ja tämä meni likimmäiseen naapuritaloon ja sanoi: - nyt meidän mummo lähtee pois, jos ken tahtoo tulla katsomaan, niin tulkoon pian. Kohta he nousivat yksi ja toinen vuoteeltaan ja lähtivät kuolevaa katsomaan. Tunnetkos minua? kysyi Lahtelan emäntä sairaalta. Tunnen kyllä, ja annetaan nyt anteeksi, sanoi sairas ja ojensi kätensä. Jumala sinullekin anteeksi antakoon! Minä kyllä ilomielin annan anteeksi, vastasi Lahtelan emäntä.”¹³⁸¹

Kättelyn symbolimerkitykset lähestyvän kuoleman kohdalla ovat liittyneet paitsi sovinnon myös myötätunnon osoittamiseen. On sanottu, että viimeinen kuolevalle annettavissa oleva lahja on tunne siitä, että häntä kunnioitetaan ja rakastetaan.¹³⁸² Kuolevan luona valvominen on ollut yksi tapa kunnioittaa sairasta. Kuolevan saattotoiminta sisältää monenlaisia aineksia, mutta kunnioituksen ja rakkauden osoittaminen tiivistyy fyysisessä kosketuksessa ja viimeisten toiveiden toteuttamisessa.¹³⁸³ Vuonna 1923 syntyneen naisvastaajan kertomuksesta ilmenee, miten sairasta henkilöä on saatettu koko kesän ajan hoitaa pesten ja ruokkien naapurien läsnä ollessa. ”Aina oli joku tulossa. Tervehti kädestä ja kysyi vointia.”¹³⁸⁴

1379 MV: K33/648.

1380 Raussi 1966, 391.

1381 Häyhä 1983, 23.

1382 Hakanen 1991, 4.

1383 Pentikäinen 1990, 65.

1384 MV: K33/986.

Empatian ilmaisemisessa sanattomalla kosketuksella ja tuntoaistilla on erityinen merkitys. Positiiviset tunteet kuten sympatia, henkinen tuki, ymmärrys ja myötätunto välittyvät kosketuksen kautta. Lohdutuksen osoituksena kättely on voitu suorittaa myös sairastavaa henkilöä tervehdittäessä: ”sairaana luona vieraillessa tapana on kätellä lohduttavasti”.¹³⁸⁵ Kosketusviestintää käden avulla harjoitetaan usein myös kuoleman tapahtumahetkellä.¹³⁸⁶ Kättelykosketuksen avulla on voitu kommunikoida silloin, kun sanat eivät enää ole tavoittaneet kuolevaa. Kättely on myös ollut hyvästelyeleenä keino koskettaa kuoleman hetkellä hyväksytyllä tavalla: se on ollut keino ilmaista kosketuksen tarvetta. Häyhän esimerkistä käy ilmi, että vielä 1800-luvulla kuoleva äiti hyvästeli oman poikansa kätellen. 2000-luvun näkökulmasta tämä tuntuu melko muodolliselta tavalta.

Nykyajan yhteiskunnassa kuolema ei ole enää samalla tavalla läsnä kuin varhaiskannaisissa yhteisöissä. Perinteisiä kuolemanrituaaleja ja jäähyväisseremonioita toteuttaminen on vaikeampaa.¹³⁸⁷ Läheisen ihmisen kuolemaa seurataan viereltä usein yhä harvemmin ja kuoleman paikoiksi ovat muotoutuneet yhä useammin sairaalat, terveyskeskukset ja erilaiset saattohoitokodit. Kuolevan tapahtuessa laitoksessa omaiset ovat ”vierailijoita” ja kuoleva saattaa turhautua, koska ei saa tilaisuutta omaisten ja ystävien hyvästelyyn.¹³⁸⁸

Saattohoidossa ja kuolevan hyvästelyssä tulisi muistaa eleiden ja kosketuksen tärkeä rooli sekä surun ohjaamisessa että kuolemaan valmistautumisessa. Tunne sovinnontekeemisestä kätellen voi olla merkittävä. Kättely saa kuolinhetkellä symbolisen merkityksen sovinnon ja empatian merkinä liittyen näin inhimilliseen strategiaan kohdata kuolema. Uskontotieteilijä Juha Pentikäisen mukaan uskomusten ja tapojen tehtävä kuolemaan liittyvässä kulttuurissa on nähtävä nimenomaan eheyttävän tehtävän kautta: kuoleman tuottaman tyhjiön jälkeen tavat eheyttävät yhteisöä.¹³⁸⁹

Kättely kunnioituksen osoittajana

Kuten edellä olen luvussa 3 esittänyt, tiettyjen eleiden suorittaminen tai suorittamatta jättäminen voi olla hyvin tietoinen pyrkimys osoittaa henkilön asemaa. Esimerkiksi vuonna 1919 syntyneen miesvastaajan mukaan 1940-luvulla erityisesti ruotsinkielisten ja kartanoiden herrasväeltä oli tapana suudella tervehdykseksi ja hyvästiksi. Tätä tapaa alkoivat sitten muutkin ”kouluja käyneet” ja herrasväkenä itseään pitävät käyttää.¹³⁹⁰ Eleen suorittaminen saa tällaisessa toiminnassa motiivinsa siitä merkityksestä, joka liitetään elettä käyttävien asemaan ja statukseen. Kunniallisuuden käsite liittyy silloin ryhmään tai säätyyn.

Mutta kättelyyn voi liittyä myös suoraan arvostuksen osoittamisen merkitys, jolloin se on selkeästi kättelytapahtuman yhteydessä tiedostettu merkitys. Kättelyä pidetään eleenä, jolla on mahdollista osoittaa kunnioitusta ja arvostusta jollekin henkilölle.¹³⁹¹ Ikonisuuden kautta tarkasteltuna kättely näyttäytyy symmetrisenä merkinä. Sosiaalipsykologi Peter Collett on tarkastellut tervehdysoleisiin liittyvää symmetriä: epäsymmetriset tervehdykset assosioituvat kunnioituksen osoittamiseen ja symmetriset

1385 KTL1: 10.

1386 Blondis & Jackson 1988, 32–33.

1387 Hakanen 1991, 113.

1388 Virtanen 1999, 127.

1389 Pentikäinen 1990, 93.

1390 MV: K33/1029.

1391 KTL1: 130, 111. MV: K33/1029. Ks. esim. Sillanpää 2008.

eleet liitetään solidaarisuuteen ja tasa-arvoisuuteen. Vaikka kättely esimerkiksi on hyvin symmetrinen merkki, voi siinä olla mukana myös epäsymmetrisiä elementtejä liittyen kätelijöiden aktiivisuuteen, aloitteen tekemiseen ja ilmaisuun.¹³⁹²

Symmetria-ajatuksen avulla kättely voidaan nähdä rituaalisena käytäntönä, jolla on mahdollista osoittaa molemminpuolista ja tasavertaista arvostusta ja kunnioitusta. Symmetrisenä eleenä se korostaa solidaarisuutta. Esimerkiksi osanottotilanteen kättelyn tarkoituksena voi olla kunnioituksen osoittaminen sureville omaisille.¹³⁹³ Vuonna 1926 syntynyt naisvastaaja taas pitää Suomen itsenäisyyspäivänä pidettyjen presidentinlinnan juhlien kättelyä tällaisena tasa-arvoisena kohtaamisena, jossa jokainen vieras toivotetaan tervetulleeksi kätellen ja silmiin katsoen.¹³⁹⁴ Vaikka siis statukset eroavat kätelijöiden välillä huomattavasti, voidaan kätellen osoittaa kunnioitusta. Tällaisesta tilanteesta on kyse esimerkiksi vuonna 2004 tapahtuneessa kohtaamisessa, jossa sotaveteraani ja 1970-luvun vasemmistoradikaali ”paiskaavat kättä”.¹³⁹⁵

Kunnioituksen ja arvostuksen merkitykseen kättely nivoutuu myös kiitosten yhteydessä suoritettuna eleenä. Käden ojentamisella voidaan osoittaa kiitollisuutta jostakin, jota on saatu ja kättelyllä halutaan osoittaa tämän saadun lahjan arvostus. Tällaisena symbolisena eleenä ojennettua kättä on käytetty sanallisessa ilmauksessa: ”Iso käsi!”¹³⁹⁶

Kättelyn esiintymisen vähentymistä on eräässä vastauksessa verrattu suoraan kunnioituksen ja arvostamisen osoittamisen vähenemiseen. Vuonna 1931 syntynyt naisvastaaja kirjoittaa tapana olleen osoittaa arvostetuille henkilöille kunnioitusta kädestä pitäen tervehtimällä. Hän liittäkin 1980-luvulla antamassaan vastauksessaan kättelyn vähenemisen yleiseen kunnioittavan suhtautumisen ”hölytymiseen”.¹³⁹⁷

Arvostamisen merkityksessä kättely voidaan liittää myös onnistumiseen tai voittoon ja siitä onnittelemiseen ja palkitsemiseen.¹³⁹⁸ Vuonna 1921 syntynyt naishenkilö toteaaakin, että palkitsemistilanteessa kyse ei ole varsinaisesta tervehtimisestä.¹³⁹⁹ Onnittelukättelyssä kyse on pikemminkin jonkin saavutuksen arvostamisesta ja sen osoittamisesta. Esimerkiksi suomalaisessa tapakulttuurissa tavallisia kättelytilanteita ovat syntymäpäivät sekä muut erilaiset elämänsäpäiviin liittyvät juhlat.¹⁴⁰⁰ Tällaisten onnittelukättelyiden tarkoituksena voidaan pitää kunnioituksen osoittamista päivän-sankarille.

Koululaisille todistustenjakotilanteet ovat onnittelukättelyiden paikkoja.¹⁴⁰¹ 15-vuotiaalla turkulaismiehellä kättely liittyy itsensä voittamiseen ja harrastuksen suorituksissa onnistumiseen. Hän kertoo kättelevänsä kavereidensa kanssa, ”jos skeitillä pääsee jonkun ison tai pahan tai ennen tekemättömän tempun”.¹⁴⁰²

1392 Esimerkki epäsymmetrisestä tervehdyksestä on tilanne, jossa vain toinen henkilö alentaa itsensä kumartamalla. Collett 1983, 215–216, 218.

1393 KTL1: 155.

1394 MV: K33/915.

1395 Siren 2004.

1396 MV: K33/673, 758. KTL1: 65, 63, 140. Ks. myös esim. mainos, jossa tukijoita kiitetään antamalla ”iso käsi”. Polyteknikkojen kuoron mainos, *Helsingin Sanomat* 22.5.2004.

1397 MV: K33/131.

1398 KTL1: 77, 78, 75, 122, 142, 143.

1399 Vastaaja kertoo tyttärensä menestyksestä Karankamäen Maatalousnaisten sellerinkasvatuskilpailussa vuonna 1980. Voittoisan sellerin kasvattajaa kätteli paikkakuntalainen isäntä palkinnonjakotilanteessa. MV: K33/832.

1400 KTL1: 66. MV: K33/832, 607.

1401 KTL1: 76, 132, 133.

1402 KTL1: 112.

Jos kätelemällä on mahdollisuus osoittaa kunnioitusta tietoisena merkinä, on näin myös ei-kättelyllä. Kunnioitusta voidaan merkitä kätelemättömyydellä erityisesti silloin, kun henkilöiden statukset poikkeavat toisistaan huomattavasti. Tässä merkityksessä kätelemättömyyteen liittyvä koskemattomuus lisää henkilöiden välimatkaa.

Armeijan tervehdyssäännöt ovat esimerkki tervehtimisen alistamisesta sosiaalisen hierarkian palvelukseen.¹⁴⁰³ Kättelyä ei käytetä yleisenä tervehdyseleenä armeijassa, jossa sotilaallinen arvojärjestys on merkittäväällä sijalla. Varusmiesten vastauksista käy ilmi, että tervehtiminen puolustusvoimissa perustuu arvojärjestyksen osoittamiseen. ”Ylempi-arvoisia” tervehditään eri tavalla kuin ”samanarvoisia”.¹⁴⁰⁴ Puolustusvoimien tervehtiminen perustuu 20-vuotiaan varusmiehen mukaan nimenomaan puolustusvoimien arvojen viestimiseen.¹⁴⁰⁵ Toinen varusmies kuvailee siviilitervehtimisen ja puolustusvoimissa tapahtuvan tervehtimisen eroja seuraavasti:

Puolustusvoimien ulkopuolella tervehtimistavalla ei ole niinkään merkitystä, pääasia että jollain tavalla huomioi toisen osapuolen kohdatessa. Puolustusvoimissa tervehtiminen pyritään saamaan samanlaiseksi kaikilla. Samanlaisuushan on armeijassa a ja o. Tosin puolustusvoimissakin tervehtimisen ideana on huomioida ylempi-arvoinen varusmies tai sotilashenkilö.¹⁴⁰⁶

Kätelemättömyys armeijassa tukee ajatusta kättelystä tasa-arvoisena eleenä, joka ei riittävästi tuo esille keskinäistä arvojärjestystä todella hierarkkisessa yhteisössä. Tosin palkitsemistilanteiden yhteydessä kättely on käytössä myös puolustusvoimissa.¹⁴⁰⁷ Silloin sen merkitys liittyy henkilön ja hänen saavutuksensa arvostukseen, joka ikään kuin ohittaa sotilaallisen arvojärjestyksen.

Kättely hyvän tahdon osoituksena

Kättelyn kenties tunnetuin ilmimerkitys on sen käyttö tervehdys- ja hyvästelyeleenä. Tervehtimiskäyttäytyminen sisältää monenlaisia aineksia, joita käsiteltiin luvussa 2. Kiinnostavaa on kuitenkin erityisesti sen kietoutuminen luottamuksen vahvistamisen ajatukseen, jolloin kättely voidaan nähdä eräänlaisena vahvistuksena sosiaalisesta suhteesta, sen hyväksymisestä ja sen jatkamisesta. Kättely merkitsee sosiaalista aktiviteettia, sen aloittamista ja lopettamista.¹⁴⁰⁸ Edellä viittasin kättelyyn eräänlaisena sopimuksena samanmielisyydestä, rauhanomaisuudesta ja hyvästä tahdosta. Tämän tarkastelukulman kautta olen liittänyt kätellen osoitetut hyvän tahdon merkitykset ystävyyden ja ystävällisyyden teemoihin.

1403 Korhonen 1996, 235.

1404 KTL2: 34, 44, 47, 48, 39.

1405 KTL2: 44. Yleinen palvelusohjesääntö antaa puolustusvoimien sotilashenkilöstön yleiseen palvelukseen liittyviä määräyksiä. Se ”heijastaa ja luo perusteet puolustusvoimien arvoille ja asenteille”. Yleisessä palvelusohjesäännössä korostetaan paitsi tätä esimies-käskynalais-suhdetta, myös yleisiä kohteliaita käytöstapoja. Tervehtimisellä tarkoitetaan palvelusohjesäännössä suullisen tervehdyksen lisäksi suoritettua joko ohimolle nostetun käden avulla suoritettavaa tervehdyttä tai kumartamista. ”Yhtenäiset toimintatavat helpottavat kanssakäymistä, lisäävät puolustusvoimien henkilöstön yhteenkuuluvuutta ja parantavat toimintaa.” *Yleinen palvelusohjesääntö 2002*, 9, 27–29.

1406 KTL2: 39.

1407 Vuoden 2009 palvelusohjesäännössä annetaan ohjeita erikseen sekä ulkona että sisällä tapahtuvaan tervehtimiseen. Vuoden 2009 palvelusohjesäännössä mainitaan kätelemisen palkitsemistilanteissa. *Yleinen palvelusohjesääntö 2009*, 28. Elektroninen julkaisu.

1408 Hall & Spencer-Hall 1983, 249–250.

Kättelyn eurooppalaisessa historiassa siihen on liitetty voimakas ystävyyden osoittamisen aspekti jo kauan ennen 1800-lukua. On osoitettu, että kättely on käytetty uskollisuuden symbolina antiikin ajoista saakka, mutta oikeudellisen ja tervehtimismielessä suoritettun kättelyn suhteesta ei ole täyttä selvyttä. Koska molemmat kietoutuvat alun perin luottamuksen vahvistamisen ajatukseen, voidaan niillä katsoa olevan yhteinen alkuperä. Tosin kättely sellaisena muodollisena tervehdyseleenä, jonka nykyään tunnemme, on kasvattanut suosiotaan vasta 1800-luvun kuluessa. Aikaisemmin kättelyyn on katsottu liitetyn yleviä uskollisuuden merkityksiä, mutta yleistyytään tervehdyseleenä sen on voinut suorittaa ilman suuria tunteiluja.¹⁴⁰⁹

Tervehdyseleenä yleistyessään kättely on säilyttänyt ystävällisyyttä ja hyvää tahtoa osoittavan merkityksensä.¹⁴¹⁰ Suomalaisessa tapakulttuurissa kättely on liitetty kiinteästi ystävyyden osoittamiseen. Esimerkiksi Raussi kirjoitti 1800-luvulla kättelemisestä veljellisen ystävyyden osoituksena.¹⁴¹¹ Warelius taas mainitsee kättelyn vuonna 1853 ”ystävällisempänä” tervehdyksenä.¹⁴¹²

Ystävyys on keskeinen teema myös tutkimukseni aineistona olevissa vastauksissa. Vastaajat kertovat, että kättelemällä halutaan viestiä ystävyyttä ja ystävällisyyttä.¹⁴¹³ 15-vuotias miespuolinen vastaaja luonnehtii kättelyä kaveruuden osoitukseksi.¹⁴¹⁴ 83-vuotias miesvastaaja liittyy kättelyn uusien ystävyysuhteiden muodostamiseen.¹⁴¹⁵ Tällaisessa tutustumisvaiheessa kättelyn merkityksen voidaan sanoa liittyvän ensin ystävällisyyden osoittamiseen ja myöhemmin ystävyyden vahvistamiseen henkilöiden välillä. Jos taas vanhaa ystävää on tervehditty kätellen, on erityistä ystävyyttä saatettu merkitä kahden käden avulla suoritettulla pidempään kestäväällä kättelyllä.¹⁴¹⁶

On eri asia osoittaa kätellen ystävällisyyttä kuin ystävyyttä. Ystävällisyyden osoittaminen on hyväntahtoisuuden osoittamista, jota voidaan osoittaa myös tuntemattomille henkilöille. Tässä mielessä suoritettu kättely tulee lähelle tervehtimisen merkitystä. Se kietoutuu hyvin vahvasti luottamuksen merkitykseen. Tätä koskettamiseen ja kättelyyn liittyvää merkitystä käyttävät esimerkiksi poliitikot viestinnässään. Eduskuntavaalien alla pohjoissavolainen kansanedustaja kertoo, miten ehdokkaan on mentävä ihmisten luo: ”Ihmisiä on käteltävä niin paljon että ranteet paukkuu.”¹⁴¹⁷ Tällaisena kättely ei ole niinkään spontaani, emotionaalinen reaktio kuin konventionaalistunut ja viestinnällinen ele.¹⁴¹⁸

Ystävyys osoittaminen tarkoittaa kuitenkin, että yksilöiden välille on jo muodostunut vahva, vastavuoroinen suhde ja he tuntevat kuuluvansa samaan sosiaaliseen yhteyteen. Tämä ystävyysuhteeseen perustuu vapaaehtoisuuteen toisin kuin esimerkiksi sukulaisuussuhde. Samalla sen toimintaan liittyy uskollisuus ja lojaalius, minkä vuoksi erilaiset sitoumuksen ilmaisut ja ystävyyden ilmaisut ovat olennaisia ystävyysuhteen

1409 Roodenburg 1992, 176–177; ks. myös Frijhoff 1992, 227; Schürmann 1994, 159; Korhonen 1996, 160–161.

1410 Roodenburgin mukaan tämä veljeyden osoittaminen näkyi erityisesti kveekareiden uskonlahkossa, jossa kättelyle omakuttiin melko nopeasti. Kveekareiden periaatteisiin kuului, ettei toinen ihminen ole toista parempi. Kättely tasa-arvoisena eleenä sopi heidän tapoihinsa. Roodenburg 1992, 153.

1411 Raussi 1966, 361.

1412 Warelius 1938, 87.

1413 MV: K33/276, 94, 671. KTL1: 122.

1414 KTL1: 103.

1415 KTL1:11.

1416 MV: K33/458, 403.

1417 Miettinen 2003.

1418 Ks. esim Firth 1974, 29.

ylläpitämisessä.¹⁴¹⁹ Kättely on yksi tapa osoittaa uskollisen ystävyuden jatkuvuutta. Tähän voi perustua myös tapa olla kättelemättä pitkältä ajalta tunnettua, läheistä ystävää, jota nähdään usein.¹⁴²⁰ Silloin ystävyyttä ei ole välttämättä tarvinnut erikseen kättelyn avulla ilmaista, vaan se on tiedetty olemassa olevaksi.

Kättelyllä voidaankin katsoa olevan funktio vastavuoroisen ja tasavertaisen ystävyuden osoittamisessa. Mutta jos ystävyys ja sen osoittaminen ovat yksilöille merkityksellisiä, on myös ystävällismielisyyden osoittaminen kollektiivisesti kannattavaa. Esimerkiksi 53-vuotias miesvastaaja huomauttaa ystävyuden osoittamisesta kätellen myös ”valtiovaltaisella” ja ”ministeritasolla” viitaten erilaisiin julkisiin kättelytapah-tumiin.¹⁴²¹ Kyseessä on silloin paremminkin ystävällismielisyyden osoitus kuin inhi-millisen ystävyuden osoitus. Perinteiseen ystävyyteen on nimittäin katsottu sisältyvän sellaisia positiivisia ja lämpimiä tunteita, joiden voidaan olettaa olevan mahdollisia vain yksilöiden välillä. Mutta ystävyuden symbolimerkitystä viestivinä tällaisilla esimerkiki-si rauhansopimusten uutisointien yhteydessä esitetyillä kättelykuvilla on oma funktion-sa. Antiikin filosofi Ciceron ajatuksia soveltaen voimme ajatella kättelyä hyödykkeenä, jonka jakaminen ystävällisyyden osoituksena kasvattaa ystävällismielisyyden ja hyvän tahdon tuottoa.¹⁴²²

Kättelemättä jättäminen

Sosiaalisessa käyttäytymisessä olennaista on ilmaisen lisäksi myös se, mitä eleitä ei ilmaista. Vaikka liiallista tervehtimistä on toisaalta naurettu joissakin piireissä, on taas tervehtimättömyys tulkittu vihamielisyydeksi, epäkohteliaisuudeksi ja ”suorastaan omituisuudeksi”¹⁴²³ Kättelemisestä kieltäytyminen on hyvin voimakas akti, jolla on voitu ilmaista epäso-pua.¹⁴²⁴ Vuonna 1905 syntynyt naisopettaja kertoo ”vihaväleissä” olleista naapureista, jotka eivät kätelleet toisiaan.¹⁴²⁵ Vuonna 1927 syntynyt mieshenkilö taas kertoo kättelemättömyydestä vihamiesten kesken:

Joukkopaikoissa oli tervehtimisellä jonkinlainen merkki siitä että oltiin toiseen jonkinlaisessa suhteessa sukulaisia ystäviä tai ainakin tuttuja. Jos joukossa oli vihamiehiä, heille ei kättä ojennettu. Ojennetun käden torjuminen siihen tarttumatta oli loukkaus. Se merkitsi, että torjujan ajatuksissa oli jokin asia joka oli rikkonut asianomaisten välit.¹⁴²⁶

Kättelemättä jättämisellä voidaan osoittaa paitsi rikkoutuneita välejä ja epäso-pua, myös sitä, ettei haluta luoda sosiaalista suhdetta ensinkään. 64-vuotias emäntä kertoo, miten paikkakunnalla ison talon emäntä hylkäsi sulhasehdokkaan yksinkertaisesti jättämällä tämän kättelemättä:

1419 Serpell 1989, 113–114, 117–118. Henkilöiden välinen tasa-arvoisuus tekee ystäväystymisestä helpompaa. Porter ja Tomaselli 1989, 3. Myös Cicero korosti ystävyudessa luotettavuutta, oikeudentuntoa ja jalomielisyyttä. Ciceron mukaan se todellinen ystävyys on aitoa ja vapaaehtoista: ”Ystävyys onkin siinä suhteessa sukulaisuuden yläpuolella, että sukulaisuudesta voi mieltymys kadota, ystävyydestä sen sijaan ei: mieltymyksen kadotessa kumoutuu ystävyuden nimi, sukulaisuuden säilyy”. Cicero 1992, 55–57, 77.

1420 Ks. esim. KTL1:11.

1421 MV: K33/692.

1422 Tärkeintä ystävyudessa on Ciceron mukaan olla tasavertainen alempansa kanssa. Kaikkien olisi myöskin jaettava ”hengenlahjo-jaan” ympäristölleen ja auttaa lähimpiään kunniaan ja arvoon. Cicero (44 eaa.) 1992, 77–79.

1423 MV: K33/880. Liiallista tervehtimistä naurettiin ainakin Kainuussa 1920–30-luvuilla. MV: K33/177.

1424 Argyle 1977, 52.

1425 MV: K33/702.

1426 MV: K33/758.

Meidät hän otti ystävällisesti vastaan ja kutsui saliin. Seurusteli tätini kanssa samalla selaten juuri tullutta kotiliettä. Talon tytär laittoi meille keittiössä kahvia. – Silloin tuli saliin ilmeisesti tyttären vieraana ollut nuorimies. Tämä esitteli itsensä ja sanoi olevansa Liisan ystävä ja tarjosi kättään. Äiti-emäntä nousi ryhdikkäästi seisomaan ja sanoi: ”Vai niin!” Katsoi nuorta miestä päästä jalkoihin tarttumatta ojennettuun käteen. Istui sitten pöydän päähän ja jatkoi lukemista. Nuori mies lähti nolona, ja niin lähdimme mekin. Taisimme sentään kahvin juoda, kun Liisa sen saliin toi. Enempää ei puhuttu, edes ilmoista. Ei tullut sulhasta tästä.¹⁴²⁷

Yleensä tervehtiminen on pyritty suorittamaan samanlaisena kaikille. Virallisilla kutsuilla ja vieraisilla hyvä tapa on ollut kätellä järjestyksessä huoneessa olijat. Jos joku poikkesi totutusta, kuului varmasti ”supinaa” vieraiden joukosta joko hyväksyen tai paheksuen.¹⁴²⁸ Mikäli joku jätettiin kätelemättä, katsottiin sen olevan tahallista rajanvetoa kätelemättä jätetyn ja käteltyjen välillä. Vuonna 1926 syntynyt naishenkilö kertoo:

Hyvin tarkkaan ettei ”vaa pietty rajaisii”. (ts. ei jätetty välistä ketään tervehtimättä) ja tällä tavalla jotkut halusivat osoittaa välissäistujan halpa-arvoisuutta ja ohittivat tervehtimättä. (Rajaisien pitämistä ts. väliin jättämistä pidettiin sopimattomana käytöksenä).¹⁴²⁹

Tällaisten rajojen vetäminen sosiaaliryhmien välille on ollut tahallista ja täysin intentionaalista. Korhosen sanoin kätelemättä jättäminen ”tölväisee” henkilön statusta.¹⁴³⁰ ”Rajaisista” saatettiin toki myös laskea leikkiä, mikäli tervehtijältä oli huomaamatta jäänyt joku vieras tervehtimättä.¹⁴³¹ Tahallisella kätelemättömyydellä on joka tapauksessa vedetty rajoja eri ryhmien välille.¹⁴³² Vuonna 1917 syntyneen naisvastaajan esimerkki Kuhmosta kertoo, miten negatiivista suhtautumista erilaista etnistä alkuperää oleviin henkilöihin voitiin osoittaa kätelemättömyyden kautta:

Kädestä tervehtimisestä on jäänyt mieleeni eräs tapahtuma vuosikymmenien takaa. Tapahtuma on naapurikaupungistamme Kuhmosta. Varakkaan talon tytär oli mennyt kihloihin vanhempainsa kielloista huolimatta rajavartiossa palvelevan mustalaispojan kanssa. Kun sulhanen oli saapunut ensivierailulle morsiamensa kotiin, Hän oli mennyt tarjoamaan kättään tulevalle appiukolle. Morsiamen isä ei ollut ojentanut kättään, vaan sanonut: ”en ole enenkään tervehtinyt mustalaisia.” Siis melko rasismia.¹⁴³³

Yhteiskuntafilosofi ja historioitsija René Girard on antropologisessa teoriassaan esittänyt juuri kättelystä kieltäytymisen väkivallan kehän syntymisen esimerkkinä. Girardin teoriassa inhimillinen toiminta perustuu jäljittelyyn ja sitä ohjaavaan mimeettiseen haluun. Jäljittelytaipumus saa meidät Girardin mukaan tekemään ja haluamaan samoja asioita

1427 MV: K33/986.

1428 MV: K33/641, 166. Korhosen mukaan luopumista korrektista tervehdys- tai hyvästelysignaalista katsotaan tavallisesti äärimmäisen paheksuvasti. Korhonen 1997, 238.

1429 MV: K33/781.

1430 Korhonen 1997, 238.

1431 V: K33/1103, 702.

1432 Kätelemättä jättämisellä voitiin vetää rajoja esimerkiksi uskovaisten ja ei-uskovaisten välille: ”Vain sellaiset joista tiedettiin ettei ne ole uskovia jätettiin kätelemättä.” MV: K33/772.

1433 MV: K33/564.

kuin toiset. Kättelystä kieltäytymisen Girard esittää vastavuoroisuuden huonontumisena: henkilö A ojentaa käden henkilölle B, joka kieltäytyy kädenpuristuksesta. Koska A luonnollisesti loukkaantuu tästä kieltäytymisestä, hän osoittaa närkeästä korostamalla henkilön B kieltäytymisestä seuraavaa omaa kieltäytymistään. Girard pitää tätä esimerkkinä siitä, miten huono vastavuoroisuus negatiivisen eleen muodossa kasvattaa huonoa vastavuoroisuutta jatkuvassa kierteessä jäljittelyn seurauksena. Tähän perustuvat Girardin mukaan jatkuvat väkivaltapyrkimykset ja konfliktien kasvaminen.¹⁴³⁴

Tällaisen Girardin kuvaaman huonon vastavuoroisuuden kehän katkaisemista antaa hyvän esimerkin vuonna 1911 syntyneen naisvastaajan kertomus lukukinkereiltä Vanajasta:

Oli kyläkinkerit eräässä talossa. meitä istui nuorempia naisia penkillä mitään eriarvoisuutta tuntematta. Olimme jo siksi tutut ja mukavia ihmisiä olivat ne naiset. Tulipa sitten tupaan erään, ei mitenkään erikoisen suuren talon vanhaemäntä, tunnettu mahtavasta käytöksestään, kuten myöhemmin kuulin. Kätteli samalla penkillä istuvista 2 nuorta emäntää, jätti minut väliin, kätteli taas yhden hämäläisemännän, jätti karjalaisnaisen väliin ja kätteli taas hämäläisiä. Palasi sitten rivin alkupäähän ja tarjosi minulle kättä. Emmin hetken otanko sn kypälän käteeni vai en. Mutta muistin äitini opetuksen. Jos toine on sinnuu kohtaa tuhma, ni oo sie viisaamp. Annoin kättä. Mutta annoin myös jutun kiertää. Seurauksena oli lastensa, jo neljissäkymmenissä olevien tyttären ja pojan tulo linja-autossa kättelemään. Meistä tuli heidän kanssaan myöhemmin oikein hyvät ystävät.¹⁴³⁵

Olennaista karjalaisnaisen kertomuksessa Vanajalta on havainto siitä, miten sosiaalisesti loukkaavaan käyttäytymiseen on mahdollista vastata ystävällisyydellä. Tässä tapauksessa myös sosiaalinen kontrolli on toiminut siten, että mahtailevasti käyttäytyneen emännän toimintaympäristö on ikään kuin loukkaantunut kättelemättä jätetyn puolesta.¹⁴³⁶ Edellä esitetyssä tapauksessa kättelemättä jättäneen henkilön lapset ovat vastanneet ystävällisyyteen ystävällisyydellä. Siirtolaiset olivatkin todennäköisesti tottuneita erilaisiin arvoaseman osoittamisiin, mutta he kykenivät myös vastustamaan huonon vastavuoroisuuden kehän muodostumista. Esimerkiksi vastaushetkellä 65-vuotiaan karjanhoitajanaisen mukaan he eivät lannistuneet ”niin vähäisistä mielenilmauksista kuin kättelemättä jättämisistä kutsuilla”.¹⁴³⁷ Tässä tapauksessa kättelemättä jättäminen on voinut toimia jopa jonkinlaisena voiman lähteenä yksilön toiminnalle.

1434 Girard 2002, 443–444.

1435 MV: K33/643.

1436 Korhosen mukaan sosiaalisessa kontrollissa läsnä olijat voivat loukkaantua kättelemättä jätetyn puolesta. Korhonen 1997, 238.

1437 MV: K33/461.

4.4 Kättely vältettävänä eleenä

Epähygieeninen kättely

Käsityksiin likaisuudesta vaikuttavat kulttuuriset käsitykset puhtaudesta ja saastaisuudesta. Joissakin kulttuureissa pelkääntään fyysisen kontaktiin liitetään saastumisen käsite. Tällöin kosketus itsessään on saastaista, vaikka koskettajat olisivatkin puhtaita.¹⁴³⁸ Suomessa tällainen tilanne on liittynyt ainakin synnyttäneen naisen ”saastaisuuteen”, joka on kestänyt Paulaharjun mukaan kuudesta seitsemään viikkoa synnytyksen jälkeen. Synnyttänyt nainen sai kätellä muita vasta niin sanotun kirkottelun eli kirkossa käynnin jälkeen. Vasta silloin hän oli muiden arvoinen.¹⁴³⁹

Tällainen sukupuoleen ja naiseen synnyttäjänä perustuva likaisuuden ajatus ja siihen liittyvä vaaran käsitys ilmaisee Mary Douglasin kirjoitusten kautta tulkittuna yhteiskunnan eri osien suhteita. Douglasin mukaan ajatus likaisuudesta voidaan tulkita symbolisena: likaisuus peilaa sosiaalisen järjestelmän hierarkkista mallia. Douglasille sosiaalinen järjestelmä on erottelua, puhdistamista ja rajojen vetämistä ja rikkomista. Puhtauden ja tartunnallisuuden käsitykset ovat yhteydessä sosiaaliseen järjestykseen.¹⁴⁴⁰

Douglasin mukaan käsitys liasta johtuu kahdesta seikasta: hygieenisyydestä ja sen vaalimisesta sekä vakiintuneiden tottumusten kunnioituksesta. Hygieeniset säännöt myös muuttuvat kulloisenkin tietämyksemme mukaan.¹⁴⁴¹ On selvää, että esimerkiksi tietämyksemme tautien tarttumismekanismeista on muuttunut, minkä vuoksi esimerkiksi yleiseen hygieniaan on alettu kiinnittää entistä enemmän huomiota. Erityisesti 1800-luvun lopulta lähtien kaikenlaisia hajuja ja eritteitä on alettu pitää epämiellyttävinä ja epähienoina.¹⁴⁴² Puhtaudesta on vähitellen tullut oikea ja tavoiteltava elämäntapa.¹⁴⁴³

Lian ja inhon tunteen yhteydelle voidaan etsiä myös biologisia selityksiä. Ihmisen inhon tunnetta tutkittaessa on osoitettu, että ruumiin eritteet merkitsevät taudin tartunnan vaaraa ja saavat sen takia aikaan inhon tunteita. Lian tunnistamista ja siihen reagointia voitaisiin siis pitää jonakin ihmisen selviytymiselle välttämättömänä toimintona.¹⁴⁴⁴ Tartunnanvaaran kautta ymmärrettynä puhdistaminen voidaan liittää yksilön selviytymiseen. Virginia Smith viittaa ihmiskehoon tällaisena kuona-aineista ja vahingoittavasta aineksestä eroon pyrkivänä järjestelmänä. Smith kutsuu ihmisen inhon tunnetta primaarireaktioksi, joka syntyy aistielinten ja aivojen monimutkaisten hermoyhteyksien synnyttämänä.¹⁴⁴⁵

Kättelytapahtumassa käden fyysisillä elementeillä on merkitystä. Käden hikisyys, kosteus tai likaisuus voi olla kommunikatiivisesti merkitsevä, sillä se voi jopa estää

1438 Firth 1974, 18.

1439 Paulaharju 1958, 204; Yläne 1917, 13. 1900-luvun alussa synnyttävä äiti oli sekä ruumiillisesti että sosiaalisesti poikkeavassa tilassa ja hänet tulkittiin epäpuhtaaksi. Helsti 2001, 58.

1440 Douglas 2000, 49–50.

1441 Douglas 2000, 53.

1442 Löfström 2000, 243.

1443 Hygienialiikkeen syntyyn Euroopassa vaikutti erityisesti bakteriologian kehitys. 1880-luvulla Louis Pasteurin mikrobiologiset tutkimukset vakuuttivat mikrobin roolista tautien tartumisessa. Hygienialiike laajeni nopeasti koskemaan yhteiskuntasuunnittelua ja jokapäiväistä elämää. Mikrobeista tuli näkymätön vihollinen, joka vaani kaikkialla. Tämä ajattelutapa vaikutti myös tapoihin: kontaktia toiseen henkilöön halailun tai suutlun merkeissä tuli välttää ja julkiset kättelyt nähtiin hengenvaarallisina. Smith 2007, 297–300. Hygienialiikkeestä Suomessa ks. esim. Lehtonen 1995; Uimonen 2004.

1444 Ks. esim. Tybur et al. 2009; Tybur et al. 2013.

1445 Smith 2007, 8–9, 12.

viestinnän. Yleensä hikisyys tai kämmenen kosteus koetaan epämiellyttävinä. Eritteisiin liittyvä lika tulee esiin vuonna 1926 syntynyt naisen henkilön vastauksessa, jossa hän uskoo ajatuksen epähygieenisestä kättelystä olevan yleinen motiivi välttää kätelemistä:

Nykyisin jotkut aivan hygieenisistäkin syistä eivät halua ”liata” käsiään toisen ehkä hikisessä kädessä, miten lie, ennen ajateltiin läheisemmin, eikä hygieniaa niinkään...¹⁴⁴⁶

Kättelytoiminnassa suotavaa on ollut puhtaat kädet. Koska työ maatilalla oli kokonaisvaltaista toimintaa ja agraarikulttuurissa arkea leimasi jatkuva työnteke, ovat arjen kohtaamisetkin tapahtuneet usein työteon keskellä.¹⁴⁴⁷ Talon väellä ei kuitenkaan ole ollut tapana tervehtiä työstä likaisin käsin, vaan vuonna 1941 syntynyt miesvastaajan kertoman mukaan yleinen sanonta oli: ”[E]nsin pestään kädet ja sitten vasta tervehditään.”¹⁴⁴⁸ Toisinaan keskeneräiset työt ja likaiset kädet saattoivat estää kätelemisen kokonaan. Esimerkiksi taikinaisilla käsillä ei lähdetty kätelemään, vaan silloin riitti sanallinen tervehdys.¹⁴⁴⁹ Käsien likaisuuden myötä syntyi myös uusia kättelyn toimintamalleja. Vuonna 1915 syntynyt jämsäläismies kertoo:

Kun jouduttiin tervehtimään henkilöä jonka oikea käsi oli siteessä tai likainen, hän tarjosi vasenta kättään. Jos molemmat kädet olivat likaisia puristettiin häntä tervehtiessä ranteesta.¹⁴⁵⁰

Likaisuus ja siihen liitetty epähygieenisuus voi siis saada yksilön muuttamaan toimintaansa kättelytilanteessa. Jos toimija havaitsee kättelyllä olevan vahingollisia vaikutuksia, hän valitsee joko muun välineen tai kokonaan toisenlaisen toimintatavan.¹⁴⁵¹ Kuitenkin valitsemalla toisenlaisen toimintatavan tai välineen saattaa yksilön toiminta joutua vastakkain yhteisön odotusten ja säätelyn kanssa. Koska tällainen toimintatavan muuttamista seuraava törmäys voi johtaa niin sanottuun kasvojen menettämiseen, joutuu yksilö keksimään keinoja, joiden avulla kasvojen menettämistä ei tapahdu.

Goffmanin mukaan yksi kasvotyön perusmuodoista on välttely.¹⁴⁵² Yksilö voi siis vältellä tilanteita, joissa joutuu tekemään kasvoja menettäviä tekoja. Näin on tehnyt esimerkiksi papin rouva 1930-luvulla Viljakkalassa:

Menin usein kirkkoon mieheni mukana sakariston kautta ja kättelin minäkin, kuten asiaan kuului. Kun oli kovasti kylmä, niin lämmittäjäpapalla oli aina tippa nenän päässä. Ennen kuin hän ojensi kätensä, hän kumminkin aina ensin pyyhkäisi pois tipan nenän päästään. Seuraus oli se, että häneltä sai aina märän kättelyn. Katsoinkin pian parhaaksi mennä kirkkoon pääovesta. Minulle se kävi, mutta ei miehelleni.¹⁴⁵³

1446 MV: K33/116.

1447 Ks. esim. Högbäck 2003, 110–111.

1448 MV: K33/73.

1449 MV: K33/330.

1450 MV: K33/657.

1451 Väline on syntynyt Ahlmanin mukaan nimenomaan *tarkoituksenmukaisuudesta*. Toisin sanoen mikä on sen suhde meidän tahoomme. Jokaisella välineellä on tarkoituksensa ja sitä käytetään toteuttaakseen tiettyä arvoa. Mikäli välineellä olisi *vahingollisia vaikutuksia*, tulisi turvautua *varalla oleviin välineisiin*. Ahlman 1967, 74–79.

1452 Goffman 2012, 33.

1453 MV: K33/374.

Vastaaja on siis muuttanut toimintatapaansa välttääkseen suntion märän kättelyn. Sitä, miksi vastaaja on pitänyt märkää kättelyä epämiellyttävänä, emme voi tarkkaan ottaen tietää. Mutta voimme pitää mahdollisena, että vastaaja on kokenut märän käden inhotavaksi juuri sen vuoksi, että on tiennyt kädessä olevan nenästä peräisin olevaa eritettä. Tällöin käsien likaamisen välttäminen toimisi ymmärrettävänä motiivina muuttaa toimintatapaa. Vastaaja ei ole kuitenkaan voinut kieltäytyä kättelystä kohtaamistilanteessa suntion kanssa, joten hän on ratkaissut ongelman välttämällä koko kohtaamistilannetta.

Kättelystä kieltäytyminen ei ollut papin rouvalle mahdollinen vaihtoehto, sillä se todennäköisesti olisi tulkittu epäkohteliaisuudeksi. Kättelystä kieltäytyminen likaisiin käsiin viitaten on kyllä ollut mahdollista jo entuudestaan huonoissa väleissä olleille henkilöille kuten vuonna 1912 syntyneen satakuntalaisemännän kertomuksesta käy ilmi:

Tutut miesihmiset, joita oli kylän väestä enemmistö, kauempaa tulleet metsätyömiehet lisänä, sanoivat tavanomaisilla asioillaan talossa käydessään tavallisesti - terve terve, etenkin toisia talon miesihmisiä tervehtiessään. Harvoin he kädestä tervehtivät, sanoipa joku vähän suutahtanut talon isäntä täällä toiselle: Älä tyrkytä sitä likasta kouraa.¹⁴⁵⁴

Vaikka länsimaissa likaisuus on ymmärretty pitkälti näkyvänä likana, materiaalina, on yhä enemmän alettu tiedostamaan myös näkymättömän ”lian” olemassaoloa eli kiinnittämään huomiota mikrobien olemassaoloon. 1800-luvun loppupuoliskolla lisääntynyt bakteerien tuntemus synnytti aivan uudenlaisia jännitteitä inhimilliseen toimintaan. Suomalaista hygienialiikettä tutkineen Turo-Kimmo Lehtosen mukaan bakteerien tuntemus transformoi ruumiin rajojen tuntemisen ja aukkojen suojelun uudenlaiseksi ja uudella tavalla perustelluksi. Toimijat alkoivat kiinnittää omaan ruumiiseen erityistä huomiota ja tarkkailemaan siihen liittyviä kosketuksia. Tartuntaportit ja bakteerien siirtymisväylät tulivat säätelyn kohteiksi.¹⁴⁵⁵

Yksi tapa nähdä kädet likaisena onkin lähestyä käsiä niiden mikrobiston kautta. Käsien ihon mikrobisto voidaan jakaa väliaikaiseen ja pysyvään mikrobistoon. Pysyvä käsien mikrobisto on ihon syvemmissä kerroksissa, eikä sitä voida poistaa tuhoamalla ihon rakenteita. Pysyvä mikrobiit ylläpitävät niin sanottua kolonisaatiore-sistenssiä estämällä vieraiden mikrobien asettumista pysyvästi käsiin. Tämä mikrobisto on yksittäisellä henkilöllä suhteellisen vakio ja se aiheuttaa harvoin infektioita. Väliaikaisella mikrobistolla taas tarkoitetaan käsiin ympäristön koskettamisen seurauksena siirtyneitä mikrobeja. Väliaikainen mikrobisto on kiinnittynyt orvaskeden sarveissolukerroksen uloimpaan osaan. Nämä mikrobiit pystytään poistamaan käsihygieenisillä toimenpiteillä. Väliaikaiseen mikrobistoon voi kuulua tauteja aiheuttavia mikrobeja.¹⁴⁵⁶

Käsien välityksellä tapahtuvaan kosketustartuntaan on kiinnitetty huomiota terveydenhuollossa jo 1800-luvulta lähtien. Käsihygienian merkitys infektioiden leviämisen estämisessä selvisi 1800-luvun puolivälissä, kun Ignaz Semmelweis osoitti tutkimuksissaan käsien merkityksen tarttuvien tautien siirtymisessä henkilöstä toiselle.

1454 MV: K33/986.

1455 Lehtonen 1995, 31–42.

1456 Boyce et al. 2002; ks. myös Syrjälä, Teirilä, Kujala & Ojajärvi 2005, 611–613; McGinley et al. 1988.

Semmelweisin tutkimukset osoittivat, että klooriyhdistettä sisältävän liuoksen käyttö käsien pesussa vähensi lapsivuodekuolleisuutta. Huomattavaa on, että tuona aikana ei vielä tiedetty mikrobien aiheuttavan infektoita.¹⁴⁵⁷

Mikrobit eivät ole paljain silmin nähtävissä, mutta ne tarttuvat erittäin helposti esimerkiksi käsikosketuksen kautta.¹⁴⁵⁸ Useat viime vuosikymmenien aikana tehdyt tutkimukset osoittavat, että suurin osa infektoista tarttuu ihmisten välisten kontaktien välityksellä. Erityisesti käsiä pidetään merkittävänä infektioiden leviämisreitinä sairaaloissa ja hoitolaitoksissa. Infektio- ja tartuntatutkimuksen kulmakiviä onkin käsihygienian parantaminen.¹⁴⁵⁹ Koska käsien on lukuisissa tutkimuksissa todettu olevan merkittävä mikrobien tartuntareitti, ja käsihygienia on olennainen osa kaikkea infektiotortuntaa, on selvää, että myös kättelyllä on yhteys mikrobien leviämiseen.¹⁴⁶⁰ Kättely sisältää käsikosketuksen, jossa mikrobeja pääsee siirtymään kädestä toiseen. Esimerkiksi flunssaa aiheuttavat virukset voivat siirtyä ihmisestä toiseen käsien välityksellä. Käsien sormista nenään tai silmien sidekalvoille siirtyessään virukset pystyvät lisääntymään ja aiheuttamaan infektiotaudin.¹⁴⁶¹ Kättelyä on käytetty mallina myös esimerkiksi *Clostridium difficile* -bakteerin siirtävyyttä ja alkoholipohjaisten käsihuuhteiden vaikutusta testaavissa tutkimuksissa. Tutkimuksessa pystyttiin selvästi osoittamaan, että kättely siirtää jäljelle jääneet patogeenit vaivattomasti kättelijän kädestä kätelevän käteen.¹⁴⁶²

Kättelyn epähygienisyys onkin ollut pohdittavana jo vuosikymmenten ajan. Kesusteluissa on kiinnitetty huomiota siihen, miten kädet toimivat mikrobien siirtymäreitinä ja miten tämä reitti voitaisiin katkaista. Yhtenä keinona mikrobien leviämisen ehkäisyssä on nähty toimintatapojen muuttaminen hygieenisemmiksi. Käytännössä tämä tarkoittaa myös kättelyn lopettamista, vähentämistä tai korvaamista.¹⁴⁶³

Huoli hygieniasioista on saanut ihmiset välttämään kättelyä jo 1900-luvun alkupuoliskolla, jolloin Sjövallin mukaan likaiset kädet mainitaan käytösoppaissa epämiellyttävänä. Samoin ennen kättelyä suoritettua nenänkaivamista on pidetty epämiellyttävänä. Myös bakteerien leviämisestä ja vahingollisuudesta muistutetaan oppaissa.¹⁴⁶⁴ Vuonna 1919 syntynyt miesvastaaja kertookin, että esimerkiksi kutsuilla suoritettua yhteistervehdystä pidettiin soveliaana ja hienostuneena paitsi kohteliaisuus- myös hygieniasyistä:

Joillekin on tullut tavaksi välttää kädestä tervehtimistä, kun pelätään, että kaikkien tervehdittävien kädet eivät ole kyllin puhtaat. Jotkut väittävät ”käsipäivän” sanomista

1457 Cork, Maxwell & Yeo 2011; Jarvis 1994; Newsom 1993; Stewardson et al. 2011.

1458 Reed 1975. Gwaltney, Moskalski & Hendley 1978; Heikkinen & Järvinen 2003. On kuitenkin huomattava, että pelkkä käsien koskettelu sinänsä ei ole infektiotaudin tarttumisen kannalta riittävä. Tauti tarttuu vasta silloin, kun mikrobit pääsevät käsistä nenän limakalvolle tai silmän sidekalvolle, jossa ne pystyvät lisääntymään aiheuttaen infektiotaudin. Ks. esim. Suominen & Huovinen 2004.

1459 Pittet & Boyce 2003; Allegranzi & Pittet 2009. Käsihygienian on todettu olevan suoraan yhteydessä infektioiden määrän vähenemiseen. Jarvis 1994.

1460 Käsihygienian tehostamista on tutkittu paljon ja on selvästi pystytty osoittamaan, että käsihygieniaa parantamalla voidaan merkittävästi torjua tartuntoja sairaaloissa ja hoitolaitoksissa. Ks. esim. Steere & Mallison 1975; Larson 1988; Bryan, Cohran & Larson 1995; Pittet et al. 2000; Helms et al. 2010.

1461 Ks. esim. Reed 1975.

1462 *Clostridium difficile* on yleinen sairaalainfektiopatogeeni, joka leviää sinnikkäiden itiöidensä avulla. Itiöt pystyvät säilymään ympäristössä ja pinnoilla elinvoimaisina. Kontaminoituneissa yksiköissä ne leviävät helposti ei-kolonisoituneihin potilaisiin juuri hoitohenkilökunnan kontaktien välityksellä. Jabbar et al. 2010. Käsien kautta kontaminoituneista pinnoista ks. esim. Boyce 2007.

1463 Ks. esim. Given 1929. ”Keuhkotaudin” eli tuberkuloosin leviämisen estäminen on yksi esimerkki siitä, miten tapoihin pyrittiin vaikuttamaan. Tartuntavaaran takia vältettiin suukottelemista. MV: K33/468. Ks. myös Suominen ja Huovinen 2004. 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla esimerkiksi Saksassa kättelyyn liittyi hygieenisyyntöilyn myötä tietynlainen kiusaantuneisuus. Schürmann 1994, 165.

1464 Hygieniasioista muistutetaan käytösoppaissa jo ainakin 1920-luvulla. Sjövall 2006, 38–39.

sopimattomaksi varsinkin siellä, missä ei ole mahdollisuutta pestä käsiään ennen kahvin juontia tai ruokailua.¹⁴⁶⁵

Vuonna 1926 syntynyt naisvastaaja kertoo, miten eräällä mieshenkilöllä oli tapana viitata sanallisesti mikrobien välttämiseen:

Täällä Laukaassa eräs pohjoisesta kotoisin oleva eläkekauppias puristaa omat kätensä vastakkain ja kysyy: vaihdetaanko basilleja vai käykö tämä ja se käy sitten koko tutun porukan tervehtiminen. Vieraat ovat asia erikseen.¹⁴⁶⁶

Vuonna 1909 syntynyt naisvastaaja kertoo, miten hänen kotipaikkakunnallaan Sysmässä pitkäaikainen kunnanlääkäri ei pitänyt kättelemisestä, vaan hän totesi sen olevan ”epähygieenistä” ja uhkasi perustaa ”kättelyn vastustamisyhdistyksen”. Hän epäilee tämän lääkärin ajatusten olleen vaikuttamassa kättelyn vähentymiseen:

Aivan viime aikoina on kättely vähentynyt, lieneekö edesmenneen lääkärimme opetus näin kantanut satoa, mutta vieraisilla esim. riittää, kun kutsujen emäntää ja isäntää kätellään ja toisille vain nyökätään.¹⁴⁶⁷

Kättelemättömyyden puolesta puhuneita medisiinareita on ollut myös muita. Esimerkiksi Espoossa 1970-luvulla kaikki terveyskeskuslääkärit eivät suostuneet kättelemään sen epähygieenisyyden vuoksi.¹⁴⁶⁸ 1990-luvun lopulle tullessa tietoisuus käsihygieniasta oli lisääntynyt, mikä vaikutti kättelyn mieltämiseen yhä voimakkaammin epähygieeniseksi eleeksi.¹⁴⁶⁹ 2000-luvulla tieto kättelyn mikrobeja siirtävästä vaikutuksesta on levinnyt jo laajalle. 69-vuotias naisvastaaja tiivistää mikrobien leviämisen vaikutuksen kättelytoimintaansa näin:

Tietysti flunssa-aikana ei aina hyväksi ja ehkäpä silloin katson tarkemmin ojennanko käteni tervehdykseen.¹⁴⁷⁰

Vuonna 2003 naiskirjoittaja toivoi mielipidekirjoituksessaan, että kättelytavasta luovuttaisiin sairaalassa sairaalabakteerien vuoksi.¹⁴⁷¹ Kättelytavan välttäminen on tullut tavaksi myös muissa piireissä, joissa on pidetty erityisen tärkeänä tartuntatautien leviämisen ehkäisemistä. Esimerkiksi Pekingin olympialaisissa vuonna 2008 Suomen olympiaurheilijoiden ilmoitettiin tervehtivän kohteliaasti, mutta välttävän kättelyä: ”Kyse ei ole epäkohteliaisuudesta, vaan pyrkimyksestä minimoida erilaisten infektioiden riskiä.”¹⁴⁷² Vuonna 2009 influenssapandemia toi kättelykieltoja muun muassa jääkiekko- ja jalkapallo-otteluihin.¹⁴⁷³ Suomessa sikainfluenssapandemia vuonna 2009 sai jopa seurakunnat kieltämään kättelyn kirkkohallituksen ohjeistuksen mukaisesti. Esimerkiksi Vantaalla kirkkojen seinille kiinnitettiin kylttejä, joissa viesti pyrittiin muotoilemaan

1465 MV: K33/1029.

1466 MV: K33/915.

1467 MV: K33/928.

1468 MV: K33/578.

1469 Hakkarainen 1995.

1470 KTL1: 28.

1471 Rekola 2003. Ks. myös Snellman 2009.

1472 Aiheesta uutisoi esimerkiksi 6.8.2008 sanomalehti *Kaleva*. Olympiajoukkueessa ei kätellä, *Kalevan* internet-sivu.

1473 Keskitalo 2009.

hienovaraisesti näin: ”Influenssan leviämisen estämiseksi emme toistaiseksi kätele.” Seurakuntayhtymän tiedotuspäällikkö toivoi sanallisen viestin auttavan estämään kätelemään tottuneiden seurakuntalaisten pahastumisen.¹⁴⁷⁴

Kättelyn epähygieenisyydestä johtuen joissain terveydenhuollon yksiköissä ei ole ollut tapana kätellä yhtä hanakasti kuin ns. valtakulttuurissa. Helsingin yliopistollisessa sairaalassa alkoi vuonna 2009 Vältä kättelyä -kampanja, jonka tarkoituksena on ollut parantaa käsihygienian tasoa.¹⁴⁷⁵ Joidenkin sairaaloiden infektio-osastolla kätelemättömyyskäytäntö on ollut voimassa jo pitkään ennen 2000-luvun pandemia-aikaan liittyviä kättelykieltoja. Infektio-osastolla kättelyä on pyritty välttämään, koska yksikössä käsihygieniata noudatetaan mahdollisimman optimaalisesti yksikön erittäin korkean infektioriskin vuoksi.¹⁴⁷⁶ Sairaalan infektio-osastolla käsihygienian tärkeys ja käsivälitteisten tartuntojen yleisyys tunnetaan hyvin, kuten 32-vuotias infektio-osastolla työskentelevä lääkäri vastauksessaan kertoo:

Sairaalassa tiedostetaan infektioiden leviäminen erityisesti kosketustartuntana ja täällä on luontevampaa välttää kätelemistä.¹⁴⁷⁷

Tällaisessa toimintaympäristössä toimijoiden motiivit eivät aina kohtaa. Infektio-osastolla terveydenhuollon ammattilaisia motivoi kätelemättömyyteen optimaalisen käsihygienian noudattaminen, mutta potilasta tai omaista kättelyyn motivoi luottamuksellisen, sosiaalisen suhteen luominen hoitohenkilökuntaan. Tätä tiedollista ristiriitaa pohtii 39-vuotias sairaanhoitaja näin:

En kätele osastolla, mutta joskus joutuu osaston ulkopuolella kätelemään. ”Maallikot” eivät välttämättä ymmärrä mitä käten kautta kulkeutuu.¹⁴⁷⁸

On muistettava, että yksilöt painottavat omia preferenssejään sen mukaisesti, mitä pitävät tärkeänä. 29-vuotias naisvastaaja kirjoittaa kättelystä vuonna 1987 hyvänä tervehdystapana. Hän kirjoittaa hieman ironiseen sävyyn siitä, miten jotkut henkilöt saattavat paheksua ja pelätä liiallista kättelyä mikrobin leviämisen pelossa: ”Sehän voi levittää ties mitä bakteereja, hui!”¹⁴⁷⁹ On selvää, että arkipäivän sosiaalisissa tilanteissa kättelyyn suhtaudutaan eri tavalla kuin esimerkiksi infektio-osastolla. Maallikkonäkökulma kuitenkin osoittaa, että ristiriidat esimerkiksi käsihygieenisessä ajattelussa ovat mahdollisia. Tarkastelenkin seuraavaksi kättelyn merkityksiä hoitotilanteen viestinnän sujuvuudessa ja mahdollisissa ongelmissa.

Kättely hoidollisena pulmatilanteena

Hoitotilanteen suullisen viestinnän sujuvuuden on todettu vaikuttavan koko hoitokokemukseen ja hoidon tuloksiin.¹⁴⁸⁰ Esimerkiksi tasa-arvoinen puhuttelu lääkärin vas-

1474 Salonen 2009.

1475 HUSin sairaaloissa ei saa kätellä. *Helsingin Sanomat* 5.5.2009.

1476 Ks. esim. KTL2: 3, 14, 25. Käsihygienian periaatteisiin kuuluu, että käsihygieniata pyritään kaikissa sitä vaativissa yksiköissä noudattamaan optimaalisesti. Ks. esim. Boyce et al. 2002.

1477 KTL2: 7. Ks. myös esim. Routamaa & Hupli 2006, 59–60.

1478 KTL2: 23.

1479 MV: K33/653.

1480 Suullisen viestinnän sujuvuuden lääkärin ja potilaan välillä vastaanottotilanteessa on havaittu tuottavan positiivisia hoitotuloksia. Engeström & Ruusuvoori 2003.

taanotolla on koettu hyväksi ja turvalliseksi puhettavaksi.¹⁴⁸¹ Mutta myös sanattomalla viestinnällä on hoitotilanteessa merkitystä. 66-vuotias emäntä kertoo pitävänsä ennen varsinaista tutkimustilannetta suoritettua kättelyä miellyttävänä tapana.¹⁴⁸² Lääkäriin vastaanottoa kuvaillaan joissakin vastauksissa paikaksi, jossa on tapana kätellä.¹⁴⁸³

Tervehtiminen on yleensä ensimmäinen viestintätilanne, jossa potilas ja lääkäri kohtaavat. Koska hoitosuhteessa luottamuksen aikaansaamista pidetään erittäin tärkeänä, on kättelyn katsottu olevan hyvä tapa aloittaa vastaanottotilanne. Lääkäreitä onkin koulutuksessa kehoitettu kätelemään potilasta juuri luottamuksellisen potilas-lääkäri -suhteen aikaansaamiseksi.¹⁴⁸⁴ Kättelyn aikaansaamassa miellyttävyyden kokemuksessa osa kokemuksesta voi olla kättelyn mekanismeihin liittyviä. Näitä muun muassa luottamuksen ja hyväksynnän syntyyn liittyviä tekijöitä käsittelin luvussa 2. Mutta näiden merkitystensä ohella kättely voi olla symbolinen merkki, johon on totuttu vastaanottotilanteen symbolisena aloituksena.¹⁴⁸⁵ On myös esitetty, että potilaan vastaanoton päätteeksi suorittama kädenojennus olisi tulkittava selkeäksi merkiksi vastaanottotilanteen onnistumisesta.¹⁴⁸⁶

Kättelyn käyttö tietoisena luottamuksen osoittamisen ja synnyttämisen välineenä tulee esille esimerkiksi vankilassa, jossa lääkäri kohtaa vankeja potilainaan. Vaikka vankilassa ei ole tapana yleensä kätellä, kätelee lääkäri potilaansa myös vankilassa.¹⁴⁸⁷ Empatiaan ja tasa-arvoiseen kohtaamiseen pyrkivässä hoitosuhteessa potilaan status ikään kuin ohittaa vangin statuksen. Kättelyn avulla kohtaamistilanteessa on helppo osoittaa suhteelta toivottavaa luottamusta. Kättely antaa ainakin mahdollisuuden luottamuksellisen sosiaalisen suhteen luomiseen, vaikka sen tosiasiallinen muodostuminen lopulta jäisikin avoimeksi. Kättely voi siis jossain määrin tukea luottamuksen syntyyn vaikuttavia asioita, mutta lopulta kyse on kokonaisvaltaisesta kohtaamistilanteesta.¹⁴⁸⁸

Kättelyn merkitystä vastaanottotilanteesta ei voi kiistää. Lääkäriin näkökulmasta kättely voi olla osa tutkimusta, sillä aistinvarainen tutkimus ja käsin koskettelu on lääkärille tärkeä työväline.¹⁴⁸⁹ Yleislääketieteen erikoislääkäri Raimo Puustinen kuvaa kättelyä 2000-luvun alussa näin:

Pelkästään kätelemällä lääkäri voi päätellä yhtä ja toista potilaan terveydentilasta, työstä, luonteesta ja mielialasta. Käsi voi olla kostea tai kuiva, karhea tai pehmeä, kova tai veltto. Käden puristus voi olla vahva ja napakka tai heikko ja vetäytyvä.¹⁴⁹⁰

1481 MV: K33/704. Marek Kohn muistuttaa, että luottavainen suhde on mahdollista saavuttaa myös heikompien vuorovaikutustaitojen avulla. On osoitettu, että lääkärin tyytyväisyys on siedetty paremmin silloin, kun se assosioidaan objektiivisuuteen ja asiantuntijuuteen. Luottamukseen ei voidakaan pakottaa, mutta osapuolet voivat toimia siten, että se edesauttaa luottamuksen syntymistä. Kohn 2008, 9–12.

1482 MV: K33/855.

1483 MV: K33/855, 880, 661.

1484 Ks. esim. Pelkonen 1996, 10; Seppänen & Soininen 2014. Potilas-lääkäri-suhteessa luottamus, empatia ja tasa-arvoinen kohtaaminen ovat tärkeitä. Bhadula 2013; ks. myös Blondis ja Jackson 1988, 30–33. Tämä koskee myös hoitosuhdetta ylipäätään. Ks. esim. Wright, Holcombe & Salmon 2004; Stewart 2005.

1485 Ks. esim. Luhmann 1988, 96.

1486 Jenkins 2007, 324.

1487 Hannu Lauerman sähköpostiviesti tekijälle 31.10.2006.

1488 Luottamuksen syntyyn vaikuttavat tietysti monet tekijät kuten esimerkiksi yksilöiden kokemukset, historiallinen muisti, geneettiset mallit, perherakenne, uskonto ja traditiot. Höhmann & Malieva 2005, 20.

1489 Kädenpuristuksen heikkous voi kertoa esimerkiksi vanhenemiseen liittyvistä ongelmista. Ks. esim. Samuel et al. 2012.

1490 Puustinen 2001.

Tällaisena kosketuksellisenä työvälineenä kuvaa Kinnusen kirjassa myös miespuolinen sairaanhoitaja. Kättely on paitsi keino osoittaa varmuutta, turvaa ja luottamusta myös keino onkia tietoja potilaan terveydentilasta.¹⁴⁹¹ Psykoterapeutti Brett Kahr kertoo välttävänsä fyysistä kontaktia potilaidensa kanssa, sillä kognitiiviseen hoitamiseen perustuvaa suhdetta ei haluta psykoterapiassa ”kontaminoida” fyysisellä koskettamisella. Mutta samalla hän kiinnittää huomiota kättelyn yleisyyteen vastaanotolla. Kahr viittaa psykoanalytikko Robert Langsiin, joka 1970-luvulla määritteli kättelyn legitimoiduksi kosketukseksi potilaan ja terapeutin välillä. Vaikka siis psykoterapeutit pyrkivät olemaan koskettamatta potilaitaan, on kättely sallittu ja siihen jopa kehoitetaan. Tosin psykoterapian alueella toiset suhtautuvat tervehdystapoihin vapaammin ja katsovat, että niihin ei voi vastaanottotilanteessa opastaa, vaan ne ovat persoonallisia ja muuttuvia. Kahrin pohdinta joka tapauksessa kertoo, miten tärkeää kättelyn merkityksen ymmärtäminen vastaanottotilanteessa on. Tilanteeseen liitetty jatkailu ja epäröinti voivat hämmentää ja loukata potilasta.¹⁴⁹²

Potilaan näkökulmasta kätelemättömyys voi herättää ristiriitaisia tunteita. 61-vuotias naisvastaaja kirjoittaa vuonna 1987 huomanneensa tervehtimisten muuttuneen ”hygienisempään suuntaan”. Hänen mukaansa tämän hygienian korostamisen kustannus on kuitenkin läheisyyden ja vilpittömän ystävällisyyden etäännyminen.¹⁴⁹³ Samantapaisesti kertoo kokemuksistaan tapakouluttaja Kaarina Suonperä, jonka mielestä lääkärin kätelemättömyys tuntui vuonna 2008 ”kurjalta ja tyrmistyttävältä”.¹⁴⁹⁴

Kätelemättömyyden tyrmäävä vaikutus liittyy sen luottamusta herättävään ja tasa-arvoisuutta osoittavaan funktioon. Lääkärin kosketus kättelyn muodossa koetaan kunnioituksen ilmauksena lääkärin puolelta.¹⁴⁹⁵ Taina Kinnusen mukaan hoitotilanteessa kyse on valtasuhteesta, jossa potilas on heikommassa asemassa. Hoitotieteen etiikan mukaisesti hoitajan on suhtauduttava potilaaseen tasavertaisena kumppanina.¹⁴⁹⁶ Koska kättelyeleellä on ollut helppo viestiä tätä tasa-arvoisuutta, se on ollut hoitotilanteessa suosittu ele. Kättelyn sisältämän kosketuksen on koettu lähentävän hoitohenkilökuntaa ja potilaita. 36-vuotias lähihoitajanainen kertoo omassa vastauksessaan kättelyn vaikutuksesta.

Potilaskättelyä vältetään ns. turhien kosketusten takia, toisaalta ”koskemattomuus” myös jättää isomman välin (auktoiriteettisuhte) potilaan ja hoitajan välille. Kättely mielestäni lähentää.¹⁴⁹⁷

Lainauksesta välittyy hyvin kokemus kätelemättömyydestä epätasa-arvoisen valtasuhteen ylläpitäjänä. Hoitotilanteessa kättely voidaan nähdä paitsi rituaalisena tapana, myös syvempiä merkityksiä saavana eleenä.¹⁴⁹⁸ Tästä syystä kättelykieltoa ei noudateta kaikissa sairaaloissa.¹⁴⁹⁹ Tämän inhimillisen läheisyyden merkityksen vuoksi kättelyn roolia on korostettu myös kaikissa muissa inhimillisissä vuorovaikutustilanteissa.

1491 Kinnunen 2013, 206.

1492 Kahr 2006.

1493 MV: K33/116.

1494 Ahola 2013.

1495 Routasalo 1997, 41.

1496 Kinnunen 2013, 203. Hoitotyöntekijät toimivat työssään erilaisissa auktoiriteettisuhteissa, jotka vaihtelevat tilanteittain ja myös ohjaavat toimintaa. Shaw & Heyman 1980.

1497 KTL2: 20.

1498 Routasalon mukaan kädenpuristus on rituaalinen ele, mutta hän kiinnittää huomiota siihen, miten tällainen rituaalinen muoto antaa mahdollisuuden koskettamiseen. Routasalo 1997, 40–41.

1499 Toikkanen 2009.

Kättelyä on puolustettu muun muassa perustelulla, jonka mukaan maailma on riittävän ”tyly ja kylmä ilman kättelykieltojakin”.¹⁵⁰⁰

Kättely muodostaa hyvää käsihygieniää noudattavissa, erityisesti terveydenhuollon piiriin kuuluvissa yksiköissä pulmatilanteen, jossa kohtaavat profession liittyvät kysymykset ja yleiseen inhimilliseen huomioimiseen liittyvät asiat. Yhtäältä optimaalisen käsihygienian suositusten mukaan turhia käsikosketuksia tulee välttää. Toisaalta kättelyllä voi olla hoitotilanteen onnistumisen kannalta positiivisia vaikutuksia luottamusta ja ystävällisyyttä merkitseväneä eleenä. Vaaran ja hygieenisyyden kautta rituaaliseen kättelyyn liittyikin tietty ambivalenssi: sen suorittaminen likaisin käsin nähdään terveyttä uhkaavana ja jopa vaarallisena, mutta samalla se koetaan turvallisuudentunnetta lisääväneä.

Pulmatilanteen ytimessä on paitsi tasapainoilu kohteliaisuuden ja velvollisuuksien välillä myös turvallisuuteen liittyvä arvo. Infektio-osastolla työskentelevät tunnistavat kättelyeleen tärkeyden, ja kätelemättömyys aiheuttaa henkilökunnassa ristiriitaisia ajatuksia. Toisaalta kättelyä tulisi käsihygieenisistä syistä välttää, mutta toisaalta ei haluta loukata potilaita tai omaisia kätelemättä jättämisellä. Kätelemättä ei voi osastollakaan välttämättä jättää, jos vastapuoli ”tyrkkää” kätensä kättelyyn.¹⁵⁰¹

Ongelma syntyy, kun eri toimijoiden erilaiset kättelylle tilanteessa asettamat odotukset ja tavoitteet muodostavat ristiriidan. On myös mahdollista, että esimerkiksi potilaan tavoitteet käsihygienian suhteen kohtaavat hoitohenkilökuntaan kuuluvan yksilön tavoitteet. Silloin potilas ei odota tulevansa kätellyksi, vaan hänellä on samankaltaiset tiedot ja preferenssit käsihygieniasta kuin hoitohenkilökuntaan kuuluvallakin. 36-vuotias miessairaanhoidaja kertoo potilaan roolissa odottavansa kätelemättömyyttä:

Hygieniatietoisuus vähentänyt kättelyjä myös osaston ulkopuolella. Kun menen itse lääkäriin, ajattelen ettei kätellä, mutta lääkärit kätelevät.¹⁵⁰²

Mikäli tavoitteet eivät kohtaa, on seurauksena pulmatilanne. Kätellen saavutetaan ehkä kättelyn tuomia sosiaalisia hyötyjä, mutta samalla käsihygieniaan liittyvät säännöt jäävät noudattamatta. Ongelma on paitsi moraalinen myös konkreettinen. On mahdollista, että käsihygienian noudattamatta jättäminen saa aikaan hoitoon liittyvän infektion. Hoitoon liittyvät infektiot ovat huomattava ja vakava ongelma sekä yhteiskunnan että yksilön näkökulmasta.¹⁵⁰³

Kun käytettävissä olevat keinot ovat joko kätellä tai jättää kätelemättä, ja näistä molemmista aiheutuu harmia, pitää toimijan kehittää uusi toimintatapa, joiden avulla tavoite voidaan saavuttaa.¹⁵⁰⁴ Mikäli hoidon tavoitteissa halutaan yhdistää sekä potilasturvallinen, hyvään käsihygieniaan perustuva hoito että hyvään sosiaaliseen vuorovaikutukseen perustuva hoitotapa, on uuden toimintatavan perustuttava näihin periaatteisiin. Kohtaamistilanne vaatii toimintamallin, jossa liikutaan kahden mallin välillä.

Infektio-osastolla ristiriitaisia tilanteita on ratkaistu usealla tavalla. Yksi tapa on kätellä, mutta desinfioida kädet kättelyn jälkeen.¹⁵⁰⁵ Käsivälitteisten tartuntojen eh-

1500 Kivekäs 2009.

1501 KTL2: 9. Varsinais-Suomen sairaanhoitopiirin sairaalahygieneiayksikkö ei kiellä kätelemästä, vaan kehottaa käyttämään käsihuuhdetta kättelyn jälkeen. Kätelemättömyys ei siis ole ehdoton sääntö. Marianne Routamaan sähköpostiviesti tekijälle 16.8.2012.

1502 KTL2: 18.

1503 Kanerva & Lyytikäinen 2013; Larson et al. 1988.

1504 Uudet toimintatavat ovat aiemmin nähtyjen ja koettujen ratkaisujen pohjalta syntyneitä toimintakokonaisuuksia. Laarni, Kalakoski & Saariluoma 2001, 114–115.

1505 KTL2: 28, 7, 21, 26.

käisemiseksi sairaalassa käytetään alkoholipohjaisia käsihuuhteita, joiden käyttöä on kansainvälisissä käsihygieniata koskevilla suosituksilla erityisesti 2000-luvun alusta lähtien alettu suosittelua ennen ja jälkeen jokaisen potilaskontaktin.¹⁵⁰⁶ Tämä ratkaisu ei ole täysin ongelmaton. Käsiensa desinfiointi pyritään usein suorittamaan huomaamattomasti ja kättelyn toista osapuolta loukkaamatta:

Yritän olla nolaamatta kättelijää enkä heti näkyvästi käytä käsihuhdetta, kohteliaisuus ja hyvät tavat ei kärsi silti.¹⁵⁰⁷

Tämäntyyppisessä kättelytoiminnassa on goffmanilaisittain kyse paitsi omien kasvojen suojaamisesta myös pyrkimyksestä suojella toisen kasvoja.¹⁵⁰⁸ Hoitohenkilökuntaan kuuluva pyrkii hyvään vuorovaikutukseen ja haluaa samalla noudattaa hyvää käsihygieniata toista henkilöä loukkaamatta. Loukkaamisen on katsottu liittyvän mahdolliseen potilaan kokemukseen itsestään likaisena tai ”ruttotautisena”.¹⁵⁰⁹ Voidaan kuitenkin kysyä, onko huomaamattomasti myöhemmin suoritettu käsiensa desinfiointi optimaalista käsihygieniata.

Toisessa ongelmanratkaisutavassa suositaan voimakkaammin käsihygieniata. Infektio-osastolla kättelemättä jättävät käyttävät usein sanallisia tervehdyksiä ja sen lisäksi perustelevat kättelemättömyyttään sanallisesti.¹⁵¹⁰ Tässä kyse olisi Goffmanin kasvo-teorian mukaan korjaamisesta: toiminnan haitallisia vaikutuksia pyritään korjaamaan sanallisella selityksellä, jolla pyritään kasvojen säilyttämiseen.¹⁵¹¹

Kuten infektio-osaston tapaus osoittaa, aina toisen ihmisten etujen mukainen toiminta ei ole kohteliasta käytöstä. Tarmo Kunnas kirjoittaa käyttäytymiskoodin rikkomisen olevan sallittua silloin, kun toiselle on koitumassa sen käytöstä harmia. Ehdoton hyvien tapojen noudattaminen ei ole kaikissa tilanteissa järkevää, vaan terveen järjen käyttö on Kunnaksen mukaan ”vähintäänkin kohtuullista”.¹⁵¹²

Kättelytoiminnan korvaaminen tai muuttaminen

Rationaalisena toimijana ihminen voi etsiä kättelylle korvaavia eleitä. Sjövallin mukaan jo 1940–50-luvuilla tapaoppaissa alettiin kansainvälisiin käytäntöihin vedoten etsiä parempaa tervehtimismuotoa kättelylle. Kättely nähtiin liian yleisenä tapana. Liiallista kättelyä alettiin myös pitää epähygieenisena, sillä nähtiin, että kädenpuristusten rajoittaminen ehkäisisi ”vii-lustumisbasiilien” leviämisen.¹⁵¹³ Liian yleisenä tapana kättelyn näkee myös yritysviestinnän näkökulmasta 2000-luvun kättelyä pohtinut blogisti Jarkko Vesa, joka ehdottaa palaveriin Suomessa hillittyä kumarrusta kättelemisen sijaan. Vesan mukaan: ”Meillä länsimaisilla ihmisillä on outo tapa käpälöidä toisiamme palaverien alussa ja lopussa.”¹⁵¹⁴

1506 Boyce & Pittet 2002. Suomessa käsiensa desinfiointiaineissa on useimmiten vaikuttavana aineena etanoli tai isopropanoli. Ks. Vuento, Laitinen, Rätia & Grönroos 2005. Alkoholit tehoavat hyvin erityisesti bakteereihin, mutta eivät tapa itäöllisiä bakteereja tai kaikkia viruksia. Widmer 2000; Weber et al. 2003; Grayson et al. 2009; Larson et al. 2012.

1507 KTL2: 26.

1508 Goffman 2012, 32.

1509 Marianne Routamaan sähköpostiviesti tekijälle 16.8.2012.

1510 KTL2: 12, 26.

1511 Goffman 2012, 37.

1512 Kunnas 2004, 439.

1513 Sjövall 2006, 45. Nimimerkki Voix kirjoittaa tapaoppaissaan vuonna 1948: ”Joka tapauksessa on suu peitettävä joko vasemman käden sisäpuolella tai oikean selkäpuolella. Kun ihminen yskäisee, sinkoutuu hänen suustaan bakteereja 50 metrin sekuntinopeudella kolmen, neljän metrin päähän. Siinä ei ole vain yksi tai kaksi bakteeriparkaa matkalla – niitä on miljoonia.” Voix 1948, 33–34.

1514 Vesa 2009. *Tietoviikko*-lehden internet-sivu.

Kättelyä on toki Suomessa totuttu korvaamaan, mutta useimmiten se on tapahtunut hyvästelyjen yhteydessä. Silloin kättely on korvattu kumarruksella tai sitä väheleisemällä päänyökkäyksellä.¹⁵¹⁵ 60-vuotias naisvastaaja kertoo 1980-luvulla vietetyistä ”upseerimiehen epävirallisista nimipäiväkutsuista”, joilla aina tullessa edellytetään kättelyä, mutta lähtiessä kättely voidaan kuitata ilmoittamalla: ”Sanon nyt kaikille yhteisesti näin Lotus-tervehdyksellä (intialaistyylinen kämmenet vastakkain) näkemiin.”¹⁵¹⁶ Kättelyn korvaamiseen on vaikuttanut tervehdittävien tai hyvästeltävien lukumäärä. Tästä kertoo esimerkiksi vuonna 1911 syntyneen virtolaisemännän mainitsema vieraiden lukumäärään liittyvä ”sääntö”, jonka mukaan suurta joukkoa voidaan ”tutun omaisesti” vain kumartaa.¹⁵¹⁷ Nyökkäykseen liitetystä omien käsien taputtelusta ja yhdistämisestä kertoo 69-vuotias salolaisnainen:

Tämän jälkeen vielä käteltiin sen huoneen väki johon mentiin istumaan ja jos oli muissa huoneissa vieraita niin heille vaan nyökyteltiin päätä ja taputeltiin omia käsiä päällekkäin heille.¹⁵¹⁸

Tällaisessa omien käsien yhdistämisessä kättely esitetään visuaalisena ja symbolisena merkinä. Yksi kättelyn korvaavista käytössä olleista eleistä on henkilön itselleen suorittama kättely eli käsien ravistus, joka visuaalisesti suoritetaan kaikille yhteisenä. Tätä elettä on käytetty erityisesti hyvästelynä silloin, kun hyvästeltäviä on useampia. Vuonna 1916 syntynyt naisvastaaja Liljendahlista kertoo:

Om man sitter i flere rum och vill hälsa på alla så upprepas seremonin i följande rum...
Mången senkommen skakar hand med sig själv med att gatt ”Jag hälsar nu bara såhär...”¹⁵¹⁹

Tässä esimerkissä poikkeava käytäntö on vaatinut rinnalleen sanallisen selityksen. Totutuista säännöistä poikkeamisissa apuna voi olla myös huumori ja leikinlasku, sillä huumorin avulla on helpompaa ottaa uusi tapa käytäntöön.¹⁵²⁰

Kun kättely aiotaan korvata eleellä, johon ei sisälly fyysistä kosketusta, tulee muiden kanavien merkitystä korostaa. Vaikka katseen merkitys myös kättelytilanteessa on huomattava, kasvaa se kättelyn korvaavien eleiden kohdalla entisestään.¹⁵²¹ Viestintää tutkineet Aku Kallio ja Johanna Ruusuvuori ovat todenneet katseen olevan sanattoman viestinnän muoto, joka mahdollistaa paitsi keskinäisen vuorovaikutuksen myös toisen henkilön toiminnan ymmärtämisen ja sen huomioimisen suhteessa omaan toimintaan. Kallio ja Ruusuvuori korostavat sen merkitystä intersubjektiivisuuden ylläpitämisesä. Intersubjektiivisuudella tarkoitetaan toimijoiden välillä vallitsevaa asiantilaa, jossa he kykenevät kommunikoimaan kokemuksistaan ja ympäristöstään sekä ymmärtävät toisillaan olevan erilaisia intentioita, tavoitteita ja emootioita. Intersubjektiivisuuteen liittyy tulkinta ja merkityksenanto, ja sen katsotaan olevan inhimillisen sosiaalisuuden

1515 MV: K33/613, 437.

1516 MV: K33/693.

1517 MV: K33/419.

1518 MV: K33/528.

1519 MV: K33/678.

1520 Tämä totutuista säännöistä poikkeava kättely liittyy Raussin mainitsemaan leikinlaskun varjolla suoritettuun kättelyyn. Raussi 1966, 348.

1521 Ks. esim. MV: K33/555; KTL1: 148, 175, 173, 144; KTL2: 13, 2, 14.

ja vuorovaikutuksen perusta.¹⁵²²

61-vuotiaan naisvastaajan kertomuksesta tulee hyvin ilmi katseen merkitys inhimillisessä vuorovaikutuksessa. Hän muistelee käyntiään Vesannolla, jossa koki saaneensa tasa-arvoista kohtelua, vaikka oli ”lomalaisen” vaatteissa:

Mutta pahalle tuntuu, kun joskus näkee, miten vuorossa oleva ”vähäinen eläjä” ei katsetta saa, kättä annetaan, seuraavaa katsotaan. Vesannon pankissa oli toisin... Vesannolla oli varaa antaa kättä, katsoa silmiin. Vaikka vaatetus oli vähän metsäläisen näköistä, maitohinkit ja kaikki, kun lomalla oltiin. Yleensä joukkopaikoissa nykyäikana kun kätellään, ei aina muisteta jokaista katsoa silmiin, huomata. Rivissä vaan eteenpäin ja se ”arvokkaampi” saa katseen, sanan, hymyn.¹⁵²³

Aiemmin tarkastellulla infektio-osastolla fyysisistä tervehdyseleistä käytössä ovat kättelyn sijasta esimerkiksi nyökkäys ja kädenheilautus, jotka usein yhdistetään juuri hymyyn ja silmiin katsomiseen.¹⁵²⁴ Myös hoitolaitosten ulkopuolelle on etsitty uusia, kättelyn korvaavia tervehdytapoja. Mielipidekirjoituksessa on ehdotettu korvaavaa elettä vanhoista, ”tyylikkäistä” tervehdytavasta kuten hatunnostosta, nyökkäyksestä tai niiauksesta. Vilkutusta, lentosuukkoja ja hymyilyäkin on ehdotettu.¹⁵²⁵ Kätelemättömyydestä seuraakin se, että tervehtijä joutuu ikään kuin ponnistelemaan muiden eleiden kanssa enemmän saadakseen tervehdykseensä samanlaisen hyvätahdon latauksen kuin kättelyssä. 26-vuotias sairaanhoitajanainen kertoo osastolla tervehtimisestä:

Fyysisen kontaktin välttäminen tervehtimisessä on myös oleellista. Tervehtimisessä korostuvat ehkä tämän vuoksi ilmeet, eleet ja äänensävyt, jotta tunnelma olisi lämminhenkisempi.¹⁵²⁶

Kättelyn korvaaminen tulee kyseeseen myös tilanteessa, jolloin kättelyn estää jokin toimijuuteen liittyvä fyysinen este kuten kättelijän fyysinen vamma. 1950-luvulla käytösoppaassa neuvotaan pohtimaan tilannetta, jossa tervehtijän tai tervehdittävän käsi on vioittunut. Ohjeet kehottavat harkitsemaan tilannetta tapauskohtaisesti, mutta pääsääntönä on: ”On parempi puristaa kättä totuttuun tapaan oikealla kädellä kuin hätiköiden ja kömpelösti ojentaa vasen kätensä. Kuta vähemmän huomiota jokin ruumiillinen vika seurassa herättää, sitä kiitollisempi on asianomainen henkilö.”¹⁵²⁷ 1970-luvulla annettu ohje taas korostaa vammautuneen henkilön päätösvaltaa tervehdymistilanteessa. Kun 1950-luvun ohjeessa varoteltiin vammautuneen käden herättävän epämiellyttäviä tuntemuksia käteltävissä, korostetaan 1970-luvulla sitä, ettei vammautunutta tervehtijää tulisi loukata.¹⁵²⁸ Oikean käden kättelyn voi esimerkiksi korvata vasemmalla kädellä kuten tässä 66-vuotias tyrvääläisnaisen lapsuudestaan muistamassa kättelyssä:

1522 Kallio & Ruusuvoori 2011, 65. Katseen ja kasvojen ilmeiden merkityksestä vuorovaikutustilanteesta ks. esim. Thayer 1975 ja 1980. 1523 MV: K33/915.

1524 KTL2: 8, 4, 14, 2. Katsekontaktilla on suuri merkitys sosiaalisen suhteen luomisessa ja viestinnän onnistumisessa. Ks. esim. Argyle 1969, 107.

1525 Lindfors 2009.

1526 KTL2:14.

1527 Elmgren-Heinonen 1954, 10.

1528 Seppälä & Virkkunen 1977, 215.

Lapsuuteni aikana erällä naapureilla oli tapana päivittäin tavatessa tervehtiä kädestä. Muistan kuinka naapurikylän mylläri hämmästytti minua, sillä hänen oikea kätensä oli mennyt sirkelissä poikki kyynärpään yläpuolelta ja vasemman käden sormia oli vain kolme ja kun hän, tuo ylen kiireinen mies aina tervehti kädestä ja katsoi silmiin lasta, tunsin kunnioitusta ja hellyyttä häntä kohtaan.¹⁵²⁹

Vaikka kaikki edellä esitetyt esimerkit eivät liity kättelyn korvaamiseen tai muuttamiseen juuri hygieniasyistä, ne kuitenkin osoittavat, että kättelytoiminnan korvaaminen on mahdollista. Korvaaminen vaatii tietoista ponnistelua ja kättelyn merkitysten tunnistamista.

4.5 Kättelyuskomukset

Osalla ihmisen uskomuksista on tiedollinen perusta, mutta ihmisellä on myös sellaisia uskomuksia, jotka perustuvat tiedon sijasta mielikuvitukseen.¹⁵³⁰ Ihmisen tietoisuus ei ole pelkkää ulkomaailman havainnointia, vaan myös kuvittelua ja kohteiden käsittelyä todellisuudesta irrallaan. Tämä tarkoittaa sitä, että ihmisen aivot eivät ole kehittyneet käsittelemään vain tosiasiatietoa, vaan huolehtimaan myös erilaisista sosiaalisten suhteiden hoitoon tarvittavista aineksista. Kuvittelun avulla ihminen pystyy esimerkiksi enakoimaan tapahtumia, mistä on epäilemättä yksilölle hyötyä. Tämän kyvyn tuloksena ihmiselle on myös syntynyt uskomuksia, myyttejä ja tarinoita. Ne eivät ole fysikaalisia säännönmukaisuuksia, mutta todellisuudesta irrallisina ne voivat muodostaa yksilöitä toisiinsa liittäviä sosiaalisia siteitä.¹⁵³¹

Warelius kirjoittaakin kertomuksessaan Tyrväältä 1800-luvun puolivälistä, että paikkakunnalla esiintyy taikauskoa, mutta joitakin tapoja pidetään yllä myös ”lystin vuoksi”.¹⁵³² Raussi taas kutsuu taikoja ”salaisuusiksi”, joita tehdään joidenkin tapahtumien edesauttamiseksi tai niiden estämiseksi. Raussi huomauttaa Wareliuksen tavoin, että taian tekijä ei tosin aina usko sen voimaan, mutta tekee sen vanhan tavan mukaan, koska ei voi olla tekemättäkään.¹⁵³³ Vanhat uskomukset ovat siis ohjanneet yhteisön toimia vielä 1800-luvulla ja osin myöhemminkin.

Myös henkilön kättelykäyttäytymiseen ovat vaikuttaneet erilaiset uskomukset. Keskeistä kättelyyn liitetyissä uskomuksissa on ollut erityisesti kunnioituksen osoittaminen kätellen. Yksi vanhojen uskomusten suosituista aiheista on ollut rauhaton vainaja.¹⁵³⁴ Näissä vanhoihin kansantarinoihin liittyvissä uskomuksissa kuollut palaa elävien pariin, koska ei ole tyytyväinen saamaansa kohteluun.¹⁵³⁵ Kuolevan hyvästely onkin voinut saada motiivinsa tähän uskomukseen perustuen, jolloin hyvästely ja asioiden sopiminen

1529 MV: K33/1113.

1530 Ks. esim. Lindeman & Aarnio 2007.

1531 Honkala 1989, 186–187. Ks. myös Atran & Henrich 2010.

1532 Warelius 1938, 125–126.

1533 Salaisuuksien ja taikojen tekemisestä Raussi selittää seuraavasti: ”Salaisuudet ovat kaikki taikauksia, välikappaleellisia ja välikappaleettomia, joita toimitetaan varjelukseksi ja edesauttamiseksi, meilkein kaikissa toimituksissa ja edesottamisissa. Nykyään monetta eivät ensinkään tiedä syitä, minkä tähden heitä tehdään, vaan kuitenkin heitä tekevät, ei paljaasta tavasta, yhdet uskovat niissä seisovan sangen paljon, toiset vaan niiden luulevat kuuluvan asiaan, eivätkä hirviä jättää toimittamatta”. Raussi 1966, 413.

1534 Raymond Firthin mukaan ihmisyyteisissä vallitseva uskomus yksilön jatkuvuudesta immateriaalisessa muodossa ruumiin kuoltua on hyvin yleinen. Firth 1958, 139. Leea Virtasen mukaan usko yli-inhimillisiin olentoihin ja niiden voimiin joko auttaa tai vahingoittaa on levinneisyydeltään yleismaailmallinen. Virtanen 1999, 232.

1535 Virtanen 1974, 130.

on tapahtunut eloonjäävien etujen vuoksi: pelättiin, että jos asiat jäivät sopimatta tai kuoleva hyvästelemättä, kuollut henkilö näyttäytyisi kuoleman jälkeen ja jäisi kummittelemaan.¹⁵³⁶

Kuolevan hyvästelyyn liittyvien uskomusten lisäksi myös vainajia on hyvästelty tai tervehditty uskomuksiin perustuvien tapojen mukaisesti. Vainajien ihmisissä herättämän varovaisuuden vuoksi niiden tervehtimiseen liittyi omat sääntönsä. Vainajille esimerkiksi lausuttiin sanallisia hyvästelyjä tai ruumisarkun äärellä saatettiin kumartaa hyvästiksi. Kumartaminen oli nimenomaan kunnioituksen osoitus vainajalle, eikä sitä tässä kohdin pidetty tärkeilynä kuten ehkä rahvaan parissa muuten.¹⁵³⁷ Jos henkilöllä oli vainajaa kohtaan tehty vääryys sovittamatta, hänen tuli mennä salaa huoneeseen, jossa ruumis lepäsi ja tarttua vainajan käteen sovittaakseen erimielisyydet vielä kuoleman jälkeen. Mikäli ruumis tuli kummittelemaan, piti sille antaa kättä ja lausua samalla sanat: ”Rauha eläville ja lepo kuolleille.”¹⁵³⁸ Sovinnon pystyi siis solmimaan kummittelevan vainajan kanssa vielä kuoleman jälkeenkin. Kättely toimi silloin sovinnoneleenä – aivan kuten kuolevan henkilön hyvästelyssäkin. Vaikka viestin vastaanottaja ei viestintään ymmärrettävästi enää reagoinutkaan, niin oleellista oli kättelijän usko viestin perillemenoon. Tämä uskomus motivoi kättelijää toimintaan.

Samantyyppisestä uskomuskättelystä on kyse ollut silloin, kun karhunpyynnin yhteydessä metsästäjät ovat tervehtineet kämmenestä puristaen kaadettua kontiota. Samuli Paulaharjun kertomusten mukaan ainakin 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa Kainuussa oli käytössä tällainen tapa. Paulaharjun mukaan karhun tervehtiminen liittyi anteeksipyyntöön ja tappamisen syyn omilta niskoilta pois vierittämiseen.¹⁵³⁹ Karhun kättelyssä kyse oli ikään kuin sovinnoneleenä suoritetusta tervehdyksestä, johon todennäköisesti liittyi uskomus joidenkin tappamisesta seuranneiden negatiivisten seurausten kumoamisesta.

Uskomuksia liittyi myös elävien keskinäiseen kättelyyn. Ristiin kättelyä tuli välttää, koska se tiesi kuolemaa.¹⁵⁴⁰ Arkipäiväiseen kättelytervehdykseen taas saatettiin liittää edellä käsiteltyyn vainajien kummitteluun liittyvä sanallinen tervehdys.¹⁵⁴¹ Tästä sanallisesta tervehdyksestä on erilaisia muunnoksia kuten vuonna 1925 syntyneen naisvas-taajan esimerkki Sulkavalta: ”Koetellaanko, niin ei kuoltua pelota”¹⁵⁴² Vuonna 1914 syntyneen nurmeslaisen mieshenkilön vastauksesta taas on poimittu lainaus: ”Koetellaan, myöhän ee ou taettu koetellakkaa, koetetaa ettee kuoltua pelota.”¹⁵⁴³ Vuonna 1916 syntyneen kajaanilaismiehen mukaan tapana oli sanoa: ”koetellaanpa koproo, niin ei sitte ruumiina pelota!”¹⁵⁴⁴ Vuonna 1927 syntynyt miesvastaaja muistelee kättelytervehdykseen liitettyä sanallista tervehdystä näin:

Nuoremmat ja riskit ihmiset jotka olivat tuttuja ja ystäviä keskenään saattoivat tähän tapaan viitaten lausua toisilleen kätelleessään tavanomaisen terve-sanan asemasta: ”tuoss’ on, jottei kuoltuu pelota”.¹⁵⁴⁵

1536 Virtanen 1974, 124.

1537 MV: K33/543. Kumartamisesta kunnioituksen osoittamisena ks. esim. Korhonen 1996, 103.

1538 Yläne 1917, 12–13.

1539 Paulaharju 1958, 101. Karhun kohtaamisesta puhuttiin ”kourakoetukselle” karhun kanssa joutumisena. Paulaharju 1958, 111.

1540 Yläne 1917, 13.

1541 MV: K33/73.

1542 MV: K33/846.

1543 MV: K33/17.

1544 MV: K33/177. Ks. myös esim. vuonna 1958 syntyneen naisvastaajan kertomus Heinävedeltä. MV: K33/653.

1545 MV: K33/648.

Tämä koettelutervehdys näyttäisi olleen käytössä juuri Itä-Suomessa. Koettelulla tarkoitettiin kättelyä, ja kopra on itämurteenen muunnos koura-sanasta.¹⁵⁴⁶ Tätä ”karmean tuntuista leikkiä” laskettiin 1916 syntyneen miesvastaajan mukaan vielä 1970-luvullakin Pohjois-Karjalassa.¹⁵⁴⁷ Myös Kuusjärveltä kotoisin oleva, vuonna 1939 syntynyt mieshenkilö muistelee vastauksessaan lapsia kehotetun kättelemään, jotta ”pelko häviäisi pois”.¹⁵⁴⁸ Todennäköisesti tämä sanonta on samaa alkuperää, mutta viittaukset kuolemaan ovat karsiutuneet pois.

Koettelukättelyn motiivina oli paitsi tietysti elävien henkilöiden tervehdyksen suorittaminen, myös kuoleman jälkeisen epävarmuuden poistaminen ja turvallisuuden lisääminen. Kättelyn avulla varmistettiin sosiaalisen suhteen olemassaolo ja laatu, sillä vainajien uskottiin olevan epäystävällisiä ja vihamielisiä erityisesti muukalaisia kohtaan. Uskottiin, että kohtaloonsa tyytymättömät vainajat hautovat kosta ja tulevat vahingoittamaan eläviä.¹⁵⁴⁹ Tervehtimällä ystävällisesti henkilön eläessä voitiin poistaa epävarmuus ja aggressiot tervehtijöiden väliltä. Siten varmistettiin, että kumpikaan ei tulisi kuoleman jälkeen kummittelemaan ja vahinkoa tekemään.

Uskomusten mukaan oli siis parasta kätellä ja elää sovinnossa. Tällaiseen turvallisuutta varmistelevaan käyttäytymiseen liittyy ihmisiä aina askarruttanut kysymys siitä, mitä kuoleman jälkeen tapahtuu sekä yleinen pelko tuntematonta kuolemaa kohtaan.¹⁵⁵⁰ Uskomuskäyttäytymisen normien taustalla voidaankin nähdä tarve luoda turvallisuutta tuntemattoman tilanteen kohtaamisessa.¹⁵⁵¹ Westermarck viittaa ”yliluonnollisten voimain pelkoon” anteliaisuus-hyveen motiivina. Ahneus ja saituruus heittää Westermarckin mukaan ihmisen alttiiksi yliluonnollisille vaaroille, mutta sen sijaan anteliaisuus tuottaa ihmiselle siunausta.¹⁵⁵² Käden ”antamisen” motiivina toimisi tällöin uskomus siitä, että elämän aikana ystävällismielisesti ja anteliaasti kätellen yliluonnolliset vaarat väistyisivät ja elämä olisi vähemmän pelottavaa. Jo 1855 ilmestyneessä Wareliusuksen *Enon opetuksia* -kirjassa on yliluonnollisten olentojen pohdinnan kohdalla toteamus: ”Ettei mitään tapahdu muusta, kun luonnollisesta syystä, olen itsekin kyllä koetellut”.¹⁵⁵³

Kuoleman tulohetken epävarmuuteen liittyy tavaksi tullut kättely ”varmuuden vuoksi” ja sen sanallinen korostaminen. Vuonna 1911 syntynyt emäntä Sysmästä kertoo, miten kättelyllä sinetöitiin rauhanomainen eroaminen hyvästelyhetkellä, koska kuoleman tuloon liittyi epävarmuus:

Minun nuoruudessani aina kun lähdettiin kylästä niin käestä puristivat ja sanovat, vanha enonkin: – Jumala haltuu, jos ei enää nähäkkää. – Käestä sitä sanottii kylää mässäki mutta se ollun niin merkityksellistä. Nykyäänhän ne sanoo nuoremmat, että kuolee kun käestä lähtiessä hyvästi sanoo...¹⁵⁵⁴

1546 Etelä-Karjalassa koettelu oli synonyymi kättelylle ja vuonna 1924 syntynyt miesvastaaja muistaa vanhempien ihmisten ”tassuaan tarjotessaan” sanoneen: ”Koetettaskos?”. MV: K33/275. Karjalassa kopra-sana viittaa kouraan. Koura on laite, jota on käytetty kivien nostamiseen vedestä. Seppä 2000, 166.

1547 MV: K33/177.

1548 KTL1: 35.

1549 Ks. esim. Westermarck 1991, 104–105. Kättelyn ja yksilön turvallisuuden suhteesta kertova sanonta on ollut käytössä jo 1700-luvulla Henricus Florinuksen kokoamissa sananparsissa: Ei käeten cuolla / eikä uhaten eletä. [Flor1702-A6b]. Florinus 1702.

1550 Cockerham 1978, 276–277.

1551 Uotila 1991, 126.

1552 Westermarck 1991, 72. Ks. myös Virtanen 1999, 237–239.

1553 Warelius 1855. [EnonOp1855–8] Elektroninen aineisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen internet-sivu.

1554 MV: K33/986.

Kertomuksesta välittyy kättelyn merkityksen muuttuminen. 1980-luvulla kättelyyn liitettiin merkitys lopullisesta erosta ja kuolemasta. Uskomus kättelystä turvallisen ja hyvän elämän varmistajana on edellä esitetyssä lainauksessa kääntynyt päinvastaiseksi. Emännän kertomuksesta käy ilmi, miten 1980-luvulla uskottiin kättelyhyvästelyn jopa johtavan ennenaikaiseen kuolemaan.

Suomalaisessa kansanperinteessä on liikkunut myös uskomus, jonka mukaan kynnyksen yli ei saa kätellä tai muuten kättelijöistä tulee vihamiehiä.¹⁵⁵⁵ Yrjö Ylänteen mukaan uskomus liittyy kodin haltijan kunnioittamiseen. Kynnyksen yli kätellessä uskottiin, että niin sanottu kodin haltija suuttuisi, mikäli hänen ylitseen käteltäisiin. Kodin haltijan uskottiin nimittäin asustelevan juuri kynnyksen alla. Jos kuitenkin sattui kättelemään kynnyksen yli, saattoi kättelijöistä tulla vihamiehiä tai sitten kättelijoita kohtasi köyhyys. Parempi oli siis pysytellä kodin haltijan suosiossa ja välttää kättelyä kynnyksen yli.¹⁵⁵⁶ Toinen riitaa tai jopa kuolemaa kättelijöiden välille tuova tapa oli ristiin tervehtiminen ja hyvästely. Ylänteen mukaan tämä tapa oli käytössä vielä kirjoitushetkellä vuonna 1917.¹⁵⁵⁷

Useat uskomuksiin liittyneet menettelytavat ovat pohjanneet onnen takaamiseen erilaisissa elämänvaiheissa.¹⁵⁵⁸ Vanhoissa uskomuksissa onnen on katsottu olleen yhteydessä käteen. Esimerkiksi karjaonnea on voitu tavoitella kättelemällä havupuita tai aidanseipäitä keväällä eläimiä ensi kertaa metsään vietäessä. Jos karja oli hyvinvoiva ja tuottoisa, puhuttiin ”hyvästä kädestä”, jolla eläimiä ”korjattiin”. Usein kyseessä oli emäntä, joka lypsi eläimet tai piti huolta niistä. Uskomuksen mukaan oli pidettävä huolta siitä, että onni ei päässyt kädestä pois.¹⁵⁵⁹ Tähän samaan onnen tavoitteluun on liittynyt myös metsästäjien tapa tervehtiä metsää sekä jo edellä mainittu kaadettujen karhujen kätteleminen. Tällaisella tervehtimisellä ja kättelemisellä on haluttu osoittaa kunnioitusta metsää ja eläimiä kohtaan sekä tehdä se näkyväksi. Näin metsä pysyisi suosiollisena ja metsästyssaaliit runsaina, mikä turvaisi riittävän elannon.¹⁵⁶⁰

Käsineet kädessä kättelyyn taas on liitetty ”lammasonneen” vaikuttava uskomus kuten vuonna 1923 syntyneen naishenkilön kertomus osoittaa:

Tässä viime talven pakkasilla tuli tiellä vastaani kälyni. Yritin tervehtiä häntä lapaset kädessä, kun oli niin kova pakkaneen, mutta hän sanoi: En anna kättän lapaskäessä, ettet vie lammasonneani... Ei Aunella enää lampaita ole, mutta sanonta oli vanhalta ajalta, jolloin niitä taloissa oli.¹⁵⁶¹

Vastaja kertomuksessa Aune-niminen henkilö on liittänyt villalapaset ”lammasonnensa” säilymiseen. Vaikka esimerkistä käy ilmi, ettei Aunella ole enää kättelyn tapahtumahetkellä lampaita, vaikuttaa vanha uskomusperinne yhä hänen kättelytoimintaansa.

Yksi elämänvaihe, jossa onnea on kaivattu apuun, on ollut lempenasiat. Ylänteen mukaan ”lemmennostossa kättelemisellä oli erittäin tärkeä tehtävä”. Ylänteen mainitsee

1555 Hjelt 2002, 111.

1556 Ylänteen 1917, 13. Ks. myös MV: K33/1119.

1557 Ylänteen 1917, 13.

1558 Ks. esim. Virtanen 1999, 248–249.

1559 Ylänteen 1917, 11; Raussi 1966, 428.

1560 Ylänteen 1917, 11–12.

1561 MV: K33/986. ”Lammasyky” menetys tarkoitti villojen huonoa tuloa. Ylänteen 1917, 13.

”taika-aineen” siirtymisen kättelyn avulla mielitettyyn. Poika sai tytön omakseen, jos hieroi kuivattua tai poltettua sammakonkutua käteensä ja kätteli tyttöä. Ihastuksen valloituksessa käytettiin myös kämmeneen hieraistua suolaa tai nimettömän sormen verta. Sen sijaan naimaonni on saattanut kokonaan mennä, jos poika on kätellyt naimatonta naista. Uskomuksen mukaan poika menetti tyttöjen suosion, jos kätteli vanhaapiikaa. Joidenkin uskomusten mukaan on ollut parasta olla kättelemättä morsianta kosioretkellä, jottei tämä purkaisi kihlausta.¹⁵⁶²

Kättely on liitetty uskomuksissa myös lemmentaikoihin ja niiden toteuttamisen yhteydessä suoritettuihin kättelyihin. Esimerkiksi Marian etsikkopäivään 2.7. on suomalaisessa kansanperinteessä liitetty juhannusyöhön rinnastettava lemmentaikuus. Tämän Halikossa merkityn lemmentaian yhteydessä kättely yöllä esiintyvän sulhasen kanssa oli nimenomaisesti kielletty:

Kun menee juhannusyönä ja Pietarinpäivän yönä ja Maarian etsikkopäiväyönä pellolle ja kävelee kolme kertaa kolmessa pelto-ohjassa, niin näkee sulhasensa, joka tulee ja antaa kättä, mutta ei saa antaa kättä, vaan jokin kapula, sillä se likistää niin kovin.¹⁵⁶³

Kättely on lemmentaika-ajattelussa saanut symbolisen merkityksen rakastavaisten yhdistämisestä. Mutta haamuolentoa ei ole uskomusten mukaan kuitenkaan saanut koskettaa. Koskettamisen välttämiskehotus on voinut juontaa juurensa sulhasen haamuun liitetystä tuntemattoman ja vieraan pelosta. Tällaista tuntemattoman pelkoa on lievitetty uskomuksiin perustuvien menettelyjen avulla esimerkiksi todellisten, elävien, mutta tuntemattomien henkilöiden saapuessa taloon. Silloin on saatettu sylkäistä kouraan ennen kättelyä. Sylki on näin toiminut suojana vierasta ja outoa vastaan.¹⁵⁶⁴

Kättelemistä on myös saatettu välttää epäonnisuuden välttämiseksi. Vaikka toisten uskomusten mukaan kauppa on nimenomaan vahvistettu kättelyllä, on Yläntein mukaan ollut olemassa myös uskomuksia, jotka kaupanteon yhteydessä liittyvät kättelyn välttämiseen. Erään uskomuksen mukaan kaupanteon jälkeen ei pitänyt kätellä hyvästiksi, sillä silloin hevosonni tai karjaonni katoaisi. Kättelyin vahvistettuun kauppaan saattoi myös liittyä tiettyjä ehtoja. Kättelyn piti esimerkiksi tapahtua vasta sen jälkeen, kun myyjä oli saanut rahat käteensä. Joissakin tapauksissa käsien väliin asetettiin pala kangasta kuten paidan helma. Hevoskauppojen yhteydessä saatettiin kätellä hevosen selän yli. Tällaisilla toimilla uskottiin olevan onnea tehdystä kaupasta sekä myyjälle että ostajalle.¹⁵⁶⁵ Myös Raussi viittaa tällaiseen menettelyyn kuvauksessaan. Eläinten ja hevosten kauppojen yhteydessä ei kumpikaan osapuoli tavallisesti halunnut jättää kättänsä alapuolelle, sillä pelättiin onnen jäämistä ”alle”. Hevoskauppojen yhteydessä saatettiinkin olla kokonaan lyömättä paljaita käsiä yhteen. Käsien väliin asetetun kankaan kuten esimerkiksi takinliepeen funktio oli estää onnen siirtyminen. Joskus toisen osapuolen oletettiin jopa yrittävän tällaista onnen ottamista tahallisesti. Onnen vieminen nähtiin petoksena.¹⁵⁶⁶

Uskomuksissa kättelyyn on liitetty erilaisia merkityksiä, jotka ovat saattaneet vaikuttaa koko toimintajärjestelmään kättelytapahtumassa tai kättelyilmiöön suhtautumiseen. Kättelystä taikauskaisissa tavoissa voidaan erottaa ainakin kaksi pääasiallista

1562 Yläntein 1917, 13–14.

1563 Viikuna 1992, 177.

1564 Yläntein 1917, 13.

1565 Yläntein 1917, 14.

1566 Raussi 1966, 429.

elementtiä: Ensinnäkin olennaista on ollut kunnioituksen osoittaminen ja sitä kautta onnen takaaminen jossain asioissa. Toiseksi on pidetty tärkeänä kättelyn ja fyysisen kosketuksen varomista epäonnen ja ei-toivottujen ainesten siirtymisen välttämiseksi. Uskomuksissa kättelyyn onkin liittynyt sen merkitys joko hyvien tai huonojen voimien tai henkisten asioiden siirtäjänä. Kättelyn ei ole ajateltu fyysisesti siirtävän esimerkiksi mikrobeja, vaan taikauskaisissa tavoissa ihmiserite kuten sylki on toiminut suojaavana aineksena. Kuten tämän alaluvun alussa totesin, uskomusjärjestelmän tehtävä on yhdistää jäsenet jollain todellisuudesta irrallisella tasolla. Kättely tässä järjestelmässä on saanut symbolisen merkityksen siihen liitettyjen hyvien tai huonojen seurausten kautta. Uskomuksiin perustuvien kättelymääräysten tarkoituksena on ollut tuottaa onnea, mutta mikäli niitä on laiminlyöty, on laiminlyöjää tai hänen lähipiiriään uhannut onnettomuus. Onnettomuuden aiheuttajana uskottiin usein olevan loukkaantuneen haltijan.¹⁵⁶⁷

¹⁵⁶⁷ Yläne 1917, 14.

5 LOPUKSI

Kätellä, sanoa käsipäivää, tervehtiä kädestä, pistää kättä käden päälle, roikata kättä, topsauttaa käsipäivää, kouria, hemputtaa, vatkata käsiä, käsitellä.¹⁵⁶⁸ Suomen kielessä on monta tapaa viitata kättelemiseen, mikä myös kertonee kättelyn yleisyydestä suomalaisiin tapoihin liittyvänä ilmiönä. Tutkimuksessani olen tarkastellut kättelyn merkityksiä suomalaisessa tapakulttuurissa 1800-luvulta 2000-luvulle. Asetin tavoitteekseni vastata kysymykseen, mitä merkityksiä kättelyyn liittyy ja on liittynyt. Koska kyseessä on suomalaisen tapakulttuuriin olennaisesti kuuluva ele, koin luontevaksi tarkastella sitä suomalaisten omien kokemusten kautta ja lähestyin kättelyilmiötä empiirisesti muistitiedon kautta. Tutkimusmenetelmäni ytimessä on ollut merkitysten tulkinta. Olen kuitenkin nähnyt vastaajien omat todellisuustulkinnat myös inhimillistä toimintaa laajemmin selittävinä seikkoina.¹⁵⁶⁹

Tavoitteeni on ollut ymmärtää kättelyä hyvin kokonaisvaltaisesti. Olen lähestynyt kättelyä teoreettisena viitekehyksenäni ajatus ajallisesta monikerroksisuudesta. Tämän historiallisuuden monitasoisuuden idean kautta olen tutkinut kättelyä ilmiönä, josta on erotettavissa erilaisia muutosrytmejä: kättelystä on erotettavissa niin ihmisen kädellisyyteen kuin tapakulttuuriin ja yksilön omaan henkilöhistoriaankin liittyviä merkityksiä. Se on ajassa ja paikassa muuttuva, mutta samanaikaisesti se sisältää myös pysyvämpiä, ihmisyyteen liittyviä elementtejä. Tutkimukseni tärkein havainto onkin ollut nähdä ja eritellä kättelyä monimerkityksisenä ja historiallisesti monikerroksisena eleenä, joka ilmenee niin ikään historiallisesti monikerroksisessa tapakulttuurissa.

Tutkimuksessa esiin tulleiden havaintojen perusteella voidaan sanoa, että kättely ei ole sisällötön maneer, jonka voi vaivatta työntää syrjään. Sen päämäärä näyttäisi kiinnittyvän kaikkein voimakkaimmin humanistiseen ihmiskäsitykseen liittyvään ajatukseen toisen ihmisen ymmärtämisestä, kunnioittamisesta ja arvostamisesta. Sen merkitys inhimillisen vuorovaikutuksen välineenä kietoutuu myös ihmisen ruumiillisuuteen. Kättelevä henkilö ikään kuin tunnustelee toista henkilöä. Kättelyn voidaankin sanoa olevan olennainen sosiaalisen kanssakäymisen väline, joka perustuu moniaistimelliseen viestintään. Se on henkilökohtainen sopimusele, joka vahvistaa yhteisöllisiä suhteita ja lisää turvallisuuden tunnetta.

Tutkimukseni johdannossa nostin esiin kysymyksen kättelyn perimmäisistä syistä ja ihmisten halukkuudesta pitää kiinni kättelytavasta. Vastaan kysymykseeni esittämällä, että kättely liittyy monella tapaa universaaliin ihmisen olemassaoloon ja selviytymiseen perustuvaan arvoon eli turvallisuuteen.¹⁵⁷⁰ Se liittyy turvallisuuteen sekä yksilön että yhteisön tasolla saaden merkityksensä paitsi inhimilliseen vuorovaikutukseen liittyvänä, sosiaalisten suhteiden säätelijänä myös humaaneja arvoja säilyttävänä perinteenä ja tapana. Silloin se saa merkityksensä myös siitä psykologisesta mielihyvän tunteesta, joka syntyy yksilöiden lähentyessä tai tunnistaessa jotakin tuttua ja turvallista.¹⁵⁷¹

1568 MV: K33/617, 770, 116, 758; KTL1/33.

1569 Kielellisen kääntein kritiikin taustalla on nähty juuri arvostelua kuvailevaa tutkimusta kohtaan. Laadullisten tutkimusten on katsottu tutkivan merkityksiä vain puhetapojen kautta eikä niinkään todellisten syiden kautta. Kivivuori 2008, 19–21. Kuitenkin esimerkiksi kättelykäyttäjyymiselle voidaan mielestäni esittää kuvailujen avulla joitakin perusteltuja oletuksia, vaikka toiminnan takana ei aina olisikaan tietty, nimenomainen syy.

1570 Schwartz et al. 2012, 664.

1571 Vastaaavasti anonyymiyden tiedetään taas antavan käyttäjyymisen suhteen sellaisia vapauksia, jotka voivat ruokkia turvattomuutta

Tutkimuksessani lähdin liikkeelle kättelykäyttäytymisen biologisista valmiuksista. Tälle kättelyn syvän historian tasolle olen asettanut sen miltei muuttumattomat, biologiseen perustaan pohjautuvat merkitykset kuten koskettamisen, turvallisuuden ja yhteisöllisyyden sekä yhteistoiminnallisuuden merkitykset. Olen halunnut etsiä aineistosta kättelykäyttäytymisen syistä kertovia merkityksiä ja niiden avulla lähestyä kättelykäyttäenöistä kertovien ihmisten inhimillistä todellisuutta. Olen esittänyt, että neurohistorian avulla voidaan pohtia niin sanotusta syvästä historiasta kumpuavia, kättelykäyttäytymiseen liittyviä merkityksiä.

Ajatus kättelyn syvästä historiasta perustuu käsitykseen, jonka mukaan kättelyn muodostuminen nykyiseen tapakulttuuriimme liittyväksi eleeksi on pitkä historiallinen prosessi. Tämän prosessin tutkimiseen kuuluu biologisten ja kulttuuristen asioiden samanaikainen tarkastelu. Syvän historian taso on kättelyn pysyvämpi, ihmisten kädellisyteen ja kehityshistoriaan liittyvä taso, joka voi olla läsnä niin 1800-luvun kättelyssä kuin nykykättelyssäkin. Tutkimukseni ei näin ollen väitä kättelytavan sinänsä olevan vanha, esihistorialliselta ajalta peräisin oleva käytäntö. Kivikautisen kättelyn tutkiminen ei ole käyttämäni muistitietoaineiston avulla mahdollista. Sen sijaan kättelyn laajempia, ihmisen kehityshistoriaan liittyviä tervehtimisen ja sosiaalisen kanssakäymisen merkityksiä on näkemykseni mukaan jäljitettävissä siitä, miten kättely 1800-, 1900- ja 2000-luvulla ilmenee. Syvän historian merkitysten esiin nostamisella olen halunnut tuoda esiin kättelyn taustalla olevat, ihmisen tervehtimiskäyttäytymiseen liittyvät sosiaaliset tarpeet. Näihin tarpeisiin olen tulkinnut muistitietoaineiston viittanneen esimerkiksi silloin, kun vastaaja on liittänyt kättelyn ihmisen aistimellisuuteen, kättelyn tuntumiseen ja mielentiloihin. Kättelyn syvä historia tarkoittaakin inhimillisen vuorovaikutuksen biologisia edellytyksiä. Historioitsija Daniel Lord Smailia mukailleen väitän, että kättelyn syvä menneisyys on läsnä myös sen nykyisyydessä ja tulevaisuudessa.¹⁵⁷²

Smailin mukaan aivojen plastisuus ei tee ihmisyyteen liittyvistä kysymyksistä joko-tai -asioita, vaan plastisuuden ymmärtäminen mahdollistaa asioiden ja ilmiöiden tarkastelun monelta eri suunnalta. Kulttuuri on siis neurofysiologiaan liitettävissä oleva biologinen ilmiö, mutta kulttuuri voi vastaavasti mahdollistaa monia biologisia ilmiöitä: kulttuurisilla käytännöillä voi olla neurofysiologisia seurauksia.¹⁵⁷³ Kättelystäkin ei ole osoitettavissa mitään puhtaasti biologisia tai kulttuurisia elementtejä, vaan ne kietoutuvat erottamattomasti yhteen. Tärkeää on esimerkiksi nähdä, miten kättely voi olla sidoksissa tunteisiin ja ajatteluun. Kättelyn neurofysiologisen tarkastelun avulla olen osoittanut, että kättelyllä ei ole pelkästään symbolista merkitystä, vaan se voi saada merkityksenä myös koskettamisen, luottamuksen ja jopa sosiaalisen pääoman käsitteiden kautta liittyessään ihmisen aistimellisuuteen ja kädellisyteen. Arkiajattelussa toisinaan etäisenä ja kylmänä tervehtimismuotona pidetty kättely saattaa siis sisältää sellaisia merkityksiä, jotka tekevät siitä empaattisen ja luottamusta vahvistavan.

Näiden hahmottelemieni kättelyn taustaoletusten tarkoitus on ollut sitoa kättelyilmiö osaksi jotakin laajempaa ihmisen historiallisuuden kokonaisuutta. Kättelyn ja kädellisyyden yhteyden kautta näen kättelyn merkitykset syvään historiaan ja ihmisen maailmassa olemiseen liittyvinä. Ilman tällaista syvän historian tarkastelua kättelyn merkityksistä tulisi tutkittua vain siivu eikä niiden kokonaisuutta. Kokonaisvaltaises-

lisäävää käyttäytymistä. Helkama, Myllyniemi & Liebkind 1998, 323–336.

1572 Smail 2007, 202.

1573 Smail 2007, 136, 150–156.

ta lähestymistavastani huolimatta tutkimukseni tarkoitus ei ole ollut tyhjentää kättelyä merkityksistä tai esittää täydellistä tulkintaa sen ajallisesta pitkästä historiasta. Syvän historian ajatus liittyy paremminkin yritykseen ymmärtää kättelyä ikään kuin syvemmin. Tällä tarkoitan sitä, että vaikka jokainen kättelytapahtuma on ainutkertainen, voi niissä silti olla myös jotain samaa. Juuri tästä ymmärtämisen syventämisestä on tässä tutkimuksessa ollut kyse.

On selvää, etteivät ruumiin tilat sanele tietynlaista käyttäytymistä, mutta siitä huolimatta ne voivat olla apuna tietynlaisten käytäntöjen ymmärtämisessä.¹⁵⁷⁴ Ja vaikka mitään tervehtimiseen liittyvää käyttäytymispiirteen säännönmukaisuutta ei ole käyttämäni aineiston avulla suoraan osoitettavissa, olen halunnut esittää eräänlaisia hahmotelmia kättelyn syvän historian merkityksistä sen sopeutumishistoriaa pohtimalla. Tästä myös väistämättä seuraa, että ihmistenvälistä kättelyä on vaikea lokeroida johonkin yhteen tieteenalaan kuuluvaksi. Ajattelevan ja tuntevan ihmisen kättelyä tuleekin mielestäni voida tarkastella moneen eri tieteenalaan liittyvänä ilmiönä.

Voidaanko kättelyn sitten sanoa olevan ihmiselle lajiityypillistä käyttäytymistä? Tervehtimiskäyttäytymistä yleisesti voitaneen pitää sellaisena, sillä ainakin tarpeemme luoda sosiaalisia suhteita ja luottamuksellista yhteistoimintaa näyttäisi edellyttävän jonkinlaista ennustettavaa merkkiä sosiaalisen suhteen aloittamisesta ja toisen yksilön hyväksymisestä. Eläinmaailman paralleelit tukevat tätä käsitystä. Peilineuroneiden aktivoituminen voi olla yksi tällainen mekanismi, joka ohjaa kaikille ihmisille yhteistä tervehtimis- ja sopimiskäyttäytymistä. Se vahvistaa viestiä, sitoo yhteistoimintaan ja lisää ymmärrystä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta.

Olisi kuitenkin liian yksioikoista sanoa juuri kättelyn olevan jotakin ihmiselle lajiityypillistä käyttäytymistä. Tässä kohdin on hyvä muistaa, että tutkimukseni tarkoitus ei olekaan ollut antaa mitään tosiasiallista, DNA:n muutoksiin perustuvaa sopeutumishistoriaa kättelylle tai tervehtimiselle, vaan pikemminkin pohtia aineistosta nousseiden merkitysten yhteyksiä syvään historiaan.¹⁵⁷⁵ Syvän historian kautta ymmärrettynä kättelyn joidenkin merkitysten voidaan toki sanoa liittyvän joihinkin ihmislajin neurofysiologisiin ominaisuuksiin. Evoluutiotutkimukseen viitattaessa onkin tähdennettävä sitä, että geenimutaatioiden lisäksi tieto voi periytyä geenien säätelymekanismien toiminnallisten muutosten kautta eli ympäristön vaikutuksesta. Tällaisesta ei-satunnaisesta ympäristöhaasteisiin sopeutumisesta on keskusteltu esimerkiksi sivilisoitumisteorian yhteydessä.¹⁵⁷⁶

Fysiologisesta perustastaan huolimatta ei ole olemassa mitään universaalia kättelyä, vaan se on historiallisesti muuttuva tapakulttuurin ele. Vaikka ihmisellä todettaisiin olevan tarve tervehtimiseen, voi sitä merkitsevä merkki olla kulttuurisesti muuttuva. Myös esimerkiksi koskettamisen merkitykset ovat olemassa aina sen hetkisessä kontekstissa, ja koskettaminen itsessään voi olla evoluution myötä muuttuvaa. Tutkimukseni kolmannessa luvussa olenkin lähestynyt kättelyä tapakulttuurin tasolla ja tarkastellut kättelyn yhteisöllistä säätelyä sen ajallisten, paikallisten ja sosiaalisten ulottuvuuksien kautta. Tällä tasolla tarkasteluni keskeinen ajatus on ollut, että yhteiskunnan institutionalisoi-

1574 Smail 2007, 151.

1575 Tutkimukseni toisen luvun tarkoitus ei ole ollut tarjota kättelyn tosiasiallista sopeutumishistoriaa tai evoluutio selitystä, vaan osoittaa aineistosta tulkitsemiäni syvän historian merkitysten yhteys ihmisen kädellisyyteen. Avoimeksi jää, onko tervehtiminen varsinainen kivikautinen sopeuma ja mikä sen suhde on kulttuuriseen ympäristöön. Sopeutumishistoriasta ja sopeutumistarinnasta ks. esim. Ylikoski & Kokkonen 2009, 116, 123.

1576 Siltala 2013, 131–134.

tuneet ja osin tiedostamattomatkin tekijät vaikuttavat yhteisössä toimiviin yksilöihin ja heidän kättelykäyttäytymiseensä. Kättelyn saamat merkitykset heijastavat erilaisia käytäntöihin liittyviä erontekoja sekä sopivaisuuden muuttuvia rajoja. Kättely on vaikiintunut 1800-luvun kuluessa suomalaisen tapakulttuurin eleeksi yhteisön normatiivisen hyväksynnän kautta. Esimerkiksi naisten rintojen ”sipaisemisesta” ei ole tullut yleistä tervehtimistapaa, koska se ei ole kulttuurissamme tullut normatiivisesti hyväksytyksi.¹⁵⁷⁷

Nykytapakulttuurin näkökulmasta kättely on konventionaalistunut ele, joka saa merkityksensä tavan ja perinteen kautta. Sen tavanomaisuus perustuu toisteeseen. Sen suosio on vaihdellut 1800-luvulta 2000-luvulle riippuen yhteiskunnallisista muutoksista, mutta yhä tänäkin päivänä se kuuluu tiiviisti suomalaiseen tapakulttuuriin. Vaikka 1900-luvun puolivälin jälkeen kokemus tervehtimisen vähentymisestä lisääntyi, alettiin jälleen 1900-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa kiinnittää huomiota tervehtimiseen. Tutkimuksessani olen osoittanut, että kättely on suomalaisen tapakulttuurin ytimessä läpäistessään koko yhteiskunnan ja perustuessaan aktiivisesti käytössä olevaan koodiin. Kulttuurisena konventiona kättelytapa vaatii myös oppimista ja se syntyy kasvatuksen tuloksena. 2000-luvulle tultaessa kättely on saanut osakseen sekä kiitosta että kritiikkiä, mutta sen rooli ei näyttäisi ainakaan tapakasvatuksen näkökulmasta hälvenneen.

Perinteestä merkityksensä saavana kättelyllä on paikallisia ulottuvuuksia, jotka liittyvät yhteisölliseen turvallisuuteen. Tämä tuli esiin myös tutkimukseni aineistossa, jonka vastauksissa arvostettiin tervehtimistä ja kohteliaisuutta, ja samalla esitettiin huolta ihmisläheisyyden, tasa-arvoisuuden ja välittämisen katoamisesta. Itsenäisyyspäivän vastaanoton presidentin kättelyä pidettiin melkein pä institutionalisoituneena tasa-arvoisuuden osoituksena.¹⁵⁷⁸ Tähän yhteisöllisen tasa-arvon ja turvallisuuden katoamisen huoleen liittyvät läheisesti havainnot välinpitämättömyyden ja epäinhimillisyyden lisääntymisestä yhteiskunnassa. Vieraantuneisuuden tunne ja huoli ihmisten muuttumisesta muukalaisiksi toisilleen on ollut keskeinen teema esimerkiksi modernisaatio- ja kaupunkikeskustelussa.¹⁵⁷⁹

Kättely sosiaalisena välineenä toimii ikään kuin vastavoimana tällaiselle vieraantumismiselle saaden yhteisöllisyyttä tukevia merkityksiä. Yhteisöllisyys taas on sosiaalista maailmaa koossa pitävä voima. Richard Wilkinson ja Kate Pickett esimerkiksi ovat liittäneet sosiaalisen levottomuuksien lisääntymisen kiinteiden yhteisöjen hajoamiseen. Heidän mukaansa liikkuvuuden lisääntymisen ja yksilöiden välisten vuorovaikutussuhdeiden määrällisen kasvun myötä yhteiskunta on differentioitunut ja pienet yhteisöt ovat hävinneet.¹⁵⁸⁰

Sosiologi Risto Eräsaaren mukaan tällaisessa tilanteessa yksilön turvaa horjuttavina nähdään muun muassa yksilöllistyminen, globalisaatio, perinteiden purkautuminen ja uudet vieraat elementit. Nämä tekijät nähdään usein käytäntöä ja moraalialtuhoavina sekä tavalle, paikallisuudelle ja yhteisyydelle vastakkaisina asioina.¹⁵⁸¹ Kättelyn voi-

1577 Tällainen tapa on ollut käytössä ainakin Juuassa, jossa naisvastaajan kertomuksen mukaan isännillä oli tapana tervehtiä isorintaisia naisia rintoihin sipaisemalla ohi kulkiessaan. MV: K33/18. Esimerkin tarkoitus on valaista sitä, miten tiettyinä aikoina tietyt eleet ovat voineet ilmaantua, mutta eivät kuitenkaan ole yleistyneet.

1578 KTL1: 45, 9, 43; MV: K33/125, 170, 915.

1579 Mäenpää 2005, 84–85.

1580 Wilkinson & Pickett 2010, 199. Ks. myös Putnam & Goss 2002.

1581 Eräsaaren mukaan nämä usein toisilleen vastakohtaisina pidetyt näkökulmat tulisi pikemminkin sovittaa yhteen 2000-luvun muutuneessa yhteiskunnassa. Eräsaari 2002, 11–14.

makas assosioituminen luottamukseen ja yhteisöllisyyteen vahvistaa sen käyttöä tervehdys- ja hyvästelyeleenä yhteisön turvallisuuden säilyttämiseksi. Kättely saa silloin miltei moraalisen sävyn, kun se asetetaan edustamaan hyvää ja oikeaa toimintaa, kunnioittavaa käytöstä ja toisten välittämistä ja ihmisten välistä tasa-arvoa. Kättelytapa tuo selkeyttä arvojen järjestykseen ja ihmisten kulttuuriseen malliin.

Hyvin voimakas tasa-arvoisuuden merkitys tukee kättelyeleen suosiota differentioituneessa yhteiskunnassa. Kättelyn suosio liittyy ideologisen tasa-arvon arvostamiseen ja sen symboliseen esiintuomiseen. 1800-luvulla ja osin 1900-luvullakin kättelyyn sisältyi vielä hyvin hierarkkisia ja erottelevia merkityksiä, mutta 2000-luvulla kättelyn tasa-arvoisen luonteen voidaan sanoa olevan entistä korostuneempi. Suomalaisessa tapakulttuurissa esimerkiksi miesten ja naisten on nykyään mahdollista kätellä toisiaan epäröimättä. Kättelyä onkin pidetty paitsi tasa-arvoisena myös melko neutraalina eleenä, joka ei erityisesti korosta sukupuolta tai asemaa. Wilkinson ja Pickett kuitenkin huomauttavat, että yhteiskunnan muodollisesta tasa-arvoistumisesta huolimatta epätasa-arvoa ihmisten välillä aiheuttavat yhä yksilöiden erilaiset sosiaaliset statukset. Wilkinsonin ja Pickettin huomiot on hyvä muistaa silloin, kun puhumme tapakulttuurin tasa-arvoistumisesta. Cas Woutersin tutkimukset, joihin olen omassa tutkimuksessani useasti viitannut, kertovat siitä, että yhteiskunnan tasa-arvoistumisen seurauksena tavat ovat epämuodollistuneet ja ryhmien välisiä eroja alleviivaavat tavat ovat tulleet epäsopiviksi. Tämä ei kuitenkaan sulje pois sitä seikkaa, että ihmiset edelleen ovat epätasa-arvoisissa sosiaalisissa asemissa toisiinsa nähden.

Kättelyllä on oma roolinsa tämän epätasa-arvon tasoittajana, vaikka toki sillä voidaan edelleen tietoisesti myös korostaa statusten eroihin liittyviä asioita. Samalla tavalla kun Wouters kuvaa etikettiä kahtalaiset kasvot omaavaksi ilmiöksi myös kättelyllä on kahtalainen luonne: toisaalta se voi yhdistää ryhmän jäseniä ja tasa-arvoistaa kättelijöitä keskenään, mutta toisaalta se voi myös pitää yllä eroja. Olenkin tutkimuksessani tuonut esiin paitsi kättelyn tasa-arvoisuuden merkityksen myös sen roolin normatiivisena ja sosiaalisen tilan valtasuhteita ylläpitävänä eleenä. Kättely saa erontekijän merkityksen esimerkiksi hyvin muodollisena, varauksellisena ja kohteliaana eleenä, joka tietynlaisessa sosiaalisessa kontekstissa voi olla välimatkaa eli distanssia kättelijöiden välillä ylläpitävä ja hyvinkin hierarkkinen ele. Tämä kättelyn kahtalainen luonne tulee esiin erityisesti kunnioittamista osoittavassa merkityksessä. Kunnioituksen eleenä se voi pitää yllä välimatkaa tervehtijöiden välillä määrittäessään yksilöiden suhteita sosiaalisessa tilassa. Tässä merkityksessään kättely on vahva sosiaalisen tilallistamisen väline.

Intentionaalisenä merkinä suoritettu kättely liittyy kättelijän ajatteluun ja toimintaan. Tutkimukseni neljännessä luvussa olen halunnut painottaa kättelyn merkitysten liittymistä historialliseen toimijaan ja vuorovaikutustilanteeseen. Jos tutkimukseni kolmannessa luvussa tarkastelin kättelykäyttäytymisen merkityksiä rakenteiden tasolla, lähestyin viimeisessä käsittelyluvussa kättelyn merkityksiä yksilöllisellä tapahtumahetken tasolla. Neljännessä luvussa olen käyttänyt kulttuurihistoriallista toiminnanteoriaa löyhästi soveltaen osoittamaan sitä, että kättelytoimijuus muodostuu useista risteävistä tekijöistä. Esimerkiksi kättelytilanteessa pelkkä käden fyysinen koskettaminen ja sen neurofysiologiset vaikutukset eivät riitä synnyttämään luottamusta tai turvallisuuden tunnetta. Myös toimijoiden eli kättelijöiden tulee olla toisiaan kohtaan ystävällismielisiä tai vähintäänkin kohtaamiseen positiivisesti suhtautuvia. Yksilöt myös kokevat koskettamisen eri tavalla.

Yksilön taso on ajalliselta kestoaltaan lyhyin: käytännössä se voi olla kättelyn tapahtumahetki ja siihen liittyvä toiminta. Näen sen intentionaalisen kättelyviestinnän tasona, jossa historiallinen toimija tekee valintoja oman toimintansa motiiveja ja tavoitteita punniten. Ihmisen toiminta on usein tavoitehakuista, josta tietyt merkitykset ovat helpommin erotettavissa: toimiessaan tietyllä tavalla hän on tietoinen toimintansa merkityksistä.¹⁵⁸² Tämä pitää paikkansa myös kättelytoiminnan kohdalla. Symbolisen ja rituaalisen kättelyn viestinnälliset merkitykset tulevat yksilön toiminnan tasolla helpommin tiedostetuiksi kuin esimerkiksi rakenteiden tasolla. Näiden merkitysten esiin nostaminen auttaa ymmärtämään koko kättelytilannetta odotusten ja tavoitteiden kohtaamispaikkana. Kättelyn tapahtumahetkessä ovat läsnä kaikkien toimijoiden henkilöhistoriat mukaan lukien aiemmat kättelykokemukset.

Toimijan historiallisuuden lisäksi kättelyn viestinnälliseen funktioon liittyvät merkin ja kulttuuristen koodien käsitteet. Kulttuuriset koodit perustuvat pitkälti yhteisöllisyyteen ja siihen, että käyttäjät hyväksyvät niiden perusperiaatteet. Käyttäjät hyväksyvät silloin ne säännöt, joiden avulla yksiköt valitaan ja yhdistellään.¹⁵⁸³ Samalla tavalla kättelyn merkitysten hyväksyminen perustuu koodien hyväksymiseen käyttötottumuksen voimasta. Ilman yhteisesti ymmärrettyä koodia toimija ei osaisi esimerkiksi valita tervehdystavakseen kättelyä. Kättely perustuu julkilausumattomaan sääntöön, jonka perusteella saman kulttuurin ihmiset saattavat tietyssä tilanteessa odottaa kättelyä ja ymmärtää sen tiettyä merkitystä tarkoittavaksi. Nämä kättelyn symboliset merkitykset juontavat juurensa pitkälti sen sopimusfunktioista. Kätellen sinetöidään ja on sinetöity kauppoja, sopimuksia, avioliittoja, ystävyyttä. Jopa kättelyn avulla tapahtuva tervehtiminen voidaan liittää eräänlaiseen sopimukseen sosiaalisen suhteen aloittamisesta ja jatkamisesta. Kättely ystävällisyyden symbolina on ele, joka yhdistää yksilöt samuuden, tasa-arvoisuuden, vastavuoroisuuden ja toisen tarpeiden huomioimisen perusteella.

Kättelytoimintaan vaikuttavat myös kättelyyn liitetyt uskomukset tai käsitykset kättelyn epähygieenisyydestä. Toimija ei olekaan kättelytilanteessa koskaan yksin, vaan kättelyn tapahtumahetkellä toimija toimii yhteisessä toiminta-avaruudessa. Yksilön kättelytoiminta ei ole muista riippumatonta. Vaikka yksilöllä olisi esimerkiksi valta muuttaa kättelytoimintaansa omien intressiensä mukaan, voivat yhteisön normatiiviset säännöt ikään kuin pakottaa hänet noudattamaan yhteisesti hyväksytyjä tapoja. Tapakulttuuri ei ole myöskään mikään muodollinen etiketti, jota seuraamalla yksilö selviäisi kaikista sosiaalisista tilanteista. Sen sijaan tapakulttuuri on sosiaalisten yksilöiden verkosto, jossa ihmiset toimivat yhdessä muiden kanssa yhteisön asettamissa raameissa. Tämä huomio on tärkeä ja liittyy esimerkiksi kysymykseen kättelytavan muuttamisesta. Kättelyn monikerroksisuuden ajatuksen avulla myös muutosta voidaan lähestyä ja ymmärtää monitasoisena ilmiönä: kättelyn muutokset tapahtuvat eri tasoilla, minkä vuoksi sen muuttaminen tervehdyseleenä ei välttämättä käy nopeasti.

Kättelyn saadessa merkityksensä epähygieenisyydestä ja vältettävyydestä nousevat väistämättä esille kysymykset siitä, tulisiko kättely lopettaa ja tulisiko sille etsiä tietoisesti korvaavaa elettä. 2000-luvulle tultaessa puhe kättelyn epähygieenisyydestä ja kättelyn korvaamisesta muulla eleellä on huomattavasti lisääntynyt, vaikka kättelyn

1582 Ks. esim. Kivivuori 2008, 19–20.

1583 Fiske 1992, 108–111.

epähygieenisyyteen on kiinnitetty huomiota jo vuosikymmenien ajan.¹⁵⁸⁴ Ymmärtämällä kättelyilmiö moniulotteisena siitä voidaan tehdä esimerkiksi kontrafaktuaalisia mitä jos -päätelmiä: mitä jos kättely kielletään epidemiologisen intervention vuoksi? Mitä jos presidentin itsenäisyyspäivän vastaanotolla ei enää käteltäisi? Tai mitä jos hoitohenkilökunta kieltäytyisi kättelemästä potilaita?¹⁵⁸⁵ Kuten todettua, kättely on nykykulttuurimme niin olennaisesti kuuluva ele, että sen pois jättäminen ilman selityksiä tilanteista, joissa sitä odotetaan, voidaan tulkita merkittäväksi epäyhtälisyyden osoitukseksi.

Kättelyn korvaamisesta puhuttaessa voidaan viestinnällisen funktion tarkastelun avulla pohtia sitä, minkälainen kulttuurinen koodi voisi paradigman tasolla korvata kättelyn. Korvaamispuolesta kättelyä voidaan lähestyä jo tutuksi tulleella merkin käsitteellä. Jos kättely on merkki, johon liitetään kulttuurisesti tietynlainen merkitys kuten sosiaalisen suhteen avaaminen, voi sen merkitys myös muuttua tai siirtyä toiseen merkkiin. Ei siis ole olemassa mitään ”luonnollista” kieltä, joka määräisi, että juuri kädenojennuksen tulee tarkoittaa vaikkapa lausetta ”hauska tutustua”. Periaatteessa kättely voisi olla tällainen kielenkaltainen merkki, jonka merkitys voi kielen lailla lakata siirtymästä sukupolvelta toiselle ja kuolla vähitellen olematta enää yhteydessä siihen merkitykseen, jonka se joskus on saanut.¹⁵⁸⁶ Tällaisen tapaan perustuvan koodin kuten kättelyn paradigma on avoin, mikä tarkoittaa sitä, että uusia yksiköitä voidaan lisätä ja vanhoja poistaa.¹⁵⁸⁷

Tervehdystapojen syvän historian ollessa tiedossa, voisi kättelyn olettaa olevan vaihdettavissa toiseen välineeseen, joka auttaa saavuttamaan samoja päämääriä.¹⁵⁸⁸ Näin ollen kättely olisi korvattavissa sellaisella merkillä, joka täyttää samantyyppisesti sosiaalisen välineen funktion. Dynaamisessa kulttuurissa tällaisen uusien koodien käyttöönotto on hyvin mahdollista. Tästä hyvänä esimerkkinä voidaan pitää esimerkiksi halaamistavan suosion nousua viime vuosikymmenten aikana. Osa suomalaisista on opetellut halaamista hyvinkin tietoisesti.¹⁵⁸⁹

Kättelystä esittämiäni havaintojen perusteella voidaan todeta, että ainakaan sanallinen ilmaisu ei yksin riitä korvaamaan kättelyä. Kättely ilmaisee jotakin sellaista, jota ei ole helppoa korvata verbaalisesti. Se on paitsi symbolinen ilmaisu tunteille ja ideoille myös tiedostamattomampia merkityksiä sisältävä. Esimerkiksi turvallisuuteen liittyviä merkityksiä voi olla hyvin vaikea ilmaista sanallisesti.¹⁵⁹⁰

Koskettaminen on kuitenkin vain yksi kättelyn elementti, ja kättely voidaan nähdä useita erilaisia viestintäkanavia hyödyntävänä eleenä. Mikäli kättelyyn liittyvä koskettaminen jätettäisiin esimerkiksi epidemiatilanteen vuoksi pois, tulisi kaikkia muita kanavia vahvistaa. Kättelemättömyyttä voitaisiin silloin korvata esimerkiksi katsekontaktilla, kasvojen ilmeillä sekä sellaisilla eleillä, jotka eivät sisällä fyysisistä kontakteja.¹⁵⁹¹

1584 Ks. esim. Kukkonen 2009; Lampi 2009; Leinonen 2010.

1585 Kontrafaktuaalisista päätelmistä historiallisessa ymmärryksessä ks. esim. Ylikoski & Kokkonen 2009, 372.

1586 Myös Elias on pohtinut tätä merkityksen sitoutumista merkkiin ja kulttuuristen merkitysten muuttumisen mahdollisuutta. Elias 1991, 17–36.

1587 Fiske 1992, 108–111.

1588 Tervehdystapojen vanhasta perustasta ks. esim. Korhonen 1996, 240.

1589 Ks. esim. KTL1: 32. On olemassa myös esimerkkejä siitä, että tervehtimis- ja hyvästelytavat ovat muuttuneet huolimatta niistä moraalista sanktioista, jotka korrekiksi katsottuun käyttäytymiseen on liitetty. Esimerkiksi joissakin afrikkalaisissa ja aasialaisissa yhteisöissä monimutkaiset menettelytavat ovat väistyneet yksinkertaisempien länsimaisten tapojen tultua tunnetuiksi. Juuri kättely on ollut tällainen perinteisiä tervehdyseleitä syrjäyttänyt ele. Korhonen 1996, 239.

1590 Joskus voi olla vuorovaikutuksen kannalta jopa parempi olla ilmaisematta joitakin asioita suoraan sanallisesti. Argyle 1977, 51.

1591 Korvaaviksi, kunnioitusta osoitaviksi eleiksi on esitetty mm. käden asettamista sydämelle tai omien käsien yhteen liittämistä. Kättelyn korvaavaksi eleeksi on ehdotettu myös rystysten yhteen lyömistä. Ks. esim. Sklansky, Ndkarni ja Ramirez-Avila 2014; Mela & Whitworth 2014.

Jos fyysinen kontakti kuitenkin koettaisiin välttämättömäksi, voitaisiin pohtia muiden ruumiinosien sopivuutta tervehtimiseen tai vaikkapa käsineiden käyttöä kättelytilanteessa.

Käytännössä kättelyn lopettaminen voi olla vaikeaa siitä syystä, että kättelytoimija on historiallinen yksilö, jonka toimintaan vaikuttavat hänen aikaisemmat kokemuksensa ja valintansa sekä hänen kulttuurinen ympäristönsä. Tämän seurauksena esimerkiksi rystysten yhteenlyöminen voisi tuntua kiusaannuttavalta tervehdystavalta saadessaan liian epämuodollisia merkityksiä tai viitattaessaan yhteenpuristetun nyrkin saamiin symbolisiin merkityksiin. Käsineet kädessä kättely taas voisi saada jopa koomisia piirteitä ainakin juhlapukua edellyttävien tilaisuuksien ulkopuolella. Yksilön kokemuksen rajoittaminen kulttuuriseen ympäristöön tekee kättelyn muuttamisesta vaikeasti ennustettavan. Kohtaamistilanne lopulta kertoo, onko kättely esimerkiksi lähentävä/loitontava tai tilanteen vaativa/korvattavissa. Yhtäältä siis yksilön kokemukset ja konteksti luovat pohjaa toimijan tulevalle toiminnalle. Toisaalta yksilö voi tietoisesti muuttaa kohtaamistilannetta ja vaikuttaa kättelytilanteeseen. Juuri tämä toiminnan ja toimijuuden moniulotteisuus tekee uuden tervehdystavan hyväksymisestä ja omaksumisesta monimutkaisen prosessin, jota voidaan kuvata samalla tapaa kuin uuden innovaation leviämistä.

Kättelyn korvaavan tervehdystavan omaksumisen tulisikin lähteä leviämään ihmisten välisissä kohtaamistilanteissa tietyn ajan kuluessa ja tietyn sosiaalisen systeemin jäsenten kesken. Huomionarvoista on se, että uuden toimintamallin leviäminen on nimenomaan sosiaalinen prosessi, jossa ihmisten vuorovaikutus toimii leviämisen kanavana.¹⁵⁹² Tästä innovaatio-näkökulmasta kättelystä luopuminen on siis mahdollista. Yksilöllä on mahdollisuus muuttaa toimintaansa. Ongelmallista on kuitenkin sosiaalisen systeemin laajuus: Tapakulttuurin rajoja ei voi vetää kansallisten rajojen mukaisesti, ja suomalaisten kättelytavan muutokset ovat yhteydessä laajempiin muutoksiin. Niin kauan kuin muualla on tapana kätellä, on vaikea kuvitella suomalaistenkaan luopuvan tavasta. Kättely on ylikansallinen ilmiö, joka muotoutuu yksilöiden vuorovaikutuksessa globaalissa yhteisössä.

Olen halunnut lähestymistavallani osoittaa, että kättely on monikerroksinen ilmiö, jonka historiaa voi katsella niin populaation, yhteisön kuin yksilönkin näkökulmista. Kättelyn syvä historia voi ulottua kauas, mutta se voi sisältyä myös nykyiseen kättely-eleeseemme. Samalla itse kättelyhetki on ainutkertainen, historiallinen tilanne, johon historiallinen toimija tuo ajatuksensa, tunteensa ja toimintatapansa. Kättelytilanteesta riippuu, onko kättely lämmin ja empaattinen vai kylmä ja etäännyttävä. Monipuolisen tarkasteluni ytimessä on ajatus siitä, että vaikka kättelyllä on tervehtimiseen liittyvä sosiaalinen perustansa, se voi kuitenkin olla myös muuttuva. Mutta tästä muuttuvasta luonteestaan huolimatta se ei kuitenkaan ole sellainen yksinkertainen tapa, joka olisi helposti muutettavissa.

Yksittäisen eleen kuten kättelyn tutkiminen sinänsä ei ole uusi avaus tapakulttuurin tutkimuksen saralla. Tutkimukseni näkökulma on kuitenkin historiallisessa eletutkimuksessa uusi. Kulttuurihistoriallisen monikerroksisuuden avulla kättelyn kontekstuaalisuus näyttäytyy eri tavalla, ja yksittäisen eleen erilaisten historiallisten muutosrytmien näkeminen lisää tapojen ymmärrystä ylipäätään. Nähdäkseni juuri tähän liittyy historiantutkimuksen avulla saavutettavissa oleva ymmärryksen lisääminen.

¹⁵⁹² Rogers 2002.

Tutkimuksessani esiin tuoma monikerroksellinen kättely auttaa tarkastelemaan myös muita eleitä ja koko tapakulttuuria eritasoisia historiallisia elementtejä sisältävinä ilmiöinä. Tutkimukseni merkitys tiivistyykin tähän kättelyilmiön laaja-alaiseen tarkasteluun, jossa kättelyn kokonaiskuva ja näkökulmat hahmottuvat lopulta eräänlaisen yksityisen ja yleisen sekä tapahtumien ja rakenteiden välisen tasapainoilun kautta. Vaikka tunnustan tutkimuksessa käyttämäni kolmen ajallisen tason jaon olevan keinotekoinen, se on mielestäni kättelyn merkityksiä uudella tavalla yhteen tuova ja avaava. Sen sijaan, että olisin esittänyt täydellistä synteesiä kättelystä ja sen historiasta, olen halunnut tuottaa syvällistä tietoa sen eri merkityksistä. Merkitysten lähtökohtana on ollut käytetty muistitietoaineisto. Näiden erittelyjen avulla tutkimukseni on toivottavasti antanut myös lukijalle mahdollisuuden pohtia ja tulkita omien kättely- tai tervehdystapojensa monikerroksellisia historiallisia merkityksiä.

Laajempänä, käsiin liittyvän tapakulttuurin ja inhimillisen vuorovaikutuksen ymmärtämistä lisäävänä tutkimuksena voidaan kättelytutkimusta hyödyntää myös siinä keskustelussa, jota kättelyyn ja käsihygieniaan on viime aikoina liitetty.¹⁵⁹³ Esitin johdannossa kättelytutkimukseni taustalla olevan kansanterveydellisen intressin, joka liittyy kättelyn rooliin mikrobien siirtäjänä. Kättelyn laaja-alainen tarkastelu on osoittanut, että kättelytilanne ei suinkaan ole aina ristiriidaton ja ongelmaton, vaan kättelytoiminnassa voivat törmätä useat erilaisista preferensseistä nousevat merkitykset. Saadessaan epähygienisiä merkityksiä kättely näyttäytyy vuorovaikutuksellisesti pulmallisena tilanteena niin hoitolaitoksissa kuin yhä enenevässä määrin myös aivan tavallisessa sosiaalisessa kanssakäymisessä. Tästä syystä kättelyn muuttamista ja korvaamista tulee pohtia tiedostetusti ja avoimesti.

Huomion kiinnittäminen kättelyyn taudinaiheuttajien siirtäjänä on kahtalainen eettinen kysymys hoidollisesta näkökulmasta. Ensinnäkin käsihygienia on olennainen osa hoidon laatua ja tasa-arvoa hoitolaitoksissa. Eettisestä näkökulmasta voidaan kysyä, onko kättely sellainen hoidollinen pulmatilanne, joka voi edesauttaa esimerkiksi hoidon laadun tai turvallisuuden heikkenemistä. Onko hoitolaitoksissa kättelytoimintaa ylläpidettäessä mahdollista, että seurauksena on esimerkiksi enemmän sairaalainfektioita kuin ilman kättelyä? Käsihygienian maksimointihan on yksi infektion torjunnan kulmakivistä.

Toinen kättelyn hoidollinen pulma liittyy myös hoidon laatuun, sillä laadukkaaseen hoitoon kuuluvat hyvä vuorovaikutus ja koskettaminen. Potilaan huomioimiseen kuuluvat tarpeiden ymmärtäminen, yksilön huomioiminen ja kohtelias käytös. Hyvä palvelu on ystävällistä ja ymmärtävää. Hyvät palvelukokemukset taas vaikuttavat positiivisesti yksilön kokemuksiin hoidon laadusta.¹⁵⁹⁴ Tutkimuksessani esiin noussutta kättelyn merkitystä sosiaalisena välineenä voidaankin tarkastella nimenomaan palvelukokemuksen ja laadun käsitteiden kautta. Vaikka kättely sinänsä on vain kestoaltaan lyhyt ja hyvin pieni osa koko hoitotilannetta, sen merkitys korostuu nimenomaan osana kohtaamis- ja hoitotilanteen vuorovaikutuksen laatua.

1593 Ks. esim. Sklansky, Ndkarni ja Ramirez-Avila 2014; Mela & Whitworth 2014.

1594 Ks. esim. Vaahtoranta 2006, 107.

Hoitotilanteen näkökulman lisäksi kättelyn merkitys osana hyvää vuorovaikutusta voidaan tuoda osaksi laajempaa keskustelua ihmisen hyvinvoinnin ja turvallisuuden kokemuksesta. Koska sosiaalinen hyvinvointi syntyy ihmisen suhteesta ympäristöönsä, muihin ihmisiin ja yhteiskuntaan, voidaan hyvän vuorovaikutuksen katsoa kuuluvan olennaisesti laajempaan hyvinvoinnin kokemukseen.¹⁵⁹⁵ Tässä kohdin voidaankin kysyä, miten kosketuskontaktien minimointi arjen sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa vaikuttaisi yksilöön. Vaikuttaisiko koskemattomuus tunteisiimme negatiivisesti? Alkaimmeko tuntee syyllisyyttä koskettamisesta tai kosketuksi tulemisesta? Jos kosketuksen synnyttämän tunteen perusta on ”primitiivinen” ja yksilöä informoiva, olisiko koskemattomuudella pitkällä aikavälillä kenties vaikutusta aivojen mukautumiskykyyn? Voiko koskemattomuuden suhteen tapahtua sopeutumista, jos alamme välttämään toisen ihmisen koskettamista tautien tarttumisen pelossa? On selvää, että vaikka aivojen rakenne asettaa suuntaviivat esimerkiksi kättelykosketuksen tuntemiselle, myös ympäristö vaikuttaa muunteluvaikutuksensa kautta sen lopulliseen kokemiseen.¹⁵⁹⁶

Edellä esitetyn pohdinnan kautta kättely asettuu kahteen yleisempään merkitykseen, jotka näyttäytyvät toisilleen vastakkaisina. Yhtäältä kättely on yhteisöllisyyttä synnyttävä ja turvallisuutta luova sosiaalinen ele, mutta toisaalta se näyttäytyy terveyttä uhkaavana, vaarallisena mikrobien siirtäjänä.¹⁵⁹⁷ Kättelyn olemassaolo ja tulevaisuus riippuukin tasapainoilusta näiden merkitysten välillä. Jos kättelyn merkitys kääntyy yhä enemmän epähygieenisyyden kautta määrittäväksi, saattaa kätelemättömyys muuttua normiksi. Silloin esimerkiksi kätelemättömyyden kautta saavutetut pienemmät sairastelukustannukset voitaisiin nähdä menestyksen takeena.¹⁵⁹⁸ Normiksi muututtuaan kätelemättömyys ei olisi enää epäjärjestystä tuova ja uhkaava tapa, vaan se olisi tavanomainen käytäntö, jota voisi verrata uuteen innovaatioon.

Mikäli uutta, kättelyn korvaavaa tervehtimistapaa tutkittaisiin kansanterveydellisestä ja nimenomaan mikrobien leviämisen näkökulmasta, tulisi sitä arvioida muun muassa suhteellisen hyötynsä ja yhteensopivuutensa kautta. Tällä tarkoitan sitä, että käyttöön otetun uuden eleen tulisi olla jollakin tapaa kättelyä hyödyllisempi sekä sopia yhteen käyttäjien tarpeiden ja arvojen kanssa. Mikrobien siirtymisen näkökulmasta korvaavan tervehdysleen tulisi olla sellainen, joka ei siirtäisi mikrobeja yhtä tehokkaasti kuin kättely. Käsihygieniää maksimoiva ele perustuisi muiden ruumiinosien kuin käden koskettamiseen tai kokonaan koskemattomuuteen. Koskemattomuuteen perustuvan tervehtimistavan hyödyllisyyttä ainakin olisi helppo perustella juuri infektioriskin minimoimisella. Näin on jo tehtykin. Esimerkiksi potilaan on paljon helpompi hyväksyä kätelemättömyys, mikäli potilas tietää kättelystä seuraavat mahdolliset ei-toivotut seuraukset.¹⁵⁹⁹

Koskemattomuuteen perustuvaa tervehtimistapaa voitaisiin kansanterveydellisestä näkökulmasta kutsua preventiiviseksi eli ehkäiseväksi innovaatioksi. Ehkäisevällä in-

1595 Ks. esim. Ruuskanen 2011.

1596 Ks. esim. Tepora 2012.

1597 On tietysti selvää, että kättely ei ole ainoa mikrobeja siirtävä ja sitä kautta mahdollisesti kansanterveyteen vaikuttava käytäntö. Myös moniin muihin erityisesti käsiin liittyviin ihmisten tapoihin sisältyy riski taudinaiheuttajien siirtymisestä henkilöltä toiselle. Tästä näkökulmasta käsihygieniain soisikin kiinnitettävän enemmän huomiota kaikissa inhimilliseen toimintaan liittyvissä käytännöissä. Savolainen-Kopra et al. 2010. Mikrobien siirtymisestä pinnoilta ks. esim. Smith et al. 2012.

1598 Näin tekee esimerkiksi amerikkalainen yritysjohtaja Donald Trump, joka kehottaa kirjansa suomennoksessa välttämään kättelyä aina kun mahdollista. Hänen mielestään se kannattaa jättää kokonaan väliin kammottavana, epähygieenisenä tapana, joka on vain menestyksen esteenä. Trump & McIver 2004, 63.

1599 Ks. esim. KTL2:18.

novaatiolla tarkoitetaan toimintamallia, jolla pyritään välttämään ei-toivottuja seurauksia jollain tulevaisuuden aikavälillä. Tosin yksilölle koskemattomuus ei näyttäytyisi välttämättä palkitsevana, koska tavoiteltu hyöty saattaisi joko jäädä havaitsematta, tulla viiveellä tai jäädä kokonaan seuraamatta. Juuri tästä palkitsevuuden havaitsemisen vaikeudesta johtuen ehkäisevät innovaatiot omaksutaan usein hitaasti. Tämänäyttävyyden toimintamallien leviäminen vaatisi aktiivista hyödyn osoittamista ja korostamista.¹⁶⁰⁰

Kättelyn korvaavan eleen omaksumista voisi auttaa paitsi käsihygienian tiedon jakaminen myös tietoon perustuva statusnäkökohta. Liittyessään tietoisuuteen mikrobien leviämisestä, tulisi uudesta tervehdytavasta kenties myös osoitus laajasta tiedollisesta piiristä ja sen arvostusten omaksumisesta.¹⁶⁰¹ Kätelemättömyys liitettäisiin tällöin valistuneen tietäjän statukseen, jonka tavoittelu lisäisi mahdollisesti kättelyn korvaavan eleen käyttöä. Ongelmallista tässä lähestymistavassa vain on tiedon epätasainen jakautuminen sekä tiedon mahdollinen muuttuminen epämääräiseksi tai jopa pelon kokemuksi aikaansaavaksi. Statukseen liittyvänä uusi käytäntö saattaisi myös synnyttää voimakkaita, kättelytavan ”vaarallisuutta” kyseenalaistavia vastareaktioita. Mikrobien leviämisreittejähän on toki muitakin kuin käsin koskettaminen.

Toiseksi tietoon perustuva kättelytavan pohdinta ottaisi huomioon myös monikulttuuristuvan yhteiskunnan ja tapojen yhtenäistämisen haasteet. Kuten tutkimukseni aineistostakin kävi ilmi, kättely ei ole Suomessa kaikissa ryhmissä yhtä suosittua kuin valtaväestön keskuudessa. Erilaisten koskettamiseen liittyvien tapojen taustalla voi olla uskontoon tai etniseen ryhmään liittyviä seikkoja. Voidaankin kysyä, pitäisikö kättelekäytäntöihin tehdä joitakin yleisiä linjauksia esimerkiksi etnisten ryhmien tapojen suhteen. Hyväntahdoneleeksi tarkoitettu lämmin kädenpuhdistus voi merkitä kättelyyn tottuneelle jotakin aivan muuta kuin henkilölle, jonka tapakulttuurissa kättely saa täysin päinvastaisia merkityksiä.¹⁶⁰² Erilaisten ryhmien tapojen tuntemus onkin hyväksi kohtaamistilanteessa, jotta voidaan välttää ei-toivottuja seurauksia.

Kätelemättömyyden hyödyn osoittamista hankalampaa voi olla kättelyn korvaavan eleen sopiminen yhteen käyttäjien arvojen ja tarpeiden kanssa. Kasvokkain tapahtuvan ja kosketukseen perustuvana viestinnän eleenä kättely nimittäin korostaa yksilöllistä kohtaamista ja yksilöiden välistä sosiaalista vuorovaikutusta. Kättely antaa mahdollisuuden ”käsitellä” tuttujen henkilöiden lisäksi myös tuntemattomia tai vieraita yksilöitä sekä lukea heidän mielialaansa ja tuntemuksiaan. Halaaminen tai poskisuudelmat ovat tänäkin päivänä monelle suomalaiselle niin intiimeiksi eleiksi koettuja, ettei niitä helpposti suoriteta tuntemattomille tai edes tutuille. Kättely on väline, joka täyttää sosiaalisen lähentymisen tarpeen juuri oikealla tavalla.

Tämä kättelyn perimmäisiin, syvän historian merkityksiin liittyvä välinearvo saa kättelyn näyttäytymään käsihygienian tavoin tärkeänä preventiivisenä menetelmänä erityisesti puhuttaessa ihmisen kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista: tervehtiminen vaikuttaa ihmisen hyvinvointiin. Yksilön kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin vaikuttavana käytäntönä kättely voi toimia esimerkiksi silloin, kun se toimii ryhmän identiteettiä vahvistavana tapana. Koska perinteet ja tavat nähdään osana yhteisön identiteettiä, voi tapoja yhtenäistävä maailmankylämalli saada tällaisessa tapauksessa osakseen jopa

1600 Rogers 2002.

1601 Statusnäkökohdasta ja laajenevasta sosiaalisesta maailmasta tapojen omaksumisessa ks. esim. Korhonen 1996, 239.

1602 Ks. esim. mielipidekirjoitus, jossa maahanmuuttajille ehdotetaan lämmintä kädenpuhdistusta sopeuttamisen välineeksi. Nuutila 2010.

voimakasta vastustusta. Eleiden globalisoitumista pidetään silloin kulttuurin perinteisiä muotoja horjuttavina: mikäli kulttuuriset erot katoaisivat, voisi seurauksena olla ryhmätunteen ja identiteetin heikkeneminen.¹⁶⁰³

Pirstaloituneeseen yhteiskuntaan liitetään usein sosiaalisen epävarmuuden lisääntyminen. Modernin ihmisen vuorovaikutuksen piiri on laajentunut ja kontaktien määrä kasvanut. Tapaamme vieraita ja tuntemattomia henkilöitä yhä enemmän ja lyhyemmässä ajassa. Samanaikaisesti perheen piiri on supistunut ja eriytynyt esimerkiksi työnteosta. Ihmiset ovat asettuneet yhä lukuisampiin suhteisiin ja normeihin ja lopulta he eivät tiedä mitä toisen käyttäytymiseltä odottaa.¹⁶⁰⁴ Kuten edellä totesin, tällaisessa differentioituneessa maailmassa tutuista käyttäytymismalleista halutaan pitää kiinni. Tuttuun malliin tarttuminen vahvistaa perinteisiä tapoja ja vastaavasti perinteiset tavat pitävät yllä turvallisuuden tunnetta tuttuuden kautta. Yhteisöllisyyttä ja yksilön kunnioittamista arvostavassa ilmapiirissä ihmiset korostavat hyvien tapojen säilymistä.¹⁶⁰⁵

Näen, että rituaalisena käytäntönä kättely saa merkityksensä juuri pysyvyyden kautta. Kättely edustaa perinnettä, jossa myös menneisyyden ideaali tapakasvatus nähdään läsnä olevana.¹⁶⁰⁶ Juuri tällaisista kulttuurin perinteistä syntyneistä ja yhteiskunnan yleensä hyväksymistä arvostuksista on katsottu yhteiskunnan arvojen pitkälti muodostuvan. On helppoa kuvitella, että tässä merkityksessä kättelyn korvaava uusi tapa saatettaisiin kokea sosiaalista järjestystä rikkovana.

Suomalaisen yhteiskunnan on sanottu tukeutuvan monessa nimenomaan perinteen voimaan. Mutta on selvää, että myös perinnevetoisen yhteiskunnan asiat ja arvostukset voivat muuttua.¹⁶⁰⁷ Yhtä lailla perinteeseen perustuvat tervehtimistavat voivat muuttua. Tosin kättelyn korvaaminen tai yritykset luopua siitä synnyttäisivät varmasti ristiriitoja eri tavalla intressejä painottavien näkökulmien välillä. Siinä missä mikrobiologinen lähestymistapa perustuu ikään kuin riskien määrittelyyn kansanterveyden tiedollisesta näkökulmasta, painottaa sosiaalinen näkökulma kokemusta ja läsnäoloa.¹⁶⁰⁸ Kansanterveydelle yksikin kättelyn kautta siirtyvä flunssavirus ja sitä seuraava mahdollinen sairastelu ja työstä poissaolo ovat merkittäviä, kun taas sosiaaliselle hyvinvoinnille tärkeää on pikemminkin kättelyn kautta toisiin yksilöihin saatu ”tuntuma”. Sosiaalisen hyvinvoinnin hintana vain on mahdollisesti yksilöltä toiseen siirtyvä taudinaiheuttaja ja sitä mahdollisesti seuraava yksilön sairastuminen.

On kuitenkin tärkeää nähdä, mikä näissä toisistaan poikkeavissa näkökulmissa on yhteistä. Näkökulmat eivät nimittäin ole toisiaan poissulkevia. Sekä kättelyn että kätteleättömyyden taustalla on lopulta sama arvomaailma, johon kuuluu ihmisyyden arvostaminen: niiden perimmäisenä tavoitteena on sekä yksilöiden että yhteisöjen hyvinvointi ja turvallisuus. Jos ja kun kättelyä halutaan tulevaisuudessa rajoittaa tai se pyritään kieltämään, tulee tätä kättelyn ja kätteleättömyyden yhteistä tavoitetta tietoisesti korostaa ja tuoda esiin.

1603 Hall 2003, 86.

1604 Kohn 2008, 5–6, 64–66.

1605 Piispanen 2011.

1606 Menneisyydestä käytäntöinä ks. esim. Salmi 2001a, 143.

1607 Airaksinen 1994, 26.

1608 Turvallisuuden käsitteen määrittymisestä erilaisista näkökulmista ks. Eräsaari 2002, 22–27.

LÄHTEET

1. Muistitietoaineisto

Museovirasto, Kansatieteellinen arkisto, Helsinki (MV)

Kysely nro 33 (K33), Tervehtiminen, 1987.

Kyselyt, tekijän hallussa:

Kysely nro 1, Kättelytutkimus, Kansanterveyslaitos (KTL), 2004–2005.

Kysely nro 2, Kättelytutkimus, Kansanterveyslaitos (KTL), 2007.

2. Julkaistu aikalaisaineisto

Aho, Juhani: *Yksin* (1890). WSOY, Juva 1991.

Asserate, Asfa-Wossen: *Sivistynyt käytös*. Suom. Riitta Virkkunen. Gummerus, Helsinki 2005.

Comenius, Johann Amos: *Neuvo-kirja kristillisessä lastenkasvatuksessa suomen lasten vanhemmille*. Suom. Matthias Putkonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1866.

Ehrström, Eric Gustaf: *Hämeen sydänmailla: matkapäiväkirja 1811*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2007.

Elmgren-Heinonen, Tuomi: *Käytöksen kultainen kirja*. WSOY, Porvoo 1954.

Erasmus Rotterdamilainen: *Cullainen kirja nuorucaisten tapain sijwollisudest*. Alkuteos: Libellus aureus de civilitate morum puerilium (1530). Turku, Helmer Winter 1961.

Erasmus Rotterdamilainen: *Kultainen kirja: Nuorten hyvistä tavoista*. Alkuteos: Libellus aureus de civilitate morum puerilium (1530). Suom. Heli Paalumäki ja Hannu Salmi. Turku, Faros 2005.

Florinus, Henricus: *Wanhain suomalaisten tawaliset ja suloiset, sananlascut* (1702). Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Varia. Elektroninen aineisto. Luettu 24.2.2014. Saatavissa: http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/varia/flor1702_rdf.xml.

Haavio, Jaakko: *Nuoren papin päiväkirja*. Kirjapaja, Helsinki 1974.

Harju, Leena: *Työelämän tapatietous*. Otava, Helsinki 1992.

Heikinmäki, Marja-Liisa: Perinnearkisto kolmikymmenvuotias. *Museoviraston Kyselylehti 1987*. Museovirasto, Helsinki 1987.

Hjelt, Marjut (toim.): *Pieni taikakirja. Valikoima Suomen kansan taikoja ja enteitä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.

Hotakainen, Kari: *Ihmisen osa*. Siltala, Helsinki 2009.

Häyhä, Johannes: *Kuvaelmia itäsuomalaisten vanhoista tavoista. 1, joulun vietto*. Kansanvalistus-seuran toimituksia 81. Kansanvalistus-seura, Helsinki 1893.

Häyhä, Johannes: *Kuvaelmia itäsuomalaisten vanhoista tavoista. maahanpaniaiset, kylänhuvut, naimistavat / perhe ja kylä* (1893). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1983.

Jokaisen miehen kirja. Toim. Matti Viherjuuri ja Bruno Selin. 3.painos. Kivi, Helsinki 1947.

Jokiranta, Aukusti: Lukukinkerit Lohjansaaressa. *Punais-ta limonadia ja papinleukoja. Muistoja Karjalohjan hyvämaineisesta seurakunnasta*. Toim. Heikki Linnavirta. Karjalohjan seurakunta, Karjalohja 1995, 46–48.

Kaipainen, Anu: *Nuoruustango: romaani*. WSOY, Porvoo 1989.

Kallio, Niilo (toim.): *Halikon hakoniskat*. 2. lyhennetty p. WSOY, Porvoo 1962.

Lehtovaara, Arvo: Tapa - kaikkien ihmisten kuningas. *Jokaisen miehen kirja*. Toim. Matti Viherjuuri ja Bruno Selin. 3.painos. Kivi, Helsinki 1947, 99–111.

Lewis, Richard D.: *Kulttuurikolareita*. Suom. Eila Salmi-nen. Otava, Helsinki 1996.

Linna, Väinö: *Täällä Pohjantähden alla I*. 27. p. WSOY, Helsinki 2000 (1959).

Luoto, Reima T. A.: *Tapakulttuurin perusteet: Kansallisen ja kansainvälisen tapakulttuurin tarkastelua*. Fenix, Espoo 2000.

Lönnrot, Elias: *Kanteletar, elikkä suomen kansan vanhoja lauluja ja virsiä* (1840). Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia. 16. p. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1997.

Malmberg, Raili: *Hyväksi tavaksi. Käytösopas arkeen ja juhlaan*. 5. p. Otava, Helsinki 2001.

Mantere, Liisa: Rakas kotikirkko polvesta polveen. *Punaista limonadia ja papinleukoja. Muistoja Karjalohjan hyvämaineisesta seurakunnasta*. Toim. Heikki Linnavirta. Karjalohjan seurakunta, Karjalohja 1995, 27–29.

Morris, Desmond: *Alaston apina. Eläintietelijän tutkimus eläimestä nimeltä ihminen*. Suom. Anto Leikola. Otava, Helsinki 1972.

Morris, Desmond: *Eleitä, ilmeitä, asentoja*. Suom. Paula Karlsson. Otava, Helsinki 1986.

Morris, Desmond: *Eläin nimeltä ihminen. Henkilökohtainen näkemys ihmisajista*. Suom. Tiina Holopainen. Gummerus, Jyväskylä 1994.

Ollaranta, Vilho: *Näin opimme käytös- ja puhetaipoja: Harjoituksia kouluille ja kerhoille*. 2. p. Helsinki: Valistus, Helsinki 1966 (1963).

Paulaharju, Samuli: *Härmän aukeilta*. 2. p. WSOY, Porvoo 1933.

Paulaharju, Samuli: *Kainuun mailta: Kansallistietoutta Kajaanin kulmilla*. 2. p. WSOY, Porvoo 1958.

Pelkonen, Risto: Lääkäri ja potilas. *Potilaan tutkiminen*. Toim. Pertti Mustajoki, Risto Pelkonen, Timo Sane ja Veikko Aalberg. 2. p. Duodecim, Helsinki 1996, 9–20.

Raussi, Eljas: *Virolahden kansanelämää 1840-luvulla*. Toim. Sulo Haltsonen. SKS, Helsinki 1966.

Salomaa, Jalmari E.: *Eräs lapsuus ja nuoruus*. WSOY, Porvoo 1954.

Satriano, Dino: *Eräs avioliitto. Suomi-Italia 2–1*. Suom. Pauliina De Anna ja työryhmä. Like, Helsinki 2003.

Saurio, Elli: *Osaatko käyttäätytä? Kirja tytöille*. WSOY, Porvoo 1949.

Seppä, Antti (toim.): *Määppäs sanomaan! Säkkipjärven sananparsia, saahkunoita ja sanoja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2000.

Seppälä, Anu & Virkkunen, Anu: *Käytös- ja tapatiето*. Suuri Suomalainen Kirjakerho, Helsinki 1977.

Tervomaa, Raija: *Kättä päälle. Suomi-tietoutta maahanmuuttajille*. Kansanvalistusseura, Helsinki 2003.

Trump, Donald & McIver, Meredith: *Haluatko rikastua? Diili-sarjan mestarin ohjeita*. Suom. Seppo Raudaskoski. Otava, Helsinki 2004.

Voix: *Miten menettelin*. Paletti, Helsinki 1948.

Warelius, Antero: *Enon opetuksia luonnon asioista 1. osa*. (1855) Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Varhaisnyky-suomen korpus: Varelius. Elektroninen aineisto. Luettu 24.2.2014. Saatavissa: http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/varelius/varelius_coll_rdf.xml.

Warelius, Antero: *Kertomus Tyrvään pitäjämästä 1853*. Tyrvään seudun museo- ja kotiseutuyhdistys, Vammala 1938.

Ylimaula, Anna-Maija: *Taskulolita. Novelleja*. WSOY, Helsinki 2003.

Zidén, Jacob: *Neuvo lapsille, yhteisestä kansasta* (1797). Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Vanhan kirjasuomen kokoelma. Elektroninen aineisto. Luettu 28.2.2014. Saatavissa: http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/varia/ziden1797_rdf.xml.

3. Lehtiartikkelit

Ahola, Matti: Kättelystä katoava luonnonvara. *Kaleva* 9.4.2008.

Akimo, Minna: Nivalassa jutustelu alkaa kättelystä. *Kaleva* 11.4.2010. Elektroninen aineisto. Kalevan internet-sivu. Luettu 23.10.2013. Saatavissa: <http://www.kaleva.fi/uutiset/pohjois-suomi/nivalassa-jutustelu-alkaa-kattelysta/165404/>

Ala-Kivimäki, Petteri: Näin torjut poskisuudelman. *Helsingin Sanomat* 29.12.2010.

Bhadula, Ragini: A piece of my mind. The good physician. *JAMA The Journal of the American medical association* 2013;310(9):909.

Elo, Jaakko: Kättelykielto on hätävarjelun lioittelua. *Suomen Lääkärilehti* 2009;(43):3640.

Firm squeeze and three shakes: Scientists devise formula for the perfect handshake. *Daily mail* –lehden internet-sivu. Luettu 23.10.2013. Saatavissa: <http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-1294962/Scientists-perfect-handshake-formula-Firm-squeeze-shakes.html>

Hakkarainen, Pekka: Pois kättely, lääkärit! *Helsingin Sanomat* 4.11.1995.

HUSin sairaaloissa ei saa kätellä. *Helsingin Sanomat* 5.5.2009.

Kalpa, Tiina: Yhä harvempi taitaa hyvät tavat. *Turun Sanomat* 7.12.2002.

Keskitalo, Tapio: Jääkiekon SM-liiga kieltää kättelyt. *Helsingin Sanomat* 20.8.2009.

Keskitalo, Tapio: Sikainfluenssan uhka ei tuo rajoituksia naisten jalkapallon EM-turnaukseen. *Helsingin Sanomat* 20.8.2009.

Kivekäs, Pekka: Lämpimät kädenpuristukset pitää säilyttää. *Helsingin Sanomat* 25.10.2009.

Kukkonen, Arto: Nyt tarvittaisiin uusi yleinen tervehtimistapa. *Helsingin Sanomat* 22.10.2009.

Kädenojennus uskollisille seurakuntalaisille. *Turun Sanomat* 1.3.2004.

Kärkkäinen, Jukka: Kättelettä paras? *Turun Sanomat* 5.8.2009.

Lampi, Juhani: Kätelläkö linnan juhlissa? *Helsingin Sanomat* 3.11.2009.

Lehtonen, Veli-Pekka: Monsieur Vatanen. *NYT-liite*. 12/2003.

Länsimäki, Maija: Ei osaa päivää sanoa. *Helsingin Sanomat* 14.9.2004.

Länsimäki, Maija: Pönötystä ja patsastelua. *Helsingin Sanomat* 26.7.2005.

Leinonen, Tiina: Paljonko presidentti saa bakteereita illan kättelyissä? *Helsingin Sanomat* 6.12.2010.

Lindblom, Kim: Pitääkö kaikkea pelätä. *Turun Sanomat* 23.8.2009.

Lindfors, Rauni: Palataan vanhaan tervehdystapaan. *Helsingin Sanomat* 25.10.2009.

Mattila, Raisa: Kahdet häät ja juuri oikea vintageleikkaus. *NYT-liite* 5/2011.

Miettinen, Anssi: Pientä, halpaa, puista ja savolaista. *Helsingin Sanomat* 11.3.2003.

Nuutila, Crystal: Lämmin kädenpuristus auttaisi ulkomaalaista sopeutumaa. *Helsingin Sanomat* 15.4.2010.

Nykänen, Anna-Stina: Venäjällä naiset eivät kättele. *Helsingin Sanomat* 14.10.2007.

Olympiajoukkueessa ei kätellä. *Kaleva* 6.8.2008. Elektroninen aineisto. Kalevan internet-sivu. Luettu 23.10.2013. Saatavissa: <http://www.kaleva.fi/urheilu/olympiajoukkueessa-ei-katella/322986/>

Pelander, Heidi: Päiväkodissa sikainfluenssaan suhtaudutaan järjellä. *Turun Sanomat* 16.8.2009.

Puustinen, Raimo: Mitä kättely kertoo? *Hyvä terveys* 2001;(11):38–39.

Rajala, Ossi: Niinistö piirrettiin nimmarin ja kädenpuristuksen toivossa. *Turun Sanomat* 4.2.2012.

Rekola, Anna-Liisa: Kättelytavasta sairaalassa voitaisiin luopua. *Helsingin Sanomat* 18.11.2003.

Piispanen, Markku: Hyvinvointi lisää itsekkyyttä ja nakertaa käytöstapoja. *Helsingin Sanomat* 31.7.2011.

Salonen, Juha: Työmiehet jättivät vantaalaisen pihakivetyksen kesken ja katosivat. *Helsingin Sanomat* 19.6.2008.

Salonen, Juha: Sikainfluenssa pani kättelyn pannaan pääkaupunkiseudun kirkkoissa. *Helsingin Sanomat* 20.8.2009.

Seppänen, Anne ja Soinen, Miia: Vuorovaikutusta oppii harjoittelemalla. *Suomen Lääkärilehti* 2014;(6):37–46.

Sillanpää, Sami: Merkkihenkilöitä. *Helsingin Sanomat* 27.1.2008.

Siren, Juha: Teikarin taistelija sai myöhäiset kiitokset. *Helsingin Sanomat* 19.9.2004.

Snellman, Ritva-Liisa: Älä hiplaa turhaan. *Helsingin Sanomat* 23.8.2009.

Suihkonen, Rai: Yo, mä oon Tarja! *Extra* 12.9.2009.

Toikkanen, Ulla: Kätteletkö potilasta vai et? *Suomen Lääkärilehti* 2009;64(37):2973.

Tontti, Jarkko. Tampppaa, mutta älä kättele. *Helsingin Sanomat* 27.2.2013.

Torsti tietää. *Helsingin Sanomat* 5.12.2010.

Törmänen, Nea-Maria: Kuninkaallisia ei saa kumartaa. *Helsingin Sanomat* 3.11.2010.

Vehkakoski, Vellamo: Avovankilassa. *Kodin Kuvalehti* 17.2.2005.

Venäläinen, Riikka: Ihan sairaasti pakolaisia. *Helsingin Sanomat* 5.12.2004.

Vesa, Jarkko: Älkää kosketelko toisianne. Blogikirjoitus 10.8.2009. *Tietoviikko*-internet-sivu. Luettu 15.12.2013. Saatavissa: <http://www.tietoviikko.fi/blogit/pohinaa/alkaa+kosketelko+toisianne/a315737>

Virtapohja, Kalle: Kättä päälle Vasaramäessä. *Turun Sanomat* 23.11.2010.

Vuorela, Jouko: Rohkeasti kohti tavoitteita. *OP-Pohjola Lehti* 2010;(1):6–9.

Yli-Parkas, Hanne: Yt-ajan Suomessa köyhyys ei ole häpeä. *Turun Sanomat* 7.12.2012.

4. Tiedonannot

Järvi, Juhani. Sähköpostitiedonanto 16.1.2007. Tekijän hallussa.

Lauerma, Hannu. Sähköpostitiedonanto 31.10.2006. Tekijän hallussa.

Laurila, Anne. Suullinen tiedonanto 14.8.2003.

Routamaa, Marianne. Sähköpostitiedonanto 16.8.2012. Tekijän hallussa.

5. Tutkimuskirjallisuus

Abraham, István M. & Kovács Krisztina J.: Postnatal handling alters the activation of stress-related neuronal circuitries. *The European Journal of Neuroscience* 2000;12(8):3003–14.

Ackerman, Diane: *A natural history of the senses*. Vintage Books, New York 1991.

Ahlman, Erik: *Arvojen ja välineiden maailma: Eettis-idealistinen maailmantarkasteluke*. 2. p. WSOY, Porvoo 1967.

Aira, Marja: Laadullisen tutkimuksen arviointi. *Duodecim* 2005;121(10):1073–77.

Airaksinen, Timo. *Arvojen yhteiskunta: Erään taistelun kuvaus*. WSOY, Porvoo 1994.

Alanen, Pentti: Lääketiede ja tieteenteoria. *Lääketiede ja tieteenteoria*. Toim. Pentti Alanen, Matti Sintonen, Markku Hyypää ja Timo Järvillehto. Kirja-Aurora, Turku 2004, 9–139.

Alas uutari, Pertti: *Laadullinen tutkimus 2.0*. 4. p. Vastapaino, Tampere 2011.

Allegranzi, Benedetta & Pittet, Didier: Role of hand hygiene in healthcare-associated infection prevention. *The Journal of Hospital Infection* 2009;73(4):305–15.

Anholt, Robert R. H. & Mackay, Trudy F. C.: *Principles of behavioral genetics*. Academic Press, London 2010.

Apo, Satu: *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Hanki ja jää, Helsinki 1995.

Apo, Satu: *Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.

Arbib, Michael A.: The mirror system hypothesis on the linkage of action and languages. *Action to language via the mirror neuron system*. Ed. Michael A. Arbib. Cambridge University Press, Cambridge 2006, 3–47.

Arbib, Michael A.: From grasp to language: Embodied concepts and the challenge of abstraction. *Journal of Physiology* 2008;102(1–3):4–20.

Argyle, Michael: *Social interaction*. Methuen, London 1969.

Argyle, Michael: *Bodily communication*. 2nd pr. International Universities Press, New York 1977 (1975).

Argyle, Michael: *The social psychology of everyday life*. Routledge, London 1992.

Arinen, Pekka: Suomalaisen laitoksen esipuhe. *Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus*. /A.N. Leontjev. Alkuteos: Деятельность, сознание, личность (1975). Suom. Pekka Hakkarainen. Kansankulttuuri, Helsinki 1977, 7–15.

Aromaa, Vuokko: Herra viinamäen työmiehen – suomalainen kansakoulunopettaja. *Lääkäri, lakkari, talonpoika, duunari. Lukuja suomalaisten historiaan*. Toim. Vuokko Aromaa. Otava, Helsinki 1996, 95–120.

Ars Suomen Taide 3. Toim. Salme Sarajas-Korte, Eeva Rista, Ritva Rätty ja Christina Bäckbacka. Otava, Keuruu 1989.

Assmuth, Laura & Tapaninen, Anna-Maria: Antropologian naisongelma. *Näköaloja kulttuureihin. Antropologian historiaa ja nykysuuntauksia*. Toim. Tapio Nisula. Gaudeamus, Helsinki 1994, 136–195.

Atkinson, Paul: *Understanding ethnographic texts*. Sage, Newbury Park California 1992.

Atran, Scott, & Henrich, Joseph: The evolution of religion: How cognitive by-products, adaptive learning heuristics, ritual displays, and group competition generate deep commitments to prosocial religions. *Biological Theory* 2010;5(1):18–30.

Axelín, Anna: *Parents as pain killers in the pain management of preterm infants*. Turun yliopiston julkaisuosa 916. University of Turku, Turku 2010.

Axelrod, Robert: *The evolution of cooperation*. Basic Books, New York 1984.

Baker, Ellen & Shaw, Marvin E.: Reactions to interpersonal distance and topic intimacy: A comparison of strangers and friends. *Journal of Nonverbal Behavior* 1980;5(2):80–91.

Barkow, Jerome; Cosmides, Leda & Tooby, John: *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture*. Oxford University Press, New York 1992.

Bateson, Patrick: The biological evolution of co-operation and trust. *Trust: Making and breaking cooperative relations*. Ed. Diego Gambetta. Blackwell, New York 1988 14–30.

Baum, F. E. & Ziersch, A. M.: Social capital. *Journal of Epidemiology and Community Health* 2003;57(5):320–3.

Baumeister, Roy F.: *The cultural animal: Human nature, meaning, and social life*. Oxford University Press, Oxford 2005.

Blackmore, Susan: *Meemit - kulttuurigenit*. Alkuteos: The meme machine (1999). Suom. Osmo Saarinen. Art House, Helsinki 2000.

Blondis, Marion & Jackson, Barbara E.: *Inhimillinen yhteys. Sanaton viestintä potilaan kanssa*. Alkuteos: Non-verbal communication with patients: back to human touch (1977). Suom. Paula Ovaska-Romano. Sairaanhoidajien koulutussäätiön julkaisu. WSOY, Porvoo 1988.

Bonanni, R.; Valsecchi, P. & Natoli, E.: Pattern of individual participation and cheating in conflicts between groups of free-ranging dogs. *Animal Behaviour* 2010;79(4):957–68.

Bond, Cherry: Positive touch and massage in the neonatal unit: A British approach. *Seminars in Neonatology* 2002;7(6):477–86.

Bourdieu, Pierre: *Sosiologian kysymyksiä*. Suom. J. P. Roos. 2. p. Vastapaino, Tampere 1987.

Bourdieu, Pierre: *In other words. Essays towards a reflexive sociology*. Polity Press, Cambridge 1990.

- Boyce, J. M.: Environmental contamination makes an important contribution to hospital infection. *The Journal of Hospital Infection* 2007;65(2):50–54.
- Boyce, John. M.; Pittet, Didier; Healthcare Infection Control Practices Advisory Committee; Society for Healthcare Epidemiology of America; Association for Professionals in Infection Control; Infectious Diseases Society of America and Hand Hygiene Task Force: Guideline for hand hygiene in health-care settings: Recommendations of the healthcare infection control practices advisory committee and the HICPAC/SHEA/APIC/IDSA hand hygiene task force. *Infection Control and Hospital Epidemiology* 2002;23(12):S3–40.
- Boyd, Robert & Richerson, Peter J.: *Culture and the evolutionary process*. University of Chicago Press, Chicago 1985.
- Braddick, Michael J.: Introduction: The politics of gesture. *Past & Present* 2009;(203):9–35.
- Braudel, Fernand: *The Mediterranean and the Mediterranean world in the age of Philip II*. Original: La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'époque de Philippe II 3 vols (1949). Translated by Siân Reynolds. 3. ed. Collins, London 1974.
- Braudel, Fernand: *On history*. Original: Écrits sur l'histoire (1969). Transl. Sarah Matthews. Weidenfeld and Nicholson, London 1980.
- Bremmer, Jan & Roodenburg, Herman (eds.): *A cultural history of gesture*. Cornell University Press, Ithaca (N.Y.) 1992.
- Brusila, Pirkko: *Seksuaalisuus eri kulttuureissa*. Duodecim, Helsinki 2008.
- Bryan, J. L.; Cohran J., & Larson E. L.: Hand washing: A ritual revisited. *Critical Care Nursing Clinics of North America* 1995;7(4):617–25.
- Bull, Peter & Doody, John P.: Gesture and body movement. *Nonverbal communication*. Eds. Judith A. Hall & Mark L. Knapp. De Gruyter Mouton, Berlin 2013, 205–227.
- Burgoon, Judee K.: Relational message interpretations of touch, conversational distance and posture. *Journal of Nonverbal Behavior* 1991;15(4):233–59.
- Burke, Peter: *The historical anthropology of early modern Italy. Essays on perception and communication*. Cambridge University Press, Cambridge 1987.
- Burke, Peter: *New perspectives on historical writing*. Polity Press, Cambridge 1991.
- Burke, Peter: *Varieties of cultural history*. Polity Press, Cambridge 1997.
- Burke, Peter: *What is cultural history?* Polity Press, Cambridge 2004.
- Caldji, C.; Diorio, J. & Meaney, M. J.: Variations in maternal care in infancy regulate the development of stress reactivity. *Biological Psychiatry* 2000;48(12):1164–74.
- Caygill, Howard: Physiological memory systems. *Memory. Histories, theories, debates*. Eds. Susannah Radstone & Bill Schwarz. Fordham University Press, New York 2010, 2217–232.
- Chaplin, W. F.; Phillips, J. B.; Brown, J. D.; Clanton, N.R. & Stein J. L.: Handshaking, gender, personality, and first impressions. *Journal of Personality and Social Psychology* 2000; 79(1): 110–7.
- Chartier, Roger: Johdanto. *Omassa huoneessa. Yksityiselämän historiaa renessanssista valistukseen*. Alkuteos: Histoire de la vie privée, III. De la Renaissance aux Lumières (1986). Toim. Philippe Ariès, Georges Duby & Roger Chartier. Suom. Johanna Ilmakunnas. Nemo, Helsinki 2001, 17–22.
- Chidester, David: The American touch: Tactile imagery in American religion and politics. *The book of touch*. Ed. Constance Classen. Berg, Oxford 2005, 49–65.
- Cicero, Marcus Tullius: *Vanhudesta, ystävydestä, velvollisuuksista*. Alkuteokset: Cato maior de senectute; Laelius de ami citia; De officiis (44 eaa). Suom. Marja Itkonen-Kaila. 2. p. WSOY, Porvoo 1992.
- Classen, Constance: The senses. *Encyclopedia of European social history from 1350 to 2000*. Ed. Peter N. Stearns. Charles Scribner's Sons, Detroit 2001, 355–364.
- Classen, Constance: Fingerprints: Writing about touch. *The book of touch*. Ed. Constance Classen. Berg, Oxford 2005, 1–9. (2005a)
- Classen, Constance: Women's touch. *The book of touch*. Ed. Constance Classen. Berg, Oxford 2005, 203–206. (2005b)
- Classen, Constance: *Deepest sense: A cultural history of touch*. University of Illinois Press, Urbana 2012.
- Clifford, James: Introduction: Partial truths. *Writing culture. The poetics and politics of ethnography. A School of American Research advanced seminar*. Eds. James Clifford and George E. Marcus. University of California Press, Berkeley 1986, 1–26.
- Cockerham, William C.: *Medical sociology*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1978.
- Collett, Peter: Mossi salutations. *Semiotica* 1983;45(3–4):191–249.
- Collingridge, G. L.; Davies, S. N.; Lester, R. A. and Reymann, K. G.: Learning by handshake? *Nature* 1989;339(6226):588.
- Cork, D. P.; Maxwell, P. J. & Yeo, C. J.: Remembering Semmelweis: Hand hygiene and its importance on today's clinical practice. *The American Surgeon* 2011;77(1):123–5.
- Curtin, Michael: A question of manners: Status and gender in etiquette and courtesy. *Journal of Modern History* 1985;57(3):395–423.
- van Daalen, Rineke: The emotions. *Encyclopedia of European social history from 1350 to 2000*. Ed. Peter N. Stearns. Charles Scribner's Sons, Detroit 2001, 383–395.
- Danielsbacka, Mirrka: *Vankien vartijat. Ihmislajin psykologia, neuvostosotavangit ja Suomi 1941–1944*. Helsingin yliopisto, Helsinki 2013.
- Dasgupta, Partha: Trust as a commodity. *Trust. Making and breaking cooperative relations*. Ed. Diego Gambetta. Blackwell, New York 1988, 49–72.
- Dawkins, Richard: *The selfish gene*. Oxford University Press, Oxford 2006 (1976).
- Deely, John: *Basics of semiotics*. Indiana University Press, Bloomington 1990.
- Dettenkofer, M. et al.: Infection control – a European research perspective for the next decade. *The Journal of Hospital Infection* 2011;77(1):7–10.
- Dickins, Thomas E. & Dickins, David W.: Symbols, stimulus equivalence and the origins of language. *Behavior & Philosophy* 2001;29(1):221.
- Diego, M. A.; Field, T.; Hernandez-Reif, M.; Shaw, J. A.; Rothe, E. M.; Castellanos, D. & Mesner, L.: Aggressive adolescents benefit from massage therapy. *Adolescence* 2002;37(147):597–607.
- Dolcos, S.; Sung, K.; Argo, J. J.; Flor-Henry, S. & Dolcos, F.: The power of a handshake: Neural correlates of evaluative judgments in observed social interactions. *Journal of Cognitive Neuroscience* 2012;24(12):2292–305.
- Douglas, Mary: *Puhtaus ja vaara. Rituaalisten rajanvendon analyysi*. Alkuteos: Purity and danger: an analysis of concepts of pollution and taboo (1966). Suom. Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Vastapaino, Tampere 2000.

- Drescher, V. M.; Gantt, W. H. & Whitehead, W. E.: Heart rate response to touch. *Psychosomatic Medicine* 1980;42(6):559–65.
- Dunbar, Robin: *Grooming, gossip and the evolution of language*. Harvard University Press, Cambridge (Mass.) 1996.
- Ehrnrooth, Jari: Intuitio ja analyysi. *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Toim. Klaus Mäkelä & Satu Apo. Gaudeamus, Helsinki 1990, 30–41.
- Elias, Norbert: *The symbol theory*. Ed. Richard Kilminster. Sage Publications, London & Newbury Park & New Delhi 1991.
- Elias, Norbert: *The civilizing process*. Alkuteos: Über den Prozess der Zivilisation (1939). Translated by Edmund Jephcott. Blackwell, Oxford 2000.
- Elomaa, Hanna: Mikrohistoria johtolankojen jäljillä. *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Toim. Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001, 59–74.
- Engeström, Ritva & Ruusuvoori, Johanna: Puhe lääkärin työvälineenä ja laadullisen tutkimuksen kohteena. *Duo-decim* 2003; 119(4): 303–11.
- Engeström, Yrjö: *Learning by expanding: An activity-theoretical approach to developmental research*. Orienta-konsultit, Helsinki 1987.
- Engeström, Yrjö: Activity theory and individual and social transformation. *Perspectives on Activity Theory*. Eds. Yrjö Engeström, Reijo Miettinen and Raija-Leena Punamäki. Cambridge University Press, Cambridge 1999, 19–38.
- Engeström, Yrjö & Ahonen, Heli: On the materiality of social capital: An activity-theoretical exploration. *Activity theory and social capital*. University of Helsinki, Helsinki 2005, 1–16.
- Eräsaari, Risto: *Kuinka turvaton on riittävän turvallinen? Kunnallisanalann kehittämässätiö*, Helsinki 2002.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 3. p. Vastapaino, Tampere 1999.
- Fass, Paula: Cultural history/social history: Some reflections on a continuing dialogue. *Journal of Social History* 2003;37(1):39.
- Fein, Melvyn L.: *Human hierarchies: a general theory*. Transaction Publishers, New Brunswick 2012.
- Feuchtwang, Stephan: Ritual memory. *Memory: Histories, theories, debates*. Eds. Susannah Radstone & Bill Schwarz. Fordham University Press, New York 2010, 281–298.
- Feuchtwang, Stephan & Rowlands, Michael: Re-evaluating the long-term: civilisation and temporalities. *Archaeology and anthropology*. Eds. Duncan Garrow & Thomas Yarrow. Oxbow Books. Oxford 2010, 117–136.
- Field, T.; Diego, M. & Hernandez-Reif, M.: Preterm infant massage therapy research: A review. *Infant Behavior & Development* 2010;33(2):115–24.
- Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija: Muistitieto ja tutkimus. *Muistitietotutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006, 7–24.
- Finnegan, Ruth: Tactile communication. *The book of touch*. Ed. Constance Classen. Berg, Oxford 2005, 18–25.
- Firth, Raymond: *Human types. An introduction to social anthropology*. New American Library, New York 1958.
- Firth, Raymond: Verbal and bodily rituals of greeting and parting. *The interpretation of ritual. Essays in honour of A. I. Richards*. Ed. J. S. La Fontaine. Tavistock, London 1974, 1–38.
- Fiske, John: *Merkkien kieli. Johdatus viestinnän tutkimiseen*. Alkuteos: Introduction to communication studies (1990). Suom. toim. Veikko Pietilä, Risto Suikkanen & Timo Uusitupa. Vastapaino, Tampere 1992.
- Flaherty, Serena & Sadler, Lois: A review of attachment theory in the context of adolescent parenting. *Journal of Pediatric Health Care* 2011;25(2):114–21.
- Forsander, Annika: *Luottamuksen ehdot: Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Väestöliitto, Helsinki 2002.
- Freeman, Mark: Telling stories: Memory and Narrative. *Memory: Histories, theories, debates*. Eds. Susannah Radstone & Bill Schwarz. New York: Fordham University Press, New York 2010, 263–277.
- Frijhoff, Willem: The kiss sacred and profane: Reflections on a cross-cultural confrontation. *A cultural history of gesture*. Eds. Jan Bremmer & Herman Roodenburg. Cornell University Press, Ithaca (N.Y.) 1992, 210–236.
- Gadamer, Hans-Georg: *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Suom. Ismo Nikander. Vastapaino, Tampere 2004.
- Gallagher, H. L.; Happe, F.; Brunswick, N.; Fletcher, P. C.; Frith, U. & Frith C. D.: Reading the mind in cartoons and stories: An fMRI study of 'theory of mind' in verbal and nonverbal tasks. *Neuropsychologia* 2000;38(1):11–21.
- Geertz, Clifford: *The interpretation of cultures. Selected essays*. Basic Books, New York 1973.
- Geertz, Clifford: *Available light. Anthropological reflections on philosophical topics*. Princeton University Press, Princeton (NJ) 2000.
- Giannopoulos, E.; Wang, Z.; Peer, A.; Buss, M. & Slater, M.: Comparison of people's responses to real and virtual handshakes within a virtual environment. *Brain Research Bulletin* 2011;85(5):276–82.
- Ginzburg, Carlo: *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Suom. Aulikki Vuola. Gaudeamus, Helsinki 1996.
- Girard, René: Gewalt und gegenseitigkeit. *Sinn Und Form* 2002;4:437–54.
- Given, Leila I.: The bacterial significance of the handshake. *The American Journal of Nursing* 1929;29(3):254–256.
- Goffman, Erving: *Behavior in public places. Notes on the social organization of gatherings*. Free Press, New York 1966.
- Goffman, Erving: *Interaction ritual. Essays in face-to-face behaviour*. Aldine, Chicago 1967.
- Goffman, Erving: *Arkielämän roolit*. Alkuteos: The Presentation of self in everyday life (1959). Suom. Erkki Puranen. WSOY, Porvoo 1971.
- Goffman, Erving: *Vuorovaikutuksen sosiologia*. Suom. Kaisa Koskinen. Vastapaino, Tampere 2012.
- Good, David: Individuals, interpersonal relations and trust. *Trust: Making and breaking cooperative relations*. Ed. Diego Gambetta. Blackwell, New York 1988, 31–48.
- Goody, Esther: 'Greeting', 'begging', and the presentation of respect. *The interpretation of ritual. Essays in honour of A.I. Richards*. Ed. Jean de La Fontaine. Tavistock, London 1974, 39–71.
- Govier, Trudy: *Dilemmas of trust*. McGill-Queen's University Press, Montreal 1998.
- Granovetter, Mark: The strength of weak ties: A network theory revisited. *Sociological Theory* 1983;1:201–233.

- Grayson, M. L.; Melvani, S.; Druce, J.; Barr, I. G.; Ballard, S. A.; Johnson, P. D.; Mastorakos, T. & Birch, C.: Efficacy of soap and water and alcohol-based hand-rub preparations against live H1N1 influenza virus on the hands of human volunteers. *Clinical Infectious Diseases* 2009;48(3):285–91.
- Gurevitch, Z.D.: The embrace - on the element of non-distance in human-relations. *Sociological Quarterly* 1990;31(2):187–201.
- Gusnard, D. A.; Akbudak, E.; Shulman, G. L. & Raichle, M. E.: Medial prefrontal cortex and self-referential mental activity: Relation to a default mode of brain function. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 2001;98(7):4259–64.
- Gwaltney, J. M.; Moskalski, P. B. Jr. & Hendley, J. O.: Hand-to-hand transmission of rhinovirus colds. *Annals of Internal Medicine* 1978; 88(4):463–7.
- Hakanen, Jari: Kuoleman kolme näyttämöä: etogeeninen tarkastelu. Helsingin yliopisto, Helsinki 1991.
- Hall, Edward T.: *The hidden dimension*. Anchor Books, New York 1990 (1966).
- Hall, Peter M. & Spencer-Hall, Dee Ann: The handshake as interaction. *Semiotica* 1983;45(3–4):249–64.
- Hall, Stuart: *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Vastapaino, Tampere 1999.
- Hall, Stuart: Kulttuuri, paikka, identiteetti. *Erilaisuus*. Toim. Mikko Lehtonen & Olli Löytty. Tampere: Vastapaino 2003, 85–128.
- Hamilton, Paula & Shopes, Linda: Introduction: building partnerships between oral history and memory studies. *Oral history and public memories*. Eds. Paula Hamilton & Linda Shopes. Temple University Press, Philadelphia 2008, vii–xvii.
- Hanski, Ilkka: Läntistä keskustelua sosiobiologiasta. *Tiede & Edistys* 1977;2(2).
- Harding, Jennifer & Pribram, E. Deidre: Introduction: The case for a cultural emotion studies. *Emotions. A cultural studies reader*. Eds. Jennifer Harding & E. Deidre Pribram. Routledge, London 2009, 1–23.
- Hart, S.; Field, T.; Hernandez-Reif, M.; Nearing, G.; Shaw, S.; Schanberg, S. & Kuhn C.: Anorexia nervosa symptoms are reduced by massage therapy. *Eating Disorders* 2001; 9(4):289–99.
- Haverinen, Risto & Kouvo, Antti: Milloin naapurin asiat kuuluvat sinulle? Naapurihäiriöihin puuttuminen ja niihin mukautuminen. *Yhdyskuntasuunnittelu* 2011;49(2):8–27.
- Heikkinen, Hannu: Moniaineistoinen kulttuurintutkimus: lämpöhakeutuva ohjus vai informaatiohäky. *Puheenvuoroja monitieteisyydestä*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki. Turun yliopisto, Turku 2001, 74–105.
- Heikkinen, Kaija: Suomen karjalaisten identiteetti ja sen alueellinen konteksti. *Näkökulmia karjalaiseen perinteseen*. Toim. Pekka Hakamies. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1996, 13–35.
- Heikkinen, Terho & Järvinen, Asko: The common cold. *Lancet* 2003;361(9351):51–9.
- Heinämaa, Sara & Reuter, Martina: Naisten tunneherkkyydestä. Filosofinen keskustelu tunteiden järjellisydestä. *Tunteet*. Toim. Ilkka Niiniluoto ja Juha Räikkä. Yliopistopaino, Helsinki 1996, 132–159.
- Heiskala, Risto: Talcott Parsons ja rakennefunkcionalismi. *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Toim. Risto Heiskala. Gaudeamus, Helsinki 1994, 88–120. (1994a)
- Heiskala, Risto: Sosiaalinen konstruktioismi. *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Toim. Risto Heiskala. Gaudeamus, Helsinki 1994, 146–172. (1994b)
- Heiskala, Risto: Normeista tapaan - ja takaisin. *Sociologia* 1997;34(3):345–50.
- Helkama, Klaus; Myllyniemi, Rauni & Liebkind, Karmela: *Johdatus sosiaalipsykologiaan*. Edita, Helsinki 1998.
- Helms, B.; Dorval, S.; Laurent, P. S. & Winter, M.: Improving hand hygiene compliance: A multidisciplinary approach. *American Journal of Infection Control* 2010;38(7):572–4.
- Helsti, Hilikka: Äitejä ja valistajia. *Naistutkimus* 2001;14(1):56–60.
- Henderson, S. & Whiteford, H.: Social capital and mental health. *Lancet* 2003;362(9383):505–6.
- Herkman, Juha: *Sarjakuvan kieli ja mieli*. Vastapaino, Tampere 1998.
- Hewitt, J. & Feltham, D.: Differential reaction to touch by men and women. *Perceptual and Motor Skills* 1982;55(3):1291.
- Hohmann, Gottfried & Fruth, Barbara: Culture in bonobos? Between-species and within-species variation in behavior. *Current Anthropology* 2003;44(4):563–571.
- Hoikkala, Minna & Westman, Riikka: Naapurisuhteet suomalaisissa kaupungeissa. *Sosiaaliset suhteet suomalaisessa kaupunkiympäristössä: Asukasbarometri 1998 aineiston perusteella*. Toim. Juha Käähäinen ja Jarmo Lehtinen. Helsinki: Ympäristöministeriö, Helsinki 2001, 45–64.
- Hokkanen, Laura; Laine, Matti; Hietanen, Marja; Hänninen, Tuomo; Jehkonen, Mervi & Vilkki, Juhani: Kognitiiviset häiriöt ja niiden tutkiminen. *Neurologia*. Toim. Seppo Soimila, Markku Kaste ja Hannu Somer. Duodecim, Helsinki 2011, 117–143.
- Holland, Rob W.; Roeder, Ute-Regina; van Baaren, Rick B.; Brandt, Aafje C. & Hannover, Bettina: Don't stand so close to me: the effects of self-construal on interpersonal closeness. *Psychological Science* 2004;15(4):237–42.
- Holtzman, Jon D.: Food and memory. *Annual Review of Anthropology* 2006; 35: 361–378.
- Honkala, Kauko: Tieto ja tietäminen biologian näkökulmasta. *Kulttuurieläin. Ihmistutkimuksen biologiaa*. Toim. Matti Kamppinen, Pasi Laihonon ja Timo Vuorisalo. Ota-va, Helsinki 1989, 175–190.
- Huizinga, Johan: *Keskiajan syksy. Elämän- ja hengenmuotoja Ranskassa ja Alankomaissa 14. ja 15. vuosisadalla*. Alkuteos: Herfsttij der middeleeuwen (1919). Suom. J. A. Hollo. WSOY, Porvoo 1951.
- Huttunen, Matti O.: Tunnetilat – silta kehon ja mielen välillä. *Duodecim* 1997;113(14):1385–91.
- Hyrkkänen, Markku: Historian merkityksen historia. *Dialogus. Historian taito*. Toim. Meri Heinonen et al. Kirja Aurora, Turku 2002, 78–95.
- Hyyppä, Markku T.: Edistääkö talkoohenki terveyttä? Sosiaalisen pääoman vaikutus terveyteen. *Duodecim* 2004;120(19):2315–20.
- Häggman, Kai: *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1994.
- Häkkinen, Antti: Kiertäminen, kulkeminen ja muokailuuden kohtaaminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maaseutuyhteisöissä. *Vieraat kulkijat - tutut talot*. Toim. Antti Häkkinen, Panu Pulma ja Miika Teronen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005, 225–262.
- Häkkinen, Antti: Kiertävät kulkijat, nimityskäytännöt, sosiaalinen pääoma. *Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia*. Toim. Jarkko Keskinen ja Kari Teräs. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2008, 174–204.
- Hämäläinen, Pekka Kalevi: *Luokka ja kieli vallankumouksen Suomessa*. Engl. suom. Heikki Eskelinen. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1978.

- Hänninen, Marja-Leena: Avioliitto ja häät. *Roomalaista arkea ja juhlaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004, 58–73.
- Högbacka, Riitta: *Naisena maaseudulla: Tutkimus naisten asemasta erilaisilla maaseutualueilla*. Helsingin yliopisto, Mikkeli 1995.
- Högbacka, Riitta: *Naisten muuttuvat elämänmuodot maaseudulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2003.
- Höhmman, Hans-Hermann & Malieva, Elena: The concept of trust: Some notes on definitions, forms and sources. *Trust and entrepreneurship. A west-east perspective*. Eds. Hans-Hermann Höhmman & Friederike Welter. Edward Elgar, Cheltenham 2005, 7–23.
- Iisakka, Laura (toim.): *Sosiaalinen pääoma Suomessa. Tilastokatsaus*. Tilastokeskus, Helsinki 2006.
- Ilmonen, Kaj: Sosiaalinen pääoma: uusi ihmeikäsite vai käyttökelpoinen hypoteesi? *Sosiologisia nykykeskusteluita*. Toim. Keijo Rahkonen. Gaudeamus, Helsinki 2004, 99–142.
- Ilmonen, Kaj & Jokinen Kimmo: *Luottamus modernissa maailmassa*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2002.
- Immonen, Kari: *Historian läsnäolo*. Turun yliopisto, Turku 1996.
- Immonen, Kari: Uusi kulttuurihistoria. *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Toim. Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001, 11–25.
- Itkonen, Satu: *Suudelma, suukko, pusu*. Kirjapaja, Helsinki 2004.
- Jabbar, U.; Leischner, J.; Kasper, D.; Gerber, R.; Sambol, S. P.; Parada, J. P.; Johnson, S. & Gerding, D. N.: Effectiveness of alcohol-based hand rubs for removal of *Clostridium difficile* spores from hands. *Infection Control and Hospital* 2010;31(6):565–70.
- Jaggar, Alison: Love and knowledge: Emotion in feminist epistemology. *Emotions. A cultural studies reader*. Eds. Jennifer Harding & E. Deidre Pribam. Routledge, London 2009, 50–68.
- Jallinoja, Riitta: *Moderni elämä. Ajankuva ja käytäntö*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1991.
- Jarvis, W. R.: Handwashing – the Semmelweis lesson forgotten? *Lancet* 1994;344(8933):1311–2.
- Jenkins, M.: The meaning of the handshake towards the end of the consultation. *The British Journal of General Practice* 2007;57(537):324.
- Johnson, Bruce & Salmi, Hannu: 2012. Aistien historia: Kohteet ja menetelmät. *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Toim. Asko Nivala ja Rami Mähkä. Cultural History – Kulttuurihistoria 10. Turku 2012, 82–106.
- Jones, Colin: Meeting, greeting and other 'little customs of the day' on the streets of late eighteenth-century Paris. *Past & Present* 2009;203:144–71.
- Jourard, Sidney M.: An exploratory study of body-accessibility. *The British Journal of Social and Clinical Psychology* 1966;5(3):221–31.
- Junkala, Pekka: Kulttuurin ovet ja portit. *Arjen säikeet. Aikakuvia arkielämään, sivilisaatioon ja kansankulttuuriin*. Toim. Bo Lönnqvist. Atena, Jyväskylä 2000, 95–115.
- Jyrkämä, Jyrki: Vanheneminen, arkitilanteet ja toimijuus. *Gerontologia*. Toim. Eino Heikkinen, Jyrki Jyrkämä, Taina Rantanen & Arpo Aromaa. 3. p. Duodecim, Helsinki 2013, 421–425.
- Kaartinen, Marjo: Tutkimus prosessina. *Historian kirjoittamisesta*. Toim. Marjo Kaartinen & Anu Korhonen. Kirja-Aurora, Turku 2005, 167–203.
- Kahr, Brett: The handshake. *American Image* 2006;63(3):359–69.
- Kaivola, Terttu: *Kahden kauppa. Juhlatietoa, kuvia ja kertomuksia suomalaisista häistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1995.
- Kakkuri-Knuutila, Marja-Liisa: Kysymys-vastaus-menetelmä analyysin apuna. *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Toim. Marja-Liisa Kakkuri-Knuutila. Gaudeamus, Helsinki 1998, 34–59.
- Kakkuri-Knuutila, Marja-Liisa & Ylikoski, Petri: Merkitys ja tulkinta. *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Toim. Marja-Liisa Kakkuri-Knuutila. Gaudeamus, Helsinki 1998, 24–33.
- Kalela, Jorma: *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus, Helsinki 2000.
- Kalela, Jorma: Muistitiedon näkökulma historiaan. *Muistitietotutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006, 67–92.
- Kalela, Jorma: Historian rakentamisen mieli ja tutkijan valinnat. *Medeasta pronsissituriin. Kuka tekee menneestä historiaa?* Toim. Pertti Grönholm ja Anna Sivula. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2010, 40–59.
- Kallio, Aku & Ruusuvuori, Johanna: Kertojan katse tarinankerronnassa. *Kieli, keho ja vuorovaikutus. Multimedialinen näkökulma sosiaaliseen toimintaan*. Toim. Pentti Haddington & Leila Kääntä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011, 65–89.
- Kamppinen, Matti: Materialismi ja tieteellinen menetelmä. *Kulttuurieläin. Ihmistutkimuksen biologiaa*. Toim. Matti Kamppinen, Pasi Laihon ja Timo Vuorisalo. Otava, Helsinki 1989, 75–91.
- Kamppinen, Matti & Salo, Jukka: Kädelliset ja kulttuuri. *Kulttuurieläin. Ihmistutkimuksen biologiaa*. Toim. Matti Kamppinen, Pasi Laihon ja Timo Vuorisalo. Otava, Helsinki 1989, 37–54.
- Kamppinen, Matti; Jokinen, Mikko & Saarimaa, Riikka: Kognitio ja kulttuuri. *Moderni kognitiotiede*. Toim. Pertti Saariluoma, Matti Kamppinen ja Antti Hautamäki. Gaudeamus, Helsinki 2001, 173–202.
- Kanerva, Mari & Lytykäinen, Outi: Hoitoon liittyvien infektioiden seuranta ja infektiolokujen julkinen vertailu. *Suomen Lääkärelehti* 2013;(1-2):47–51.
- Kangas, Olli: Rationaalisen valinnan teoriat. *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Toim. Risto Heiskala. Gaudeamus, Helsinki 1994, 63–87.
- Kaplan, J. T. & Iacoboni, M.: Getting a grip on other minds: Mirror neurons, intention understanding, and cognitive empathy. *Social Neuroscience* 2006;1(3-4):175–83.
- Katajala, Kimmo: Historian ja antropologian välimaastossa: Historian näkökulma. *Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa*. Toim. Kimmo Katajala. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1995, 9–27.
- Kendon, Adam: *Gesture visible action as utterance*. Cambridge University Press, Cambridge 2004.
- Kendon, Adam: Some topics in gesture studies. *Fundamentals of Verbal & Nonverbal Communication & the Biometric Issue* 2007;18(1):3–19.
- Kilpelä, Tarja: *Käyttätymis- ja tapakulttuurien tarkastelu suomalaisten ja saksalaisten käytösoppaiden pohjalta*. Saksan kielen kääntämisen ja tulkauksen julkaisematon pro gradu –tutkielma, Turun yliopisto 1995.
- Kinnunen, Taina: *Vahvat yksin, heikot sylityksin. Oteita suomalaisesta kosketuskulttuurista*. Kirjapaja, Helsinki 2013.
- Kitcher, Philip: *In Mendel's mirror: Philosophical reflections on biology*. Oxford University Press, Oxford 2003.

- Kivivuori, Janne: *Rikollisuuden syyt*. Nemo, Helsinki 2008.
- Klein, Kerwin Lee: On the Emergence of "Memory" in Historical Discourse. *Representations* 2000; 69: 127–150.
- Knapp, Mark L. & Hall, Judith A.: *Nonverbal communication*. De Gruyter, Berlin 2013.
- Knuutila, Seppo: *Kansanhuumorin mieli. Kaskut maailmankuvan ainekseksi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1992.
- Knuutila, Seppo & Paasi, Anssi: Tila, kulttuuri ja mentaliteetti. Maantieteen ja antropologian yhteyksiä etsimässä. *Manaajista maalaisaateleihin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa*. Toim. Kimmo Katajala. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1995, 28–94.
- Knuutila, Seppo & Timonen, Senni: Jos mun tuttuni tulisi -kansanrunon modaaliset kontekstit ja ruumiilliset tunteet. *Tunteiden sosiologiaa. 1. Elämyksiä ja läheisyyttä*. Toim. Sari Näre. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999, 195–228.
- Kohn, Marek: *Trust self-interest and the common good*. Oxford University Press, Oxford 2008.
- Korhonen, Anu: Lingvivistisestä käänteestä postmoderniin eli muuttuuko historia? *Historian kirjoittamisesta*. Toim. Marjo Kaartinen & Anu Korhonen. Kirja-Aurora, Turku 2005, 15–40. (2005a)
- Korhonen, Anu: Mitä kulttuuri merkitsee? *Historian kirjoittamisesta*. Toim. Marjo Kaartinen & Anu Korhonen. Kirja-Aurora, Turku 2005, 73–121. (2005b)
- Korhonen, Anu & Tuohela, Kirsi: Introduction: Decoding chronologies. *Time frames. Negotiating cultural history*. Eds. Anu Korhonen & Kirsi Tuohela. University of Turku, Cultural history, Turku 2002, 1–12.
- Korhonen, Teppo: *Tervehdys ja hyvästely*. Suomen antropologinen seura, Helsinki 1996.
- Korhonen, Teppo: Suudelma eleenä. *Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen*. Toim. Teppo Korhonen ja Pekka Leimu. Turun yliopisto, Turku 1997, 231–267.
- Korhonen, Teppo: Juhlaperinne moninaistuu. *Suomen kulttuurihistoria osa 3: Oma maa ja maailma*. Toim. Anja Kervanto-Nevanlinna ja Laura Kolbe. Otava, Helsinki 2003, 236–237.
- Korkiakangas, Pirjo: *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki 1996.
- Kortteinen, Matti: *Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Otava, Helsinki 1982.
- Koskenjaakko, Aksel Anselm: *Sananlaskututkimuksia. 1, laki, oikeus ja oikeudenkäynti suomalaisissa sananlaskuissa*. Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki 1920.
- Koski, Leena: *Hyvän lapsen ja kasvattamisen ideaalit. Tutkimus aapisten ja lukukirjojen moraalisen kosmologian muutoksista itsenäisyyden aikana*. Suomen kasvatustieteellinen seura, Turku 2001.
- Kunnas, Tarmo: Juhlaa, pyhää ja rituaalista etsimässä. *Eletty tapakulttuuri. Arkea, juhlaa ja pyhää etsimässä.*, Toim. Matti Itkonen, V. A. Heikkinen ja Sam Inkinen. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2004, 426–434.
- Kuper, Adam: *Culture. The anthropologists' account*. Harvard University Press, Cambridge (Mass.) 1999.
- Kääntä, Leila & Haddington Pentti: Johdanto multimodaaliseen vuorovaikutukseen. *Kieli, keho ja vuorovaikutus. Multimodaalinen näkökulma sosiaaliseen toimintaan*. Toim. Pentti Haddington ja Leila Kääntä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011, 11–45.
- Laakso, Veikko: Kirkkokurista kunnalliskuriin. Järjestyskysymys ja paikallishallinto suomen maaseudulla. *Arki ja läheisyys*. Juhlakirja Ulla Heinin täyttäessä 60 vuotta. Toim. Terhi Kivistö. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2002, 93–109.
- Laaksonen, Hannu; Vuorisalo, Timo & Laihonen, Pasi: Kulttuurievolutio. *Kulttuurieläin. Ihmistutkimuksen biologiaa*. Toim. Matti Kamppinen, Pasi Laihonen ja Timo Vuorisalo. Otava, Helsinki 1989, 143–155.
- Laarni, Jari; Kalakoski, Virpi & Saariluoma Pertti: Ihmisen tiedonkäsitely. *Moderni kognitiotiede*. Toim. Pertti Saariluoma, Matti Kamppinen ja Antti Hautamäki. Gaudamus, Helsinki 2001, 85–127.
- Lagerspetz, Kari: Biologia luonnontieteenä ja historiatieteenä. *Tieteessä Tapahtuu* 2003;6:44–45.
- Laihonen, Pasi; Haila, Yrjö & Haukioja, Erkki: Sosiobiologia ja ihminen. *Kulttuurieläin. Ihmistutkimuksen biologiaa*. Toim. Matti Kamppinen, Pasi Laihonen & Timo Vuorisalo. Otava, Helsinki 1989, 156–171.
- Laitamo, Mikko: Puhuttelun kumous - sinunkauppoja 1960-luvulla. *Arkinen kumous. Suomalaisen 60-luvun toinen kuva*. Toim. Matti Peltonen, Vesa Kurkela & Visa Heinonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2003, 38–61.
- Laitinen, Riitta: Johdanto tilan kokemisen kulttuurihistoriaan. *Tilan kokemisen kulttuurihistoriaa*. Toim. Riitta Laitinen. Cultural History – Kulttuurihistoria 4. Turku 2004, 1–13.
- Lamont, Michele & Molnar, Virag: The study of boundaries in the social sciences. *Annual Review of Sociology* 2002;28(1):167–95.
- Lamprecht, Karl: *Einführung in das historische denken*. Voigtländer, Leipzig 1912.
- Langford, Paul: *Englishness identified. Manners and character 1650–1850*. Oxford University Press, Oxford 2000.
- Larson, Elaine: A causal link between handwashing and risk of infection? Examination of the evidence. *Infection Control and Hospital Epidemiology* 1988; 9(1): 28–36.
- Larson, E.; Oram, L. F. & Hedrick, E.: Nosocomial infection rates as an indicator of quality. *Medical Care* 1988;26(7):676–84.
- Larson, E. L.; Cohen, B. & Baxter, K. A.: Analysis of alcohol-based hand sanitizer delivery systems: Efficacy of foam, gel, and wipes against influenza A (H1N1) virus on hands. *American Journal of Infection Control* 2012;40(9):806–9.
- van Lawick-Goodall, Jane: *Ystäväni simpanssit*. Alkuteos: In the shadow of a man (1971). Suom. Irma Rostedt. 2. p. Tamm, Helsinki 1972.
- Le Goff, Jacques: *History and memory*. Original: Histoire et mémoire (1988). Translated by Steven Rendall and Elizabeth Claman. Columbia University Press, New York 1992.
- Lefebvre, Henri: *The production of space*. Original: La production de l'espace (1974). Translated by Donald Nicholson-Smith. Blackwell Publishing, Oxford 1991.
- Lehtonen, Eeva-Liisa: *Säätyläishuveista kansanhuveiksi, kansanhuveista kansalaishuveiksi. Maaseudun yleishyödyllinen huvitoiminta 1800-luvun alusta 1870-luvun loppuun*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1994.
- Lehtonen, Mikko: *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohтия*. Vastapaino, Tampere 1996.
- Lehtonen, Turo-Kimmo: *Puhtaan elämän jäljillä. Huoli hygieniasta suomalaisissa terveydenhoitolehdissä 1889–1900*. Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki 1995.

- Leino, Mia & Viitanen, Kirsi: Aikuiseksi kasvaminen suomalaisessa maalaisperheessä 1940–1950-luvuilla. *Nuoruuden vuosisata*. Toim. Sinikka Aapola ja Mervi Kaarinainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Jyväskylä 2003, 186–197.
- Leontjev, A. N.: *Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus*. Alkuteos: Dejatel'nost, coznanie, litšnost (1975). Suom. Pentti Hakkarainen. Kansankulttuuri, Helsinki 1977.
- Levav, Jonathan & Argo, Jennifer: Physical contact and financial risk taking. *Psychological Science* 2010;21(6):804–10.
- Levi, Giovanni: On microhistory. *New perspectives on historical writing*. Ed. Peter Burke. Polity Press, Cambridge 1991, 93–113.
- Lidman, Satu: *Häpeä! Nöyryyttämisen ja häpeämisen jäljillä*. Atena, Jyväskylä 2011.
- Lindeman, Marjaana & Aarnio, Kia: Superstitious, magical, and paranormal beliefs: An integrative model. *Journal of Research in Personality* 2007;41(4):731–44.
- Litzen, Veikko: Miksi kulttuurihistoriaa? *Kanava* 1981;9(9):534–37.
- Lomas, Jonathan: Social capital and health: Implications for public health and epidemiology. *Social Science & Medicine* 1998;47(9):1181.
- Lounamo, Kari; Tuuminen, Tamara & Kotilainen, Hannele: Infektioiden tarttuvuustekijät. *Duodecim* 2014;130(8):793–99.
- Luhmann, Niklas: Familiarity, confidence, trust. Problems and alternatives. *Trust. Making and breaking cooperative relations*. Ed. Diego Gambetta. Blackwell, New York 1988, 94–107.
- Lüdtke, Alf: Introduction: What is the history of everyday life and who are its practitioners? *The history of everyday life. Reconstructing historical experiences and ways of life*. Ed. Alf Lüdtke. Translated by William Templar. Princeton University Press, Princeton 1995, 3–40.
- Löfström, Jan: *Sukupuoliero agrariikulttuurissa. "Se nyt vaan on semmonen"*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999.
- Löfström, Jan: Miesten ja naisten liikkeet ja asennot putkinotkossa. *Arjen säikeet. Aikakuvia arkielämään, sivilisaatioon ja kansankulttuuriin*. Toim. Bo Lönnqvist. Atena, Jyväskylä 2000, 193–214.
- Lönnqvist, Bo: Remembering and forgetting. Recording for Posterity 1. *Ethnologia Scandinavica* 1990;20:19–30.
- Lönnqvist, Bo: Ruumiin valta. *Arjen säikeet. Aikakuvia arkielämään, sivilisaatioon ja kansankulttuuriin*. Toim. Bo Lönnqvist. Atena, Jyväskylä 2000, 170–189.
- Macfarlane, Alan: History, anthropology and study of communities. *Social History* 1977;5:631–52.
- Margry, Peter Jan & Roodenburg, Herman: Introduction. *Reframing Dutch culture. Between otherness and authenticity*. Eds. Peter Jan Margry & Herman Roodenburg. Ashgate Publishing Group, Abingdon, Oxon, 2007, 1–8.
- Markkola, Pirjo: Kirkonmäellä ja papilassa. Papiston monisäikeinen rooli. *Suomalaisen arjen historia. 2, Säätyjen Suomi*. Toim. Kai Häggman et al. Weilin + Göös, Porvoo 2007, 78–95.
- Massey, Doreen: Paikan käsitteellistäminen. *Erilaisuus*. Toim. Mikko Lehtonen & Olli Löytty. Vastapaino, Tampere 2003, 51–83.
- McCulloch, A.: Social environments and health: Cross sectional national survey. *British Medical Journal* 2001;323(7306):208–9.
- McGinley, K. J.; Larson, E. L. & Leyden, J. J.: Composition and density of microflora in the subungual space of the hand. *Journal of Clinical Microbiology* 1988;26(5):950–3.
- McGrew, William C.: The nature of culture: Prospects and pitfalls of cultural primatology. *Tree of origin. What primate behavior can tell us about human social evolution*. Ed. Frans B. M. de Waal. Harvard University Press, Cambridge (MA) 2001, 229–254.
- McKenzie, K.; Whitley, R. & Weich, S.: Social capital and mental health. *The British Journal of Psychiatry* 2002;181(Oct):280–3.
- McKyton, Ayelet: Tactile interactions activate mirror system regions in the human brain. *Neuroreport* 2011;22(17):897–901.
- McNeill, David: *Gesture and thought*. University of Chicago Press, Chicago 2005.
- McNeill, David: Gesture and thought. *Fundamentals of Verbal & Nonverbal Communication & the Biometric Issue* 2007;18(1):20–33.
- Mead, George Herbert: Wundt and the concept of the gesture. *The language of gestures*. Eds. Wilhelm Wundt, Arthur L. Blumenthal, George Herbert Mead & Karl Bühler. Mouton, The Hague 1973, 20–29.
- Medick, Hans: Missionaries in the rowboat? Ethnological ways of knowing as a challenge to social history. *The history of everyday life. Reconstructing historical experiences and ways of life*. Ed. Alf Lüdtke. Translated by William Templar. Princeton University Press, Princeton 1995, 41–71.
- Mela, Sara & Whitworth, David E.: The fist bump: A more hygienic alternative to the handshake. *American Journal of Infection Control* 2014;42(8):916–7.
- Mikkeli, Heikki: Aluetutkimuksen Euroopat. *Maa, seutu, kulmakunta. Näkökulmia aluehistorialliseen tutkimukseen*. Toim. Maria Lähteenmäki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2009, 25–51.
- Munge, Merja: *Islamin lapset. Islamilaiset lapset suomalaisessa päivähoitossa*. Sosiaali- ja terveysministeriö, pakolaistoimisto, Helsinki 1994.
- Mäenpää, Pasi: *Narkissos kaupungissa. Tutkimus kuluttaja-kaupunkilaisesta ja julkisesta tilasta*. Tammi, Helsinki 2005.
- Mäkelä, Jukka: Kosketuksen merkitys lapsen kehityksessä. *Suomen Lääkärilehti* 2005;60(14):1543–9.
- Mäkelä, Klaus: Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Toim. Klaus Mäkelä & Satu Apo. Gaudeamus, Helsinki 1990, 42–61.
- Mäkelä, Klaus: Sosiaalisen toiminnan järjestyminen, normimukaisuus ja ymmärrettävyys. *Sociologia* 1991;28(1):1–14.
- Männikkö, Matti: Tulevaisuudentutkimus ja historiankirjoitus. *Dialogus. Historian taito*. Toim. Meri Heinonen ym. Kirja Aurora, Turku 2002, 60–75.
- Newsom, S. W. B.: Ignaz Philipp Semmelweis. *Journal of Hospital Infection* 1993;23(3):175–87.
- Niedenthal, P. M.: Embodying emotion. *Science* 2007;316(5827):1002–5.
- Nieminen, T.; Martelin, T.; Koskinen, S.; Aro, H.; Alanen, E. & Hyypää M. T.: Social capital as a determinant of self-rated health and psychological well-being. *International Journal of Public Health* 2010;55(6):531–42.
- Niiniluoto, Ilkka: Tunne-kollokvion avaussanat. *Tunteet*. Toim. Ilkka Niiniluoto ja Juha Räikkä. Yliopistopaino, Helsinki 1996, 5–10. (1996a)
- Niiniluoto, Ilkka: Tunne ja tieto. *Tunteet*. Toim. Ilkka Niiniluoto ja Juha Räikkä. Yliopistopaino, Helsinki 1996, 109–117. (1996b)

- Nikander, Ismo: Filosofisesta hermeneutiikasta. Suomen-tajan esipuhe. *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiasa.* /Hans-Georg Gadamer. Toim. ja suom. Ismo Nikander. Vastapaino, Tampere 2004, vii–xiii.
- Nilsen, W. J. & Vrana, S. R.: Some touching situations: The relationship between gender and contextual variables in cardiovascular responses to human touch. *Annals of Behavioral Medicine* 1998;20(4):270–6.
- Nisula, Tapio: Antropologian historiasta ja sen kirjoittamisesta. *Näköaloja kulttuureihin. Antropologian historiaa ja nykysuuntauksia.* Toim. Tapio Nisula. Gaudeamus, Helsinki 1994, 7–50.
- Ollila, Anne: *Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939.* Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1993.
- Ollila, Anne: Naishistoria ja sukupuolijärjestelmä. *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen.* Toim. Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001, 73–90.
- Ollitervo, Sakari: Vaikutusten historia. Kokemus ja kysymys Hans-Georg Gadamerin filosofiasa. *Kohtaamisia ajassa. Kulttuurihistoria ja tulkinnan teoria.* Toim. Sakari Ollitervo, Jussi Parikka & Timo Väntsi. Cultural History – Kulttuurihistoria 3, Turku 2003, 33–57.
- Ollitervo, Sakari: Filosofinen hermeneutiikka ja kulttuurihistoria. *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä.* Toim. Asko Nivala ja Rami Mähkä. Cultural History – Kulttuurihistoria 10, Turku 2012, 193–221.
- Palmu, Tarja: Kenttä, kirjoittaminen, analyysi - yhteenkietoutumia. *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus.* Toim. Sirpa Lappalainen ym. Vastapaino, Tampere 2007, 137–150.
- Panielius, Martin; Santti, Risto & Tuusvuori, Jarkko S.: *Käsikirja.* Teos, Helsinki 2013.
- Papaioannou, A.; Dafni, U.; Alikaridis, F.; Bolaris, S. & Stylianopoulou, F.: Effects of neonatal handling on basal and stress-induced monoamine levels in the male and female rat brain. *Neuroscience* 2002;114(1):195–206.
- Parsons, Talcott: *Societies. Evolutionary and comparative perspectives.* Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1966.
- Paterson, Mark: *The senses of touch. Haptics, affects and technologies.* Berg, Oxford 2007.
- Patterson, Miles L.: Touch, compliance, and interpersonal affect. *Journal of Nonverbal Behavior* 1986;(10):41–50.
- Patterson, M. L.; Powell, J. L. & Lenihan, M. G.: Touch, compliance and interpersonal affect. *Journal of Nonverbal Behaviour* 1986; 10: 41–50
- Paunikallio, Merja: *Nuoret maaseudun ja kaupungin vuorovaikutuksessa. Tutkimus arvoista, asenteista ja odotuksista.* Helsingin yliopisto, maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Seinäjoki 2001.
- Peltonen, Matti: *Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta.* Hanki ja jää, Helsinki 1992.
- Peltonen, Matti: ”New cultural history” ja kielellisen käänteen ehtyminen. *Historiallinen Aikakauskirja* 2007;105(3):346–9.
- Peltonen, Ulla-Maija: *Punakapinan muistot. Tutkimus työvän muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1996.
- Peltonen, Ulla-Maija: *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2003.
- Pentikäinen, Juha: *Suomalaisen lähtö. Kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista.* Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1990.
- Pentikäinen, Juha: Arvoituksellinen kuolema. *Elore* 2005;(1):1–5. Elektroninen aineisto. Luettu 15.12.2013. Saatavissa: http://www.lore.fi/arkisto/1_05/pen1_05.pdf
- Penttinen, Jaakko: Filosofia ja historia. Martin Heideggerin käsitys historiasta ja sen seuraukset historian tutkimukselle. *Kohtaamisia ajassa. Kulttuurihistoria ja tulkinnan teoria.* Toim. Sakari Ollitervo, Jussi Parikka & Timo Väntsi. Cultural History – Kulttuurihistoria 3, Turku 2003, 13–32.
- Peräkylä, Anssi: *Kuoleman monet kasvot. Identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa.* Vastapaino, Tampere 1990.
- Perry, Susan: Social conventions in wild white-faced capuchin monkeys. *Current Anthropology* 2003;44(2):241–68.
- Pittet, D. & Boyce, J. M.: Revolutionising hand hygiene in health-care settings: Guidelines revisited. *The Lancet Infectious Diseases* 2003;3(5):269–70.
- Pittet, D.; Hugonnet, S.; Harbarth, S.; Mourougou, P.; Sauvvan, V.; Touveneau, S. & Perneger, T. V.: Effectiveness of a hospital-wide programme to improve compliance with hand hygiene. Infection control programme. *Lancet* 2000;356(9238):1307–12.
- Portelli, Alessandro: What makes oral history different. *The oral history reader.* Eds. Robert Perks & Alistair Thomson. Routledge, London 1998, 63–74.
- Portelli, Alessandro: *Order has been carried out. History, memory, and meaning of a nazi massacre in Rome.* Palgrave Macmillan, Gordonsville 2003.
- Porter, Roy & Tomaselli, Sylvana: Introduction. *The dialectics of friendship.* Eds. Roy Porter & Sylvana Tomaselli. Routledge, London 1989, 1–10.
- Portes, Alejandro: Social capital. Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology* 1998;24(1):1.
- Putnam, Robert D.: *Bowling alone. The collapse and revival of american community.* Simon & Schuster, New York 2000.
- Putnam, Robert D. & Goss, Kristin A.: Introduction. *Democracies in flux. The evolution of social capital in contemporary society.* Ed. Robert D. Putnam. Oxford University Press, Oxford 2002, 3–19.
- Puuronen, Vesa: Pihasakeista alakulttuureihin. Nuorten ryhmätoiminta Suomessa 1900-luvun jälkipuoliskolla. *Nuoruuden vuosisata.* Toim. Sinikka Aapola ja Mervi Kaarninen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Jyväskylä 2003, 372–395.
- Radstone, Susannah & Schwarz, Bill: Introduction: Mapping memory. *Memory. Histories, theories, debates.* Eds. Susannah Radstone & Bill Schwarz. Fordham University Press, New York 2010, 1–9.
- Reed, S. E.: An investigation of the possible transmission of rhinovirus colds through indirect contact. *The Journal of Hygiene* 1975;75(2):249–58.
- Reich, Wendelin: The cooperative nature of communicative acts. *Journal of Pragmatics* 2011;43(5):1349–65.
- Remland, Martin S.; Jones, Tricia S. & Brinkman, Heidi: Interpersonal distance, body orientation, and touch: Effects of culture, gender, and age. *The Journal of Social Psychology* 1995;135(3):281–97.
- Revel, Jacques: Kohteliaisuus ja hyvät käytöstavat. *Omasa huoneessa. Yksityiselämän historiaa renessanssista valistukseen.* Toim. Philippe Arie’s, Georges Duby & Roger Chartier. Alkuteos: Histoire de la privé, III. De la Renaissance aux Lumières (1986). Suom. Johanna Ilmakunnas. Nemo, Helsinki 2001, 23–86.
- Revonsuo, Antti: Miltä kognitio tuntuu? *Tunteet.* Toim. Ilkka Niiniluoto ja Juha Räikkä. Yliopistopaino, Helsinki 1996, 118–131.

- Richardson, Laurel & St. Pierre, Elizabeth Adams: Writing. A method of inquiry. *The sage handbook of qualitative research*. Eds. Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln. 3. ed. Sage Publications, Thousand Oaks 2005, 959–978.
- Riley, Matilda White: On the significance of age in sociology. *Social change and the life course. Selected papers from the 1986 annual meeting of the American Sociological Association. 1, social structures and human lives*. Ed. Matilda White Riley. Sage, Newbury Park 1988, 24–45.
- Rizzolatti, G. & Craighero, L.: The mirror-neuron system. *Annual Review of Neuroscience* 2004;(27):169–92.
- Rizzolatti, G. & Fabbri-Destro, M.: The mirror system and its role in social cognition. *Current Opinion in Neurobiology* 2008;18(2):179–84.
- Rogers, Everett: Diffusion of preventive innovations. *Addictive Behaviors* 2002;27(6):989–93.
- Roodenburg, Herman: The ‘hand of friendship’. Shaking hands and other gestures in the Dutch republic. *A cultural history of gestures*. Eds. Jan Bremmer & Herman Roodenburg. 2nd ed. Cornell University Press, Ithaca (N.Y.) 1992, 152–189.
- Roodenburg, Herman: Gestures. *Encyclopedia of European social history*. Ed. Peter N. Stearns. Charles Scribner’s Sons, Detroit 2001, 365–369.
- Roos, J. P.: *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1987.
- Rose, Steven: Memories are made of this. *Memory. Histories, theories, debates*. Eds. Susannah Radstone & Bill Schwarz. Fordham University Press, New York 2010, 198–208.
- Rossi, Leena: *Ihmissiä ja elämää Kirjakkalan, Mathildedalin ja Teijon vanhoissa ruukkikylissä*. Turun yliopisto, kulttuurihistoria, Turku 2003.
- Routamaa, Marianne & Hupli, Maija: *Hoitotyöntekijöiden tiedot ja käsitykset käsihygieniasuosituksen mukaisen käsihygienian toteutumisesta*. Varsinais-Suomen sairaanhoitopiiri, Turku 2006.
- Routasalo, Pirkko: *Touch in the nursing care of elderly patients*. Turun yliopisto, Turku 1997.
- Ruohonen, Ilkka & Laitila, Teuvo: Tulkintojen ja symbolien ytimessä. Geertziläinen näkökulma kulttuureihin. *Näköaloja kulttuureihin. Antropologian historiaa ja nykysuuntauksia*. Toim. Tapio Nisula. Gaudeamus, Helsinki 1994, 116–135.
- Ruuskanen, Olli: Kuka on terve? *Duodecim* 2011;127(24):2587.
- Ruusuvuori, Johanna; Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti: Haastattelun analyysin vaiheet. *Haastattelun analyysi*. Toim. Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen. Vastapaino, Tampere 2010, 9–36.
- Ryle, Gilbert: *Collected papers. 1929–1968 / Vol. 2, collected essays*. London: Hutchinson, London 1971.
- Räikkä, Juha: Anteeksianto ja etiikka. *Voiko historiaa hyvitää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen*. Toim. Jan Löfström. Gaudeamus, Helsinki 2012, 27–47.
- Saarelainen, Juhana: Konteksti ja kontekstualisoiminen. *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Toim. Asko Nivala & Rami Mähkä. Cultural History – Kulttuurihistoria 10, Turku 2012, 244–268.
- Saarikoski, Vesa: Historian murros ja alueellisuus. *Lähihistoria. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*. Toim. Timo Soikkanen. Turun yliopiston poliittisen historian julkaisuja, Turku 1995, 81–103.
- Saariluoma, Pertti: Moderni kognitiotiede. *Moderni kognitiotiede*. Toim. Pertti Saariluoma, Matti Kamppinen & Antti Hautamäki. Gaudeamus, Helsinki 2001, 26–50.
- Saariluoma, Pertti: Mielensisältöjen psykologia. Uusi perusnäkökulma ihmisen mieleen, toimintaan ja elämään. *Futura* 2012;31(2):42–55.
- Sallinen-Gimpl, Pirkko: *Siirtokarjalainen perinnesidonnaisuus. Kirvun Tietävälästä Orimattilaan*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen monisteita n:o 9, Joensuu 1990.
- Sallinen-Gimpl, Pirkko: *Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen*. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki 1994.
- Salmi, Hannu: Menneisyyskokemuksesta hyödykkeisiin. Historiakulttuurin muodot. *Jokapäiväinen historia*. Toim. Jorma Kalela ja Ilari Lindroos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001, 134–149. (2001a)
- Salmi, Hannu: Onko tuoksulla ja äänillä menneisyys? Aistien historia tutkimuskohteena. *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Toim. Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001, 339–357. (2001b)
- Salmi, Hannu: *Suudelma*. Faros, Turku 2004.
- Salmi, Hannu: Cultural history, the possible and the principle of plenitude. *History & Theory* 2011;50(2):171–87.
- Samuel, D.; Wilson, K.; Martin, H. J.; Allen, R.; Sayer, A. A. & Stokes, M.: Age-associated changes in hand grip and quadriceps muscle strength ratios in healthy adults. *Aging Clinical and Experimental Research* 2012;24(3):245–50.
- Sappinen, Eero: *Arkielämän murros 1960- ja 1970-luvuilla. Tutkimus suomalaisen työväestön elämäntavoista ja niiden paikallisista raumalaisista piirteistä*. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki 2000.
- Sarmela, Matti: Suomalaiset häät. *Pohjolan häät*. Toim. Matti Sarmela. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1981, 9–55.
- Saville-Troike, Muriel: *The ethnography of communication. An introduction*. 2. ed. Blackwell, Oxford 1989.
- Savolainen-Kopra, C. et al.: STOPFLU: Is it possible to reduce the number of days off in office work by improved hand-hygiene? *Trials* 2010;11(69).
- Schilbach, L.; Wohlschlaeger, A. M.; Kraemer, N. C.; Newen, A.; Shah, N. J.; Fink, G. R. & Voegeley, K.: Being with virtual others. Neural correlates of social interaction. *Neuropsychologia* 2006;44(5):718–30.
- Schürmann, Thomas: *Tisch- und Grusssitten im Zivilisationsprozess*. Waxmann, Münster 1994.
- Schütz, Alfred: *Sosiaalisen maailman merkityksenkäs rakentuminen: johdatus ymmärtävään sosiologiaan*. Alkuteos *Der sinnhafte Aufbau der Sozialen Welt: Eine Einleitung in die verstehende Soziologie* (1932). Johdatus ja suom. Veikko Pietilä. Jälkisanat Tapio Aittola. Vastapaino, Tampere 2007.
- Schwartz, S. H.: Refining the theory of basic individual values. *Journal of Personality and Social Psychology* 2012;103:663–88.
- Schwerhoff, Gerd: Zivilisationsprozess und geschichtswissenschaft: Norbert Elias’ Forschungsparadigma in Historischer Sicht. *Historische Zeitschrift* 1998;266(3):561–605.
- Serpell, James: Humans, animals and the limits of friendship. *The dialectics of friendship*. Eds. Roy Porter & Sylvia Tomaselli. Routledge, London 1989, 111–129.
- Sewell, William: *Logics of history. Social theory and social transformation*. University of Chicago Press, Chicago 2005.

- Shaw, M.: Constructs of relationships and issues of authority in nursing. *Journal of advanced nursing* 1980;5(2):187.
- Siikala, Jukka: Kulttuurin käsite ja etnografian ongelma. *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätutuksesta*. Toim. Anna Maria Viljanen ja Minna Lahti. Suomen antropologinen seura, Helsinki 1997, 20–34.
- Siltala, Juha: Psykohistorian metodologisia kysymyksiä. *Kulttuurihistoria. Johdatus antropologiseen*. Toim. Immonen Kari ja Leskelä-Kärki Maarit. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001, 107–193.
- Siltala, Juha: *Nuoriso – Mainettaan parempi? Nykynuorten sopeutumiskäsitteet historiassa*. WSOY, Helsinki 2013.
- Silvasti, Tiina: *Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.
- Simmel, Georg: *Muodin filosofia*. Suom. Antti Alanen. Odessa, Helsinki 1986.
- Sinnemäki, Aino: *Käytösopaat tutkimuksen kohteena. Lähikavassa suomenkieliset käytösopaat 1886–1986*. Sosiologian julkaisematon pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto 1988.
- Sinnemäki, Aino: ”Kun herra maksaa laskun, katsekaa muualle”. Sadan vuoden tapasuositukset Suomessa. *Sociologia*. 1991;28(3):176–191.
- Sjövall, Joanna: *Kättely ja tervehtiminen suomenkielissä käytösoppaissa vuosina 1879–1959*. Kulttuurihistorian julkaisematon pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto 2006.
- Sklansky, Mark; Nadkarni Nikhil & Ramirez-Avila, Lynn: 0811. Banning the handshake from the health care setting. *JAMA The Journal of the American Medical Association* 2014;311(24):2477–2478.
- Skipper, Jeremy I.; Nusbaum, Howard C. & Small, Steven L.: Lending a helping hand to hearing: Another motor theory of speech perception. *Action to language via the mirror neuron system*. Ed. Michael A. Arbib. Cambridge University Press, Cambridge 2006.
- Smail, Daniel Lord: *On deep history and the brain*. University of California Press, Berkeley 2007.
- Smith, Jennifer E.; Powning, Katherine S.; Dawes, Stephanie E.; Estrada, Jillian R.; Hopper, Adrienne L.; Piotrowski, Stacey L. & Holekamp, Kay E: Greetings promote cooperation and reinforce social bonds among spotted hyaenas. *Animal Behaviour* 2011;81(2):401–15.
- Smith, S. J.; Young, V.; Robertson, C. & Dancer, S. J.: Where do hands go? An audit of sequential hand-touch events on a hospital ward. *The Journal of Hospital Infection* 2012;80(3):206–11.
- Smith, Virginia: *Clean. A history of personal hygiene and purity*. Oxford University Press, Oxford 2007.
- Soinila, Seppo: Kliininen neuroanatomia. *Neurologia*. Toim. Seppo Soinila, Markku Kaste & Hannu Somer. Duodecim, Helsinki 2011, 12–50.
- Spännäri, Jenni: *”Rukous on perintöä suvusta sukuun”. Ikääntyneet ja uskonto vuosituhannen vaihteen Suomessa*. Helsingin yliopisto, Käytännöllisen teologian laitos, Helsinki 2008.
- Steere, A. C. & Mallison, G. F.: Handwashing practices for the prevention of nosocomial infections. *Annals of Internal Medicine* 1975;83(5):683–90.
- Stewardson, A.; Allegranzi, B.; Sax, H.; Kilpatrick, C. & Pittet, D.: Back to the future: Rising to the Semmelweis challenge in hand hygiene. *Future Microbiology* 2011;6(8):855–76.
- Stewart, M.: Reflections on the doctor-patient relationship: From evidence and experience. *The British Journal of General Practice* 2005;55(519):793–801.
- Sulkunen, Pekka: *Johdatus sosiologiaan. Käsitteitä ja näkökulmia*. WSOY; Porvoo; Helsinki; Juva 1999.
- Suolahti, Gunnar et al. (toim.): *Suomen kulttuurihistoria*. Gummerus, Jyväskylä 1933–1936.
- Suolahti, Gunnar: *Elämää Suomessa 1700-luvulla*. 2. p. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1991 (1909 & 1917).
- Suolahti, Gunnar: *Vuosisatoin takaa. Kulttuurihistoriallisia kuvauksia 1500–1800-luvulta*. Toim. Matti Klinge. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1993 (1913).
- Suomi, S. J.: Gene-environment interactions and the neurobiology of social conflict. *Annals of the New York Academy of Sciences* 2003;1008(Dec):132–139.
- Suominen, Annakaisa: Sopivaisuuden muuttuvat rajat Euroopassa 1500-luvulta nykypäivään. *Duodecim* 2013;129(23):2527–32.
- Suominen, Annakaisa & Huovinen, Pentti: Tarttuuko tauti käteilyssä? *Duodecim* 2004;120(3):305–10.
- Sutton, John, Celia B. Harris, and Amanda J. Barnier: Memory and cognition. In *Memory. Histories, theories, debates*. Eds. Susannah Radstone & Bill Schwarz, 209–226. Fordham University Press, New York 2010, 209–226.
- Syrjälä Hannu, Teirilä Irma, Kujala Pekka & Ojajärvi Juhani: Käsihygienia. *Infektioiden torjunta sairaalassa*. Toim. Soile Hellstén. 5. uud. p. Suomen kuntaliitto, Helsinki 2005, 611–629.
- Säntti, Janne: *Pellon pientareelta akateemisiin sfäreihin. Opettajuuden rakentuminen ja muuttuminen sotienjälkeisessä suomessa opettajien omaelämäkertojen valossa*. Suomen kasvatustieteellinen seura, Helsinki 2007.
- Sääskilähti, Nina: Syntymä ja kuolema. *Arjen säikeet. Aikakuvia arkielämään, sivilisaatioon ja kansankulttuuriin*. Toim. Bo Lönnqvist. Atena, Jyväskylä 2000, 30–52.
- Talve, Ilmar: Nimi- ja syntymäpäiväperinteestä Suomesa. *Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen*. Toim. Teppo Korhonen ja Pekka Leimu. Turun yliopisto, Turku 1997, 147–209.
- Tarasti, Eero: *Johdatusta semiotiikkaan. Esseitä taiteen ja kulttuurin merkkijärjestelmistä*. Gaudeamus, Helsinki 1990.
- Tepera, Tuomas: Neurotieteiden haaste tunteiden historialle. *Historiallinen Aikakauskirja* 2012;110(3):322–40.
- Thayer, Stephen: The effect of facial expression sequence upon judgments of emotion. *Journal of Social Psychology* 1980;111(2):305.
- Thayer, Stephen.: Touch: Frontier of intimacy. *Journal of Nonverbal Behavior* 1986;10(1):7–11. (1986a)
- Thayer, Stephen: History and strategies of research on social touch. *Journal of Nonverbal Behavior* 1986;10(1):12–25. (1986b)
- Thayer, Stephen & Schiff, William: Eye-contact, facial expression and the experience of time. *Journal of Social Psychology* 1975;95(1):117.
- Thomas, Keith: Introduction. *A cultural history of gesture*. Eds. Jan Bremmer & Herman Roodenburg. Cornell University Press, Ithaca (N.Y) 1992, 1–14.
- Thompson, Paul: *The voice of the past: oral history*. Oxford University Press, Oxford 1978.
- Toews, John. E.: Intellectual history after the linguistic turn - the autonomy of meaning and the irreducibility of experience. *American Historical Review* 1987;(92):879–907.

- Toivanen, Mari: *Kotona Turussa ja Suomessa? Kurdinuorten neuvottelua kuulumisesta ja identiteetistä*. Verkkojulkaisu. Turun kaupunki, kaupunkitutkimusohjelma, tutkimuskatsauksia 7/2013. Luettu 23.10.2013. Saatavissa: <http://www.turku.fi/public/download.aspx?ID=182118&GUID=%7bBE6B9826-D788-4F2D-AA2A-3997E03A9A3D%7d>.
- Tuomi, Juha & Kylämäki, Juha: *Evoluutioteoria ja evoluution tasot. Kulttuurieläin. Ihmistutkimuksen biologiaa*. Toim. Matti Kamppinen, Pasi Laihonon & Timo Vuorisalo. Otava, Helsinki 1989, 23–36.
- Turner, Jonathan H.: *Face to face. Toward a sociological theory of interpersonal behavior*. Stanford University Press, Stanford 2002.
- Turunen, Ari & Partanen, Markus: *Ulkokultaisen käytöksen kirja*. 3. p. Atena, Jyväskylä 1996.
- Tybur, J. M.; Lieberman, D. & Griskevicius, V.: Microbes, mating, and morality. Individual differences in three functional domains of disgust. *Journal of Personality and Social Psychology* 2009;97(1):103–22.
- Tybur, J. M.; Lieberman, D.; Kurzban, R. & DeScioli, P.: Disgust: Evolved function and structure. *Psychological Review* 2013;120(1):65–84.
- Uimonen, Minna: 2004. Modernin terveydenhoidon ruumiinkulttuurit. *Suomen kulttuurihistoria 4. Koti, kylä, kaupunki*. Toim. Kirsi Saarikangas, Pasi Mäenpää & Minna Sarantola-Weiss. Tammi, Helsinki 2004, 452–458.
- Ukkonen, Taina: *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muis- telupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamis- prosessina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2000.
- Uotila, Riitta: *Hautajaispidot ja niiden muuttuminen suomen maaseudulla n. 1870–1940*. Kansatieteen julkaisema- ton pro gradu-tutkielma, Turun yliopisto 1991.
- Uslaner, Eric M.: *The moral foundations of trust*. Cam- bridge University Press, Cambridge 2002.
- Uvnäs-Moberg, K.: Antistress pattern induced by oxyto- cin. *News in Physiological Sciences* 1998;13(Feb):22–25.
- Vaahtoranta, Aila: *Mielikuvia yliopistollisesta keskussai- raalasta*. Helsingin yliopisto 2006.
- Valsiner, Jaan: *Culture and human development. An intro- duction*. Sage Publications, London 2000.
- Valsiner, Jaan: Cultural psychology today: Innovations and oversights. *Culture & Psychology* 2009;15(1):5–39.
- Valste, Juha: *Ihmislajin synty*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2012.
- Veivo, Harri & Huttunen, Tomi: *Semiotiikka. Merkeistä mieleen ja kulttuuriin*. Edita, Helsinki 1999.
- Vesala, Kari Mikko & Rantanen, Teemu: Laadullinen asennetutkimus. Lähtökohtia, periaatteita, mahdollisuuksia. *Argumentaatio ja tulkinta. Laadullisen asennetut- kimuksen lähestymistapa*. Toim. Kari Mikko Vesala & Tee- mu Rantanen. Gaudeamus, Helsinki 2007, 11–61.
- Vilkuna, Kustaa: *Vuotuinen ajantieto. Vanhoista merkki- päivistä sekä kansanomaisesta talous- ja sääkalenterista enteeneen*. 19. p. Otava, Helsinki 1992.
- Virrankoski, Pentti: Muistitiedon käyttö arkielämän histo- riassa. *Arki ja läheisyys*. Juhlakirja Ulla Heinon täyttäessä 60 vuotta. Toim. Terhi Kivistö. Turun Historiallinen Yh- distys, Turku 2002, 277–292.
- Virtanen, Keijo: *Kulttuurihistoria - tie kokonaisvaltaiseen historiaan*. Turun yliopisto, Turku 1987.
- Virtanen, Keijo: Kulttuurihistoria tutkimuksen ja opetuksen haasteena. *Keskusteluja professorin kanssa. Veikko Litzen 60 vuotta 1.12.1993*. Toim. Totti Tuhkanen, Elisa Pispala & Keijo Virtanen. Turun yliopisto, Turku 1993, 33–45.
- Virtanen, Leea: *Kun kello pysähtyi. Tavallisen suomalaisen ylläluonnolliset kokemukset*. WSOY, Porvoo 1974.
- Virtanen, Leea: *Suomalainen kansanperinne*. Suomalai- sen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999 (1988).
- Vuoto, Risto; Laitinen, Kirsi; Ratia, Marja & Grönroos, Paul: Desinfektio ja desinfiointimenetelmät. *Infektioiden torjunta sairaalassa*. Toim. Soile Hellstén. 5. uud. p. Suo- men kuntaliitto, Helsinki 2005, 143–162.
- Vuorisalo, Kimmo: *Etnografia. Käytettyvyydetutkimuksen menetelmät*. Toim. Salla Ovaska, Anne Aula and Päivi Majaranta. Tampereen yliopisto, tietojenkäsittelytieteiden laitos, Tampere 2005, 63–78.
- Vuorisalo, Timo: Ihmisen evoluutio. *Kulttuurieläin. Ih- mistutkimuksen biologiaa*. Toim. Matti Kamppinen, Pasi Laihonon & Timo Vuorisalo. Otava, Helsinki 1989, 55–72.
- Warren-Gash, C.; Fragaszy, E. & Hayward, A. C.: Hand hygiene to reduce community transmission of influenza and acute respiratory tract infection: A systematic review. *Influenza and Other Respiratory Viruses* 2013;7(5):738–49.
- Weber, D. J.; Sickbert-Bennett, E.; Gergen, M. F. & Ru- tala, W. A.: Efficacy of selected hand hygiene agents used to remove *Bacillus anthracis* (a surrogate of *Bacillus anthracis*) from contaminated hands. *JAMA The Journal of the American Medical Association* 2003;289(10):1274–7.
- Westermarck, Edvard: *Tapojen historiaa. Kuusi akadee- mista esitelmää / pitänyt Turussa syksyllä 1911 Edvard Westermarck*. Suom. Joel Lehtonen. 2. p. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1991 (1913).
- Widmer, A. F.: Replace hand washing with use of a wa- terless alcohol hand rub? *Clinical Infectious Diseases* 2000;31(1):136–43.
- Wilkinson, Richard & Pickett, Kate: *The spirit level. Why equality is better for everyone*. Penguin, London 2010.
- Williams, Bernard: Formal structures and social reality. *Trust. Making and breaking cooperative relations*. Ed. Di- ego Gambetta. Blackwell, New York 1988, 3–13.
- Wilson, Edward O.: *Sociobiology. The new synthesis*. 3. pr. Belknap, Cambridge (Mass.) 1976.
- Wilson, Edward O.: *On human nature*. Harvard University Press, Cambridge (Mass.) 1978.
- Wilson, Edward O.: *Konsilienssi*. Alkuteos: Consilience: the unity of knowledge (1998). Suom. Kimmo Pietiläinen. Terra Cognita, Helsinki 2001.
- Wilson, Frank R.: *The hand. How its use shapes the brain, language, and human culture*. Vintage Books, New York 1999.
- Wood, Wendy, Quinn Jeffrey M. & Kashy Deborah A.: Habits in everyday life: Thought, emotion, and ac- tion. *Journal of Personality & Social Psychology* 2002;83(6):1281–97.
- Wouters, Cas: On status competition and emotion man- agement. *Journal of Social History* 1991;24(4):699–717.
- Wouters, Cas: Etiquette books and emotion management in the 20th-century. 2, the integration of the sexes. *Journal of Social History* 1995;29:325–339.
- Wouters, Cas: *Manners. Encyclopedia of European social history from 1350 to 2000*. Ed. Peter N. Stearns. Charles Scribner's Sons, Detroit 2001, 371–382.
- Wouters, Cas: *Informalization. Manners and emotions since 1890*. Sage Publications, Los Angeles 2007.
- Wouters, Cas: How civilizing processes continued: To- wards an informalization of manners and a third nature personality. *Sociological Review* 2011;59(1):140–59.

Wright, E. B.; Holcombe, C. & Salmon, P.: Doctors' communication of trust, care, and respect in breast cancer: Qualitative study. *British Medical Journal* 2004;328(7444):864.

Wulff, Helena: *The emotions. A cultural reader*. Berg, Oxford 2007.

Wundt, Wilhelm: *The language of gestures*. Eds. Wilhelm Wundt, Arthur L. Blumenthal, George Herbert Mead & Karl Bühler. Mouton, The Hague 1973.

Yläne, Yrjö: Tervehtimisestä ja kättelemisestä suomalaisissa taioissa. *Kotiseutu* 1917;(8):11–5.

Ylikoski, Petri & Kokkonen, Tomi: *Evoluutio ja ihmisluonto*. Gaudeamus, Helsinki 2009.

Ylinen, Aarne & Sirviö, Jouni: Muistin biologinen perusta. *Duodecim* 1997;113(18):1729–36.

Ziliacus, Henrik: Hälsningsformer i kulturhistoriskt perspektiv. *Societas Scientiarum Fennica Årsbok XLVII B N:O 7*. Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki 1970, 3–13.

6. Muu aineisto

Brittifutista Sundqvistin mitalla. HS.fi.-blogien internet-sivu. Luettu 2.10.2012. Saatavissa: <http://blogit.hs.fi/sundqvist/2012/09/17/hyvin-tarkea-kysymys-blogimme-vaelle/>.

Dictionary of behavioral science. 2nd ed. Ed. Benjamin B. Wolman. Academic Press, San Diego 1989.

Ihmisarvo ja hyvinvointi. Suomen ev.-lut. kirkon internet-sivu. Luettu 27.11.2013. Saatavissa: <https://evl.fi/EVL.fi.nsf/Documents/BA5100719470EA29C22570590036EB8D?OpenDocument&lang=FI>.

Järjestyslaki 27.6.2003/612. Elektroninen dokumentti, Finlex-internet-sivu. Luettu 15.12.2013. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030612>.

Kielitoimiston sanakirja 2012. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 166. Kotimaisten kielten keskus ja kielikone, internetpalvelu. Luettu 3.3.2014. Saatavissa: <http://mot.kielikone.fi/mot/turkuyo/netmot.exe?motportal=80>.

Kättely (tietoliikenne) - Wikipedia. Luettu 27.9.2010. Saatavissa: [http://fi.wikipedia.org/wiki/K%C3%A4ttely_\(tietoliikenne\)](http://fi.wikipedia.org/wiki/K%C3%A4ttely_(tietoliikenne)).

Nyky-suomen sanakirja. osa I, A-I. Toim. Matti Sadeniemi. 13. p. WSOY, Porvoo 1992.

Perinteet ja symbolit. Suomen partiolaiset ry:n internet-sivu. Luettu 16.8.2014. Saatavissa: <http://www.partio.fi/tutustu-partioon/perinteet-ja-symbolit>.

Polyteknikkojen kuoron mainos. *Helsingin Sanomat* 22.5.2004.

THL:n historia. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen internet-sivu. Luettu 17.2.2014. Saatavissa: http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/organisaatio/esittely/historia.

The olympic handshake - join in now! Avaaz-liikkeen internet-sivu. Luettu 16.1.2013. Saatavissa: <http://www.avaaz.org/en/handshake/>.

World-handshake day. World-handshake verkoston internet-sivu. Luettu 16.1.2013. Saatavissa: <http://www.world-handshake.net/worldhandshakeday.html>.

Yleinen palvelusohjesääntö (YIPalvO). Pääesikunta, koulutusosasto, Helsinki 2002.

Yleinen palvelusohjesääntö. Pääesikunta, henkilöstösosasto, Helsinki 2009. Elektroninen julkaisu. Luettu 15.12.2013. Saatavissa: <http://www.puolustusvoimat.fi/wcm/0802b480406f9674bed9ff66f99672d5/YIPalvO.pdf?MOD=AJPERES>.

MUSEOVIRASTO, kysely nro 33, 1987: Tervehtiminen*Pirkko Sallinen-Gimpl*

60. Tervehtivätkö perheenjäsenet toisiaan aamulla, päivällä ja illalla, millä sanoilla? Miten ennen tervehdittiin vastaantulevia tuttuja maantiellä tai kadulla? Mitä sanoja käytettiin, miten niihin vastattiin? Oliko miesten tapana nostaa päähinettä? Miten naiset tervehtivät (nyök-käämällä, niaamalla tms.)? Mitä eroja oli aikuisten ja lasten tervehtimistavoissa? Tervehdiittiinkö samaa henkilöä saman päivän aikana? Mitä sanottiin, kun erottiin?
61. Miten tervehdittiin sisään tultaessa? Käytettiinkö samoja sanoja kuin ulkona tavattaessa? Miten talonväki vastasi? Mitä tulija sanoi, jos huoneessa ei ollut ketään? Mitä eroja oli suh- tautumisessa tuttuun ja vieraaseen tulijaan, entä ylempään ja alempaan? Käteltiinkö tulijaa vai kättelikö tulija talonväkeä? Mihin asti tuvassa ja pirtissä sopi tulla oma-aloitteisesti? Kuka aloitti keskustelun ja millä tavoin? Kuuluiko tapoihin pyytää vierasta käymään ruo- kapöytään, jos talonväki oli aterialla hänen tullessaan? Miten lapsia opetettiin tervehtimään ja käyttäytymään naapurissa asioidessa? Miten tulija tervehti esim. kauppaan, pankkiin tai virastoon tullessaan? Entä poistuessaan?
62. Miten tervehdittiin vierailulla? Käteltiinkö kaikkia vieraita? Missä järjestyksessä? Miten kutsujen emäntää ja isäntä tervehdittiin, kiitettiin ja hyvästeltiin? Miten tervehtimistapaan vaikutti sukulaisuus, läheinen tuttavuus, viime tapaamisesta kulunut aika tms.?
63. Miten tervehdittiin opettajia ja virkamiehiä? Kumpi tervehti ensin? Mistä lähtien Teidän paikkakunnallanne on kätelty vai onko se ollut vanhastaan tapana? Onko kättelyssä tapahtunut muutoksia?
64. Tervehtivätkö miehet toisiaan eri tavoin kuin naiset? Oliko naisten tapana tervehtiä toisiaan syleilemällä? Milloin yleensä halattiin vierasta? Suudeltiin koskaan (poskelle, kädelle tms.)? Oliko lasten tervehdittävä aikuisia pokkaamalla ja niaamalla? Miten oli tervehdit- tävä koulussa?
65. Tervehtimissanojen joukossa on harvinaisiksi tulleita ilmaisuja. Tunneteko seuraavia: ”Ju- mal’ antakoon”, ”Jumal’ avuks”, ”Jumal’ hyvä apu”? Missä tilanteissa ja miten niitä käy- tettiin? Tunneteko erityisiä tervehdyksiä, kun kuljettiin esim. pellolla työskentelevien tai pyykinpesijöiden ohi?
66. Milloin ja kenelle sanottiin ”terve”, milloin käytettiin muodollisempaa tervehdystä? Mitä tervehdyssanoja nuoriso on muistinne ajan käyttänyt? Mitä muutoksia tai uudissanoja on tullut käyttöön (esim. vieraskielisiä)? Hyvästelysanoista ”näkemiin” on monin paikoin syr- jäyttänyt ”hyvästi”-ilmauksen. Onko näin tapahtunut Teidän paikkakunnallanne? Mikä sen on aiheuttanut (esim. liike-elämä, sota-aika, uudet asukkaat tms.)?
67. Tunneteko tervehtimissanoja ja -tapoja, jotka ovat käytössä vain tietyn uskonnollisen ryh- män keskuudessa (esim. ortodoksit, lestadiolaiset, helluntailaiset jne.)?Ovatko ne säilyneet muuttumattomina muistinne ajan?
68. Mitä muutoksia sinuttelussa ja teitittelyssä on muistinne aikana tapahtunut? Milloin omien vanhempien teitittelystä on luovuttu? Keitä sukulaisia on sinuteltu, keitä teititeltty? Sinutel- tiinkö naapureita ja oman kylän väkeä? Miten sinunkaupat solmittiin? Tarvittiinko kolmatta henkilöä välittäjäksi? Missä yhteydessä käytettiin titteleitä ja arvonimiä? Miten palvelus- väkeä puhuteltiin? Käytettiinkö puhuttelussa kolmatta persoonaa (”Anna ottaa nyt tämän” tms.)? Miten palvelusväki puhutteli isäntäväkeä ja lapsia? Onko sinuttelun yleistyminen Teistä ollut suotavaa vai kiusallista?

LIITE 2

KTL1 2004–2005

Annakaisa Suominen

1. Miten tervehditään vierailulla? Kätelläänkö kaikkia vieraita? Missä järjestyksessä? Miten tervehtimistapaan vaikuttaa sukulaisuus, läheinen tuttavuus, ystävyys, viime tapaamisesta kulu-
nut aika tms.?
2. Onko kättely Sinulle vanha tapa? Onko kättelyssä tapahtunut mielestäsi muutoksia? Onko
Sinulla havaintoja tervehtimistapojen eroista eri puolilla maata tai eri maissa?
3. Tervehtivätkö miehet toisiaan eri tavalla kuin naiset? Entä tytöt ja pojat? Tunnetko tervehti-
mistapoja, jotka ovat käytössä vain jonkun ryhmän keskuudessa?
4. Milloin halaat tervehdittäessä? Mitä muita tervehdystapoja käytät?
5. Miten tervehdit opistossa/koulussa muita oppilaita? Miten tervehdit opiston/koulun opettajia?
Miten tervehdit lapsuudessasi kavereita ja ystäviä koulussa? Entä opettajia?
6. Missä muissa tilanteissa kuin tervehtiessä kätelet tai olet huomannut käteltävän? Miksi luulet
ihmisten kättelevän?

LIITE 3

KTL2 2007

Annakaisa Suominen

Vankila:

1. Miten tervehdit vankilassa a) vankeja b) henkilökuntaa c) vankilassa vierailevia henkilöitä?
2. Eroaako tervehtiminen vankilassa tervehtimistavoista vankilan ulkopuolella? Miten? Mistä mahdollinen ero mielestäsi johtuu?

Armeija:

1. Miten tervehdit puolustusvoimissa a) varusmiehiä b) muita sotilashenkilöitä?
2. Eroaako tervehtiminen puolustusvoimissa tervehtimistavoista puolustusvoimien ulkopuolella? Miten? Mistä mahdollinen ero mielestäsi johtuu?

Sairaala:

1. Miten tervehdit osastolla a) potilaita b) henkilökuntaa c) muita vierailijoita?
2. Eroaako tervehtiminen infektio-osastolla tervehtimistavoista osaston ulkopuolella? Miten? Mistä mahdollinen ero mielestäsi johtuu?

LIITE 4

Kysely	Paikka, vuosi	Vastaajat syntyneet	Vastaajien määrä
Museovirasto K33	Koko Suomi 1987	1894–1972	774
KTL I	Turun NMKY 2005	1921–1932	14
KTL I	Työväenopisto Turku 2004–2005	1925–1973	17
KTL I	Vapaaopisto Joensuu 2004	1932–1949	15
KTL I	TSYK Turku 2004	1987–1990	87
KTL I	Tervon Yhtenäis- koulu 2005	1988–1991	63
KTL II	TYKS Turku 2007	1952–1983	28
KTL II	Porin Prikaati 2007	1987	40
KTL II	Turun Vankila 2007	1951–1977	5
Yhteensä			1043

LIITE 5

Teemaluettelo (K33)

Halaaminen
Harvoin nähty tuttava
Hygienia
Kaupankäynti
Kohteliaisuus
Kosketus
Kutsut ja vierailut
Kättelyn muutos ja historia
Lapset
Maantieteelliset erot
Maaseutu-kaupunki
Muut tervehtimistavat ja kättely
Naapuri
Opettajat ja virkamiehet
Pappi
Perhejuhlat ja tilaisuudet
Ryhmät (uskonto, etninen alkuperä)
Sisään tullessa (taloon)
Sosiaaliryhmät
Sukulaiset
Tapakulttuuri
Tervehtimättä jättäminen
Tunteet
Tuntemattomien tervehtiminen
Ulkona kohdatessa
Uskomukset
Vastaanotto (hoitotilanne)
Yhteisöllisyys
Ystävyys